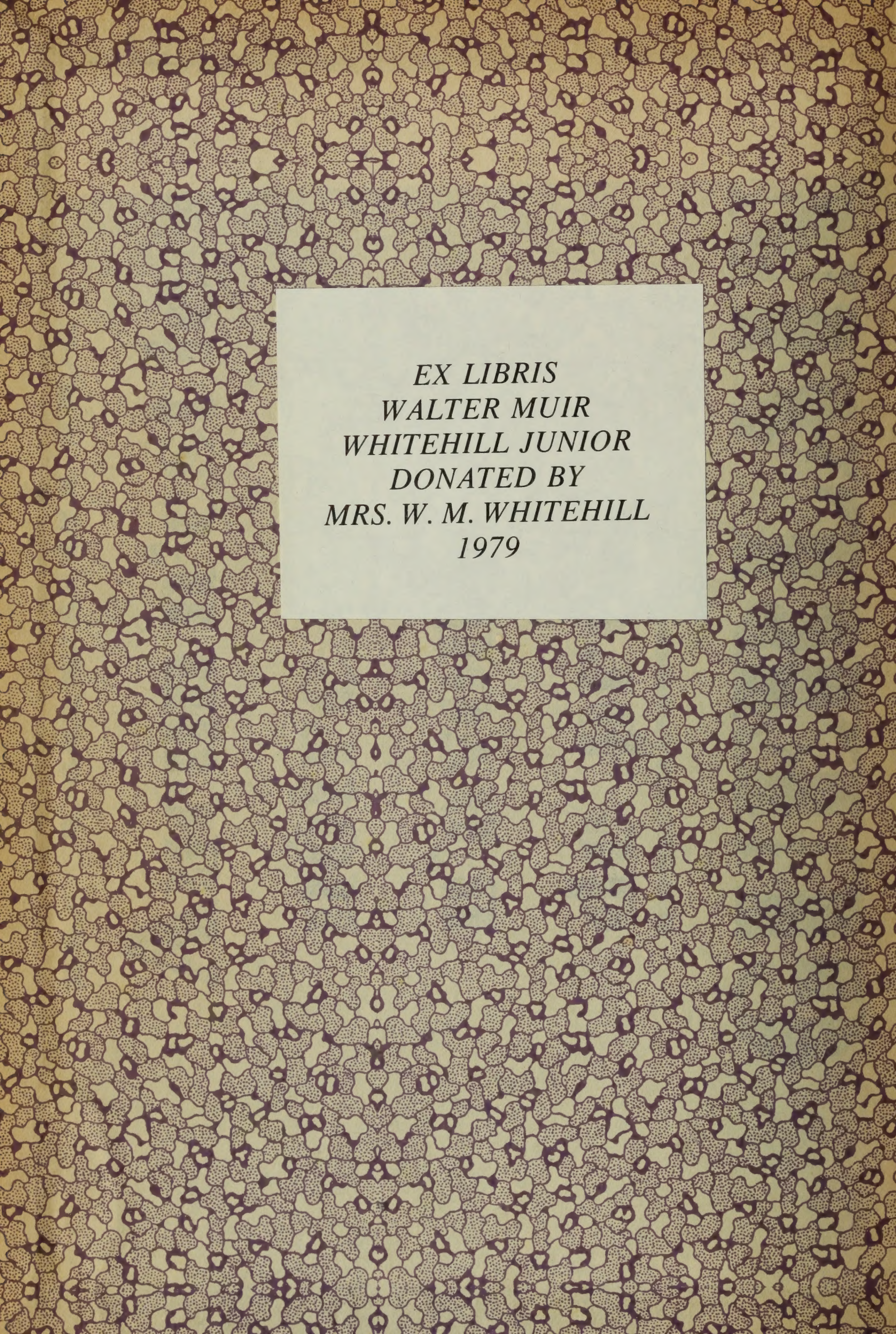
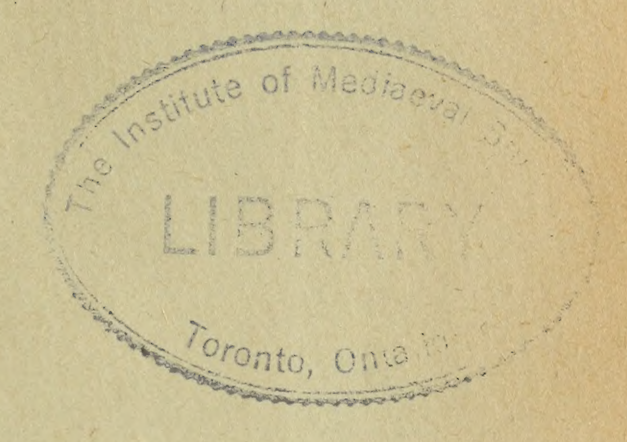

The Institute of Mediaeval St
LIBRARY
Toronto, Onta

BUTLLETÍ

DEL

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

BUTLLETÍ

DEL

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

1910

VOLUM XX.È

BARCELONA
TIPOGRAFIA «L'AVENÇ», RAMBLA DE CATALUNYA, 24
1910

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

UNA VISITA A LA TOMBA DEL ESCRIPTOR CATALÀ

FRA ANSELM TURMEDA EN LA CIUTAT DE TUNIÇ

De trentatrès a trentassís hores de navegació desde Marsella, o de nou a dèu desde 'l port sicilià de Tràpani, s'esmercen per arribar a la capital de Tunisia. Pels viatgers catalans es preferible la via de Mallorca a Alger, desde ont el camí de ferro condueix directament a Tuniç en vintissís hores. Jo, que volia recórrer tota l'Africa francesa de cap a cap, vaig embarcar-me a Cartagena envers Oran, de qual punt me dirigí a Tremecen y Oujda, dins ja del imperi de Marrocs, tornant després enrera cap a Montaganem, Biskra y Constantina, per sortir d'aquelles terres plenes de records nostres per la ciutat de Tuniç, prenent la via marítima directa de Marsella.

Com no es mon propòsit fer una descripció de la present capital de la Tunisia, y per altra banda 'l punt que dec tractar es prou llarg y ple d'interès, me limitaré a dir que Tuniç, ab sos doscents mil habitants, ofereix un aspecte semblant a les demés ciutats de la costa de Berberia. Al peu de la mar la barriada europea, ab carrers bons y drets, y tota mena de botigues, fondes y teatres. Dintre, y en la part alta, la barriada antiga y musulmana, ab un lloc preferit per la població hebrea, que es sempre nombrosa. Carrers estrets y tortuosos, plens d'arcades y bòvedes ab cases d'un o dos pisos y molt poques obertures. La barriada musulmana, desde l'Edat Mitjana, ha vingut també aixamplant-se y té avuy grans ravals agregats y solament separats del antic centre de població pel camí de *ronda* o volta, que marca bé 'l recinte vell, denunciat encara per troços de les muralles y per sumptuoses portes arabesques. Dintre d'aquest recinte hi ha les principals mezquites, cementiris y mercats. Com succeeix per tots els pobles de Llevant,

els artesans estan reunits per oficis, ab petites botigues, moltes d'elles sense habitació, y formen carrers coberts ab posts de fusta o ab voltes de pedra, nomenats *souks*, agrupant-se en el *souk* o mercat dels tapiners totes les tendes de sabates, en el dels brodadors tots els mercaders de brodats, en el dels perfumistes totes les menes de perfums, en el dels sellers tots els qui treballen els objectes de pell o cuiram pels carreters. Aquesta part vella de Tuniç està partida en dues perpendicularment a la costa del mar, per un carrer molt transitat, però tant estret y tortuós com els altres, que es el carrer de la Kasba, arrencant de la porta dita avui de França, centre del barri europeu, y conduint fins al palau del Bey y a la fortalesa (la Kasba), en el camí de ronda que havem ja indicat, a la part alta de la vila indígena.

Es al extrem superior del carrer de la Kasba, a l'esquerra pujant y darrera del palau del Bey, tocant al troç del camí de ronda, nomenat ara *boulevard de Bab-Menara*, ont hi ha encara la vella porta d'aquest nom, que hi trobarem el barri o *souk* dels Sellers, el *Souk Sekajine* en llengua del país, y allí dintre la sepultura que cerquem. Un plan de la vila indígena, dita *Medina*, y un altre especial del esmentat *souk* donaran a compendre més fàcilment la situació y disposició del petit y modest mausoli del famós y entremaliat escriptor satíric català. Als darrers del segle XIVe, al temps d'en Turmeda, era ja Tuniç una ciutat famosa entre les d'Ifriquia, famosa entre tot lo món musulmà com a centre d'estudis y activitats. Bona part de sa prosperitat era deguda a la dinastia dels Hafsides, que prengué 'l govern de la Tunisia en 1211, al caure 'ls almoravids, y que durà més de tres centuries, fins a la definitiva dominació turca, en 1574. Dintre de la Mauritania geogràfica, ha sigut desde 'l segle XIIIe la ciutat de la moda, del luxe, del moviment literari d'aquella regió. En vida d'en Turmeda era la ciutat sens rival, era el punt de pas o visita obligat de tots els viatgers d'occident y orient; y allí 's trobaven totes les comoditats y els plahers. Els poètics orientals l'anomenaven l'*olorosa*, la *florida*, l'*esposa del occident*. Això d'*olorosa* es un epítet no gaire apropiat, al menys en els temps presents: se necessita una extraordinaria fantasia per pendre com olor les emanacions de moltes d'aquelles cases y carrerons. Emperò he d'advertir que hi ha altres ciutats musulmanes molt més sutzes que no Tuniç: Beirout, Damasc y alguns barris del Cairo són més *oloroses*, si es que puc parlar també fantàsticament.

Començaré declarant que al arribar a Tuniç no sabia que 's trobés allí l'enterrament del frare mallorquí renegat Anselm

Turmeda, l'autor del tant citat com desconegut llibre de la disputa del Ase. Jo havia llegit en la *Historia del monastir de Poblet*, d'en Finestres, que a la primeria del segle XVe un frare d'aquell convent, nomenat Pere Marginet, havia fugit en companyia del frare franciscà de Montblanch Anselm Turmeda, per seguir una vida aventurera y disoluta; que'l primer tornà arrepentit a Poblet al cap de dos anys, en 1413, y que morí com un sant en 1435; però que en Turmeda se n'anà a Tuniç, ont se féu musulmà y predicà'l Corà, fins que un jorn, atormentat fra Marginet per l'idea de que ell era responsable de l'apostasia del seu antic company, pregà fervorosament per la seva conversió y Déu li permeté apareixèr-se-li a Tuniç en ocasió en que en Turmeda disertava sobre'l llibre de Mafumet, sentint-se aquest sobtadament mudat y penedit. Coneixedor el rey moro de la retractació, féu matar a fra Anselm, *dejando limpiadas,* com diu en Finestres, *con el carmín de su sangre sus culpas y errores*. Ja provarem com no es exacta aquesta afirmació del historiador de Poblet

Havia vist després repetits aquests incidents de la vida d'en Turmeda en el *Diccionario de escritores catalanes* d'en Torres Amat, qui afegia que dit frare apòstata havia pres a Tuniç el nom d'Abdallah y que era'l propi autor del tant popular llibret de màximes morals y religioses conegut vulgarment per *lo Franselm,* així com d'un famós diàlec anomenat la *Disputa del Ase contra frare Enselm Turmeda sobre la natura e noblessa dels animals*.

Els llegendaris episodis d'en Marginet y en Turmeda'ls havia encara pogut trobar aixemplats ab novelesques narracions per en Victor Balaguer en son llibre *Las ruinas de Poblet,* repetint també que la mort d'en Turmeda a Tuniç fou pels anys de 1419, poc més o menys. Emperò en Balaguer dóna curiosa noticia bibliogràfica d'un exemplar del esmentat llibret de màximes conservat en la Biblioteca Colombina, a Sevilla, estampat a Barcelona en 1527, y qual portada'l declarava *compost per frare Encelm Turmeda en altra manera anomenat Abdallà de alguns bons ensanyaments jatsia que ell mal los haja seguits*. En Turmeda adoptà'l sobrenom d'Abdallah-ibn-Abdallah. perquè'ls extrangers que's fan musulmans han de pendre un nom musulmà, y al designar-se'ls ab aquest nom es precís aplicar-lo també al seu pare, encara que continui essent cristià o jueu; ja sabem que'ls alarbs no tenen generalment cognom de familia, y per designar-se fan seguir el seu pronom o nom personal del pronom del seu pare respectiu : *un tal, fill d'un tal.* Es natural, doncs, que en el cas d'un renegat s'adoptés un epítet o

sobrenom sense caràcter personal ni determinatiu, com féu en Turmeda al nomenar-se *Abdallah,* que significa «servidor de Déu»; epítet que pot esser aplicat als homens virtuosos de qualsevulla religió.

Y com a prova documental justificant lo dit pels cronistes sobre la vida d'en Turmeda y son nom àrabe coneixiem una lletra de salvaguarda y guiatge molt notable, concedida pel rey Alfons IV de Catalunya, V d'Aragó, en 1423, a *fratrem Encelmum Turmeda alias Alcaydum Abdalla,* per temps de dos anys, per anar y vindre de Tuniç lliurement; lo que demostra o que ell volia tornar a la seva patria o que 'l rey o algun altre poderós desitjaven que vingués.

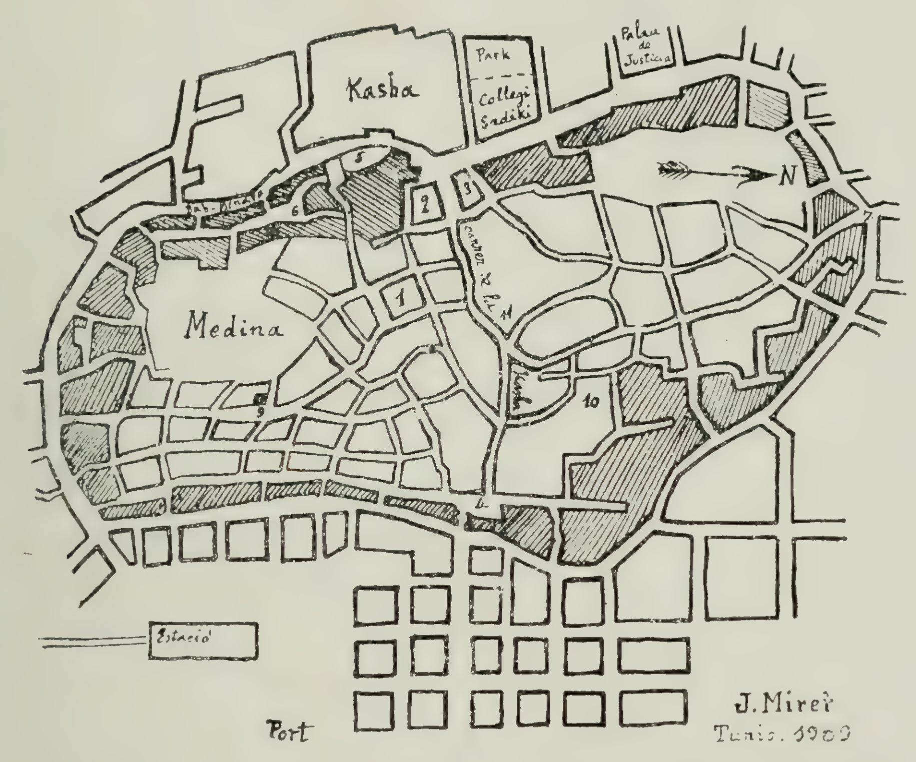
La publicà per primera vegada en Marian Aguiló en el *Cançoneret d'obres vulgars,* com apèndix a les *Cobles de la divisió del Regne de Mallorques,* d'en Turmeda, abans de l'any 1880; en Bordoy y Torrents la reproduí en son estudi *Ensayo sobre la vida y escritos del mallorquín Fray Anselmo Turmeda,* en la *Revista Ibero-Americana de Ciencias Eclesiásticas,* any primer, volum II (Madrid, 1901), y tercera vegada en Llabrés en la monografia *Bernardo Descoll, autor de la crónica catalana de Pedro el Ceremonioso,* insertada en la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos,* en 1903.

Més, sabent tot això, ignorava encara que en Turmeda estigués soterrat dintre la ciutat de Tuniç y que 's conservés avuy la tomba després de cinc centuries de la seva mort. Fou el distingit catedràtic de l'Universitat de Barcelona y president del «Institut d'Estudis Catalans», D. Antoni Rubió y Lluch, qui m'endreçà una lletra urgent quan ja 'm trobava a Tuniç, demanant-me que ab tota cura cerqués l'enterrament d'en Turmeda en el *souk* dels Sellers, aplegant-ne quantes noves pogués, ab fotografies y descripció del monument.

El senyor Rubió havia endevinat que la tomba que hi ha en l'esmentat lloc era la del frare mallorquí renegat, perquè coneixia un llibre publicat anys enrera a París, ont s'indicava que Abdallah-ibn-Abdallah, sacerdot mallorquí apòstata, estava soterrat en la ciutat de Tuniç, al bell mig del mercat o barri de tendes dels basters. El senyor Rubió pensà tot seguit, coneixedor de les noticies biogràfiques d'en Turmeda, que aquella no podia esser sinó la tomba del famós frare contrincant del Ase.

Despertada la meva curiositat ab tant respectable invitació, me dirigí sens retart a corre 'l carrer dels Sellers, entrant-hi per l'interessant porta de Bab-Menara. Lo primer que 's presenta es

una placeta de planta irregular, de la que n'arrenquen dos carrers, un d'ells més estret y cobert de mala manera ab posts de fusta a doble vertent, que es propiament el *souk* dels Sellers; l'altre, a cel obert y relativament ample, es paralel al dit bulevard de Bab-Menara. Tot són cases d'un sol pis, o millor una renglera de barraques dividides en petites botigues. Al primer moro que vegí

Croquis de la part antigua de la ciutat de Tuniç

1. Gran mezquita. — 2. Palau del Bey. — 3. Direcció d'Hisenda. — 4. Porta de França. — 5. Antic cementiri. — 6. Plaça del *souk* dels Sellers. — 7. Plaça de Bab Souika. — 8. Mezquita El-Ksar. — 9. Mezquita dels tintorers, Djama Djedid. — 10. Barri jueu. — 11. Centre de la vila indígena; creuament del carrer de la Kasba ab el *souk* el Grana.

li vaig preguntar ont era la tomba del *marabout,* o sia la capelleta del sant home, y m'indicà, mitg en francès, mitg en àrabe, que tirés cap a la dreta, entrant en el passatge cobert o *souk.* Efectivament, a les vint o trenta passes hi havia al bell mitg del carrer, fent molta nosa y permetent no més passar les cavalleries per un dels costats, però no 'ls carruatges, una caixa de fusta pintada, rectangular, de la llargada d'un home regular, a manera de túmbol o petit cadafalc, sentat sobre d'un basament de marbre ab inscripcions arabesques voltant la motllura. Després de ben examinada,

me dirigí a un dels moros que estava a la botiga del davant mateix, preguntant-li si era efectivament aquella la sepultura d'Abdallah-ibn-Abdallah; però no féu cap cas de ma demanda y continuà cosint uns gorniments de cavall com si no res hagués sentit. Vaig repetir la pregunta al de la tenda del costat, y ja no fou tant sort, perquè féu un moviment ab les espatlles y testa, significant-me que no ho sabia. Ni 'l tercer ni encara 'l quart dels interrogats volgueren satisfer ma curiositat, y vaig conèixer que era per fanatisme religiós la llur sordaria o ignorancia. Tots continuaven impassibles cosint cuiram, però miraven de rellisquentes a aquell extranger imprudent que gosava escudrinyar coses de la devoció mahometana. Un xic apartat ja de la tomba, descobrí un baster de cara franca y alegra, y, tot comprant-li una bossa de cuir de colors llampants per dur monedes, li vaig preguntar lo mateix, y ab tota deferença y afabilitat me respongué tot seguit que sí, que aquella era la tomba d'Abdallah. Satisfet estiguí y agrahit verdaderament de la bondat d'aquell galant moro y sortí del *souk* dels Sellers ben convençut de que a la fi tenia coneguda la sepultura d'en Turmeda. Doncs, res d'això. Aquell moro galant fou el trapacer y embrollaire, que era tant fanàtic com els anteriors, solament que cregué més segur parlar y mentir ab l'extranger escudrinyador, que no callar com un sort. Certament ja 'm tenia despistat y enganyat y ja havia jo tramès al senyor Rubió y Lluch y al «Institut d'Estudis Catalans» cartes postals y vistes fotogràfiques de la tomba, quan, sabedor de que tots els divendres, jorn de la festa musulmana, feyen els basters del barri obsequi religiós al *marabout,* decidí tornar-hi aital dia, y vegí aquell cadafalc al mitg del carrer ab dos ciris cremant, dues grans banderes de seda velles, una verda, altra vermella y un petit fogó damunt la tomba, ont cremaven perfums. Molt content jo de que axís conservessin el respectuós recort del nostre compatrici, encara fos un *muladí,* al tornar enrera per sortir del *souk* dels basters per la mateixa porta de Bab-Menara, per la que havia entrat el dia de la primera visita, al cantó precisament del passatge cobert dels Sellers y de la placeta d'accés envers dita porta històrica, vaig adonar-me de que allí hi havia un altre *marabout,* una tomba més important y conservada que no l'altra que haviem vist, una petita *Kouba,* o sia capelleta ab cúpula de mitja taronja. Per la natural vergonya de no declarar el temor de que m'havia deixat enganyar, resolguí no dir res més; però 'ls dubtes de que podia esser aquella *Kouba* la tomba d'en Turmeda, m'anaren dominant y m'obligaren a fer noves indagacions. Aquestes indagacions m'han

donat assats treball, y darrerament les he pogudes acabar a París ab la confirmació perfecta del meu pressentiment. La tomba d'Anselm Turmeda, o sia d'Abdallah-ibn-Abdallah, no era la que indicava 'l moro galant al mitg del *souk,* sinó la petita *Kouba* de la placeta; enterrament tancat, per consegüent, y ben conservat.

Emperò no havia estat jo 'l primer enganyat pels moros del *souk* dels Sellers. Fins ara tothom que tractava del enterrament del cristià renegat, creya de bona fe que era 'l cadafalc de dintre 'l *souk.* En Joan Spiro, antic professor del col·legi Sadiki de Tuniç y avuy catedràtic de llengües semítiques de l'Universitat de Lausanne, estava també en semblant error, y al traduir y publicar una obra d'en Abdallah-ibn-Abdallah escrita en llengua aràbiga, va posar-hi un pròleg dient de l'autor: «Nous ignorons le nom qu'il portait avant sa conversion; nous ignorons même l'année de sa mort; nous savons seulement qu'il est enterré à Tunis; sa tombe, qui se trouve au milieu du Souk des Selliers, est encore actuellement l'objet d'une grande vénération». Ho deya això M. Spiro en 1884-85, en la *Revue de l'histoire des Religions.* Vintidós anys més tard publicà novament el primer y segon capítol de la citada obra d'Abdallah-ibn-Abdallah, titulada *Lo present del home lletrat per refutar los partidaris de la creu;* capítols que constitueixen l'autobiografia del propi autor del llibre, ont recompta son naixement a Palma de Mallorca, sos estudis a Lleyda y Bolonia, son pas per Sicilia y l'arribada a Tuniç, obtenint decidida protecció dels Soldans Abou-l-Abbas Ahmad (1370 a 1394) y Abou-l-Faris Abd-al-Aziz (1394 a 1433). Y en 1906, M. Spiro encara no havia sapigut identificar Abdallah-ibn-Abdallah ab fra Anselm Turmeda, cosa que ja havia resolt el senyor Rubió y Lluch feya temps.

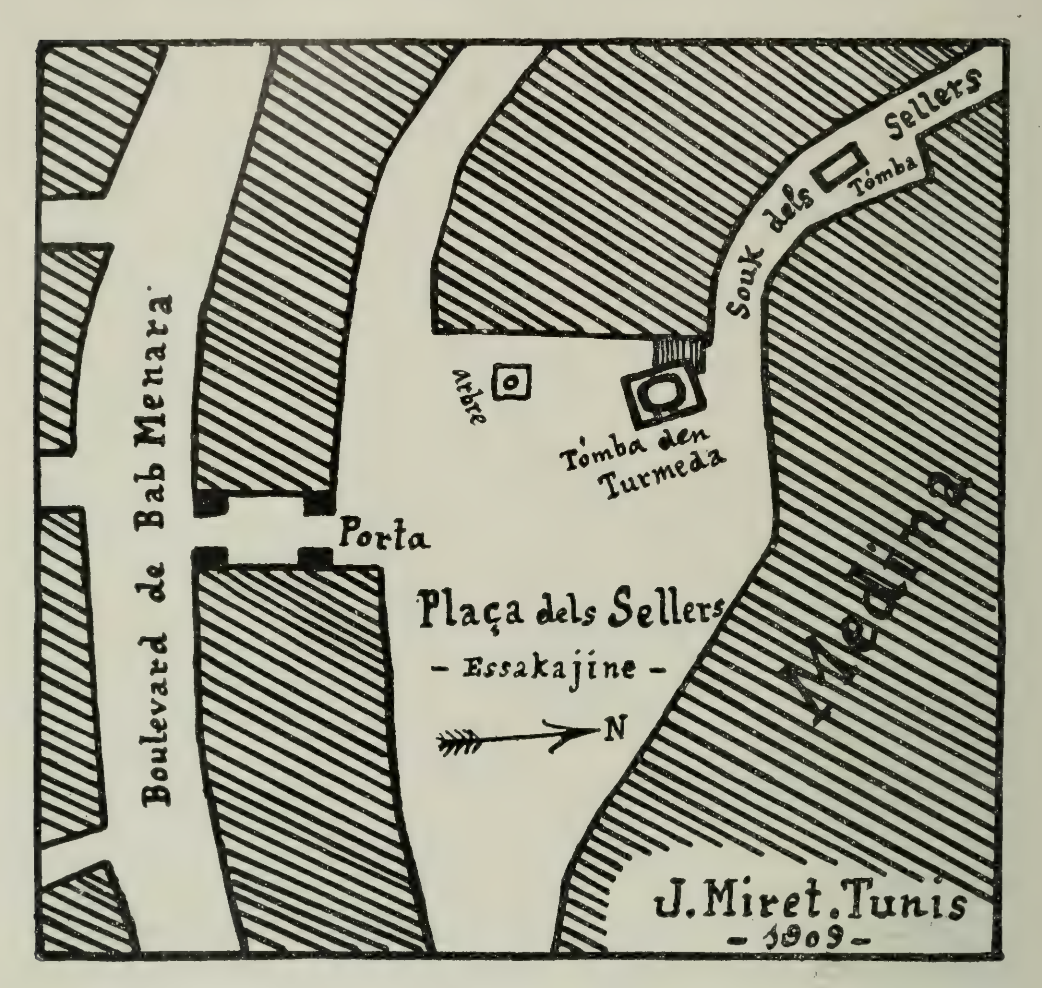
Doncs bé: en aquesta segona publicació per M. Spiro d'una part de l'obra de controversia religiosa d'en Turmeda ja musulmà[1], hi va donar un dibuix del sepulcre d'Abdallah, que es el cadafalc que havem descrit y situat dintre del *souk* dels Sellers, repetint les mateixes declaracions que féu en la *Revue de l'histoire des Religions,* precisant un poc més la data de la mort del cristià renegat: «Nous ignorons le nom qu'il portait avant sa conversion; nous ignorons même l'année de sa mort; ont sait seulement qu'il mourut dans les dernieres années du regne d'Abou Faris, qui mourut lui-même en 837 de l'hégire, 1433 de Jesuchrist».

Quatre mesos després d'aquesta nova publicació de M. Spiro,

1) *Revue Tunisienne,* núm. 56, Febrer de 1906.

dintre del mateix any 1906, va sortir un àrabe ilustrat, membre del «Institut de Cartago», M'hamed bel Khodia, a rectificar diverses noves de les que havia donat M. Spiro sobre 'l cristià renegat, y especialment sobre la situació de la sepultura[1].

Diu M'hamed bel Kodhia que la tomba d'Abdallah, l'antic

CROQUIS DE LA SITUACIÓ DE LES TOMBES D'EN TURMEDA Y DE SIDI BOU EBDELLAH

cristià, no es la que 's veu dintre del *souk,* que perteneix a un altre sant home musulmà, a Sidi bou Ebdellah. La del nostre compatrici es la de la placeta, junt a l'entrada del *souk,* publicant M'hamed bel Kodhia també un dibuix d'aquesta tomba per evitar noves equivocacions y deixar d'una vegada senyalada la sepultura del

1) *Le tombeau d'Abdallah ben Abdallah,* en la *Revue Tunisienne,* núm. 58, Juny 1906.

autor del *Present del home lletrat per refutar los partidaris de la creu,* no sabent que era encara l'autor de la *Disputa del Ase* y del *Llibre d'alguns bons ensenyaments ab l'oració del Angel Custodi.*

M. Spiro no havia sigut el primer en imprimir y publicar l'obra de combat contra'l Cristianisme escrita per fra Anselm Turmeda. Sobre això podem donar curioses noves bibliogràfiques. Els vells manuscrits del *Present* (o Ofrena) *del home instruit per refutar los partidaris de la creu,* són abundants. Aquest títol era molt acostumat llavors entre'ls musulmans. Axís recordem que a la biblioteca de la Gran Mezquita de Tuniç hi tenen un manuscrit d'una obra del segle XVI[è], titulada *Lo present de les prerrogatives del oratori més llunyà als homens superiors;* y a l'altra biblioteca de Tuniç, nomenada Abdellia, hi conserven *Lo present als esprits ilustrats o colecció selecta de curiositats.* De manera que en Turmeda, al posar títul al seu llibre, seguí un costum oriental, l'estil de la gent fantàstica que tot ho prenen com a ofrenes y obsequis. Estigué més afortunat en posar títul que no en la redacció, perquè, segons opinió de persones competents, l'estil es dolent y s'endevina que no coneixía gaire la llengua àrabe.

A les citades biblioteques de la ciutat de Tuniç s'hi troben diferents manuscrits d'aquesta obra d'en Turmeda, ab la particularitat que contenen un prefaci molt interessant, que manca en els manuscrits d'altres punts. Y, per contrari, hi ha en els darrers certes anotacions marginals, atribuides a un cert Cheikh Abdallah Bey [1], qui no són en els manuscrits de Tuniç.

Es convenient indicar ací que'ls primers soldans Hafsides crearen a Tuniç una rica biblioteca, ab més de trenta mil volums, en 647 de la hègira. Després sofrí perdues importants y fou reconstituida pels anys de 797, quan fou donada a la Gran Mezquita, la Djama-ez-Zitouna. Més avant fou aixamplada, construint-hi la sala nomenada El-Abdellia. Saquejada per l'exèrcit de Carles V, en 1535, hi romangueren únicament tres llibres. En 1153 de la hègira la restaurà Ali Bey Ben Mohamed; però, quinze anys després, al efectuar-se'l saqueig del Bardo, se n'apoderà'l Bey de Constantina y va vendre quasi tots els manuscrits. Adquirits novament, fou encara una altra volta venuda, en 1256 de la hègira (1840 de Crist),

1) M'hamed bel Khodja sospita que aquest Cheikh Abdallah Bey era algun membre de les moltes missions científiques que Egipte trametia a Europa anys enrera. Així, les anotacions són fetes dintre del segle XIX[è], en els manuscrits de biblioteques europees.

pel visir Hussein Kodja. Venturosament n'adquirí 2.527 volums Ahmed Bey y els deposità en la Gran Mezquita. Compta avuy ab més de set mil volums. En la biblioteca de la sala Abdellia, reorganitzada definitivament fa trentatrès anys no més, ab els manuscrits dispersats entre les mezquites, s'hi conserven al present més de quatre mil volums.

Dono aquests detalls històrics de les biblioteques de Tuniç perquè's vegi l'impossibilitat de trobar-hi'ls manuscrits originals d'en Turmeda, després de tantes vicissituts. No obstant, en l'Abdellia tenen un manuscrit molt vell de l'obra d'en Turmeda, ab un prefaci indubtablement escrit per ell y que ja traduhirem més avant. Es el manuscrit núm. 1.131, el que en l'any 1652 de Crist consta ja que'l possehia un senyor Mohamed ben Mostafa ben Brahim ben Kalil.

Assegura M. Spiro que'ls manuscrits de l'obra musulmana d'en Abdallah (o sia d'en Turmeda) són generalment poc correctes, encara que nombrosos. Els millors són els escrits en caràcters mogrebins. Malgrat de lo que'l propi Abdallah indica de que coneixia molt bé la llengua àrabe, se veu per dits manuscrits que no arribà pas a dominar-la, perquè s'expressa malament, se sent molest o forçat en la locució; cada plana, afegeix M. Spiro, ens mostra un autor habituat a manejar altra llengua que la del Corà.

El títul ab que generalment s'assenyala l'obra d'en Turmeda es تحفة الاديب, *tahfa al-adib* (present del lletrat); però en alguns dels manuscrits, segons M. Spiro, es aquest altre: الاديب تحفة, *al-adib tahfa,* o sia trasposició de les mateixes paraules. M'hamed Bel Kodja diu que en tots els manuscrits tunecins que ha examinat ha vist en el cors de l'obra la paraula الاديب, *al-adib,* y no لاديب, que es un qualificatiu gens apropiat a la locució que forma 'l títul del llibre; y si bé en el manuscrit 1.131 de la Biblioteca Abdellia s'hi llegeix الاديب, *al-adib,* es lo cert que la mà d'algun erudit vingué a rectificar desprès aital paraula, erronia visiblement, y a posar-hi una anotació marginal dient برفني لاديب الحاذق

Havem dit fa poc que M. Spiro no ha estat el primer en publicar l'obra d'en Abdallah. En 1873 o 74 fou publicat en Europa'l text àrabe, sens data ni lloc marcat. El caràcter o lletra d'aquesta edició sembla'l que usen els metodistes per les seves publicacions bíbliques. Dit text fou reeditat al Cairo en 1895, afegint-hi aquesta advertencia en àrabe: «Entenent útil aquesta obra, al menys per servir a l'historia y fer conèixer als homens d'avuy l'opinió dels antics sobre'ls aveniments de son temps y en l'oportunitat de que

un membre apte de la religió cristiana 's dedica a refutar les alegacions que conté, essent la topada de les idees sanes lo mijà de fer relluir la veritat als ulls de tothom; y havent sapigut, finalment, que aquest llibre, ja editat en Occident fa molt temps, s'ha extès per Orient, estant ja prop d'agotar-se, prenc càrrec de reeditar-lo per mon compte pels indicats motius». Firma aquesta advertencia: *Spiro Don Staphakés*. L'havem traduhida y reproduhida perquè's vegi 'l concepte en que encara 's té en el món musulmà modern com a obra de controversia'l llibre d'en Turmeda.

Ha sigut traduit del àrabe al turc y al francès. La traducció francesa, segons ja havem indicat, la féu en Joan Spiro, catedràtic de l'Universitat de Lausanne, y la publicà en els anys 1884-85 la *Revue de l'histoire des Religions,* fent-ne un extracte per vendre-l separadament, profitant les mateixes fulles de la *Revue* y ab coberta especial datada del 1886, sens nom de traductor. La portada es així: *Le présent* | *de* | *l'homme lettré* | *pour réfuter les partisans de la croix* | *par* | *Abd-Allâh ibn Abd-Allâh, le Drogman* | *traduction française inédite* | *Paris, 1886* | .

En 1906, el mateix Joan Spiro, de Laussanne, ha reproduit els dos primers capítols del llibre en qüestió, ab el títul d'*Autobiographie d'Abdallah ben Abdallah, le Drogman,* en la *Revue Tunisienne*, que es la publicació del «Institut de Cartago», la primera associació literaria y arqueològica d'aquella terra.

Estan ben calificats d'autobiografia'ls dos capítols primers dels tres que componen l'obra, perquè en ells l'autor recompta ab curiosíssims detalls la seva accidentada vida, encara que no indicant may son antic nom cristià y català.

Donarem un extracte de tant interessant autobiografia, però abans direm alguna cosa del prefaci que porta'l citat manuscrit de la biblioteca Abdellia, no conegut per M. Spiro. En la traducció francesa feta per aquest professor hi ha l'introducció, però no l'indicat prefaci, que ha tingut la bondat M. M'hamed bel Khodja de traduir del àrabe al francès, y que ara jo donaré a conèixer en nostra parla, puix es molt original y constitueix una confessió de mahometisme fervent per part del frare mallorquí. Es de la tenor següent:

«Lloances a Déu, qui'ns dotà de la mellor de les religions; qui féu de nosaltres el poble de Mafumet, guardador del Forgan *(Coran);* qui generosament ens concedí llegir el Corà, dejunar en el Ramadà, voltar el temple sagrat *(Caâba),* agenollar-se prop del Rokn *(l'angle de la Caâba)* y del Maqam *(estació d'Abraham),* festejar la nit del

Qadr *(es la nit dita del Destí diví, o sia 'l 27 Ramadà)* y aturar-nos en Arafat *(montanya al orient de la Meca);* qui féu de nosaltres homens de puresa, d'oració y de caritat; qui'ns permeté participar de les virtuts de les festes y dels divendres; qui'ns féu predicadors en les trones, jurisconsults en religió, transitants del camí dels profetes; qui'ns mostrà les noves de les primeres y de les darreres generacions per la veu d'Aquell qui ha clos la restellera dels Profetes, del príncep dels missatgers de Déu nostre senyor Mafumet, el més virtuós y més piadós dels homens. Que la gracia divina li arribi, lo mateix que a la seva familia, als seus companys y a tot el seu poble fins a la fi dels temps.»

En l'introducció, que es més llarga, comença ab un apostrof als qui no's decideixen a convertir-se musulmans: «Havent-me fet Déu la gracia de conduir-me envers el camí dret y situar-me en la verdadera religió que Ell ha tramès a son estimat y escullit Mafumet, jo n'he examinat les proves decisives y les demostracions clares, evidents per qualsevol que tinga'l més petit discerniment y amagades tant sols a aquells qui no veuen els ous d'austruç». Entre aquestes declaracions y les que trobarem també dintre de l'autobiografia n'hi ha més que suficient per desmentir lo que deya en Víctor Balaguer de no haver adoptat en Turmeda'l mahometisme.

Explica en la propia introducció la divisió del llibre en tres capítols y son propòsit de separar-se dels altres tractadistes musulmans, els qui han sempre seguit en les controversies ab cristians y juheus el mètode del raciocini. Ell vol seguir la via històrica, comprovant l'exactitut ab arguments metafísics, juntant la crítica y el raciocini, les proves intelectuals y les d'observació. Acaba regraciant la generositat que ha experimentat en els soldans Aboul-Abbas-Ahmad y Abou-l-Faris Abd-al-Aziz, lo que vol dir certament que en Turmeda arribà a Tuniç abans del any 1394, data de la mort del primer dels esmentats prínceps. No oblidem aquesta data, que, com direm aprés, desfà la llegenda o contalla de la fugida d'en Turmeda de Montblanch, juntament ab fra Marginet de Poblet, en l'any 1411, com asseguren els autors. Farem l'extracte de l'autobiografia:

«Sapigueu—diu Abdallah—que soc originari de la vila de Mallorca, que Déu la conduhesca a l'Islam! Gran vila a la vora de la mar, entre dues montanyes... Mon pare, home considerat entre'ls vehins de la vila, no tenia altre fill que jo. A l'edat de sis anys me posà en mans d'un erudit sacerdot y ab ell estudiava l'Evangeli... Després de sis anys vaig traslladar-me a la ciutat de Lleyda, famosa per la seva ciencia entre'ls cristians de la regió... ont se reuneixen

els estudiants en nombre de mil o mil cinccents, y no regoneixent altra autoritat que la del sacerdot sots qual direcció estudíen. Durant sis anys fiu allí els estudis de física y astronomia, y a continuació vaig dedicar-me per temps de quatre anys a estudiar l'Evangeli y la seva lexicografia. Al cap del terme esmentat me dirigí a

Plaça dels Sellers: Tomba d'en Turmeda

صريح عبدالله الترجمان

Bolonia de Lombardia, centre científic per tots els habitants del país... Jo habitava'l presbiteri d'un sacerdot molt vell y considerat, de nom Nicolau Myrtil. Era home sempre consultat en afers de religió. Al seu costat jo estudiava la ciencia dels principis y fonaments de la religió cristiana, y vaig arribar a esser comptat entre'ls seus més íntims, y passant-hi un període de dèu anys. Un jorn, estant malalt el mestre, els deixebles se llençaren a discutir la vinguda anunciada d'un profeta anomenat lo Paraklet y no estigueren d'acord sobre quin dels profetes podria esser. Recomptada aital discussió y discrepancia al Mestre, va dir-me que cap de nosaltres havia trobat el sentit verdader y que a mi'm mancava encara molta cosa a apendre. Al ohir aquestes paraules, me li vaig agenollar

davant y diguí-li: «—Veyeu, Monsenyer, que jo hi vingut de lluny »y que fa dèu anys que estic ab vós aprenent innombrables conei»xements; tingueu la bondat encara de fer-me conèixer aquest nom »ilustre». El vell sacerdot plorava y va respondre-m: «—Fill meu, »certes que hi ha en el coneixement d'aquest nom ilustre un gran »profit; però tem que, si'l divulguessis, els cristians no't matessin »al moment. Desde que vas vindre ací hi volgut saber si la teva »patria era propera als musulmans y conèixer el teu concepte »envers l'Islam. Sabras, doncs, fill meu, que'l Paraklet es l'un dels »noms del profeta dels musulmans, Mafumet. Certament la seva »religió es la verdadera.» – «Però, Monsenyer,—li objectí,—l'home »inteligent pren lo que ha regonegut com a millor. ¿Per què no »entreu en l'Islam?» «— Mon fill, — va replicar-me, — Déu m'ha »revelat això ara que soc vell y feble. Si m'hagués conduhit per »aital camí quan jo tenia la teva edat, tot ho hauria abandonat per »pendre la verdadera religió». «—Axís, per lo vist, m'aconselles de »anar me'n al país dels musulmans y d'acceptar llur religió!»

»Me respongué que sí, emperò que no res ne digués a ningú, puix si's propalava'm matarien tot seguit. Li prometí reserva absoluta y me dirigí envers Mallorca, la meva patria, aturant-m'hi sis mesos. Després vaig passar per Sicilia, ont estiguí altres cinc mesos esperant una nau que se n'anés al país dels musulmans. A la fi se presentà un vaixell que's dirigia a Tuniç y m'hi embarquí. Sortírem de Sicilia a posta de sol y fondejàrem en la badia de Tuniç a mitg-dia. Tantost arribat a la Duana, els cristians notables de la vila, qui havien oit parlar de mi, me trameteren una cavalleria y m'aposentaren a casa llur. Quatre mesos visquí ab ells, fruint de la millor hospitalitat. Vaig sapiguer llavors que a la cort del Soldà, nomenat Abou-l-Abbas Ahmad, hi havia un metge, en Jousouf, qui parlava llengua cristiana. Al visitar-lo li diguí que'l motiu de la meva arribada era'l desig d'abraçar la religió del Islam. Molt content el metge de que ab intervenció seva tingués lloc aquest venturós esdeveniment, m'acompanyà al palau, informant al Soldà y obtenint audiencia per mi. Introduit a presencia del sobirà, s'informà de la meva edat y li vaig dir que comptava 35 anys. Volgué saber també quines ciencies havia estudiat, y'm respongué després ab aquestes paraules: «— Tu has vingut per una cosa bona; fes-te »musulmà, ab la benedicció de Déu, l'Altíssim.»

»Llavors jo'm dirigí al metge intèrprete: «— Digues al Soldà »que may abandona un home la seva religió sense que'ls seus con»frares o colegues no l'insultin y'l blasmin. Desitjo, doncs, que

»siguin consultats abans els mercaders cristians d'aquesta vila, per »saber lo que diran de mi; y desprès abraçaré l'Islam».

»El Soldà féu presentar-se al palau als dits mercaders y'ls preguntà: «— Què penseu vosaltres d'aquest clergue ara fa poc arri»bat?». «—Es un gran savi—li respongueren—de la nostra religió, »y els nostres cabdills creuen que no hi ha en tot el món cristià »altre home ab tanta ciencia y pietat.» «— ¿Què dirieu d'ell — re»plicà'l Soldà — si's feya musulmà?» «—Que Déu no ho permeti! — exclamaren. — Ell no ho farà may això.»

»Sabuda l'opinió dels notables cristians, el Soldà'm féu presentar al palau, y allí, en presencia dels citats cristians, vaig pronunciar la professió de fe. Els cristians se senyaren la cara y digueren: «— Solament el desig de contraure matrimoni l'ha portat a sem»blant acte, puix entre nosaltres els clergues no's casen»; y sortiren del palau fortment contristats.

»L'esmentat Soldà m'atorgà una pensió de quatre dinars diaris, me donà alberc dintre del mateix palau y me feu esposar la filla de Hadji Mohammad Assaffar. El jorn del casament me donà cent dinars d'or y un vestit magnífic. Poc temps aprés ma muller parí un nin, que jo'l vaig anomenar Mohammad, per obtenir-li les benediccions juntes al nom del nostre profeta.

»Als cinc mesos de la meva conversió al Islam, el Soldà'm concedí'l càrrec de director de les Duanes. Al cap d'un any ja havia après la llengua aràbiga perfectament. Llavors vaig presenciar l'arribada de l'estol dels Genoveses y Franceses a El-Mahedia, fent jo la traducció de les lletres que trametien al Soldà. Poc temps desprès foren vençuts y se n'anaren. També estiguí ab el Soldà en el setge de Gabes, exercint de tresorer, així com al altre setge de Gafsa, ont morí de malaltia dit sobirà'l 3 de schaban del any 796 (darreries de juny 1394).»

»El soli fou ocupat per son fill, Abou-Faris Abd-Al-Aziz, qui'm renovà tots quants benifets m'havia atorgat el pare, confiant-me, ademés, l'intendencia del palau.

»Ja dintre son regnat, succehí que un jorn arribà a la Goleta un vaixell musulmà, y tant prompte com els mariners baixaren a terra, fou atacat y saquejat per dos naus sicilianes qui també eren allí. El Soldà trameté a dites naus certs oficials per tractar de la devolució de les mercaderies preses. Hi havia en una d'elles un clergue molt considerat en Sicilia, qui havia sabut la meva conversió al Islam y venia a Tuniç a intentar reconduir-me a la religió cristiana, comptant ab l'influencia de l'amistat que haviem contret

quan estudiavem junts. El clergue pregà a un dels oficials del Soldà que prengués una lletra per mi, dient-li era per entregar-la al Kaid Abd-Allah, director de les Duanes. Traduida aquesta lletra, fou presentada al sobirà Abou-Faris, qui'm feu cridar y'm demanà explicacions sobre la misiva. Li responguí que'l clergue havia estat un dels meus amics, y tot seguit vaig traduir-li. Vegé'l Soldà que no res havia jo suprimit, doncs ja'n tenia feta l'altra traducció, deguda a Genoveses. «— Y com penses respondre al clergue? — digué m el Soldà.» «— Senyor, — responguí; — ja coneixes les »meves opinions; sabs que hi entrat en l'Islam espontaniament, per »amor per la religió verdadera: mai no accediré a les pretencions de »aquest clergue.»

»Emperò 'l Soldà volgué que jo fes entendre al clergue que seguiria son consell y sortiria de Tuniç ab ell desprès de la restitució de les mercaderies preses pels sicilians. El clergue, ab aquesta promesa, procurà la devolució, però jo no hi vaig comparèixer, y, cansat d'esperar-me, la nau marxà.»

Fineix l'autobiografia d'en Turmeda recomptant fets en honra y llahor del sobirà hafsida Abou Faris, que demostren son esperit justicier y la seva generositat, indicant de pas que'l jurisconsult y eminent mestre Abou-Abdallah-Mohammad ibn Salam lo Tabari, o sia'l propi sogre d'en Turmeda, era qui tenia'l càrrec de repartir els gallardons y donatius que concedia dit Soldà. Menciona també'l subsidi anyal que Abou-Faris trametia als sarrahins d'Andalusia y'ls grans treballs que sempre féu per la redempció dels captius musulmans, prometent als mercaders cristians de 60 a 70 dinars d'or per cada jove musulmà presoner que li portessin, y de 40 a 50 per un vell. En totes aquestes negociacions hi funcionava d'intèrprete en Turmeda.

Refereix la fundació feta pel mateix Abou-Faris d'una capella *(zaviya)* o tomba d'un santó, fòra la porta de la Marina, que avuy se diu la Porta de França, així com altra fondació també en la capital, d'un hospital per viatgers musulmans qui caiguessin malalts trobant-se a Tuniç, *cosa que féu en el propi any,* diu en Turmeda, *de la composició de mon llibre, o sia en l'any 823.*

JOAQUIM MIRET Y SANS

(Acabarà)

El Montseny a l'hivern y el Nou Refugi de la Castanya

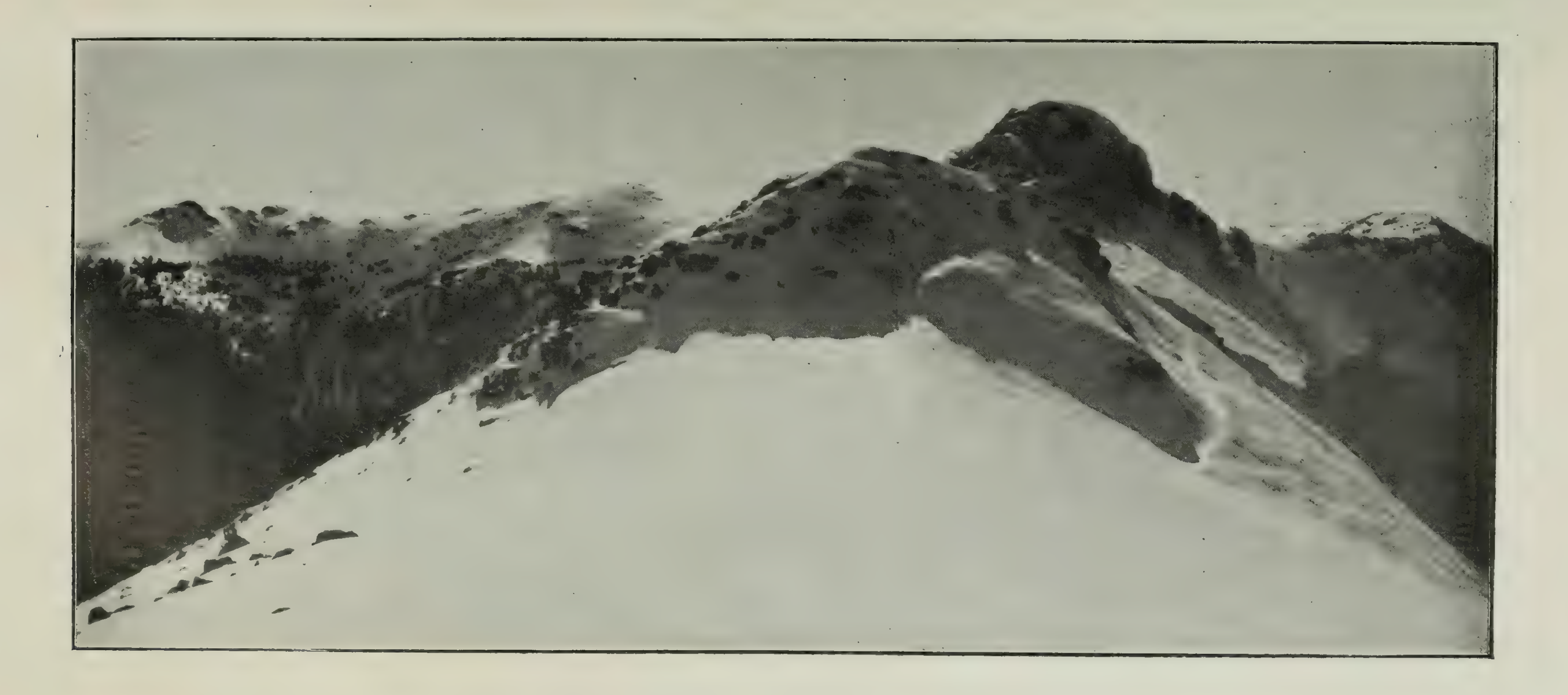
Apart de la gran serralada pirenenca, que té 'l desavantatge de la seva llunyana situació de nostra capital, es sens dubte 'l Montseny la regió montanyenca més hermosa de nostra aimada terra y la més visitada pels nostres excursionistes. Situada relativament aprop de Barcelona, a la que resta unida per bones vies de comunicació y rodejada de diferentes poblacions que ofereixen relatiu confort y bell punt de partida, són les seves encontrades y els seus cims més enlairats ben coneguts per tots els aimants de les belleses naturals de la nostra Catalunya. El Montseny se pot dir que constitueix les beceroles y el camp d'entrenament de l'excursionista català.

Y si, fins fa poc, era sols a l'estiu que se 'l visitava, avuy són molts y ben nombrosos els que en plena hivernada hi acuden, endinzant-se per ses pregones valls y assolint els seus espadats cimalts, freturosos de contemplar y gaudir de ses belleses, molt més intenses en aqueixes temporades, en que la neu cobreix sos prats y riberes y en que l'atmòsfera pura y trasparenta 'ns deixa ovirar corprenedors panorames.

Per aquests motius resulten ben oportuns y plausibles els esforços que ve realisant la Secció d'Esports de Montanya del nostre Centre Excursionista, a fi de divulgar y fer conèixer més cada dia les belleses d'aquelles encontrades, cantades tant carinyosa com hermosament per nostre anyorat consoci l'excels poeta Jacinto Verdaguer. Per això trobem molt encertada l'idea y realisació d'habilitar pera refugi montanyenc l'antiga casa de Sant Andreu de La Castanya, y l'escullir la serra de Matagalls com a lloc a propòsit pera celebrar-hi 'ls Concursos de Luges organisats fins avuy per l'esmentada Secció, quals propòsits y iniciatives han sigut coronats per ara ab l'èxit més falaguer. Y per això es que avuy, a l'apropar-se la data pera la celebració del Segon concurs català de Luges, y al donar compte de la terminació de les obres del Refugi de La Castanya, ens complavem en publicar aquestes ratlles acompanyant un parell de vistes fotogràfiques d'entre les facilitades per nostres benvolguts companys senyors Coll y Serra y Albert Santamaria.

La serra del Montseny, ab tots sos hermosos y pintorescos encontorns, ses regalades valls de Santa Fe y Sant Marsal y sos

EL MONTSENY A L'HIVERN

Vista presa desde 'l collet de Les Agudes

cims y carenades de Matagalls, Turons de l'Home y de Les Agudes, Roques Roges, Turó d'Arenys o de Té, de Morou y tants altres, a l'arribar l'hivern no 's troben ja en la solitut d'abans, sinó que al caure les primeres nevades comença 'l seguit romiatge per tots sos indrets; y els humils habitants de la Castanya y dels

Casa y Refugi de Sant Andreu de La Castanya

santuaris de Santa Fe y Sant Marsal se veuen agradosament sorpresos per l'alegria jovenívola de sos visitants, que en la majoria de les festes hi pugen a interrompre la monotonia y tristesa dels dies rúfols y llargues vesprades que regnen en aquells llocs.

Pera facilitar més aquestes excursions, y sobre tot les que puguen realisar-se pel Pla de la Calma, pel Brull y torrent de La Pomereta y pel maciu del Matagalls, es que la Secció d'Esports de Montanya va acordar l'instalació d'un Refugi en aquella vessant, y, d'acord ab la senyora Vda. de Pons, ha procedit a l'habilitació de part de la gran casa de Sant Andreu de La Castanya, propietat d'aquella, destinant-la a dit objecte. An aquest fi s'hi han realisat les obres que 's requerien, habilitant un menjador, un water-closet,

dos cambres y una sala-dormitori, amoblant-se convenientment y procedint a la seva completa instalació. Dintre breus dies s'inaugurarà dit refugi, y d'aquí en avant l'excursionista trobarà en ell franca acullida y bon repòs, podent gaudir d'un bon confort y facilitant axís les ascensions y els esports hivernencs que 'ls aficionats hi van conreuant. També 's procurarà que l'excursionista, a més de bon llit, puga trobar algun queviure al Refugi, com pa, ous, conserves, productes Maggi y altres, que estalvien l'haver-los de pujar.

No dubtem que dit Refugi, de regoneguda conveniencia, sobre tot en la temporada hivernenca, serà molt visitat, prestant bons serveys y contribuint sobre tot a facilitar la pràctica dels esports de neu, que tant depressa y ab tant bon èxit han sigut implantats a nostra terra.

Si al nostre Pireneu contem ab els Xalets-refugi del Canigó y d'Ull de Ter y ab els santuaris de Nuria y caseriu de La Molina, al Montseny trobarem el Refugi de La Castanya, que, junt ab els santuaris de Santa Fe, San Marsal y Sant Segimon, ens oferiran bon repòs en nostres correries y contribuiran a fer néixer l'amor a la montanya, innat en nostres excursionistes, y la veneració pel Montseny, rublert de belleses, molt més intenses en aqueixes temporades en que la neu cobreix sos prats y riberes, y en que l'atmòsfera pura y trasparent ens deixa ovirar corprenedors panorames.

V. DE LASSERRA

La festa del Bisbetó a Montserrat y origens de la mateixa

L'any passat, la vigilia de Sant Nicolau, varem anar-nos-en uns quants socis entusiastes de la Secció de Folk-lore a veure les cerimonies tradicionals que practiquen els escolans de Montserrat en celebració de llur festa patronal. Per nosaltres l'atractiu era doble: l'un, el que sempre té'l cèlebre lloc, majorment en aquesta època, en que l'atmòsfera se sol presentar ben neta, podent-se contemplar, per lo tant, l'hermós panorama que 's divisa d'aquells cims estant; y l'altre, el poder estudiar una costum típica, una d'aquelles deixes de l'avior, que passen desapercebudes per la major part.

Y's comprèn. Estem tant ocupats! Tenim temps per enterarnos dels obsequis que reb una princesa extrangera que 's casa, de les insignificants modificacions que 's fan a l'altra part de món a un nou aeroplà, d'una taça de forma desconeguda fins ara que s'acaba de trobar a l'Egipte... Però a dins de casa tenim costums antigues y curioses, que són reminiscencies d'estats socials passats que 'ns convé prou de saber. No obstant, això no 'ns interessa: ab les coses de la nostra patria passa com ab els individuus de la familia, que com que se 'ls veu sempre, ja no s'hi va ab compliments.

Per aquells a qui pugui interessar, anem a referir tal com va fer-se la festa, de la qual varem ser testimonis presencials, mercès a la galanteria de l'Abat, el qual ens va donar tota mena de facilitats.

El 21 de Novembre va fer-se l'elecció del Bisbetó, en la persona d'En Ramon Marcet y Ballber, fill d'En Miquel Marcet, fabricant de Terrassa, prou conegut, que, com de consuetut en la familia, envia sos fills a l'Escolania de Montserrat. Una vegada aprovada l'elecció, va tenir una ovació, portant-lo a la Capella, acompanyat de la banda.

A primera hora del 6 de Desembre (dia de Sant Nicolau de Bari) se 'l va vestir de bisbe, y després d'esmorzar (a les 7) se 'l va vestir de ceremonia; allavores, acompanyat dels seus familiars: Salvador Cañellas Marcé, Vicari general; Joan Llorens Arrufat, Secretari (vestits com els canonges de Barcelona), Agustí Argelich Cabrera, Mestre de Ceremonies, portant la vara, y els dos patges, Lluís Tetas Solsona y Josep Puget Oriola, ab saya y faixa, varen anar a saludar a l'Abat y principals monjos, invitant-los a la funció que havia de tenir lloc, en la que s'hi havia de llegir la pastoral. Cap allí a dos quarts de nou se va reunir la comunitat y els parents del Bisbetó (sense les dònes), en la Sala de l'Escolania, tota guarnida de garlandes, escuts y fanals de paper de color, y pels costats, en tarjes hi havia 'ls noms dels músics cèlebres sortits d'aquell antic conservatori: Julià, Martí, Casanovas, Viñals, Saldoni, Boada, Viola, etc., y al cap-d'avall el trono, aont s'hi va asseure 'l Bisbetó vestit de pontifical, que va fer llegir la pastoral al Secretari, en una taula posada a la seva dreta, tenint-hi a l'esquerra l'Abat del monastir.

El Secretari, abans de començar la lectura, va besar l'anell a l'Abat, després al Bisbetó, y 's va posar a llegir el document, entre les riallades de la comunitat y sobre tot dels escolans, que celebraven les ocurrencies del bisbe de per riure, a lo que ell mateix

els acompanyava, malgrat la circunspecció que'l càrrec semblava haver-li d'exigir.

La pastoral deya aixís mateix:

PAX

«Nòs, el Batxiller D. Ramon Marcet y Ballbé, per la gracia de Déu y la bona voluntat de mos dignes mestres y condeixebles, y ab l'aprovació del Reverendíssim P. Abat d'aquest Monastir, Bisbe de la molt Ilustre Escolania de Montserrat, Acòlit de l'Altar Major y dels altres de banda y banda d'aquesta Santa Basílica, Assistent perpetual a la Missa de vuit, y quan no a la conventual, Director honorari de l'Orquesta de l'Escolania, Repartidor suplent de les planes de Música, etc., etc.

A Nostres venerables germans, Vicari General, Capitulars, familiars y demés poble fidel de Nostra jurisdicció, salut y gracia en el Senyor.

Caríssims germans en Jesucrist:

Al dirigir-vos per primera volta Nostra paraula en aquest solemne acte de la presa de possessió de l'altíssima y honorosíssima dignitat de Bisbe de l'Escolania Montserratina, abans que altra cosa, me toca 'l dever de saludar a quiscun dels aquí reunits que s'han dignat honrar ab sa presencia aquest tant important acte; y complerta esta obligació de cortesia, considerant la gran càrrega que pesa sobre nostres espatlles, no puc menys, caríssims germans y fills, de dirigir-vos Mos paternals avisos pera vostra utilitat esperitual y temporal. Molt empenyo tingueren Mos Ilustres antecessors, y sobre tot l'últim, de feliç recordació, en reformar moltes coses que donaren algun bon resultat; però com no falten encara coses per corretgir, vos donarem ab tota ingenuitat alguns saludables avisos, encara que no deixo de rece-

lar-me de que'm pot passar en oblit alguna cosa que no m'agradi y'm causi amargors.

Prescindint d'eixos temors, entrem en materia y sapigueu que procurarem vetllar y pregar perquè tot vagi bé y no entri la relaxació, a fi de que després no us costi doble treball en tornar les coses en llur lloc. Tingueu, doncs, present, caríssims fills, que no havem de consentir may certes coses que hem notat y que, per ser molt conegudes de vosaltres y que tal volta no us agradaria que's publiquessin, hem cregut prudent callar-les. Al mateix temps us recomanem en gran manera que aprofiteu més el temps y no'l malgasteu fent ninots en lloc de llegir o escriure; que guardeu el silenci y el bon comport en els llocs que estigui manat; que no digueu tantes mentides y tant a la fresca; que no us tragueu *motius* y que tampoc sigueu tant solidaris per fer y amagar lo mal fet, y tant oblidadiços en complir lo que cada dia se us ha d'avisar. Tampoc deixaré d'encarregar-vos que esteu quiets en el dormitori, y no feu riure als altres y els deixeu dormir en sossec, com ho faig jo; però sobre tot que aneu de millor gana a resar l'Ofici parvo, y que'l reseu ab més devoció, que sembla que hagueu d'anar a la presó y que tingueu por que us caigui'l sostre o s'hagi d'enfonzar el trespol, segons la pressa que en tot hi porteu, pera poder anar a jugar més aviat. ¿Que penseu que ningú ho veu ni ho observa, o que jo sempre estic dormint? Aneu molt equivocats.

M'agrada molt que jugueu, que enraoneu, que salteu, que brinqueu en hores de recreu o permeses pel reglament; però també m'agrada que, quan se tracta del reso, de l'estudi y de menjar, que aprofiteu el temps, que tot es menester, y que algun dia'l trobareu a faltar.

Tot convé que sia armònic en aquest món, com ho es la Música, a la que teniu l'honor de dedicar-vos. Procureu, doncs, que totes vostres paraules y obres fassin tant bon concert que tots se moguin a lloar a Déu y donar-li gracies; y aixís més fàcilment hi haurà pau, salut, gracia, propines y dies de montanya.

Això us desitja de tot son cor el vostre Bisbe en l'entrada y presa de la seva dignitat.

Entre tant, rebeu tots vosaltres, aimadíssims fills, la benedicció paternal que desde'l fons de Nostre cor vos donam, en nom del Pare, del Fill y de l'Esperit Sant.

De nostre palau de l'Escolania, diada de Sant Nicolau.

6 Desembre de 1908.

✠ Ramon, bisbe de l'Escolania.

Per manament de Sa Excelencia Illustríssima'l Bisbe mon Senyor,

Joan Llorens.»

En havent acabat la lectura, el Secretari va besar l'anell al Bisbetó y a l'Abat, qui va fer un discurs de circumstancies, recomanant la bona conducta als escolans.

Desseguida varen sortir tots plegats precedits de la banda de música, y pel claustre varen anar a l'iglesia, a oir la conventual, o sigui l'ofici de comunitat. A l'arribar al presbiteri varen agenollar-se tots els que oficiaven (el Bisbetó, damunt d'un coixí), colocant-se

l'hèroe de la festa en el trono voltat de l'acompanyament. Al sortir, de la mateixa manera que havien fet a l'entrar, varen encaminar-se cap a les celdes a visitar els monjos y a recullir estampes, medalles, dolços y altres obsequis, tenint en aital diada permís per recórrer el monastir.

Després varen desmudar-se, y sent a mitg- dia, cap a dinar.

A les dues, vestits d'ordinari, varen anar a donar un volt per la plaça, acompanyats de la música, y a dos quarts de tres varen començar els jocs en el pati, consistents en enjegar bombes de

paper, y, tapats d'ulls y armats d'un bon bastó, trencar olles plenes d'aigua, nous, figues, conills, etc., que estaven penjades en una corda de banda a banda del claustre.

No cal dir la gran gatzara que 's va armar, tant a l'elevació de

les bombes ab tots els ostentosos preparatius de desplegar-les, fer foc, inflar-les, aguantar-les y deixar-les anar, com ab la trencadiça d'olles, que s'anava fent per torn entre tots els escolans. Els crits y el picament de mans indicaven bé l'emoció de la quitxalla que seguia ab viu interès els més petits incidents del que armat ab el garrot s'acostava a l'olla que havia de premiar la seva traça, o quan, desorientat, se n'apartava, anant a amenaçar inconscientment als

companys. Si al quedar trencada l'olla 's feya un gros escampall de fruites o coses comestibles, la cridoria era aixordadora; si un bon doll d'aigua refrescava a l'interessat, ab lo que s'enduya un gran xasco, allavores l'alegria de la mainada se sortia de fogó. El quadro no podia ser més animat, y feya riure de valent a la comunitat, als forasters que s'hi trobaven y al Bisbetó ab els seus acompanyants, que no prenien part en la festa.

Més tard se 'ls va donar un bon refresc y el Bisbetó va presidir el cant del rosari, acabant-se 'l dia ab una serenata fins a l'hora de sopar.

Cal advertir que durant els vuit dies, un patge va servir la xocolata al Bisbetó.

Tal es actualment a Montserrat la festa objecte del present article, descrita depressa y corrents, sense consideracions ni comentaris, però lo suficientment detallada perquè 's tingui una idea de com se du a terme.

Ha passat per moltes vicissituts. Així es que en Milà y Fontanals conta que abans se posaven a disposició del Bisbetó altres noys vestits de moços d'esquadra, que li presentaven com a presos alguns noys pobres, als que s'obsequiava després ab un bon dinar [1].

Aixís mateix en èpoques en que l'Escolania tenia molta més importancia que ara, quan hi havia algun escolà avençat en música, per aquesta diada 's tocava alguna composició seva.

En Saldoni, el cèlebre músic deixeble de l'Escolania Montserratina, aont s'hi va estar de 1818 a 1822, ressenya la festa en aquests termes [2]:

«Vuit dies abans de Sant Nicolau els escolans formaven una mena de cònclave per elegir d'entre ells un que devia ser investit ab el títol y caràcter de bisbe. L'elecció 's feia per majoria de vots, que depositaven en mans del pare mestre; y a l'electe li posaven un ric roquet, capa episcopal, mitra y crossa; y estant ja previament la capelleta de l'Escolania molt enramada, embellida y guarnida, desde la celda del pare mestre hi anaven tots acompanyant el bisbe-escolà, y allí 's cantava 'l *Te-Deum* ab orquesta.

»Al bisbe-escolà li associaven els dos companys més antics, y aquesta mena de junta nomenava 'ls condeixebles que havien

1) Milà y Fontanals: *Obras completas*, vol. VI, pàg. 215.

2) *Reseña histórica de la Escolanía ó Colegio de Música de Montserrat en Cataluña, desde 1456 hasta hoy día*, per En Baltasar Saldoni (Madrid, Repullés, 1856), pàgs. 31 a 33. (Per equivocació l'autor diu que la festa de Sant Nicolau es el 6 de Novembre, en lloc del 6 de Desembre.)

d'exercir els oficis y títols que tenien els frares monjos; donant a un el títol de prior, a un altre 'l de majordom; aquell era nomenat aposentador, aquest altre mestre de novicis, etc., etc. En aquells dies, cada un dels monjos de qui prenien nom o càrrecs els agraciats, feya bons regals al respectiu escolà que 'l representava en el propi càrrec o destí. Durant els vuit dies que precedien a Sant Nicolau, el bisbe-escolà no assistia a la missa matinal, que era lo més desavinent, per haver de matinejar, y estava dispensat de moltes fadigues que tenien els altres, y també solia alcançar gracia pels companys que en algun d'aquests vuit dies fos castigat. La vigilia de Sant Nicolau, després de dinar, anaven els escolans en comunitat tocant els instruments, presidits pel mestre y pel bisbe-escolà, a la cambra del pare abat, que 'ls esperava acompanyat dels principals monjos del monastir. Posats a sa presencia, el bisbe-escolà li feya una arenga, pregant que 's dignés concedir an ell y als companys permís per recórrer les celdes dels pares monjos durant aquella tarda y tot el dia següent, a fi de que 's dignessin regalar-los lo que fos de llur agrado; també li demanava que concedís als pares monjos poder-se passejar mentres ells recorrien les celdes. L'abat tot ho concedia, y, després de tocar algun vals o contradança, se servien bescuits de varies menes y vi bo a tots els que 's trobaven en la cambra o celda. Al sortir-ne, cada hu pel seu costat, recorria les celdes dels monjos y dels llecs, esvalotant ab tanta gatzara y alegria, que si aquella festa hagués durat més de 24 hores, de segur que ningú hauria pogut viure en el monastir. En aquest dia 'ls escolans feyen gran aplega d'estampes, medalles, rosaris y escapularis, de tal manera que 'n tenien de sobres per ells y per enviar a llurs familles.

»Quan el nomenat bisbe-escolà era de familia rica, com succeía regularment, els pares de l'electe pagaven per Sant Nicolau un extraordinari o entrant a tota la comunitat, y dos als escolans. En cambi, durant els vuit dies, el bisbe-escolà rebià del monastir un entrant més que 'ls altres monjos y companys, y 'l tractaven ab les mateixes consideracions que a l'Abat. No més per aquesta diada estava permès als escolans entrar en les celdes dels monjos y germans llecs.»

Els aconteixements polítics varen determinar varies interrupcions a la festa. En 1811 els francesos varen cremar el monastir y l'Escolania no va quedar restablerta fins a 1818. En 1822, a causa de la guerra civil, varen anar-se'n altra vegada 'ls escolans, tornant-hi en 1824. En 1835 va haver-hi la crema y supressió dels

convents, y en 1844 va començar-se a reconstituir altre cop l'Escolania, qual edifici varen determinar-se a construir a mitjans del sigle passat.

ROSENDO SERRA Y PAGÈS

(Acabarà)

Segon Concurs català de Luges al Matagalls (Montseny)

(30-31 JANER Y 1-2 DE FEBRER)

Tal com tenim anunciat, a darrers d'aquest mes y principis del vinent tindrà lloc aquest concurs, ab tanta ansia esperat. A mida que s'acosta la data de sa celebració va creixent arreu l'entusiasme, arribant cada dia noves demandes de datos y detalls y noves promeses de concórrer a la mateixa. Els treballs d'organisació no han parat un sol moment; y la Secció d'Esports de Montanya 's multiplica, atenent a tot lo indispensable pera 'l millor èxit de la festa y comoditats dels que an ella concorrin.

A continuació publiquem el corresponent

PROGRAMA

Diumenge 30 Janer, *a les 11 del matí:* Cursa de luges. Entrenament. Exercicis preparatoris de Skis.

Dilluns 31 Janer: Excursions a Sant Segimon, Creu de Matagalls, Sant Marsal, Santa Fe, etc.

Dimars 1 Febrer, *a les 10 del matí:* Instalació del campament de la Secció d'Esports de Montanya del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA a la carena de Matagalls (1.700 metres).

A les 11 del matí: Curses de Skis. Excursió. Curses de Luges. Obstacles. Curses Bobsleighs. Eliminatories

A les 6'30 de la tarda: Cursa nocturna de Luges.

Dimecres 2 Febrer, *a les 9 del matí:* Segon concurs català de Luges. Campeonat (mida fixa).

A les 10 del matí: Curses de Bobsleighs.

A les 11 del matí: Curses de Skis.

A les 11'30 del matí: Curses de Luges per senyoretes y parelles.

Una vegada acabat el Concurs, les luges propietat de la Secció de Esports de Montanya quedaran a la disposició dels senyors socis de la mateixa que vulguin córrer, fins a les dugues de la tarda, que seran recullides, y 's farà 'l retorn a Sant Andreu de La Castanya, Viladrau, Brull, Seva, Balenyà, etc.

PREMIS

Cursa de Luges. Campeonat: Medalla del Centre Excursionista de Catalunya y un parell de skis.— Medalla Atracció de Forasters. — Medalla de plata de la Secció d'Esports de Montanya. Dos medalles de coure de la Secció.

Cursa de Bobsleighs: Medalla del Centre Excursionista de Catalunya.—Medalla de plata de la Secció. Dugues medalles de coure de la Secció.

Cursa de Skis: Medalla del Centre Excursionista de Catalunya y una luge. — Medalla de plata de la Secció d'Esports de Montanya. — Medalla de plata de la Real Asociación de Cazadores de Barcelona — Dugues medalles de coure de la Secció.

Cursa de Luges per senyoretes y parelles: Medalla de coure.

Diferents objectes artístics se distribuiran als guanyadors de les diferentes curses que se celebraran durant el dia 2 de Febrer. La Secció d'Esports de Montanya distribuirà diferentes medalles de recort y premis a les senyoretes que prenguin part en la cursa de Bobsleighs.

DETALLS

Horari de trens.—Surten de l'estació del Nord: a les 7'3 y 9'28 matí, 1'55 tarda y 6'58 vespre, arribant respectivament a l'estació Balenyà: a les 9'18 y 11'42 matí, 4'24 tarda y 9'20 vespre.

Surten de l'estació de França: a les 5'00 y 7'21 matí, 12'13, 1'30 y 5'15 tarda y 7'12 vespre, arribant a Palautordera: a les 6'49 y 9'6 matí, 2'14, 3'21, 6'57 tarda y 9'9 vespre.

Surten de Balenyà: a les 4'11 y 7'16 matí, 12'48 y 5'6 tarda, arribant a Barcelona (estació Nord): a les 6'26 y 9'32 matí, 2'55 tarda y 7'8 vespre.

Surten de Palautordera: a les 7'29 y 8'38 matí, 12'10, 12'55 y 5'7 tarda y 7'55 vespre, arribant a Barcelona (estació França): a les 8'57 y 10'30 matí, 2'26, 4'58 y 6'55 tarda y 9'39 vespre.

Hostatge. — La Secció facilitarà hostatge en els hotels, fondes y cases dels pobles vehins al lloc del Concurs, demanant tarifes y detalls al Centre Excursionista de Catalunya, de 7 a 8 cada dia, y de dos quarts de 10 a 11 els dimars, dimecres y divendres, fins el dia 21 inclusiu.

Inscripcions. — Les demandes d'inscripció pera pendre part en el Concurs hauran de fer-se en el Centre Excursionista de Catalunya fins el dia 21 de Janer a les 10 de la nit. Tota inscripció ha d'anar acompanyada de l'import de la quota fixada.

Servey sanitari. — Hi haurà servei medical en el lloc del Concurs.

Accidents. — La Junta Organisadora declina tota responsabilitat sobre qualsevol accident que pugui succeir tant als corredors com als assistents a les curses.

Reclamacions. — Pera qualsevol reclamació o dubte, quedaran els senyors Jurats autorisats pera solucionar. Llur decisió serà inapelable.

Notes. —Se facilitaran tota classe de detalls respecte a guies, carruatges, cavalleries, itineraris, etc., en el Centre Excursionista de Catalunya, els dimars, dimecres y divendres, de dos quarts de 10 a 11 de la nit, fins el dia 21.

— El reglament del Concurs estarà exposat en el local social.

— Actualment s'està treballant l'obtenció d'un tren extraordinari pera retornar a Barcelona 'l mateix dia 2 al vespre, el qual serà posat cas d'haver-hi suficient nombre d'inscripcions.

CRONICA DEL CENTRE

Desembre de 1909

SESSIONS Y CONFERENCIES

El Lawn-Tennis. — El dia 2 el distingit sportman D. Artur Leasck va donar una interessant conferencia sobre aquest jòc, tant arrelat avuy en nostra ciutat, explicant les seves regles teòriques y exposant les ensenyances pràctiques que la seva propria experiencia en el mateix li han fet anar anotant. Acompanyà les seves explicacions ab la projecció de diferentes vistes fotogràfiques referents a dit saludable y distingit jòc.

Aprés de la conferencia del senyor Leask, y en obsequi dels nombrosos aficionats a sports que s'havien congregat a l'espayosa sala del Centre, varen projectar-se una serie de clixés fotogràfics referents a sports d'hivern a montanya, que foren molt celebrats y aplaudits.

L'iglesia de Santa Maria de Castelló d'Empuries. — El dia 3 el nostre consoci D. Geroni Martorell donà altra conferencia sobre art català, estudiant y fent ressaltar l'importancia y belleses de l'antiga iglesia de Castelló d'Empuries en son conjunt arquitectònic y en sos variats detalls, detenint-se especialment en sa portalada, son altar major y pica baptismal, de mèrit ben regonegut. Per medi de projeccions lluminoses, el senyor Martorell anà presentant una vistosa serie de reproduccions fotogràfiques d'aquest interessant monument.

Costums públiques y privades de l'Edat Mitjana. Viatges. — La sessió del dia 10 fou dedicada per nostre benvolgut company D. Daniel Girona y Llagostera a llegir un seu treball, curiós y curosament escrit, tractant de la manera y forma de viatjar en l'Edat Mitjana, referint-se principalment als medis de locomoció, cavalls, carroces y cadires de mà o lliteres, y als hostatges públics y particulars, presentant un veritable quadro de costums d'aquella època, tant ben estudiada pel senyor Girona, qui prometé continuar donant compte dels seus estudis y investigacions sobre tant interessant tema. La conferencia anà aixís mateix ilustrada ab projeccions fotogràfiques.

Les rondalles populars catalanes d'en Bertran y Bros. — Nostre bon amic y company D. Ramon Miquel y Planas, de la Secció de Folk-lore, va donar una conferencia 'l dia 11 d'aquest mes, llegint una bonica colecció d'hermoses narracions populars catalanes, ilustrades ab projeccions lluminoses reproduint els dibuixos fets per l'artista senyor Vila

pera acompanyar dita obra. Tot plegat resultà un treball força interessant y una sessió ben agradosa.

UNA VISITA A LA TOMBA DE L'ESCRIPTOR CATALÁ FRA ANSELM TURMEDA EN LA CIUTAT DE TUNIÇ. — El conciençut historiaire D. Joaquim Miret y Sans va llegir el dia 17 un notable treball d'investigació y crítica sobre'l tema que encapsa aquestes ratlles y del que no'ns creyem obligats a dir-ne res, ja que en aquest mateix número comencem a publicar-lo íntegrament. El senyor Miret exhibí també varies projeccions de vistes fotogràfiques ab el plan y lloc d'emplaçament de dita tomba del festiu escriptor apòstata.

LA VOLTA AL MÓN. PER LA INDIA. — El dia 30 el conegut artista fotògraf D. Adolf Mas va presentar una hermosa colecccció de vistes fotogràfiques dels clixés obtinguts pel seu reputat company D. Olaguer Junyent durant sa estada a la India, ab motiu del viatge al voltant del món que va fer darrerament ab son amic senyor Recolons. El senyor Mas va acompanyar la projecció d'aquestes vistes ab algunes amenes explicacions y comentaris y ab alguns troços del llibre d'impressions que ve publicant el senyor Junyent.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARÁN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE DESEMBRE

TEMPERATURES (a l'ombra)				PRESSIONS BAROMETRIQUES A 0° Y AL NIVELL DEL MAR	
MITGES MENSUALS		MAXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
2°.43	3°.50	(17°. dia 22)	— 11°. (dia 10)	765'41 mm.	765'24 mm.

ESTAT DEL CEL			
Dies serens	7	Dies de pluja	13
» nuvolosos	14	» de neu	3
» coberts	10	» de glaçada	17

HUMITAT RELATIVA: MITGES MENSUALS		VENTS DOMINANTS	
8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA
75'29	75'77	Calmes	Calmes

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 62.9 mm.
» DE NEU » 140 »

RESUM ANYAL DE 1909

TEMPERATURES (A L'OMBRA)

	8 MATÍ	8 TARDA
Mitja mensual major	16°.10 (Agost)	15°.80 (Agost).
» » menor	-3°.70 (Febrer)	-1°.37 (Janer).
» anyal	6°.99	7°.53.
Màxima en 24 hores major		36°.5 (15 Agost).
Mínima » 24 » menor		-12°.5 (27 Janer).
Oscilació màxima anyal		48°.

PRESSIÓ ATMOSFERICA A 0° Y AL NIVELL DEL MAR

	8 MATÍ	8 TARDA
Altura major. . . .	783'5 mm (1 Janer). .	. 782'0 mm (2 Janer).
» menor. . .	750'5 » (18 Novembre)	. 750'3 » (6 Març).
Mitja mensual major.	773'52 » (Janer) . .	. 772'71 » (Janer).
» » menor.	759'30 » (Març) . .	. 758'51 » (Març).
» anyal. . . .	766'17 »	. 766'15 »
Oscilació màxima anyal. . . .	33'00 »	. 31'70 »

Pluja en 24 hores	Nombre major de dies de caiguda. . .	23 (Juny).
	» menor » » » . .	6 (Febrer).
	Total de dies de caiguda a l'any. . .	157.
	Altura de caiguda màxima mensual . .	109'0 mm (Abril).
	» » » mínima » . .	11'5 » (Febrer).
	Total » » anyal	842'2 »

Neu en 24 hores	Nombre de dies de caiguda mensual major . .	13 (Març).
	Major caiguda a l'any	55 cc. (Janer).
	Total de dies de caiguda anyal.	35.
	» de caiguda anyal	84 cc.

Nota. — El 11 de Juliol s'efectuà una caiguda de neu fondenta.

Glaç	Nombre major de dies al mes	31 (Janer).
	Total de dies a l'any.	114.
	Nombre de dies al mes de glaçada total. . .	1 (Janer, Febrer).

Gebra	Nombre major de dies al mes.	6 (Novembre).
	Total de dies a l'any	8.

Rosada	Nombre major de dies al mes	12 (Octubre).
	Total de dies a l'any.	32.

Calamarça. — Nombre de dies al mes. . . . . . . 1 (Abril). 1 (Setembre).

Vent en 24 hores	Velocitat mitja mensual major. .	163'20 kilòmetres (Març).
	» » » menor. .	15'78 » (Janer).
	» màxima a l'any . . .	450'00 » (18 Març).
	» mitja anyal	114'68 »

Estat del cel	Nombre major de dies serens	16 (Novembre).
	» » » nuvolosos.	17 (Juny).
	» » » coberts.	15 (Març-Maig).
	» menor » serens.	1 (Juny).
	» » » nuvolosos.	3 (Janer).
	» » » coberts.	8 (Abril-Agost)
	Total a l'any dels dies serens	101.
	» » » » nuvolosos.	120.
	» » » » coberts	138.

Nota. — La diferencia entre 'ls totals de l'any y 365, són els dies que estigueren coberts al matí y serens a la tarda, o vice-versa.

J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona. — Tip. «L'Avenç», Rambla de Catalunya, 24. — Telefon 115

Any XX Barcelona, Febrer de 1910 Núm. 181

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

UNA VISITA A LA TOMBA DEL ESCRIPTOR CATALÀ

FRA ANSELM TURMEDA EN LA CIUTAT DE TUNIÇ

(Acabament)

De manera que es per en Turmeda mateix, o sia Abda llah ibn Abdallah, que sabem que aquest llibre contra 'l cristianisme, ab la autobiografia, el va escriure en 1420. Per lo que havem vist que recompta en l'autobiografia, es fàcil calcular son naixement pels volts del 1355. No oblidem que arribà a Tuniç regnant Abou-l-Abbas Ahmad y que trigà encara aquest algun temps a morir, puix dit Soldà fou qui 'l nomenà director de les Duanes y ab ell concorregué als setges de Gabes y Gafsa. Es probable, per conseguent, que en Turmeda arribà per primera vegada a Tuniç en 1391 o 1392. Com ja havem dit, aquell Soldà morí en el mes de Juny de 1394.

N'Estanislau de Kosca Aguiló publicà un treball sobre en Turmeda en lo *Museo Balear* [1], y encara que no coneixia l'autobiografia, arribà també a la conclusió de l'edat del famós satíric, semblant a la que acabem de senyalar nosaltres, valent-se hàbilment de la llum que dóna la clàusula del testament d'un ciutadà mallorquí, en Pere Silvestre, atorgat en 1375, ont deixa vint sous a *Fratri Anselmo Turmeda, dicti ordinis fratrum minorum, filiolo meo ut oret Deum pro anima mea*. Calcula l'Aguiló que si en 1375 era ja frare profés en Turmeda, segons diu el testador, però sense celebrar encara missa, perquè 'l padrí no les hi encarrega an ell, devia forçosament comptar una edat major de catorze anys y menor de vinticinc, límits disposats per l'Iglesia per la professió y l'orde-

1) Segona època, volum I, 1884, Palma. En féu un extret, ab un interessant apèndix, en 1885.

nació de prebere, y, per consegüent, el naixement del nostre personatge ha de posar-se entre 1350 y 1360.

Per l'autobiografia sabem també que fou en temps d'Abou-l-Abbas Ahmad quan en Turmeda abraçà l'Islam, o sia ab anterioritat al dit any 1394, y que continuava essent ferm musulmà en 1420.

No es probable que entre 1394 y 1420 tornés en Turmeda a Catalunya y abjurés el mahometisme; ni que en 1411, cançat altra volta d'esser bon minyó, fugís del convent de Montblanc ab son amic Marginet, monjo de Poblet, y anés novament a Tuniç a abraçar per segona vegada l'Islam; ni, finalment, que abans de morir encara tingués ocasió d'abjurar-lo també per segona vegada. L'anècdota o llegenda de la fugida en companyia d'en Marginet es, doncs inadmisible. No hauria pogut realitzar-se sinó abans de 1392 o després de 1423; y a 68 anys d'edat no són de creure semblants calaverades, ni les concupiscencies que li atribueixen en Finestres y tots els autors que aprés d'ell s'han ocupat d'historia del monastir de Poblet [1].

Tampoc es probable que dita fugida d'abdós frares succeís abans del 1392, data aproximada de l'arribada d'en Turmeda a Tuniç, perquè per l'autobiografia, sabem que desde Bolonia, ont estudiava desde l'edat de 23 anys, anà a Mallorca, y de l'illa envers Tuniç, aturant-se cert temps en Sicilia.

¿Ha omès, potser, en l'autobiografia la fugida de Montblanc y ha tergiversat els fets dels primers vint anys de la seva vida, per creure que no li favorien l'honor ni encara entre 'ls musulmans?

1) N'Estanislau de K. Aguiló rebuja també l'afirmació de que en Turmeda fos natural de Montblanc, feta per en Finestres y Torres Amat, y demostra que era mallorquí, valent-se de certes declaracions, intercalades pel mateix escriptor en les seves obres, especialment en les *Cobles de la divisió del Regne de Mallorques* y en les *Profecies*. Abans de l'Aguiló ja havia publicat son origen mallorquí l'Adolfo de Castro, al publicar alguns fragments de la *Disputa del Ase*, ont per boca d'un conill declara en Turmeda que «es de nació catalana y natural de la ciutat de Mallorca y es home molt savi en totes ciencies y sobre tot en astrologia, tenint el càrrec d'oficial de la duana de Tuniç» *(Obras escogidas de filosofos*, introducció per A. de Castro, Biblioteca Rivadeneyra, volum 65) Madrid 1873). L'Aguiló diu que «la historia de la huída en compañia de Marginet debe ser reputada como fabulosa; se supone que ocurrió por los años de 1411, y entonces Turmeda tendria 50 ó 60 años, y es inverosimil suponer que el ilustrado y digno religioso (l'Aguiló no 'l creu apòstata) que supo vencer las halagadoras ilusiones del mundo en los floridos años de su juventud, diera después en su ancianidad el repugnante espectáculo de un viejo entregado á la liviandad».

Alguna cosa així podriem sospitar al veure que en l'autobiografia no posa la menor referencia, de que havés estat profés. D'aquesta manera no devia recomptar una acció sempre repugnant, el trencament de vot solemne, el perjuri.

Seria això 'l principal punt obscur a estudiar en la biografia d'en Turmeda, sinó existís el document publicat pels senyors Aguiló, Bordoy y Llabrés, ja indicat al començar el present treball. El rey Alfons IV expedí la carta de seguretat desde Napols, a 23 de Setembre de l'any 1423, en els següents termes:

«Nos Alfonsus &. Tenore presentis certis ex causis animum nostrum moventibus et ex certa nostra sciencia sub verbo et fide nostris regalibus guidamus, affidamus et assecuramus vos dilectum nostrum fratrem Encelmum Turmeda, alias Alcaydum Abdalla, ita quod libere et secure et absque impedimento, novitate et detrimento cuiusquam cum quibusvis navibus..... tam nobis amicorum quam inimicorum possitis et libere valeatis una cum uxoribus, filiis et filiabus. servitoribus et servitricibus sarracenis et christianis..... et aliis quibuscumque rebus et bonis vestris..... positis et libere valeatis recedere ad civitatem seu portu Tunicii et aliis quibuscumque civitatibus, terris, castris et purtobus Regis Tunicii seu alterius cuiusbis et ad quasvis civitates, terras et castra ac portus et plagias nostrorum Regnorum terrarum et marium tam citra quam ultra marinorum venire inibique vos cum dicta fusta et vestris predictis declinare et discarricare et successive ad nos venire inibi quo vos stare et moram trahere et vestra negocia peragere pro vestro libito voluntatis. Mandantes per hanc eamdem nobilibus, dilectis et fidelibus consiliariis nostris Admiratis, viceadmiratis nostrorum..... et aliis quibusvis vasallis et subditis nostris ad quos pervenerint presentes et fuerint presentate sub nostre gracie et mercedis obtentu quatenus *non obstantibus quod fidem christianam ut percepimus ab negaveritis et propterea crimina plurima et enormia comiseritis vos et dictos uxores, filios et filias, servitores et servitrices sarracenos et alios quosvis bonaque, res..... cum quavis navi galea..... tam recedendo, veniendo, transeundo quam morando nullo modo inquietent..... violenciam seu ofensam nec inferri consenciant..... et de securo et salvo conductu provideant.. .. presenti nostro guidatico perdurante quod durare volumus per II. annos computandos a data huiusmodi in anno continuo numerandos et non ultra.*»

Observem que comença 'l rey Alfons per donar an en Turmeda tractament de religiós; *frare Anselm* l'anomena, com si 's mantingués cristià y dins l'orde. Però a continuació diu que li atorga guiatge y seguretat per entrar y sortir de Tuniç y desembarcar en qualsevol port y habitar en tot punt dels seus dominis, juntament ab les seves dònes (*dònes* en plural, lo que significa que en Turmeda tenia harem a l'estil musulmà), y fills y sirvents sarrains,

malgrat dels delictes que ha comès y d'haver abjurat la fe cristiana, *segons tenim entès,* salvedat oportuna que fa'l propri rey, puix sols per referencia podia saber dita apostasia.

No podem donar millor interpretació an aquesta especie de bitllet de lliure circulació més que suposant que algun prelat o altres personatges tenien noticia de que en Turmeda desitjava tornar a territori cristià, a Catalunya, a Valencia o a Napols, y

SOUK DELS SELLERS: TOMBA DE SIDI BOU EBDELLAH

pensaren que podia profitar se l'ocasió per facilitar-li la realisació del desig y per induir-lo a deixar l'Islam y posar fi a un tant gran escàndol; y per fer-li esvanir la natural por de càstic y persecució, cosa que l'hauria refredat sempre de venir, obtingueren del rey Alfons l'ampla carta de seguretat, sense haver-la demanada directament en Turmeda y sense saber-se encara la seva resolució ferma de tornar a terra cristiana. Era una temptativa perquè's decidís, y per això'l rey posa'l terme de dos anys a la seguretat y guiatge. Si en dos anys no donava resultat l'*invitació* indirecta que's dirigia al famós escriptor, finiria l'immunitat concedida.

Hi cab també l'hipòtesi de que'l rey Alfons volia entaular reclamació o començar alguna negociació d'un tractat ab el Soldà Abou-Faris y pensava que ningú millor que en Turmeda per esser

o negociador directe o agent y protector del missatger que hi fos tramès, per lo que concedeix seguretat al renegat per fer-lo venir a rebre instruccions o per congraciar-se'l al menys y tenir-lo propici ab semblant mostra d'indulgencia.

Estem convençuts de que aquesta seguretat y guiatge no tingueren aplicació. En Turmeda no sortí de Tuniç, y allí morí pocs anys després de la temptativa per repatriar-lo, abans de 1433, en el qual any finí'l regnat d'Abou-Faris Abd-Al Asiz. Y també pensem que morí musulmà, y per aquest motiu se conserva encara la seva tomba y's manté viu el record entre'ls habitants de Tuniç del clergue cristià que s'enamorà de l'Islam y fou un devot mahometà, mereixedor per ells d'eterna veneració.

Devem advertir que, quan morí en Turmeda el lloc de l'enterrament no era encara un mercat y un barri urbanitzat. Lo que avuy es *souk* dels Sellers era en el segle XV[è], un cementiri. Al fer desaparèixer dit cementiri per aixamplar la ciutat en el segle XVI[è], foren respectades les tombes dels dos homes eminents allí soterrats, constituint dos *mara-bouts* o mausolis sagrats y venerats, lo d'Abdallah-Ibn-Abdallah y'l d'en Sidi-bou-Ebdella. Al donar M'hamed bel Khodia un dibuix de la sepultura del primer hi posa aquesta inscripció, sense manifestar si existeix en la tomba o si es d'invenció seva:

صريح عبدالله الترجمان

El distingit arabista senyor Gimenez Soler m'ho tradueix axís: *sarih Abdalla el torchaman,* o sia *el clar* (o explícit o declarat) *Abdallah l'intèrprete.* Segurament que fou el càrrec d'intèrprete que exercí entre'ls moros y'ls nombrosos mercaders catalans que llavors visitaven a Tuniç lo que donà més influencia y coneixença a fra Anselm en aquella terra.

Malgrat de trobar al dit frare tant temps en terra musulmana ab càrrecs públics d'oficial de la Duana y d'intèrprete y escuder del sobirà moro, hi ha autors que no admeten l'apostasia, altres que, si la creuen possible, aseguraren que abans de morir abjurà l'Islam y retornà a la fe cristiana, y encara uns altres que afirmen que fou apostasia forçosa y ficticia, per salvar la vida y no sofrir dura esclavitut, perquè havia sigut pres per corsaris moros y aportat captiu a Tuniç. En Finestres, com ja havem indicat, accepta la conversió d'en Turmeda després d'una aparició o visió del seu antic company, essent llavors escapçat per orde del rey de Tuniç. En Torres Amat ho repeteix, afegint que aquesta execució s'efectuà

pels anys de 1419. Don Adolfo de Castro, fixant-se en certs passatges de la *Disputa del Ase,* no creu que en Turmeda fos un renegat, no obstant de l'amistat que mantingué ab l'esmentat rey mahometà. Recompta en dit llibre, fra Anselm, que quan Acart de Mur, governador de Caller, sortí de la illa de Sardenya per concórrer a la coronació del rey Ferran d'Aragó (Febrer de 1414), la fortuna de mar el portà a Tuniç, ont rebé grans mostres de deferencia d'en Turmeda, les quals foren regraciades ab magnífics presents. Opina en Castro que un cavaller cristià no hauria acceptat res d'un renegat, ni menys trametre-li cap obsequi.

Però poc temps després d'en Castro sortí 'l llibre d'en Menéndez Pelayo *Historia de los heterodoxos españoles,* presentant contraria opinió. Declara que no 'l convenceren els indicis y consideracions del primer, «y es lástima, — afegeix, — porque es Turmeda personaje bastante conspicuo en la historia de las letras, y bueno fuera quitarle esa mancha».

Don Estanislau Aguiló, al fer-se càrrec de l'opinió d'en Menéndez Pelayo, la rebutja y continua pensant que «la razón más poderosa que hay para defenderlo del pecado que se le imputa es el espíritu eminentemente cristiano que domina en todas sus obras, y singularmente en la que intituló *Libre de bons ensenyaments,* escrita cuando residía en Túnez (en 1398) y usaba el sobrenombre de Abdallah, probablemente cuando era ya oficial de la Aduana y escudero del Rey. El que escribió aquel libro no podía ser un fraile renegado, á no suponerle un gran cinismo y bajeza. Dice Menéndez Pelayo que es raro que un fraile pudiera, sin apostatar, ser oficial de la Aduana y escudero del monarca; pero, esto se explica en un proemio de una traducción castellana del citado *Libre,* impresa en Valencia, en 1594, donde se dice que los moros le cautivaron y lo llevaron á Túnez, donde compuso la obra para provecho de todos los fieles. Pudo por sus virtudes y saber ascender desde dura servidumbre á altos cargos. Creo, pues, que la apostasía ni está probada ni es verosímil, pero no que sea imposible. Pudo, como nuestro compatricio Pere Burguny, en igualdad de circunstancias, ser mártir por volver a la fé cristiana.»

Darrerament ha tractat aquest punt en Pere Martri Bordoy y Torrents, en la monografia ja citada, admetent com a justificada l'apostasia de fra Anselm y efectuada ab anterioritat a l'any 1398. Aferma aital opinió en la carta reial de guiatge y seguretat de 1423, que havem reproduit abans, y en el proemi de l'edició del *Libre de bons ensenyaments*, feta ab anterioritat al any 1524, que

diu que fra Anselm, «por su desventura, fué cautivado de moros y llevado á Túnez, donde con diversos tormentos ó temor dellos fué forzado renegar la santa fe católica, de lo qual fué después muy arrepentido». Recomana encara en Bordoy lo dit per l'abat Sayol en la seva historia de Poblet, aprofitat per en Serra y Postius en *Prodigios y finezas de los Santos Angeles, hechas en el Principado de Cataluña* (Barcelona, 1726), repetit y augmentat després pel pare Jaume Coll en la *Crónica seráfica de la Santa provincia de Cataluña* (Barcelona, 1738), y de les quals obres va pendre en Finestres quasi tot lo que diu d'en Turmeda en l'*Historia del monasterio de Poblet.*

No concedim valor a lo que recompten en Serra y el Pare Coll, perquè no sapigueren averiguar tant sols que en Turmeda era mallorquí y admeten tota la llegenda de la fugida de Montblanc ab fra Marginet y l'aparició o visió per induir al company a la conversió. Emperò creiem veure-hi com un afany de disminuir les proporcions y la trascendencia de l'apostasia de fra Anselm, desig molt natural y inevitable per esperit de cos o amor del propri orde y estalviar-li en lo possible aquesta taca o al menys aquesta tristesa. Encara que no ho declara, es ben segur que funda la seva narració, el Pare Coll, en el proemi citat de l'edició del *Libre de bons ensenyaments,* anterior a 1524, que indicava com en Turmeda caigué captiu dels musulmans y fou portat a Tuniç. Ho vesteix y aixampla recomptant que al resoldre fra Marginet tornar arrepentit al convent, en Turmeda no volgué imitar-lo per vergonya y por de la prevenció ab que sempre més seria tractat, y s'embarcà a Salou envers Gènova y Roma. Ja en la mar, fou pres per corsaris de Tuniç y posat en mans d'un turc crudel y dels més principals de la ciutat, cosa completament falsa, perquè no hi havia llavors turcs en Ifriquia. Aquell *turc,* continua 'l P. Coll, el forçà a abjurar la fe cristiana y abraçar l'Islam ab menaces de grans vexacions, prometent-li, si acceptava la nova religió, que seria nomenat *Cadí* de la llei mahometana. Fra Anselm no sapigué resistir y fou presentat al Soldà, declarant-li que era sacerdot y mestre de doctrina cristiana; *emperò que sempre havia tingut per dura y pesada la privació que aquesta religió imposa de lo delitós y plaent a que per naturalesa som inclinats;* y que, meditada la llei de Mafumet, que permet lo arreglat als nostros naturals desitgs, estava resolt a abraçar l'Islam. Content lo Soldà, el nomenà Cadi y rebé solemnement l'abjuració, essent apadrinat pel mateix *inverossímil turc.* Passà temps, y un jorn, mentre que predicava en

la mesquita, li aparegué fra Marginet y pensà en tornar arrepentit a l'antiga fe. Donà pública explicació de la seva resolució davant del sobirà y poble, declarant-se cristià y enemic del Profeta. Fou maltractat y nafrat tot seguit y després escapçat per ordre del rei. Això es un resum del P. Coll y per ell sol ja 's pot descobrir l'intenció ab que fou arreglada aquesta narració, que no acceptem per creure-la tendenciosa y infondada. No es possible donar valor de document històric a unes paraules d'un proemi que ningú pot assegurar que existís en els primitius manuscrits del *Libre de bons ensenyaments* y que probablement són filles de l'inventiva d'algun copista o de l'editor que'l feu estampar en 1524 o abans de dit any.

L'autobiografia que havem donat a conèixer, si no resol tots els punts obscurs de la vida d'en Turmeda, ha comprovat de totes maneres la seva apostasia, y que aquesta no fou aparent y circumstancial. No tindriem de fer altra cosa que traduir el capítol tercer del llibre *Present del home lletrat,* per demostrar com se mofava de la seva primera religió.

Potser sortiran encara dels arxius nous documents que aclariran la figura de fra Anselm, una de les més dramàtiques de la nostra historia literaria. Bo seria examinar ab detenció algunes obres musulmanes del regne de Tuniç, per cercar-hi alguna noticia esgarriada d'Abdallah-ibn-Abdallah. Citarem, entre altres, la *Quinta essencia depurada de l'historia dels emirs d'Ifriquia,* per Mohammed el Badji ebn M'ahmmed el Messaoudi y Tounsi, antic funcionari del Ministeri del Interior del Govern de Tuniç, mort fa uns trenta anys. Es la crònica dels sobirans d'Ifriquia, desde l'expedició d'Abdallah ebn Saad ebn Abi Sarh fins a la primeria del regnat d'Ahmed-Bey, en 1837 de la nostra era. Ha sigut estampada a Tuniç. També deuria examinar-se l'*Historia de les dues dinasties, los Unitaris y'ls Hafsides,* per Abou Abdallah Mohammed ebn Ibrahim el Louloui, dit Ez Zerkachi, publicada igualment a Tuniç. Y sobre totes l'escrita per Abou Abdallah Mohammed ebn Abi Qassen er Raini el Qairaouani, conegut per Ebn Abi Dinar, ab el títol de *L'agradós company,* o sia *Historia de la Ifriquia y Tuniç,* dividida en set llibres, que fineixen en l'any 1681 de Jesucrist. Estampada a Tuniç en 1286 de la hegira, ha estat traduida al francès per Pellissier y Rémusat.

Durant la meva estada a Tuniç no tinguí prou temps per enterar-me ab detenció d'aquestes publicacions. No crec, emperò, que lo que puguin dir d'en Turmeda 'm fes variar mon judici sobre aquest home cèlebre.

Abans de conèixer la carta de seguretat del any 1423 y altres noves biogràfiques de fra Anselm, ja l'havia judicat ab ullada penetrant el Doctor Torras y Bages. «L'esperit d'aquest apòstata, — diu en *La Tradició Catalana,* — qui ho es més de la moral que no pas de la fe, es de curiós estudi per lo psicòlec observador.» Efectivament, en Turmeda fugí més del celibat eclesiàstic que no de la doctrina cristiana, encara que no sentia per aquesta una convicció fervorosa. No era un cínic empedernit ni completament irreligiós, però sí un racionalista més avençat que no la generalitat dels de son temps. Les seves creencies poc fermes y segures eren d'una religió abstracta, despullada de tot caràcter confessional. Aquesta indiferencia pels cultes y ritus li permeté que sense hipocresia ni molestia pogués variar de forma o exteriositat confessional, trobant-se igualment acomodat en qualsevol de les religions monoteistes-universalistes. Un caràcter així no s'hauria pres la pena d'abjurar el cristianisme, de fer-se un despreciable *muladí* solament per raons de doctrina, per entendre que la verdadera y única doctrina de salvació eterna fos l'Islam. Abraçà l'Islam perque no imposa'l celibat, y aquell frare, tipu del religiós asseglarat y aventurer, com diu en Menéndez Pelayo, pensador de gran volada, temperament inquiet y descontent, agosat y deshonest fins en els seus escrits, dominat per l'instint sensual, ab fam de distincions y honors, y set d'independencia moral y social, fugí a terra de moros a cercar dònes, plaers y llibertat juntament ab consideracions y càrrecs que satisfessin la seva vanitat. Posaren el dit a la llaga'ls mercaders catalans establerts a Tuniç quan, al veure que en Turmeda's declarava musulmà, exclamaren fondament acongoixats: «*El desig sol de matrimoni l'ha conduit a semblant acte*».

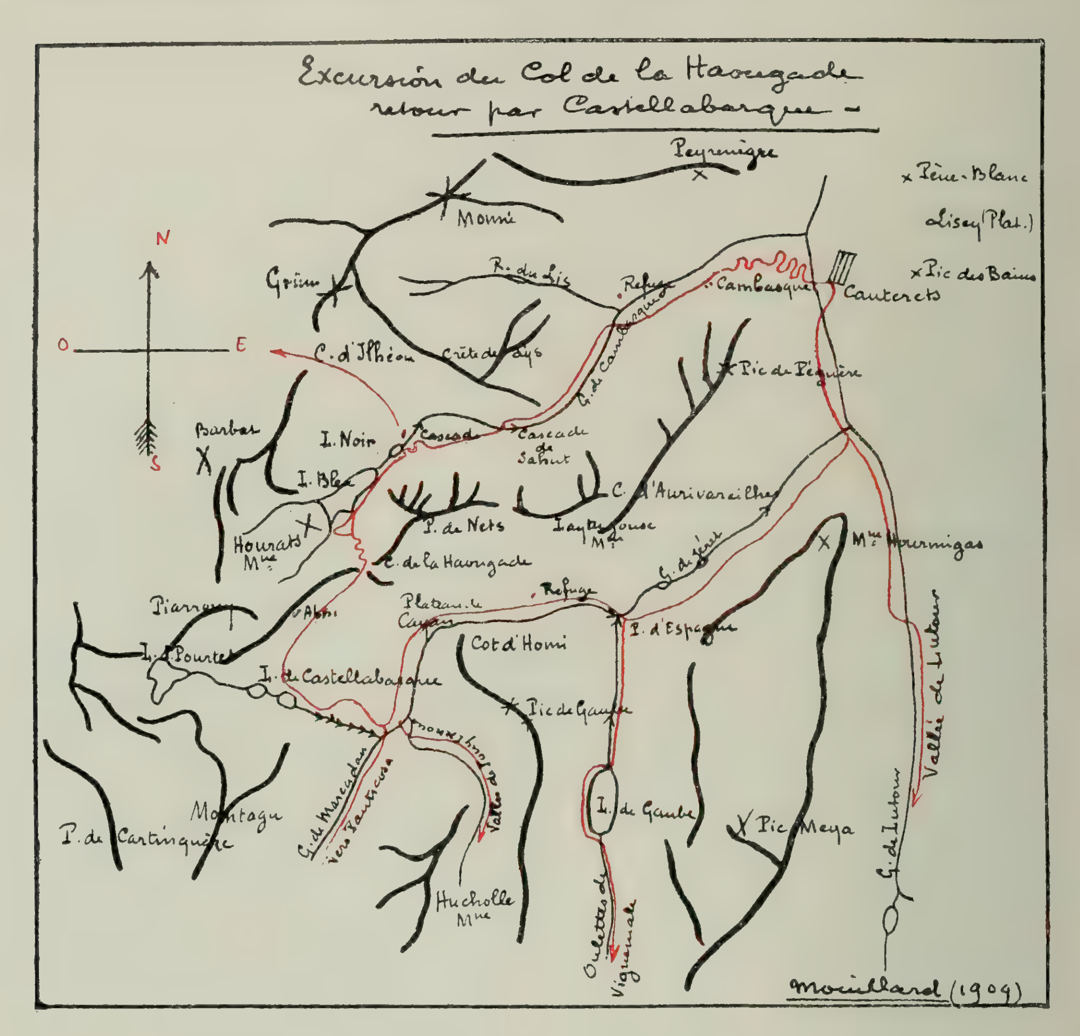
JOAQUIM MIRET Y SANS

EXCURSIO AL COLL DE LA HAOUGADE

Cauterets. — Ras de Cambasque. — Cabana de Sahut. — Cascada d'Ilhéou. — Llac Negre. — Llac d'Ilhéou o Llac Blau. – Coll de la Haougade. – Coll de Piarrouy — Piarrouy o Hourats. — Llacs de Castellabarca. – Ras de Cayan. — Pont d'Espanya.— Cauterets.

El punt culminant d'aquesta excursió es en realitat el coll de Piarrouy (2.380 m.) y el seu terme les roques de Piarrouy y llacs de Castellabarca (2.188 m.).

Cap guia designarà, no obstant, el passeig una mica llarg en el qual jo us vui entretenir, més que pel nom de l'Haougade, degut, sens dubte, a la situació important del coll d'aquest nom, bastant pregon, que separa 'l maciu del Péguère y del Laytugouse, del dels Hourats y Castellabarca, fent comunicar la vall d'Ilheou

ESQUEMA TOPOGRÁFICA Y ITINERARIS PER LA REGIÓ

ab la de Marcadau, per ont passa 'l camí d'Espanya vers Panticosa. Potser més senzillament encara, aquest nom prové de que'l coll de l'Haougade es sovint el punt extrem d'una hermosa excursió que condueix directament de la vall d'Ilheou al pont d'Espanya sense passar per Piarrouy y Castellabarca.

Nosaltres sortirem de bon matí de Cauterets a l'Agost, escalant els Lacets de darrera 'l Casino; les làmpares elèctriques de l'Esplanada 'ns permetràn distingir durant algun temps el camí que

tenim de seguir; però un cop haurem entrat en l'Hêtraie, tindrem de recórrer a la nostra llanterna pera poder avançar. Les revoltes a fer són ben nombroses, y una caiguda podria ser perillosa, de nit sobre tot, en els camins de les allaus. La llum, no obstant, ens permetrà utilisar les dreceres, que facilitaran la nostra pujada.

Coll de Piarrouy

Veus-aquí una jaça de duaners, en la qual, atravessats en el camí, dormen dins el seu sac de pell de moltó dos guardians del fisc.

A la sortida dels Lacets desemboquem sobre un petit pla desde ont Cauterets apareix sobtadament al fons de la vall, dormitejant baix la guarda d'infinitat de llums.

Una claredat indecisa 'ns monstrarà en el cel, davant nostre, sots les estrelles que's van fonent, els pics de Viscos, de Pene-Nere, el Pene Blanc y el pic dels Bains, entre 'ls quals hi ha 'l pla de Lisey. A l'esquerra de la vall de Cauterets, el Cabaliros se destaca ab sa cresta imposanta (2.333 m.); als nostres peus corre 'l riuet de Cam-

basque, que'ns separa de les roques espadades del Peyrenegre, primer contrafort de la Monné. Continuarem la nostra marxa ab l'aire fresc que'ns vindrà d'una nova vall, y el camí de ferradura 'ns portarà fins al pla de Cambasque, poblat de granjes força importants. El camí, ample, ab murs de pedra seca, voreja ·ls prats de

LA MONNÉ, EL COLL DE ILHEOU Y EL PIC ISARDIER

pendent suau ont a l'hivern els aficionats als skis vénen, de molt lluny a voltes, a practicar el seu sport favorit.

El dia va avençant. Tenim a la nostra dreta la Monné (2.724 metres); a l'esquerra, el Peguère, les quals canals, massa ràpides devegades, cauen al pla de Cambasque, sobre les quals en el mal temps s'hi aboquen massa freqüents allaus. Quatre hores ens mancarien per a pujar a la Monné y tres de curtes per a arribar al pic més alt del Peguère.

La vall que remontem sembla tancada per la cresta perillosa de Lys, a la qual donem la volta tot seguit.

A la penúltima granja 'l camí baixa bruscament alguns metres, per a tornar a pujar desseguida. El deixem en el fons de la depressió

y guanyarem la ribera esquerra del riu per un petit pont; un xic més lluny y més alt, aprop d'un petit riu (riu de Lys), s'està construint un refugi.

Nosaltres seguirem el riu fins a una primera cascada (cascada de Sahut), tot enganxant-se als nostres sacs alguns escardots blaus

Els rocatams de Piarrouy

(*Erynguim Bourgati*). A dalt de la cascada tornem a la ribera dreta, saltant de roca en roca. Hem evitat, sense allargar nostre camí, les tarteres que baixen al riu desde les altures de l'Aurivareilhe. El coll de Aurivareilhe està sobre nostre; la pujada es fàcil y porta directament al pont d'Espanya. Un corriol suficientment traçat, però sovint interromput, agafa de través les tarteres de Laytugouse y ens porta al nivell superior de la cascada d'Ilheou, que davant nostre cau de gran alçada. El fons de la vall està tancat pels Hourats. A la dreta, y a partir de la cresta de Lys, una depressió, el coll de Ilheou, separa'l Soum de Griim del pic Segalas o pic Isardier. El gran Barbat es encara més llunyà.

Un cop guanyat el saltant de la cascada, arribarem ben prest a un petit llac, el llac Negre, d'ont parteix el camí que pel coll de Ilheou porta a la vall y llac d'Estaiag.

El sol, que ja fa vermellejar els cims de les montanyes, ens apressarà; grimparem per les tarteres de la ribera dreta del llac y

EL LLAC DE CASTELLABARCA

arribarem desseguit al llac de Ilheou o llac Blanc, que mideix aprop de 12 hectàries de superficie; l'aigua es d'una extraordinaria claretat y molt freda. A mida que'ns enlairarem per la tartera, veurem els pics rosats de les montanyes reflectar-se lluminosos en l'aigua tranquila y accentuar-se, per natural contrast, els tons verds del fons.

A l'extrem sud del llac, una font deliciosa 'ns convida, y nosaltres hi baixem una estona per a fer lleuger esmorsar sobre les descarnades roques. Havem sortit a les tres del matí, son les set, y el coll de la Hougade, tapat per altre de més proper, s'aixeca 400 metres sobre nostre en direcció SE. Cal guanyar-lo abans que'l sol ens atrapi.

Ens manca guanyar quaranta o cinquanta metres de tartera pera trobar a l'E. el camí difícil de seguir de l'Hougade y escalar seguidament, ab coratge, fins a un primer coll, després, fins a un segon, d'ont se frueix de soperba vista sobre la vall de Marcadau, recompensant les nostres passades fadigues.

A la dreta s'obre 'l coll de Piarrouy, el qual dóna lliure vista

Coll de la Haougade desde'l Pont d'Espanya

sobre les montanyes més alt(s de la regió, y d'ont un camí fàcil de seguir porta en vint minuts de marxa en línia recta als llacs de Castellabarca, rics en truites y aigua fresca ben estimada dels turistes que hi arriben un xic fadigats pel sol y per la marxa sobre tarteres.

Entre 'l coll de Piarrouy y Castellabarca tindrem de passar pels peus dels primers rocatams del Hourats o Piarrouy. Una cabana, sota un roc immens, pot servir de refugi. Se fa necessari un mapa ben fet per senyalar la nomenclatura de l'immensa cadena y dels nombrosos macius que'ns envolten.

Sobre 'ls llacs de Castellabarca 's troba 'l llac de Pourtet, ab

una petita illa, y el coll de Pourtet, ont s'hi troben quasi sempre els isarts, que fugen davant del caçador.

Després de menjar alguna cosa al peu del llac, guanyarem, tot davallant pel camí que voreja l'aigua, les roques espadades d'ont cau l'aigua a la vall de Marcadau. Es precís tombar a l'esquerra y guanyar, sens rastre de camí, un bosc de pins (1.900 m.) que porta al pla de Cayan, passant per un pont sobre 'l riu (1.628 m.) en mig de grans pasturatges. Per aquest pont passa 'l camí d'Espanya, que puja pel bosc de la Pourtère per la vall de Marcadau y Font-freda vers el port de Marcadau, per baixar després a Panticosa.

Nosaltres tombarem a l'esquerra, y ab els peus satisfets de trepitjar l'herba tova de la vall, arribarem en mitja hora llarga al pont d'Espanya, tenint a la dreta 'l cim bosquejat del Coll d'Homy, a l'esquerra 'l coll d'Aurivareilhes y el Peguère, darrera nostre 'ls cims de Castellabarca ab el mont Aigu, y el coll de l'Hougade, entre 'l pic de Nets y els cims de Courounalas.

Ab una altra hora 'ns en anirem altra vegada del pont d'Espanya a Cauterets, donant així per acabada aquesta bonica excursió.

LLUÍS MOUILLART[1]
Soci delegat del C. E. de C.

La festa del Bisbetó a Montserrat y origens de la mateixa

(Acabament)

L'època precisa en que va instituir-se aquesta festa tal com queda ressenyada, s'ignora per faltar els documents de l'arxiu cremat pels francesos en la guerra de l'Independencia. Se sab que datava de molt antic y que a començaments del sigle XVIII va deixar-se de fer pels Ignoscents, transladant-la a la diada de Sant Nicolau.

El motiu va ser, segons tradició del monestir que un any, després de les bromes y gresques a que s'entregaven els escolanets, el dia mateix dels Ignoscents, Jesucrist va apareixer a fra Josep de Sant Benet, més conegut ab el nom de *fra Josep de les Llanties,* dient-li: — ¡Ja ho veus, Josep, com me tracten!

Fra Josep[2] va posar-ho en coneixement de l'abat, y com

1) Aquest treball, que 'ns complavem en publicar, ha sigut traduit sobre l'original escrit expressament pel BUTLLETÍ.

2) Fra Josep era de la distingida familia de Signilabaye, de Flandes,

an aquell sant varó se'l tenia en olor de santedat, a fi de que no's reproduissin tals escàndols, va modificar-se la festa, acordant-se celebrar-la en lo successiu per Sant Nicolau, patró dels estudiants, tal com se venia fent en altres iglesies y nomenant *bisbetó* en lloc d'*abató*, com s'havia fet sempre.

La festa de l'*abató* podia semblar una burla directa de l'abat de Montserrat, mentres que la del *bisbetó* era no més seguir la costum establerta per tot arreu, ab la que's recordava al bisbe de Myra, a sant Nicolau dit de Bari, perquè en la població, d'aquest nom se 'n guardaven les reliquies. Estava tant generalisada la costum, que 'ls datos abunden extraordinariament pels arxius y llibres; y no cal més que agafar el *Viage literario á las iglesias de España*, pel P. Villanueva, per convence-s'en. Aixís se veu que a Lleyda, la vigilia de Sant Nicolau, els escolans elegien el bisbetó, al qual el Prelat conferia les dignitats, encarregant-li l'ofici del dia d'Ignoscents, qual conmemoracío començava en les segones vespres de Sant Joan Evangelista, després del *magnificat*. Allavores era quan el *bisbetó* y els acompanyants treyen de la seva càtedra al bisbe auténtic, per posar-hi 'l de per riure y celebraven l'ofici esmentat, donant la benedicció episcopal, predicant en la missa y seguint-se'n una serie d'irreverencies y d'escàndols, com ballar a l'iglesia, empestifar-la, administrar el sagrament de la confirmació, etc., durant l'octava dels Ignoscents, en la qual durava la seva autoritat. En la sagristía 's guardava en el sigle XIV, segons consta en un inventari de 1344, «mitram pro pueris» y «annulum puerorum», y en un altre de 1381 se llegeix que de les capes usades solien fer-ne de més petites «pro scolaribus.»

A Gerona hi havia *bisbetó* y *abató* a la vegada; aquell era de la Catedral y l'últim de Sant Feliu, havent arribat les rivalitats d'abdós bandos a un extrem que va ser precís haver-hi de posar mida. Per això se 'n queixava tant amargament l'ardiaca de Besalú l'Andreu Alfonzello en 1475, que va proposar al Capítul la completa abolició de semblants actes, que eren dignes de la reprovació general. En moltes bandes d'Espanya ja estaven abolides a conseqüencia dels grans escàndols a que havien donat lloc, y

y al fer-se monjo de Montserrat va escullir l'ofici de picapedrer, fent les estatues del mirador, la de Sant Miquel y altres. Se l'anomena de *les Llanties* perquè's cuidava de les 74 de plata que cremaven en l'altar. Era de vida exemplaríssima; per sa intercessió varen obtenir-se moltes mercès, y es fama que tenia 'l do de profecia y de llengües. Va deixar escrits molt notables, morint en 1723.

el bisbe En Joan de Margarit, qui va ser el cridat a resoldre la qüestió, atenent-se a lo antic de la costum, tant encarnada ja en l'esperit de l'època, va considerar perillós la prohibició absoluta y va contentar-se ab evitar-ne 'ls abusos greus, reglamentant-la, com se pot veure pel següent document: [1]

«Lo rev.nt Mossen Joan Torrell en sacres letres Doctor, Canonge dela present Seu y del rev.mo Sor. Don Joan de Margarit per la gracia de Deu Bisbe de Gerona enlo spiritual y temporal Vicari general ab consell y aprobacio del honorable capitol dela present Isglesia volent et desijant corregir les insolencies y desordens de cascun anni en les festes de Nadal se seguexen a respecte y per causa del Bisbato, y altrament desijant en dits dies los officis divinals se fassen y celebren ab molta devocio, honor y reverencia de tant alta Nativitat com se pertany, y volen provehir circa los desordens y insolencies de cascun dia circa les coses de vall scrites, se seguexen y augmenten en lo servici divinal, mana que ninguns beneficiats de dita Isglesia qui estiguen en cadira no aporten ni aportar aiuden ningunas persones al dit Bisbato per confirmar ni altrament sots pena de sis diners per cascu y cascuna vegada a la obra de dita Isglesia applicadors, sino que dexen star dit Bisbato ab los scolans xichs si voldran star ab ella y ells hi puguen portar altres fedrins de pocha edat. Loque se tollerara per lo present pus empero se fassa limitadament y sens desorde y avalot.

«Item mana que com alguns dels dits beneficiats aportaran los ciris quels aporten ab canalobres y en lo modo degut y acostumat y no sie algu de dita Isglesia qui tir nates a terra, sendra ni altra immundicia, ni fassen caure los uns als altres, ni aporten dit Bisbato ballant per la Isglesia, ni fassen lo die dels Innocents ni altres dies disfressos ni mudances de sonades de Evangelis, Epistoles, ni Psalms, ni fassen altres insolencies ni desordens, hans stiguen en llur lorch devotament com se pertany y fer deuen celebrant lo divinal offici sots la matexa pena.

«Item mana que lo die de S.t Esteve en lo qual dit capitol ab solempne professo acostuma devallar a la Isglesia de S.t Feliu y aqui celebrar Missa sollempne, dit Bisbato no vage en dita professo ni en dita Isglesia de S.t Feliu no fassen dit die en dita Missa Bisbato sots la matexa pena y altres penes arbitraries per levar dites y altres insolencies provenien per dits Bisbatons.

«Item mana que en dits dies ni altres ninguns de dita Seu com sian enles cadires no stiguen ajaguts ni recolsats tenintse lo cap ab les mans, ni tinguen los peus sobre los banquets qui estan devant les cadires del cor debaix, ni sobre alguns libres, ni parlen uns ab altres sino molt baix y molt limitadament, sots la matexa pena. Ni hisquen afflotats del cor com acostumen sino ab molt bon orde y limitadament maiorment les hores

1) Villanueva: Obra citada, Vol. XII. — Apéndix XXXVI., pl. 341. «Chirographum affixum Pulpito Chori de cohibitione insolentiarum Episcopelli.»

que y ha molt poble en dita Isglesia perque del exir axí afflotats y ab impetut molts resten scandalizats, y que les hores se sforsen en eixir principalment per la porta del Crucifix per evitar la murmuració del poble.

«Item mana que ninguno de dit capitol ni beneficiats alguns qui aporten capes de cor, stant en lo dit cor, ni en les absolucions, no tinguen dites capes plegades devant, hans les tinguen baxes fins en terra cobrint los peus com ja entigament ere de bona costuma y loable consuetut en dita Isglesia, sots la matexa pena.

«Datum Gerundæ die XXIIII Decembris anno à nativitate Domini Millessimo Quingentessimo Quadragessimo Primo. = Johannes Torrell Vicar. generalis.»

En la nostra Biblioteca Universitaria 's guarda un manuscrit, que ha sigut ja publicat, que conté 'l *Sermó del Bisbató,* escrit a mitjans del sigle XV, no se sab si procedent de Barcelona o de Vich, segons sembla. Figura que 'l bisbetó es un dels ignoscents escapats de la matança general, que després de contar-la ab extensió, passa a fer una crítica del «Capitoll», dels «Capalans», dels «Frares», dels «Generosos», dels «Manastralls», de les «Dones», de les «Placeres», de les «Viudes», de les «Monges» y de les «Beates.»

Aquet sermó comença així:
Herodes, sabent per missatje
que anats son eren (els reys)
per altre part, e gens no feren
so quells preguà,
tan gran despit sen donà
vahentse scarnit,
que axí ple de mortal despit
se feu venir
lo senescall e l'algotzir
ab molts sargants,
e dix las paraulas semblants,
ab jest irat;
barons, jo som informat
tot certament
per los tres reys de Orient,
que un infantó
es nat, de que so falló,
car si ell viu
levar m'à tot mon senyoriu,
perquè, a tall,
man que de dos anys avall
murien tentost

los infants tots, vulles que cost
don, tots armats,
ab los coltells ben afilats
e ben tallants,
degolaren tots los infants
sens pietat! »[1]

La sàtira viva y impropia d'una criatura, que 's nota al llegir les consideracions que fa al tractar dels estaments, o més ben dit de les costums de l'època, donen una idea de la llicencia en mitg dels temples.

Bastarà citar lo que diu de les viudes, a les quals dedica molt poques paraules:

No vull per tant de favor
delles ronceres
viudes, qui són finestreres
e remendades,
que van ab les celles pinsades,
els fronts lluents,
e tenen ja grogues las dents
per sobre d'anys,
e han ja fills de setanta anys:
com han d'estar!
e mes hi poden ajustar
de nets e netes;
e les velardes van tant dretes
com una aresta,
e crehen que sen fassa festa
on que se'n vagen.....
mas cert es de talls moxonies
jo non volria.»

Sobre tot les monges y les beates estan tractades ab veritable sanya.

Per això y pels grans escàndols que s'originaven, que sovint s'havien convertit en baralla furiosa, es que 'l Concili provincial de Barcelona va prohibir les tals representacions en les iglesies en 1566.

I lo que succeía aquí, no es re en comparació de lo que passava en molts punts de l'extranger, a França per exemple, aont la *festa*

1) Pot llegir-se per enter en l'article publicat per En Josep Puiggarí en *La Renaixensa*, any VII., n.º 4, p.ª 257 y següents.

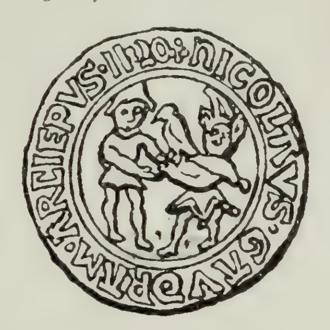
dels boigs excedia a tota ponderació. Aquesta festa 's celebrava encara a Provença en el sigle XVII, però a París y per la major part de França va caure en desús a últims del sigle XVI, davant de la puresa de costums dels hugonots, que naturalment censuraven ab acritut tals excessos.

Segons se veu en una carta que en Naudé va escriure en 1645 an En Pere Gassendi, se dol de les cerimonies que's celebraven en alguns monestirs de Provença ab motiu de les festes dels Ignoscents, en els quals els frares llecs se revestien ab els ornaments sagrats dolents y tombats del revés, feyen veure que llegien els llibres posats cap-per-vall ab ulleres fetes de pells de taronja, bufaven els incensers, tirant-se la cendra pel damunt, y en lloc d'himnes, psalms y misses, udolaven, grinyolaven y feyen contorsions grotesques, promovent gran aldarull. [1]

Medalla del «papa dels boigs»
(Segons En Rigollot)

Medalla del «arquebisbe dels ignocents»
(Parroquia de Sant Fermí d'Amiens, de 1120)

En les catedrals s'elegia un bisbe, arquebisbe papa dels boigs (aquesta última elecció 's feya en les iglesies que depenien directament de la Santa Sèu), de lo qual en queden molts testimonis, com se pot veure en els gravats que reprodueix En Nicolaij en la seva obra «*Historia de les creences, supersticions, usos y costums:*» [2] per lo que al càrrec se refereix y en la carta de la facultat de la Sorbonne de París, datada del 1444, condemnant l'ús que persistia baix el nom de *festa dels boigs*. Aquest document ha

1) *Annuaire historique des Fêtes célébrées chez les nations anciennes et modernes* — N. L. P..... — (París, Maugeret, 1809) pàgs. 95 y 96.
2) Ob. cit. (Barcelona, 1904, Montaner y Simon), — Vol, II, pàg. 88 y 89.

sigut citat sovint per molt autors, y per ell se veu com se feia la consagració del bisbe, arquebisbe o papa dels escolans, com oficiaven pontificalment, donant la benedicció al poble, ab mitra o tiara, crossa y creu arquebisbal (segons els casos). Els clergues que prenien part en la festa 's disfreçaven de maneres ridícoles, alguns d'ells de dònes; ballaven en el cor y cantaven cançons poc edificants; menjaven botifarra y altres coses en un recó d'altar; mentres celebraven la missa, jugaven a cartes y a daus, y en els incensers hi posaven soles de sabatots perquè fessin força pudor. En havent acabat la missa movien gran esvalot y 's feien passejar pels carrers ab carretons d'escombraries, armant una gran fressa y anant tirant el contingut del carretó per damunt de la gent que trobaven. A aquest extrany seguici, s'hi afegia tota la caterva de pillets, ganduls y amics del desordre, sent a París allí aont oferia l'aspecte més repulsiu, perquè hi anava tota *la cort dels miracles* en pes, o sigui la colla de perdularis que, fingint malalties horribles per excitar la compassió, arribaven al vespre a les cases respectives bons y sans, com curats per miracle.

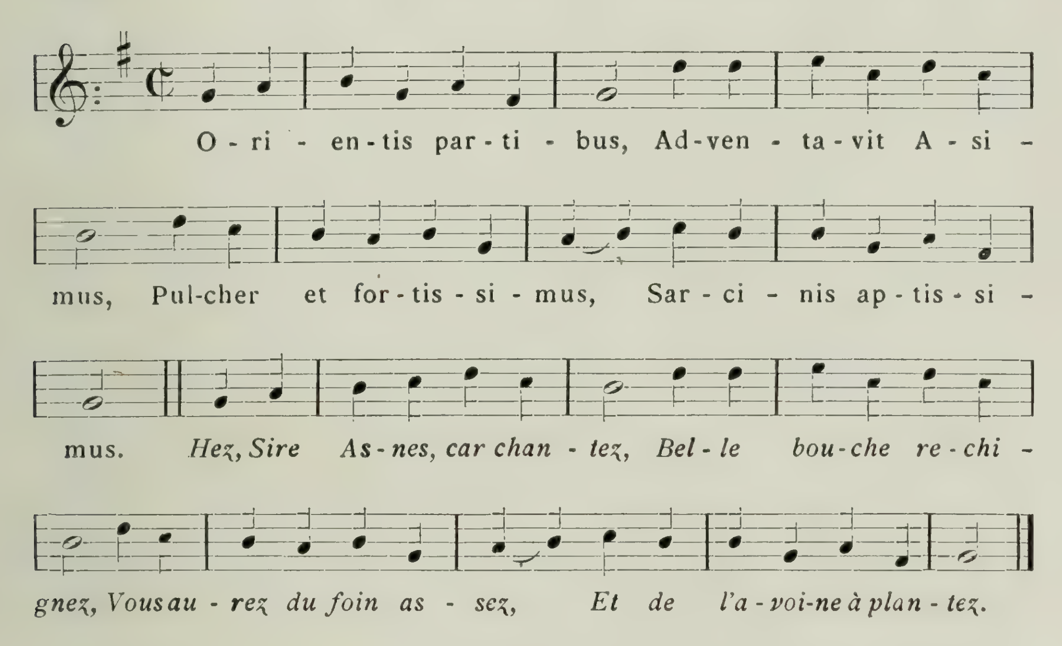

BISBE DELS BOIGS, EN L'ACTE DE BENEIR.
(Fragment escultórich
de l'iglesia de Saint Spire de Corbeil, aprop de París)

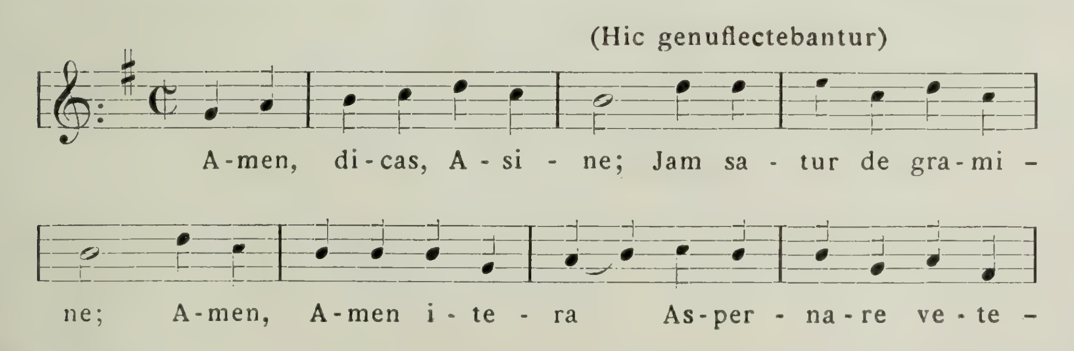
Les profanacions y obscenitats, no cal pas dir que abundaven; se cantaven himnes en llatí macarrònic, mullaven de cap a peus al so-xantre, se cometien tota mena d'excessos, y fins les coses més ingenues y senzilles se tergiversaven. Així passava ab la *festa de l'Ase,* celebrada primerament el 14 de Janer, dia fixat per la fugida de la Mare de Déu a Egipte, y després per primer d'any, que en els començaments era sols una representació molt escaient d'aquell fet que tant havia cridat l'atenció del poble cristià. A l'afecte, una noia, que 's triava ben hermosa, anava montada a dalt d'un ase y duia en braços una nina que representava 'l Jesuset, y el poble la seguia fins a l'iglesia, cantant cançons alusives, senzilles y candoroses. Però ab el temps va anar degenerant, se varen introduir cançons qual rescobla era 'l cant de l'ase, y

tothom, bramant responia, repetint-se 'ls brams en diferents passatges a l'iglesia mateixa.

Els enemics de l'Iglesia catòlica han volgut treure partit d'aquet fet y han suposat moltes coses que realment no havien existit mai; però es evident que la *prosa de l'ase* o *prosa fatuorum*, se cantava y va sofrir moltes modificacions, la qual se conserva encara arxivada, havent-la donada a conèixer En Du Cange, [1] treient-la d'un ritual de Beauvais del sigle XII. Es la següent, qual música es de l'*Histoire générale de la Musique* d'En F. J. Fétis, aont se troben molts detalls de *les festes dels boigs* y *de l'ase:* [2]

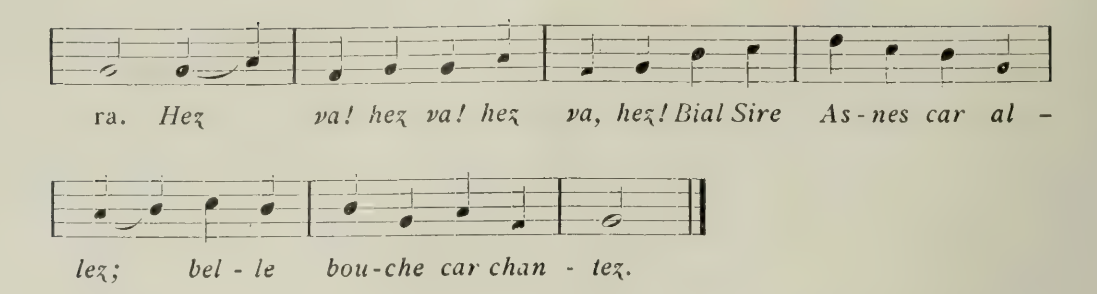

Hi ha set posades més d'igual tonada y la novena es la següent:

1) V. *Festum asinorum* en l'obra *Glossarium mediæ et infinimæ latinitatis* — (Favre-Niort 1885) vol. IV, pàgs. 460 y 461.

2) Ob. cit., vol. V. pàgs. 123 á 135.

Moltes vegades s'havia tractat de posar fre al poble, ab motiu de les festes esmentades; però estava tant arrelada la tradició, que era impossible. Un concili d'últims del sigle XV anatematisava les diversions impropies del lloc sagrat ont se celebraven, però feia la concessió de limitar a tres galledes de aigua les que 's podien tirar al cap del soxantre.

Ja 'l bisbe de París Eudes de Sully, en 1198, per manament de l'enviat del Sant Pare, En Pere de Capua s'havia proposat suprimir la festa dels boigs, però no va conseguir-ho y va concretar-se a evitar certes profanacions, reglamentant-ne minuciosament les cerimonies.

De manera que desde Sant Nicolau fins als Reis hi havia una serie de festes, més ben dit, de bogeríes, que 's coneixíen ab el nom de *llibertats de Desembre*, en les quals els estudiants, y principalment els de capellà, feien grans gatzares barrejades de profanacions que 's cometien inconscientment, per la força de la costum. Totes aquestes festes giraven entorn de les dels *Ignoscents*, o siguin les dels *boigs*.

Molt més anteriorment encara, se troben proves de que l'iglesia havia volgut corretgir tals abusos, y al efecte pot citar-se 'l concili de Toledo del 633, ordenant oracions, dejunis y processons en expiació dels escàndols que se n'originaven. En el mateix sentit, Sant Agustí (sigle IV,) en el sermó 215, «De tempore», demanava 'l càstic pels culpables de tal impietat. De manera que l'abus venia ja dels primers sigles del cristianisme.

Tots aquets excessos no 's consideraven pas punibles; la candidesa del poble feia trobar molt natural y piadós fer criaturades y ximpleries en honor dels Ignoscents. L'Iglesia va haver de tolerar-ho, per facilitar la conversió dels pagans al cristianisme, perquè 'l gentilisme tenia una costum semblant, que estava arreladíssima entre 'l poble. Aixís es que les *llibertats de Desembre*, rebudes ab gran alegria pel poble baix, pels xicots y sobre tot pels esclaus, indignaven ja als sacerdots, escriptors y gent de pro

de Roma. Horaci ja parla de les *llibertats de Desembre* al dir a Davus: «Apa: aprofita-t de les *llibertats de Desembre*, ja que'ls avant-passats varen voler-ho axís: conta.» [1]

Fins el mateix Joan Gerson (1363-1420), rector de l'Universitat de París, que tant se va escandalitzar de la relaxació de la disciplina eclesiàstica, assegura que un doctor d'Auxerre trobava que les llibertats de Desembre no eren menys agradables a Déu que la festivitat de la Puríssima Concepció de la Verge.

En Du Tilliot, en la *Memoria per l'historia de la festa dels boigs que 's celebrava en altre temps en moltes iglesies*, publicada a Lausanne en 1741, [2] dóna molts datos respecte la part que hi prenia l'alta clerecia.

Desde'l moment, cal no tergiversar el sentit y no s'han de confondre'ls excessos y les enormitats comeses pels estudiants y escolans durant el període variable de Sant Nicolau al 14 de Janer, ab el ritual corresponent als Ignoscents. L'Iglesia Catòlica, de molt antic, en celebrava ja la festa el 21 de Desembre (la grega, el 29), incloent-la en l'octava de Nadal y posant, als ignoscents assassinats per Herodes, al davant de la nombrosíssima llegió dels màrtirs. En el sigle II Sant Ireneu els regoneixia ja com a màrtirs y els primitius cristians de les catacumbes en solemnisaven la diada; en el sigle III Sant Cebrià y Orígenes parlaven ja del culte que se'ls celebrava; en el sigle IV, el calagurrità Aureli Prudenci, va composar-ne un himne; en el sigle V., Sant Pere Crisòleg, arquebisbe de Ràvena, celebra'ls Ignoscents, com els veritables màrtirs de la gracia; y axís podrien citar-se infinitat de testimonis, com Sant Joan Crisòstom, Sant Agustí y molts d'altres que'n tracten.

Va ser a l'Edat Mitjana, quan s'hi varen barrejar les festes dels boigs, ab les dels Ignoscents, desvirtuant-les. Y les festes dels boigs derivaven directament de les *Saturnals* romanes, les quals duraven encara en el sigle IV, com se pot veure per la condempnació que en va fer el Concili de Laodicea, prohibint-les als cristians.

1) «Age, libertate Decembri,
Quando ita majores voluerunt, utere: narra».

De la colecció d'autors llatins, publicada baix la direcció de M. Nisard, per Firmin Didot (París, 1864). *Sàtires d'Horaci*, llib. II, sàt. VII, pàg. 127. (Per cert que no's comprèn bé l'idea de l'autor ab la traducció francesa que s'hi posa).

2) Citat per en Gazeau en *Els Bufons*, obra traduida al castellà per En C. Navarro y publicada a Barcelona en 1885 per la casa Cortezo, pàg. 34.

Segons tradició, Janus va ser qui les va instituir, per recordar el coregnat ab Saturn, de feliç memoria pel poble, puix que va ser de felicitat y pau general, no coneixent-se encara la distinció de condicions entre 'ls homes, que eren, per lo tant, tots lliures. Per això durant les *Saturnals* se concedia la llibertat als esclaus.

Axís que arribava 'l dia civil del 16 de les calendes de Janer (a la tarda), un pontifex que s'estava en el pòrtic del temple de Saturn s'avençava fins el mitg del Foro y cridava *Saturnales! Saturnales!* començant desseguida la cridaria d'*Io saturnales* y iniciant-se la gresca, especialment entre 'ls esclaus, la majoria dels quals s'ubriagaven, posant-se desseguida 'l *pileus,* símbol de la llibertat. Mentres duraven les festes, els criats feien d'amos y aquets arribaven a servir-los; els esclaus dels magistrats parodiaven an aquests y 's repartien els càrrecs de la magistratura, simulant processos, fent acusacions grotesques y condemnes de per-riure.

Mentres duraven les Saturnals se tancaven els tribunals y les escoles; la gent s'enviava presents, especialment ciris o atxes de cera, y l'esbogerrament era general, de dies y de nits, ab gran seguit d'àpats y escàndols de tota mena. Per això moltes families importants de Roma, se n'anaven al camp ab tot y la fredor del temps, per no presenciar tals excessos.

Era la festa més important y més antigua de Roma; de caràcter familiar y agrícola a la vegada; era la festa de la sembra, tenint el seu ritual especial. Primerament no durava més que un dia, però Juli César va concedir-ne un altre; y axís com les saturnals soles eren cada any del 17 al 19 de Desembre, més tard varen afegir-s'hi les *opalies* y les *sigilaries,* perllontgant-les fins a set dies. Són les festes originaries del Carnestoltes.

El poble, doncs, que de tants de sigles venia fent el *món al revés,* parodiant la senyoria, el sacerdoci, el magisteri y la magistratura, quan arribaven les saturnals, va adaptar-se-les també a la nova creença cristiana, y l'Iglesia va consentir-ho com a pont expedit per no trencar la comunicació entre la vella civilisació que s'esvaía corrompuda, y la nova que ab la doctrina d'amor predicada per Jesús anava extenent-se per tot arreu.

Ab facilitat pot anar-se seguint, per lo tant, de les *saturnals* barrejades ab les festes primitives dels *Ignoscents,* a les dels *boigs* de l'Edat Mitjana, degenerades ab el temps en escandaloses profanacions, fins que l'Iglesia, tractant de posar-hi ordre, les aboleix, deixant tant sols aquelles pràctiques senzilles y ingènues, per diversió dels nois d'estudi (escolans o no), que celebren per

la diada de llur patró *Sant Nicolau de Bari.* Aquestes subsisteixen encara, baix la forma de capta de fruites y queviures per anar a berenar, o recordant plenament les costums mitg-evals, com succeeix a Montserrat, aont la cerimonia té lloc ab tota pompa y en algun col-legi religiós que també anomena *bisbetó.*

En poca estona hem baixat del cim de Montserrat a les planes de Roma; hem fet una excursió d'un dels llocs més venerats del Cristianisme, d'aspecte auster com els penitents de la Tebaida, a la cort pagana de les bacanals y les orgies; y a través de l'Edat Mitjana hem de veure una costum cristiana ignocent y piadosa en ple sigle XX, com se dóna la mà ab una disbauxa gentílica de la mateixa cort romana.

Davant dels nostres ulls se'ns descapdellen, doncs, 25 sigles d'historia, y aquesta senzillísima pràctica d'avui dia, festa ingenua y infantívola, sense més trascendencia que procurar un dia d'esbarjo y alegria als escolanets de Montserrat, tot honrant a llur patró Sant Nicolau, ens condueix al període del predomini exclusiu del Catolicisme, a la formació de la nostra nacionalitat després de l'invasió dels alarbs, a la desfeta de l'imperi romà, mentres triomfava definitivament el cristianisme, y, finalment, a la mateixa Romà pagana, fins a sa fondació.

Això 'ns demostra com a vegades la costum, més senzilla seguida avui en dia en un reconet de montanya, pot ser el fil del capdell d'Ariadna que 'ns ensenyi 'l camí de penetrar pel laberinte de la nostra historia patria, y que 'ns cal observar atentament, anotar y estudiar els fets folk-lòrics per insignificants que semblin, que no són pas *varietats* més o menys curioses per l'edició d'un diari de la tarda, sinó documents preuats que cada dia anem perdent, que han de servir-nos per estudiar el nostre passat y justificar el present de la nostra patria.

Rossendo Serra y Pagès

NOTES.—Queden suprimides aquí, en gracia a la brevetat, algunes descripcions y comentaris respecte a la festes de Montserrat y la transcripció d'algun altre document donat a conèixer en la conferencia pronunciada 'l 27 de Novembre de 1909.

Alguns dels punts indicats sumariament en aquet treballet, vindràn oportunament ampliats en successives memories sobre «Els Ignoscents», Sant Nicolau de Bari», «Nadal» y «Carnestoltes».

La *prosa de l'Ase* va ser armonisada y acompanyada al piano per la distingida professora Na Carmina Durán y cantada per sa aventatjada deixeble senyoreta Antonia Mañanet.

CRÓNICA DEL CENTRE

Janer de 1910

SOCIS ENTRATS DARRERAMENT

Joaquim Artés. — Pau Umbert. — Víctor Gosalvez. — Ramon de Bru de Sala y de Serra.— Gayetà Cabañes.— Emili Porta. — Amadeu Llopart. — Eusebi Bona y Puig. — Josep M.ª Vives y Madrenys. — Joan Bordás. — Benvingut Rius. — Josep M.ª Fontdevila. — Eugeni Broune Lebourg. — Gustau Farreras.—Josep Lóber.—Miquel Angel Navarro. — Arcadi de Bobes. —Joan de Clusella Montané.—Nonito Amengual y Biale.—Josep Peyri y Rabascall. —Lluís Subirà Tomás,—Nicolau Arnau y Pens. —Sebastià Casanellas Amigó.— Francesc Guri. — Cecili Gasóliba Carbonell. — Frederic Durán y Falp. — Joan Aguilar Amat. — Ferrán Agulló y Vidal. — Carles Ganzenmüller. — Francesc Capell Pujol. — Ricard Soler. — Josep M.ª Tió. — Josep Casas Castaños.

Soci delegat: Cassimir Soler, al Brull.

EXCURSIONS

A la serra de Sant Llorenç del Munt. — D'acord ab el «Centre Excursionista del Vallès», y baix la seva iniciativa y organisació, el dia 16 va fer-se aquesta sortida, que resultà sumament concorreguda. Prop d'una cinquantena eren els socis reunits dels dos Centres Excursionistes que al matí del citat dia sortiren de Sabadell en diferentes tartanes per la carretera de Castellar. Entre ells s'hi destacava graciosament un bell aplec d'entusiastes senyores y senyoretes que acabava d'arrodonir el simpàtic conjunt.

A Castellar baixaren fins al peu del riu Ripoll a contemplar els hermosos saltants y poètics engorjats que forma'l mateix, lo que igualment realisaren més amunt tot seguint la carretera que va cap a Sant Llorenç Savall. Prop la Font del Brollador deixaren els carruatges, y, després de dinar, emprengueren la caminada, assolint una de les carenes o arestes que's desprenen del cim de Sant Llorenç del Munt. L'objecte de l'excursió era sols arribar fins al gran monolit de La Castellassa, de Cân Torra, lo que va fer-se sens cap contratemps, tot gaudint de bells punts de vista sobre aquelles hermoses afraus y clotades, y sobre les veínes serres de Mura, Gallifa, Granera y altres, tot ovirant al lluny les nevades carenes del Pireneu y més properament les del Montseny y Montserrat. Després de reposar uns moments al peu d'aquell gegantesc rocam, y mentres alguns dels nostres companys se dirigien fins al cim, ont passaren la nit, el gros de la comitiva, salvant una d'aquelles belles torrenteres que tant abunden en aquesta montanya y fent-se seva la veína carenada, devallà vers el poblet de Sant Feliu del

Recó, desde ont, saltant a la carretera, tornaren a pendre els carruatges, que'ls retornaren a Sabadell.

Dita excursió resultà força animada, contribuint a extrènyer més els llaços de germanor entre'l nostre CENTRE y els nostres companys de Sabadell. Es per això que tothom ne guarda bon record y que ja's parla d'organisar altres sortides consemblants.

DE LA SECCIÓ DE SPORTS DE MONTANYA. — Diverses han sigut les excursions organisades per aquesta Secció durant el mes de Janer, totes les quals s'han portat a cap ben felisment. La majoria d'elles han sigut realisades pel Montseny y han tingut per objecte l'entrenament pera'ls propers Concursos y la pràctica dels diversos sports hivernencs.

El dia 23, havent-se rebut noticies de que a Ribes hi acabava de caure una abundosa nevada, sortiren cap allí diferents companys trobant-se ab un hermós espectacle y podent gaudir ab gran contentament de les émocions agradoses de les curses de skis y luges que per aquells volts pogueren realisar.

A Ribes hi regna gran simpatia y entusiasme pel nostre CENTRE y per la seva «Secció de Sports de Montanya», parlant-se de construir alguna pista a propòsit pera la realisació dels mateixos, donant tota mena de facilitats y preocupant-se de fer agradosa y confortable l'estada de l'excursionista en aquella població.

SESSIONS Y CONFERENCIES

LA PLANETA MARÇ. — El dia 7 el director de l'Observatori Fabra, don Josep Comas y Solà, va donar aquesta interessant y atractiva conferencia, exposant ab gran claretat y precisió'ls resultats de les darreres observacions fetes sobre la planeta Març, estudiant sos moviments, sos caràcters, sa extructura topogràfica y la possibilitat de vida en el mateix. Durant la disertació se projectaren diverses vistes y aspectes de Març en 1907 y 1909 y va presentar-se un globo geogràfic de dita planeta, segons les observacions fetes pel mateix senyor Comas y Solà.

UNA EXCURSIÓ A GALICIA. — En les sessions dels dies 14 y 21 nostre consoci D. Francisco Blanch donà dugues notables conferencies ressenyant una excursió per ell feta darrerament per les costes, ciutats y montanyes de Galicia, posant de manifest les belleses naturals, l'aspecte pintoresc d'aquella hermosa regió. En la primera's detingué principalment per les anomenades provincies de Lugo y La Coruña y *ria* de Villagarcia; y en la segona parlà ab preferencia de les ciutats d'Oviedo, Pontevedra, Tuy y Vigo, y de llurs pintorescos encontorns. Abdugues conferencies anaren acompanyades ab la projecció de nombrosos clixés fotogràfics obtinguts pel propi conferenciant.

INDAGACIONS PALETNOLÒGIQUES. — ESTACIÓ NEO-PALEOLÍTICA DE CIURANA. — El dia 28 nostre company'l doctor D. Josep Massot y Palmers va donar la

seva anunciada conferencia sobre dit interessant tema, començant per doldre-s de no trobar ressò ni adhesions pera la realisació de son projecte de constituir dins del Centre una Secció d'Antropologia. Després de remarcar l'importancia dels estudis antropològics, va ressenyar a corre-cuita alguna de les seves exploracions dins d'aquest extens camp d'investigació en que tant pot fer-se, visitant monuments megalítics y fent excavacions y registres minuciosos per les cavernes pre-històriques. En aquesta conferencia va concretar-se principalment el senyor Massot en estudiar y descriure, entre alguns pocs més, els Menhirs de Perafita y Castell del Illa; la Pedra dels sacrificis, de Sabassona; el dolmen de Puig-ses-lloses, y les notables exploracions de Sant Julià de Vilatorta y Sant Sadurní d'Ossormort.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

Conforme va anunciar-se a l'acabar el darrer curs de Folk-lore, que explicà D. Rosendo Serra y Pagès, s'aniran donant, en aquest, diferentes conferencies per ampliar les materies explicades. Corresponent an aquesta nova serie són les dugues conferencies donades durant aquest mes pel propi senyor Serra, baix el següent programa:

Conferencia XXVIII.—8 Janer.—*Les creencies populars en els Esperits.*

Esperits; concepte dels mateixos en l'antigor. Diferencies essencials entre'ls esperits del paganisme y del cristianisme. — Esperits propis y pertanyents al imperi dels morts. Esperits dels elements. — I. Del aire: Silfs. *Angels.* Categories. L'angel de la guarda. *Fades.* Identificació ab les Parques y les Nornes. Denominació genèrica d'*Encantades. Passerillo.* Es el *cauchemar* francès.

Les filles del rei Herodes. Són les «mineides» romanes.

Les llegendes del *Mal* o *Gran Caçador.* Universalitat de les mateixes.

Vampirs. Poca coneixença que se'n té.

Conferencia XXIX.—22 Janer.

II. De l'aigua: Nimfes.

Les nàiades, orestiades, nàpees, driades y hamadriades, limnades y nereides de la mitologia clàssica.

Goges, aloges o dònes d'aigua, compreses també baix la denominació d'*Encantades.* Vestigis pre-històrics, gentílics, germànics y cristians. Munior y identitat de llegendes sobre les goges.

Gorjos. Tracte de les dònes d'aigua ab els mortals y admissió d'aquests entre dits esperits *Sirenes o serenes.* Perdua de llur tradició, ab la de la navegació pel mediterrà.

Existencia d'altres esperits aquàtics no definits, en els gorcs, en el mar, etc.

SECCIÓ D'ARQUITECTURA

Durant el darrer mes de Desembre aquesta Secció va efectuar les següents visites:

Dia 5: Als cellers del Sindicat «Alella Vinicola», construits baix la direcció de nostre consoci l'arquitecte D. Geroni Martorell.

Dia 8: A la casa-finca de Bell-esguard, a La Bonanova, avui propietat del senyor Figueras y reedificada segons plans y projectes de l'arquitecte senyor Gaudi.

Dia 12: Al Gran Teatre y fossos del Liceu.

Dia 19: A la casa-torre dels senyors Marquesos de Casa-Brusi, construida baix la direcció del senyor D. August Font.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

El dijous dia 20 nostre consoci D. Pelegrí Casades y Gramatxes reanusà les seves notables conferencies sobre Arqueologia, ab la CXVI, que versà sobre *La Grecia clàssica. Idea general d'aital periode.*

El següent dijous donà la conferencia CXVII, segona de la Grecia clàssica, ocupant-se dels antecedents històrics d'aquella època, caracterisada principalment per les guerres mèdiques. Exposà l'estat de la Grecia quan l'invasió persa y la formació de les Lligues patriòtiques entre Atenes, Esparta y altres ciutats, explicant les vicissituts de tot aquell periode, ab sos principals fets d'armes y resultats y conseqüencies dels mateixos pel pervindre de la Grecia y de la seva civilisació.

SECCIÓ DE FOTOGRAFIA

El dia 26, a la vetlla, va reunir-se aquesta secció pera tractar de la forma en que millor puga concórrer el Centre a l'Exposició de Fotografies del Pireneu que tindrà lloc a Burdeus en el vinent mes de Març ab motiu de celebrar-s'hi 'l corresponent Congrés de la Federació de Societats Pireneístes.

En la mateixa reunió va procedir-se a nomenar nova Junta Directiva d'aquesta secció, la qual va quedar constituida en la següent forma: D. Emili Llatas, *president;* D. Gabriel Roig, *arxiver;* D. Gaspar Sala, *secretari;* y D. Francisco X. Parés y D. Bonaventura Solà, *vocals.*

NOVA

La Junta Directiva de la Secció de Sports de Montanya del Centre Excursionista de Catalunya, atenent a l'estat del temps y a la falta de neu al Montseny, s'ha vist obligada a pendre l'acord d'aplaçar fins a nou avís y pera més endavant, la celebració del *Segon Concurs Català de Luges* que estava anunciat pels dies 30 y 31 de Janer y 1 y 2 de Febrer al cim de Magatalls.

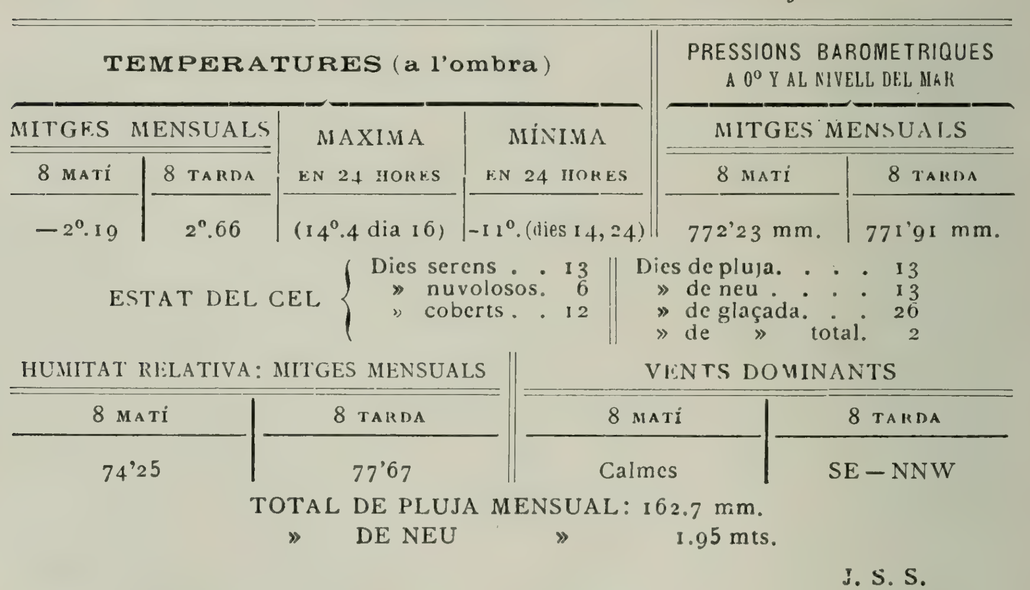
Es molt de doldre que dita festa hagi hagut de sofrir aquest aplaçament a darrera hora, quan ja tot estava preparat y el més gran entusiasme regnava; tot lo que feia presomir que l'èxit més falaguer hauria coronat aquesta festa. Ab tot, com que no's tracta més que d'un aplaçament, no dubtem que al celebrar-se dit acte hi haurà'l mateix o més entusiasme que ara hi havia, veient-se la festa molt concorreguda y animada. Oportunament s'avisarà la data que s'assenyali pera la celebració de dit concurs.

Aprofitant aquest aplaçament y donades les noves rebudes referents a les darreres nevades caigudes per tot el Pireneu, durant aquests dies senyalats pera'l Concurs, va organisar a corre-cuita la Secció de Sports de Montanya una excursió per les valls del Freser, del Rigat y de La Molina, la que va veure-s força concorreguda, dedicant-se nostres amics y companys a la pràctica y maneig de skis y luges, que pogueren fer ben a pleret. En el número vinent donarem més detalls referents a dita sortida.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARÁN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE JANER

TEMPERATURES (a l'ombra)				PRESSIONS BAROMETRIQUES A 0° Y AL NIVELL DEL MAR	
MITGES MENSUALS		MAXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
—2°.19	2°.66	(14°.4 dia 16)	-11°.(dies 14, 24)	772'23 mm.	771'91 mm.

ESTAT DEL CEL			
Dies serens . .	13	Dies de pluja. . . .	13
» nuvolosos.	6	» de neu	13
» coberts . .	12	» de glaçada. . .	26
		» de » total.	2

HUMITAT RELATIVA: MITGES MENSUALS		VENTS DOMINANTS	
8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA
74'25	77'67	Calmes	SE — NNW

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 162.7 mm.
» DE NEU » 1.95 mts.

J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA y la Direcció del BUTLLETÍ deixen íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona.— Tip. «L'Avenç», Rambla de Catalunya, 24. — Telefon 115

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

EXCURSIÓ A GALICIA

Degut als molts viatges que pel meu negoci porto fets a Galicia, y sent aquell país tant poc conegut entre nosaltres, segurament per la distancia que'ns en separa y per les incomoditats (exagerades per molts) que hi ha pera anar-hi, y sent per altra part, com es, una regió tant hermosa y tant digna de esser estudiada y coneguda, tant per ses belleses naturals com per les monumentals; m'he proposat donar-ne una idea general, apuntant les meves impressions. No pretenc descobrir Galicia: unicament me proposo fer conèixer lo més remarcable d'aquella terra als que no hi hagin estat y renovar les impressions rebudes als que la tinguin coneguda.

Pera fer el viatge a Galicia, la via més còmoda y curta es la de Madrid, sortint d'aquí ab l'exprés del vespre pera arribar a dita població a les onze del matí següent, continuant cap a Galicia ab l'exprés gallec, trisetmanal a l'estiu y bisetmanal a l'hivern, a les quatre de la tarda, arribant a la Coruña a la una de la tarda de l'endemà. Dits expressos porten vagó-llit y vagó-menjador.

Prescindeixo de descriure 'l trajecte fins a Leon, puix sobre no esser el tema que m'he proposat, es sobradament conegut y poc interessant pera'l meu objecte.

Al sortir de Leon s'atravessen unes grans planuries fins arribar a Astorga, desde ont comença la via a enlairar-se entre montanyes fins a Brañuelas, situada en la partió d'aigües del Duero y del Miño, atravessant el port del Manzanal per medi d'un túnel de 540 metres y a una alçada de 1096 metres, començant desseguida una forta y sinuosa baixada ab onze túnels fins a l'estació de la Granja. Al sortir d'aquesta estació la via continua baixant, y, a fi de salvar la diferencia de nivell ab la ribera del Tremor, que ha de vorejar, torna enrera y, descrivint una gran curva elipçoidal de 5'600 kilometres, passa novament per davant de l'estació a 1 kilometre de distancia, creua

seguidament la via superior pel cèlebre túnel *del Lazo,* de 1'035 kilometres ab un desnivell en el punt d'intersecció de 90 metres, y segueix després la vora esquerra del Tremor, que al cap de poc s'uneix al Boeza atravessant unes valls magnífiques y acompanyant sempre la via fins a Ponferrada. Aquesta es una vila forta, voltada pels rius Boeza y Sil. En el punt culminant de la vila s'aixequen imponentes les ruïnes d'un antic castell, que fou pertenencia dels Templers.

Sortint de Ponferrada, la via segueix les hermosíssimes riberes del Sil, riu de sorres auríferes, les quals són avui explotades en tota forma per una companyia extrangera. A l'arribar a Montefurado, el riu, profondament engorjat y tenint barrat el seu camí per grans roques, s'obre, a travers d'aquestes, un pas subterrani de 400 metres de llargada, que alguns han suposat esser obra dels romans, dels qui consta, per altre costat, que coneixien y explotaven la riquesa aurífera de les sorres. Al sortir de Sant Clodio, se deixa la vall del Sil pera entrar en la del Lor, afluent del primer, deixant-lo aviat, enlairant-se la via y atravessant la linia de partió d'aigües de la vall de Lemus, mitjançant una serie nombrosa de túnels y sortint per últim a la vall de Monforte, ont, y en un petit puig, s'aixeca'l poble d'aquest nom. Sens res més de notable, s'arriba a Lugo, que bé val la pena d'una visita detinguda.

Lugo es una vila d'uns 25,000 habitants. Fou l'antiga capital de la regió gallega, y actualment ho es de la provincia del mateix nom. Per sa especial situació, fruí Lugo en la antiguitat una importancia política que avui no té. Poblada pels celtes, que hi tenien el principal de llurs santuaris nacionals, degué an aquestes circumstancies la supremacia que li donaren els romans fent-la cap d'un dels tres convents jurídics en que en aquella època dividiren Galicia. No va perdre sa importancia durant el período sueu, puix alguns dels seus reis hi tingueren sa cort, fins que en els primers temps de la reconquesta, Alfons *el Cast,* després de molts dubtes, traslladà la seva cort a Oviedo, perdent-hi aixís la ciutat; si bé ab tot y això conservà son caràcter de metròpoli civil y religiosa que tenia, fins que ab motiu de la descoberta de les restes de l'apòstol Santiago, y per consegüent la construcció y naixement de la població de Compostela, començà aquesta a endur-se-n'hi'ls fidels y a absorbir-li de mica en mica l'importancia civil y religiosa de que havia gaudit fins aleshores, seguint fins als nostres dies restringida sa importancia a la d'una petita capital de provincia.

Lugo està situat sobre un petit puig a 640 metres sobre'l nivell del mar, el qual s'aixeca al mig d'una plana d'un radi de 5 a 6

kilometres. Al sud de la ciutat, y a un kilometre de distancia, hi passa'l Miño, qual naixement se troba a uns 70 kilometres al nord.

A l'entrar a la població criden l'atenció les muralles que l'enronden, atribuides als romans. Aquestes tenen uns 10 a 12 metres d'alçada y un desenrotllament de 2'115 kilometres, y són flanquejades per torres semicirculars formant un magnífic passeig de circumvalació que per un cantó domina tota la vila y per l'altre la plana dels voltants. La vila no omple pas tot el recinte, quedant grans espais antigament habitats y convertits avui en jardins y horts. Lo demés de la població es ben construit. Els carrers, com quasi tots els de les poblacions gallegues, estan empedrats ab grans llosanes de granit, material ab que estan construides totes les cases.

Muralles de Lugo

La plaça Major circumscriu un quadrat perfet, essent-ne una bona part porticada y tenint en son ala major la casa de l'Ajuntament y en la part oposada l'Alameda, passeig de grans arbres, ont hi ha kiosc pera música y en el centre una font monumental.

Apart de les muralles, poques y de poca importancia són les restes que de la dominació romana 's conserven.

El més important edifici es la Catedral: sòlida construcció, barreja d'estils, desde 'l romànic fins al neoclàssic. La primitiva iglesia, de la que apenes queda cap rastre, fou edificada sobre l'any 800. L'actual fou començada per Alfons IV en 1129, quedant

Casa de l'Ajuntament de Lugo

acabada l'obra en 1177. La planta es de creu llatina, però de braços molt curts.

En l'altar major, y en virtut d'un privilegi especial, hi ha exposat permanentment el Santíssim Sagrament. Entre les varies capelles que volten dit altar major se troba la dedicada a *Nuestra Señora de los Ojos Grandes,* d'estil barroc. Exteriorment no se pot formar concepte de com fou la Catedral, per les moltes construccions afegides y restauracions que ha sofert; de manera que sols queda la fatxada y portic nord, la porta del qual es la generalment usada pera entrar al temple. Té un pòrtic gòtic y la porta es romànica, ab el timpà lobulat ostentant en el centre la figura del Salvador, sent molt notables els ferros romànics, molt ben conservats, que

hi ha en les portes. La fatxada principal y els claustres són obra del segle XVIII. La primera ja té certa grandiositat, però es més teatral que severa. El claustre es molt ben proporcionat, però'l seu estil guarda poca armonia ab l'interior de l'edifici.

Mereix també ser visitada la plaça de Sant Domingo, ab els convents de Sant Francisco y Sant Domingo quasi tocant-se.

Compta Lugo ab altres edificis menys importants, com l'hospital, la presó, el palau episcopal, etc., etc.

A un kilometre de la població, y a la ribera mateixa del Miño, brollen uns riquíssims manantials d'aigües sulfuroses a 44° y clorurat-sòdiques que s'exploten actualment, havent-ho ja sigut també en època romana, segons se dedueix d'unes restes de piscines y d'unes termes d'aquella època que encara avui se conserven.

Sortint de Lugo en direcció a la Coruña, s'atravessen un bonics paisatges, y entre altres pobles se passa per Betanzos, bellissimament situat al fons de la ria del mateix nom.

Desde'ls temps més antics se coneix la Coruña, capital de la tribu brigantina dels celtes, capital y port d'aquell poble del qual la tradició diu que construí la famosa *torre d'Hèrcules,* en peu encara, però que, per les moltes restauracions que ha sofert, ni senyal conserva de la primitiva. Fou la Coruña dominada pels romans y gots, aixís com també fou saquejada y presa per Almanzor després d'haver destruit a Compostela, y en 844 fou assaltada pels normands, havent sigut aquests expulsats pels naturals. Desde llavors fou ciutat de domini reial, governada per comtes; y, després de moltes qüestions y revoltes per drets de senyorius y intents de apoderar-se'n els templers, y havent seguit totes les vicissituts d'aquelles èpoques feudals, al constituir-se'ls regnes de Castella y León quedà definitivament incorporada a la nació espanyola.

La Coruña, població d'uns 50,000 habitants, s'assenta en una península y es d'un aspecte molt alegre. D'edificis notables apenes ne té cap, essent un del més antics l'abans anomenada *torre d'Hèrcules,* que es de planta quadrada, de 8'50 metres de costat per uns 28 d'alçada, y serveix actualment de far de segon ordre.

La ciutat està dividida en dues parts: la vila alta o vella, situada en la part més alta y defensada per un antic fort y per restes de antigues muralles, y la vila baixa o moderna. Entre les diferentes defenses que té, se poden citar el castell de Sant Diego, que junt ab el de Sant Anton, situat en un illot, formen la clau del port; ademés té'l castell de Santa Cruz y la bateria d'Oza, que defensen la rada. La població nova es molt nèta y compta ab hermosos carrers,

sent dignes de menció *la calle Real,* molt concorreguda y ont se troben els millors establiments, cafès, societats de recreu, etc.; *la de Riego de Agua.* prolongació de l'anterior, ab un bonic teatre; *la de San Andrés, el Cantón,* etc., etc. Com a passeigs té'l *Relleno,* ab bonics jardins, y el jardí de *San Carlos,* molt petit, però d'un caràcter d'època molt interessant. Està construit sobre un baluart, y en el centre hi ha un monument funerari ab l'enterrament del general anglès Sir Jhon Moore, qui morí en 1809 en combat contra els francesos manats pel mariscal Soult.

El port es molt gran y segur y de molta importancia comercial.

Com a iglesies, la més important es la de Santa Maria, d'estil gòtic, ab un pòrtic normand. Les demés són relativament modernes y d'escas interès.

Pera anar a Santiago, el camí més breu, y avui bastant avinent, es la carretera que uneix abdues poblacions, havent-hi actualment muntat un magnific servei d'automòbils que en quatre hores fan el recorregut. L'aspecte dels paisatges que s'atravessen es molt pintoresc, axís com també 'ls pobles que s'hi troben, entre'ls quals y com a més importants poden citar-se Carral y Ordenes.

Al ovirar-se Santiago, impressiona ja desde'l primer moment la silueta moguda que presenta y sa multitut de campanars, dominant el conjunt la massa imponent de la Catedral.

Santiago, que compta més de 30,000 habitants, està construit sobre un puig isolat y rodejat d'hermoses montanyes que limiten son horitzó a un radi de 5 a 6 kilometres, essent la més alta de totes *el Monte Pedroso,* de 594 ms.

L'origen de la ciutat es degut, segons la tradició, a Teodomir, bisbe d'Iria (avui Padrón), qui en 835, havent sigut informat que en un petit bosc de sobre una montanyeta inhabitada hi apareixia a la nit una estrella, volgué esbrinar lo que era y començà a fer tallar el bosc y a fer excavacions en el punt en que la dita estrella se mostrava, trobant-hi soterrat un sepulcre o urna de marbre, y dins d'aquest un cos que per diferentes senyals fou reconegut com el del apòstol Sant Jaume. Aquest descobriment féu gran sensació en el món catolic; de tal manera que, havent-s'hi personat el rei Alfons II, manà construir-hi desseguida una capella. Gran nombre de fidels vingueren a establir-se al seu voltant, y augmentaven cada dia les construccions pera hostatjar a tanta gent com hi acudia, formant-se un vertader poble. El papa Lleó III autoritzà a l'abans dit bisbe Teodomir la traslació de la Sèu del seu bisbat a Santiago, que rebé 'l nom de *Campus Stellæ ó Compostela.*

Els reis que succeiren a Alfons II prodigaren a aquesta població grans dons y privilegis, y Alfons *el Gran* féu construir una basílica de pedra y marbres en lloc de l'humil santuari, la qual fou destruida junt ab la població per Almanzor, fins que, reconquerida

Vista general de Santiago

per Bermudo, restaurà en part el temple, y en 1082 Alfons VI començà l'edificació de la Catedral actual sobre la planta de l'anterior.

Entre'ls molts monuments que té Santiago, població verament monumental, el més important es sens dubte la Catedral. La fatxada principal, o del Obradoiro, les torres de la qual tenen una alçaria de 67 ms., data del segle XVII, així com també la de Azabacherías y moltes de les reformes exteriors y algunes d'inte-

riors que en aquella època s'hi feren; quedant exteriorment, de la primitiva iglesia, la porta dita *de las Platerías*.

La planta forma una creu llatina ab tres naus, tenint 75 metres de llarg per 57 d'ample. En el absis s'obre la porta dita *Santa*, que unicament resta oberta'ls anys sants o de jubileu, que s'hi

PÒRTIC DE LA GLORIA, DE LA CATEDRAL DE SANTIAGO

celebra aproximadament cada 10 anys. Entre les moltes capelles notables se poden citar la del Pilar, la del Marquès de Santa Cruz, la de la Concepció, la de la Corticela, la de la Soletat, decorada ab marbres preciosos, y sobre tot la *de las Reliquias*, notable per la gran quantitat que'n guarda, havent-hi també'ls sepulcres de Raimon de Borgonya, primer comte de Galicia; de Ferran II de Leon, de Alfons IX de Leon, de Joana de Castro, dòna den Pere *el Cruel*, y de l'emperatriu Berenguela, primera muller d'Alfons VII.

En l'ala que correspon a la fatxada principal, s'hi troba'l cèlebre pòrtic de la Gloria.

Dit pòrtic va esser acabat en 1188 pel mestre Mateo després de vint anys de treball. Està dividit en tres cossos carregats d'es-

culptures y ocupa tota l'amplada de la gran nau. Un esplèndid portal doble correspon a la nau central; dos portals igualment rics precedeixen a les naus laterals; y la columna que divideix el portal del mig està primorosament esculpturada, representant l'arbre genealògic de Jesús. A sobre d'ella hi ha sentada, ab el bordó de pelegrí a la mà, l'imatge de Sant Jaume; en els costats del mateix, junt als arcs laterals, hi han representats els apòstols y profetes; en el timpà de l'arc se troba l'imatge de Jesús, assegut ab les mans aixecades y coronat ab corona de rei, voltat pels quatre Evangelistes y vuit angels ab els atributs de la passió. Darrera, y més petites, s'hi veuen les 42 figures dels elegits; y en l'arquivolta una colla de músics tocant cítares, simfonies, arpes y violes. La composició simbolisa l'aparició de Crist en el judici final. En el portal lateral y de la dreta hi ha representat l'Infern, y en el de la esquerra'l Purgatori, del que's veuen sortir les ànimes, simbolisades per nens, pera compareixer al jutjament darrer. En la part interior, al peu de la columna central, s'hi troba agenollada una figura que diuen ser la del mestre Mateo, que se suposa enterrat allí mateix. Tal es en síntesi el tant justament alàbat pòrtic de la Gloria.

L'altar major està tancat per una bonica reixa de bronze, aixecant-s'hi un baldaquí monumental d'un barroquisme pesadíssim y de molt mal gust: l'altar està tot recobert de plata. Sobre d'ell hi ha colocada l'imatge de l'Apòstol assentat, cobrint ses espatlles una riquíssima pelerina de plata y tenint a la mà'l bastó de pelegrí. Sota l'altar major hi ha la cripta o capella subterrania ont reposen les despulles de l'apòstol y dels seus deixebles Sant Teodor y Sant Atanasi. El claustre passa per ser un dels més grans d'Espanya y forma un quadrat regular de 39 metres de costat, d'estil gòtic y d'hermoses proporcions. La Catedral ocupa tot un dels costats de la grandiosa Plaça Major, essent ocupats cada un dels tres costats restants per un edifici: el del N. per l'Hospital Reial, fundat pels Reis Catòlics; el del S. per l'Escola Normal y Facultat de Medicina, y el de davant de la Catedral pel grandiós edifici de l'Ajuntament. Entre altres edificis notables han de mentar-se'l de Sant Martí, vastíssima construcció destinada a Seminari; l'Universitat, el convent de Sant Francisco, la Colegiata de Santa Maria de Sar, monument romànic interessantíssim ab un notable claustre, y altres convents y iglesies de menys importancia.

Aquest any, y pera celebrar ab més lluiment l'Any Sant o del jubileu ha tingut lloc l'Exposició Regional Gallega, molt interessant, essent de veritable importancia la secció arqueològica.

Santiago està unit ab Carril y Villagarcia per un ferro-carril de 62 kilometres. Es molt pintoresc tot el recorregut que passa per l'important vila de Padrón y la de Puente Cesures.

Abans d'arribar a Carril se troben unes ruines dites *las Torres del NO.*

La xamosa y pintoresca població de Villagarcía està empla-

Interior de casa de la Marquesa, a Villagarcia

çada al fons de l'immensa y abrigada ria d'Arosa, que, junt ab la de Vigo, Pontevedra, Noya y Cea, formen com els cinc dits de la mà y donen un aspecte molt típic an aquesta part de la costa occidental de Galicia.

Villagarcía té un port de molta importancia comercial. Prop de Villagarcía hi ha els importants establiments balnearis de Caldas de Reyes y Cuntis.

Entre les moltes illes escampades per dintre la ria, s'hi compta la de la Toja, cèlebre pels seus llots medicinals, indicats pera les malalties de la pell. Una societat anònima se n'ha emprès l'explota-

ció, havent-hi començat a construir un magnífic y grandiós hotel ab totes les comoditats y avenços moderns; lo que, unit a l'esplèndida situació del lloc, ha de contribuir en gran manera a fer-lo un dels balnearis més concorreguts d'Espanya. Actualment s'està construint un pont d'uns 200 y tants metres pera unir l'illa al continent, fent així més avinent l'accés, que podrà fer-se en automòbil desde Villagarcía, quan avui pera anar-hi cal embarcar-se a Cambados, distant 10 kilometres de Villagarcía, y fer un trajecte de mitja hora de barca.

FRANCESC BLANCH Y SINTAS

(Acabarà)

Clixés de l'autor

ULISSES Y POLIFEM EN LA RONDALLÍSTICA CATALANA

Tots els fets que han influit poderosament en l'humanitat, el poble 'ls ha contat fantasiant-hi y adulterant-los evidentment, sent de difícil reconeixement quan ens en separen unes quantes centuries.

Si 'ls fets són de tal mena que representin les lluites primeres que 'ls pobles varen haver de sostenir pera constituir la llur nacionalitat, revesteixen el caràcter d'epopeia, ab proeses y fets heroics que cap persona nada pot dur a terme: són gestes d'hèroes divinisats a força de ser venerats pels nacionals.

Si anem doncs a buscar a la Grecia primitiva, la dels temps heroics, un aconteixement capdal tal com la guerra de Troia y les seves conseqüencies, ho trobarem abultat per una imaginació sense límits, sublimat per una adoració fervent y poetisat per un esperit patriòtic prodigiós.

No anem a tractar ara de lo que 'n podriem dir la crítica: no es el nostre objecte. Agafem la narració tradicional, la llegenda embellida per un dels més grans poetes que'l món ha vist: per Homer.

Homer va recullir tot el cicle de llegendes referents a l'esmentada guerra y en va composar dos poemes que han tingut els honors de l'immortalitat: *L'Ilíada* y *L'Odissea.*

En *L'Ilíada* descriu la guerra de Troia, y en *L'Odissea* el retorn d'Ulisses.

Tots dos fets havien de ferir fortament l'imaginació popular;

però ab tot y que lo més notable es la guerra, com sigui que tota ella's presenta com un teixit emmaranyat de batalles, sembla que no es tant a propòsit pera ser recordada y narrada, sobre tot fòra de Grecia, com el retorn d'Odisseu, o sigui d'Ulisses, que apareix com el tipo heroic de la prudencia a l'ensems que de la valentia, oferint una serie d'interessantíssims episodis y aventures que, malgrat y ser fabuloses y no poder identificar-nos-hi ara, sempre 's llegeixen ab gust.

Anem a donar una petita noció de *L'Odissea,* o *Ulissea,* com alguna vegada s'ha tractat d'anomenar, preferint el nom llatí d'Ulisses al grec Odusseus. Aquest poema èpic, escrit en dialecte jònic, aixís com *L'Ilíada* va ser-ho en eòlic, consta de 24 cants y sembla que va ser fet en els últims temps d'Homer. Tanta diferencia s'hi nota en la manera de fer, que no falta qui atribueixi la paternitat del poema a algun altre molt posterior; lo qual no es gaire probable, perquè l'autor capaç d'inventar el conegut episodi de Nausicaa, tant celebrat pels literats de per tot arreu y de tots els temps, segurament no hauria quedat ignorat per la posteritat tractant-se de Grecia, la terra de l'art y del culte a la bellesa.

L'argument pot sintetisar-se així:

«Vuit anys desprès de la presa de Troia, tots els cabdills del exèrcit grec han tornat a llurs reialmes: no més Ulisses, perseguit per l'odi de Neptú, erra per l'Occeà y no pot arribar a Itaca. Durant sa absencia, una pila de pretendents se disputen sos dominis creient-lo mort y es gasten ses riqueses, menjant-se-li 'ls remats y bevent-se-li 'ls vins en orgies. Penèlope, la seva dòna, se queda a Itaca, y els pretendents la volen obligar a escullir d'entre ells un segon marit, sent en va que plori y pregui. Per última gracia, obté poder acabar, abans de triar-se'l marit, la tela que ha de servir de llençol a Laertes, el pare d'Ulisses, y de nits desfà lo que ha teixit de dies; però se li descobreix l'astucia, y, pera evitar un terrible càstic, cal que 's decideixi desseguida. Mentres tant, Telèmac, fill de Penèlope, se 'n va a Grecia, a fi d'interrogar als companys d'armes de son pare, Nestor y Menelau. Mentres que ell s'està a Esparta, Ulisses estava detingut a Calipso pels encantaments de l'encisadora Circé. Per fi se n'escapa, però sense cap dels seus companys, y la tempestat el llença a les costes de l'illa dels Feaciens, ont es acullit per la filla del rei, la graciosa Nausicaa. La noia 'l porta a son pare Alcinous, y Ulisses, pera satisfer la curiositat dels hostes, els conta ses aventures: com, errant per la mar desde la caiguda d'Ilion, s'ha escapat de Caribdis y Scylla, al cant de les

Sirenes, a la maga Circé, al cíclop Polifem, als Lestrigons, a l'amor de Calipso, que'l va retenir set anys a l'illa Meravella; y enterneix a la vegada als Feaciens, que, desprès d'haver-lo tractat de la manera més amable, el comblen de presents y el fan pujar en un de llurs vaixells pera retornar a sa patria. Ulisses dormia quan el vaixell va arribar a les platges d'Itaca: els Feaciens el varen deixar adormit en la terra nadiva ab els tresors que li pertanyien. Quan ell s'assegura, al despertar-se, que'ls Feaciens no l'havien pas abandonat, se'n va a casa d'Eumea, el guardià dels seus remats y el més fidel de sos servidors, y allavores sab tot lo que li ha passat durant sa llarga absencia de 20 anys. Telèmac es retornat del seu viatge y ha escapat dels paranys que li posaven els perseguidors de Penèlope pera fer-lo morir. Arriba a casa d'Eumea y hi troba son pare, que 's fa reconèixer, però exigint de Telèmac el secret més pregon sobre'ls seus designis. Disfreçat de pobre, penetra en el palau, ont els pretendents devoren son patrimoni. Ningú 'l reconeix, excepte 'l goç vell Argus, símbol hermós de la fidelitat, que, mig mort en un femer ont els esclaus l'han abandonat, remena la cua y baixa les orelles així que sent acostar-se l'amo que l'ha criat, y s'esforça pera arribar fins a ell y mor d'alegria a sos peus.

Mentrestant Penèlope's prepara per últim recurs a prometre sa mà al pretendent que vencerà a tots sos rivals en el combat de l'arc. Però es l'arc d'Ulisses que s'ha de parar, y tots els braços són massa dèbils pera fer-ho. El captaire demana pera provar-ho, y es objecte de les burles de tots. No obstant, gracies a l'intervenció de Telèmac, li es concedit. Para l'arc ab braç ferm y sense esforç, y desprès, ajudat de Telèmac, d'Eumea y d'un altre servidor fidel, fa pagar als pretendents y a llurs còmplices el preu de llurs crims, immolant-los tots successivament. Allavores l'hèroe pren sa forma primera de bellesa y es fa reconèixer a Penèlope. L'endemà se'n va de la ciutat pera sustreure-s al furor dels parents dels que s'ha venjat y pera visitar a Laertes, son pare, ja vell, resident en el camp. Els seus enemics van a perseguir-lo fins allí; però, desprès d'una lluita curta, se conclou la pau gracies a l'intervenció dels déus.»

Tots aquests aconteixements són extraordinaris; y, d'entre tots, el que ofereix més caràcter meravellós, comparable a les fantasies orientals, sense aquell seguit de transformacions que arriben a fer perdre l'esma, es sens dubte l'episodi d'Ulisses al trobar-se ab els seus en la cova de Polifem, en l'illa dels cíclops.

El canibalisme de Polifem, les angunies dels presoners, l'ardi-

desa y l'enginy a la vegada de que's valen pera matar-lo, la manya no sospitada pera escapar-se de les urpes del cíclop fer; tot això són elements de primer ordre pera una societat primitiva, adoradora d'hèroes esforçats, que, sent-ho ja cadaú d'ells mateixos, sols podia admirar lo que sobrepassés d'humà.

Per això Homer, al contar-ho, ho fa ab colors vius, ab paraula vibrant y sense caldre-li rebuscar efectes, perquè l'escena ja té prou relleu per ella mateixa.

Com que ella ha de ser la base del nostre modest estudi, la transcriurem gairebé al peu de la lletra, pera que's pugui jutjar com ha subsistit a travers dels segles.

«Arribats que forem, vegerem cap a mar, en la part més sortida d'una immensa montanya, una cova coberta per un bosc de llorers, lloc que servia de cort a nombrosos remats de cabres, bèns y ovelles. L'espaiós pati estava tancat per una paret feta de roques grosses y irregulars, y li feien ombra les copes atapaïdes de pins y alzines que semblava que volien tocar al cel.

Aquella cova immensa serveix de casa a un terrible gegant que viu tot sol y retret sense comunicar-se ab cap altre de la seva raça. Sa única ocupació es cuidar-se de sos nombrosos remats y forjar en son pensament projectes crudels y monstruosos. Sa vista no més inspira que terror, y un s'imagina, al veure-l, estar davant d'una roca aillada, el qual front, eriçat de boscos, domina una llarga cadena de montanyes.

Ordeno als meus companys que vigilin el vaixell y esculleixin d'entre ells dotze dels més determinats y valents pera seguir-me, y m'avanço emportant-me'n un bot de vi exquisit y alguns aliments, perquè'l cor m'avisava que trobariem un home dotat d'una força terrible, ple de feresa y sord a totes les lleis.

Arribats que forem a l'entrada de la cova, vegerem que era buida: el gegant se n'havia anat a pasturar sos remats.

Varem entrar, y quan forem dins varem quedar admirats de l'ordre y abundor que hi regnaven.

Els nombrosos paners se torçaven al pes de tants formatges.

Una multitut d'anyells y cabrits estaven apilotats dins d'un gran pati, perfectament separats per valles, els més grans, dels que acabaven de néixer.

Tots mos companys m'aconsellen que, prenent alguns d'aquells paners de formatges y un remat de tendres cabrits, tornem a la nostra nau. Jo no vaig voler escoltar-los. Per què no ho vaig fer? Jo volia veure al cíclop, costés lo que costés, pera saber si'n rebria al-

guna prova d'hospitalitat. Desgraciadament aquesta hospitalitat va ser fatal pera alguns dels meus companys.

Encenguerem foc, y, després d'haver-nos alimentat ab la llet robada y d'haver-ne ofert les primicies als déus, l'esperàrem a dins de la caverna.

A l'últim veiem que arriba, precedit d'una part del seu remat. Entra a la cova, descarregant-se d'un pesat feix de llenya que porta pera preparar el seu menjar. Al descarregar-se d'aqueixa llenya, tota la montanya ressona; y nosaltres, esglaiats, correm a arrupir-nos al fons de la cova ab les cabres y les ovelles, que esperen ser munyides pel gegant.

Ab una pedra grossa tanca la cova (vint carros de quatre rodes no podrien somoure la pesada porta que ha posat) y se'n va a munyir les ovelles y les cabres que tenia a punt. Quan ha acabat, torna a portar a cada petitet a que mami de sa mare, fa metons d'una part de la llet, posant-los en paners artísticament treballats, y buida l'altra en gerres, perquè li ha de servir de beguda a sopar.

Havent acabat aquests treballs, ens veu: «— Oh extrangers! — exclama. — Qui sou? De quines platges heu vingut a aquesta vall? ¿Es el comerç l'objecte del vostre viatge, o bé, despreciant la mort, recorreu les mars ab la proa errant pera devastar totes les comarques?» Així diu, ab veu aixordadora, el monstre. Y el seu aspecte esgarrifós gela'ls nostres cors d'espant. Però jo'm sobreposo an aquest sentiment y li responc: «—Venim de Troia, esgarriats pels vents y fugint de les urpes de Neptú, y no esperem més que reveure la Grecia, nostra patria. Hem siguts tirats (així ho ha volgut Júpiter) de perill en perill fins an aquestes platges ignorades. Nosaltres ens gloriem d'haver seguit en els combats a aquell Agamenó la qual anomenada no pot igualar cap mortal: tal va ser l'esplendor que ell va reduir a cendres y tal el nombre de pobles dels que'l seu valor triomfà! Ara venim a abraçar tos genolls: concedeix-nos hospitalitat o un senzill do de ta benvolença. Gran personatge, respecta als déus: nosaltres t'ho supliquem. Recorda-t que Júpiter, protector de l'hospitalitat, guia'ls nostres passos y es el venjador sever dels nostres ofesos.» Així jo li vaig parlar, però sa resposta'ns demostrà tot lo crudel y salvatge que era. «—O tu no tens sentit comú ¡oh extranger!—va dir—o véns de terres molt llunyanes. Tu que parles molt especialment del temor y respecte als déus, sàpigues que'ls cíclops no temen a Júpiter ni a la colla afortunada dels immortals: nosaltres ens creiem superiors a llur raça. No creguis, doncs, que la por de la venjança'm faci tenir pietat de tu y dels teus companys. Però

diga-m: aont has deixat la teva nau? es en costa veïna?» Jo coneixia massa lo fingit d'aquesta pregunta pera contestar-li llealment: així es que, tornant-li engany per engany, li vaig respondre: «—El terrible Neptú va fer estrellar la meva nau contra unes roques lluny d'aquí: a l'altre extrem de les vostres terres es allí aont sa mà l'ha fet enfonsar, quan erem també perseguits per la tempestat. Sol ab aquests companys m'he pogut escapar de la mort.»

El gegant, després d'haver escoltat aquestes paraules, restà en pregon silenci; y, després de breus moments, s'aboca damunt nostre, allarga sos braços formidables envers dos dels meus companys y els rebat contra la roca. Llur cervell surt a bocins per llur crani trocejat, y la sang forma reguerons per dintre de la cova. Després els desconjunta y els devora com ho hauria fet un lleó salvatge; s'abeura en llur sang, xucla'l moll de llurs òssos, y en pocs moments no queda res d'ells: ni òssos, ni entranyes, ni sang. Al veure aquest terrible espectacle, plorant evoquem a Júpiter. L'esglai ens deixa a tots petrificats.

El cíclop, havent-se atipat de carn humana y després d'haver begut una gran gerra de llet, s'ajeu tant llarg com era en mig dels seus remats. Deixant-me portar per l'indignació que'm domina, agafo l'espasa y me'n vaig vers al gegant, pera traspassar-li'l cor; però la prudencia'm detura. Després d'aquest cop, què fariem? Els nostres esforços reunits no conseguirien treure la pesada roca que tanca la cova, y la mort més espantosa'ns sobrevindria. No tenim més remei que esperar l'aurora.

A trenc d'auba'l gegant torna a encendre foc, munyeix sos remats, torna a fer mamar els petits, y agafa a dos dels nostres pera'l seu dinar.

Quan sa fam es satisfeta, obre la cova ab la més gran facilitat, fa sortir sos remats y la torna a tancar. Acabat això, fa un fort xiulet, que tot ho fa tremolar, y aboca sos remats a la montanya.

Quedem sols dins d'aquell antre. Jo forjo en mon pensament diferents projectes de venjança, incert de si Pal·les me concediria la gloria de castigar a aquell monstre. Després de molt rumiar me decideixo pel següent partit: Hi havia prop de la paret de tanca una grossa barra que era una olivera que'l cíclop havia arrencat, perquè, havent-se assecat, li servia de bastó. Ens semblava veure'ls pals més alts de les naus de 20 rems: tal era la llargada y el gruix d'aquella soca. Ne trenco alguns troços, y després el dono als meus companys pera que l'allisin bé, y jo li faig una punxa, que endureixo al foc que ha deixat el gegant. Quan tinc aquesta arma llesta, la vaig

a amagar al fons del femer. Ordeno desseguida als meus que se sortegin quins són els que ab mi han d'aixecar aquella arma pera enfonsar-la dins de l'ull del gegant quan estaria ben adormit. La sort esculleix, com jo desitjava, a quatre dels més valents, y jo m'ofereixo voluntariament a portar a cap l'empresa. A la caiguda del dia torna'l cíclop, y aquesta vegada fa entrar tots sos remats a dins de la cova, justament lo que jo desitjava: era que un déu ens ajudava ja.

Després d'haver tornat a tancar la cova, omple una gran gerra de llet; dos dels meus companys li serveixen per fer son sopar. Llavors, agafant jo una copa del vi excelent que portavem, li dic: «—Cíclop, que has pogut alimentar-te de carn humana: té, beu aquest vi: així sabras quin tresor guardavem dins de la nostra nau. Ne vaig poder salvar el que hi ha aquí, pera poder-te'n oferir libacions, com als déus, si afavories mon retorn a la meva patria; més ton furor ha traspassat tots els límits. Barbre! Qui d'entre els romans voldrà acostar-se a la teva illa? Avergonyeix-te de ta feresa!».

Acabant jo de dir aquests mots, ell pren la copa y beu; saboreja aquella beguda deliciosa y me'n demana més. «—Dóna-m, amic meu, una altra copa d'aquest vi. Diga-m ton nom, que vui concedir-te un present que t'alegrarà moltíssim. La feconda terra dels cíclops produeix també bon vi, però no's pot comparar ab aquest suau nèctar que sens dubte baixa de les copes dels déus.» Jo satisfaig sos desitjos: tres vegades li omplo la copa, y tres vegades, l'insensat, la buida. Quan els vapors del vi varen enfosquir sa raó: «—Estimat cíclop—li dic:—tu'm preguntes mon nom. Vaig a dirte'l: tu compleix ta promesa. *Ningú* es el meu nom: així m'anomena mon pare, ma mare y tots els meus.» «—Oh, bé!—respon ab feresa. — *Ningú* serà l'últim de sos companys que jo devoraré: aquesta es la prova d'afecte que't dono.»

Acabats de dir aquests mots, s'estén a terra cedint al pes de la sòn que'l domina. Quan dorm, a compas dels roncs que surten de sa boca, hi surten també glops de vi barrejats ab bocins sagnants de carn humana.

Llavors, agafant la barra d'olivera, l'enfonso en un munt de cendres roentes y encoratjo als meus companys pera que cap d'ells, deixant-se dominar per l'espant, m'abandoni en el moment del perill.

La soca verda anava a encendre-s, y per l'altre cap era d'un roig roent. Corro a treure-l, y els meus companys me volten.

Un déu ens encoratja. Dirigim la punxa aguda al mig de l'ull

del cíclop. Jo, agafant l'altre cap, l'enfonso y el faig rodar entre les mans. La sang salta al voltant de la punxa roenta; el seu vapor bullent crema les pestanyes y les celles del monstre; y la sang, al contacte de la barra abrusadora, espetega com el ferro roent al contacte de l'aigua freda quan el ferrer li submergeix.

El cíclop esclata en crits tant espantosos, que tota la montanya ressona. Esgarrifats, tots fugim d'ací y d'allà pels recons de l'antre, y ell s'arrenca l'estaca que li hem clavat, tota molla de sang, y la tira a curta distancia.

Ab sa forta veu crida als demés cíclops que viuen escampats per la montanya. A sos crits arriben de totes parts colles de cíclops, que volten l'antre y li pregunten el motiu de sos planys. «—Oh Polifem! ¿Quina desgracia't fa elevar, al mig de la nit, uns crits tant formidables que allunyen la sòn de les nostres parpelles? Algú dels mortals t'haurà robat els remats? O t'arrancaria la vida per medi de l'engany o la força? Quin es el nom de l'atrevit?» «—Ai, amics meus! *Ningú!*—respon el gegant.—Soc victima, no pas de la força, sinó de l'engany.» «—Què vols dir? Ja que, segons confesses, no has tingut cap insult vertader dins de ta solitaria cova, què vols de nosaltres? Somet-te als mals que Júpiter se plau d'enviar-te; invoca a Neptú, el teu pare, que es rei de les ones.» Y al mateix temps se retiren.

Jo reia, dintre meu, d'haver-los enganyat a tots ab aquest nom.

El cíclop exhala grans gemecs, atormentat pel mal que l'ull li fa, y a les palpentes arriba fins a la porta y treu la pesada pedra. S'asseu, y extén sos braços pera agafar al que vulgui escapar-se sortint ab sos remats. Que ignocent me creia! Jo meditava'l medi pera fugir de la més espantosa de les morts. Vaig formar promptament, en el meu esperit, tots els plans que la prudencia podia dictar-me, puix se tractava de la nostra vida, y a l'últim me vaig decidir per aquest.

En la cova hi havia hermosos moltons: vaig juntar-los de tres en tres y lligant-los ab vimets que servien de llit al gegant, y a sota'l del mig hi lligo a un dels meus companys, y axís el de cada costat, assegurant-ne la fugida. Hi havia un boc d'una gruixaria terrible y era'l més distingit del remat per sa força y sa bellesa: el vaig agafar y me vaig arrapar bé sota'l seu ventre, aguantant-me fort a la seva llana; y així'm vaig quedar agafat ab una fermesa increible.

Tant bon punt apunta'l dia y el cel se comença a enrogir, tots els moltons s'aboquen cap a la porta de la cova pera anar a pasturar;

les cabres, que no han sigut munyides, retrunyen per la cova ab llurs bels.

El cíclop, tot estant-se a la porta, era atormentat per forts dolors; però passava ses mans per les peludes espatlles dels bèns, que s'empenyien pera sortir al defòra. Al fi surt l'últim bè de la cova, y el terrible Polifem li passa les mans per l'espatlla y, reconeixent-lo, el detura. Jo fins m'aguantava'l respirar, tement que'm trobés, perquè encara m'aguantava a sota. Després de breus instants, li diu: « — Bè, amic meu: per què surts avui l'últim de ma cova? Fins avui tu caminaves al davant del remat; cada matí eres el primer que pasturaves el forratge dels camps; tu eres el primer de beure en els rius; y, tot just la nit extenia sa negra ombra, eres el primer d'entrar en ma cova. Còm pot ser que avui siguis el darrer de tots? Anyores potser el no ser guiat per l'ull del teu amo? Un home pervers, *Ningú,* ajudat per sos companys, no menys perversos, m'han submergit en una nit eterna després d'haver triomfat de mes forces pel vi; però jo espero que encara no m'haurà escapat. Si podies sentir lo que jo sento, si'm poguessis dir en quin recó aquest desgraciat tremola y s'amaga a mon furor... ah! al mateix instant, de son crani trencat contra la roca, sortiria la sang y el cervell. El meu cor experimentaria una satisfacció després de la desgracia en que m'ha precipitat aquest enemic, el més vil dels homes.»

Acabades aquestes paraules, deixà passar el bè.

Al moment me desenganxo de l'animal que'm portava, deslligo als meus companys, y, apropriant-nos una part d'aquell bestiar, l'empenyem davant nostre pera retornar cap a la nau.

Nostres companys, que'ns creien morts, ens reben ab alegria. No obstant, ploren als companys perduts.

Però jo'ls interrompo les demostracions de dol pels companys perduts, y els ordeno que cuitin a ficar el remat dins la nau; y després, immediatament, a grans cops de rems, ens allunyem de la costa.»

Pera no allargar aquest treball, suprimim el final de l'escena, o sigui quan el gegant surt en persecució d'Ulisses y sos amics, que consegueixen escapar-se per fi del furor de Polifem, cegat moral y materialment; no sense que'l lector arribi a experimentar alguna ansia, per semblar-li que, al seguir-los ab la fressa que fan, els assoleixi. Afortunadament pera ells, un vent salvador se posa a bufar, y en pocs moments s'allunyen d'aquella illa inhospitalaria, aont se n'ha faltat poc pera que s'hi haguessin quedat, víctimes de la voracitat del cíclop terrible.

Havia de ser tot això d'un efecte tant sorprenent, que va portar al gran Virgili, l'immortal autor de *La Eneida,* a copiar-ho exactament (no es pas l'únic troç, es cert, perquè cal tenir en compte que prenia a Homer per model) en son llibre III, llevat de l'equívoc del *Ningú* y de l'estratagema de sortir els presoners arrapats ab els bèns.

Justament lo últim, si Virgili va creure-s que era un detall no gaire a propòsit pera'l poema, es l'incident que s'escau millor pera la concepció popular, quan menys actual, que admira per igual la manya y la força. Y, fins tractant-se de rondalles, que si han sigut perpetuades ha estat gracies a llur fi educatiu envers les criatures, se comprèn perfectament que's tracti de fer ressaltar l'astucia y l'aixeriviment, pera que esperonin l'enteniment dels menuts; y, desde aquest punt de vista, creiem que'l cas referit es tema ben adequat pera això.

La rondalla en que més fidelment se reprodueix l'escena aont surt a relluir integralment l'astucia empleada contra'l gegant cíclop, esclafant-li l'ull y sortint després l'hèroe agafat a la panxa del bè, l'hem arreplegada a Balaguer y diu així:

«LO DE L'HOME QUE LLEVAVA LA PELL DE L'ESQUENA»

Una vegada hi havia un pare y una mare que tenien tres fills. Com que no'ls podien mantenir, varen enjegar-los de casa. Primer el gran; y, ell que sí, camina que caminaras, va trobar a un home que portava un sac, y li va dir: «—Bon home: ¿no'm sabrieu pas cap casa pera anar a guardar bestiar al defòra?» «—Prou! Si vols venir ab mi, jo't llogaré. Però tingues per ben entès que'l dia que jo't mani alguna cosa y no me la facis te llevaré la pell de l'esquena.» Varen quedar entesos, y, encara no feia ni un parell de dies que'l tenia, que, perquè no va fer lo que ell li manava, li va llevar la pell de l'esquena y se'n va tornar a casa tot plorant.

El mitjà va dir que ell hi aniria y no li passaria res; però va fer com el seu germà. Aleshores el petit va dir que li deixessin anar an ell, que ja s'arreglaria; però sa mare no ho volia de cap de les maneres, dient-li: «—Sí, no més cal que, un que'n tenim de bo y sà, ara ens l'espatllin!» Però tant y tant va dir el petit, que al últim li varen deixar anar. El xicot se'n va anar a trobar l'home que havia espatllat els seus germans, y li va dir si'l volia llogar. «—No, que no't puc llogar,—li va dir—perquè'm fas llàstima,

perquè desseguida 't llevaria la pell de l'esquena, com an els teus germans.» «—Vós proveu-ho,—li va dir el xicot—y farem un tracte. Me manareu una cosa: si la faig, jo us llevaré la pell de l'esquena a vós; y, si no, vós me la llevareu a mi.» Varen quedar entesos; y l'home, tot rient, li va dir: «—Te mano que vagis a pasturar el bestiar en aquella montanya d'allà tant lluny, que hi ha un castell guardat per un gegant.»

El xicot va dir que allò que li manava no era res, y que se n'hi anava tot cantant y ballant perquè ja veia llevada la pell de l'esquena al seu amo.

Va agafar el bestiar, y camina que caminaras, fins a arribar a la montanya. Allí va començar a fer pasturar el bestiar. Y, quan feia dos o tres dies que hi eren, veu venir un gegant molt gros, molt gros, ab un ull al mig del front y ab un remat de bèns molt grossos; y, al veure-l, se li acosta tot cremat y li diu: «—Què hi fas, aquí? ¿No sabs que aquesta es la meva montanya y que la necessito tota pera'ls meus corders? Si no te'n vas te mataré». «—Doncs no me'n puc anar,—va dir el xicot—perquè'l meu amo'm mataria.» «—Doncs mira: si no fas lo mateix que jo faré, te mataré. Puja!» Y tots dos se'n varen anar al cap-d'amunt de la montanya. Quan hi arribaven varen passar per davant d'una font, y el gegant va omplir una gran gerra d'aigua y va dir al xicot: «—A veure si portes tanta aigua com jo.» El xicot començа a treure terra del voltant de la font, y el gegant li va dir: «—Què fas?» «—Oh!—va dir el xicot:—Me'n vui endur la font y tot.» «—Deixa-la, deixa-la!—va dir el gegant.—D'això has guanyat.» Després van arribar al castell, y el gegant el va fer entrar; y, després d'haver allotjat tots els seus bèns, el va portar a un lloc que hi havia molt de foc, y, agafant una pipa tota de ferro, va començar a encendre-la pera fumar-hi, y, de tant llarga que era y de tant que pesava, la tenia apuntalada a terra. Allavors va dir al xicot que, si ell no fumava com ell ab aquella pipa, el mataria. El xicot va dir que prou que ho faria; y, apuntalant-se a la punta de la pipa, va fer palanca y li va donar un cop tant fort com va poder al mig del front: tant, que, ab el cop y el foc de dins de la pipa, li va esclafar l'ull y el va fer cego.

El gegant feia uns brams que feien por; però'l xicot va córrer ont hi havia els bèns pera amagar-se, y el gegant també hi va fer cap per por de que'l xicot els hi prengués, y, posant-se a la porta, els va fer passar a tots un per un y els hi anava tocant el cap. El xicot se va veure perdut; y quina te'n fa? va agafar-se a la panxa d'un bè y va passar com els demés, perquè'l gegant no més els tocava'l cap.

Quan tots els bèns varen ser a fòra, el xicot va fer de pastor y va agafar tots els bèns de son amo y els del gegant, y montanya avall tant com podia córrer, fins que va arribar a la casa de son amo. Al arribar-hi li va dir que havia guanyat, perquè, a més de pasturar el bestiar a la montanya, havia guanyat tot aquell bestiar; de manera que, si no's volia deixar llevar la pell de l'esquena, li havia de donar una bossa d'or. L'amo li va donar una bossa d'or, y ell, ab tots aquells bèns del gegant, se'n va anar a casa seva y va viure feliç ab els seus pares y germans, que poc a poquet se varen curar.

MERCÈ VENTOSA

(Acabarà)

UNA IDEA Y UNA ADHESIÓ

No fa pas gaire temps que un dels nostres companys, en la festa inaugural del present curs del «Centre Excursionista del Vallès», va llançar l'idea de celebrar anyalment un aplec excursionista, una festa de germanor entre totes les entitats y agrupacions excursionistes de nostra terra, en la qual poguessim trobar-nos en un lloc y dia determinat, germanívolament aplegats baix l'ombra y protecció d'algun dels cims més enlairats de la nostra Catalunya, o bé d'algun dels seus més renomenats monuments arquitectònics, tots els que, pertanyent an algun Centre o agrupació excursionista dels molts que hi han escampats arreu de nostra patria catalana, sentissin la necessitat d'aquest esplai y mutua comunicació a fi d'estrènyer els lligams amistosos que deuen formar y constituir la familia excursionista que sent bategar el seu cor a impulsos d'uns mateixos sentiments y aspiracions. No cal dir que trobem molt profitosa aquesta idea, y molt convenient la seva pràctica y propera realisació.

Per aquells mateixos dies altre company, redactor sportiu d'un dels diaris de la nostra capital, va llençar altra idea: la d'organisar a Barcelona, y en la temporada de primavera, una setmana sportiva, durant la qual se celebressin festes pertanyents a les diverses manifestacions sportives que tant vénen arrelant-se a nostra terra, com curses d'automòbils y de cavalls, concursos de natació y d'aviament, grans partits de foot-ball, de tennis, etc., etc.; com també excursions diverses per diferentes encontrades. No cal dir que igualment

trobem molt encertada aquesta idea, a la qual ens adherim ab entusiasme, responent aixís a l'alusió que se'ns féu desde les planes del mentat diari.

Més, pera realisar aquesta idea de la celebració d'una setmana sportiva, manca organisar-se convenienment, essent precisa la cooperació de totes les societats y centres sportius de nostra capital. Per això caldria que alguna de elles prengués l'iniciativa ab tota fe y decisió, començant els treballs preliminars; y per això creiem que ningú més indicat que'l mateix Ajuntament de Barcelona o bé la Societat d'Atracció de Forasters. Sia qui sia, pot comptar ab la nostra modesta cooperació.

Si arribava a fer-se aquesta «setmana sportiva», creiem que'l número a incloure-hi destinat a l'excursionisme, fóra la celebració d'aquell mateix aplec excursionístic de que abans parlava, que fóra segurament una de les festes més concorregudes y animades de la mateixa. Y, si no s'organisa la dita setmana sportiva, no per això s'ha de desistir de celebrar dit aplec, que sempre constituiria una festa agradosa y verament suggestiva.

Avui que son ja tants els Centres Excursionistes y les Seccions excursionistes d'altres entitats, escampats per les diferentes encontrades de la nostra Catalunya, crec fóra un èxit dita festa, per poca que fos la voluntat que s'hi posés. No es precís més que escampar l'idea, fer-la agradosa y escullir lloc a propòsit. Per això, y com a primera tentativa, crec fóra encertadíssim un dels següents llocs: Montserrat, o bé Poblet; a racer de la tradicional montanya de nostra terra, o bé a l'ombra d'un dels monuments que més ens recorden les passades grandeses de nostra patria: abdós punts ab facilitats de comunicacions y estatge, y bells centres d'hermoses excursions.

L'idea està llançada: no dubtem que no faltarà qui la reculli y, donant-li forma y concreció pràctica, l'escampi a tots indrets en cerca d'adhesions y fent atmósfera apropriada y favorable a la seva realisació. A la Junta Directiva del nostre Centre Excursionista de Catalunya, a les dels «Centres» del Vallès, de la Segarra, de Lleida y de la comarca de Bages, y a les de les demés entitats y agrupacions excursionistes de Barcelona y de tots els indrets de la catalana terra, sotsmetem aquesta idea de la celebració d'un Aplec anyal de l'excursionisme català; a totes elles dirigim les anteriors indicacions pera lo que valer puguin; a totes preguem que meditin dita proposta, y que, cas de trobar-la acceptable, facin lo que puguin pera que la seva implantació arribi a ser un fet, constituint, si no un acte tras-

cendental, una festa íntima, expansiva, de germanor, sense encarqueraments oficials y aparatosos, y rublerta de franca familiaritat y d'amor intens y perdurable vers la nostra aimada Catalunya, sos monuments y belleses, el coneixement y estudi dels quals són l'objecte, la base, el fonament y la finalitat de totes les associacions y grupus excursionistes de nostra terra.

D. L. A.

GEOGRAFIA GENERAL DE CATALUNYA

Molt he d'agraïr una nota encomiàstica, que ha vist la llum en aquest Butlletí, de la publicació que dirigesc.

Allí hi van adreçades certes censures als mapes de Catalunya, les quals jo no diré siguin injustes, però que sí he de fer remarcar no hi tinc la menor part. La part tècnica de la confecció dels mapes està completament separada de lo demés de la publicació; y en ella 'l Sr. Chias y Carbó, d'acord ab l'editor senyor Martin, obren ab total independencia, excepció feta dels històrics, que ja porten la meva firma, pera evitar precisament qualsevol interpretació en els elogis o censures de que puguin esser objecte uns y altres.

Es natural que m'he preocupat de que 'ls mapes catalans sortissin lo millor possible, esforçant-me en fer a l'editor quantes observacions he cregut indispensables, y fins a vegades facilitant-li algun material d'obres particularistes geogràfiques pera veure d'obtenir un perfeccionament en els nous mapes, que, més que que ningú, desitjava assolir. Mon esforç no podia anar més enllà.

Quedi, doncs, ma responsabilitat perfectament definida y limitada.

francesc CARRERAS y CANDI

Janer de 1910.

Res havem de replicar a les anteriors manifestacions del nostre benvolgut company Sr. Carreras y Candi, que ha tingut a bé adreçar-nos y que publiquem ab vera satisfacció. Ben clar feiem constar, en nostra nota bibliogràfica del passat mes de Desembre, que les nostres censures o, millor dit, lleals observacions, anaven dirigides principalment contra les publicacions del Sr. Chias y Carbó; però molt ens congratulem de poder fer remarcar que en elles no té cap intervenció 'l nostre distingit consoci Sr. Carreras, director d'aquella notable publicació. Molt ens plau

poder-ho fer constar així, com ens hauria complagut encara més el no tenir de fer cap observació en to de censura ab motiu de la publicació d'aquesta obra.

NOTA DE LA REDACCIÓ

Clixè del Sr. Santamaria

PER LES BOSCURIES DE SALTEGAT

Aquest gravat y els que segueixen són reproducció d'altres tantes fotografies obtingudes darrerament en les excursions organisades per la Secció de Sports de Montanya, de les que donem compte en altre lloc d'aquest número.

Clixé del Sr. Barnola

DESDE LA MONTANYA DE TOSES: VISTA SOBRE ABDUGUES CARRETERES

Clixé del Sr. Barnola

SERRA DEL ABETAR: CASETA DELS PEONS CAMINERS
Km. 27 de la nova carretera de Puigcerdà

Clixé del Sr. Martí Olivares

A LA CLOTADA DE LA MOLINA

NOTES

Necrològica. — Desapiadada ha estat la mort ab nosaltres durant aquests darrers dies. Després de la perdua de nostre consoci D. Enric Sagarra, que tant se distingia per son amor vers la nostra institució, a les sessions de la qual mai deixava d'assistir, ha seguit, ab pocs dies de diferencia, la perdua ben sensible de dos dels nostres més benvolguts y actius consocis. El dia 10 va morir D. Antoni Amatller, fidel seguidor de totes les nostres tasques, individu que havia sigut de la Junta Directiva del nostre Centre; home de cor y d'inteligencia, gran aimador de la nostra terra y de les belles arts, ab qui sempre 's podia comptar pera tot lo que fos en profit y benefici de la nostra patria y de la nostra cultura artística. Aficionat a l'Arqueologia y a les excursions y viatges, havia anat coleccionant gran nombre de valiosos y notables exemplars que anava recullint y guardant curosament en son palau. Y pocs jorns després, en Josep Roca y Cupull, l'home modest, de clara inteligencia, actiu y treballador, que tant ens ajudava en la publicació d'aquest Butlletí desde'l seu despaig de *L'Avenç*, ens deixava també per tota una eternitat, anant a gaudir d'una pau eterna. La seva mort, com la del Sr. Amatller, ha sigut ben sentida entre les seves amistats y coneixences. Escriptor pulcre y cuidadós, traductor fidel, correcte y respectuós de diverses obres d'Ibsen, Molière, Mæterlinck, La Rochefoucauld y altres, ha deixat, al morir, una nombrosa colecció d'adagis y màximes populars, filla dels seus estudis y excursions per la nostra terra. Un y altre, de caràcter bondadós y atractívol, seran per molt temps ben anyorats en aquesta casa. E. P. D.

Pels nostres monuments. — El nostre Centre Excursionista s'ha dirigit a l'Ajuntament de la vila de Centelles en demanda de que desisteixi en els seus propòsits d'enderrocar l'anomenat Portal de la Font, obra de caràcter monumental, aixecat a l'Edat mitjana y d'un especial caràcter, del que pocs exemplars se serven a la nostra Catalunya. Molt fóra de desitjar que tothom fes lo que pogués a fi d'ajudar a la nostra entitat en el seu fi de procurar per la conservació de tots els monuments interessants, que són veritable mostra de la cultura dels nostres avant-passats.

El «Centre Excursionista del Vallès». — Activa y treballadora com sempre, no para aquesta entitat de celebrar actes que demostrin palesament la seva vida plena y exuberant. Ademés de nombroses excursions que porta realitzades desde la seva festa inaugural del present curs, ha organitzat una tanda de conferencies, que s'han vist molt concorregudes y que s'han donat en els estatges de les més importants societats de Sabadell. Fins a l'hora present, n'han donat ja, sobre temes diversos y relacionats ab l'obra y tasques de l'excursionisme, els Srs. Comas y Solà, Serra y Pagès, Cèsar A. Torras, Eduard Vidal, y Miquel y Planas; tenint anunciades pera ben prope-

rament les dels Srs. Rovira y Mestre y Juli Soler y Santaló. Actualment té en projecte, aquell «Centre», la publicació d'un *Butlletí*. Tant-de-bo que ben aviat aquest projecte tingui feliç realització.

Sports hivernencs. — Pera demostrar la gran importancia d'aquests sports, n'hi ha prou ab fixar-se en el gran nombre de festes que arreu vénen realitzant-se pera les llurs pràctica y divulgació. Per aquest primer trimestre de 1910, pugen a prop d'una quarentena 'ls concursos públics de *skis* y altres sports de neu que hi ha anunciats, entre ells els de Chamonix, Aix-les-Bains, Luchon, Bagnères-de-Bigorre; el del «Club Alpí Francès» a Cauterets y Eaux-Bonnes; la gran setmana dels Vosgos, del «Touring Club Francès»; el «VI Concurs suiç» a Grindelwald; l'internacional de Bardonnéche, del «Ski Club» (Torino); el norueg, a Holmenkollen; el campeonat alemany de Feldberg; y el nostre «Concurs de Luges, del Montseny». Oportunament donarem compte de totes aquestes festes.

Un monument al Comte Russell. — A iniciativa den Beraldi, el celebrat autor de *Cent ans aux Pyrénées*, s'està procedint a arbitrar medis pera aixecar un monument a l'intrèpid excursionista al bell mig dels seus estimats Pireneus, sobre 'l camí de Gavarnie y en vistes del seu renomenat cercle y del maciç del Vignemale. Dita idea ha sigut acullida y patrocinada pel «Club Alpí Francès». A començos d'any el tresorer de la Secció de Pau, tenia ja en poder seu 7,500 francs, fruit de les suscripcions obertes. També 'l nostre CENTRE EXCURSIONISTA n'ha oberta una entre 'ls seus socis pera tál fi.

CRÒNICA DEL CENTRE

FEBRER DE 1910

EXCURSIONS

SECCIÓ DE SPORTS DE MONTANYA. — Continuant les excursions organitzades per dita secció, el dia 2, els nostres companys Francisco X. Parés y Joan y Gabriel Roig sortiren cap a Sant Joan de les Abadesses pera dirigir-se, al sent-demà de bon matí, vers Surroca, la collada de Càn Camps, Ogassa y Coll de la Portella al cim del Taga (2,027 metres), aont arribaren al mig dia, fent la davallada per Ribes; invertint en dit darrer trajecte 2 hores y mitja aproximadament. A l'endemà tornaren a la nostra capital junt ab els amics Amat, Abadal, Bofill, Creus (Manel F.), Martí, y Olivares, Puget, Ribera, Rosselló y Santamaria, que, havent sortit el dia 30 de Barcelona cap a Ribes, feren diverses excursions per aquells encontorns y vall de La Molina ab l'objecte de practicar els sports de skis y luges; lo que pogueren efectuar per estar a propòsit la neu, ben abundosa, que hi havia per aquells endrets.

Ab el mateix fi sortiren, el dia 19, pera aquell punt, els nostres bons

amics Guillem Barnola y Albert Santamaria, que retornaren a Barcelona'l dia 21 al vespre.

SESSIONS Y CONFERENCIES

Una excurssió a la costa brava catalana. — En les sessions dels dies 4 y 12 d'aquest mes, el nostre consoci'l conegut escriptor y eminent poeta D. Ferran Agulló y Vidal va donar compte de l'excursió realitzada l'any passat per la costa empordanesa, ressenyant les seves moltes y remarcables belleses naturals y fent atinades observacions sobre les especials circumstancies d'aquell terrer y la vida y costums dels seus habitants. Tota aquella costa, ab ses boniques poblacions y hermoses cales, de desde Tossa fins a La Selva, va esser admirablement descrita pel Sr. Agulló, mentres les vistes fotogràfiques que anaven projectant-se posaven de manifest l'incomparable bellesa d'aquell troç de terra catalana.

Excursions artistiques per Melilla y sos voltants. — Els dies 11 y 18, D. Josep Rovira y Mestre va donar dues interessants conferencies, acompanyades de projeccions fotogràfiques, descrivint la topografia del camp espanyol de Melilla y kabiles veïnes, y ressenyant diferents excursions realitzades per aquells territoris ab motiu de la prop-passada campanya militar.

Excursió per algunes ciutats de Grecia durant la dominació catalana. — El dia 25, el distingit publicista y antic consoci D. Antoni Rubió y Lluch, donà la primera de les seves conferencies sobre aquest tema, que anà desenrotllant ab aquella competencia y pulcritut de llenguatge per tothom reconegudes. Exposà'l caràcter especial de l'expedició catalana a Orient, la seva noble conducta y l'establiment dels ducats catalans d'Atenes y Neopatria, posant de relleu l'influencia de la nostra dominació en aquelles llunyanes terres. Descrigué la ciutat d'Atenes en aquelles jornades del XIV.è segle, y es fixà en els seus antics monuments, que tanta fama li donaren; reservant-se la continuació del seu treball pera successives conferencies. Durant la sessió's projectaren també alguns clixés fotogràfics.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

Costums y caràcters del Riff. — El nostre consoci D. Josep Rovira donà, els dies 5 y 19, dues interessants conferencies referents a la vida y costums populars dels habitants de les kabiles riffenyes, donant a coneixer els llurs tipos y indumentaria, ses habitacions, caràcter y manera especial de ser y manifestar-se. A més de diverses projeccions fotogràfiques que anà presentant, el Sr. Rovira havia exposat en una de les sales de la casa una serie de tapiços, armes, vestits y altres objectes que, junt ab una notable colecció de dibuixos, aquarel·les, croquis y plans per ell mateix obtinguts, cridaren força l'atenció, ajudant a completar les seves explicacions sobre aquell país.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

Durant els dies 3, 17 y 24 d'aquest mes, D. Pelegrí Casades y Gramatxes va continuar les seves interessants conferencies sobre Arqueologia ab les lliçons CXVIII, CXIX y CXX d'aquesta serie, que corresponien a les tercera, quarta y quinta de *La Grecia clàssica.* En elles va continuar el resum històric d'aquell període, fent remarcar el cambi de costums y política d'aquell país, degut a l'influencia jònica sobre'ls ateniencs y al gran esperit reformador de Pericles, durant el govern del qual tant va millorar la vida intelectual d'Atenes, arribant al més alt grau de cultura que assolí en aquells temps.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARÁN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE FEBRER

TEMPERATURES (A L'OMBRA)				PRESSIONS BAROMETRIQUES A 0° Y AL NIVELL DEL MAR	
MITGES MENSUALS		MAXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
1°.25	1°.59	(16°. dia 22)	– 11°.5 (dia 1)	767'48 mm.	768'38 mm.

ESTAT DEL CEL:

Dies serens	1	Dies de pluja	13
» nuvolosos	14	» de neu	14
» coberts	13	» de glaçada	19

HUMITAT RELATIVA		NUVOLOSITAT	
MITGES MENSUALS		MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA
74'25	78'10	7'14	7'60

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 146.9 mm.
» DE NEU » 0.95 mts.

VENT		
DIRECCIÓ DOMINANT		VELOCITAT: EN 24 HORES
8 MATÍ	8 TARDA	MITJA MENSUAL
Calmes	Calmes	147'88 Kmts.

OBSERVACIONS PARTICULARS: Han entrat a la Vall les aurenetes

J. S. S.

Barcelona.— Tip. «L'Avenç», Rambla de Catalunya, 24. — Telefon 115

ANY XX BARCELONA, ABRIL DE 1910 NÚM. 183

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

EXCURSIÓ A GALICIA

(Acabament)

De Villagarcía continúa ·l tren cap a Pontevedra, ont s'arriba, en cosa d'una hora, atravessant uns paisatges hermosíssims, plens d'una vegetació exuberant en tot temps de l'any.

Pontevedra, població d'uns 25,000 habitants, està situada en una pintoresca vall a la desembocadura del riu Lerez y al fons de la ria. La ciutat té un aspecte molt alegre, tota voltada de montanyes cobertes de vegetació que ofereix una gama infinita de tons verds. Sa situació privilegiada no sols la favoreix per un clima benigníssim tot l'any, sinó que la fa participar ensems de les belleses dels paisatges terrestres y dels esplendids aspectes de la mar.

Les vores del riu Lerez són precioses, d'un encant y d'una poesia que per la fotografía es impossible donar-ne una idea, per mancar-hi ·l color, que es un dels factors més poderosos y que més contribueixen a la bellesa del lloc.

A la ria, y a una mitja hora de la població, se troba situat el bufó y rialler poblet pescador de Marín.

Pontevedra té pocs edificis notables, y entre aquests cal remarcar l'esglesia gòtica de Santa María la Mayor, aixís com també les ruines del convent de Santo Domingo. Els edificis públics són moderns y poc interessants. Disfruta, ademés, d'un magnífic passeig, desde ·l que·s domina la ria, que ofereix un sorprenent cop de vista.

Sortint de Pontevedra envers Vigo, se troba al cap de poca estona la població de Puente de San Payo, al fons de la mai prou ponderada, per sa grandiositat y hermosura, ria de Vigo. La via va vorejant-la sempre, podent-se joir de la magnífica vista de la part més interior, que té tot l'aspecte d'un llac de Suiça y al mig de la qual, y en una illeta, hi ha instalat el llatzaret de Sant Simó.

Un xic més avall se troba ·l lloc ont foren tirats a fons, pera que no poguessin ser apresats per la flota anglo-holandesa, els 40 galions espanyols que venien d'Amèrica carregats de llingots de plata quan la guerra de Successió. Per cert que, ab el fi de salvar aquestes riqueses, han sigut varis els treballs que s'han fet (de bona fe alguns, y, desgraciadament, molts de mala fe), constituint-se

Carrer de Pontevedra

societats an aquest objecte, que no han servit fins ara més que pera explotar als pobres que hi han confiat els diners, havent-se sols conseguit treure alguns canons de bronze y altres desferres de cap valor.

Al cap de poca estona, s'atravessa ·l poble de Redondela, a gran alçada, per medi d'un grandiós viaducte, desde ·l qual se domina tot el poble a vista d'aucell; arribant per fi a Vigo, ciutat de gran importancia y que compta ab uns 50,000 habitants.

Pera fer-se una idea de la situació de Vigo cal imaginar-se una població cobrint la vessant d'una montanya fins a arribar al peu

de la mar; una badía grandiosa, voltada tota ella de montanyes cobertes d'una rica y esplèndida vegetació y espurnejades de casetes y poblets, tenint enfront, a l'altra banda de la ria, el poblet de Cangas, important per ses fàbriques de conserves; a mitja hora, y en direcció a l'Atlàntic, el poble de Bouzas, que compta ab una flotilla d'uns 80 vapors pesquers; sobre mateix de la montanya ont s'extén la població, el castell dit *el Castro;* y tot això emplaçat a la més hermosa, més segura y més imponent badía del món.

La ciutat es molt nèta, havent pres desde fa una dotzena d'anys un increment y una empenta tals, ja en negocis, ja en industries, ja en edificacions modernes, que sols són comparables ab els de la nostra estimada Barcelona; de tal manera, que comencen a anomenar-la *la Barcelona de l'Atlàntic*. Llàstima que les comunicacions terrestres siguin tant deficients, y tant poc ateses les llurs necessitats. Si com té expedita la via marítima, que es una de les principals fonts de riquesa, hi tingués la terrestre, seria en pocs anys una de les primeres poblacions d'Espanya. Desgraciadament està actualment atravessant una profonda crisi, deguda a la falta de pesca, que es son primer element de vida; essent molt de desitjar que aquesta crisi sigui transitoria, pera que axís pugui seguir ab nova y més forta empenta son començat camí de prosperitat y engrandiment.

La gran badía de Vigo té 30 kilometres de llargada, ab amplada molt desigual, y resta resguardada dels temporals de l'Atlàntic per les illes Cies, que protegeixen l'embocadura. El moviment del port es importantíssim, fent-hi escala ·ls vapors de les principals companyíes de navegació del món.

Compta Vigo ab una nombrosa colonia de catalans, y de descendents dels catalans que implantaren allí ·ls avenços de la pesca y les primeres fàbriques de conserves; contribuint aquesta circumstancia a que·ns hi trobem nosaltres com a casa nostra.

Entre ·ls molts bons fills de nostra terra que estan establerts a Vigo regint importants negocis, no puc menys de fer esment del meu amic Tomas Mirambell, a l'amabilitat del qual, y a les atencions ab que atén els seus compatricis, se deu el que entre aquests se l'anomeni carinyosament *el cònsul de Catalunya*. En el seu despaig, s'hi apleguen sovint els aimants de nostra terra, y sembla, al trobar-s'hi, que un no s'hagi mogut de casa: tal es l'ambient que s'hi troba. El seu oncle Sr. Ferrer es un dels que formaren aquell estol de capitans de nostra marina de vela mercant, tant important un temps y tant decaiguda després pels desencerts de nostres

governants. Al veure dit senyor el migrat avenir de la seva carrera, fundà, fa uns quaranta anys, a Vigo una casa d'efectes navals, que avui es una de les més importants d'Espanya. Igual que'l seu nebot, es un entusiasta de la seva terra nadiva.

Vigo té moderns y hermosos carrers, sent un dels més importants el del *Príncipe,* que va desde l'estació del ferro-carril fins al

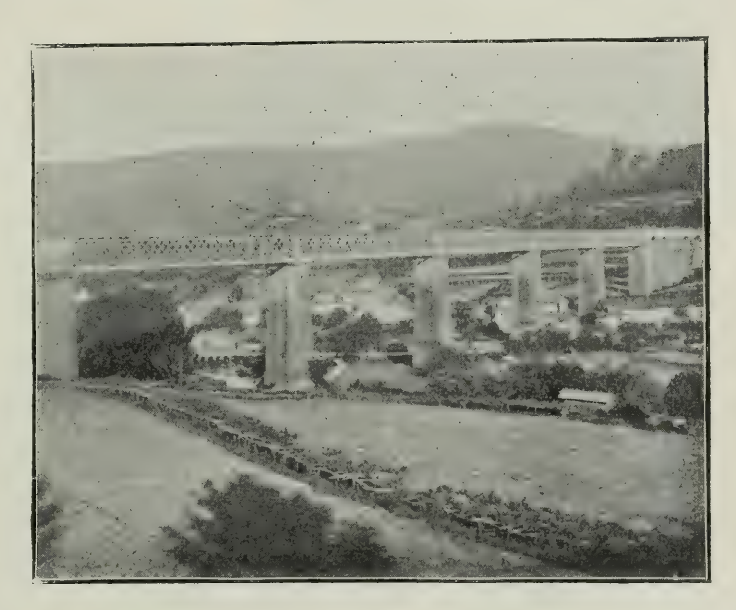

RIBERA DE BERBÉS

centre de la població, o sigui la *Puerta del Sol.* Com edificis antics, quasi no'n té cap; més, en quant a construccions modernes, ne té moltes y magnífiques, ben construïdes y de gran riquesa y bon gust.

Una de les coses més típiques de Vigo es el barri pescador, o Ribera de Berbés, situat a la part baixa de la població y al peu d'un petit port destinat unicament al tràfec dels vaporets pesquers y de les *trahineras.* Són indescriptibles l'animació y el moviment que hi regnen a les èpoques en que la pesca es abundosa. Allí's descarrega, allí's fan les tries, allí s'arreglen els envius a l'interior; y a voltes es

tal la quantitat de peix, y en especial lluços y congres, que arriba a embafar veure aquelles immenses piles animades en els porxos de les casetes que formen el carrer. Això sense comptar les quantitats verament extraordinaries de sardina que pesquen les *trahineras* y els *jeitos,* y que són el sosteniment de les moltes y importants fàbriques de conserves; sent tant anomenats els llurs productes, que se n'exporten quantitats importantíssimes.

Viaducte de Redondela

Sortint de Vigo y retornant a Redondela, que s'atravessa novament per un altre y encara més grandiós viaducte corresponent a la via que va a empalmar ab la general del Nord a Monforte, s'arriba a l'estació de Guillarey, ont s'agafa ·l tren que va a Portugal, y al cap de poca estona ·s troba la població de Tuy.

Tuy es una ciutat de 12,000 habitants. Ocupa la punta y les vessants NO. d'un puig, la basa del qual es banyada pel Miño. L'aspecte es molt pintoresc, y la ciutat ben construïda, ab carrers regulars y bonics passeigs. El principal d'aquests corre sobre la muralla, y desde ell se gaudeix d'un bell punt de vista, ab la catedral en primer terme, que té tot l'aspecte d'un castell fort.

Aquesta ciutat tingué antigament una certa importancia, que ha decaigut molt en nostres dies. L'agricultura es quasi la seva única font de riquesa. Historicament havia pertangut, junt ab Zamora, a la princesa D.ª Urraca de Castella.

El ferro-carril dóna la volta a la població descrivint varies curves, fins a arribar al riu, que atravessa per medi del grandiós pont internacional, de 333 metres, format de dues plataformes, destinada la superior a la via, y l'inferior a la carretera y peatons. La divisoria dels dos estats passa pel mig del pont; trobant-se a l'altra ribera, y situada en un puig, Valença do Miño, plaça forta portuguesa.

El trajecte de tren desde Tuy a Orense, llarg d'uns 100 kilometres, va seguint quasi sempre ·l curs del riu Miño, que troba a Caldelas. Aquesta població es notable per sa hermosa situació a la vora del riu, dominant-se desde ella una gran extensió del territori portuguès, an el que poden efectuar-se excursions molt interessants. Compta ab riquíssimes aigües minerals clorurato-sòdiques y sulfuroses, a més d'un manantial azoat. L'establiment està molt ben instalat, y a l'estiu hi concorre una nombrosa colonia de banyistes.

PONT INTERNACIONAL SOBRE ·L MIÑO-TUY

A l'altra banda del riu, y en territori portuguès, s'aixeca una vella torra quadrada, dita *de la Pela,* que es força interessant.

Seguint el camí, se troba la població de Salvatierra, antiga plaça forta, avui espanyola, havent pertangut en altre temps a Portugal. Està tota voltada de muralles, ab la particularitat que totes les defenses vénen dirigides cap a Espanya. Ha perdut actualment tota importancia estratègica, havent sigut abandonats els forts, dels quals s'han apoderat les eures, que revesteixen totalment les mig arruinades muralles. Té molta fama ·l vi que·s cull en aquesta encontrada, nomenat *vino del condado.*

La via continúa a bona alçada seguint els revolts del riu, arribant a Rivadavia, una de les viles més importants de Galicia, enclavada en una gorja que formen les dues montanyes de Santo Domingo y Santa María. Els vins que s'hi fan, nomenats *del Rivero,* són també molt apreciats, datant llur fama dels temps dels romans. La vila bé mereix una visita, puix són molt curioses les antigues

cases que compta, a més de les ruïnes d'un antic castell dels comtes de Rivadavia.

S'arriba per fi a l'última estació del trajecte, Orense, capital de la provincia del seu nom, comptant uns 25,000 habitants. Hi ha la dita popular de que Orense té tres coses que no's troben en lloc més d'Espanya: el Sant Crist, el pont y Las Burgas. El Sant Crist

Pòrtic del Paraíso: Catedral d'Orense

havia pertangut a la vila de Finisterre, en el cap del mateix nom, havent sigut transportat a son actual lloc en 1333, y col·locat en una capella de la catedral, ont es objecte de gran veneració. La capella, d'un barroc exagerat y tota daurada, està revestida de presentalles. Las Burgas són unes fonts d'aigua calenta a 68°, que la gent aprofita pera usos domèstics, puix no tenen cap mineralització sensible. El pont sobre ·l Miño, d'una llargada de 370 metres, es una construcció de ben enteses proporcions y digna de ser vista. Apart d'això poques curiositats més té Orense, sent lo més notable, com edificis, la catedral, construïda en 1220, havent posteriorment

sofert moltes restauracions en els segles XVI y XVII. Els portals N. y S. són molt interessants. El pòrtic dit *del Paraíso* recorda ·l de la Gloria, de Santiago, però més pobre d'ornamentació, no tenint de molt la grandiositat d'aquell. L'interior de la catedral està format per tres naus, remarcant-s'hi la cúpula, que data del segle XV, y l'altar major, tancat per una reixa plateresca y ab un retaule gòtic molt notable.

Són molt pintorescs els voltants de la població, que compta, ademés, ab un bonic passeig, en el qual s'aixeca l'estatua de la Concepció Arenal.

Al cap de poca estona de sortir d'Orense ·s troba l'aiguabarreig del Sil ab el Miño, molt més cabalós el primer que·l segon. Després de barrejar-se conserven el nom de Miño fins a llur desembocadura en l'Atlàntic. Com comentari d'aquesta anomalía, diu un adagi de la terra que «*el Sil lleva el agua, y el Miño la fama*».

Segueix, la via, un troç de la vall del Sil, entrant més tard a la del Cabe per un estret congost; arribant, per fi, a la plana de Monforte, ont se torna a agafar la linia general del Nord.

Comptant ab els pocs datos recullits a corre-cuita durant els meus viatges per Galicia, he procurat donar una idea d'aquell hermós país. Migrada haurà resultat la ressenya, per lo que jo desitjaria, y ademés incompleta, ja que hi manquen importantíssimes comarques que no he tingut lloc de visitar encara, però que recorreré, si Déu vol, en pròxims viatges, y podran ser objecte, en llur dia, de més completes descripcions.

Y, havent-me ocupat del país, just es que digui quelcom dels seus habitants. Se té, en general, y sobretot pel vulgus, una idea molt equivocada del caràcter gallec. An aquest mal-entès ha contribuït, sens dubte, d'una manera principalíssima, la pruïja que han demostrat sempre ·ls autors dramàtics castellans d'introduir en llurs produccions tipos gallecs ridiculitzats, parlant xampurrejat y representant el paper de tonto. L'efecte còmic es segur davant de l'incultura dominant a la majoría dels públics; y els autors, en general, volen assegurar-se l'exit àdhuc falsejant la veritat y injuriant tot un poble. Això ha fet que, al parlar dels gallecs, molts ja esclafeixin la rialla; rialla que, si no fos inconscient, tindria molt d'estúpida. Y aquest es el prisma pel que la majoría d'Espanya ha vist Galicia.

Deixant apart que no es pas ridiculitzant-se ·ls uns als altres com els pobles s'arriben a estimar y compenetrar-se, res hi ha tant distanciat de la veritable característica del poble gallec com aquesta

barroera pintura teatral. El gallec es humil, bondadós y servicial, sí; però es, al mateix temps, emprenedor, actiu, econòmic, intel·ligent y llest pera ·l negoci com cap altre. Un exemple vui citar que, encara que vulgar, confirma ab eloqüencia lo que deixo apuntat. A cap dels molts y importants mercats de bestiar que se celebren a Galicia, no hi ha un gitano que s'atreveixi a posar-hi ·ls peus, puix cada vegada que han intentat ficar-s'hi ha sigut en perjudici llur, convertint-se d'enganyadors en enganyats.

En el terreny literari, artístic y científic, molts noms podrien esmentar-se que provarien l'alta intel·lectualitat del poble gallec. Anomenem tant sols el de la Concepció Arenal, en Curro Enríquez, la Rosalía de Castro, en Montes, la Pardo Bazan y el P. Feijoo.

Llàstima que·ls governs centrals, que tant s'han ocupat de Galicia pera satisfer llurs ambicions polítiques, no ho hagin fet aixís mateix pera protegir y desenrotllar les abundoses fonts de riquesa natural ab que compta aquella privilegiada terra; que, si aixís fos, ja desde molt temps ocuparia Galicia, dintre de la Península, un dels primers llocs, que de dret li pertoca.

Francisco BLANCH y SINTAS

Clixés de l'autor.

ULISSES Y POLIFEM EN LA RONDALLÍSTICA CATALANA

(Acabament)

Deixant estar detalls no substancials, tenim en els anteriors relats: un gegant d'instints perversos, de força descomunal, cíclop, es a dir, ab un sol ull al mig del front, que feia de pastor y vivia dels ramats de bèns que posseïa, que·s troba en presencia d'un foraster a qui mira ab recel y la vida del qual perilla imminentment, de lo que ell se lliura mercès a l'astucia que té d'esclafar-li l'ull y d'arrapar-se a la panxa d'un dels bèns, perquè ·l gegant, boi cego, tement que·l foraster se li escapés, anava palpant el cap de tots els del ramat a mida que anaven sortint.

L'identitat, doncs, no pot ser més absoluta, y semblaria talment que s'ha destacat aquest episodi de *L'Odissea* si no·s cregués que Homer, quan la va compondre, va anar ordenant tot lo que corria en boca del poble respecte als déus y hèroes semidéus referents a

la guerra de Troia y al retorn d'Ulisses. No's tracta, per lo mateix, d'una invenció d'Homer, sinó d'un de tants materials que li varen servir pera ·l seu poema, ordenant-los y embellint-los com era conseqüent en l'obra d'un poeta, y poeta gros com en son genre no n'ha tingut potser cap més l'humanitat.

Estem en presencia, per lo tant, d'una faula divinal del gentilisme, tinguda allavores per molt certa, referent a la creença en els cíclops, de la qual no podem dubtar-ne, perquè bones proves han quedat de llur culte.

Fins les diferencies que evidentment se troben en altres versions, proven la supervivencia del mito; perquè, el cas aquest d'Ulisses y Polifem, no l'hem anotat solament en la rondalla que acabem de donar a conèixer, sinó en altres també, adulterades y capgirades, però conservant l'essencia de la narració. Vegi-s la següent, per exemple:

EL PASTORET

«Una vegada hi havia un gegant cego que vivia en un castell molt gran y molt guapo, y no hi havia volgut deixar entrar a ningú.

Aquest gegant tenia molts pastors que li guardaven el bestiar, y entre ells n'hi havia un de xic, que era molt guit, molt guit, y un dia va voler entrar al castell.

D'entrar no costava gaire, però lo que costava era sortir-ne; perquè ·l gegant a la nit feia entrar tot el seu bestiar sense comptar quants n'hi havia, y al ser al sent-demà matí s'aixancarrava davant d'una portella petita del castell, y feia passar tot el bestiar per entre mig de les cames, y ab la mà ·ls tocava y anava comptant, y els cinc últims se·ls quedava pera menjar aquell dia. Quan anaven passant, anava dient: «Passa, tu que portes llana; passa, tu que llana portes.» Y si algú que no fos bestiar volia passar, llavors deixava quatre bèns y es menjava la persona. Y veus-aquí que·l pastoret va tafanejar tot el castell, y després els mal-de-caps eren pera sortir-ne. Com t'ho faras? Com t'ho deixaras de fer? Rumia que rumiaras, va anar al corral y ab un ganivetet que portava va espatllar un corder y es va posar la pell, y, axís, al ser al sent-demà matí, va caminar a rocegons, y el gegant se va creure que era un corder y va poder passar sense que·l gegant se·l mengés.»

Aquesta es curiosíssima, no precisament pels vestigis mitològics que contingui referents al cas, sinó per ser una rondalla que

s'aplica, en circumstancies molt especials, a Camarassa, ont la varem recullir, y en altres pobles de la provincia de Lleida.

Es una rondalla que·s conta als xicots quan se·ls creu ab prou seny pera dur ganivetet, que es el primer pas en la consideració d'home; y moltes vegades, pera arribar a tal distinció, cal la protesta del noi, que, jutjant-se ell ab prou seny pera dur a sobre l'eina desitjada, es ell qui conta la rondalla ab enteresa als seus pares, pera convence-ls de que poden fiar-l'hi.

Ve a ser una ceremonia casolana conservant certa relació ab l'acte solemne d'armar cavaller, o cosa per l'estil, en que, abans d'entregar l'arma, se·ls feien les reflexions oportunes a fi de que·n fessin bon ús. Tal volta, a les intel·ligencies massa joves, una serie de consideracions morals respecte al perill de portar armes blanques no·ls feriria tant al viu com el cas realment meravellós d'un bailet que pot escapar-se, y fins vèncer un gegant horrorós, forçut y temible, ab l'ajuda d'un ganivet petit, que, si usualment sols serveix pera coses petites y insignificants, pot donar-se ·l cas de que se·l pugui utilitzar pera grans empreses. Creiem que aquest sol fet bastarà pera concedir un interès marcat a la nostra rondalla, que té, doncs, senyalada una utilitat especial en una circumstancia determinada, com passa ab moltes cançons.

Hi ha una altra rondalla, que hem sentit contar a Girona, segons la qual es una noia, en lloc d'un noi, qui entra a dins del castell; y, pera fer cego al gegant, se val de penjar al sostre del seu quarto una pedra lligada ab una corriola, y, quan dorm, deixa anar la corda que tenia lligada, y la pedra cau esclafant l'ull del gegant; y allavores se posa una pell de bè que estava penjada al corral, que era dels bèns que·s menjava ·l gegant, y aixís pot sortir.

No la transcrivim per extèns perquè va ser-nos contada en ocasió de no poder-la copiar al peu de la lletra; y, per més que més tard varem anotar-la, pera no alterar en res la narració la donem extraordinariament condensada a fi de que·s pugui analitzar fent-se càrrec dels elements que hi entren, però no assaborint-la frase per frase y paraula per paraula, com s'ha de fer en totes les especies de la novelística popular.

En totes les rondalles esmentades se veu indubtablement el mateix episodi, conservant el gegant cíclop el caràcter de posseidor de remats, que es el que dóna Homer als cíclops en general, fent-los pastors silicians antropòfegs y ab un ull al front, y no, com varen interpretar mitògrefs posteriors, creient-los auxiliars de Vulcà

y per lo tant forjadors de metalls, suposant-los les fornals en diferents volcans del Mediterrani, especialment a l'Etna.

Tampoc s'avenen les nostres rondalles ab l'identificació, més posterior encara, dels cíclops ab els antiquíssims constructors de muralles ab aquells carreus colossals de Micenes y Tirinte a Grecia y que podem admirar, a la nostra terra, a Tarragona en una extensa faixa d'uns 3 kilometres, y en fragments, en alguna altra banda, com a Girona, per exemple.[1]

Però si, a les rondalles referides, veiem d'una manera indubtable ·l mito del cíclops y especialment l'escena d'Ulisses a l'escapar-se de ser presa de Polifem, també podem observar-hi un fenomen no menys curiós: l'eliminació successiva de l'element mitològic, fins a quedar-nos una rondalla, més infantívola si ·s vol, ont s'admira l'astucia del més petit dels tres germans, que sab sortir-se de les coses més difícils que se li proposen, tornant finalment a la casa pairal ab el premi de la seva astucia; al revés dels seus dos germans, el gran y el mitjà, que ben prompte son despatxats per l'amo a causa de no poder complir ab lo que ·ls mana.

Es virtualment la rondalla primera, titulada *L'home que llevava la pell de l'esquena,* sense Ulisses y Polifem, encara que ab l'intervenció d'un ser fantàstic y de difícil identificació: l'Estela de la

1) Segons la tradició homèrica, els cíclops eren uns pastors habitants de Trinacria (Sicilia), antropòfegs, d'estatura gegantina, incrèdols y desconeixedors del comerç y de l'industria, que sols vivien dels productes dels ramats de cabres y d'ovelles que tenien. El cèlebre Polifem era fill de Posseidó (Neptú) y la nimfa Thoosa.

Segons la tradició hesiòdica, els cíclops són titans, fills d'Uranos (Cel) y Ge (Terra); són els genis del foc y de les tempestes; y llurs noms de Brontes, Steropes y Arges personifiquen el tro, el llampec y els focs elèctrics. Eren auxiliars de Teus, pera qui forjaven els llamps y feien els trons; y varen haver de morir per venjança d'Apol·ló, a causa d'haver fet el llamp que va tocar a Asclepios (Esculapi).

Tradicions posteriors els feien obrers d'Hephæstos (Vulcà), coincidint ab Homer en donar-los l'illa de Sicilia com lloc de residencia, y ab Hesiode en fer els llamps y els trons y ser servidors dels déus. De la personificació del llamp varen passar a ser genis de la metalurgia, y s'indicaven ja diferents noms.

La tradició straboniana ·ls fixa en set, els fa constructors de les grans obres fetes de pedres immenses, y els assigna un origen tràcic y l'introducció de les armes de bronze.

Els comentaris que han fet els crítics foren inacabables: en Boltz veu en els cíclops els antics silicians, lo mateix que Homer y Tucédides (*Die Kyklopen ein historische Volk);* altres hi veuen pobles primitius errants ensenyant l'art de construir, o la metalurgia; altres, senzillament, sers fabulosos; y, altres, pobles de pastors molt endarrerits.

Balar. La versió més curiosa es inèdita encara, anotada pel cèlebre folk-lorista Pau Bertran y Bros; rondalla que formarà part del segon volum de *Rondalles catalanes,* que ·l Sr. Miquel y Planas té en preparació.

Està concebuda en aquests termes:

«EN PERE XIC

Una vegada eren tres germans, y el més gran diu:

— Pare, me·n vull anar a un amo.

— Si no fars bondat!

— Sí que·n faré.

— Vés, vés: veiam.

Quan es a casa l'amo, li diu aquest:

— Mira: has d'anar a buscar llenya al bosc ab aquestes dugues mules, y l'una l'has de fer tornar rient y l'altra ballant.

Arriba de buscar llenya ab les dugues mules; y, com que no va saber complir el manament de l'amo, el despatxa.

Se·n torna a casa seva, y el seu pare li diu:

— Ja t'ho deia, jo, bergant, que no hi faries bondat.

Respon el mitjà:

— Deixeu-m'hi anar a mi, pare, que jo·n faré.

— Sí! tanta ·n faras tu com ell. Però vés, vés: veiam.

Encara no feia un dia que era fòra que ja va tornar a casa, despatxat perquè tampoc va saber fer tornar les mules l'una rient y l'altra ballant, com volia l'amo.

El seu pare: — Ah, gamarús! Ja t'ho deia, també, a tu, que no hi faries bondat.

Respon el més xic, que li deien *Pere xic.* Diu:

— Deixeu-m'hi anar a mi, pare. Ja veureu, jo, si·n faré de bondat.

— Vés, ja hi pots anar; però si tornes te·n recordaras!

Marxa, cap a casa l'amo, el Pere xic.

L'endemà dematí l'amo ·l crida:

— Pere xic!

— Hola, nostre amo.

— Mira: has d'anar a buscar llenya al bosc ab aquestes dugues mules, y l'una l'has de fer tornar rient y l'altra ballant.

— Prou, nostre amo, prou.

Marxa, y en sent l'hora arriba a casa ab les dugues mules carregades: talla ·l llavi de l'una, y ja reia; a l'altra li talla la cama, y ja ballava. Crida a l'amo:

—Nostre amo! Mireu les mules: l'una riu y l'altra balla.

Surt l'amo:

—Què has fet, Pere xic?

—Que us enfadeu, nostre amo?

—No, no, Pere xic: ja està bé.

A l'endemà dematí li mana:

—Has de tornar a buscar llenya, y has de fer entrar les mules a l'estable per la finestra.

—Prou, nostre amo, prou.

Torna a arribar a casa ab les mules carregades, les trinxa totes, y a troços les tira a l'estable per la finestra. Crida a l'amo:

—Nostre amo! Ja tinc les mules a dintre l'estable.

—No sabs que t'he dit que no les podies entrar pel portal?

—Prou que ho sé, nostre amo: perxò les he entrades per la finestra.

L'amo que va a l'estable y veu allò.

—Què has fet, Pere xic?

—Que us enfadeu, nostre amo?

—No, Pere xic, no: ja està bé.

L'amo que diu a la mestressa:

—Sabs ont el podrem enviar? (perquè d'aquest xicot no·n sortiriem). El farem anar a guardar una ramada de porcs cap a l'Estela de la Balar, que se·l menjarà.

Li manen y se n'hi va; y, anant-hi, el Pere xic troba un pastor:

—Ont vas, Pere xic? Prou l'Estela de la Balar se·t menjarà.

—Prou me·n podrieu guardar vós, pastor, si·m daveu lo que voldria.

—Demana, Pere xic.

—Deu-me un capdell de fil, un troç de formatge, una perdiu y un caveguet.

El pastor que li dóna.

Marxa·l Pere xic; y, quan es un troç enllà, sent que·l crida l'Estela de la Balar, que era mig bestia y mig persona. Diu:

—Pere xic: barregem els porcs?

—Barregem.

Y els van barrejar. Diu:

—Pere xic: ara... juguem qui tirarà la pedra més enlaire?

—Juguem.

L'Estela de la Balar que s'arrenca d'una pedra y la tira enlaire. El Pere xic que s'arrenca de la perdiu de la barjola y també li tira. Y el Pere xic va guanyar.

Diu:

— Pere xic: ara juguem qui treurà més aigua de la font.

— Juguem.

L'Estela de la Balar que s'arrenca d'una gran caldera, y l'omple d'aigua y se la carrega al coll. El Pere xic agafa ·l caveguet y es posa a cavar vora la font pera que l'aigua ·n marxi tota. L'Estela de la Balar li diu:

—Pere xic: què fas ara?

Diu:

—Que·t penses que hi vull tornar tantes vegades, a treure aigua? Jo ab una vegada ·n vull sortir.

Vet-aquí que·l Pere xic també la va guanyar.

Diu:

— Pere xic: ara... anem a buscar llenya al bosc, a veure qui·n farà més?

— Anem.

L'Estela de la Balar que arrenca una pinaça, y se la carrega al coll. El Pere xic que s'arrenca ·l capdell del fil y va lligant la brossa. Diu:

— Pere xic: què fas ara?

— Que·t penses que hi vull tornar moltes vegades, jo, a buscar llenya al bosc? Ab una vegada ja·n vull sortir.

Y ell també va guanyar; com que la brossa tota la va lligar d'una vegada!

Diu:

— Pere xic; ara... juguem, d'una pedra, qui·n farà més troços?

— Juguem.

L'Estela de la Balar que arrenca una pedra y en fa molts troços. El Pere xic se treu el troç de formatge de la barjola y encara en va fer més.

Ell de totes maneres la va guanyar.

Allavores l'Estela de la Balar que li diu:

—Pere xic: juguem qui menjarà més farinetes, ara?

— Juguem.

Y ell que va y mata un porc, y es fica les estripes a dintre de la barjola.

Se posen a menjar farinetes; y, l'Estela de la Balar, qui menjarà farinetes sinó ella! El Pere xic també; però, el Pere xic, què feia!... anar-se ficant les farinetes a dintre de les estripes del porc. Es clar: l'Estela de la Balar ja n'estava tipa que ell encara ·n menjava.

Diu:

— M'has guanyat, Pere xic. Ara te n'hauras d'anar al llit, que jo tinc costum que hi vaig més tard.

Diu:

— Bé, bé.

El Pere xic que se·n va al llit; y, aixís que s'hi anava a ficar, guaita per sota y t'hi veu un mort. Ell que se·l carrega al coll y el posa sobre ·l llit.

Allà a mitja nit (ah!... y ell se va amagar sota ·l llit; me·n descuidava)... allà a mitja nit l'Estela de la Balar hi puja ab un tallant a la mà, y venta cop de tallant al del llit pensant-se que matava ·l Pere xic, y d'aquell un altre. Vet-aquí que, a l'endemà dematí, ella que s'adona que no era ·l Pere xic el que hi havia mort al llit. Ja·l crida per tot casa:

— Pere xic! Pere xic!

— Sí! Pere xic m'has dit! De bon dematí, que tot just s'hi veia, ja havia tocat pirandó ab la ramada dels porcs y tot. Quan va ser un troç enllà, el Pere xic va trobar un pastor. Diu:

— Pastor; me voleu deixar un ganivet, que·m trauré les estripes pera anar més lleuger?

Diu:

— Prou.

Y ell que va, y es treu les estripes de la barjola, y farinetes y tot les llença per allà terra.

Mentrestant, l'Estela de la Balar, com que no·l trobava en tot casa, el Pere xic, ni·ls porcs tampoc, ja s'ho va pensar, que havia fugit, y li pega al darrera. Corre que correràs, troba aquell mateix pastor. Diu:

— Heu vist un noi ab una ramada de porcs?

— Sí: aquí baix n'he trobat un que m'ha dit si li volia deixar el ganivet, que·s trauria les estripes pera anar més lleuger.

— Ai! vet-aquí perquè n'he trobades unes ab farinetes y tot, que ahir vespre ·n vam menjar. Me·l voleu deixar a mi, el ganivet?

— Prou.

Y ella que va y es treu les seves estripes, y va quedar morta.

Y el Pere xic encara marxa ab els porcs.

Vet-aquí que, quan arriba a vora casa l'amo, troba un camp molt tou, y allí mateix troba un home que li diu:

— Pere xic: te vols vendre ·ls porcs?

— Prou; però... un tracte: que vull les cues de tots y la truja seca.

S'embutxaca ·ls diners, y planta totes les cues en aquell camp y colga la truja seca. Llavores crida:

—Nostre amo: correu, que·ls porcs se m'han ensorrat!

L'amo que hi va ab una fanga y un rasclet, y es posa a arrencar porcs; però no més li seguien les cues.

El Pere xic diu:

—Veiam si seguirà aqueix que hi ha aquí.

Pega estirada, y arrenca la truja seca. Y l'amo que diu:

—Tots estaven grassos axís?

Diu:

—Oh! Encara, aquesta truja, era la que n'estava més!

Diu:

—Doncs encara no·m pagarien el treball d'arrencar-los.

Ell que l'amo marxa, y el Pere xic també, cap a casa.

Arribant a casa, l'amo que diu a la mestressa:

—Noia: d'aquest xicot no·n podrem sortir. Mai diries què hauries de fer? Demà dematí hauries d'anar al cap del serrat a fer de cucut: te·n portes l'escopeta, y veies si·l podras matar.

L'endemà dematí, crida al Pere xic, l'amo:

—Pere xic: vés a agafar el cucut, que ja canta.

—Prou, nostre amo. Tant mateix canta dematí!

Ell que hi marxa ab l'escopeta y mata la mestressa.

Torna a casa:

—Nostre amo! Ja he mort el cucut.

—Ai, brètol, que era la meva dòna!

—Ah! La vostra dòna feia de cucut?

Diu:

—Té: aquí tens la soldada del temps que has estat a casa y vesten desseguida.

El Pere xic que marxa y arriba a casa ·l seu pare tot content y alegre. Li diu:

—Pare! Mireu si n'he feta, jo, de bondat! Mireu quina bossa de diners que porto!

Y allavores, el seu pare, tot satisfet, diu:

—Vaja! ara sí que veig que·l més petit es el que ha complert.»

Aquesta rondalla, sens dubte està faltada d'un element que li treu bona part de gracia; aixís es que, quan en Pere xic torna ab les dugues mules, l'una ab el llavi tallat y l'altra ab la pota tallada també, l'amo no pot menys de quedar-se sorprès per l'astucia del xicot

y no pot dissimular l'enuig. Per això, al preguntar-li ·l protagonista:

— Que us enfadeu, nostre amo?

no resulta llegitimat que ell desseguida li respongui:

— No, no, Pere xic: ja està bé.

La mateixa pregunta, y la resposta amatent den Pere xic, se fa cada vegada que aquest compleix els manaments extranys y enigmàtics de l'amo; però no se·n dedueix la causa pels començos de la rondalla, y desde ·l moment s'endevina que ha de formar part del tracte de lloga, havent de ser una condició per abdugues parts; o, si no, no tindria interès l'amo en fer veure que no està enfadat. Axís se veu ben clar a les variants A y B d'*En Pere xic,* titulades *En Peret* y *Les tres pells de l'esquena,* que formen part del mateix volum y que no cal copiar. A l'última de les mencionades, l'amo, al llogar el xicot, diu:

«— Ja ·t llogaré, però t'haig de fer condicions.

— Digueu quines condicions voleu.

— Mira: en aquesta casa no·s pot enfadar ningú: an el primer que s'enfada, siga amo, siga moço, se li lleva la pell de l'esquena.»

Repassant la rondallística extrangera ·s troba aquest incident moltes vegades repetit, y gairebé sempre la condició que ha de ser observada per abdugues parts es de no enfadar-se, baix pena de perdre la pell de l'esquena (segons una rondalla bretona), de ser escorxat viu (rondalla italiana), de perdre ·l nas (rondalla morava), de perdre una orella (rondalla picarda), o totes dugues, com en moltes rondalles (alemanya, corsa, tirolesa, etc.); de trencar-li ·ls ronyons (rondalla lorenesa), y altres càstics per l'estil. Les feines manades són diferents en les varies rondallístiques; però sol subsistir la manya d'enterrar les cues de porc, incident que·s troba també a moltes altres rondalles, en que ·s tracta de fer veure ·ls aixeriviments d'un que la sab molt llarga y se surt de tot.

Les variants, segons l'última rondalla, són nombroses; però no passa lo mateix ab les primeres, y sols hem sabut trobar una pariona en *Lu Munacheddu,* de Sicilia, anotat pel cèlebre folk-lorista Josep Pitré, però que està molt lluny de tenir la semblança ab l'episodi descrit d'Ulisses y Polifem, ab tot y que l'escena passa a Sicilia mateix a Trapani, patria suposada dels cíclops.

Ab dir que a la rondalla no·s tracta d'un cíclop, sinó d'un dimoni ab dos ulls, ja n'hi ha prou pera demostrar que la nostra està més conforme ab la tradició homèrica.

No cal pas continuar el coteig ab altres rondalles catalanes y

de fòra de casa: tot lo principal que'ns proposavem dir ho hem fet constar ja, y podem resumir el nostre treballet en els conceptes següents:

1.r La rondallística catalana, rica com la que més ho sigui d'Europa, presenta nombrosos vestigis de la mitología clàssica, un dels incidents de la qual es l'esmentat d'Ulisses y Polifem.

2.n Aquestes deixes de la mitología, encara que tinguin gran analogía ab lo contat pels poetes grecs y llatins, no s'han de considerar llegades per ells, es a dir, producte de llur imaginació, sinó derivades directament de cultes remotíssims.

3.r Anant aplegant les variants d'un mateix tema, pot arribarse a estudiar l'evolució successiva de cada tipo de rondalla, que en molts casos tendeix a anar eliminant certs elements al cap de molts segles de caiguts en desús els mitos divinals del paganisme.

Ni les nostres forces, ben reduïdes, ni'l poc cabal rondallístic publicat, ens permetria anar més enllà en les deduccions; creient, no obstant, que elles són prou expressives pera fer veure l'importancia que té l'estudi de semblant materia, y la necessitat d'anotar y donar a conèixer totes les rondalles catalanes que's pugui y llurs variants, deixades córrer per molts que creuen que tenint una rondalla tipo ja n'hi ha prou.

MERCÈ VENTOSA

EN JOSEP MASÓ Y GOULA

El 22 del prop-passat Març va morir, als 33 anys d'edat, el nostre bon company Josep Masó y Goula, un dels socis més entusiastes y treballadors del Centre. No cal més que repassar la «Crònica» del Butlletí, durant aquests últims anys, pera veure les moltes vetllades que havia donat juntament ab la seva esposa, D.a Maria Vila, distingida professora de cant, y diferents conferenciants. Tothom que'l reclamava 'l tenia al seu costat sense fer-se pregar gens.

Era músic per temperament; y, si la sort l'hagués afavorit una mica desde un bell començament, sa poderosa voluntat l'hauria portat molt lluny, en benefici de la nostra música popular, de la que era un devot admirador. Però la lluita per la vida sol ser fatal an els sers temorosos, d'excessiva bona fe y mancats de pretensions, com era l'amic Masó.

L'art l'empenyia per un cantó, y la cruesa de la realitat per un altre. El compondre, tocar el piano, donar lliçons de música, fins dirigir alguna modesta companyía lírica, no li solidaven pas la posició, y va haver de deixar les partitures pels llibres de *Dèu y Haver*, destinant totes, absolutament totes les hores que li quedaven lliures, al consol del seu esperit, que era la música, y especialment la popular.

La tasca que havia realitzat en pocs anys, era grossa, sense que fos pregonada a sò de trompetes.

Ell va fer conèixer per molts endrets de Catalunya les belleses de nostres cançons, donant concerts y conferencies, pera així desvetllar el poble, invitant-lo a que recullís lo que estava menaçat d'imminent perdua. Y, ab una constancia sols comparable a la del gran Milà y Fontanals, feia per les tonades lo que l'eximi literat per les lletres. Axís ell ha salvat de l'oblit etern centenars y més centenars de cançons, que havien de constituir en bona part l'obra, que fa temps tinc projectada, del *Cançoner popular català*, y que, a no mitjançar circumstancies imprevistes, durem a terme uns quants aficionats que constituim la Secció Folk-lòrica.

La mort del bon Masó es el primer obstacle seriós que se ·ns presenta, perquè es molt difícil que torni a sortir un músic de la seva bona voluntat y abnegació.

Aquestes notes, fetes a corre-cuita, quan encara l'amic està de cos present, no són ni volen ser una silueta biogràfica: pera això caldria tenir en compte la seva obra musical, continguda en diver-

ses composicions religioses y profanes, l'última de les quals recordo ser l'obra lírica *El fossar de Sau* (de la qual el conegut poeta Busquets y Punset va fer la lletra); en l'orfeó del «Foment Regional» de La Sagrera, que ell va fundar; en sa tasca docent a dins de la «Schola Orpheònica», de la que era subdirector; y en l'estudi musical d'*El ball de les gitanes en el Vallès,* que va escriure en colaboració ab en J. Maspons y Camarasa.

Soc incompetent pera apreciar sa vàlua musical; però sí puc assegurar que, per ses bellíssimes condicions de caràcter, deixa un buid entre sos nombrosos amics, y el folk-lore català perd ab ell un dels més ferms puntals, tal volta insubstituible.

Si ·l dol sincer d'altri podia minvar la pena dels propris, a sa desconortada familia li constaria segurament la part que hi prenen els bons amics, y en especial el Centre Excursionista de Catalunya.

Rossend SERRA y PAGÈS

Tradicions sobre la caiguda del comtat català de Salona

Per espai de mig segle, la reial linia bastarda dels Frederics d'Aragó fou la vertadera mestressa dels destins dels catalans a Grecia, an els quals donà tres vicaris o governants. Ella constituí ademés, en la montanyenca Focida, ab el nom de *comtat de Salona* (qual capital era l'actual Amfissa, anomenada *la Sola* pels nostres compatriotes), un domini feudal, que fou el més important dels ducats y l'últim refugi a Grecia de la dominació catalana, que perllongà allí sa existencia fins a l'any 1394, o sigui fins a la conquesta dels turcs.

En Lluís Frederic d'Aragó, el darrer comte català de Salona, era nét del famós conqueridor de Neopatria, el primer y més il·lustre capdill de la Companyia catalana a Grecia. En Lluís Frederic heretà ·l valor del seu avi, Alfons Frederic; y, a no haver mort en el ple de sa vida, tal vegada hauria salvat als catalans de Grecia de caure sota ·l domini dels florentins, y després dels turcs, com els havia lliurat del poder dels navarrencs. Fou vertaderament el darrer rebrot de la niçaga dels conqueridors. Els seus dominis s'extenien en 1380, no sols al comtat de Salona, que comprenia la Focida y alguns castells del ducat de Neopatria, sinó a l'illa d'Egina en Grecia, y a les de Malta y Goy (Gozzo) al sur d'Italia.

Menor encara, heretà en 1366 an el seu pare, en Jaume Frederic d'Aragó, en el comtat de Salona y demés possessions dels seus avant-passats; y, molt jove també, degué casar-se ab la *despina* o princesa Helena Cantacuzeno, néta del famós emperador de Bisanci y savi historiador Joan Cantacuzeno. Pels volts del 1370 tingué d'ella una filla, María Frederic, únic fruit del seu matrimoni, que havia d'esser la darrera senyora catalana de Salona. Per desgracia, aquest valerós capdill català, com deiem suara, morí en sa edat madura, en l'estiu de 1382, poc temps després d'haver partit de Grecia ·l vescomte de Rocaberti, an el qual tant va ajudar a reconquerir aquells allunyats dominis del casal d'Aragó.

María Frederic degué esser una donzella de gentil hermosura, si hem de creure un cronista grec; y així ademés ho dóna a compendre la requesta de pretendents a la seva mà que tingué en sa curta jovenesa. Aquesta hermosura y l'impudicia de sa mare foren la causa indirecta de la caiguda del domini català en la Grecia occidental. Una fou l'Helena que concità ·ls rigors de la guerra contra la seva patria; l'altra, com nova Cava, provocà ab ses liviandats la traició d'un prelat, que, repetint l'exemple de D. Opas, obrí an els turcs el camí de la seva terra. La llegenda y la tradició han rodejat els darrers dies de l'existencia de les dugues princeses, fent-les víctimes o heroïnes de tristíssims drames d'amor, que ompliren de sang la caiguda de l'esplèndid castell dels Stromonceurt y dels Frederics d'Aragó.

A l'anexionar-se ·ls ducats d'Atenes y Neopatria a la Corona d'Aragó, comprengué ·l rei Pere *·l Cerimoniós* la conveniencia d'empeltar el més ferm puntal d'aquells dominis, el comtat de Salona, ab una de les principals families senyorials de Catalunya; y a l'efecte destinà la pubilla, María Frederic, al fill del vescomte de Rocaberti, que llavors enviava a governar els ducats catalans, que·s trobaven en gran perill. D'aquesta unió n'esperava ·l rei tot el seu remei y defensa. Emperò, per les moltes complicacions polítiques que sobrevingueren, y per haver caigut de la gracia reial el de Rocaberti, aquell projectat matrimoni no passà avant. A les darreries de 1384, la més espantosa anarquía s'havia fet mestressa dels dominis catalans de Grecia, que caminaven rapidament a la llur perdició. En aquestes circumstancies, el florentí Nerio Acciajuoli (Micer Rayner, que li deien els catalans), senyor de Corent y futur conquistador d'Atenes, que desde l'istme grec veia ab goig la disolució de l'estat veí, cregué que era l'ocasió més propicia pera apoderar-se d'ell per la força de les armes o per la de les intrigues.

A l'efecte demanà la mà de la jove comtesa, promesa abans al donzell Rocaberti, pera·l seu cunyat Pere Sarracino del Negrepont, que pertanyia a una de les principals families d'aquella illa. Ab aquest matrimoni iniciava l'astut Nerio la serie de polítiques aliances que més endavant havien d'assegurar-li la seva dominació sobre ·ls

Vista general de la ciutat y castell d'Amfissa (Salona)

ducats d'Atenes y Neopatria, dels quals acabà per expulsar els catalans. La comtesa viuda, en les venes de la qual corria la sang imperial dels Cantacuzenos, repel·lí ab despreci la proposta de l'antic mercader de Florença; y, pera cercar un apoi en contra d'ell, prometé sa filla a un petit príncep servi de la Thessalia, l'Esteve Dukas Chlapenos, senyor de Farsalos y Domokos, ciutats abans conquistades pels mateixos avant-passats de la comtesa María. El rei d'Aragó ·n tingué un disgust, y la comtesa mare s'excusà ab les necessitats polítiques y l'abandonament en que l'havia deixada. La nova aliança matrimonial excità a la vegada l'indignació dels súbdits grecs y catalans del comtat, y la den Rayner Acciajuoli, que invadí ab bàndols soldats el ducat d'Atenes en la primavera de l'any 1385, començant aquella porfiada guerra de conquesta que no deixà de mà fins a apoderar-se de la ciutat de Pericles, el 2 de Maig de 1388.

Les guerres y complicacions polítiques impediren també·l matrimoni ab el príncep servi; y en 1387 se tornà a insistir, pel nostre rei Joan I, en les antigues esposalles ab en Bernadic de Rocaberti, que foren definitivament abandonades, per causes desconegudes. L'Helena Cantacuzeno cercà llavors un nou puntal pera·ls seus menaçats dominis en l'il·lustre casa dels Moncada de Sicilia; y, a l'efecte, en les darreríes del mateix any 1387, noves tinences de matrimoni ·s fermaren entre la seva filla y en Mateu de Moncada, fill den Guillem Ramon, comte d'Agosta, que jugà un paper tant important en els afers polítics d'aquella illa. Més aquell matrimoni fou tant poc sortós com els anteriors. En 1390, el rei Joan I, que per ell s'interessava, se planyia a la seva cosina Helena de que, axís per raó de les guerres que eren en aquelles partides com per altres impediments, no *hagués pogut venir a deguda perfecció*.

La comtesa viuda sembla haver estat dòna d'excepcionals dots d'energía, y digna d'haver viscut en temps menys fatals. Els nostres reis Pere III y Joan I sostingueren ab ella freqüent correspondencia, part de la qual s'ha salvat, per fortuna, en els registres de la nostra cancillería; y el segon, en particular, no sols respectà en ella la *gran sang de l'imperi* de que davallava, sinó que també tingué en gran apreci *la seva saviesa e proesa*. N'es una prova palesa, d'aquesta confiança en el seu valor, el que posés en les seves mans la guarda y possessió de l'Acròpolis d'Atenes en 1388, quan tenia aquesta fortalesa fortament assetjada l'abans nomenat Nerio Acciajuoli, y que lo mateix fes en 1390 ab el castell de Neopatria. No obstant, aquesta dòna superior no sapigué dominar les seves passions, y per elles oblidà tots els seus devers de mare y de princesa.

A. RUBIÓ Y LLUCH

(Acabarà)

NOTES

El Quart Concurs Internacional de Ski, als Pireneus.—Va celebrar-se, com ja teniem anunciat, a Cauterets y Eaux-Bonnes, durant els dies 22 a 28 de Janer; no havent-ne parlat en números anteriors per manca d'espai. Va veure-s força concorregut, regnant durant aquells dies molta animació en aquelles xamoses poblacions pirenenques escullides aquest any pel «Club Alpí Francès» pera celebrar-hi aquelles atraients festes, que pogueren efectuar-se, quan ja·s temia per llur èxit, mercès a les grans nevades caigudes pocs dies abans.

Durant el Concurs se feren bones y interessants curses, distingint-se com sempre ·ls noruegs, l'equip militar dels quals féu la cursa dels 18 kilometres en 1 h. 47′30″. Acabaren les festes y actes ab una cursa de bobsleighs a Cauterets y ab un aplec sportiu a Payole, tal com s'havia anunciat.

Congrés Pireneïsta a Bordeus. — Organitzat per la Federació de Societats Pireneïstes, dèu haver tingut lloc a Bordeus durant els dies 20 y 21 d'aquest mes de Març. En ell s'havia de tractar, com a punts més importants: el designar lloc de la vinent reunió, la creació d'un periòdic sobre sports d'hivern, y la revisió dels Estatuts de la Federació, a més del despaig dels assumptes ordinaris. També ·s dèu haver reunit la Comissió de Toponimia y Topografía pirenenca.

Ab aquest motiu hi havien anunciades a Bordeus diferents festes y actes oficials: recepcions, conferencies, banquet, representacions teatrals, visita als monuments de la ciutat, excursions pel Garona y a Arcachon, y una exposició de fotografíes dels Pireneus, organitzada per la Secció del Sud-Oest del «C. A. F.» Havent-se anunciat per aqueixos mateixos dies el nostre Concurs de Luges y Skis, y l'inauguració del refugi de La Castanya, no va poder organitzar-se cap excursió oficial a Bordeus pera assistir a dit Congrés de la Federació de Societats Pireneïstes, de la que forma part el nostre CENTRE EXCURSIONISTA. De totes maneres, en un dels vinents números donarem compte de dites reunions.

Noves travessies dels Alps.—El dia 16, el tinent Helthoff, ab un company seu, va aixecar-se a Saint Moritz ab el globo *Berlin*, a fi d'atravessar els Alps per la regió de Bernina. Axís ho va realitzar, davallant a uns 15 kilometres de Milà després d'haver arribat a 4,600 metres d'altitut y a 36° sota zero de temperatura. Bona travessía.

Actualment hi ha en projecte la construcció d'un funicular aeri a l'Agulla du Midi (3,840 metres) desde Pélerins, que està a uns 1,050 metres, per l'estil de l'ideat desde Grindelwald al Wetterhorn. Havent-hi ja la corresponent concessió y fondos necessaris, s'han començat les obres de la primera secció, que arribarà als 2,400 metres, y que·s creu podrà inaugurar-se durant l'any de 1911, tardant-se uns quatre anys pera construir la segona y darrera secció. An aquest pas y per aquests medis aviat serà excessivament avinent el fer ascencions alpines. Els aficionats a les emocions montanyenques hauran de venir al Pireneu.

Nous medis de locomoció per la neu. — Ab l'afició a les excursions y sports d'hivern van augmentant les facilitats pera poder dedicar-se als mateixos y les aplicacions que d'ells se fan. Fa pocs dies que a Stockolm va organitzar-se una cursa d'automòbils, convenientment equipats, per sobre una pista glaçada; y, com si això no fos prou, aquí va la nova de dos nous medis, ja ben perfeccionats, pera fer comodament excursions en ple hivern per països nevats, deixant enrera ·ls antiquats trineus, usats fins avui. El

tinent de La Besse ha presentat al concurs del «T. C. F.», a Gerardmer, un cotxe-automòbil-trineu ab un motor de 20 H. P.; y el capità Sauvin, de la Companyía ciclista del Quart batalló de Caçadors de Saint-Nicolas du Port, un veloski. Un y altre aparell serveixen practicament pera estiu y hivern, sens més que una senzilla modificació, que pot fer-se en menys de mitja hora y portant-se ells mateixos el servei de recambis.

Nova guia pirenenca. — El nostre infadigable president, D. César A. Torras, que tants serveis té portats a l'obra de l'excursionisme, ha termenat ja 'l volum VI del seu *Pireneu Català*, dedicat a «La comarca d'Olot», que s'ha posat a la venda y del que parlarem més endavant ab la deguda extensió.

El «Centre Excursionista del Vallès» a Barcelona. — El dia 6, aquest «Centre», va fer altra de ses visites oficials a nostra capital pera conèixer y estudiar els moderns monuments de la ciutat. En aquesta primera visita de la tanda que an aquest fi té organitzada, va visitar-se 'l palau de l'Audiencia o de Justicia, l'Universitat y l'hospital de Sant Pau. Els nostres companys de Sabadell, entre 'ls que anava un bon nombre de senyores, varen ser acompanyats, durant llur estada a Barcelona, per una representació del nostre CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

CRÒNICA DEL CENTRE

MARÇ DE 1910

SOCIS ENTRATS DURANT EL 1.r TRIMESTRE D'AQUEST ANY

Residents: Joaquim Elias Juncosa. — Emili Juncadella y Vidal. — Antoni Suqué y Sucona. — Antoni Cot Pansas. — Antoni Camprubí y Boratau. — Josep M.ª Mumbrú y Rocabert. — Josep Carreras Biayna. — Jaume Millet. — Josep Puig y Boada. — Vicèns Bosch y Costa. — Antoni Joan y Rovira. — Josep Reynoso. — Venceslau Casado y Valls. — Josep Martino Arroyo. — Francisco Bertrand y Cavaller. — Ignasi Ventalló. — Josep Díaz. — Romà Arnalich y Mascaró. — Jaume Polit y Buxareu. — Josep Pratmarsó. — Josep Hostench Calveras. — Claudi Sanpere y Labrós. — Josep Vergés y Casas. — Francesc Rodon. — Gaudenci Pladellorèns y Clot. — Pere Cruells Jornet. — Joan Duràn y Julià. — Amadeu Llopart. — Antoni Coll. — Francisco J. Goerlich.

Delegats: Lluís Queralt, a Serós; Abel Castañer, a Zurich.

EXCURSIONS

A les serres de Prades y al Montsant.—Durant els dies 25, 26, 27 y 28 d'aquest mes, y dirigida per nostres consocis Srs. Francisco X. Parés y Bartra, Pere Rius y Matas y Ramon Rabell, va realitzar-se l'anunciada excursió per aqueixes serres, anant a dormir el primer dia a Alcover y sortint l'endemà cap a l'ermita del Remei, fonts del riu Glorieta, Montral, pla de Mollats y de l'escudelleta, Capafons, ermita de l'Abellera y Prades, ont feren nit. El dia 27 feren l'ascensió al Tossal de la Baltassara (1,200 m.), cim dominant de tota aquella extensa comarcada; dirigint-se després vers el Montsant (1,080 m.), pujant-hi per Albarca y fent la descensió per l'ermita de Sant Joan, vers Cornudella. Al sent-demà anaren a Ciurana, visitant les ruïnes del seu antic castell y belleses naturals dels seus encontorns, continuant després vers La Febró, La Musara, Vilaplana, Aleixar y Reus, ont donaren per acabada l'excursió, retornant a nostra capital ab el tren que surt d'allí a les 9'18 y arriba a Barcelona a quarts de dotze.

SECCIÓ DE SPORTS DE MONTANYA

Diferents excursions y sortides sportives han sigut organitzades durant aquest mes ab el fi de fer pràctiques de skis y luges, l'ús de les quals tant rapidament s'ha extès entre nosaltres malgrat el poc temps que fa de l'introducció d'aquests sports a nostra terra. Totes elles s'han vist concorregudes y animades, essent cada dia major el nombre d'aficionats a les mateixes, havent-se arribat a reunir prop d'una cinquantena de skis y altre nombre igual o major de bobs y luges existents a nostra capital. Entre les excursions colectives fetes aquest mes hem d'esmentar les següents, per llur major importancia:

A les valls de Rigart y de La Molina. — El dia 5, a la tarda, sortien en direcció a Ripoll y Ribes els Srs. Amat, Casacuberta, Creus (Manuel F.), Galceran, Guarro, Guri, Miret, Salvany, Valcells y Vidal, que al vespre s'ajuntaren a Ribes ab els Srs. Jacint Puget y Albert Santamaria, que hi eren del dia abans, y Guillem de Barnola y Santos Mata, que hi arribaren ab el darrer tren, junt ab els Srs. Armangué, Branguli, Torras y Boxeda, Ribera, y altres cinc companys més, els noms dels quals no recordem, que, arribats de Barcelona a la matinada del dia 6, se dirigien a les serres de Toses pera retornar el mateix dia a Barcelona.

A les primeres hores de dit dia 's dirigien tots nostres companys, en varis carruatges, cap a La Cantina de Toses, trobant ja la neu abans d'arribar a l'hostal de càn Cargol, ont era ben abundant, cobrint d'allí en amunt totes les serres y els fondals d'aquells encontorns. A la cantina de Toses, ont se quedaren els companys ja esmentats, que havien de retornar aquell vespre a Barcelona, s'ajuntaren an els excursionistes els Srs. Puget, Manen y Turull, que havien sortit al matí de nostra capital dirigint-se ab auto cap an aquelles encontrades. Allí pogueren fer-se ja bones curses de luges y skis,

continuant després vers la collada de Toses y vall de La Molina, ab un temps rúfol y nevant seguidament ab més o menys intensitat. Aquest tragecte ·l feren la major part dels excursionistes ab skis y altres ab luge, deixant-se lliscar per aquelles rectes pendents. Tota aquella tarda y el matí del dia següent varen invertir-se en pràctiques y entrenaments sportius per aquella vall, arribant alguns fins a Puigcerdà y pla d'Anyella, retornant tots plegats a Ribes, després d'haver gaudit en gran practicant els sports de neu y contemplant els esplendents espectacles de les serres pirenenques a l'hivern.

Cal fer constar que nostres companys reberen a tot arreu mostres de consideració y simpatía, donant-se·ls tota mena de facilitats y sent acullits molt afablement, sobre tot a La Molina y vila de Ribes, ont, com ja diguerem en altre número, regna gran entusiasme en pro de l'excursionisme y dels sports d'hivern, parlant-se ja de constituir-hi una agrupació ab tal caràcter y fent-se tota mena d'oferiments al nostre Centre y a la seva Secció de Sports de Montanya. Cal fer constar en aquestes planes el nostre agraiment per totes les atencions dispensades als nostres companys, y d'una manera ben especial an el chor «La Constancia Ribatana», que, baix la direcció del seu expert mestre en Joan Reixach, va obsequiar ab els seus cants, y a iniciativa de diversos y valuosos elements de la població, als excursionistes, cambiant-se ab aital motiu frases d'elogi y agraiment entre ·l seu president, D. Antoni Escoda, y el Sr. Puget en nom dels obsequiats.

A l'endemà tornaren nostres companys a Barcelona molt contents y satisfets de l'excursió realitzada y les atencions rebudes.

Al Montseny. — Pera ·ls dies 19 y 20 s'havia senyalat la celebració del Segon Concurs Català de Luges y Proves de Skis, al Montseny, que s'havia hagut d'aplaçar a causa del temps. A dit fi y pera aital objecte sortiren ja·l dia 18 varis de nostres companys encarregats de l'organització de la festa y conducció de tot el material necessari pera la mateixa. Malhauradament el dia 19 aparegué ab un temps rúfol y emboirat, y a l'hora de marxar el primer tren plovia copiosament a Barcelona, durant la pluja tot el dia, retraient aixís la sortida de molts excursionistes y families que havien promès acudir a dita festa. Ab tot, en quasi tots els trens d'aquell dia sortiren aficionats y companys que·s dirigien vers les encontrades montsenyenques, freturosos de gaudir del bell espectacle y animat quadro que tothom se prometia. A l'arribada del segon tren se trobaven ja reunits a l'estació de Balenyà una quarentena d'excursionistes, entre·ls que hi figuraven les Srtes. Bulbena, Guarro, Tapis, y altres quins noms sentim no recordar, dirigint-se en diferentes colles cap al Brull, La Castanya, Viladrau y Seva, d'ont se tingué noticies de que encar s'hi trobaven nostres companys sortits el dia abans y que hi havien hagut de retornar desde ·l Brull al saber que·ls amos de les cavalleríes que havien de pujar el material a Matagalls se negaven a sortir, pretextant el mal temps y causant ab això gran contrarietat y perjudicis als excursionistes, tot desatenent un compromís contret formalment ab els mateixos.

Tot quant se féu pera lograr el compliment del contracte realitzat ab

algùns traginers de Seva, o pera alcançar que altres els acompanyessin, fou inútil. Precs amistosos, intervenció de terceres persones, menaces de portar l'assumpte als tribunals; res hi valgué: aquella gent s'entoçudiren en llur negativa, la que alguns d'ells no concretaren fins a darrera hora, després d'haver fet perdre un temps preciós y quan ja ni temps hi havia de pujar el material a Matagalls. Se'ls pregà allavors de portar-lo cap a Viladrau, a lo que també 's negaren; y, a l'anar dos de nostres companys a un centre de Seva pera donar ordres de marxar l'únic carruatge que s'havia ofert, se trobaren ab noves negatives y desatencions, originant-se allavors una disputa que acabà veient-se nostres dos companys covardament agredits per una vintena de concorrents an aquell local, dels que ab dures penes se lliuraren; y, per fi de festa, els mateixos agressors oferiren un nou espectacle, gens edificant, als excursionistes, armant el sometent y anant a trobar-los en forma ben poc correcta. Ab tot, res hi hagué, degut a la sensatesa de nostres companys, que a darrera hora 's dirigiren a Viladrau ab els carruatges que d'allí 'ls enviaren, carregant el material en un carro que a Seva va oferir-se'ls a l'hora de marxar.

A Viladrau se trobaren ab nous companys que en nombre considerable s'hi havien anat aplegant, repartint-se entre la fonda de câ la Rita y l'hotel Bofill, ont foren ben atesos. Viladrau oferia un aspecte hermosíssim, com tots els seus encontorns y veïnes serralades. El mal temps s'havia resolt desde primeres hores de la tarda ab una nevada seguida, encar que no copiosa, que havia encatifat places, carrers y teulades, presentant un bell y simpàtic cop de vista.

De totes maneres el Concurs podia considerar-se fracassat, per dos motius: per no haver-hi temps de pujar el material, y per la convicció, que després va confirmar-se, de que l'estat de la neu no permetria la seva celebració. Per aquestes causes nostres companys desistiren de pujar al Matagalls, per quins cims se veia voleiar la neu a impuls de fortes ventades que se n'havien ensenyorit; y passaren el matí per aquells pintorescos encontorns, fent pràctiques de skis, bobs y luges, y traient fotografíes d'aquells atractívols paisatges. Després de dinar se dirigiren en carruatges cap a l'estació de Balenyà.

Mentrestant altres colles d'excursionistes s'havien anat reunint al Brull y al refugi de Sant Andreu de La Castanya, en nombre també ben crescut y ab assistencia de varies senyores y senyoretes, entre les que recordem na Carlota Campins, muller de nostre bon amic Elías y Juncosa (Corredices), y sa germana Edita Campins; tots els quals s'havien dedicat igualment als variats sports de neu per aquells endrets, pujant alguns d'ells fins al cim de Matagalls, encar que ab alguna dificultat a causa del fort vent y de l'estat de la neu. La gran majoría d'aquestes altres colles se trobaren també a l'estació de Balenyà pera retornar a Barcelona ab el darrer tren del dia 20, lo que efectuaren conjuntament ab els que havien arribat de Viladrau; presentant un quadro ben animat el veure aquell andèn ab més d'un centenar d'excursionistes ben equipats y proveïts de tot lo necessari pera aitals sorti-

des y agradosos passatemps, comentant ben animosament les impressions rebudes, y dolent-se de no haver pogut efectuar-se ·l Concurs, ni reunir-se tots els expedicionaris dalt de Matagalls, per culpa principalment de l'incident esdevingut a Seva, que tothom va censurar com se mereix, sentint que hi hagi en nostra terra gent tant intractable y malagradosa que, desconeixent els llurs propris interessos, siguin obstacle pera la realització y propagament de festes que acaben per esser en benefici de tots y de tothom, valent-se de medis reprobables baix tots els punts de vista.

Salvant aquest incident, que sols hem esmentat pera que·l tinguin present tots els que vulguin anar al Montseny, y sàpiguen a què atendre-s, aquesta sortida deixà a tothom ben content y satisfet.

A LA VALL DE NURIA. — El dia 26 sortiren novament cap a Ribes y Vall de Nuria nostres companys Guillem y Manuel de Barnola, Francesc Blanc y fill, Francisco y Jacint Puget, y Albert Santamaría, acompanyats de l'ermità del santuari de Nuria, un cuiner y un moço, a fi de passar un parell de dies en aquella hermosa y solitaria vall.

Les darreres nevades caigudes a tot el Pireneu havien sigut ben intenses en aquella comarca, arribant la neu fins al pont de Cremal, a l'entrada del engorjat del riu de Nuria. La vall estava hermosíssima, sent-hi la neu molt abundosa. Nostres companys hagueren d'obrir-se pas pera poder entrar al santuari, ja que la neu omplenava tot el pati, cobrint totalment una de les seves ales porticades; l'ermita de Sant Gil estava quasi colgada per la neu. Tot el diumenge y part del dilluns l'invertiren nostres companys en fer correríes per aquells endrets ab luges y skis, traient nombroses fotografíes. A la tarda del darrer de dits dies retornaren a Ribes, y a l'endemà a Barcelona.

SESSIONS Y CONFERENCIES

RESSENYES D'EXCURSIONS

EXCURSIÓ PER ALGUNES CIUTATS GREGUES DURANT LA DOMINACIÓ CATALANA. — El dia 4, nostre consoci ·l doctor Antoni Rubió y Lluch, l'expert historiaire, donà la seva segona conferencia sobre aquest tema, parlant-nos de les seves observacions y estudis personals sobre Tebes, Lamia, Lividia, Amfissa, Neopatria y altres poblacions gregues que figuren en la gloriosa historia de la dominació catalana a Orient. Exposà la llur historia, vicissituts, situació y estat actual, junt ab un gran aplec de datos interessantíssims sobre les mateixes; acabant per ressenyar alguna de les nombroses tradicions que encar se serven d'aquella època mig-eval. Acompanyà, el Sr. Rubió, el seu notable treball d'exposició y investigació històrica, ab la projecció de diferents vistes fotogràfiques dels llocs ressenyats.

EXCURSIONS PER LES RIBERES DE L'ESSERA Y VALL D'ARAN, Y ASCENSIÓ AL PIC D'ANETO (MONTANYES MALEIDES). — Nostre consoci D. Francisco X. Pa-

rés y Bartra va donar, durant els dies 11 y 18, dues interessants conferencies ressenyant l'excursió, per ell y altres companys realitzada durant el passat estiu, per les hermoses riberes de l'Essera y valls araneses, les naturals belleses de les quals féu remarcar ab l'auxili de l'aparell de projeccions fotogràfiques. Tot el trajecte de Barbastro cap a Graus y Venasc, l'anada a les cabanes de La Renclusa y subsegüent ascensió al pic d'Aneto, gegant dels Pireneus; l'itinerari del port de la Picada y ribera de l'Artiga de Lin, cap a la vall d'Aran; una serie d'aprofitables excursions per la mateixa, y la tornada per la via francesa; tot va ser descrit pel nostre company, y admirat una volta més pels concorrents an aquestes agradoses sessions.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

Historietes barcelonines. — El dia 5, l'incansable historiaire y escudrinyador dels nostres arxius D. Ramon Nonat Comas, donà la primera d'una serie de conferencies sobre les places, carrers y monuments de nostra ciutat, que tant bé coneix el nostre company. En aquesta primera conferencia va parlar especialment de la plaça del Duc de Medinaceli, de l'estatua den Galceran de Marquet y de la font monumental de la plaça de *Palacio*, exposant el llur origen y vicissituts fins a arribar als nostres dies. En conferencies successives anirà continüant el Sr. Comas el seu interessant treball.

SECCIÓ DE FOTOGRAFÍA

El dia 17 va començar la tanda de conferencies organitzada per aquesta Secció. La primera va anar a càrrec de D. Bonaventura Solà, que desenrotllà·l tema *La fotografía dels colors*, ab tot coneixement de la mateixa, donant compte de tots els treballs y estudis fins avui realitzats pera la seva obtenció, y resultats pràctics dels mateixos per ara obtinguts; exposant la seva personal opinió sobre·ls medis conduents a dit fi, y els resultats per ell obtinguts, presentant una nombrosa serie de clixés de diferents llocs y encontrades de Catalunya, ben interessants baix tots conceptes.

El dia 31, D. Alfred Bosch donà la segona conferencia d'aquesta tanda, començant el desenrotllament del tema per ell escullit: *Origens, progressos y conquestes de la Fotografía*, que anirà continuant en altres successives conferencies. En la mateixa començà aquest important estudi, força interessant pera tots els aficionats a la fotografía.

CONVERSES D'ARQUEOLOGÍA

En els dies 3, 16 y 23 d'aquest mes de Març, el senyor D. Pelegrí Casades y Gramatges donà les conferencies CXXI, CXXII y CXXIII del seu Curs d'Arqueología, corresponent a les sexta, setena y octava de *La Grecia clàssica*, ocupant-se en les mateixes de la vida artística d'Atenes y dels seus més renomenats monuments durant els períodes de Pericles y Fidias; parlant

dels primers habitants de la celebrada Acròpolis; fent la descripció del seu temple de la Victoria, la seva Via sacra, l'Erecteion y el Partenon, del que féu completa ressenya, exposant sos caràcters y valor estètic en son conjunt y en sos nombrosos detalls, explicant els assumptes en ells representats segons l'autoritzada opinió de conciençuts arqueòlegs. Dites conferencies foren acompanyades de projeccions lluminoses de vistes d'aquelles innombrables belleses que se serven d'aquella civilisació, tant admirada encara avui dia.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARÁN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE MARÇ

TEMPERATURES (a l'ombra)				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES a 0° y al nivell de la mar	
MITGES MENSUALS		MÁXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 matí	8 tarda	en 24 hores	en 24 hores	8 matí	8 tarda
2°.50	4°.22	(18°.5 dies 26 y 27)	— 4°.9 (dia 20)	769'5 mm.	767'57 mm.

ESTAT DEL CEL.		8 m.	8 t.		
Dies serens	12	8 m. 7	8 t.	Dies de pluja	12
» nuvolosos	9	» 16	»	» de neu	5
» coberts	10	» 8	»	» de glaçada	13

HUMITAT RELATIVA		NUVOLS		NUVOLOSITAT	
MITGES MENSUALS		CLASSE DOMINANT		MITGES MENSUALS	
8 matí	8 tarda	8 matí	8 tarda	8 matí	8 tarda
68'25	72'38	NIMBUS	NIMBUS	4'83	4'93

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 52'1 mm.
» DE NEU » no s'ha apreciat

VENT		
DIRECCIÓ DOMINANT		VELOCITAT: en 24 hores
8 matí	8 tarda	MITJA MENSUAL
SSE.	NNW.	124'73 kms.

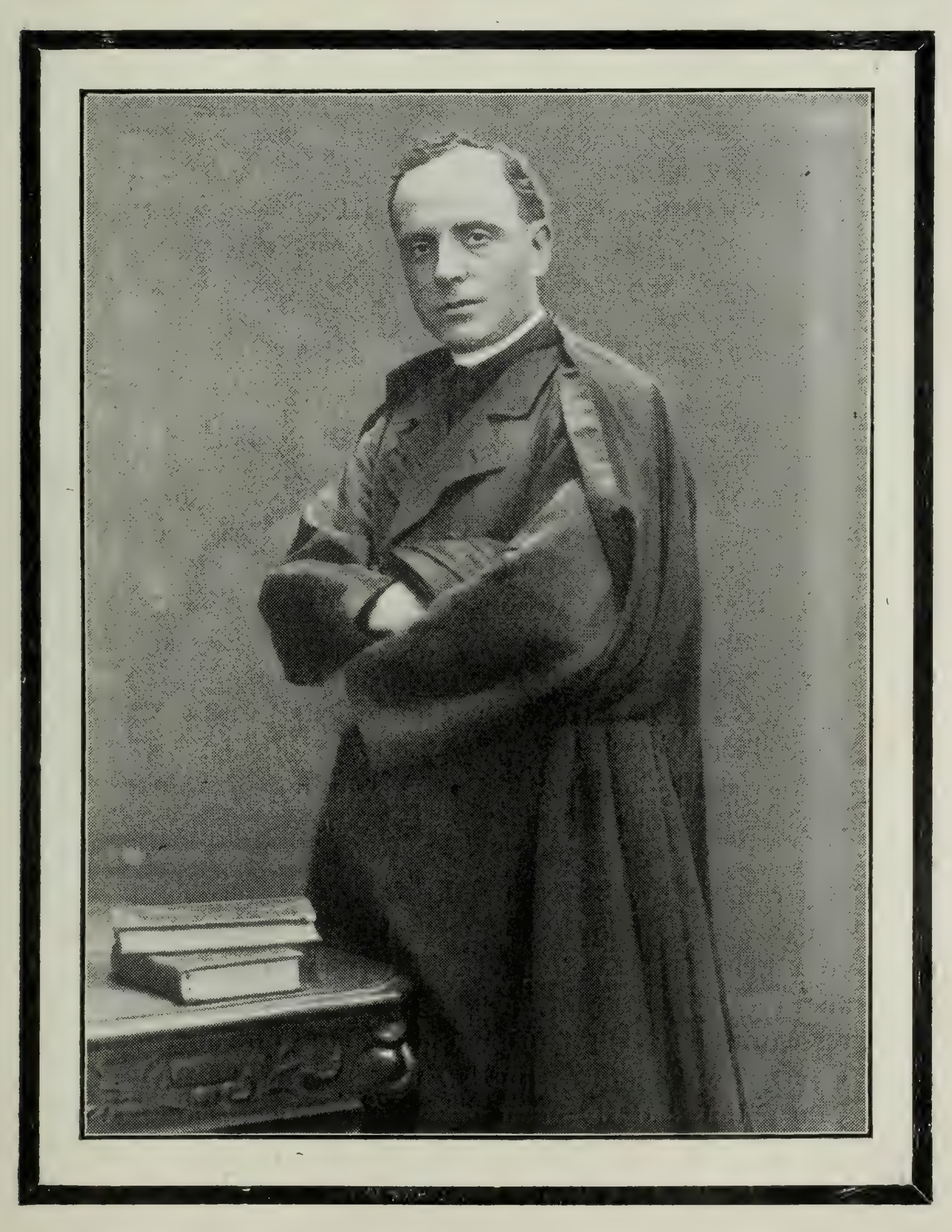
J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA y la Direcció del BUTLLETÍ deixen íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona. — Tip. «L'Avenç», Rambla de Catalunya, 24. — Telefon 115

ANY XX BARCELONA, MAIG DE 1910 NÚM. 184

Butlletí
del
Centre Excursionista de Catalunya

MOSSÈN NORBERT FONT Y SAGUÉ
* 17 SETEMBRE 1874 † 19 ABRIL 1910

POBRE mossèn Font! Encar no revinguts del pregon sentiment de pena y anyorança que va produir-nos la perdua dels estimats companys n'Antoni Amatller, en Josep Roca Cupull y en Josep Masó y Goula, de que donàrem compte en els dos darrers números, ha vingut a aclaparar-nos la nova dolorosa de la mort de mossèn Norbert Font y Sagué, que·ns ha deixat com atuïts y esmaperduts. Mossèn Font era pera ·l CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA quelcom més que un dels seus més actius y preclars consocis: mossèn Font era d'aquells que constituïen l'ànima, l'esperit d'aquesta associació formada y vigoritzada a impulsos d'aquells mateixos sentiments y actuacions que eren la característica de la manera de ser y obrar del company que avui plorem. Per això la perdua de mossèn Font y Sagué, fins prescindint de les seves remarcables qualitats intel·lectuals y del seu caràcter bondadós y atractívol, que feia fos seguidament estimat per tots aquells que·l coneixien y tractaven, serà doblement sentida en aquesta casa, y el seu record perdurarà per molts y molts anys entre nosaltres, servint-nos d'esperonament en la nostra tasca.

No es ara l'ocasió a propòsit pera escriure ben pensades ratlles en lloança del perdut amic, del conegut home de ciencia y de l'exemplar patriota: no podriem avui, encar que volguessim, escriure serenes paraules posant de manifest la gran tasca realitzada per mossèn Font y Sagué durant la seva curta y aprofitada vida: havent acordat ja la Junta Directiva del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA celebrar una sessió necrològica a la memoria del plorat company, y col·locar el seu retrat en la galería d'excursionistes il·lustres, deixem pera altra ocasió y altra ploma ·l fer y donar a conèixer un treball digne de la persona a qui ha d'anar dedicat y la recordança de la qual se tracta de perpetuisar en nostra humil casa.

Y a fe que s'ho té ben guanyat, mossèn Font, el figurar en la nostra galería d'excursionistes catalans! Guiat pels nostres ideals (que, com hem indicat, eren els seus) de Patria y Ciencia, ell havia anat recorrent com ningú totes les encontrades de la nostra terra, resseguint-la y estudiant-la desde ·ls cims més enlairats de les nostres serres pirenenques fins als pregons abims dels nostres avencs, no petjats anteriorment per persona viventa alguna. Y en les hores de repòs, que pera ell era sempre molt relatiu, cuidava d'ordenar els datos recullits, comunicant-los a tothom, vulgarit-

zant-los entre ·ls seus compatricis per medi de conferencies y publicacions, que eren sempre ben acullides y coralment festejades. Y val a dir-ho: ab el Centre Excursionista trobà mossèn Font el seu complement y poderós auxiliar, y an ell y dins d'ell donà a conèixer quasi la totalitat de sos treballs, que poden incloure-s dins les tasques y finalitat de l'excursionisme català.

Y, pera comprovar aquest afecte y mutua relació entre mossèn Font y el Centre Excursionista de Catalunya, aquí van unes quantes notes sobre la seva vida dins de la nostra corporació.

Era l'any 1904 quan mossèn Font y Sagué, aquell «minyó colrat pel sol y amarat de suor» que mossèn Collell trobava, dos anys enrera, a la Puda de Montserrat, buscant creus de pedra, entrava al nostre Centre, allistant-se entre·ls seus socis y donant-hi a conèixer les primicies del seu primer treball: *Datos pera l'historia de les Creus de Pedra de Catalunya*, que havia sigut premiat en els Jocs Florals d'aquell any y que després va ser publicat pel propri mossèn Font.

En 1896 va venir a Catalunya Mr. Martel, el cèlebre explorador espeleòleg, essent acompanyat, entre altres, per mossèn Font, a qui s'anava despertant l'afició a l'espeleología, y qui pel Janer de l'any següent va començar a publicar en aquest Butlletí ·l seu *Catàleg espeleològic de Catalunya*. Devem advertir que ja anteriorment havia donat la primera conferencia sobre *Lo Vallès*, que va després desenrotllar y publicar dins de l'any 1904.

Dins del mateix any 1897 va donar altra conferencia, sobre ·l tema *Per què Sant Jordi es patró de Catalunya?*, que va publicar-se posteriorment, en 1901; y la seva primera conferencia espeleològica *Sota terra. I. — Excursions pel maciu de Garraf*. El mateix any, guanyava en els Jocs Florals altre premi per son treball *Determinació de les comarques naturals y històriques de Catalunya;* y en 1895 n'havia guanyat un altre per sa monografía *Lo Palau Episcopal de Barcelona*; treballs llegits en el nostre Centre Excursionista. També en el mateix havia llegit el seu treball *Un descobriment espeleològic. Teoría de la font d'Armena, a Vallirana*, que vam publicar, l'any següent, en aquest Butlletí.

En 1898 va donar les conferencies *Excursió a la Bancó, les Barboles y singles de Berti*, y *Sota terra. II. — Excursions a la Baronía d'Aramprunyà*, treballs publicats poc temps després; y ademés va donar compte, en altres sessions, de *Dos documents pera l'historia de les reformes de Barcelona*, y *Discurs filosòfic dels bufadors d'Olot*. En 1900 se va publicar *Sota terra. III. — De Falset al Montmell;* y

pel Desembre del mateix any va ser elegit individu de la Junta Directiva d'aquesta casa, pronunciant entre altres un bell parlament sobre ·l malaguanyat Dr. Morgades, bisbe de Vic y Barcelona, en la vetllada necrològica que se li va dedicar.

El mateix any, va publicar *El castell de Recasens* y *Excursió espeleològica a Montcada;* el següent, el treball *L'excursionisme científic;* en 1903, *L'avenc de Sant-Hou* y *Excursió a Rio de Oro* (conferencia); y en 1904 donà la conferencia sobre *Les mines d'Almadén.*

El dia 18 de Desembre de 1904 va inaugurar mossèn Font, per sa iniciativa y dins del nostre CENTRE EXCURSIONISTA, el seu *Curs de Geología dinàmica y estratigràfica,* que continuà en els anys successius y sens interrupció, anant a carrec dels «Estudis Universitaris Catalans». Desde aquesta data, mossèn Font s'entregà de ple a la seva càtedra, anant formant desde la tribuna del CENTRE un estol de deixebles y treballadors que eren un dels seus orgulls, per cert ben lògic y natural. Per això sols el veiem donar alguna conferencia pera ressenyar excursions realitzades pera estudis geològics; y donar-nos en 1907 el seu treball sobre *La ciudad encantada de Cuenca,* a més d'una nota bibliogràfica que va publicar en 1908 referent als *Elements de botànica popular* del Dr. Cadevall.

Finalment, el 1908 mateix, va ser l'ànima de la creació de la Secció de Geografía Física y Geología, de nostra entitat, com venia sent-ho, desde anys, de l'«Institució Catalana d'Historia Natural»; y, l'any passsat, va publicar la seva circular sobre *Higienisació de Catalunya. La plana de Vic,* ab el fi principal de cercar medis y crear atmósfera favorable als seus treballs en pro de l'higienisació de nostra terra, procurant, com ell deia ab frase ben gràfica, lliurar aquella hermosa plana del «delme horrorós» que ve pagant a les malaltíes infeccioses. Y vès qui havia de dir que, poc després, aquella naturalesa sana, forta y robusta havia d'esser precisament víctima d'aqueixa terrible malaltía que ell volia combatre!

Per les anteriors indicacions pot veure-s quant certa es l'afirmació de que mossèn Font trobà en el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA ·l seu complement y medi de desenrotllar-se; quant natural es l'afecte que forçosament hi havia d'haver entre un y altre; quant íntimament relacionada estava l'obra de mossèn Font ab l obra de l'excursionisme català; y quant l'havem de plorar avui tots els que dins d'aquesta casa hem treballat procurant fer Ciencia y Patria, els dos ideals de mossèn Font, que l'animaven apart de ses arrelades conviccions religioses y de la pràctica de ses exemplars virtuts, per tothom reconegudes.

Poc més podem y devem afegir a les anteriors consideracions fetes al córrer de la ploma. A l'incansable excursionista; a l'home de ciencia, autor de variats y nombrosos follets y de les obres *Curs de Geología* y *Historia de les Ciencies naturals,* entre altres; al literat que escrivia les fantasioses planes dels seus *Quadros del Sahara,* y ressenyes d'innombrables excursions y articles escampats per diferents periòdics; al poeta, qui en 1895 guanyava un premi al Jocs Florals per la seva poesía *Lo Misteri de Sant Magí;* al ferm patriota y bon catalanista que escrivia ·l seu *Estudi sobre ·l Regionalisme,* els *Estudis sobre ·l caràcter del poble català* (junt ab mossèn Frederic Clascar), l'*Historia de Catalunya* y el *Compendi de la Literatura catalana,* y que adaptava y anotava aquells patriòtics folletos d'*El Despertador de Catalunya, Llealtat catalana, Record de l'aliança al rei de la Gran Bretanya, Via fòra als adormits, Catalana justicia contra les castellanes armes,* y *Memorial en defensa de la llengua catalana;* a l'home virtuós y senzill, de tracte afable y carinyós, per tots estimat; el podreu conèixer més endavant, al celebrar la vetllada acordada en son honor y recordança, tots aquells que no hagiu tingut la sort de coneixe-l personalment durant la seva vida. En aquells moments podreu acabar de convence-us de la gran y irreparable perdua que acabem de sofrir. Mentrestant tingueu una oració, una llàgrima o un record pera l'amic, pera ·l savi, pera ·l patriota que·ns acaba de deixar.

RECORRENT LA COMARCA DEL SOMONTANO

Comarca del Somontano

La nomenclatura adoptada per designar la major part de les comarques de l'actual provincia d'Osca, està presa de l'orografía.

La *serra d'Arbe* ha donat nom a la comarca que s'extén a son damunt fins al més alt dels Pirineus, ço es, lo *Sobre-arbe* o *Sobrarbe;* la serra dels *Monegros,* contracció de *Montes-negros,* també l'ha donat a les terres ahont està aquella enclavada; les més baixes vertents pirinenques que, ab los noms de Gratal, Civil y Guara, constituexen lo baluart septentrional d'una gran comarca més baxa y

bastant planera, atravessada per los rius Isuela, Gratizalema, Flumen, Alcanadre y Vero y en un de sos extrems limitada per lo Cinca, reb lo nom sobradament expressiu de *Somontano*.

Perquè, descomponent la paraula *Somontano*, valdrà tant com *sots-montano*, essent *sots* un derivat de *subtus*. Aquesta aplicació del *só*, com denotant *devall* o *sots*, la trobem característica de tota la orografía pirinenca, tant catalana com castellana, y per consegüent aragonesa, puix que aquesta sol sempre participar d'abdues influencies. *So-portilla* està junt al Ebre, entre Alava y Logronyo; *So-sierra* es una petita serralada alavesa a La Guardia, y es *So-sierra* una idea en oposició a *Somo-sierra*, que equival a dir en llatí *Summa-serra*.

So-peyra, lo renomat congost del Noguera Ribagorzana, equival a *Sota-peyra*, o *sota la pedra*, referint-se al espedat de roca que li dóna nom; *Sots-terris* o *Sos-terris*, lo famós congost del Noguera Pallaresa a Tremp, equival també a *sota les terres*. Aquest té un altre equivalent al mateix districte en *So-terranya;* com *Sos-ribes*, lloch que existí en lo segle XI en lo Territori de Barcelona, havia de voler dir a *sota les ribes*[1].

D'una manera pariona, apar aplicada en la orografía catalana la paraula *sul*, per significar una idea oposada a *só*, puix significa dominació del pla o de la terra. *Sulroca* o *Surroca* les alteroses mines del Bergadà y *Sulterra*, l'enesprat cim de les Guilleries, ne són palpable mostra.

Analisant ara lleugerament la paraula *montano*, encara hi trobarem major analogía ab altres similars catalanes. *Montaner*, en bon català, vol dir l'home que guarda la montanya o que hi transita. *Tra-montana* es en tot lo Principat lo terme cardinal Nord, y també lo vent que ve dels Pirineus, ço es, de darrera nostres grans montanyes.

Donchs, los dos components de *So-montano* pertanyen de ple a ple a la llengua catalana, segons acabem de demostrar.

La comarca del Somontano es molt gran. A hu dels seus llochs extremers, hi està enclavada la ciutat d'Osca: la encreuhen carreteres en totes direccions y s'hi conserven alguns interessants monuments per l'art o per la historia.

Un d'ells, sens dubte lo principal, es lo renomat castell de

1) No podem identificar la situació exacta d'aquest lloch que un document del 1077 indica estar en Horta: *in orta ubi dicunt sus ribas ad ipsum montedellus*. (*Liber Antiquitatis Ecclesie Cathedralis*, vol. II, foli 75, doc. 215, Arx. Catedral de Barcelona.)

Loarre, qual vista forma part de tantes y tantes obres artístiques o monumentals. No 's pot parlar d'Aragó sense retreure-l. ¿Qui no l'ha vist alguna vegada dibuxat, desde los antichs grabadets al boix d'aquell ja remot *Semanario pintoresco* fins a les esplèndides reproduccions en fototipia dels nostres dies? ¿Qui no coneix la interessant monografía que d'ell té publicada l'erudit Isidro Gil?[1]

Excusat resulta, donchs, repetir coses prou sabudes, y saltarem aquest gran monument de la poliorcètica mitjaeval, per concentrar nostra activitat y atenció en altres més petits, per qual circunstancia se solen escapar del conexement de moltes persones erudites, que convindrà coneguin.

LO CASTELL DE POMPIEN Y POMPIENILLO

Pompien y Pompienillo, dugues localitats vehines, porten en llurs noms lo segell romà, aparexent-nos involucrats *Pompeyanus* y *Pompeyanellus.*

Legat de la època antigua, se presten a recordar-nos al prelat oscense Pompeyàn, qui existí per los anys 546 al 557[2], com també la làpida romana trobada en lo mont Cillas (terme de Coscojuela de Fontoba), ahont se creu hi estigué situada la ciutat de Osca, ço es, unes dugues llegues al Nord de la ciutat de Barbastro.

La làpida es interessantíssima per marcar-nos en ella dos noms segurament geogràfichs hu y altre: *Pompeyanus y Boletanus.* Diu axís:

L·VAL·GAL
MATERNO
BOLETANO
M·COR·POMPE
IANVS AMICO OPTI
..O OB MERITA

«A Luci Valeri Matern, *boletà* (ço es boltanyà o natural de Boltanya), amich òptim y benemèrit. March Corneli *pompeyà* (li consagrà)»[3].

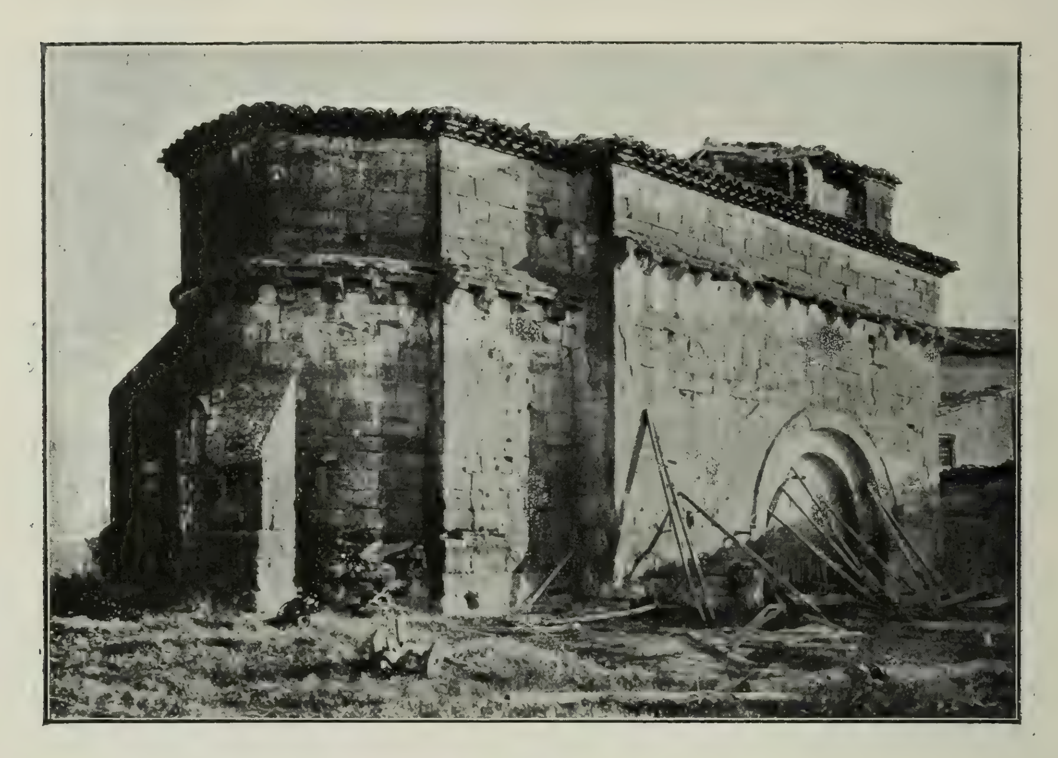
1) Isidro Gil: *El castillo de Loarre y el Alcázar de Segovia.* (Burgos, 1905.)

2) Fidel Fita: *Patrología visigótica. Elpidio, Pompeyano, Vicente y Sabino, obispos de Huesca en el siglo VI. (Boletín de la Real Academia de la Historia,* vol. XLIX, p. 137.)

3) Fidel Fita: *Inscripciones romanas en la Diócesis de Barbastro* en lo *Boletín de la Real Academia de la Historia*, vol. IV, p. 215. Se reprodueix en facsímil aquesta làpida.

Aquests recorts, en la matexa regió, com a meres coincidencies, resulten massa convergents. Si *boletà* es natural de Boltanya ¿per què *pompeyà* no ho ha d'esser de Pompien?

Lo *castell* de Pompien està a uns sis kilòmetres al S. d'Osca. Tota la ilusió que acostuma despertar la paraula *castell* aplicada a un lloch, al qui desitja contemplar les velles construccions militars

POMPIEN: IGLESIA ROMÁNICA DE SANTA ANNA

de la Edat Mitjana, quedarà desfeta, quan, dexant la carretera provincial y prenent per un camí carreter, se troba al mitg del pla de un edifici que, externament, ni per sa topografía, ni per ses obres de fàbrica, res mostra que puga indicar lloch fort. Mes, a despit de totes les apariencies, era, allò que teniem al devant, lo *castillo de Pompien*. Al nom nos atenem, donchs, per més que aquí, com en tantes ocasions, lo nom no vulga dir la cosa.

Que la gran casa actual ha pogut esser continuadora d'altre construcció prou diferent, ho donarà a entendre la curiosa iglesia romànica, prou interessant per la portalada que encara s'aguanta en peu. Aquesta porta principal està abandonada, per haver-se obert una mala entrada en lo lloch oposat, segurament ab la mira de donar més bona presencia a un pati arreglat enfront la casa moderna. Mitg amagada per bon nombre d'arades, senyal de la importancia

agrícola del actual castell de Pompien, està, la predita portalada de Santa Anna. Ample y senzilla, se fa interessant per les sues proporcions y axatament. Es un curiós exemplar, que's completa ab lo fris de la teulada ahont les mènsules apareixen treballades. Per més que unes *millores* (valgui la paraula a despit de sa injusta aplicació) hagin perturbat les proporcions de sa altura alçant-li lo sostre.

A la cantonada de la iglesia, per certa pedra podrà saber-se alguna cosa de la sua antiguitat. Ella nos dirà que es anterior al any 1218, y per tant que pot molt ben atrassar-se al segle XII, segons nos paregué a primera vista. Diu la inscripció:

ANNO DNI. MCCXVIII
VII IDos OCTRIS. OBIIT
GARSIAS CARCI...

Possible es que's tracti del fundador de la iglesia de Santa Anna.

Al interior, conserva fragments romànichs en les columnes que sostenen la volta de canó. L'altar major, gòtic del segle XV, es de molt bona factura.

De la iglesia de Pompien ne sortiren dugues velles taules per anar a la exposició de Çaragoça del any 1908, les quals, en la data de nostre excursió (11 de Juny de 1909) no havien encara retornat a son lloch. Segurament no hi tornaran may més.

A la part occidental de Pompien y a cosa d'uns tres o quatre kilometres, se troba una petita agrupació de set o vuit alberchs. Es *Pompienillo* o *Pompenillo*, com li diuen en la actualitat. En la sua iglesia, petita y de construcció insignificant, hi existexen dos remarcables retaules molt ben conservats: lo del altar major, que pertany al segle XV, y altre lateral, evidentment del XVI. La poca llum que hi havia en lo dia de nostra visita, per esser un dia nuvol y plujós, privà de fotografiar-los al amich Soler.

CONVENT DE MONTFLORITE

Seguirem vers l'Orient de Pompienillo.

Diferents camins, no massa bons en temps de pluja, conduexen a un lloch, ahont, en lo regnat de Jaume I, lo bisbe d'Osca, hi fundà, en 1264, un convent de la ordre de la Mercè. Entregà a la novella fundació la casa y capella que allí existía desde 1176 coneguda per Montflorite. Y a l'any següent Fortuny de Bergua del Pueyo (1265),

senyor de Montflorite, feu cessió al convent de mercedaris, del dret de patronat y altres que pogués tenir en aquella iglesia. Lo convent havia cessat en 1772, puix fou instituit en vicari de Montflorite un prebere secular, retornant-se lo patronat al Duch de Villahermosa, com a senyor que era de Montflorite.

Aquesta breu historia nos diu, que, durant sis cents anys, Montflorite tingué plètora d'animació y vida religiosa, que devia traduir-se externament per construccions de més o menys magnificencia. No podien esser menyspreables, quan veyem deturar-s'hi alguna vegada los reys d'Aragó anant de viatge, segons ho féu, lo 26 de Juliol de 1289, Anfós II de Catalunya y III d'Aragó. [1]

Lo lloch era proprietat de la familia Gurrea, constant los noms dels seus senyors, en lo segle XIV, Lope de Gurrea, pare de Joan López de Gurrea, abdós soterrats en l'interior del temple mercedari y mort lo darrer en 1401. Aquesta iglesia estava sots la advocació de la Mare de Déu dels Dolors.

Si no tenim cap descripció d'ella, mentres estava en peu, ne servem una prou important de la grandesa de ses despulles.

Piferrer y Quadrado, en 1844, nos contan sa destrucció dient que: «lo mur estava derrocat, franca la entrada al edifici: la veu se perdía per los deserts corredors y patis, rublerts de runes: un claustre de senzills archs ojivals denotava un alberch de religiosos abandonat de poch temps».

Y de tot axò que·ns descrivien fa sexanta-cinch anys ¿què·n resta avuy? La part principal del interior d'una iglesia romànica en forma de creu, de bones proporcions y de la més gran senzillesa, ab traces de pintures per les parets. Seria obrada en lo segle XIII, quan en 1264 entrà a mans dels frares mercedaris.

Los senzills sepulcres de Joan López de Gurrea y de sa muller Francisca López de Heredia, morts al començar lo segle XV y que los autors de *Recuerdos y bellezas de España* encara havien pogut contemplar en llurs respectius llochs, a abdós extrems del creuher, Déu sab ahont han anat a parar. Los òssos d'aquests antichs senyors de Montflorite, estaran barrejats ab los continguts en altres sepulcres cristians excavats en la roca viva[2], en lo recinte del mo-

1) Registre 80, foli 18, A. C. A.

2) La forma d'aquests sepulcres excavats en la roca viva es molt diferent a la d'altres que n'havem vist a Catalunya, puix no seguexen tant la forma del cos humà. Opinem, com tots los moderns autors, que, en diferents tamanys y configuració, aquesta mena de sepultures, s'han vingut usant del segle VI al XII quan menys. (Botet y Sisó: *Estudio sobre la antiguedad de algunas sepulturas*

nestir y que també·s veuen violats y buyts. Se troben aquestes sepultures, entorn del mateix, tal vegada en lo que fou claustre.

¿Y ahont fou aquest claustre? Ningú podrà senyalar-lo, com tampoch los corredors, ni los patis, que encara cridaven la atenció

Derreres despulles del famós monestir Montflorite en 1909

en 1844. Ni les pedres ne resten. Bé·s veu que ha servit de pedrera, lo vell edifici, y que no tardarà a desaparèxer la vella absis romànica, que fotografià en Soler ab l'amor y respecte que mereixen los vells monuments quan són abandonats de tothom. Y lo que·ns feya més pena, a nosaltres, òssos humans blanquejant per la terra, al ensemps d'altra ossamenta de besties someres.

talladas en la roca, Revista de Gerona, a. XIII, 1889, p. 247; Joseph Saderra: *Nuevos datos acerca de sepulturas talladas en las rocas*, id., a. XIII, 1889, plana 285, etc.)

¡A quantes consideracions nos portà la contemplació de Montflorite! ¡Y a quantes no·s presta també l'altre monestir de Montaragón, seguidament visitat!

MONTARAGÓN

Dexant la part meridional de les immediacions d'Osca, passarem a seguir la de Llevant. No'ns moguem de la matexa vertent

MONTARAGÓN: SILUETA GENERAL DEL MONESTIR Y MONTANYA

septentrional del riu Flumen. A peu, en sols cinch quarts d'hora, podrem anar al cim d'una ben situada montanya, coronada per monumental edifici: es *Montaragón.*

Lo nom del lloch nos porta a recordar lo del guipuzcoà *Mondragón.* Lo calificatiu *dragón* com a sinònim *d'aragón,* del que n'es veritable contracció, no pot menys de recordar-nos al lloch català de *Dragó* o *Tragó* de Noguera, y si·s vol a la mallorquina *Dragonera.*

Mes tal recort no'ns ajuda per ara a trobar significat a la paraula orogràfica.

L'ALTAR DE MONTARAGÓN CONSERVAT EN LA CATEDRAL D'OSCA

La interessant silueta del que fou monestir de frares agustinians dalt del Montaragón, evocant recorts de la historia patria catalano-aragonesa, nos conduhirà repetides vegades a la familia dels nostres antichs sobirans, començant per l'infant Berenguer, fill natural de Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona. Per ço, en los blasons dels abats de Montaragón, hi veurem sovintejar les barres rojes reyals.

Començà essent una força avançada dels reys d'Aragó, quan devallaren de les montanyes y pretenien guanyar la plana als serrahins. Lo rey Sanxo Ramireç, avençant vers Osca, lo construhí en 1085, no guanyant-se la Ciutat fins al 1096. Desde son començ pertanyé Montaragón a la ordre regular de Sant Agustí.

Abandonada, la iglesia, en l'any 1835, transportat son altar a la

SIÉTAMO: LO CASTELL DEL COMTE D'ARANDA

Catedral d'Osca, ahont per sort encara 's conserva, intacte, en *la parroquieta,* lo magnífich alberch religiós fou mal venut per la derrocadora desamortisació. Son propietari tenia apilotades grans desferres de fusta immellorable, per vèndrela solta, quan una mà criminal y envejosa, una nit hi pegà foch, acabant totalment ab l'edifici. Pro ses parets exteriors cridaràn llarch temps la atenció del turista, trametent-li vells recorts de la tradició patria aragonesa. Puix es indispensable tenir en compte que la historia particular d'aquest monestir està completament lligada ab la general del dit reyalme, y nos sería indispensable omplir no poques quartilles si tractassem de donar-ne un extracte. Lo seu cronista podem conceptuar que es lo P. Ramon de Huesca, que hi passà una bona temporada, arreglant-ne l'arxiu, extractant-ne los documents y des-

tinant-hi més de dos-centes planes de la sua estimada obra[1]. Abans d'ell, una historia particular de dita Reyal Casa, que escrigué lo canonge de la metexa Joan de Segura, y que publicà compendiada sense corretgir-la Aynsa (llibre III de les *Antigüedades de Huesca*), es defectuosíssima, per presentar equivocades quasi totes les dates.

SIÉTAMO

Dexem l'històrich Montaragón, y passant a la marge oposta del riu Flumen hi trobarem la carretera de Osca a Barbastro, una de les principals y més velles arteries del Somontano. De Osca a Barbastro se conceptuava esser una jornada ordinaria segons la féu en 1268 (20 de Novembre) l'infant primogènit Pere quan, en altra segona jornada, passa de Barbastro a Tamarit de Litera[2].

Al seguir-la, sortint d'Osca, la primera població que's troba es Siétamo. Allí, la carretera voreja un puig y passa fregant les parets d'un vell castell, al ampar del qual se desenrotllà la vila, en passats temps.

Del castell ne resta un gran casal, ab matacans damunt la porta, vell portal d'entrada, gran torra, robusta y ferma, que dóna a la plaça del interior de la vila, y una curiosa y petita torra emmarletada, que defensa un angle exterior de les muralles, en sa part jussana. Per lo peu d'aquesta se pujava a la població. Mitg recoberts per paret, estan los vells finestrals gòtichs, que donaven caràcter a la mansió senyorial en sa part posterior. Pertanyén segurament al segle XIV. Aquest edifici, segons pública veu, fou la casa payral del famós Comte d'Aranda, al que se suposa allí nascut.

Francesch CARRERAS y CANDI

(Continuarà)

---

1) En lo v. VII, p. 285, publica lo P. Ramon la *Historia de la iglesia y monasterio real de Jesús Nazareno de Montearagón de Canónigos Regulares de San Agustín, con el Catálogo completo de sus Abades.*

2) Joaquim Miret y Sans en el *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya,* any XVIII, plana 179.

Tradicions sobre la caiguda del comtat català de Salona

(Acabament)

Conta l'historiador atenès Chalcocondylas (que escrigué cosa de mig sigle després de la caiguda de Salona, y que per tant tingué ocasió de recullir, encara viventes, de la boca del poble, les relacions d'aquells tràgics fets) que na Helena Cantacuzeno s'enamorà d'un sacerdot grec anomenat Strateo, y que, tal domini exercí sobre d'ella, que fins deixà en ses mans el govern dels seus estats. Degué succeir això, per lo que més abans veurem, quan ja s'acostava l'invasió turca, y la comtesa viuda havia interromput totes les seves relacions ab les cases reials d'Aragó y de Sicilia, que havíen deixat de dominar a Grecia.

L'aimant Strateo abusà del prestigi que havia aconseguit en el cor de la comtesa viuda, fins al punt de fer-se tirà odiat dels seus súbdits per les seves crueltats. An els uns arrancava la vida, an els altres els cabals; y, com si no fossin bastants aquells excessos, atreia ab arts demoníaques les donzelles salonites pera deshonrar-les, en aquella terra clàssica de lo sobrenatural, ont sembla que no s'havia esborrat del tot la memoria dels misteris de la veïna Delfos. Si hem de creure altre testimoni històric molt posterior, una de les donzelles en les quals posà ·ls seus impúdics desitjos fou la neboda den Serafeim, bisbe o *dèspota* de Salona, com així també s'anomenaven els prelats grecs. Ofès aquest en lo més viu de la seva dignitat, alçà ·l poble contra l'ignoble tirà, al mateix temps que cridava ·l temut Bayacet, oferint-li aquelles terres de les vessants y planures del Parnàs (vid. gravat n.º 2), tant riques y tant regalades pera ·l seu favorit plaer de la cacera, que ja havíen excitat la curiositat del nostre Joan I, no menys aficionat que·l sobirà turc an aquell divertit deport. Chalcocondylas no·ns revela ·l nom d'aquest nou D. Opas, però confirma ·l fet de la corrupció y el d'una deslleialtat eclesiàstica que sagellaren la sort tràgica de Salona.

Bayacet no·s féu esperar; y, el mateix cronista a que·ns referim, diu que·l tirà ·s tancà dintre ·l castell (vid. gravat n.º 3), matant abans la neboda del bisbe grec. El soldà s'apoderà de la vila y del castell després, fent presoneres la comtesa vella y la filla del darrer senyor de Salona, entregant aquella als seus soldats y reservant-se pera ell l'hermosíssima donzella. Documents històrics recentment descoberts a Italia han corroborat aquests últims fets. Una carta den

Rayner Acciajuoli, ja senyor d'Atenes, d'ont sis anys abans havia expulsat els catalans, comunicava al seu germà Donat, ab data de 20 de Febrer de 1394, que «lo gran Turcho e venuto a Salonichi, *e a presso per moglie la figlia della dona della Sola,* et apresso *a preso tuto lo suo paese*, e sperasi lui venira piu inanzi». (Gregorovius-Lambros, II, 652, *Corrispondenza Acciajuoli.)* Ja sabem lo que vol

N.º 2. — Vista parcial d'Amfissa (Salona)
y carretera del Parnás

dir, tractant-se d'un soldà, la frase de que havia pres per muller aquella infortunada donzella. Bayacet va enviar-la al seu harem d'Andrinòpol, mentres entregava ·l govern de la terra conquistada a Murad Bey, un de sos lloctinents. Molt poc durà ·l cautiveri y la deshonra de la gentil María. Quan el viatger Martoni passà, en 1395, per Vitrinitza, petit port del comtat de Salona, tant freqüentat, durant la nostra dominació, pels vaixells catalans, oí contar, an els naturals del país, que la comtesa, pera fugir de les violencies del dèspota de la Morca (curiosa manera de disfreçar la perfidia de l'impúdic sacerdot grec), entregà sa filla al gran turc, y que aquest, poc després, l'havia feta matar per semblar-li que no era digna del seu amor. (*Revue de l'Orient latin,* 1895, III, p. 660.)

El curiós Martoni, primer viatger europeu que deixà escrites les impressions d'un viatge a Grecia, es també ·l primer testimoni històric del tràgic desenllaç del drama d'amor d'una princesa de sang catalana, que començà ab les il·lusions d'un matrimoni ab en Bernaduc de Rocaberti, y acabà ab l'obscura mort d'un harem imperial. Tal fou la sort de la gentil María, cobejada per nobles catalans,

N.° 3. — DETALL DE L'INTERIOR DEL CASTELL D'AMFISSA (SALONA)

servis y italians, y que, ab tot y esser descendent d'un trono imperial y del gloriós casal d'Aragó, no meresqué ni tant sols esser concubina de l'orgullós Bayacet.

Aquests espantosos episodis que acompanyaren la caiguda del darrer domini català de Grecia, tant a propòsit pera inspirar l'imaginació d'un poeta dramàtic, impressionaren vivament el poble salonita, y ben aviat la tradició popular, en diverses formes, els comentà y desfigurà, acumulant tots els seus horrors sobre la figura del darrer comte, en Lluís Frederic d'Aragó, que afortunadament no arribà a temps de presenciar-los. L'odi al dominador català féu desaparèixer el record del criminal sacerdot grec, y en lloc seu se substituí el del comte Lluís Frederic, convertit en un tirà robador de tresors, de vides y d'honres, que morí a mans del poble oprimit,

assedegat de llibertat y de venjança. Tal se·ns presenta ja, en el segle XVII, en una ignorada crònica grega d'aquell temps, que l'historiador grec Sathas trobà, en 1864, entre les ruïnes del monastir de Salvador del Galaxidi, poble de braus mariners d'aquell antic comtat mig-eval, habitat llavors com ara per descendents de la més pura niçaga helènica. La tradició ha alterat per complet, en dita crònica, els fets històrics, depurant-los de tot quan pogués ofendre o deprimir el sentiment nacional, y en aquest estat han arribat, gairebé sense modificació, fins als nostres dies.

Segons l'esmentada crónica, «un senyor franc — aixís se designaven a Grecia tots els europeus — anomenat Κόντος — això es, el comte de Salona — home malvat, lladre y pervers, que atormentava y robava ·ls salonites pera arrancar d'ells diners, va voler endur-sen an el seu palau la neboda del dèspota de Salona, en Serafeim, pera apoderar-se també de ses riqueses. El prelat revoltà ·l poble contra·l tirà, y cridà ·ls turcs, dient que preferia esser esclau d'aquests que dels francs. El comte ·s tancà en el seu castell, y matà, ple de coratge, la neboda del dèspota grec. La traició obrí an els turcs les portes del castell ont s'hàvia refugiat el senyor franc. Un salonita li llevà ·l cap y el presentà al soldà, que·l trepitjà ab despreci, remerciant al matador. Tots els francs foren fets esclaus, la muller del comte fou entregada als soldats, y la filla, de singular bellesa, se la reservà ·l soldà.»

Els moderns habitants de Salona conten encara avui aquells horribles fets, si fa o no fa, quasi de la mateixa manera que l'obscur cronista de Galaxidi tres segles enrera. He tingut ocasió de comprovar-ho, durant la meva curta estada a Amfissa, en l'estiu de 1909, per boca del Sr. Alexandre Sturnaras, metge d'aquella vila, que se sab pel cap dels dits l'historia de la seva hermosa ciutat nadiva, de la que ve a esser el *genius loci*. Ell recorda perfectament el castell abans de sa destrucció en el terratrèmol de 1870, y·n parla ab recança y entusiasme. En la seva infancia, segons me digué, recullí dels llavis d'un vell de Salona la relació de la mort d'una *basilopula*, es a dir, d'una jove princesa, que no podia esser altra, per l'alt titol que ha conservat, que la gentil María Frederic, però que en l'imaginació del poble s'ha confós ab la neboda del bisbe grec, la qual ha jugat el paper de víctima ignocent d'una odiada tiranía forastera.

Vet-aquí les diferents tradicions que quedaren gravades en la meva memoria, y que vaig recullir curosament de la pintoresca y animada relació del metge salonita. En el fons persisteix sempre

intacta la narració popular dels fets, tal com corria ja en la XVII^a centuria. Creiem necessaries aquestes repeticions, pera seguir punt per punt el fil mai trencat de la tradició.

Un Κόντος (comte) s'enamorà de la neboda del dèspota grec, o, segons altres, la féu seva, sols pera apoderar-se dels seus tresors, perquè ·s deia que·l seu oncle ·n posseïa molts. Desenganyat després,

N.º 4. — SALT DE LA «BASILOPULA»: CASTELL D'AMFISSA (SALONA)

en son despit, l'estimbà desde ·l cim del cingle més esgarrifós del castell, per la banda d'Orient, el qual per això es encara anomenat per alguns *el salt de la «basilopula»* (vid. gravat n.º 4). Com se pot observar, sempre a pesar del poble, darrera d'una víctima vulgar, s'hi transparenta ·l confús record d'una princesa desconeguda.

Conta altra tradició que la princesa ·s llençà ella mateixa cingle avall al tenir noves de l'arribada dels turcs, y que a l'endret ont les roques quedaren tenyides de la seva sang brotaren dos magraners florits selvatges, que encara ·s veuen avui en dia. El Sr. Sturnaras, ab encisadora ingenuitat, me rectificà aquesta tradició, dient-me que ell creia que aquells arbres assenyalaven la sang vessada no per la princesa, sinó per la neboda del prelat, robada y estimbada pel comte de Salona.

Com en la crònica den Galaxidi, es també viva avui la tradició de que la comtesa mare fou entregada a la lascivia dels soldats de Bayacet, que se l'emportaren a un poblet prop de Salona, per l'endret del mont Elatos.

Per últim, una altra tradició refereix la venjança que·ls salonites prengueren del Κόντος. Un habitant de la vila·s fingí una dòna prenyada; y, una volta introduït en el castell, matà ·l comte català, y l'estimbà també per l'espadada roca, fent-lo sufrir la mateixa sort de la seva víctima. Un dels records més interessants del meu viatge a Grecia, es sens dubte la vehement narració d'aquests fets de boca del metge salonita, entre les nobles ruïnes del castell de Salona, que jugà un paper tant important en l'historia dels catalans de Grecia.

Aprofitant els fets contats per l'anònim cronista de Galaxidi, y qui sab si estimulat també per aquestes poètiques tradicions, que pogué recullir en son poble nadiu, l'eminent historiador grec contemporani, Spiridion P. Lambros, actual professor de l'Universitat d'Atenes y descendent d'una familia d'Amfissa, escrigué en 1870 un drama grec titulat *El darrer comte de Salona,* el protagonista del qual es així mateix, ab greu anacronisme històric, en Lluís Frederic d'Aragó. Es veritat que·l Sr. Lambros no podia saber aleshores que aquest magnat morí en 1382, dotze anys abans de la caiguda de Salona, perquè això ho han revelat més tard els documents que vaig tenir la fortuna de trobar en l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

El drama del Sr. Lambros està basat igualment en els suposats amors del comte català ab la neboda del bisbe Serafeim; més, pera donar-li un caràcter més patriòtic y més en armonía ab els sentiments de la renaixenta Grecia, no són els turcs els que deslliuren Amfissa del domini dels catalans, sinó ·ls mateixos salonites, duts a la rebel·lió y al combat per llur prelat al tenir esment de la mort de la seva neboda. Els revoltats grecs de la vila y dels pobles veïns posen setge a l'inexpugnable fortalesa; en Lluís Frederic es mort pel mateix aimant de la seva víctima; y en Serafeim desplega la bandera de Bisanci en lo més alt de les muralles.

« — Com lliures quedem avui dels catalans, — exclama — tant-de-bo un dia, plens de goig, poguem celebrar tots plegats la festa de l'independencia de tot el poble grec.»

El drama de Lambros corona ab una apoteosi històrica l'enfilall de curioses tradicions, escrites o orals, sobre la perdua de Salona pels catalans, que no s'es estroncat mai, desde ·l XVè segle fins als nostres dies, y que rodegen encara de més encís y misteri les

ruïnes del magnífic castell ont per espai de prop d'una centuria ressonà la nostra parla arrogant, y arrelà un rebrot del casal del nostres reis.

A. RUBIÓ Y LLUCH

Barcelona, 4 Març 1910.

TASCA PROFITOSA

Fa ja algun temps que·l pulcre escriptor y intrèpit excursionista en Henry Spont, en un article publicat a *La Dépêche* sobre *Cosas de España,* després de descriure pintorescament deplorables costums d'aquest país, acabava dient: «Sempre al cap del progrés, la Catalunya s'ha emprès la noble idea de transformar la mentalitat dels seus habitants. Ella hi arribarà mercès als generosos esforços del «Centre Excursionista de Catalunya». Aquesta floreixent societat no·s contenta ni·s limita a banquetejar y discutir. Ella publica llibres, confecciona mapes, organitza excursions col·lectives, marca camins, edifica refugis».

Heus-aquí, en aquesta frase, la condensació de tota l'obra propria y característica de l'excursionisme que no devem ni podem oblidar de cap de les maneres. El nostre Centre l'ha complerta aquesta obra, portant a cap una tasca altament profitosa y lloable, digna d'aplaudiment y d'encoratjadora cooperació per part de tots aquells que·s preocupen de les coses de nostra terra. Digui-ho, si no, la nostra historia; el camí recorregut en els trenta-quatre anys de nostra existencia, fent una vida modesta primer, y seguint després ab tota embranzida pel camí marcat pels nostres capdavanters. Digui-ho, si no, l'interminable llista d'excursions realitzades per tots els endrets de nostra patria, les planes de les nostres publicacions, les guies dels senyors Osona, Torras y Soler, els refugis d'Ull de Ter y de La Castanya, y la nostra influencia y la nostra intervenció en tots els actes y projectes encaminats realment a transformar la mentalitat y els sentiments del nostre poble.

Però, ab tot, cal confessar que som sols al començ de la jornada, al menys en lo que·s refereix a la part externa, pública, vistosa, de la nostra actuació col lectiva.

Deixem de banda l'aspecte més enlairat y científic de l'excursionisme català en les seves naturals relacions ab totes les branques del saber humà, y limitem-nos a l'obra més concreta, exclusiva y

característica del mateix compresa en aquelles paraules de l'Henry Spont, y ens trobarem ab lo molt que hi ha que fer encara; ab la tasca que tenim al nostre enfront, que·ns apar ab tota grandiositat y plena de dificultats, però que, ab constancia y decisió, podrem assolir-la com assoleix l'excursionista ·l cim de les montanyes alteroses que a primera vista li semblen inaccessibles.

Si sortim de nostres ciutats pera fer alguna excursió per la terra plana, ens trobarem encara, en molts llocs, ab mal cuidades carreteres, si hi són; ab manca de ponts en les mateixes, y ab mil deficiencies y contrarietats en lo que·s refereix a hospedatges y serveis públics. Si anem cap a montanya, veurem a la mateixa despullada de ses hermoses arbredes y boscuries; la trobarem sens camins ni guies que·ns acompanyin, sens hostals ni refugis que·ns acullin, sens un recó en que la mà de l'home ·ns recordi o·ns demostri l'afecte que sent per ella. Per tot ens trobarem encara ab belleses monumentals que s'enrunen y·s desfiguren, ab belleses naturals que·s prostitueixen y·s fan desaparèixer més o menys inconscientment. Y, si abans de sortir de casa·ns volem enterar de lo que anem a veure, ens trobarem ab moltes comarques y troços de nostra terra sens mapa que consultar, sens guia a que recórrer, sens inventari de sos monuments y belleses, tal com si·s tractés d'una terra desconeguda o llunyadana.

Davant dita realitat veiem lo que hem fet y veurem lo que·ns manca fer, que no es poc ni molt fàcil. Les empreses y les iniciatives individuals molt valen y molt són d'estimar; però no són suficients pera empreses tant grans com les que ha de portar a cap l'excursionisme català. Per això ·s necessita l'obra col·lectiva, la cooperació de tots y de cada un. Les nostres montanyes ens presenten llurs descarnades ossamentes y llurs deshabitades afraus; les nostres biblioteques els molts buids a omplenar. Es precís atendre an aquestes necessitats; donar compliment an aquestes aspiracions y desitjos.

An aquesta obra hi cab tothom y hi ha feina pera tots: els uns a estudiar, els altres a recullir y ordenar els datos adquirits, els altres a executar; tothom pot contribuir a portar a terme aquesta tasca profitosa. Cal sols ordenar-la, traçar un plan y seguir-lo a mesura de nostres forces. Cal ademés vinguin a ajudar-nos molts que avui estan allunyats de nosaltres: un miler de socis són un nombre ben reduit pera formar una associació que hagi de portar a cap grans empreses; cal fer sentir la nostra veu y els nostres propòsits; cal fer que tothom ens ajudi; y aixís portarem a cap la nostra

obra de cultura y germanor, publicant llibres, confeccionant mapes, organitzant grans excursions col·lectives, marcant camins, edificant refugis; fent, en una paraula, que siga completament y ampliament certa aquella afirmació que nostre amic Spont feia al parlar de la nostra esperançadora y coratjosa entitat. — V. D. L.

BIBLIOGRAFÍA

CÉSAR AUGUST TORRAS: **Pirineu Català**, vol. VI, comarca d'Olot. — Guia itineraria de la regió, ab 118 fotogravats y un mapa.

Esmeradament imprès per la tipografía de «L'Avenç», el nostre president, l'infadigable y erudit excursionista a qui tant dèu la nostra terra, ha publicat altra de ses cobejades guies, que tant vénen contribuint a divulgar les belleses naturals del nostre terrer y a arrelar l'amor vers nostra patria. En un elegant y vistós volum de més de 280 pàgines, va desgranant un gran aplec de més d'un centenar d'itineraris, encloent així totes les excursions que poden realitzar-se per aquella comarca sotspirenenca, les quals planes valls y altes serralades tant bé ·ns descriu el Sr. Torras en la seva introducció a dita obra, tot enumerant y posant de relleu les belleses naturals que enclou en sos encinglerats penyalars, fresques valls y delitoses arbredes, y els monuments arquitectònics més notables que en ella ·s troben com a record y perpetuança de passades èpoques. Tot això ab aquell llenguatge pulcre y concís estil a que ja·ns té acostumats el Sr. Torras, y que fan d'ell un expert coneixedor de nostra llengua, la qual maneja ab tota cura y distinció.

Aquesta obra, com les anteriors del propri Sr. Torras, està rublerta de datos y notes referents a tots els llocs y monuments de la comarca, constituint així una veritable monografía de la mateixa, molt útil y fins necessaria pera tots els que pretenguin conèixer aquell troç de terra catalana. Al propri temps, l'anar acompanyada de gran profusió de gravats, la converteixen en un àlbum pintoresc y monumental de la comarca olotina, en un resum gràfic que avalora encara més el contingut d'aquesta nova y notable publicació, que ve a enriquir la biblioteca excursionística de nostra terra.

Com hem indicat, acompanya a dita obra un mapa de la comarca d'Olot a l'escala de 1 per 100,000, confeccionat y compost per nostre consoci D. Juli Vintró, ab tota exactitut y ben curosament.

Una volta més felicitem y remerciem al Sr. Torras per l'obra empresa, que tant brillantment ve realitzant ab aplaudiment de tots els excursionistes y aimants de nostra terra, els quals no dubtem estan ja esperant ab tota impaciencia els nous volums promesos pel nostre benvolgut amic y distingit company.

Montserrat. — Itinerari de la montanya, ab varis gravats y mapes y un conjunt de 144 planes, publicat per la *Revista Montserratina.*

Formant un vistós llibret acaba de publicar el reverent pare Marcet, de Montserrat, una guia d'aquella interessant montanya, força interessant y molt útil pera ·ls que, no coneixent-la, vulguin visitar-la aprofitant el temps. Precedeix aquesta obreta un ben escrit *Preàmbul històric* referent als origens y vicissituts d'aquell renomenat monastir; y tot seguit se van desenrotllant els 35 itineraris en que divideix les excursions a les fonts, ermites y pics de la tradicional montanya. En cada un d'ells descriu minuciosament els camins, distancies, altituts y llocs visitats, ab gran munió d'interessants datos referents als mateixos; y en el darrer posa l'excursió a totes les ermites en un sol dia per medi d'un ben combinat y atractívol itinerari. Conté ademés una Taula alfabètica de tots els noms de la montanya de Montserrat, citats en la mateixa. Es en conjunt una obreta sens cap pretenció, però de gran utilitat, que no deixem de recomanar a nostres llegidors.

Agustí M.ª Gibert: **Tarragona prehistòrica y protohistòrica.** — Barcelona, Imp. «L'Avenç», 1909.

En un conjunt de més de 250 pàgines, curosament escrites y molt ben presentades, el distingit historiaire tarragoní ·ns presenta ·l passat de sa ciutat nadiua, en els temps primitius, ajudant a descórrer els vels que envolcallen les infanteses de la nostra terra. Comença ·l Sr. Gibert per sentar la formació y constitució geològica de la comarca del Camp de Tarragona, y els principals caràcters de les races prehistòriques, pera passar després a estudiar els monuments megalítics de la nostra Catalunya, presentant una nota del nombre y distribució geogràfica dels diferents dolmens, menhirs, cròmlecs y cists, que existeixen escampats per les diferents comarques de nostra terra, per ell coneguts. Y, després de dedicar unes quantes planes a l'escriptura y parla primitives, entra a parlar dels temps protohistòrics, de la Tarragona ciclòpica, de les arts y industries orientals y ibèriques, y de la civilització cosetana, ab qual estudi termena la seva obra. Avui, que sembla rependre-s l'afició als estudis prehistòrics, es molt d'agrair el que·s publiquin obres com les del Sr. Gibert, en les que·s fa això ab tota cura y seriositat, ab evident y real erudició, y en una forma castiça y agradable, que fa encar més atraients aquesta mena de publicacions.

A més de les obres anteriors, hem rebut, durant aquest primer quatrimestre de l'any corrent, varies altres publicacions, entre les que recordem les següents: *Les Roussillonnais à la conquête de Mallorca et de Eyvissa,* per Jules Delpont; *Las minas de Termes*, pel comte de Romanones; *El alto Jalón,* pel marquès de Cerralbo; *Die Lage in Spanien der Katalanischi Block Neve Parteibildung,* pel Dr. E. Vogel; *Le Comte Henry Russell,* per L. Le-Bondidier; etc., etc.

REVISTES

Dins d'aquest any hem anat rebent totes les revistes ab les que té establert cambi 'l nostre BUTLLETÍ. Heus-aquí la llista de les mateixes, excepció feta de varis periòdics y altres publicacions que igualment venim rebent:

Butlletí del C. E. de la Comarca de Bages, Manresa; *Butlletí del Centre Excursionista*, Lleida; *Revista Montserratina*, Montserrat; *Butlletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, Palma de Mallorca; *Butlletí de la Societat Arqueològica Luliana*, Palma de Mallorca; *Revista de Menorca*, Mahó; *Boletín de Historia y Geografía del Bajo Aragón*, Tortosa; *Revista de la Asociación Artístico-Arqueològica*, Barcelona; *Butlletí de la Institució Catalana d'Historia Natural*, Barcelona; *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, Barcelona; *Memorias de la Real Academia de Ciencias*, Barcelona; *Estudis Universitaris Catalans*, Barcelona; *Revista Musical Catalana*, Barcelona; *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, Barcelona; *Hojas Selectas*, Barcelona; *La Fotografía Práctica*, Barcelona; *Boletín Oficial de la U. V. E.*, Barcelona; *El Viajero*, Barcelona; *La Ilustració Catalana*, Barcelona; *Barcelona*, Barcelona; *El Trabajo Nacional*, Barcelona; *Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones*, Valladolid; *Boletín de la Sociedad Española de Excursiones*, Madrid; *Boletín de la Real Academia de la Historia*, Madrid; *Boletín de la Real Sociedad Geográfica*, Madrid; *Revista de Geografía Comercial y Mercantil*, Madrid; *Boletín de la Institución libre de Enseñanza*, Madrid; *Cultura Española*, Madrid; *Anales de la Facultad de Ciencias*, Zaragoza; *Revista Aragonesa*, Zaragoza; *Revista de la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales*, Zaragoza; *Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos*, Orense; *O Instituto*, Coimbra; *Revue Catalane*, Perpinyà; *Bulletin de la Section du Canigou*, Perpinyà; *Bulletin Pyrénéen*, Pau; *Bulletin de la Section du Sud Ouest*, Bordeus; *Bulletin Hispanique*, Bordeus; *Bulletin de la Société Ramond*, Bagnères de Bigorre; *La Montagne*, París; *Spelunca*, París; *Bulletin des Excursionistes*, Marsella; *Bulletin de la Section des Alpes Maritimes*, Nice; *Bulletin des Langues Romaines*, Montpeller; *Bulletin de la Société Languedocienne de Geographie*, Montpeller; *Bulletin de la Société Archéologique du Midi*, Tolosa; *Bulletin Archéologique et Historique*, Montauban; *Bulletin de la Société d'Études Scientifiques*, Angers; *Alpine Journal*, Londres; *Földrajzi Közlemények*, Budapest; *Jahrbuch des Ungarischen Karpaten-Vereines*, Igló; *Mitteilungen des D. und O. Alpenvereins*, Viena; *Bulletin du Club Alpin de Crimée*, Odessa; *Swenska Turist Föreningens*, Stockolm; *Imer*, Stockolm; *Bulletin de la Société Neuchateloise de Géographie*, Neuchatel; *Bulletin de la Société Royale Belge de Géographie*, Brusseles; *Bulletin de Dialectologie Romane*, Brusseles; *Touring Club Italiano*, Milan; *L'Excursionista*, Turin; *Sicula*, Palerm; *Alpi Giulie*, Trieste; *Bolletino Degli Alpinisti Tridentini*, Trieste; *La Paganella*, Trieste; *Japanesse Alpine Journal*, Yokohama; *Revista de la Sociedad Científica Antonio Alzate*, Mèxic.

NOTES

Necrològica. — El dia 19 del prop-passat Abril va morir en aquesta ciutat el nostre estimat company reverent doctor mossèn Norbert Font y Sagué, que tant s'havia distingit dins les tasques de l'excursionisme català y dins del general moviment de cultura de la nostra terra. La seva mort, ocorreguda als trenta-sis anys d'edat, en plena joventut y quan tothom tant esperava de la seva activitat y reconeguts coneixements, ha causat pregon sentiment en tot Catalunya, que per tota ella era prou conegut y estimat. Mossèn Font y Sagué era doctor en Ciencies naturals, catedràctic dels «Estudis Universitaris Catalans», vocal de la «Junta Autònoma Municipal de Ciencies Naturals» de nostra capital, individu de gran nombre de corporacions científiques y culturals de nostra terra y de l'extranger, y autor de varies obres y nombroses publicacions referents a literatura, historia, arqueología, excursionisme y geología, molt estimades y conegudes pels seus compatricis. Tenia ademés especials aficions y aptituts pera les belles arts y les lletres, havent conreuat ab èxit el dibuix y la poesía. En altre lloc d'aquest número publiquem el seu retrat, que acompanyem de quatre sentides ratlles, tot esperant el dia en que honrarem la memoria de mossèn Font com ell se mereixia.

L'acte de l'enterrament, que tingué lloc al següent dia de la seva mort, va convertir-se en una vera manifestació de dol, assistint-hi una nombrosa concorrencia, representacions de moltes entitats y associacions, y les personalitats més conegudes dins del nostre món intel·lectual, remarcant així les generals simpaties y estimació en que·s tenia a mossèn Font y Sagué. L'Ajuntament de nostra capital, gran nombre de corporacions científiques y la premsa de tots colors de nostra terra, han dedicat sentides paraules en recordança del nostre company perdut. A totes aquestes manifestacions de condol hi afegim la nostra, ben coral y intensament sentida.

Congrés de la Federació Internacional de Societats Pireneïstes. — Del 19 al 21 del passat mes de Març va celebrar-se a Bordeus aquest nou Congrés Pireneïsta, an el que no va poder concórrer a darrera hora cap comissió del nostre Centre Excursionista, per les raons que ja vam apuntar en el darrer número d'aquest mateix Butlletí. Ab tot, la nostra entitat hi va esser deguda y dignament representada en la persona del nostre actiu y estimat consoci ·l comte de Saint-Saud, president de la «Comissió Internacional Pirenenca de Toponimia y Topografía», que prengué part activa y valuosa en l'organització y reunions d'aquest Congrés. De les vint-y-cinc societats afillades a la Federació, vint-y-quatre hi estaven representades per divuit delegats, molts d'ells individus de les Juntes Directives de les mateixes. Aquest Congrés coincidí ab les festes organitzades per la Secció del Sud-Oest (Bordeus) del «Club Alpí Francès», que commemorava

la seva fundació. El dia 29 hi hagué una solemne sessió y conferencia ab projeccions, per l'abbé Gaurier, sobre *Els Pireneus d'Aragó.* El 20 se celebrà la sessió del Congrés, acordant-se, entre altres extrems, la creació de Comissions d'Estudis glaciars, de Bibliografía y de Sports d'hivern; introduint-se ademés lleugeres modificacions en els estatuts. Al vespre hi va haver banquet ab més de seixanta comensals, regnant en dit acte la més coral germanor entre tots els concorrents vinguts de diferents comarques y regions. El 21 va visitar-se la població de Bordeus, havent-hi recepció oficial per part de la seva corporació municipal. Al vespre, els senyors delegats, van assistir al Gran Teatre, responent a l'atenta invitació del senyor alcalde. També 's visità durant dit dia l'important Exposició de Fotografíes Pirenenques organitzada per la Secció del Sud-Oest, a la qual han concorregut més de quaranta expositors, ab més de 800 proves, de les provincies basques, de Catalunya, dels Baixos Pireneus y dels Pireneus Orientals. En conjunt aquest Congrés va veure-s força animat. El prop-vinent se celebrarà, a primers de Setembre, a la bonica y riallera vila d'Eaux-Bonnes.

Quique suum... — El simpàtic portaveu del «C. A. F.» no ha volgut rectificar plena y complidament el solt que publicà temps enrera referent a l'Observatori Meteorològic de Viella, tal com era degut y nosaltres demanavem. En el seu número darrerament rebut publica altre solt com a complement — diu ell — del publicat en Novembre darrer, el que no'ns satisfà prou, per lo que en el número vinent li replicarem posant les coses al seu degut lloc, ja que avui no tenim espai pera fer-ho. Serveixin sols les precedents ratlles d'avís de rebut del solt que indirectament ens dedica nostre apreciat confrare *La Montagne,* que apareix firmat per Mr. Marcel Parant, incansable escriptor excursionista, molt benvolgut entre nosaltres.

L'espectre de Brocken al Canigó.—Segons ens conta M. O. Mengel, en un ben escrit y pintoresc treball publicat al *Bulletin de la Section du Canigou,* novament en els nostres Pireneus s'ha pogut observar l'espectacle del mirallatge, sempre sorprenent, admirat alguna que altra volta en els països del Mitgdia, y que tant popular fou en les llegendes germàniques y del Nord, y d'una manera principal en les montanyes de l'Harz, coronades pel cim del Brocken, ont moltes vegades s'ha pogut observar dit curiós fenomen òptic. Aquesta volta 'ls nostres companys l'observaren, desde 'l peu de la Torra de la Massana, el dia 19 del darrer Desembre, ben prop del mitgdia. En el nombre vinent pensem reproduir dit treball, traduït a nostra llengua.

Noves guies. — Tot just acaba de publicar-se la nova guia de la comarca d'Olot, del Sr. Torras, que ja se n'anuncíen d'altres. A més de la corresponent a la comarca del Cardener, del propri Sr. Torras, tenim noticies d'estar properes a aparèixer una guia de totes les serres de l'alt Pla de Barcelona compreses entre 'l Llobregat y el Besós; altra referent al

Montseny, de la que tenim molt bones noticies y que es molt esperada; y altra referent a excursions a realitzar en un dia desde nostra capital, la que no dubtem tindrà igualment una bona acullida per la seva pràctica utilitat pera 'l petit excursionista y pera 'l que vulgui conèixer les encontrades y comarques veïnes a nostra estimada Barcelona. Molt ens plau el poder donar aquestes noves que revelen les lloables aficions y empreses de benvolguts companys nostres, ja que consocis nostres són o seran els autors de dites anunciades publicacions.

Excursió interessant. — Ho serà de debò la que la Junta Directiva del nostre Centre ha organitzada per les vinentes festes de Pasqüa vers les altes valls del riu Llobregat y durant les que's visitaran les mines de Fígols y la grandiosa fàbrica de ciments del Clot del Moro. La companyía del ferrocarril de Berga, el Sr. Olano, proprietari de dites mines, y els que ho són de la fàbrica esmentada, han promès donar tota mena de facilitats y fer lo possible pera que'ls excursionistes puguin visitar ab deteniment y profit aquells interessants llocs, fent-los agradosa l'estada en aquella hermosa comarca, les quals belleses naturals són per tothom reconegudes. Ens consta són ja en gran nombre 'ls socis inscrits que prometen assistir-hi col·lectivament ab llurs respectives families, convertint aixís aquesta interessant sortida en una de les excursions més concorregudes que hagi pogut organitzar la nostra entitat. En el vinent número 'n donarem compte.

Pels mateixos dies hi han també altres excursions anunciades per la Plana de Vic, Guilleríes y serres de Collsacabra, que igualment prometen veure-s molt concorregudes.

CRÒNICA DEL CENTRE

Abril de 1910

SESSIONS Y CONFERENCIES

La comarca d'Olot. — El dia primer d'aquest mes, el nostre president, D. César A. Torras, va donar una interessant conferencia sobre aquest tema, com a primicies de la seva nova guia, que acabava de publicar, referent a dita pintoresca comarca. Descrigué, en aquesta conferencia, els límits naturals, el monuments y les belleses més notables d'aquella regió, y alguns dels interessants itineraris d'excursions a realitzar per les seves encontrades; presentant al propri temps una vistosa col·lecció de clixés fotogràfics, per ell mateix obtinguts en les nombroses excursions que hi porta realitzades.

Impressions d'un viatge a Grecia. — En les sessions dels dies 8 y 15, nostre consoci D. Ramon d'Alòs y de Dou, va donar les seves anunciades

conferencies, ressenyant les impressions rebudes durant el viatge d'investigació històrica que féu a Grecia en la companyía del Dr. Rubió y Lluch, altre estimat y distingit company. El senyor d'Alòs anà exposant y descrivint l'itinerari recorregut, fent remarcar l'importancia dels diferents llocs y monuments visitats, y fent sobre d'ells atinades consideracions crítiques, detenint-se principalment a Atenes y a la seva acròpolis, a Tebes y a Neopatria, donant una idea acabada d'aquell país per nosaltres tant interessant baix molts conceptes. Acompanyà la conferencia una abundosa col·lecció de projeccions fotogràfiques.

UNA EXCURSIÓ A NORUEGA Y AL SPITZBERG. — Nostre bon amic y company D. Lluís Llagostera va donar-nos, durant les sessions hagudes en els dies 22 y 29 d'aquest mes, les seves impressions del viatge que l'estiu passat va fer al país del sol de la mitja nit en companyía del nostre benvolgut consoci D. Rosend Serra y Pagès. Ab estil brillant y agradosa conversa va anar ressenyant, el Sr. Llagostera, tot el país recorregut y les impressions que d'ell va rebre. Exposà l'avui relativa facilitat de fer aquestes excursions ab tota comoditat, y anà desgranant un seguit d'atinades y justes observacions que li sugerien els llocs visitats y les incidencies d'un viatge d'aquesta naturalesa. De tot el trajecte recorregut y dels llocs visitats, desde Hamburg y Odda fins al cap Nord y arxipelag del Spitzberg, ab ses visions y belleses, ne féu una completa y acabada descripció, a lo que contribuí la presentació de nombroses y magnífiques fotografíes que anà projectant en el transcurs de les seves interessants conferencies.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

UNA EXCURSIÓ AL PAÍS DE LES TRADICIONS: LA SUIÇA GERMÁNICA. — Els dies 2 y 16, D. Rosend Serra y Pagès va donar la continuació de les conferencies (III y IV), ressenyant *Una excursió pel país de les tradicions,* en les que·s va ocupar respectivament del Rhin (de Schaffhouse a Constança), del llac de Constança, de Sant Gall y de Lucerna en la primera; y del llac dels Quatre Cantons, del Rigi, del llac d'Uri, y principalment d'Altdorf, en l'última, en la que va fer conèixer ab deteniment la llegenda den Guillem Tell, llegint els documents d'allí ont era originada y citant-ne·l desenrotllament successiu ab molta abundor de datos.

En abdues conferencies el Sr. Serra va descriure les costums tradicionals més importants y les llegendes més notables dels llocs esmentats, acompanyant-ho sempre de bona pila de projeccions lluminoses; y en la primera, a més, la professora de piano y distingida folk-lorista Srta. Agna Queraltó va tocar ab gust exquisit un esculliment de cançons populars suices, que varen complaure en gran manera a la concorrencia.

Dissabte, dia 30, D. Ramon N. Comas continuà la lectura de ses *Costums barcelonines,* donant a conèixer diferents curiositats de la vida passada

de nostra ciutat, com per exemple *L'estatua de Ferran «el Catòlic» a la plaça Reial, Una visita nocturna al cementiri, Una Mare de Déu de Montserrat blanca, La primera fàbrica de xecolata,* etc.

SECCIÓ DE FOTOGRAFÍA

Els clixés d'Art del Centre Excursionista.— El dia 14, el president d'aquesta Secció, D. Emili Llatas, va donar la seva anunciada conferencia, posant de relleu l'importancia de les col·leccions existents en l'arxiu fotogràfic de la nostra associació en lo que·s refereix a les obres artístiques avui conservades per tots endrets de nostra terra, y l'utilitat de la fotografía pera la divulgació de dites obres artístiques y pera llur perpetuació en cas de desaparició de les mateixes. Com a prova de ses afirmacions presentà varis dels clixés del nostre arxiu, fent justes explicacions referents a les obres representades y als llurs respectius autors.

Utensilis y material fotogràfic més convenient als aficionats.— El dia 28, el senyor D. Alfred Bosch va donar la seva segona conferencia de la tanda que sobre Fotografía té anunciades. En aqueixa conferencia tractà dels objectius, trípodes, etc., y de les cambres fosques, fent atinades consideracions sobre llurs classes, usos y aplicacions, acabant per exposar la manera y forma de muntar un bon laboratori fotogràfic. Aquestes conferencies, donades en forma d'agradosa conversa, vénen despertant molt interès entre·ls aficionats, desprenent-sen un marcat caràcter de pràctica utilitat.

Excursions y visites. — Pera completar el plan que pera aquest curs se va formar la Junta Directiva d'aquesta Secció, la mateixa ha organitzat una serie de visites y excursions, per diferents endrets y llocs de Catalunya, que tenen gran interès pera la fotografía artística y documental. An aquest fi, el dia 17, va fer-se una excursió a Sant Miquel del Fai, passant per Caldes y Sant Feliu de Codines y retornant per Centelles, assistint-hi, entre altres, els Srs. Castelló, Danès, Llatas, Roig (Joan y Gabriel), Sala, Salvany y Solà, que obtingueren gran nombre de proves fotogràfiques; y el dia 24 van visitar-se·ls coneguts jardins del Laberint, l'hermosa possessió que·l senyor marquès d'Alfarràs té a la veïna barriada d'Horta. Hi assistiren una quarantena de senyors socis.

CONVERSES D'ARQUEOLOGÍA

En els dies 6, 13, 20 y 27 d'aquest mes d'Abril, nostre consoci D. Pelegrí Casades y Gramatxes, ha vingut continuant el seu Curs d'Arqueología, donant les conferencies números CXXIV, CXXV, CXXVI y CXXVII, que corresponen a les novena, desena, onzena y dotzava de *La Grecia clàssica.* En la primera d'elles acabà l'estudi de l'acròpolis d'Atenes, ab la descripció

del seu estat actual y de les causes de sa ruïna; en les dos següents continuà l'estudi de l'arquitectura religiosa en aquest període, ocupant-se principalment dels temples de Teseu y de Zeus, a Atenes, y de les aplicacions de l'art corinti en els monuments d'aquest estil o ordre arquitectònic; y en la darrera s'ocupà de l'estudi de l'arquitectura funeraria, fosses túmulus y esteles, en aquest període de l'art clàssic.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARAN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES D'ABRIL

TEMPERATURES (A L'OMBRA)				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES A 0° Y AL NIVELL DE LA MAR	
MITGES MENSUALS		MAXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
4°.24	5°.89	22° (dia 21)	— 7°. (dia 1)	764'58 mm.	765'13 mm.

ESTAT DEL CEL.					
Dies serens . .	5 8 m.	3 8 t.		Dies de pluja . .	13
» nuvolosos.	11 »	8 »		» de neu. . .	10
» coberts . .	14 »	19 »		» de glaçada .	10
				» de rosada .	3

HUMITAT RELATIVA		NÚVOLS		NUVOLOSITAT	
MITGES MENSUALS		CLASSE DOMINANT		MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA
75'63	78'16	NIMBUS	NIMBUS	6'76	7'70

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 92'5 mm.
» DE NEU » 0'03 mts.

VENT		
DIRECCIÓ DOMINANT		VELOCITAT: EN 24 HORES
8 MATÍ	8 TARDA	MITJA MENSUAL
NE-Calmes	NE.	157'41 kms.

J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA y la Direcció del BUTLLETÍ deixen íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona.— Tip. «L'Avenç», Rambla de Catalunya, 24. — Telefon 115

Any XX Barcelona, Juny de 1910 Núm. 185

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

RECORRENT LA COMARCA DEL SOMONTANO

(Continuació)

LIESA

Les poblacions del Somontano tenen una nota característica altament aragonesa: la de mostrar algunes de llurs cases grans escuts d'*infanzonía*. Pera donar-ne a conèxer una mostra de lo que són aquests detalls, deguts més a la influencia del occident d'Aragó que no al del seu orient, escullirem a Liesa, població situada entre Siétamo y Ibieca y a la que nos hi porta la interessant capella de la Mare de Deu *del Monte*.

La petita placeta, que, al mitg de la vila, ostenta lo nom oficial de *Plaza de la Constitución*, es un lloch altament característich per lo motiu de referencia. Solament allà, hi han tres dels vuyt escuts d'*infanzones*, ab que compta Liesa. Se troben esculpits en edificis que semblen devallar del segle XVIII. Lo hu d'ells té gravat un cor y una creu, lo lletrero *Armas de Vescós* y la data *1798:* lo segon, en la millor casa de Liesa, qual frontispici té ornamentacions barroques, mostra a son entorn, la llegenda, *Armas de los Guiral*. Anotem altres noms que també 's llegexen en los escuts d'altres cases de bona construcció: *Armas de los Baras*, de complicats quartels; *Armas de los Binvales; Armas de Morcate*; *Armas de Buil;* y *Armas de los de Ramón*. Aquestes darreres per cert que's composen d'un escut partit per meytat, ocupant, la creu, la part superior y les barres reyals d'Aragó, la part inferior. Són unes armes completament iguals a les de l'Orde de la Mercè.

Actualment, quasi tots los *infanzones*, que, en lo segle XVIII lluhien orgullosament aquestes armes, y residien en aytals poblacions del Somontano, se n'han allunyat, abandonant terres, cases y escuts, y contribuhint a la decadencia de la agricultura aragonesa.

Al entrar en una d'aquestes cases senyorials (si s'admet la paraula) convertida en humildíssim hostal, no poguerem menys que exclamar: *sic transit gloria mundi.*

Ometem parlar de la iglesia parroquial, faltada de detalls artístichs y sortint de la Vila passarem a la capella de *Nuestra*

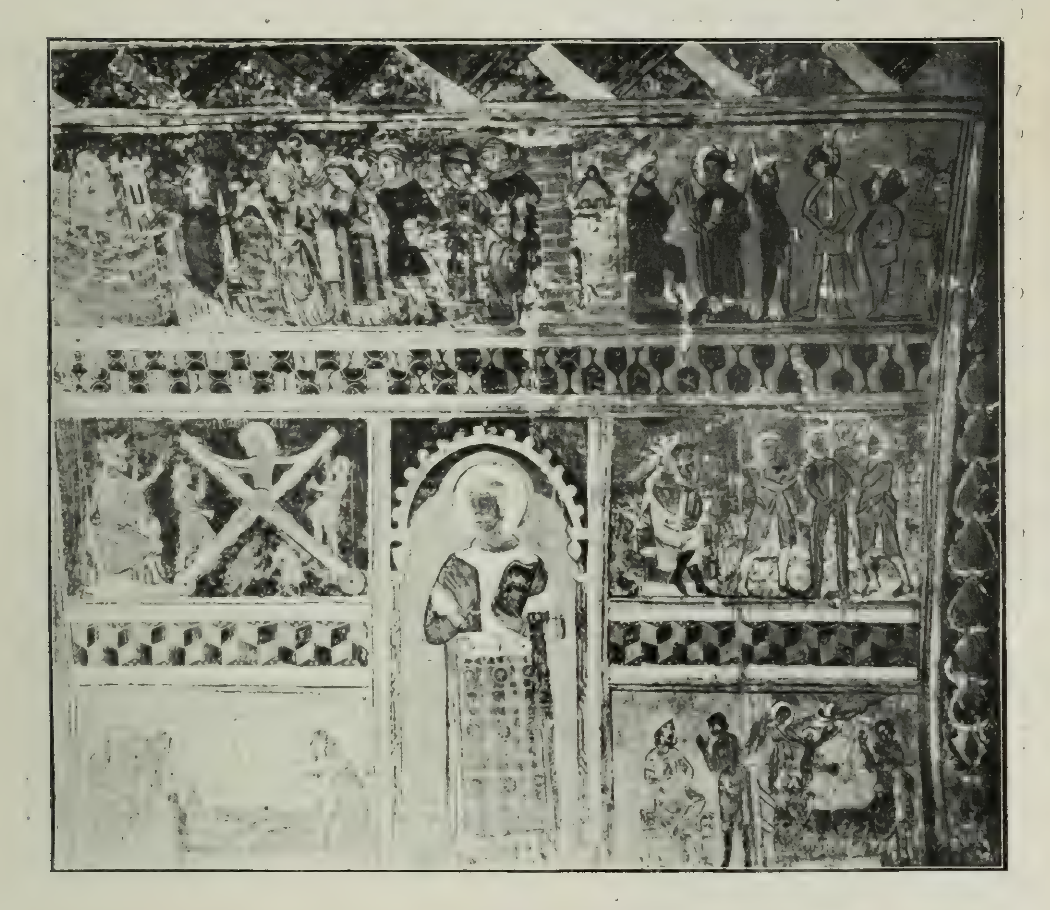
LIESA: LES CASES DE VESCÓS Y DE GUIRAL EN LA PLASSA DE LA CONSTITUCIÓ

Señora del Monte, que està a un kilometre y mitg. Sa situació es atrayent, segons ho solen ser tots aquests santuaris eregits al cim d'una altura dominadora de la plana. Senzilla es, exteriorment mirada, la capella, caracterisant-la l'atri o porxe ab tres pedriços a cobert. Son interior fou obrat en dugues èpoques: la part del altar major o absis ab volta de canó, es la més vella, y sembla feta en lo segle XIII o XIV. La part del porxe y entrada s'alçaria de nou en lo XV, qual volta es de punt d'atmetlla. En ell hi han dugues inscripcions; la una illegible; l'altra diu: *Aquesta obra primera real el Concellio de Liesa la fiço pintar.*

Lo retaule del altar major, del segle XVI, es de poca impor-

tancia: porta la llegenda: *Este retablo de Nra. Señora mandaron acer el concello del lugar de Liesa: era bicario Mosen Pedro Laguna, alcaide Martin de Lena, iurados Martin de Binvales Ivan Benedete, promciero Marti Borao maior ✠ Acabose año Mil DXXXVII. Maese Estevan me fecit ✠.*

Són més remarcables unes pintures murals del segle XIV. Les

Liesa: Pintures murals del segle xiv en «Nuestra Señora del Monte»

de la part del Evangeli, o siga a la esquerra mirant al altar, representen passatges de la vida de Sant Vicents d'Osca (qual festa es lo 22 de Janer) a igual que lo frontal, format de dotze quadros del mateix tema y degut a la propria època. Les pintures de la dreta, de labor consemblant, tenen temes variats.

Una petita taula solta, porta pintats dos escuts senyorials: l'hu format de tres lleons rampants en camp vermell: l'altre, omplert per onze losanges distribuits en tres linies pintats de groch en fons vermell.

En les pedres de les parets foranes hi trobàrem tres senyals de constructors. Al absis, un forat en una grossa pedra, es objecte d'especial veneració. Dihuen que allí, un vehí de Liesa, Sebastià Borao, hi trobà una capsa de reliquies, ab circumstancies extraordinaries. Ab tal motiu, s'instituí la festa principal de la població lo dimars de Pasqua de Pentecostès.

Se suposa que la capseta hi fou amagada per los templers del vehí lloch de Foces, al vagar fugitius per la persecució de que foren objecte. Foces distarà uns tres quarts o una hora del lloch ahont estavem, ovirant-se al altre cantó d'una petita serra. La capseta, que se diu coetania a la expulsió dels templers, es una obra de maqueteria, ab incrustacions d'os y fusta, que tant hàbilment fabricaven los sarrahins. No la crehem anterior al segle XVI. Se guarda en la rectoría, tenint-la lo Rector en la més alta estima.

ANGÜÉS

Accidentalment visitàrem aquesta vila, lloch de passatge de la carretera d'Osca a Barbastro, per poder recorre ab més facilitat les interessants iglesies de Sant Miquel de Foces y del monestir de Casvas.

Al deturar a la *Posada del Pilar* d'Angüés, son hostaler, lo *tio Bernabé*, nos acullí ab sobres de suspicacia. Alt, gras, ben plantat y sech de paraules, semblava que no volgués allotjar-nos en son hostal. Apuràrem nostra diplomacia per guanyar-nos la voluntat d'aquell aragonès de vell temple, logrant lo que·ns proposavem. Després se convertí en nostre millor auxiliar de les presents investigacions excursionístiques.

Havent sopat, la hermosura d'una clara y quieta nit de lluna com era la del 24 de Maig de 1907, nos atreya fòra del hostal. Quan lo *tio Bernabé* s'enterà de que desitjavem recórrer la població, cregué molt del cas referir-nos un *divertiment* a que s'entregaven alguns minyons. Y era, que, amagats en la ombra, ensajaven la puntería, disparant a distancia, armes de foch damunt les siluetes que veyen transitar per carrers o camins. Axís hi restaren ferides dues dònes. La explicació nos feu extremar la prudencia dexant d'admirar la llum de la lluna més enllà del Hostal.

Angüés compta ab una antigualla, que val un senzill recort en nostra relació: la font pública. Està a uns cinch cents metres de la vila. Lo manantial neix a gran fondaria, y per assolir-lo sense

haver de poar l'aygua, s'hi construhí, segurament en la Edat mitjana, una llarguíssima escala, que s'endinsa per les entranyes de la terra. Les dònes pugen y baxes les escales, en certes hores a tall de processó. Produeix impressió fantàstica vèure-les surgir de les tene-

Foces: Absis de l'iglesia de Sant Miquel (segle XIII)

bres a la llum, ayrosament carregades ab gerres d'aygua al braç y a la testa. Al hivern, ab les glassades, se fa perillós anar a cercar aygua, per posar-se altament relliscoses les escales, produint-se no poques caygudes.

SANT MIQUEL DE FOCES

Ab una hora y mitja de caminar pot anar-se d'Angüés al santuari de Sant Miquel de Foces. Pertany avuy a la població d'Ibieca, de la que ne distarà un kilòmetre y mitg. S'hi va sempre per camí carreter.

Foces es plural de *foz*. Aquesta paraula resulta prou coneguda en los Pirineus de Aragó y Navarra, denotant avench y també obertura feta per les aygües al atravessar altes montanyes. Es paraula d'un ús molt generalisat, estesa a abdues vessants pirinenques, com ho demostra altre d'aquest nom, *Foz*, que està en la part del Pi-

FOCES: PORTA DEL ANTICH MONESTIR DE SANT MIQUEL (SEGLE XIII)

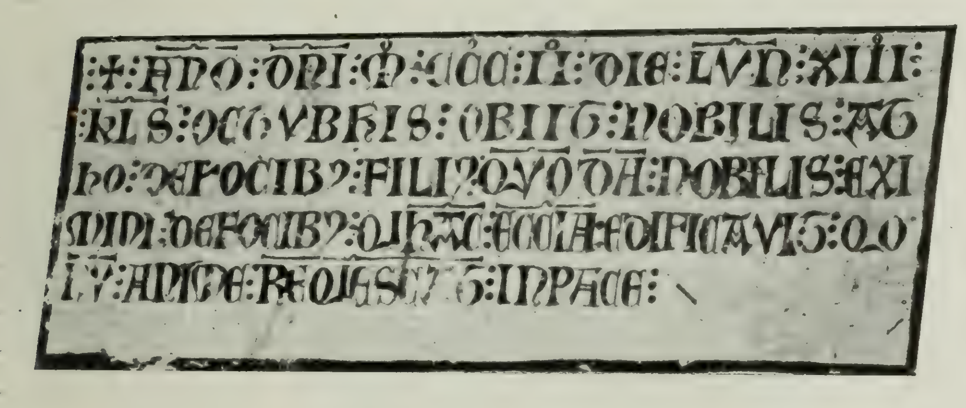
rineu francès. La sua antiguitat es també manifesta, puix apar usat en los segles IX, X y XI [1].

Al turista li ocasiona evident sorpresa trobar isolada, y lluny de tot poblat, a una interessant iglesia gòtica de tres naus, qual

1) *Discursos leídos ante la R. Academia española en la recepción pública del Excmo. Sr. D. Francisco Codera el día 15 de Mayo de 1910*, p. 34, 35 y 36.

absis, plena de detalls ornamentals, se destaca netament del blau del cel. La combinació del arch de mitg punt, ab l'arch d'atmetlla, dels seus finestrals, dóna a entendre que tenim al davant un d'aquests monuments de transició, que tant pregonen l'esplendor y prosperitat del segle XIII en tota la confederació catalano-aragonesa.

Muntant al petit pujal de Sant Miquel de Foces, contemplàrem una artística portalada, que, tant per sa magnificencia com per son estil, consona ab l'absis que acabem d'admirar. L'art romànich, completament influit per lo gotich, ha apurat la ornamentació dels archs de mitg punt, que, alçats damunt gòtichs capitells, ab ses impostes, acusen una època avançada dintre del segle XIII. Y que axís fou, també ho corroboraran al interior tres naus gòtiques ab creuer, y finestrals, ab la rara particularitat de tenir les llargues columnes partides a la meytat de sa altura per un collarí; y finalment la làpida sepulcral d'Athó de Foces lo fundador de dita iglesia, mort en 1302, que copiem a la lletra:

Foces: Inscripció sepulcral d'Athó de Foces
Fill del fundador de Sant Miquel, N'Eximen de Foces

✠ anno dni · m° · ccc° · ii° · die lune xiii°
kls · octubris obiit nobilis at
bo · de focibus · filius · quondam · nobilis · exi
mini · de focibus · qui · hanc · ecclesiam · edificauit · quo
rum · anime · requiescant · in pace ·

La prepotent familia aragonesa dels Foces, a semblança dels sobirans de nostra confederació, construí esplèndidament aquella

iglesia, destinant-la, al que sembla, a sepulcre dels seus successors, en lo solar payral de tant renomats cavallers.

Dos noms ilustres en la historia aragonesa llegim en la làpida funeraria que acabem de transcriure: Eximen y Athó de Foces.

FOCES: UNA DE LES DUGUES CAPELLES LATERALS VEHINES AL ALTAR MAJOR

La familia dels Foces era de les que també solia adoptar uns mateixos noms. En ella los d'Eximen y d'Athó, los dugueren diferents generacions.

Prenent la historia d'Aragó, serà difícil no trobar-hi continuament als Foces. Ja al temps no tant llegendari de Ramir II, hi apar lo cap d'En Ramon de Foces, entre los setze caps, que, lo famós rey monjo, se diu colocà en rodona simulant una campana.

Athó de Foces seguia la cort de Pere I *lo Católich* en 1212 y 1213. En 1225 era majordom de Jaume I. Fou dels primers en acudir a la conquesta de Valencia.

Eximen de Foces seguia a Jaume I en 1256 quan anà a Calatayut: lo mateix any lo comissionà dit Monarca, per negociejar ab Aladrach capdill sarrahí de Valencia. Fou nombrat procurador del reyalme de Valencia en 1258 (6 de Setembre). Quan Jaume I, en 1259, aparellà sa malhaurada expedició a Terra Santa, Eximen de

Foces li dexà la suma de 32,000 sous, tenint sots la sua jurisdicció, no poques viles aragoneses, empenyorades per lo Rey en garantía de son deute[1].

Fou en aquest any 1259 quan Eximen de Foces construí la magnífica iglesia de Sant Miquel de Foces, donant-la als frares hospitalaris de Sant Joan de Jerusalem. La dotà ab lo castell y vila de Foces y llochs de Coscullano y los Certales. Imposà de condi-

FOCES: PINTURES MURALS EN LO SEPULCRE D'ATHÓ DE FOCES

ció a dita ordre, que hi tinguessin un comanador y tretze frares preberes, hu d'ells ab titol de prior. Havian de vestir a tretze pobres lo dia de Sant Miquel. Lo bisbe d'Osca, Solà, hi afegí a tal donació les iglesies de Huerto y de la Yedra[2].

En 1260 (28 de Juliol) Eximen de Foces signà les negociacions per lo mullerament del infant primogènit Pere, ab Constança de Sicilia.

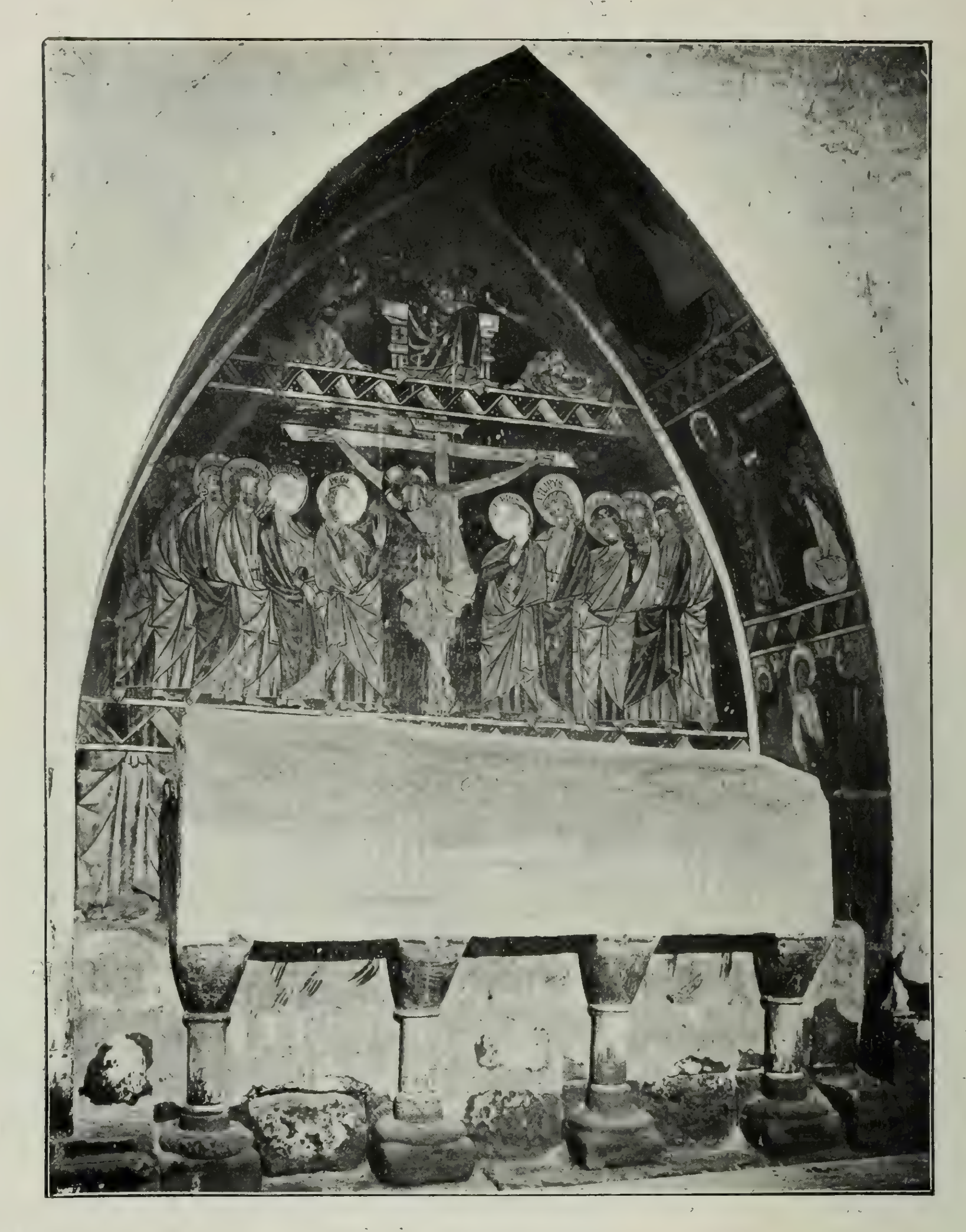
Athó de Foces, en 1269, era procurador reyal en Aragó[3]. Quan

1) *Enajenaciones del Real Patrimonio en Aragón*, A. C. A.

2) P. Ramon de Huesca: *Teatro histórico de las iglesias de Aragón*, vol. VI, plana 233.

3) BUTLLETÍ DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, vol. XVIII, plana 209.

morí a Barcelona, nostre monarca Anfós II (17 de Juny de 1291), Athó s'hi trobava present, essent hu dels tres representants del reyalme d'Aragó qui anaren a Mallorca a esperar al successor

FOCES: SEPULCRE AB PINTURES MURALS DEL SEGLE XIV

Jaume II, y ab qui s'ajuntaren lo 6 d'Agost de 1291. Segons la sua làpida sepulcral, morí lo 19 de Setembre de 1302[4].

4) Fa notar, lo P. Ramon de Huesca, que hi ha una errada en l'epitafi d'aquest cavaller, puix lo 19 de Setembre s'esqueya en dimecres, en l'any 1302, y no pas en dilluns segons se llegeix en dita làpida.

Eximen de Foces seguia, en 1320 (25 d'Octubre) al infant Anfós: en 1322 (20 de Maig) signà la erecció del comtat de Ribagorça[1].

Athó de Foces, en 1322 (6 de Setembre), seguia al infant primogènit Anfós[5] y en 1328, aquest, ja Rey, l'armà cavaller.

Artal de Foces, en 1343, seguia al Rey en la expedició de

Foces: Detalls de les pintures murals d'un dels sepulcres de Sant Miquel

Mallorca, ahont fou armat cavaller per Pere *lo Cerimoniós*. Casà ab Sibilia de Fortià, la que, al quedar viuda, tornà a casar ab lo predit Monarca y l'abandonà en sos ultims dies[2].

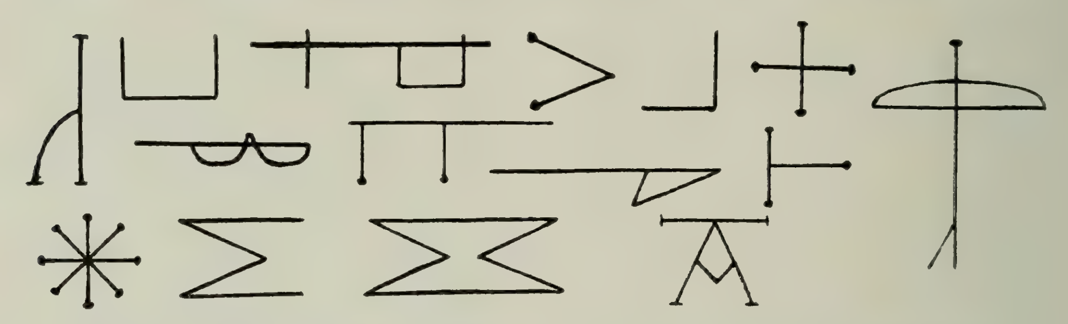
Athó de Foces, en 1344, en guerra ab la familia Azlor, combaté y prengué lo lloch d'Arinyo. Per aquest excés, lo Rey li seqüestrà los bens, promoventse seria qüestió de competencia ab lo Justicia. Era Justicia un parent dels Foces, y estava aparellada forta conflagració a Çaragoça, puix hi tenia molts y bons valedors.

Lo castell de Foces, en lo segle XV, passà a poder dels Urrea.

1) *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, any 1909, planes 11 y 14.

2) *Diario de Barcelona* del 6 Maig 1909 (edició tarda).

En 1440 (20 de Janer), Lope Ximenez d'Urrea enclogué a Foces en una gran circumscripció jurisdiccional de que lo Rey li n'otorgà lo mer y mitg imperi y jurisdicció civil y criminal alta y baxa. Eren, aquests pobles y llochs, los de Argamesa y Yvieca, poblats y habitats, y los de Foces y Castellnou, llavors despoblats y deshabitats; lo terme de Novales, que pertanyia a Joan Marcel; lo del Pueyo, que era d'Eximen del Pueyo; Fanyanas y Alcalà, proprietat de la mitra Oscense. A més d'axò s'hi llegeix que los llochs de Yvieca, Foces y Castellnou, que formaven una sola gleva, limitaven ab

FOCES: SENYALS DE PICAPEDRERS EN LES PARETS EXTERIORS DE LA IGLESIA

Liesa, proprietat de Joan López de Gurrea; ab Gotor, Bascues, Casvas, proprietat de la prioressa del monestir de Casvas; Arbanies y altres verídiques y certes confrontacions[1].

Lo sepulcre del cavaller Athó de Foces, al qual se pertany l'inscripció abans reproduhida, està a un extrem del creuher, al costat de la epístola. En lo timpà s'hi representa a Jesús clavat en la creu, ab les dugues Maríes. Dessota, dos àngels aconduexen una ànima al cel. En la volta dels dos archs, completen la decoració

1) 1440 (20 Janer). Diu lo document: «in locis de Argamesa et de Yuiecha populatis et habitatis, in locis de fozes de Castronouo inhabitatis et depopulatis, terminis territoriis et pertinenciis ipsorum et cuiuslibet illorum» «Quequidem loca sita in Regno Aragonum, certis titulis possidebat Miquael de gotor quondam et nunc eius hereres et successores in eis confrontata videlicet dictus locus de Argamesa cum termino loci de Noualles qui esse dicitur Joannes marcel, et cum terminio loci de Pueyo qui esse dicitur Himeni de Pueyo, et cum terminis locorum de Fanyanas e de Alcala que esse dicuntur mense Episcopalis Oscencis et dicta loca de Yuiecha fozes et Castellnou confrontantur cum terminio loci de Liesa qui esse dicitur Johannis lopez de gurrea et de gotor et cum terminis locorum de bascues et de casuas que esse dicuntur Priorisse ac monialum monasterii de Casuas et cum terminio loci de Arbanies et aliis verioribus et cercioribus confrontacionibus». (R. 2770, f. 164, A. C. A.)

policromada dos àngels y dos sants. Pertany al segle XIV, de consemblant manera que un segon sepulcre policromat que's troba al altre extrem, en la part del Evangeli, y que desconexem a quin personatge de la metexa familia podrà pertànyer.

La forma d'aquest segon sepulcre es igual a la del primer, pro sa decoració es superior. Lo lloch preferent, també l'ocupa Jesús crucificat, voltant-lo los apòstols. Damunt, en lo timpà, està simbolisada la gloria del Senyor. En la volta de la arcada hi han representats àngels y passatges de vides de Sants. Són remarcables, en la part de l'esquerra un àngel, Sant Francesch, una Santa Catherina, simbolisada aquesta ab la roda y la palma del martiri; y en la de la dreta, un àngel y Santa Margarida, coronada per dos àngels, y un Sant Joan Baptista, que, ab lo llibre dels Evangelis a la mà, ensenya al poble.

La volta de la iglesia presenta remarcables unes ménsules esglahonades que aguanten l'arch principal segons ja ho ha fet notar En Lampérez[1].

Examinades detingudament les parets exteriors de Sant Miquel de Foces, hi vegerem que quasi totes les sues pedres, presenten senyals de picapedrers. Anotarèm les variants que'ns fou possible examinar.

Comparades ab les setanta y tantes senyals diferents que s'han apreciat en lo proper castell de Montçó[2], sols una n'hi ha d'igual, la que figura una M ajeguda.

A més, en la cara de Mitg-jorn hi ha un curiós rellotge de sol, sobremuntat d'una creu, gravat en dugues pedres.

Llegim, en altres carreus d'allí prop, los anys *1700* y *Año de 1706*, sens poder dir lo que commemoren aytals dates.

Dalt d'un turó vehí, hi han les runes del castell de Foces, faltades de fragments arquitectònichs. Suposem que les pedres del castell serviren un jorn per construir lo monestir de frares de Sant Joan de Jerusalem, que's diu hi havia hagut junt a la iglesia de Sant Miquel y del que tampoch ara n'hi ha res en peu.

La veu popular se complau en suposar residencia dels templers a la mansió senyorial dels Artals y Eximens de Foces.

A Foces y a Yvieca, fou vella costum commemorar la diada de

1) V. Lamperez y Romea: *Historia de la arquitectura cristiana española en la Edad Media* (Madrid, 1908), vol. I, fig. 231, pl. 685.

2) M. Pano: *Signos lapidarios del castillo de Monzón*, publicat en *Boletín de la R. Academia de la Historia*, vol. XL, pl. 419.

Sant Jordi. Darrerament encara, en aytal dia, s'anava en romiatge al famós santuari dedicat als Sants Cosme y Damià, en la serra de Guara. Costen de perdre-s les tradicions patries.

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI

(Continuarà)

L'ESPECTRE DE BROCKEN ALS PIRENEUS ORIENTALS

«Y què es, el Brocken?—» ens demanaven els joves escolars que per primera vegada sentien aquest nom de consonancia tudesca, ben a propòsit pera evocar en son esperit el record d'alguna misteriosa llegenda de més enllà del Ren.

El Brocken es el cim més enlairat (1,141 m.) de les montanyes del Harz. Junt ab diferents pics veïns, l'Ilsenstein, l'Heinrichshöhe, l'Elend, constitueix el maciç del Blocksberg, isolat entre les planuries de l'Elbe y del Weser, que dominava en altre temps el gran y frondós bosc tant conegut dels geògrafs grecs. Es el Canigó de l'Alemanya del Nord.

Encar que d'altituts ben diferents, aquests dos pics tenen, realment, més d'una cosa de comú: tots dos han sorgit d'un mateix períod geològic; tots dos amaguen, per llurs vores, inagotables riqueses mineres, conegudes desde èpoques remotes y l'explotació de les quals ha ocasionat malauradament l'aterrament de les espesses y benefactores boscuries que·ls protegien; tots dos, condensadors d'emanacions marines, aportades al primer pels vents del N., al segon pels vents de l'E., sofreixen cada any de generals nevades que vénen a activar, en l'època del desglaç, el treball de desgregació de llurs cims alterosos. Es per això que, després de l'època de llur ressorgiment, la continua y intensa neteja de llurs cims ha acabat per posar al descobert el llur sòcol granític y per allisar les llurs bases en els aluvions erosius que formen les planes que·ls envolten. No obstant, el nostre Canigó, traient nou vigor de les ones d'energía telúrica que té encar en reserva la nostra mar mediterrania, pogué reconquerir, poc abans de l'aparició de l'home sobre la terra, el domini aeri que, com son germà, s'havia deixat arrebaçar de mica en mica per l'inevitable acció del temps.

Aquests dos gegants posseeixen cada un el seu refugi: el Brockenhaus es el del primer; el Xalet dels Cortalets el del segon. Mercès an

ells, l'excursionista pot trobar-se a trenc d'auba, o romandre fins al cap-vespre, al cim d'aquests hermosos miradors pera contemplar els meravellosos efectes d'òptica que acompanyen, en aquestes altituts, la sortida o la posta del sol.

Desde lo alt del primer se domina una gran plana enlairada de més de 220 k. Desde·l segon se disfruta, baix l'intensa claredat del sol del mig-dia, d'un panorama grandiós que vers orient se perd en l'horitzó indefinit de la mar blava, y que, de N. a S., s'extén desde l'antiga Nimes a la moderna Barcelona per sobre les planes assoleiades del Rosselló y de l'Empordà.

Desde les passades èpoques històriques el Brocken ha sigut teatre de successos meravellosos. En el seu cim se veuen encara els blocs granítics coneguts ab el nom d'*Altar de la bruixa*. Una font fresca y transparent s'anomena *la Font magica*, y, per son veinatge, el poble hi va a cullir l'herba del Brocken: la flor de la bruixería.

En el maciç del Canigó, nosaltres hi tenim *els tovallons*. Se coneixen ab aquest nom, en els contes de fades, aquells blocs calcaris, sobre·ls quals tant han disentit y disentiran els geòlegs rossellonesos, si no volen donar crèdit a la llegenda que·ns els presenta com tovallons petrificats que les encantades abandonaren a l'oir el toc de l'*Angelus*. Y es en les vores misterioses dels gorgs, y en els llisos agrupaments de plantes y roserars boscans que·ls nostres intrèpits alpinistes van a cercar el blanc jonquill del Canigó.

Aquests pics meravellosos han tingut cada un d'ells el seu poderós dramaturg. Gœthe en sa obra mestra, Heine en ses *Impressions de viatge*, canten el Brocken y l'Ilsenstein, llurs bruixes y llurs princeses. Jacint Verdaguer en son deliciós poema *Canigó*, y actualment Cassimir Soullier en ses místiques *Llegendes del Canigó*, celebren, a qui millor, les heroiques cavalcades contre l'Infidel que han fet ressonar nostres pregones y fresques valls.

Es a travers dels penosos viaranys del Blocksberg, en la primera nit de Walpurgis, que Mefistòfil, al peu del cavall, guiat per un foc-follet, condueix a Faust al cim del Brocken, on ballen y·s remouen tot un aixam de bruixes y esperits perversos. Y es allí, a la llum dels focs d'un mussol sospès sobre l'Ilsenstein, que Faust percebeix, vagant pels aires, l'imatge indecisa y sens vida, el màgic espectre, de sa pobra Marguerida.

Però es en el Canigó, l'Olimp de les fades, que Gentil, el temerari hèroe de Verdaguer, vola, emportat per vigorós corcer ab peus d'isard, pera arrabaçar a les fades el mantell d'armini, talisman d'infinita poixança. Y es desde allí que, oblidant sos devers de cavaller, se deixa

enlairar sobre ·l carro volador de la fada encantadora, que ha pres les apariencies de Griselda, la sobirana del seu cor.

Un dels atributs misteriosos del Brocken es el curiós fenomen òptic conegut ab el nom de *Espectre del Brocken*, que consisteix en l'aparició repentina, sobre la boira, d'ombres humanes de proporcions gegantesques y perfils esfumats, rodejades sovint d'aurioles colorades y esplendoroses. Aquestes ombres apareixen, tal com els espectres fantastics, sobre tot a l'hivern, a la sortida o a la posta del sol, a un observador col·locat entre ·l sol y la boira. Aquesta condició essencial se troba quasi diariament realitzada en el Blocksberg, la base del qual desapareix matí y tarda baix la flonja mar de núvols que va a batre sos costats.

Quan, en temps passats, els saxons refractaris al cristianisme, que vivien en la plana, pujaven, per sobre ·ls nuvols, a adorar en secret el llur ídol, a qui havien aixecat altar al cim del pic, aquestes ombres extranyes devien certament pendre un gran lloc en els misteris de llur religió. Y no hi ha que dubtar que en aquestes fantasmagòriques aparicions s'ha de cercar l'origen de les antigues llegendes en les quals va inspirar-se Gœthe.

Fins an aquests darrers temps, els pintors de nostres montanyes (els sols observadors de les altes regions abans de la creació del tipo pireneista), no sembla pas que prestessin gran atenció an aquests efectes d'òptica. No obstant, quan en Verdaguer, en son poema místic y descriptiu, posa en boca de la princesa del Canigó, al oferir son amor y son trono a son imprudent captiu, les paraules següents:

«. . . . .
a cap fin les boirades humils besen lo peu;
. . . .
més alt sols està Déu.
Oh! mira mes companyes com a enjoiarte volen
en carros de boirina de polsaguera d'or;
. . . .»

¿no creurieu reveure en el Canigó les ombres del Brocken revivificades baix l'ardent sol del Rosselló? Es ben probable que ·l poeta hagués sentit parlar de les imatges de la boira.

El fenomen òptic conegut vulgarment per *espectre del Brocken*, designat per Keller ab el nom de *nebelbild* (imatge de la boira) en la seva descripció del Righi, anomenat pels anglesos *circular rainbow* (arc de Sant Martí circular), observat y descrit per Ulloa en son viatge al Perú ab La Condamine, senyalat a París y a Roma y a altres llocs, se classifica dins l'òptica meteorològica en la categoría de feno-

mens anomenats *antèlits*. Es dins d'aquesta classe que figura ·l nostre arc de Sant Martí.

L'observació més antiga que·s coneix de l'aparició d'ombres auriolades en nostra regió, es en la descripció del capità Ratheau, en el *Butlletí* de la «Societat Agrícola Científica y Literaria dels Pireneus Orientals», de 1863, reproduida després en l'*Anuari* del «Club Alpí Francès», del 1896, pàg. 302. Se trobava — diu ell — ab quatre companys al cim del Canigó, entre tres y quatre de la tarda. Sota d'ells una viva nuvolada pujava del bosc de Balatg. De cop, llurs ombres se projectaren sobre ·l núvol rodejades d'una auriola, d'un veritable arc de Sant Martí, d'una amplitut de 270° y tallada solament per l'ombra de la montanya. Pera ·l capità no·s podia tractar més que d'un veritable arc de Sant Martí circular, ab la seva successió ordenada de colors, que anaven del vermell al violeta a partir de l'interior. Sembla, en efecte, si fos axís, que·s tracta de l'arc secundari, de l'arc de Sant Martí ab defecte o falta de l'arc principal. Ab tot, l'observador pot reconèixer que·l diàmetre de l'arc era massa petit, inferior, penso jo, a 104°, diàmetre de l'arc secundari de l'arc de Sant Martí. D'aquí trec la conclusió que hi ha error d'interpretació o d'observació en l'ordre dels colors.

Aquest fenomen va ser observat igualment, desde ·l mateix pic y a la mateixa hora, per nostres consocis Pròsper y Georges Auriol y Jacques Maderon, el 14 de Juliol de 1886.

La ressenya de nostra darrera excursió (19 Desembre 1909) demostra que no es pas necessari enlairar-se tant amunt pera poder admirar en nostre país aquest fenomen òptic.

Nostre objectiu era la Torra de la Massana (812 ms.). Nosaltres caminavem feia estona per entre la boirada, poc densa al principi, es veritat, més regalant-nos algunes grosses gotes que·ns inspiraven series inquietuts. A la Torra no tinguerem més que una espessa calitja de globuls de molt petites dimensions, com vaig poder observar al prendre la temperatura.

A les onze, sobre la terraça de la Torra, vaig notar 6° sobre zero. Una mica de blavor a nostre zenit ens feia esperar que ab alguns metres més estariem sobre ·ls núvols. No podent, per manca d'aero, remontar-nos, tal com nostre col·laborador el Dr. Amans, per sobre la nuvolada, prenguerem la prudent resolució d'esmorzar tot esperant que una oportuna bufada de tramontana vingués a esclatar a nostres peus, oferint-nos l'espectacle, sempre impressionador, de la mar de boires.

Estavem a l'acabar, quan un cop de xiulet se va fer oir. Era ·l pre-

sident de nostra Secció de Fotografía, Paulin Testory, sempre a l'aguait de lo inèdit, que·ns cridava sobre la terraça. Com si s'aixequés una cortina màgica, el núvol se destría, desfet per mil raigs d'un sol radiós y brillant. A l'E. apareix, sobre l'abrillantada blancor dels núvols que·ns cobreixen la plana, un majestuós illot polar inundat per raigs d'or y vermell. Es el nostre Canigó! La claredat extraordinaria de l'atmósfera ·ns el fa aparèixer, a pocs passos de nosaltres, ab una meravellosa grandesa. Tot de cop un crit s'oeix: «—L'espectre del Brocken!» Nostre cap d'excursió l'ha reconegut: es pera ell, com hem dit, una vella coneixença.

A la part oposada del sol, a un centenar de metres de nosaltres, sobre la boira que passa per entre la carena y la terraça de la Torra, ont estem reunits, apareix una auriola lluminosa de vius y encesos colors: es l'apoteosi final d'un espectacle fantàstic. La sorpresa y l'extasi ·ns impedeixen apreciar sos detalls. «— Sembla un llum d'auto!», exclama ab justesa un de nostres escolars, fixat, sens dubte, en el fenomen de les corones o cercles que·s produeixen al voltant d'una claror lluminosa en temps de boira.

L'auriola que teniem a l'enfront estava constituida per un sistema de tres anelles concèntriques, de vius colors, oscades en llur part inferior per un angle ombrívol el qual vertiç semblava sobremuntat d'ombres movibles. Ben prest reconeguerem, a l'aixecar els braços, que·s tractava senzillament de nostres propries ombres lleugerament agrandides, reconeixent cada espectador la seva al mateix centre d'aquella auriola. L'angle negre no era més que l'ombra de la terraça de la Torra. A la dreta ·s projectava igualment l'ombra de la Torra, encar que visible a fòra de l'auriola que avançava sobre ella.

El centre estava ocupat per una zona circular, lluminosa y molt brillant, esfumada, vers l'exterior, d'un blanc grogós a taronja y a roig, vorejat d'una orla carnejada. Aquest conjunt constituia l'anell central. Venia després un cercle format de blau violeta, de groc y de vermell; després altre més gros d'un bell verd-blau, vorejat exteriorment, com l'anterior, de groc y de roig pàlid. Alguns de nostres escolars sembla havien percebut un quart anell feble y passatger, bastant distant dels precedents. Seria l'arc blanc o cercle d'Ulloa! En quant a mi, no·l vaig ovirar, absort com estava en la contemplació de les corones centrals. El conjunt dels tres cercles o anells ens sembla tenien un diametre d'uns 12° aproximadament. El fenomen durà mentres la boira estigué sobre ·l coll; persistint quan, reduida aquella a lleugera calitja, deixà percebre ·l terrer ombriu y ondulós dels rocatams del darrera.

Tal es el fenomen que·ns tingué encantats durant tres o quatre minuts. A l'O. una boira lleugera s'havia ensenyorit novament de l'atmósfera; la mar de núvols de dispersava, y el Canigó s'havia allunyat.

«— Sou ben bé del Migdia — diran nostres colegues de les boires del Nord: — l'entusiasme us es fàcil: vos haveu extasiat senzillament enfront d'un arc de Sant Martí circular doble!»

Segurament, — els respondrem — tenint la facilitat y el gust, al qual vos convidem coralment, d'enlairar-nos per sobre les boires de les planes y les bromes de la vida, pera vigoritzar nostre cor y nostre esperit entre l'atmòsfera radiant y vivificadora dels alts cims, ens pot ser fàcil admirar l'espectacle de l'arc de Sant Martí circular; però no es pas aquest el cas d'avui.

En primer lloc, si fos aixís, el diàmetre del primer arc colorejat hauria sigut al menys de 40°; a més, un arc de Sant Martí ben format de colors, ha de començar en son interior pel violeta, y sobre l'arc secundari s'hauria observat una serie de colors del roig al violeta. Nosaltres res vegerem de semblant. Considerant el cercle central com un anell en el que·ls colors interiors, blau y violeta, serien esmortuits vers la claredat del centre, crec poder considerar l'auriola com formada de tres anells concèntrics oferint una mateixa disposició de colors a partir de l'interior desde ·l violeta al roig.

El fenomen que nosaltres havem observat no té, doncs, de comú ab l'arc de Sant Martí, sinó l'ordre dels colors y la situació de l'observador entre ·l sol y els núvols. «— Allavors, — ens replicaran els curiosos — ¿quines són les raons de les diferencies en els efectes?

Els savis que desde temps han analitzat aquests fenomens d'òptica meteorològica, vos diran que l'arc de Sant Martí es degut a la reflexió y a la refracció de la llum en l'interior de les gotetes de pluja, y que·ls colors són tant més vius com més grosses són aquestes; mentres que les aurioles provenen de les inflexions o desviacions de la llum sobre·l contorn dels glòbuls de la boira quan aquests són molt petits y sensiblement d'igual grandaria. Nosaltres precisament havem fet constar que aquesta condició era completa en la boira de la Massana.

Ells vos diran, també, que·l fenomen de les aurioles pot molt bé observar-se per reflexió (era ·l nostre cas: l'objecte reflector era la boira), o per transparencia (fenomen de les corones solars, y dels llums d'auto, en temps de boira); més, a tot això, ont es l'espectre?

Ja he confessat que, fent d'espectre, no vegerem més que les ombres de nostres testes, y no he pas fet remarcar que elles s'haguessin

presentat fantasmagòricament. Es an el Canigó, nostre Brocken, que se l'ha d'anar a cercar. Llegiu:

«Vaig sortir del Xalet dels Cortalets cap a les dugues de la tarda del dia 20 d'Agost de 1907 — m'escrigué nostre intrèpid consoci Laurent Durand— ab l'objecte de passar el *glacier* ab nostre grupo, format de nou persones, de les que tres eren senyores, a fi d'intentar l'ascenció de la Pica per la Bretxa Durier. En el *glacier* la temperatura era molt freda, y, quan arribàrem al peu de la xemeneia, vam ser sorpresos per una forta ventada del SO., molt violenta y freda, que escampava y portava les boires per sobre y per sota nostre ab vertiginosa velocitat. El gran mantell de boires era, no obstant, a l'obertura de la Bretxa Durier. El sol era pàlid, encobert pels núvols, que de tant en tant se destriaven deixant caure una lleugera pluja fina y glaçada.

»A l'arribar a la Pica eren les cinc y mitja. Sols se destacava ·l cim per sobre la boirada: res a sos peus se veia. L'ombra de la Pica era projectada sobre la cortina de núvols que·s trobaven a sota, a una distancia d'uns 200 metres aproximadament.

»Posats sobre la barraca y al cim de la carena, nosaltres varem adonar-nos de les projeccions enormes de nostres figures. La projecció d'aquestes ombres tenia una alçada de més de 20 metres, era relativament nèta y de contorns suaus y colorejats; y, a causa de les ratxes de pluja, apareixien enquadrades dins un arc de Sant Martí.

»Nosaltres vam divertir-nos per una estona gesticulant y moventnos ridícolament. Els qui·s trobaven presents se varen interessar força per aquesta sessió d'ombres de nou genre.»

Heus-aquí com els rossellonesos tracten lo sobrenatural: ells s'hi diverteixen!

Y mentrestant, estimats consocis, amics llegidors que alguns tocs d'artritisme, o la peresa, mantenen a l'ombra captivadora y pèrfida de nostres gegantins platans, ¿voleu conèixer la recepta de l'espectre del Brocken? Si heu tingut el coratge de seguir-me fins aquí, jo us la donaré a tall de remerciament.

Es de nit, y la boira envolta la vostra casa de camp. Vostres convidats vos ofereixen una vegada més, al voltant d'una taula ben il·luminada, llurs proeses sens igual. Truquen (un que està en l'intríngulis de la cosa): aneu a obrir, y bruscament se redreça enfront vostre, com sortint del fons que amaga la boira, una forma de dimensions fantàstiques, una ombra voltada de corones y aurioles blanquinoses. «— Es Sant Hubert que ve a presidir nostres festins — diran els místics.» «— No — respondran els forts: — es l'ombra de la boira es l'espectre del Brocken.» Y ells tindran raó.

¿Voleu, també, oferir a vostres infants o a vostres amics l'espectacle màgic dels anells colorejats? Preneu un troç de vidre, empolveu-lo ab una pols de grans petits y tant iguals com sia possible (de fècula o, millor, pols de licopodi), interposau-lo a braç extès, entre vostre ull y el sol o altre objecte lluminós, y podreu contemplar a vostre gust el fenomen de les corones. Ell es tant més bell com més baix sia ·l sol sobre l'horitzó; ell surt millor si part del sol es amagat per l'angle d'un mur o les branques d'un arbre. Si mireu al sol per reflexió, això es, col·locant-vos entre ell y el vidre que us fa de mirall, obtindreu, si les cares del vidre són ben planes, una magnífica reproducció de l'auriola que vam contemplar a la Torra de la Massana. La pols fa de boira. L'unic inconvenient es que vostra sombra sobre la placa (l'espectre del Brocken), molt grossa en relació a l'auriola, la tapa en part. Ab l'imaginació, tal com ho fan inconscientment els observadors de l'espectre del Brocken, poseu la vostra ombra, que es a 60 centimetres de vosaltres, sobre ·l mateix pla que l'imatge del sol, que es a l'infinit: allavors li atribuireu dimensions fantàstiques, dimensions de 20 metres, com féu nostre amic Durand.

Mentrestant teniu ja·l secret de l'espectre del Brocken: coneixeu ja la seva subjectivitat.

O. MENGEL

(Traduit del *Bulletin de la Section du Canigou.*)

EL PRIMER APLEC EXCURSIONISTA CATALÀ

DESDE fa molt de temps se venia parlant de la necessitat de celebrar una festa de germanor que acoblés en un dia y en un lloc determinat a tots els excursionistes catalans. Lo que era un desig y una aspiració serà prompte una realitat. La veu llançada públicament per D. César A. Torras en el seu discurs inaugural d'enguany, y recullida després per altres en diversos llocs y en aquestes mateixes planes, ha sigut acullida per la Junta Directiva del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, que s'apressa a convertir aquell general desig en viventa realització.

Heus-aquí la circular o crida que s'acaba de publicar:

«El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, a l'ovirar arreu de nostra terra nàixer cada jorn y créixer ben ufanosos nous rebrots de l'arbre de l'excursionisme que en l'any 1876 uns quants preclars patricis plan-

taren amorosament en la nostra comtal ciutat, ha sentit fretura d'estrènyer els llaços que a tots ens han d'agermanar com a devots pelegrins de l'Art y de la Patria que anem fent y seguint el nostre romiatge per tots els endrets y encontrades de la catalana terra. An aquest fi, pera millor coneixe-ns y benvoler-nos, ha organitzat la celebració d'un *Aplec excursionista català* que tal volta podrà ser el fonament y el punt de partida pera obres de més empresa, pera la celebració d'actes y reunions successives en que poder tractar d'assumptes y qüestions d'interès pera tots nosaltres y que constitueixen la tasca y finalitat eminentment educativa y patriòtica de l'excursionisme català.

»Entenent que era aquesta una necessitat generalment sentida, una idea que desde temps niava en la pensa de molts de nosaltres, la Junta Directiva d'aquest CENTRE EXCURSIONISTA ha acordat portar a la realització aquella idea, creient podia comptar ab la cooperació de totes les societats y agrupacions excursionistes de nostra terra.

»An aquest fi, el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, crida a tots els socis pertanyents a centres, societats y seccions excursionistes escampades per totes les encontrades de nostra patria, y a totes les agrupacions d'excursionistes dels llocs en que no hi hagi establerta o constituida cap entitat d'aquesta naturalesa, a fi de que tots ells assisteixin en el major nombre possible a l'APLEC EXCURSIONISTA CATALÀ que se celebrarà ·l dia 26 *de Juny corrent*, en el renomenat MONASTIR DE POBLET, lloc escullit en recordança de passades grandeses y per escaure-s en aquest any la commemoració del V Centenari de la mort del rei Martí l'*Humà*, darrer brot de la reial niçaga del Casal de Barcelona, que a son redós féu construir l'hermós palau gòtic, quals ruïnes encar se conserven y en elles trobaren repòs les seves sagrades despulles.

»Allí esperem retrobar-nos tots els excursionistes catalans, sadollats d'un sant esperit de germanor y pensant tant sols en l'obra y la finalitat que vénen perseguint coratjosament totes les associacions excursionistes que cal arrelar cada dia més en el terrer de la nostra aimada Catalunya.

»Allí espera trobar-vos a tots, rublerts de bons sentiments y belles pensades

»EL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.»

NOTES. — Se prega que totes les entitats o agrupacions que vulguin concórrer a dita festa envihin lo més aviat possible la llur adhesió, fent constar el nombrede socis que pensin assistir-hi. Cal, siga com siga, que totes les adhesions arribin per tot el dia 20 del corrent mes.

— Igualment se prega a totes les entitats y agrupacions excursionistes que se serveixin designar un delegat especial pera concórrer a dit acte y portar la veu del respectiu agrupament.

— Pera anar a Poblet pot sortir-se de nostra ciutat ab el tren de la via de

Vilafranca de les 5'08 h. del matí que arriba a l'estació de L'Espluga a les 9'53, podent-se retornar al mateix dia. Igualment pot fer-se dita excursió desde Lleida y Tarragona ab els trens que surten, respectivament, de dites poblacions a les 5'30 h. y a les 7'37 h. del matí.

— Ab motiu de dita festa se celebraran diferentes excursions per aquelles encontrades, havent-n'hi una d'oficial organitzada pera fer l'itinerari del Vendrell, Vilarodona, Santes Creus, Valls, Montblanc, Pla de Rojals, Montanya de La Pena y Poblet, que s'efectuarà durant els dies 24 y 25 del corrent; y altra vers Reus, Ciurana, Cornudella, Montsant, Ulldemolins, Prades y Poblet, que tindrà lloc en els mateixos dies.

— Pera més detalls, adhesions, inscripcions a dites excursions y dinar de germanor que se celebrarà a Poblet el dia 26 a les dotze del dia, dirigir-se a la Secretaría del Centre Excursionista de Catalunya (carrer del Paradís, 10, principal).

No dubtem que dita crida serà oïda y de que per tot ressonaran veus amigues d'encoratjadora resposta. A la joia de passar un dia d'esplai a redós d'un dels més bells monuments de la nostra terra, agermanats per uns mateixos sentiments y aspiracions, hi haurem d'ajuntar, els que hi assistim, la satisfacció, d'haver complert un deure procurant posar la primera pedra d'aplecs o reunions successives pera tractar de coses y interessos generals relacionats ab l'excursionisme català.

CRÒNICA DEL CENTRE

Maig de 1910

EXCURSIONS

A la comarca de l'Alt Llobregat. — Tal com haviem anunciat, durant els dies 14, 15 y 16 d'aquest mes va realitzar-se dita interessant excursió, ab assistencia d'una vintena de senyors socis junt ab el president y altres dos associats del «Centre Excursionista de la Comarca de Bages».

El primer dia feren nit a Manresa; y, responent a l'invitació de la Junta Directiva de l'expressada entitat, varen passar a visitar el seu estatge, ont va celebrar-se una interessant vetllada, en la qual, després de projectar-se una esplèndida colecció de clixes fotogràfics, l'Esbart Dançaire de la Secció Folklorica del propri «Centre» va executar ab tota exquisidesa diferents ballets populars catalans.

L'endemà 's dirigiren nostres companys a l'estació y mines de Fígols, ont foren amablement rebuts per l'enginyer d'aquella important explotació, don Lluís Suárez, el qui 'ls acompanyà constantment, tant en la llur visita a l'interior de les mines com en la de les diferents instalacions y dependencies anexes. A la tarda seguiren cap a Guardiola-Bagà, d'ont, en carruatges, anaren a la Pobla de Lillet. Allí foren rebuts per nostre soci delegat, l'entusiasta excur-

sionista Sr. Planas, el qui havia ja cuidat tot lo referent a l'estatge dels excursionistes.

El dia següent el destinaren a anar a les pintoresques Fonts del Llobregat, les qual brollaven força copioses, degut a les fortes pluges darrerament caigudes en aquella comarca. De retorn visitaren la notable fàbrica de la Companyía d'Asfalts y Ciments Asland, situada en el Clot del Moro, acompanyant-los-hi ·l majordom encarregat de la mateixa. A la tarda desferen el camí fins a Manresa, ont feren nit, retornant al sent-demà a Barcelona, molt complaguts de l'excursió y molt agraits a les atencions rebudes, principalment del Sr. Olano, proprietari de les mines de Fígols, y de la Direcció de la fàbrica abans esmentada, que pogueren visitar ab tota cura y deteniment.

Als cingles de Tavertet y Riera de La Gorga. —Durant els dies 15 y 16 va realitzar-se aquesta altra important excursió, ab assistencia dels socis Srs. Amat, Barenne, Barnola, Miret, Puget, Roig (Joan y Gabriel), Santamaría y Vidal, que·l dia anterior havien anat a fer nit a Vic, punt de partida pera la mateixa.

A primeres hores del diumenge, dia 15, sortiren els nostres companys, en una jardinera, cap a Manlleu y Sant Martí Sescorts, arribant fins a la Teulería, que·s troba propera a la carretera de Roda. Desde allí ·s dirigiren a peu, per la torrentera de Rocallisa, cap a les vores del Ter, pera contemplar el pintoresc conjunt de Sant Pere de Casserres, dalt l'encinglerada llenca montanyosa que avança vers el riu. Retornats a la Teulería de Sant Martí, y passant per la Caseta del Pont, seguiren la vora esquerra del torrent de Sant Martí fins al seu aigua-barreig ab la riera de La Gorga, admirant a son pas els notables y pintorescos salts del Cabrit y Gros, que oferien un bell cop de vista, degut a l'abundancia d'aigua que portava aquella torrentera. Seguint la dita riera de La Gorga, nascuda en els colls del Bram y de Comajoan, en les serres d'Aiats y de Cabrera, se dirigiren nostres companys vers l'ermita de Sant Pere Pescador y Molí de La Gorga, arribant novament a la vora esquerra del riu Ter, que seguiren aigua avall cap a Sant Vicenç, antiga dependencia de Casserres, y Coll Formic; y, passant per la casa de dit nom, atravessaren el torrent que davalla de Sant Bartomeu de La Gorga, començant a pujar per la serra prop de càn Baucells, pera salvar l'entall que dóna entrada al Ter a la petita y hermosa vall de Sau, la qual oviraren desde ·l coll y casa de Santa Cilia. Desde allí, gaudint de bell panorama sobre les Guilleríes y cinglateres de Tavertet, coronades pel cim de La Força, se dirigiren a dit poble passant per les importants cases d'El Noguer y La Paradeda y pel molí de Tavertet, prop d'un bonic saltant. Aquella tarda l'invertiren en visitar el poble, situat a 800 metres d'altitut, dalt la carena y planell de la cinglatera que, despresa del maciç de Sant Llorenç de Dos Munts, cau a sobre ·l Ter, prop de Vilanova de Sau.

L'endemà, seguint sempre per la vora de les cingleres de Tavertet, de l'Avenc y de Pla Boixer, y tenint al bell dessota y a l'enfront el pla de Mondois, la ribera de Sant Joan de Fàbregues, l'Agullola y el Far, revoltaren vers al NE. y N. cap a la casa y fageda de Rajols, deixant a la dreta ·l camí de Rupit y el pla

de Collsacabra, pera pujar a dalt del serrat de Coll-ses-Viles, continuant fins a la barriada de càn Tonigròs. Desde aquest lloc baixaren a retrobar la riera de La Gorga, visitant l'hermosa clotada y saltant de La Foradada, desde ont, passant per la casa de Matavera, arribaren al poble de L'Esquirol o de Santa María de Corcó, donant per acabada aquesta pintoresca excursió al dirigir-se a Manlleu pera agafar el tren que va retornar-los a nostra ciutat.

SESSIONS Y CONFERENCIES

Costums de l'Edat mitjana.— El dia 6, el nostre benvolgut consoci D. Daniel Girona y Llagostera, va donar una interessant conferencia sobre ·l tema que capça aquestes ratlles. Se referí, en ella, a les habitacions senyorials y castells d'aquella època, exposant datos ben curiosos respecte a la llur construcció y distribuiment, presentant diversos plànols y vistes de castells catalans; passant seguidament a descriure la vida y festes de la noblesa en aquella edat gloriosa. Relatà minuciosament els cerimonials que revestien els actes familiars més importants, com bateigs y casaments, y la pompa de les grans festes cavalleresques, com els torneigs y coronacions reials, y presentà diferents projeccions fotogràfiques de dibuixos y gravats reproduint escenes relacionades ab dits actes.

Empleu de la vegetació en les urbanitzacions modernes. — Nostre consoci D. Guillem Busquets y Vantravers va donar, el dia 13, la seva anunciada conferencia sobre dit tema. Començà, el Sr. Busquets, per exposar els grans aventatges que baix tots aspectes y punts de vista artístic, higiènic, cultural, etcètera, pot proporcionar a les modernes poblacions l'ús de la vegetació (arbres, parcs y jardins) en llur ornament y distribució. Passà després a estudiar els diferents sistemes y maneres de disposar l'arbrat en les places y carrers de les ciutats a fi d'obtenir bons resultats y solucions an els problemes que pràcticament se presenten al tractar de l'urbanització de les modernes capitals; tractant seguidament de l'empleu de la vegetació en l'ornament d'edificis públics y particulars, y en les urbanitzacions de colonies obreres y poblacions rurals. Y, pera acabar, féu aplicació a Barcelona de tot lo exposat, fent remarcar la manca de parcs y jardins en nostra capital com llocs d'ornamentació y esbargiment, y aplaudint la campanya per alguns iniciada a fi de conseguir aquesta millora artística y higiènica, de cultura social, si volem tenir l'aspecte y la vida de les grans urbs modernes. Gran nombre de projeccions de plànols y vistes acompanyaren la notable disertació del Sr. Busquets.

Corrent per Asturies. Les Coves d'Altimira. Els Pics d'Europa. — Els dies 17 y 20, el soci D. Josep M.ª Co y de Triola va donar les seves anunciades conferencies, ressenyes d'excursions y passejades per ell realitzades pel Nord de la nostra península. En la primera tractà principalment de les notables Coves d'Altimira, ab llurs pintures rupestres; y en la segona ressenyà alguna excursió montanyenca fins als peus dels renomenats Picos de Europa, presentant diferents clixés fotogràfics d'aquelles encontrades.

UNA EXCURSIÓ ALS CINGLES DE TAVERTET Y RIBERA DE LA GORGA.— Nostre consoci D. Eduard Vidal va donar compte, en la sessió del dia 27, de l'excursió realitzada, per les passades festes de Pasqua, cap a les vores del Ter y ribera de La Gorga y altes cinglateres de Tavertet, fent una descripció de les belleses naturals de que està rublerta aquella interessant regió, compresa entre les hermoses comarques de Les Guilleríes, el Collsacabra y la Plana de Vic. Durant la sessió s'anaren projectant una serie de vistoses y artístiques vistes fotogràfiques de l'encontrada, obtingudes pels companys Srs. Guillem de Barnola, Manel Miret, Jacint Puget y Gabriel Roig.

EL CENTENARI DE LA MORT DEL REI MARTÍ. — La Junta Directiva d'aquest CENTRE ha volgut commemorar el V Centenari de la mort del rei Martí l'*Humà*, el darrer sobirà del Casal de Barcelona, pera honrar així la memoria d'aquell darrer brot de la nostra reial niçaga, y recordar aquell fet històric de tant fatals conseqüencies pera nostra catalana terra. A dit fi ha organitzat una tanda de conferencies, encomanades a distingits consocis, sobre diferents temes relacionats ab aquella època y aquell fet històric que avui se tracta de commemorar.

La primera de dites conferencies tingué lloc el dia 24, donant-la ·l conegut publicista D. Joaquim Miret y Sans sobre ·l tema *El darrer rei de la Casa de Barcelona, Martí «l'Humà»*; y la segona la va donar el conciençut historiaire D. Daniel Girona y Llagostera, versant sobre ·l tema *Extinció del Casal de Barcelona y capvespre de la Nacionalitat catalana*. Res direm d'aquestes conferencies, perquè anirem publicant-les totes com a folletí, començant en el present número per la del Sr. Miret y Sans.

SECCIÓ DE FOTOGRAFÍA

IMPRESSIONS FOTOGRÀFIQUES D'UNA EXCURSIÓ AL MONASTIR DE PIEDRA.—Organitzada per dita Secció, el dia 19, nostre consoci D. Jaume Riera y Colom, va donar una interessant conferencia, acompanyada de nombroses projeccions fotogràfiques, sobre l'important Monastir de Piedra, fent remarcar tot lo que de notable enclou en sos aspectes pintoresc y monumental aquella poètica encontrada; oferint un conjunt d'agradoses impressions, que foren coralment rebudes y festejades per la concorrencia que acostuma a assistir an aquestes sessions.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

El dia 14 de Maig, el president de la Secció, Sr. Kirchner, donà a conèixer una bonica colecció de *Cançons lituàniques*. Començà fent un ben escrit preàmbul a dita conferencia, ab datos històrics que denotaven una llarga investigació; y acte seguit la senyora D.ª Antonia Jové de Puiggener, acompanyada al piano per la Srta. D.ª Agna Queraltó, cantà un bell aplec de dites cançons.

El dia 21, D. Josep M.ª Co de Triola donà una curiosa conferencia de *Folklore d'Asturies*, que vingué a esser un complement de les conferencies que dit

senyor ha vingut donant sobre aquell país. Exposà curioses costums, llegí varies balades y tradicions, donà a conèixer algunes cançons, y parlà, en fi, de tot lo que constitueix el folk-lore d'aquella montanyosa regió. Com a dato curiós de confrontació de costums, féu notar que en una de les dances d'aquella terra guarda la música certa relació ab la nostra cançó d'*El Jan petit com balla.*

El dia 28, la senyoreta D.ª Manela Fina donà a conèixer un bell *Aplec cançonístic d'Amer,* que fou cantat per la senyoreta D.ª Teresa Bertran, acompanyada al piano per la senyoreta D.ª Antonieta Sancristòfol. La conferencia de la senyoreta Fina, molt ben escrita, no·s limità únicament a donar a conèixer les cançons per ella aplegades, sinó que adornà la relació ab variats comentaris y cotetjos ab les coleccions den Milà y Fontanals, Capmany y Guasch; de lo que tragué en conseqüencia que, si bé moltes d'elles eren variants, en cambi altres eren completament inèdites.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

Durant aquest mes han continuat les interessants conferencies que sobre Arqueología ve donant nostre benvolgut consoci D. Pelegrí Casades y Gramatxes, qui, els dies 4, 11 y 18 d'aquest mes, ha explicat les lliçons números CXXVIII, CXXIX y CXXX del seu curs, que corresponen encara a l'estudi de *La Grecia clàssica.* En la primera d'elles va acabar de tractar de l'arquitectura funeraria d'aquella època, y en les altres dugues va tractar de l'arquitectura civil en dit període en relació a les ciutats y llurs defenses, exposant els llurs plànols, disposició y materials constructius, y també de lo referent als edificis de pública utilitat, descrivint les agores o places mercats, a redós de les quals eren aixecats els importants edificis monumentals que embellien aquelles ciutats, acabant ab la descripció dels teatres, que en aquella època de classicisme arribaren a un alt grau d'esplendor y·s convertiren en veritables joiells arquitectònics.

NOVA

El dia 7 del corrent mes de Maig, segons comunica nostre soci delegat a Boston (U. S. A.) Mrs. Lilla Viles Wyman al secretari de nostra Secció de Folk-lore, tingué lloc un gran festival de dances clàssiques de varies nacions, entre les quals se·n donaren a conèixer cinc de les nostres més típiques: *La dança de Castelltersol, Punteta y taló, L'hereu Riera, Ballet de Montanya* y el *de Sant Ferriol.*

Dit festival se celebra cada any a la capital de Massachussets pel mes de Maig, y enguany era el XXIIe festival, celebrant-se en mig de la més gran plaça pública de Boston, y presenciant la festa molts milers de persones.

Nostres típiques dances foren ballades tècnicament, tal com se ballen aquí; y, encar que hi faltava l'indumentaria, no perxò hi mancà ·l ciri y l'almorratxa en *la de Castelltersol,* essent molt celebrades per tot el poble, que va sentir-se

joiós de veure reproduides costums d'altres països. El festival sigué dirigit per nostra citada corresponsal Mrs. Lilla Viles Wyman, y les dances foren ballades per lo més escullit de les seves deixebles. Nostra més coral felicitació a la senyora Wyman, que·ns ha permès veure com nostre folk-lore no sols passa les fronteres de casa, sinó que també va a parar y troba acullida a l'altra part de l'Atlàntic.

Errada. — En el número darrer y plana 131, ratlla 10, se va escapar una errada que suposem haurà esmenat el bon criteri de nostres llegidors. L'any en que mossèn Font y Sagué va entrar de soci al nostre Centre fou el de 1894, y no·l de 1904, com equivocadament apareix en aquell lloc.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARAN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE MAIG

TEMPERATURES (a l'ombra)				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES A 0° Y AL NIVELL DE LA MAR	
MITGES MENSUALS		MAXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 matí	8 tarda	en 24 hores	en 24 hores	8 matí	8 tarda
7°.47	7°.71	22°.5 (dia 20)	— 2°. (dia 10)	763'88 mm.	763'51 mm.

ESTAT DEL CEL.		8 m.	8 t.		
	Dies serens	1	0	Dies de pluja	19
	» nuvolosos	11	5	» de neu	7
	» coberts	19	26	» de glaçada	5

HUMITAT RELATIVA		NÚVOLS		NUVOLOSITAT	
MITGES MENSUALS		CLASSE DOMINANT		MITGES MENSUALS	
8 matí	8 tarda	8 matí	8 tarda	8 matí	8 tarda
78'06	82'03	NIMBUS	NIMBUS	8'02	8'93

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 197'4 mm.
» DE NEU » 0'26 mts.

VENT		
DIRECCIÓ DOMINANT		VELOCITAT: en 24 hores
8 matí	8 tarda	MITJA MENSUAL
NNE.	Calmes	145'82 kms.

J. S. S.

El Centre Excursionista de Catalunya y la Direcció del Butlletí deixen íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona. — Tip. «L'Avenç», Rambla de Catalunya, 24. — Telèfon 115

Butlletí
del
Centre Excursionista de Catalunya

RECORRENT LA COMARCA DEL SOMONTANO

(Continuació)

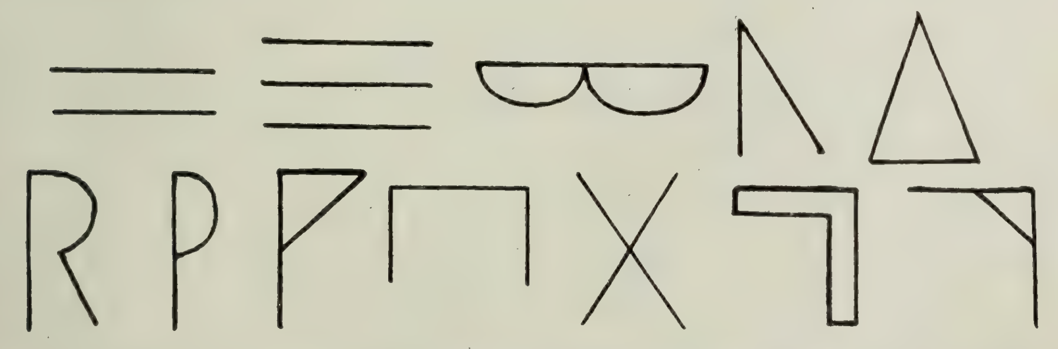
CÁSVAS

De Sant Miquel de Foces a Càsvas s'hi va ab molta facilitat. Un corriol a travers d'una serralada de poca alçada nos hi portà ab cinch quarts d'hora de camí.

A Càsvas, son famós monestir romànich fou fundat, en 1173, per la comtesa de Pallars, Na Oria. Lo lloch es pla y a propòsit per bons conreus.

Una gran plaça enfront lo monestir li dóna caràcter de grandesa. En ella s'obre la porta de la iglesia, extraordinariament ampla y formada per una serie d'archs esgrahonats, plens d'ornamentació. Es d'un conjunt molt elegant. Los motius ornamentals són variats en aquesta porta.

Examinàrem les pedres de les parets exteriors de Càsvas, anotant-hi algunes senyals de picapedrers o llombarders, que a continuació donam:

També comparant les senyals de les sues pedres ab les del castell de Montçó, com havem fet ab les de Foces, n'hi remarcàrem cinch d'iguals: la B ageguda, les dugues ratlles paraleles, l'àngul

agut que li segueix en nostre làmina, la P, y la X o creu de Santa Eularia, que lo Sr, Lamperez pretén esser de procedencia barcelonina, no sabem si ab prou fonament [1].

Ab dotze senyals de picapedrers, trovar-n'hi cinch d'iguals, ja es molt remarcable.

La iglesia d'aquest monestir, no estaria gayre bé gens desfigu-

CÁSVAS: PORTA ROMÁNICA DEL MONESTIR

rada en son interior, si no haguessin construït lo cor de les monges al cap de vall del creuher. Exteriorment presenta completa la sua absis, romànica del millor gust.

Segurament la comtesa de Pallars, Na Oria, al fundar lo monestir de Càsvas, tingué idea d'instituir una iglesia sepultura per los comtes de Pallars. Es dir, que, lo obrat per los reys d'Aragó a Sant Joan de la Penya, per los de Nabarra a Sant Salvador de Leyre y per los comtes de Barcelona en Santa María de Ripoll,

1) Lamperez: *Hist. arq. crist.* Taula de la p. 55.

sembla voler-se iniciar en lo monestir de Càsvas per ella y son fill lo comte Ramon.

En 1178, segons diu lo P. Ramon de Huesca (v. VI, p. 199), Oria, tancada en lo monestir de Càsvas, li donà les viles de Càsvas y de Morata, que li havien pervingut per heretament, la almunia

Clixé de Marian Supervía

Càsvas: Absis de la iglesia del Convent, ab la sua comunitat presidida per l'Abadessa

La Roya y altres béns. En 1178, o en 1182, [1] també obtingué lo monestir los llochs de Peralta d'Alcofea y Torres d'Alcanadre.

1) En lo *Teatro histórico de las iglesias de Aragón*, trovem una contradicció en les dates de la donació de Peralta y Torres, puix en una part diu que los donà la comtesa Oria en 1178 al fer son darrer testament y en altra que los cedí lo bisbe d'Osca Esteve en 1182.

També axò mateix contradiu la data del 1177, que s'assenyala com la de la mort d'Oria de Pallars, la fundadora de Càsvas.

En 1295 la Abadesa d'aquest convent exercia jurisdicció a Càsvas, Sieso, Bierage, Peralta d'Alcofea, Torres d'Alcanadre, Torrellyon, Luahuer, La Roy, y Monifreyt. Pagava al Rey, per son monestir y vassalls, un tribut de 500 sous jaquesos, en la Pasqua de Resurrecció, en l'any 1339. (Registre 868, foli 36, A. C. A.)

Al morir la comtesa Oria, hi fou allí enterrada, d'igual manera que son fill Ramon Roger, en 1187, y altres dos personatges de la mateixa familia, quals noms desconeixem. Estigueren soterrats en dugues sepultures que existien en lo matxó de la iglesia de la part de la Epístola. Prò, se derrocaren, en lo segle XVII, per construir-ne altres de fusta als costats de la nau principal. Los blasons heràldichs pintats en ells, són una capciositat del segle XVII,

Clixé de Marian Supervía

CÁSVAS: UN ANGUL DEL CLAUSTRE DEL MONESTIR

puix en los tres escuts posats al sepulcre de la Comtesa, hi apareixen, en lo del mitg, les barres de la reyal casa d'Aragó, en lo d'un cantó un quadriculat ab quadros mitj blanchs y mitj negres, y en lo tercer, quatre quarters, dos d'ells ab barres horizontals y los altres dos ab una creu. En fi, que no hi sapiguerem distingir lo blasó de la àguila de dos caps, únich conegut com a propri dels comtes de Pallars.

Al interior de Càsvas també hi han detalls interessants de la vella construcció, especialment en los claustres, quals arcades, barreja de gòtich y romànich, indiquen una època posterior al segle XII, ço es, en ple segle XIII.

Tant prosperà lo monestir durant lo segle XII, que en 1204 sortiren d'ell dotze monges ab D.ª Arsendis pera fundar un convent de la propria ordre de Cister, segons regla de Sant Benet, a

Tamarit de Litera, a despeses de D.ª Elvira, comtesa d'Urgell. Lo bisbe de Lleyda, Gombau, havia donat per tal fundació una iglesia sots advocació de Sant Hilari.

En 1331 hi havien a Càsvas unes quaranta monges, distingintse per pertànyer a les més altes families d'Aragó y Catalunya.

Era abadessa de Càsvas, en 1314, Elvira d'Antillon, tia de Teresa d'Antillon la muller del infant Anfós d'Aragó, qui entrant a esser comtesa d'Urgell, cinch dies avans de regnar a Aragó, morí (28 d'Octubre de 1327). Teresa d'Antillon legà dèu mil sous a Càsvas y hi fundà una capellanía.

No s'ha d'estranyar, donchs, que s'hostatjassen a Càsvas reys y príncceps de la casa d'Aragó, assenyaladament Anfós III de Catalunya y IV d'Aragó, nebot de dita abadessa D.ª Elvira d'Antillon. [1]

Lo gran conqueridor de Napols, Anfós IV de Catalunya y V d'Aragó, passà a Càsvas los dies 21, 22 y 23 de Septembre de 1418. Desde allí anà a «les encontrades de la vall de Nocito», ahont hi caçà una onsa. De Càsvas, lo 24 passà a Montçó per la Perdiguera de Pertusa [2].

En la solitaria vall de Nocito, ja dintre la serra de Guara, hont vehem que hi havia onses durant lo segle XV, s'hi troven avuy cinglars. En lo present any 1909, aquestes besties s'han reproduhit més que en temps precedents, no sols en les montanyes d'Aragó, sinó en les del Pyrineu de Catalunya y de Nabarra [3].

Corresponent, la abadessa de Càsvas, al afecte dels Sobirans de la Casa d'Aragó, no dexava d'ajudar-los en les sues empreses.

1) Anfós d'Aragó, en 1317 (24 de Maig), quan sols era infant, se'l trova a Las Cellas, població que es camí de Càsvas, ahont tal vegada aniria. Dos anys després, en 1319, havent fet nit a Las Cellas, passà a Càsvas, estant-hi los dies 6 y 7 de Febrer.

2) *Itinerario del Rey Don Alonso de Aragón el que ganó Nápoles*, per A. Gimenez Soler, p. 17.

3) Feya molts anys que en la vall d'Aran no s'havien vist cinglars. Més en aquest de 1909, cassadors francesos ne tiraren unes parelles als boschs de Luxon. Mes, com les terres d'Espanya reunexen millors condicions per dits animals, ells s'hi han corregut, desemparant les serres de França. També en lo mont Higa (Nabarra), en 1909, se n'hi han corregut parelles de les montanyes de Leyre, havent-s'hi reproduhit molt. Y tot passant per aquest lloch, en nostre itinerari de Pamplona a Jaca (9 de Juny de 1909), nos explicaren lo fet uns companys de diligencia. Afegint que, en altre terme nabarrés en que axò mateix hi havia succehit, los vehins prengueren la resolució de llençar-hi parelles de llops, perquè esguerressin les cries dels cinglars. ¡Vaja un remey, ben pitjor que la malaltía!

Declarà Joan II, quan les famoses guerres catalanes, en l'any 1464, que «la dita venerable Abadessa, proceynt en aço la voluntat e consentiment nostres, ha tengut en nostre servey e signantment en lo siti de Leyda, certa gent de cavall e de peu». [1]

La importancia d'aquest monestir decaygué en la Edat Moderna. Ses valioses rendes subsistien per ço en 1624, en qual any encara corresponian a la Abadessa, los nomenaments d'arcaldes dels pobles de Càsvas, Torres d'Alcanadre, Peralta d'Alcofea, Bierge, Sieso y Yaso.

Les monges de Càsvas no tingueren clausura fins al Concili de Trento. Avuy la comunitat se sol compondre d'una dotzena de monges.

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI

(Continuarà)

L'APLEC EXCURSIONISTA DE POBLET

26 JUNY DE 1910

TAL com s'havia anunciat, s'ha celebrat el primer aplec excursionista català en mig de gran entusiasme y de l'èxit més falaguer. Ha resultat un acte verament corprenedor y rublert d'encoratjadores esperances al veure com s'ha respost a la crida llançada pel nostre CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA. Feia goig de veure aquella animació que per uns moments interrompia ·l quietisme en que quasi constantment roman l'avui solitari monastir de Poblet! Era realment una nota alegre y simpàtica ·l veure, per entremig d'aquelles despulles de passades grandeses, trobar-se companys vinguts de diferents endrets, donant-se franques encaixades de germanor, tot sentint batre llurs cors a impulsos d'uns mateixos sentiments!

Més de cent cinquanta foren els excursionistes aplegats a redós d'aquell notable monument, que passaren el matí d'aquell dia visitant aquelles venerades ruïnes, entafurant-se per tots sos llocs, aprofitant les facilitats donades per la Junta Provincial de Monuments de Tarragona, y escoltant les explicacions de diferents companys ben coneixedors de la vàlua y de l'historia d'aquelles hermoses construccions.

Allí, voltant per aquells meravellosos claustres, tinguerem la satisfacció de veure y saludar a diferents companys vinguts de diverses

1) Registre 3379, f. 79, A. C. A.

comarques de la nostra terra. Entre ells ens cal recordar els Srs. Arderiu, Pereña y Morera y Galicia, ab una nombrosa representació del «Centre Excursionista de Lleida»; D. Oleguer Miró y mossèn Soler y March, ab altra també ben nutrida del «Centre Excursionista de la Comarca de Bages»; els Srs. Montllor, Bedós, Saló y molts altres del «Centre Excursionista del Vallès»; el Sr. Ferraté, presidint altra nombrosa comissió de la Secció Excursionista del «Centre de Lectura de Reus»; els Srs. Ruiz Porta, secretari de l'«Arqueològica Tarraconense», y Joan Solé, ab una representació de l'agrupació excursionista de dita ciutat; una comissió d'excursionistes de Montblanc, capitanejada per l'infadigable catalanista Sr. Poblet; D. Narcís Cuyàs, portant la representació de la Secció de Sports y Excursions del «C. A. de D. del C. y de l'I», de nostra capital; els individus de nostra Junta Directiva Srs. Torras, Massó y Torrents, Miret, Parés y Botey; y diferentes senyores y senyoretes que·ns honraren ab llur presencia, donant una nova nota de color, alegría y jovenesa an aquella simpàtica festa.

Després del mig-dia, tots els excursionistes, que s'havien anat escampant per aquells deliciosos encontorns de Poblet y de les masíes y xalets de dalt de l'Espluga, s'aplegaren novament a l'Hotel de Villa Engracia, ont els fou servit el dinar a l'aire lliure en mig de la més franca cordialitat y del més pur companyerisme.

Llàstima que·l temps anava transcorrent y era precís començar a pensar en la despedida y el retorn de tots els que allí estavem congregats. Ab tot, no podiem pas fer-lo sense que se sentís una veu autoritzada que pogués parlar en nom de tots, expressant lo que tots pensavem y sentiem. Y aquesta veu se féu sentir. Abans d'aixecarnos de taula, el nostre benvolgut president, D. César August Torras, que, junt ab els demés representants de centres, seccions y agrupacions excursionistes, presidia aquell acte de germanor, va parlar-nos ab sa veu franca, entusiasta, sempre encoratjadora, dedicant una pietosa recordança als excursionistes ilustres que la mort ens ha arrabaçat, y fent remarcar la trascendencia y l'importancia que ha tingut, té y ha de tenir l'excursionisme dins del moviment cultural y constructiu de la nostra renaixenta Catalunya. Ab paraula convincenta ·ns féu recordança també de l'historial societari excursionista, enaltint les tasques que vénen realitzant els centres y seccions excursionistes de nostra terra, parlant-nos d'aquelles altres societats excursionistes avui malhauradament desaparegudes, com les antigues de Tortosa y de Tàrrega, y fent veure la necessitat d'un acoblament germanívol de totes elles a fi de no malograr empreses, iniciatives y activitats

que potser ab el sol esforç individual o aillat romandrien xorques, inútils, sens resultats positius. D'aquí — va afegir el Sr. Torras — la necessitat de procurar la creació y enfortiment de centres excursionistes comarcans y la conveniencia d'ajuntar llurs esforços en obres generals, fent tasca colectiva y profitosa, ajudant-se mutuament, fent continua vida de relació y treballant sempre en honra y profit de nostra aimada Catalunya dins de les tasques y finalitat propria de l'excursionisme català. Per això — continuà ·l Sr. Torras — y a fi de que no passi desapercebut y sens fruit aquest aplec, se us proposa, pera l'any vinent, la celebració d'un Congrés Excursionista pera tractar de qualques coses pera nosaltres ben interessants, com poden ser-ho, entre altres, tot lo referent a la toponimia de nostra terra, a la confecció de guies comarcanes, a l'estudi de la delimitació de les comarques catalanes, y a tantes y tantes altres que·ns deuen forçosament interessar y que podran determinar les comissions organitzadores de dit Congrés y dels demés que puguin anar-se celebrant. Acabà ·l Sr. Torras el seu parlament dedicant paraules de remerciament a tots els que havien concorregut an aqueixa hermosa festa de germanor, y principalment a les representacions de societats y seccions excursionistes que havien respost a la crida del Centre Excursionista de Catalunya, y a les gentils senyoretes que ab llur presencia havien hermosejat aquell acte, contribuint a son mellor èxit y animació.

Un general aplaudiment coronà, a tall d'adhesió, el parlament del Sr. Torras. Tot seguit varen reunir-se ·ls representants de totes les entitats allí presents, acordant que l'any vinent, per la primavera, se celebri un Congrés Excursionista a la ciutat de Lleida, formant la seva comisió organitzadora ·ls presidents de totes les associacions excursionistes catalanes que s'adhereixin a dita idea.

El temps havia passat desapietadament, y tothom emprengué ·l retorn vers l'Espluga de Francolí pera dirigir-se a llurs respectives localitats. Sols els companys de Lleida ·s quedaren a fer alguna passejada per aquells encontorns, aprofitant el temps que·ls quedava abans de marxar el tren que·ls havia de retornar a llur ciutat. Tots els demés, a peu o en carruatge, se dirigiren a l'estació de l'Espluga, marxant ab el tren de les 4.41 de la tarda.

La festa estava termenada: ab recança ·ns anavem despedint de nostres companys de Reus y Tarragona, de Manresa y de Sabadell; però, ab tot, l'animació continuava dins del tren tot atravessant les pintoresques vessants del Gayà y la plana del Penadès, parlant alegrement de plans y excursions y fent vots pera ·l mellor èxit y feliç realització de la nova tasca que·ns havem emprès.

En conjunt va resultar una festa altament simpàtica y encoratjadora, que fa esperançar una bona cullita. Contents y satisfets podem estar els del Centre Excursionista de Catalunya: la nostra crida afectuosament acullida, la festa de germanor feliçment celebrada, ha de donar els seus fruits. Ab ansies falagueres estem ja esperant la celebració del Primer Congrés Excursionista Català. Mentrestant no cal desmaiar ni restar inactius: la nostra tasca a realitzar es tant gran o més que la que ja portem realitzada: ajuntem els nostres esforços, y la portarem a fàcil terme y profitosament. L'èxit de l'aplec de Poblet així 'ns ho fa esperançar: ell ha de ser el fonament de noves obres; ell ha de constituir una fita remarcable en mig la via esplendorosa que va fent l'excursionisme català.

Sols ens resta afegir aquí que van adherir-se per escrit a dita festa el «Club Montanyenc», de Barcelona; la Secció Excursionista de «Catalunya Vella», de Vic; la del «Centre Obrer Català», de Mataró; la Secció del Canigó del «Club Alpí Francès»; y Mr. Jules Delpont pels excursionistes de la Catalunya francesa. A tots ells grans mercès.

BIBLIOGRAFIA

Durant aquest darrer trimestre s'han rebut diferents obres y publicacions ab destí a la Biblioteca del nostre Centre Excursionista. Entre varies altres de menys importancia o menys relacionades ab les tasques y finalitat de la nostra entitat, cal esmentar les següents, a les que dediquem unes curtes notes bibliogràfiques.

San Pedro de Casserras, per Francisco Monsalvatje y Fossas.—Girona. Estampa de Dalmau Carles y Comp.ª. 1910.

Senyalada ab el número XX de la seva important colecció, el senyor Monsalvatje acaba de publicar aquesta nova obra, composta de més d'un centenar de planes y varies làmines soltes, fent l'historial d'aquell venerable monument, avui mig enrunat. En ella ressenya totes les vicissituts de l'antic monastir, edificat sobre les despulles de l'antiquíssim castell allí construït en temps dels romans pera vigilar el pas del Ter y l'entrada a la plana ausetana, acompanyant un extracte de la descripció artística que, deguda a la ploma de nostre company don Josep M.ª Pericas, va publicar-se temps enrera en aquest nostre Butlletí. Dedica especialment un capítol a tractar de la fundació del renomenat monastir de Casserres, deguda a la familia Cardona, y altre a parlar de sa importancia y posterior decadencia; acabant ab una ressenya y notes de sos priors, y un apèndix documental.

Es, en conjunt, una obra força interessant, que constitueix un acabat estudi

del monastir de Sant Pere de Casserres, avalorant les tasques d'investigació històrica a que ve dedicant-se el Sr. Monsalvatje, a qui tant dèu la cultura del nostre poble per ses desinteressades y notables publicacions.

Dietari de l'Antich Consell Barceloní.— Publicat per l'Excm. Ajuntament Constitucional de Barcelona.—Volum XII.—Estampa d'Henric y C.ª. Any 1910.

Recentment ha sortit aquest nou volum del conegut *Manual de Novells ardits*, que per iniciatives del nostre company Sr. Carreras y Candi, juntament ab el Sr. Schwartz, ve publicant la nostra Corporació Municipal. En aquest volum se comprèn el període de 1636 a 1641, ben trascendental pera la nostra Catalunya; per lo que, donada la índola d'aquesta obra y son especial caràcter de monument documental, se fa inútil ponderar la seva importancia pera tots els qui 's preocupin del passat y de l'historia de nostra patria, tant flagellada en aquell temps.

Aquest volum, acompanyat, com els demés, dels corresponents *Index*, en res desmereix dels anteriors, venent-se pel seu preu de cost a raó de 8'50 pessetes l'exemplar.

Molt es de desitjar que per res s'interrompi l'obra altament patriòtica y educativa que ve realitzant el nostre Ajuntament ab la publicació d'aquesta benemèrita obra, reflexe de l'historia gloriosa de la nostra benvolguda Barcelona.

Crónica de la Fiesta del Arbol en 1909.— Director: S. PEREZ ARGEMÍ. — Tallers de Josep Casamajó. Barcelona.

Ha aparegut aquest important anuari de l'«Asociación de los Amigos de la Fiesta del Arbol» (any XII de sa publicació), que en res desmereix dels anteriors en quant a son contingut y a sa presentació. En ell van ressenyats, junt ab varis articles, tots els actes oficials o festes de l'arbre celebrats durant l'any a Espanya, de les quals n'hi ha més d'una trentena que corresponen a Catalunya. Dita ressenya està acompanyada d'una informació gràfica que l'acaba de completar, posant-nos tot plegat de manifest lo que es, y sobre tot lo que podria ser, aquesta simpàtica festa creada en defensa de les nostres arbredes y boscuries, que mans egoïstes y governs ineptes vénen arrasant.

Anuari de l'«Institut d'Estudis Catalans». Any 1908.—Tip. Henrich y C.ª. Barcelona.

Altre nou volum ha vingut a enriquir la vistosa colecció d'obres publicades per aqueixa docta corporació baix les iniciatives y especial protecció de la nostra Diputació Provincial. En ell van compreses la *Memoria* dels treballs realitzats durant l'any per l'«Institut», la proposta de la creació de la Biblioteca Catalana, y una serie d'informes pel mateix emesos en diferentes qüestions que l'afectaven. Segueixen després una tanda de treballs pertanyents a les quatre seccions d'Arqueología, Historia, Dret y Literatura, entre 'ls que figuren: *Las Cuevas de Serinyá y otras estaciones prehistóricas del NE. de Cataluña*, per M. Cazurro; *Les Excavacions d'Empuries*, per J. Puig y Cadafalch; *Els Castells catalans de la Grecia continental*, per A. Rubió y Lluch, y altres d'innegable vàlua; acabant ab

la seva *Crònica de l'any*, referent igualment a dites quatre seccions en que avui resta dividit l'Institut. La presentació de l'*Anuari*, per ses bones condicions y bon gust, es un nou títol en son favor.—R. V. E.

CRÒNICA DEL CENTRE

JUNY DE 1910

JUNTA GENERAL ORDINARIA Y DE SECCIONS

El dia 20 d'aquest mes va tenir lloc la Junta General reglamentaria, procedint-se a l'aprovació de l'estat de comptes presentat pel senyor tresorer, que dóna un resultat satisfactori, y a l'elecció d'individus de la Junta Directiva, que ha quedat constituïda en la següent forma:

D. Cèsar A. Torras, *president*; D. Eduard Vidal y Riba, *viç-president*; don Juli Vintró, *tresorer*; D. Fidenci Kirchner, *secretari primer*; D. Martí Botey y Puig *secretari segon*; D. Alfons Oliveda, D. Francisco X. Parés, D. Joan Rosals, don Joaquim Miret y Sans, D. Josep Amat y D. Guillem de Barnola, *vocals*.

Després de breus paraules dels Srs. Galbany y Parladé y Vidal referents a l'aplec excursionista que s'havia de celebrar pocs dies després, va aixecar-se la sessió.

Seguidament va reunir-se la Secció de Sports de Montanya, com varen ferho també dins d'aquests dies les demés que estan constituïdes dins del CENTRE, procedint a l'elecció de càrrecs de les llurs Juntes respectives, que han quedat formades de la següent manera:

SECCIÓ DE FOLK-LORE: D. Ramon Miquel y Planas, *president*; D. Joaquim Pena, *viç-president*; D.ª Manela Fina y Vergés, *secretari*; D. Ignasi Carsi, *viç-secretari*; D.ª Adelaida Ferré y D. Alfred Gaza, *vocals*.

SECCIÓ DE SPORTS DE MONTANYA: D. Manel Miret y Maimir, *president*; D. Guillem de Barnola, *viç-president*; D. Lluís Coll, *tresorer*; D. Josep Tatxé, *secretari*; D. Lluís Balcells, D. Enric Ribera y D. Joaquim Artés, *vocals*.

SECCIÓ DE GEOGRAFÍA FÍSICA Y GEOLOGÍA: D. Francisco Novellas, *president;* D. Josep Salvany, *viç-president;* D. Melcior Marcer, *secretari;* D. Joan Rosals y D. Frederic Wynn, *vocals*.

SECCIÓ D'ARQUITECTURA: Pere Domenech y Ponsa, *president*; G. Martorell y Tarrats, *viç-president*; Josep M.ª Miró, *secretari*; Esteve Porta, *tresorer*; Ferran Tarragó, *arxiver*; Benvingut Rius, Alfons Barba y Adolf Florensa, *vocals*.

La Secció de Fotografía queda constituïda tal com ho quedà després de la seva reunió de 26 de Janer últim.

SOCIS ENTRATS DURANT EL SEGON TRIMESTRE D'AQUEST ANY

Residents: Francisco G. Goerlich. — Guillem J. de Guillem García.— Antoni Fortet y Pascual. — Esteve E. Feliu.—Francesc Milà y Galimany.—Eusebi Torras y Padrós.—Jaume Garrosset y Canellas.— Frederic Fontrodona. — Primitiu Giménez de los Galanes y Badías.—Ramir Hortet y Cisteré.—Francesc Fàbregas y Mas.— Erasme Busquets.— Pere Giralt y Monteys.— Just Argullós y Lopeña.— Camil Solé.— Pere Mani.— Bartomeu Sabaté.— Manuel Guitó.— Oriol Martí.—Joana Ducoulombier de Martí.—Juan Grau.—Domingo Baró Mas.—Ramon Torre Clos.—Bernat Suñol y Cararach.

Delegats: Antoni Marquès, a Las Palmas (Canaries). — Pelai Fontserè y Eberhard, Sort (Lleida).

EXCURSIONS

A TÁRREGA, VILAGRASSA, VERDÚ, CIUTADILLA, VALLFOGONA DE RIUCORB, VALLBONA DE LES MONGES Y MONTBLANC.—El dia 24, ab el primer tren del matí, sortiren cap a Tàrrega diferents consocis pera efectuar aquesta excursió, força interessant. Entre ells hi havia 'ls experts aficionats a la fotografía D. Juli Soler, D. Gabriel Roig y D. Joan Roig, y el director d'aquest BUTLLETÍ, D. Eduard Vidal. L'objecte principal de la mateixa era visitar aquella serie de típiques poblacions compreses entre la Sagarra, la Plana d'Urgell y la Conca de Barbarà, estudiant els llurs notables monuments arquitectònics. De Tàrrega visitaren curosament l'antiga casa Sobíes, ab sos gòtics finestrals; l'antic palau dels marquesos de la Floresta, elegant construcció del segle XIII, y la veïna capella de la Sagrada Familia, ab interessantíssim sepulcre, igualment proprietat de dita familia Sobíes; la part vella de la població, ab ses típiques porxades o *escuberts*; y la seva iglesia parroquial, de seriós aspecte, grans dimensions y vuitavat campanar.

La mateixa tarda, varen visitar la veïna població de Vilagrassa, ab la seva iglesia romànica, que conserva una hermosa portalada del segle XIII.

L'endemà, a primeres hores del matí, varen sortir en carruatge per la carretera de Montblanc, agafant el brancal que condueix a Verdú, vila distant 4 kms., de típic aspecte, ab una notable iglesia ab portada del segle XIII, son castell senyorial ab altívola torra de l'homenatge, esbelta cambra gòtica y bells finestrals, y les seves muralles, segell de passades grandeses. De Verdú 's dirigiren a Ciutadilla, prop l'encreuament de les carreteres de Tàrrega a Montblanc y de Vallfogona de Riucorb a Sant Martí de Maldà, y a uns 6 ks. d'aquella població; visitant son castell senyorial estil Renaixement, ab bell pati y alta torra quadrada, sa creu de terme a la plaça, la seva iglesia parroquial y restes del convent de Nostra Senyora del Roser. Seguint la carretera de Vallfogona, que voreja la ribera dreta del riu Corb, y passant per Vallsanta, enderrocat convent de Monges del Cister, se dirigiren a Guimerà, vila de típic aspecte, a 4 kms. de

Ciutadilla aproximadament, ab ses cases esgraonades per la vessant d'un turó coronat per les despulles de l'antic castell, y la parroquial iglesia, ab una portada gòtica bastant senzilla; y a dita població de Vallfogona, que no té res de particular, distant uns 4 kms. escassament. Desfent el camí fins sota Ciutadilla, y emprenent la carretera de Sant Martí de Maldà, passaren per sota 'ls pobles de Nalec y Rocafort, arribant a dita vila, desde on seguiren, per dolent camí carreter, fins a Maldà, a una mitja hora llarga al peu de la carrerera de Bellpuig, ab sa iglesia del segle XVIII y son ruinós castell. Passant pel poblet de Llorenç, a mitja tarda arribaren a Vallbona de les Monges, distant 5 kms., visitant principalment el notable convent de monges bernardes, originari del segle XII, ab sa nau gòtica coronada per afiligranat cimbori, sa romànica portada y sos sepulcres exteriors.

L'endemà, dia 26, al matí, sortiren de Vallbona, y per Rocallaura 's dirigiren a la serra del Tallat, ont acaba la carretera, continuant per dolent camí fins a prop de Solivella, ab el seu enrunat castell, al peu de la carretera de Tàrrega a Montblanc, ont arribaren a les 7.40 del matí, passant per la població de Guardia y continuant després vers l'Espluga de Francolí y monastir de Poblet pera assistir a l'aplec excursionista que s'hi havia de celebrar y del que parlem en altre lloc del present número.

SESSIONS Y CONFERENCIES

TRES DIES A SALAMANCA.—Tal fou el títol y el tema sobre que versà la conferencia que'l dia 3 d'aquest mes va donar D. Joaquim Morelló com a resultat ben profitós de la seva excursió y estada en aquella antiga ciutat. Durant la sessió va exhibir una vistosa serie de clixés fotogràfics, que acompanyà la descripció dels monuments, llocs més notables y costums d'aquella renomenada població, de la que féu un acabat estudi, força interessant.

LA NIT DE SANT JOAN AL PIRENEU (PUIGMAL).—El dia 10, nostre company D. Joan Danès y Vernedas, va donar la seva anunciada conferencia fent la ressenya d'una excursió a Ribes, Nuria, Puigmal, Noucreus, Ull de Ter y Camprodon, realitzada ja fa algun temps, y descrivint les emocions d'una nit tradicional passada pintorescament al peu d'aquell cim alterós. La dita ressenya, curullada de datos històrics y atinades apreciacions, fou acompanyada de varies projeccions fotogràfiques.

A L'ENTORN DEL TIBIDABO.—Nostre benvolgut consoci D. Ceferí Rocafort va donar, el dia 17, una curiosa conferencia descrivint un itinerari a fer desde nostra ciutat al voltant del maciç de la serra del Tibidabo, passant per Sarrià, Pedralbes, Sant Just, Sant Feliu, Molins de Rei, Papiol, Sant Cugat del Vallès, Sardanyola, Moncada y Sant Andreu; la qual descripció va circumscriure-s a tots els seus monuments y a sa historia y vicissituts, presentant també una interessant colecció de projeccions fotogràfiques obtingudes pel propri conferenciant y pel reputat fotògraf Sr. Mas.

El monastir de Poblet.—El dia 23, y com a preparació de la visita que ab motiu del projectat aplec excursionista, del que parlem en altre lloc, s'havia de fer a dit renomenat monastir, nostre consoci l'arquitecte D. Emili Llatas va donar una conferencia ressenyant les innombrables belleses d'aquell grandiós monument, tot presentant gran nombre de vistes fotogràfiques del mateix referent a son conjunt y detalls més remarcables.

El Centenari de la mort del rei Martí.—Continuant la tanda de conferencies organitzades per la Junta Directiva pera commemorar aquesta data, durant aquest mes s'han donat les següents:

Dia 7. *Desde dalt del campanar del Pi. Records del darrer rei del Casal de Barcelona*, per D. Ramon Nonat Comas.—Dia 14. *Les lletres catalanes en temps del rei Martí*, per D. Jaume Massó y Torrents.—Dia 28. *La voluntat de Catalunya davant la voluntat del rei Martí*, per D. Sebastià Farnés.

Com que totes aquestes conferencies aniran publicant-se seguidament com a folletí d'aquesta nostra publicació, ens abstenim de fer cap extracte de les mateixes.

SECCIO DE FOTOGRAFIA

Curset de Fotografía.—Durant els dies 2 y 30 d'aquest mes, el soci don Alfred Bosch ha vingut continuant les seves interessants conferencies sobre Fotografía, dissertant sobre 'ls següents temes: *Preparació, desenrotllo y millorament del clixé*, y *L'imatge positiva. Tiratge, ampliació y montatge;* que anà desenrotllant ab gran coneixement de la materia y en forma agradosa y de pràctics resultats.

Fotografía astronómica.—El dia 16, D. Josep Comas y Solà donà una notable conferencia, desenrotllant el precedent tema ab aquella competencia que per tothom li es reconeguda y que una volta més demostrà en dita ocasió. Acompanyà 'l seu treball, força curiós y interessant, ab la presentació de diferents clixés de fotografía astronòmica, que posaren de manifest lo molt que pot ferse en dita materia y les utilitats que pot reportar-ne la ciencia astronòmica.

SECCIO DE FOLK-LORE

Folk-lore de Tossa.—El dia 12, la senyoreta D.ª Julita Farnés donà una interessantíssima conferencia sobre aquest tema, descrivint d'una manera acabada aquella encontrada y fent un examen crític d'algunes rondalles y d'altres manifestacions folk-lòriques, executant ella mateixa diferentes cançons, que anà interpretant al piano ab tota cura y correcció.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

Durant aquest mes, D. Pelegrí Casades y Gramatxes ha donat les darreres lliçons corresponents al curs actual, continuant l'estudi de *La Grecia clàssica* en les seves converses números CXXXI, CXXXII y CXXXIII. En la del dia 1 va trac-

tar dels odeons y monuments coràgics, exposant llur objecte y caràcters arquitectònics; y en les dels dies 8 y 15 estudià ·ls hipòdroms, gimnasis, habitacions privades, y altres manifestacions de l'arquitectura civil d'aquella època. En totes elles acompanyà la seva disertació ab la projecció de diferents clixés fotogràfics, descrivint els monuments que anaven estudiant-se, fent axís més comprensives y agradoses les converses del Sr. Casades, que han quedat ara en suspens fins al prop-vinent curs, en que tornaran a reprendre-s.

NOVES

EL XALET-REFUGI D'ULL DE TER.— Previ acord de la Junta Directiva del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, el dia 15 d'aquest mes de Juliol s'obrirà al públic el servei de restaurant del Xalet d'Ull de Ter, regint les mateixes condicions y preus que durant el passat estiu. Enguany, les nevades copioses caigudes darrerament, han fet aplaçar el començament de la temporada estiuenca. Ab tot, són ja diferentes les colles que durant la primavera han visitat aquest refugi. Actualment s'hi disfruta d'agradable temperatura, lo que, junt ab les comodidats que s'hi troben, fa esperançar una temporada ben animada a Ull de Ter.

EL REFUGI DE SANT ANDREU DE LA CASTANYA. — Igualment queda obert pera ·ls excursionistes el Refugi de Sant Andreu de La Castanya, habilitat y amoblat per la Secció de Sports de Montanya del nostre CENTRE EXCURSIONISTA, del que ja donàrem compte en el número corresponent a Janer d'aquest mateix BUTLLETÍ. Del tot llest aquest refugi, poden allotjar-s'hi comodament fins a dèu persones, comptant a l'efecte ab bons llits. Apart de les facilitats donades per la senyora Viuda de Pons, proprietaria de dita masia de Sant Andreu, y de la suscripció oberta entre ·ls socis de la mentada Secció de Sports de Montanya, han contribuït principalment a son moblatge y habilitament els grans magatzems d'«El Siglo», les entitats «Circo Eqüestre» y «Asociación de Cazadores», les cases Abadal y C.ª, Jover y C.ª, Comas y C.ª, Fills de J. Bertrand, y els particulars D. Eusebi Güell y Bacigalupi, D. Pere Grau Maristany, D. Eusebi Bertrand, D. Marc Rocamora, D. Artur Bulbena, D. Juli Marial y molts d'altres.

Es d'advertir que, pera utilitzar aquest refugi, s'han d'adquirir les contrasenyes corresponents, al local del nostre CENTRE EXCURSIONISTA.

EXCURSIÓ OFICIAL. — Pera mitjans d'Agost, la Secció de Sports de Montanya del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, està organitzant una excursió montanyenca ab caràcter oficial. El plan es fer l'ascenció a la Pica d'Estats o de Sotllo (3.141 ms. d'alt.) per la vessant espanyola, pujant-hi pel Noguera-Pallaresa y Vallferrera y tornant per les valls d'Andorra y Cerdanya, acampant a l'aire lliure en tendes de campanya, durant l'excursió una setmana justa.

EL PRIMER CONGRÉS EXCURSIONISTA CATALÁ. — Tot just llançada l'idea de celebrar en la primavera del vinent any de 1911 el primer Congrés Excursionista organitzat en la nostra terra que s'ha de reunir a la ciutat de Lleida segons acord près en l'aplec excursionista de Poblet, que tots els centres y societats excursionistes s'apressen a contribuir a son èxit més complet y brillant. Són ja varies les comunicacions rebudes al CENTRE ab consultes y datos referents al mateix, y en totes elles se revela gros entusiasme y grans desitjos de que verament resulti una festa atraienta y un acte d'importancia y de pràctics resultats. Tindrem a nostres llegidors al corrent de tot quant se refereixi an aquest trascendental acte.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARAN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE JUNY

TEMPERATURES (A L'OMBRA)				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES A 0° Y AL NIVELL DE LA MAR	
MITGES MENSUALS		MÁXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
13°.82	13°.00	31°.6 (dia 20)	2°. (dia 5)	764'97 mm.	765'79 mm.

ESTAT DEL CEL		8 m.	8 t.		
	Dies serens	7	2	Dies de pluja	15
	» nuvolosos	15	13	» de rosada	2
	» coberts	8	15		

HUMITAT RELATIVA		NÚVOLS		NUVOLOSITAT	
MITGES MENSUALS		CLASSE DOMINANT		MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA
74'60	79'73	CUMULUS	NIMBUS	5'03	6'50

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 134'4 mm.

VENT		
DIRECCIÓ DOMINANT		VELOCITAT: EN 24 HORES
8 MATÍ	8 TARDA	MITJA MENSUAL
CALMES	NE.	160'86 kms.

J. S. S.

Barcelona. — Tip. «L'Avenç», Rambla de Catalunya, 24. — Telèfon 115

ANY XX BARCELONA, AGOST DE 1910 NÚM. 187

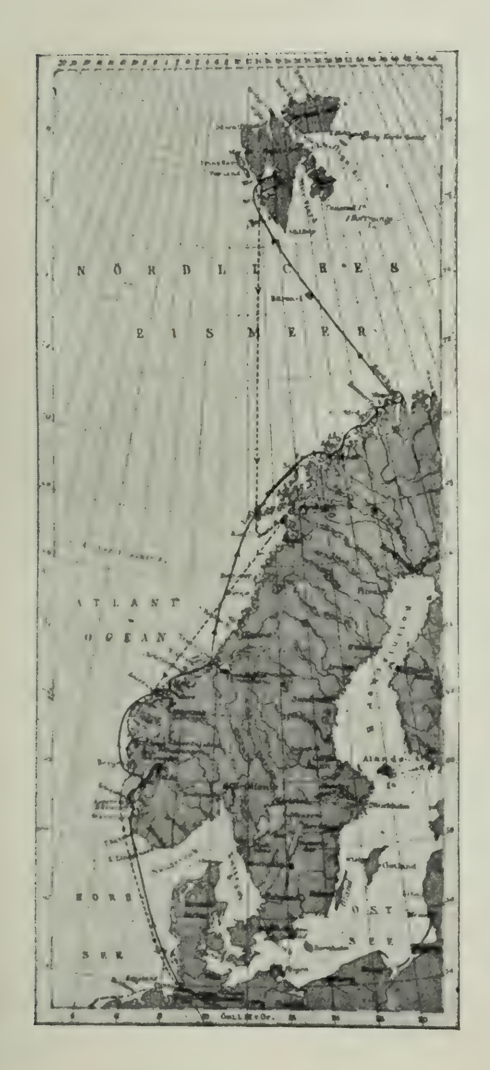
Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

NORUEGA Y SPITZBERG

RECORDS DE VIATGE ◻ 1909

ITINERARI GENERAL

No fa pas gaires anys encara, que l'emprendre un viatge a Noruega semblava cosa extraordinaria y factible sols a persones acostumades a grans excursions. En quant a arribar-se al Spitzberg, no sols no s'hi pensava, sinó que ni l'existencia d'aquelles illes entrava dins dels coneixements vulgars. Vagament sabien, les persones ilustrades, que pel veinat del Pol Nord, perdut en les soletats de la Mar Boreal, hi havia un arxipeleg que portava aquell nom, accessible tant sols als grans exploradors. Avui les coses han cambiat totalment. Ensems han anat creixent l'afició als viatges y la facilitat pera fer-los; y navegar per la mar polar y trepitjar les geleres de la Bell Sund, es actualment cosa que pot fer-la qualsevol persona, sens necessitat d'especials condicions de viatger, ni tant sols de grans recursos pecuniaris.

Crec que seria per demés voler ponderar lo interessant d'una ex-

cursió per aquelles regions, encara poc conegudes. Lo que s'ha descrit y llegit sobre les diverses temptatives pera assolir el Pol, fa néixer naturalment el desig de contemplar ab propris ulls l'espectacle d'aquelles desolades regions en que la neu y el glaç dominen sobirans, d'aquelles encontrades que per llur aspecte tant contrasten ab les que són nostre habitual estatge; y, a l'entreveure la possibilitat d'anar-hi, a l'enterar-se de que no es pas empresa d'atrevits, sinó senzill viatge de turista, sens cap perill ni molestia, el projecte de fer-lo queda apuntat a la pensa, y es sols qüestió d'oportunitat el portar-lo a vies de fet.

Ja de molts anys que cobejava aquesta anada al país del sol de mitja nit, y lo mateix li passava a mon bon amic y company de viatge D. Rosend Serra. Casualment recaigué, un dia, la conversa sobre aquest punt, y en cinc minuts ens posàrem d'acord y decidírem la marxa. Era això a últims del mes de Maig del passat any de 1909; aprop, per tant, del solstici d'estiu, que es l'única època propicia pera fer la travessía. Calia, doncs, dar-se pressa pera assegurar-se passatge; y després d'alguns informes adquirits en les agencies de viatge d'aquí mateix, y d'algunes cartes y telegrames demanant detalls a les poques companyíes navieres que fan aquest servei, reeixírem, cap a mitjos de Juny, a assegurar-nos un camarot pera dues persones a bord del vapor «Blücher», de l'«Hamburg America Linie».

Donàrem la preferencia an aquesta companyía, tant per estar constituïda per magnífics transatlàntics moderns de gran tonelatge, oferint el màxim de confort, com pera poder fer el viatge fins al Spitzberg durant el mes de Juliol, sempre preferible a l'Agost, durant el qual les boires són la regla en aquelles altes latituts y es molt més baixa la temperatura mitjana.

L'embarc havia de tenir lloc en el port d'Hamburg el matí del 8 de Juliol; y ab l'anticipació deguda sortírem de Barcelona, detenint-nos alguns dies entre París, Luxemburg y Aquisgran, evitant-nos així el fer d'una sola estricada 'l llarg trajecte que separa la nostra ciutat d'Hamburg. El dia 7 de dit mes, vigilia de la sortida del vapor, ens personàrem a les oficines de l'«Hamburg America Linie», sumptuós edifici en la fatxada del qual s'ostenta el lema de la societat: «Mein Feld ist die Welt» («El meu camp es el món»); divisa quelcom pretensiosa si 's vol, però que correspon als fets, ja que la companyía té linies de vapors que solquen totes les mars del planeta.

En l'immensa *hall* interior, hi regnava extraordinari moviment. Els nombrosos empleats no donaven l'abast a satisfer les preguntes y demandes d'informació que feien els turistes y viatgers que anaven entrant a professó feta, y els caixers tenien treballs pera recullir els bitllets

de 500 y 1,000 marcs que anaven caient sobre llurs taules. Despatxats, per fi, els nostres papers, y enterats de l'hora y lloc d'embarc, matàrem les hores sobreres fent els últims preparatius y recorrent l'hermosa ciutat del Alster, bon xic enlletgida aquell dia per una pluja persistent que la recobria de boira en el cel y fang a la terra.

A les vuit del matí de l'endemà, 8 de Juliol, arribem als espaiosos tinglats de la companyía, que ocupen una gran extensió del moll en el port comercial. Cotxes y automòbils van arribant sense interrupció, formant-se a lo llarg del moll immenses barricades de baguls y maletes que·ls empleats van embarcant ab llestesa y sens confusió. Tothom arriba de bon humor y ab l'esperit comunicatiu. S'encreuen salutacions y s'entaulen diàlegs entre extranys, que moltes vegades queden interromputs en sèc per la diversitat de llengües. Els virolats colors de les banderes y gallardets que adornen les parets dels tinglats donen una nota alegre, trencant la grisa monotonía de la boira matinal.

Les passareles estan posades, y embarquem directament del moll al vaporet «Blankenese», que, aigües avall de l'Elba, ha de conduir-nos fins al «Blücher», vapor de massa calat pera remuntar el riu fins a Hamburg. No sens dificultat conseguim, els 350 expedicionaris que formem el passatge, encabir-nos en el petit vaporet, entremig d'aquelles montanyes de bagatge. Per sort el trajecte es curt y les riberes de l'Elba prou boniques pera fer-nos oblidar les passatgeres molesties de l'aglomeració.

Lliscant ràpidament sobre les tranquiles aigües del riu, anem deixant enrera ·ls populosos barris riberencs, els molls y els dics d'aqueix immèns port; la barriada d'Altona, que ja forma ab Hamburg una sola y immensa ciutat; els verds turonets de Blankenese, sembrats de torretes y xalets d'estiu; prades verdes y tranquiles, alternades ab altres y altres nuclis de població: tot ve desfilant davant nostre com cinta cinematogràfica. De tant en tant trobem una petita esquadra de barques de pescar que remunten penosament la corrent, ajudant-se ab llurs veles de roig color.

Mentrestant els passatgers van observant-se ·ls uns als altres, escoltant-se les parles pera deduir les respectives nacionalitats, y fixant-se en els tipos, gestos y indumentaries ab la natural curiositat de persones que han de fer vida comú durant tres setmanes dins l'estret recinte d'una embarcació. Se senten parlar a bord quasi totes les llengües d'Europa, predominant l'alemany y l'anglès. Les dames són nombroses, formant potser la meitat del passatge; però desde ·l primer moment ens persuadim que no es probable que per llur bellesa plàstica ·ns distreguin de les belleses naturals que·ns prometem gaudir.

El vaporet avança ràpidament cap a Cuxhaven, lloc aont ens espera el «Blücher», les grosses xemeneies del qual ovirem ja fa estona.

La xaranga d'a bord, que ha d'acompanyar-nos en el viatge, saluda la nostra arribada ab un alegre pas doble, mentres el petit «Blankenese» dóna la volta a l'immensa massa del «Blücher» y atraca a son costat, llançant-se tot seguit per les pasareles la ramada dels passatgers, desitjosos de poder-se bellugar en major espai.

En els primers moments de trepitjar la coberta, regna arreu una gran confusió. Tothom està desorientat: van els passatgers d'una banda a l'altra sense saber aont ni perquè; preguntant pel propri equipatge, pel número del camarot, per l'horari dels menjars, pel temps que farà, y per dèu mil coses més que cap interès poden tenir en aquests moments. Els nombrosos cambrers, correctament uniformats y enguantats, se desviuen pera complaure a tothom; y de mica en mica, després de vagar a la ventura per salons, escales y corredors, conseguim tots trobar els respectius camarots. La primera impressió que rebem del bastiment no pot esser millor. Les exigencies del més refinat confort estan a bord amplament satisfetes; y les cabines són amples, ventilades, y sobretot escrupulosíssimament nètes. Una armoniosa tocata de corn ens prevé que·l primer esmorsar està servit, y aquest, per sa calitat y presentació, es digne dels altres serveis de la nau; y, quan després d'esmorsar ens trobem saborejant un excelent cafè en el fumador de popa, ens sentim contents davant la perspectiva de passar tres setmanes dintre d'aquest palau surant que·ns anirà conduint còmoda y plàcidament vers les grans meravelles de les terres boreals.

Y comencem aleshores el viatge propriament dit. Mentres erem a taula, una lleu trepidació ·ns indica que la nau se posa en moviment. Anem navegant per la desembocadura de l'Elba, de tal amplitut que s'arriben a perdre de vista ses voreres, y entrem poc després en plena Mar del Nord, que se·ns presenta grisa y boirosa, tal com en imaginació ens l'haviem representada sempre.

Deixem a esquerra nostra l'illa d'Heligoland, que s'ofereix com una llarga plataforma suranta sobre l'aigua, ab tres ratlles sobreposades: verda la més alta, color que li dóna l'herba que cobreix la plana; la roja entremitjana, constituïda pels acantilats que limiten la plataforma per tots costats; y les sorres de la platja, que formen com un subratllat blanc a tota l'illa, que ha pres com a colors de sa bandera aquesta triple coloració natural. Després, la mar solitaria, la ratlla de l'horitzó finament retallada y els xiulets del vent, que bufa a fortes ratxades y faria brandar fortament la nau si no fos l'estabilitat que li donen ses 12,000 tonelades.

Fins a l'endemà al mig-dia no comencem a veure terra: una costa trista, deserta y pelada, a la que·ns anem acostant ràpidament, enfilant un seguit de canals y illes deshabitades. Ab ulls curiosos contemplem aquesta primera visió de la Noruega, del país de les tradicions y de les llegendes, cercant una comparació entre lo que veiem y lo que portem a l'imaginació, fruit de lo llegit y sentit. Sentim la precipitació natural de tot viatger que trepitja per primera vegada una terra nova y ·s creu trobar desde·l primer moment tot allò que la caracteritza segons la composició de lloc que porta formada. Y de moment res de lo que veiem s'acorda ab les nostres fantasíes. La primera manifestació de vida la descobrim en algunes casetes que s'aixequen isolades prop de l'aigua, de miserable aspecte, veritables cases de nina, però ben diferentes de la «casa de nines» que·ns descriu l'Ibsen. Uns habitants que surten a contemplar el pas del vapor, no semblen pas, per llur aspecte, de psicología tant complicada com la dels personatges del gran dramaturg; y les pescadores malfardades que surgeixen xarxes, assegudes a la platja, estan ben lluny d'evocar les vaporoses visions de les dances de Nitra.

El desencant, per això, durà poc. El passatge esdevé per moments més interessant, y, després de creuar per davant de les rialleres poblacions de Lervik y Haugesund, emboquem el grandiós *fiord* de Hardanger, y per ell comencem la llarga peregrinació a travers dels innombrables estrets, canals y badíes que formen la trencada costa d'aquesta terra.

Abans de passar endavant, interessa aclarir bé lo que per *fiord* ha d'entendre-s; perquè, si no hi ha ningú que no hagi sentit alguna vegada aquesta paraula, són molts el que no·n tenen un concepte ben clar. Geogràficament ve a ser un braç de mar que s'introdueix terra endintre fins a distancies de cent y més kilometres, ab amplada variable, més sempre estreta en comparació a la llargada, no passant aquella, a voltes, d'un centenar de metres. Solen estar vorejats de montanyes que deixen una estreta llenca de terra cultivable; més en moltes ocasions les parets del *fiord* cauen aplomades dins de l'aigua, y en aquests casos tenen gran profunditat, arribant, com el Sognefiord, a més de 1,200 metres sota·l nivell de la mar. A mida que·l *fiord* avança terra endintre, se divideix y subdivideix en altres tants *fiords* tributaris; aquesta especialíssima topografía ja dóna raó per sí sola de la constitució geològica. El terrer de la península escandinava ha sofert cambis de nivell extraordinaris, que segueixen encara operant-se en nostres dies y són apreciables d'un segle a l'altre. Un ensorrament considerable s'ha anat produint en tota la costa noruega, que ha donat per resultat que les estribacions occidentals de la gran cordillera, que forma com

l'espinada de la península, anessin submergint-se dins l'Occeà, les aigües del qual han invadit les antigues valls, convertint-les en els actuals *fiords.*

Als ulls del turista, són aquests una barreja de riu, als que recorden per llur curs allargat; de llac alpí, del que tenen el color de l'aigua y les tranquiles riberes; y de badía marítima, ja que salada es l'aigua y subjecta a les pujes y baixes de les marors.

El Hardangerfiord ofereix, com en meravellós resum, tots els encants y particularitats del *fiords* en general. Les aigües quietes que llepen les llenques de terra habitades y ben cultivades; les parets a pic que formen paorosos estimballs, pels que cauen de gran alçada, en remoroses cascades, les aigües de fusió de la neu del cim; l'especialíssim contrast entre la vida apacible del nivell de l'aigua y la feréstega naturalesa dels escorrancs y cingleres; tot plegat, forma un grandiós conjunt, impossible de descriure. Augmenta encara aquest efecte a mida que anem avançant *fiord* endins, y sobre tot quan entrem en el Sör-fiord, que es l'última branca del Hardanger. S'extén en linia quasi recta en una llargada de més de 40 kilometres per una amplada de pocs centenars de metres, fent l'efecte d'una gegantina esquerda, pel fons de la qual avança atrevit el nostre bastiment. Cal tota la pericia dels dos pràctics del país que poc abans han pujat a bord, pera conduir l'immensa massa del vapor entremig d'aquest congost de reblincades roques que a cada pas menacen esclafar-nos.

A entrada de fosc arribem a l'extrem del *fiord*, y a l'indecisa llum del cap-vespre distingim una iglesieta, algunes construccions que per llur aspecte denoten ser hotels, y petites casetes de fusta irregularment agrupades. Es el poblet d'Odda, en el que fem la primera escala y ont per primera vegada trepitgem terra noruega.

Ens anuncíen que·l desembarc no tindrà lloc fins a demà al matí, per ser ja avui massa tard. Instintivament consultem el rellotge, y veiem, no sense sorpresa, que marca les onze del vespre, ¡y a coberta hi ha encara claror més que suficient pera llegir! Hem arribat ja a les regions ont la nit no es més que un llarg cap-vespre; y, malgrat que aquesta persistencia de claror sigui un fenomen naturalíssim en aquestes latituts y a l'estació en que·ns trobem, no deixa de sorprendre-ns extraordinariament per la desorientació que produeix. Ab certa recança ·ns decidim a baixar al camarot, ont, encenent la llum elèctrica, ens creem com una nit artificial, a benefici de la qual logrem dormir-nos, contribuint-hi també l'absoluta quietut del bastiment, que, anclat en les aigües immòbils del *fiord*, té la mateixa estabilitat de la terra ferma.

L'endemà, 10 de Juliol, a les sis del matí, ressona un alegre toc de

diana, una especie d'himne matutí pera l'ús exclusiu dels vapors de l'«Hamburg America Linie», ab lletra adaptable y tot. La coberta, tantost solitaria, y humida encara de l'últim baldeig, s'anima en pocs moments pels passatgers que hi van pujant fregant-se ·ls ulls, mig closos encara de la sòn. Les amples escales estan ja baixades; y els bots de va-

Odda: Grupo d'hotels

por, portant grans barques a remolc, xiulen a cada instant invitant als passatgers al desembarc. En pocs moments ens trobem transportats a terra, y en pocs més donem per vist el llogaret d'Odda, que sols té de remarcable la seva pintoresca situació al fons del *fiord* y el ser un bon centre d'excursions.

Moltes són les que desde aquí poden emprendre-s; més, ab el temps forçosament limitat de que disposem, hem de concretar-nos a anar a les cascades de Laatefos, sens dubte la més interessant que aquí pot fer-se.

Una llarga corrúa de carruatges de dues rodes, estacionats prop del moll, sols esperen ser ocupats pera emprendre la marxa. Muntem sobre d'un d'aquests, y molt aviat ens donem compte de l'incomoditat d'uns vehícols que tantes alabances han merescut d'alguns viatgers. S'anomenen *stolkjaerre,* y tenen sols dos seients estretíssims, y un de més petit encara pera ·l conductor, que va assegut darrera.

Els passatgers, encongits y apretats, han de soportar de més a més la molestia de les regnes, que, manejades desde darrera, els passen entremig dels braços, dant-se sovint el cas de que, abans de que·l cavall rebi l'indicació del conductor, la rebi l'infeliç viatger en forma de forta estiragaçada.

Més l'incomoditat del vehícol queda prompte compensada per l'hermosura del trajecte que anem recorrent. Al trot del fogós cavallet remuntem la carretera de Telemarken, únic enllaç terrestre ab que compta Odda; y als vint minuts dominem ja desde bona alçada quasi tot el Sör-fiord y les altes montanyes que l'empresonen. En una revolta del camí cambía sobtadament el paisatge, y, tantost deixem de veure el *fiord*, s'extén davant nostre·l llac de Sand, que res té que envejar als millors llacs alpins. La carretera s'extén com una estreta cornisa al llarg de sa vorera esquerra, quasi arran d'aigua; ovirant-se a l'altra banda·ls cristallins reflexes del Buarbrae o gran gelera de Buar, que es una de les més grans de Noruega, cobrint uns quants centenars de kilometres quadrats de la terra alta. El camí s'engolfa en el llarg congost del Gröns, les aigües del qual s'escorren en escumosos ràpids que van gratant son llit rocós.

ODDA: RÀPIDS DEL GRÖNS

Tampoc aquí, com a Suïça, manquen els records tràgics allí ont la naturalesa·s presenta més bella. Un bronze aplicat a una roca que llinda ab la carretera, ens fa sabedors de que, fa alguns anys, el tinent alemany von Hahnke, fent una excursió en bicicleta, a l'aixugar-se la suor del front ab el mocador, aquest va tapar-li momentaniament la vista; lo que va bastar pera que, desviant-se del camí, anés a parar al fons del torrent y morís ofegat en sos remolins. Debades se·l va estar buscant durant molt temps, apareixent per fi, al cap de dos mesos, re-

tingut a l'esquerda d'una roca. L'inscripció explicativa demana al mateix temps un record pera ·l malaguanyat tinent; record que nosaltres li dediquem de bon grat, mentres mirem ab cert respecte, desde les altures del nostre poc segur vehícol, el plombat estimball que·ns separa del torrent.

Estona ha que anem sentint una gran ramor d'aigua, y impacients esperem guanyar l'últim revolt que·ns priva la vista de la gran cascada objecte de l'excursió d'avui. No tardem a tenir-la davant nostre en tota sa immensa majestat, restant molt embadalits en la contemplació de aquella grandiosa cortina d'aigua que·s despenja desde 300 metres, omplint l'espai ab son soroll aixordador y fuetejant ab terrible furia ·ls repetges y rocalls pels que va rebotent. El dia es esplèndid, y els raigs del sol, joguinejant entre ·ls núvols d'aigua pulveritzada, se descomponen en policromats arcs iris y produeixen fantàstics efectes de contrallum. Ni la caiguda del Rhin a Schaffhausen, ni·ls ràpids d'Imatra a Finlandia, poden comparar-se en grandiositat ab aquestes cascades de Laatefos, que passen per ser les més superbes de Noruega.

Cascades de Laatefos

Davant per davant d'aquests saltants se desprèn l'anomenada Spelanfos, que, malgrat son capdal considerable, fa l'efecte d'una cascada de pessebre comparada ab sa veïna.

A les sis de la tarda ha d'arrancar l'últim bot del moll, segons l'anunci oficial de la piçarra d'a bord, y no cal dir que tothom es amatent a no quedar-se en terra. El capità dóna ordre de disparar la canonada de despedida, que retruny llarga estona per les afraus del *fiord*, y el vapor se posa en moviment, desfent en part el camí de la vinguda. Després de dinar s'organitza un ball a coberta, y més tard hi ha con-

cert de quinteto en el gran saló; però més que tot això ·ns atreuen les hermoses vistes de la costa que anem recorrent, sempre noves y sempre variades.

L'endemà a la tarda fem escala a Molde, bonica població situada en un reconet del Romsdalsfiord. Es un centre d'estiueig molt freqüentat, acudint-hi cada any un nombre considerable de forasters y d'extrangers, principalment d'anglesos. Essent avui diumenge, tota la població es al carrer, trobant nosaltres el moll ple d'una gran gentada que ha acudit allí pera presenciar el nostre desembarc. L'aspecte de la vila es absolutament típic, ab els seus carrers nèts y endreçats y ses cases de fusta, de bon aspecte, isolades les unes de les altres pera evitar la propagació dels incendis. No hi ha una finestra en la que hi manquin els seus testets ab clavells, roses o geranis; com si ·ls habitants, condemnats sovint a cels grisos y emboirats, volguessin crear-se un primer terme colorit y alegre que dissimuli la tristor dels llunyans.

MOLDE: DETALL DE LA POBLACIÓ

La principal curiositat de Molde es el parc Rekneshaugen, que ocupa una petita montanyeta que fa de respatller a la població y desde la que·s descobreix un bell cop de vista sobre ·l *fiord* de Molde y els seus tributaris, y les llunyanes serralades dels Troldtind y del Romsdal, que visitarem demà.

Els voltants de Molde són veritablement hermosos, recoberts d'una sorprenent vegetació, més sorprenent encara si ·s té en compte l'altitut d'aquest lloc, que es de 62º, o siga tres graus més alta que la de Sant Petersburg. Els faigs, tells, freixes, castanyers y abedolls són aquí nombrosíssims, y no hi creixen com arbrets raquítics, sinó que assoleixen una corpulencia y desenrotllament considerables. En els jardins creixen en ple aire una gran varietat de flors, que hi prosperen no tant

pels avenços de la jardinería com per l'excepcional benignitat del clima. Tots els altres punts de la terra d'igual latitut, com per exemple les gelades estepes de la Siberia y d'Alaska, sofreixen els rigors d'una temperatura fredíssima. Els estrets de Behering y de Davis, y la badía

Naes y vall del Roms

d'Hudson, tenen les aigües gelades quasi sempre, mentres que aquí la mar resta lliure tot l'any. Aquesta anomalía climatològica s'extén per tota la costa de Noruega, y es deguda al Gulfstream o Corrent del Golf, que, sortint de la mar de les Antilles y costes de la Florida, atravessa tot l'Occeà y banya ab ses aigües calentes aquesta costa privilegiada, mantenint-hi una temperatura mitjana molt més elevada que la que li correspondria per la seva latitut geogràfica.

L'embarc està anunciat pera mitja nit, y abans d'anar al moll donem un últim tom pels carrers del poble, silenciosos y solitaris en aquesta hora, fent-nos l'efecte de passejar-nos per una ciutat encantada al veure tanta claror y tanta quietut. Y... cosa estranya!... en una terra en que la fosca de la nit es desconeguda bona part de l'any, són desconeguts també 'ls porticons, utilitzant-se, tot lo més, lleugeres cortines pera interceptar les mirades indiscretes del passant o del veí. Nosaltres, meridionals, que no concebim dormir ab claror de dia, no'ns ne sabem avenir.

L'endemà, 12 de Juliol, desembarquem en el petit poblet de Naes,

desde ont s'emprèn la visita de la vall del Roms, una de les més remarcables entre les valls escandinaves. Estreta y reclosa entre enasprades cingleres, s'aixampla a troços en planes rialleres encatifades de verd herbei. Les montanyes, que compten entre les més altes del territori, són de fantàstic aspecte, campejant també la fantasía en llur denominació: les Germanes, el Rei, el Bisbe, els pics de les Bruixes; noms que ja deixen endevinar carenars retallats y alterosos tossals. El Romsdalshorn (1556 metres) no's perd quasi mai de vista durant el camí, dominant el paisatge, an el que comunica una feréstega grandiositat. A 14 kilometres de Naes trobem l'hostalet de Horgheim, que marca 'l terme de la passejada. Els cotxes s'hi agombolen en extraordinari nombre, y tots els passatgers baixen, invadint el petit edifici y donant gran tragí an el servei, que no pot atendre a tanta gent; mentres que en la placeta del davant s'arma gran brugit y polsaguera, y els crits dels conductors y el renillar dels cavalls trenquen bona estona la quietut de la vall. A l'anar com al tornar, hem de sofrir ab resignació una serie de parades interminables davant de cada abeurador que trobem pel camí; y n'hi ha a cada pas. Les cavalleríes, ab més bon criteri que llurs conductors, se resisteixen a abeurar-se la majoría de les vegades, com si protestessin de tant ridícol costum, que sols s'explicaria en un país sèc y en temps de grans calors.

VALL DEL ROMS: HOTEL HORGHEIM

La quarta etapa del nostre viatge venia assenyalada per Trondhjem, una de les més antigues ciutats de la Noruega y avui sa tercera població per ordre d'importancia. A l'arribar-hi per mar, costa de creure que darrera d'aquelles poques cases arrenglerades en els molls s'extengui una ciutat de prop de 40,000 habitants, plena de vida y moviment y en gran prosperitat.

Es població que ha passat per grans vicissituts, y la seva historia ve lligada en tot y per tot ab la de la nacionalitat noruega. Es aquí que, ja desde temps immemorial, vénen coronant-se 'ls reis; costum que s'ha observat encara ab l'actual monarca, Ahakon. Per cinc vegades ha sigut, la ciutat, presa de les flames, renaixent-ne cada cop una de nova de les cendres; circumstancia a la que's dèu son aspecte modern, ab carrers amples y rectes com *boulevards*, seguint un plan d'urbanització adaptat a ses necessitats actuals.

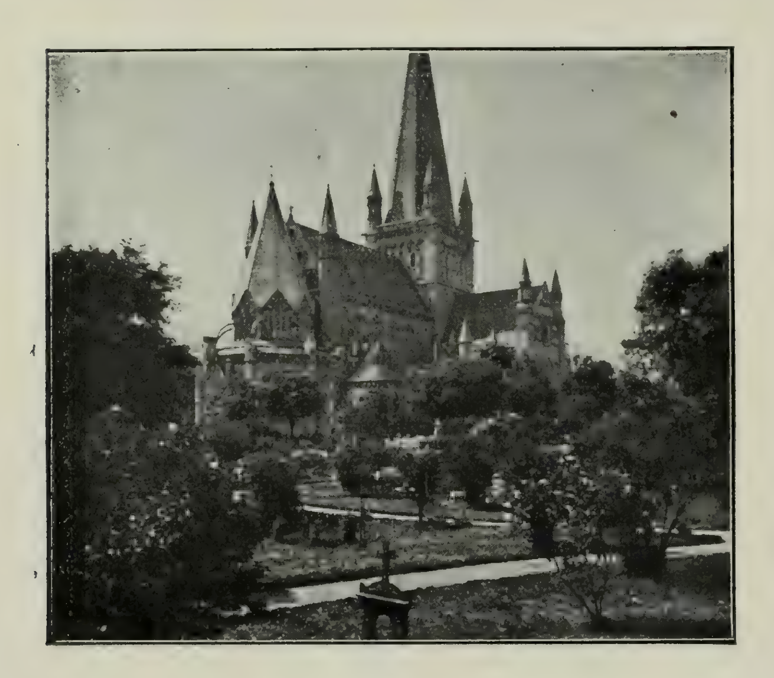
Trondhjem: Interior de la Catedral

Compta ab edificis públics de primer ordre, dedicats molts d'ells a l'ensenyança, com l'Escola d'Estudis Superiors, de vastes proporcions; l'Hospital General, de moderna construcció, ab tots els avenços d'aquesta classe d'establiments; y molts de altres.

La Catedral mereix capítol apart. La seva fundació data de la segona meitat del segle XI, en que'l rei Olaf Kyrne féu aixecar una basílica romànica sobre la tomba de Sant Olaf, fundador de la ciutat. Quan, un segle més tard, fou Trondhjem convertit en sèu arxiepiscopal, la basílica va ser considerablement engrandida, y rebé més tard l'influencia de l'art gòtic, importat d'Anglaterra pel bisbe Eisteim, qui residí expatriat tres anys en aquell país a conseqüencia de lluites polítiques interiors. El creuer y la sala del Capítol són encara una bella mostra de les darreríes de l'art romànic influït pel gòtic anglès. Altres construccions, com el chor y la cúpula octogonal interior que guardava 'l tresor de l'iglesia y la cadira de plata maciça de Sant Olaf, varen anar-s'hi afegint en diferentes èpoques; fins que en 1537 la ciutat va adherir-se a la Reforma, lo que donà per resultat una suspensió quasi absoluta de tots els treballs.

Incendis sobre incendis anaren destruint importants fragments de

la fàbrica, restant quasi tota arruinada; quan modernament, l'any 1869, se va començar una restauració fonamental dirigida per l'arquitecte Cristià Cristie, a la qual l'Estat dedica anyalment 100,000 corones (unes 160,000 pessetes), subvenció mercès a la qual van ressorgint tots els antics cossos d'edifici, procurant-se servar íntegrament les parts y fragments subsistents, y no apartant-se en lo més mínim de l'estil primitiu. Avui poden admirar-se ja acabats la Sala Capitular, la part davantera de la gran nau, y el ric octogon interior, construïts ab una saponita blava del país d'un bell efecte decoratiu, sobre la que·s destaquen deliciosament els ornaments y columnes de marbre blanc. Se treballa, en la actualitat, en la reconstrucció del creuer y part posterior de la nau principal, separats per grans envans provisionals de la part destinada al culte, y convertits en taller de picapedrers y marbristes.

TRONDHJEM: LA CATEDRAL

Pel defòra ofereix un hermós cop de vista ab sa moguda silueta y ses nombroses torres, campanarets y cúpules. L'Estat com el país, s'han imposat com una tasca d'honor el portar a cap la completa reedificació d'aquest temple, que es considerat com un monument nacional y comptarà, sens dubte, entre ·ls més grandiosos de l'Escandinavia.

Volta la Catedral, per la banda de l'absis, el cementiri de la població, que, com tots els d'aquesta terra, es un veritable jardí, cuidat ab especial solicitut pels parents dels finats, acudint-hi setmanalment a renovar les flors y adornar y netejar les sepultures.

Desde ·ls toçalets veïns a la ciutat s'ovira un bonic panorama sobre ·l curs tortuós del riu Nid y sobre l'ample *fiord* al mitj del qual, com nadant sobre les aigües, s'aixeca la fortalesa de Munkholmen,

plena de records històrics. Els voltants són per demés agradables y llueixen un gran luxe de vegetació, mercès també als aventatges climatològics que li proporciona 'l pas del Gulf Stream.

Aprofitem una estona pera arribar-nos a les cascades nomenades Lerfos, ont el Nid va desprenent-se, de terraça en terraça, en cabdalosos saltants, més l'efecte pintoresc dels quals està avui ja molt malmès ab els treballs que s'hi fan pera aprofitar-ne la força hidràulica.

Durant el camí fins a les cascades com al tornar, un núvol de bordegaços ens volten constantment, demanant-nos diners, o bé tirant-nos dins del cotxe flors marcides y empolsades en espera d'alguns cèntims. Res fa tanta miseria com aquests captaires assetjant el turista; y fóra llàstima que la Noruega, ont el turisme pot dir-se que comença, no sapigués lliurar-se d'aquesta plaga que tant pobra idea dóna d'un país.

Desde Trondhjem a Tromsö no fem cap escala; y com la distancia entre abdues poblacions es de 6 graus geogràfics, o siguen uns 750 kilometres, passem tota una jornada per mar. La vida a bord no es, per això, gens avorrida: tant perquè, navegant constantment prop de terra, la vista sempre té ont aturar-se, com per la franquesa que ja s'ha establert entre 'ls passatgers, entaulant-se llargues y agradoses converses, y cambiant-se, entre uns y altres, impressions sobre 'ls respectius països. No falten ademés distraccions variades, cercant-les cadascú segons els seus gustos y aficions. Disposem d'una *turnhalle*, o sala de gimnas, ont hi ha tota mena d'aparells mecànics moguts elèctricament, molt a propòsit pera fer-se passar el fret, que a estones es ben viu, y desentumir-se 'ls membres, condemnats a inacció forçosa. Qui 's plau jugant a cartes en el fumador; qui s'estima més fer música a la sala del piano o escoltar-se la d'a bord; altres passegen furiosament amunt y avall dels *promenoirs* com feres engabiades; y no són els menys els que's passen les hores mortes ajeguts a les *chaises longues*, en les que's fan acotxar ab mantes per un cambrer y allí van empalmant una becaina darrera l'altra.

Ens creuem, a la matinada, ab una esquadreta de llaüts-balleneres, remolcats penosament per un vaporet. Van avançant ab gran lentitut, y llurs tripulants ens saluden llevant-se la gorra y movent els braços. Pobra gent! No senten l'enveja, ni 'ls entristeix la comparança de llur viatge atzarós, ple de perills y privacions, ab la nostra travessía de pur luxe, ni 'ls revolta l'aspecte confortable del nostre bastiment, que sembla mofar-se de la miseria d'aquells pobres vaixells. Corresponem coralment a llurs salutacions, y molt prompte 'ls deixem enrera, restant, fins que's perden de vista en l'horitzó, mirant-nos aquella pobra

gent com van navegant, calmosos y resignats, en busca d'un guany tant petit com arriscat.

Cap a la tarda de l'endemà comencem a passar les Lofoden, y, una després de l'altra, van desfilant davant nostre les arrenglerades illes que formen l'arxipèleg, extès en hemicicle d'uns 150 kilometres de llargada. Es difícil distingir desde ·l bastiment cada illa de per sí, apreciant-se sols grans serralades trencades a troços per immensos estimballs, canals y estrets, illots y esculls, y sobretot una serie inacabable de pics retallats y abruptes, veritables agulles alpines, ab grans clapes de neu que, a la llum rasanta del sol baix, prenen coloracions de tonalitats indescriptibles. La visió es superba, y constitueix un d'aquells grandiosos espectacles de la naturalesa que deixen en l'esperit una impressió inesborrable.

NAVEGANT PER LES LOFODEN

A les Lofoden segueixen les Vesterallen, que, encara que portin nom geogràfic diferent, formen ab aquelles un sol arxipèleg y conserven llur mateix caràcter. Unes y altres són àrides y pelades, ab poca població, composta aquesta de pescadors que viuen en petits poblets prop de les platges. La corrent del Gulfstream lluita també aquí ab la latitut, però ab menys aventatge que a Molde y a Trondhjem. No obstant, mercès an aquella, el clima es prou dolç pera permetre que grans ramades de moltons puguin pasturar tot l'any a l'aire lliure, aprofitant els grassos herbeis que·s crien en els plans y en les caients orientades a mig-jorn.

Durant la nit passada hem atravessat el Cercle Polar Artic (66° 32'30"), que geogràficament marca ·l límit inferior de l'Occeà Glacial, y astronòmicament l'entrada an el nomenat *país del sol de mitja nit.* Avui per primera vegada ·l veiem, el sol de mitja nit. Tots els passat-

gers permaneixen a coberta fins ben entrada la matinada, fixos els ulls en el disc rogent y sense força de l'Astre-Rei, que apareix y desapareix darrera·ls núvols, y resta immòbil y com sospès a sobre de la mar. Aquesta aparent immoblilitat es lo que distingeix el sol de mitja nit d'una posta ordinaria en les nostres latituts. En elles veiem el sol baixar ràpidament y desaparèixer en pocs minuts: en cambi, aquí declina d'una manera insensible, camina llarga estona quasi horitzontalment, y torna a pujar ab igual obliquitat passades les dotze; y, mancant un terme de comparació pera apreciar el moviment, dóna l'impressió de l'immobilitat.

Efecte de sol de mitja nit a les Lofoden

Alguns passatgers, que tal volta esperaven fenomens més aparatosos o visions extraordinaries, no dissimulen un cert desencant, y diuen, no sense alguna apariencia de raó, que, pera trobar quelcom d'extraordinari en el sol de mitja nit, se fa indispensable la colaboració del rellotge de butxaca.

Sens voler ofendre l'ilustració de cap lector, no estarà de més, tal volta, refrescar uns quants detalls de geografía astronòmica del qual desconeixement es, sens dubte, filla la desilusió d'aquells companys de viatge.

Sabut es que l'inclinació de l'ax de rotació de la terra sobre·l plan de la seva òrbita dóna per resultat la desigualtat entre dies y nits, que toca·l seu màxim els dies 21 de Juny y 21 de Desembre (solsticis d'estiu y d'hivern respectivament). Aquesta desigualtat es tant més grossa com més ens remuntem cap al Pol. Si ·l dia 21 de Juny se pon el sol a Barcelona a les 7.32, a París no ho fa fins a les 8.05, a Hamburg a les 8.26, y un punt arriba que no·s pon fins a tres quarts de dotze, pera tornar a sortir a les dotze y quart. Un grau més amunt ja no s'arriba a

pondre, sinó que sols rasa l'horitzó, es a dir, que ja hi ha sol a mitja nit, y això marca precisament l'entrada en el Cercle Polar. Passat aquest, el sol ja ni rasa l'horitzó, sinó que va quedant-se cada vegada més alt, succeint-se dies y dies de sol seguit, tant més nombrosos com més pugem de latitut, fins que en el mateix Pol sumen exactament un període de sis mesos.

Si en compte de fer l'observació 'l 21 de Juny, dia'l més llarg de l'any en el nostre hemisferi, la feiem el 21 de Desembre, que es el més curt, trobariem que ho es tant més quant més remontessim la latitut; y, aplicant un raonament semblant, arribariem al Pol ab una nit seguida de sis mesos.

MUSEU DE TROMSÖ

Quan se tenen presents aquests fets, la visió del sol de mitja nit no pot donar lloc a cap sorpresa ni a cap decepció; sentint-se, això sí, el goig de ser espectadors d'un fenomen tant nou pera nosaltres.

El dia 15 al matí arribem a Tromsö. Quan pugem a coberta, ja fa estona que'l vapor ha llançat l'àncora davant de la ciutat, petita en població, ja que sos habitants no passen de 7,000, però molt important per ser la capital natural de la regió nord del regne y el centre d'un comerç activíssim relacionat ab la pesca y els seus productes.

D'aquí surten la majoría dels balleners, y aquí s'organitzen les grans expedicions de caça de foques, morses y animals de pell valorable. La pesca a Noruega representa un valor de 50 milions de corones cada any; y, tenint a Tromsö son centre principal, se comprèn que sigui aquesta una població rica. Aquest benestar se reflecta en la vida ciutadana, essent una població animada, malgrat que enclavada en les regions circumpolars y envolcallada llargues temporades entre les boires y tenebres d'un hivern inacabable. Fins algú l'ha nomenada 'l Pa-

rís del Nord; concepte bon xic hiperbòlic, però que respon a la vida y al moviment que regna en sos carrers y an el comptar ab molts establiments de recreació. El nom de la ciutat figura sovint en diaris y telegrames per ser el punt habitual de sortida dels exploradors de les regions àrtiques, y té per això una certa celebritat en els annals de les expedicions polars.

Un llarg y quasi únic carrer constitueix la vila propriament dita. En ell se veuen cases de confortable aspecte y alguns edificis públics, y sobre tot nombrosos magatzems de pells, que n'exhibeixen de magnífiques d'ós blanc en els aparadors y fatxades.

Familia lapona

A un extrem de la població hi ha un museu modest, però molt interessant, contenint coleccions etnogràfiques y arqueològiques y una secció d'historia natural, composta principalment de representants de la fauna del Nord.

Prop de Tromsö s'hi estableix cada estiu un campament de lapons, la visita dels quals es curiosíssima y dóna lloc a l'estudi d'un poble europeu en estat primitiu encara y absolutament original. Pera anar-hi cal atravessar el Tromsösund, braç de mar que s'extén davant de la ciutat, y caminar després uns tres quarts d'hora per un bonic bosc d'abedolls que per sa verdor y espessura recorda molt els que hi ha pels voltants de Sant Hilari. Ocupen els lapons les fondalades del Tromsdal, magnífics terrenys de pastura que aprofiten els grossos ramats de rens que·ls lapons van aconvoiant y són la basa de llur riquesa y fins podria dir-se de llur existencia. Ab la pell d'aqueixos animals s'abriguen, ab llurs carn y llet s'alimenten, y aprofiten llurs corns y llur ossada pera fabricar una munió de petits objectes, com pipes, culleres, talladors de paper, etc., dels que treuen bons diners. Per un antic tractat entre la Suecia y la Noruega, els lapons d'abdós països poden esta-

blir-se ara en l'un, ara en l'altre, segons les èpoques de l'any; portant aixís una vida nòmada, d'acord ab llurs gustos y necessitats. Durant la nit tanquen el bestiar en grans cledes, mentres que·ls homes, en promiscuitat ab les dònes y les criatures, s'entafuren dins rústiques barraques, fetes de pedra y molsa, ab un forat al mig del sostre, pel qual s'escapa el fum de la llar, sempre encesa. Es difícil, sense veure-ho, formar-se una idea de la bruticia que regna en aquelles barraques. La fortor de greix y el fum, hi fan l'aire irrespirable; y, satisfeta la curiositat de visitar un d'aquells interiors, falta temps pera fugir-ne depressa. Cita ·l fet, realment extraordinari, l'autor Hans Hopfen, de que entremig de tanta bruticia no s'hi crii ni una sola puça, lo qual, diu, parla molt en favor de la netedat y condicia d'aquells petits paràsits.

HAMMERFEST: CARRER MAJOR

La talla dels lapons es més aviat baixa, y van vestits ab pells y ab robes llampantes, ribetejades de vetes blaves, grogues y vermelles, si bé la vivesa de tons queda molt atenuada per l'ús y falta de netedat. Es veritablement un poble curiosíssim, exemplar únic a Europa de gent que conviu ab la civilització, de la qual sols s'han apropriat, segons la gent que·ls coneixen, els instints d'astucia, cobdicia y furt.

Deixem Tromsö cap al tard del mateix dia 15, y seguim hores y hores navegant pels canals y *fiords* d'aquesta intrincada costa. Després d'una gran marrada, feta exclusivament pera visitar el pintoresc Lyngenfiord, arribem a Hammerfest a primera hora de la matinada.

La vila ·s desenrotlla en un sol carrer de trajectoria semicircular, seguint la linia de la costa, entre aquesta y les pelades montanyes que immediatament li vénen a sobre. El paisatge ja es del tot desolat: ni

un arbre, ni un conreu: sols les roques nues y algun troç de prat magre. El cel ennuvolat y una pluja persistent acaben de donar la nota trista, fent-nos comprendre lo que dèu ser la vida en aquest poble, el més septentrional del món, quan a l'hivern se passen dos mesos seguits sense veure ·l sol, y quan la compensació que hauria de trobar-se a l'estiu ve

Columna meridiana a Hammerfest

molt sovint rebaixada per boires y pluges, que són la regla en tot temps de l'any.

No obstant, l'influencia depriment d'un tant ingrat clima no sembla manifestar-se gaire en els habitants, ja que apareixen animats y riallers, fent la vida al carrer y mirant ab curiositat els nombrosos passatgers que han desembarcat dels quatre vapors de turisme que·s troben avui anclats en el port. Tampoc la pluja ·ls preocupa cosa major, aguantant estoicament fortes ruixades sens precipitar el pas ni interrompre les converses.

Hammerfest, com Tröndjem, ha sigut presa de les flames en moltes ocasions; y molt modernament, en 1890, aquelles van destruir-lo quasi del tot. Poc després ressorgí una ciutat nova, ab cases ben construïdes moltes d'elles, especialment les que hi ha en un extrem del carrer, fetes totes de pedra y ab veritable luxe. El port es molt important y sosté un actiu comerç ab la Russia septentrional, y d'ell surten durant

l'estiu nombroses expedicions de pesca cap a l'Occeà Glacial en sos confins ab el banc de gel polar.

La població té actualment uns 2,300 habitants, y, malgrat aquesta xifra reduïda, compta ab grans magatzems y botigues de luxe; lo que té una explicació en els molts turistes que hi concorren a l'estiu, cada any més nombrosos, y que són els que principalment se cuiden de buidar els prestatges dels establiments dels articles y productes naturals del país.

Dalt d'un turonet que hi ha a mitja hora lluny, tocant a un far que resta, naturalment, apagat bona part de l'estiu, hi ha erigida una columna, rematada per una esfera de bronze, que marca l'extrem nord d'un fragment de meridià, amidat desde ·l Danubi fins aquí per una comissió mixta de suecs, noruegs y russos, els quals treballs geodèsics duraren 36 anys. L'anar an aquesta columna es la passejada obligada de tots els viatgers que desembarquen a Hammerfest, podent-sen emprendre d'altres seguint els ben cuidats camins que pugen a les altures veïnes, desde les que ·s dominen bonics punts de vista sobre la vila y la mar. El mal temps persistent no·ns permet fer grans caminades, y passem la major part del dia trepitjant el relliscós fang del carrer y rebent de tant en tant les fortes nassades d'oli de fetge de bacallà y d'oli de ballena que·l vent ens envia de les nombroses fàbriques d'aquests articles que hi ha pels voltants.

LLUÍS LLAGOSTERA

(Acabarà.)

CRÒNICA DEL CENTRE

JULIOL DE 1910

SESSIONS Y CONFERENCIES

PROBABLE ORIGEN CATALÁ DE LES LLEGENDES DEL SANT GRAAL. — En la sessió del dia 1 d'aquest mes, D. Manuel Muntadas y Rovira donà una interessantíssima conferencia sobre aquest tema, que desenrotllà ab gran erudició y competencia, fent un acabat estudi de les llegendes del Sant Graal en son origen, classificacions y desenrotllament successiu, concloent, com a fonamentada conseqüencia, que ·l seu origen primordial ha de cercar-se a la nostra terra. No insistim ni afegim res a les precedents paraules, perquè més endavant, quan ho permeti l'ordre establert pera la publicació de treballs, pensem oferir-lo íntegrament a nostres llegidors, publicant en aquestes planes la conferencia del Sr. Muntadas.

El Centenari de la mort del rei Martí. — Continuant encara la serie de conferencies organitzades pera commemorar aquest fet històric de tanta trascendencia pera la nostra patria, el dia 2, el nostre company D. Ferran de Sagarra donà altra conferencia sobre ·l tema *Segells del rei Martí*; la que, com totes les donades precedentment, anirem publicant en el corresponent folletí. Donat lo avançat de la present temporada, s'han deixat les darreres conferencies d'aquesta tanda pera ·l curs prop-vinent.

L'Aplec Excursionista de Poblet. — El dia 8, el nostre benvolgut president D. César A. Torras, va donar compte del resultat y èxit falaguer de dit aplec, organitzat pel nostre Centre Excursionista, y dels intents de celebració, pera la vinenta temporada, del Congrés Excursionista que ha de tenir lloc a Lleida y de quins actes estan ja enterats els nostres llegidors. En dita sessió varen projectar-se diferentes vistes fotogràfiques d'aquella festa, obtingudes per diversos companys, y entre elles una serie de fotografíes en colors del Sr. Solà.

Aquesta conferencia omplí la darrera sessió del present curs, pera donar lloc a les vacances de l'estiu.

NOVES

Millora important. — Aquest estiu ha quedat instalat el servei telefònic al Xalet dels Cortatels, al Canigó, augmentant aixís les comoditats que avui vénen donant-se an els excursionistes per tot arreu. També en el nostre Xalet-refugi d'Ull de Ter hi ha un bon servei de comunicacions per medi de l'aerografía, ab tant bon èxit instalada durant l'any passat. Ademés, enguany, hi ha un servei diari de peó y cavallería entre Camprodon y Ull de Ter.

Noves vies de comunicació. — A mitjans del prop-passat Juliol, va inaugurar-se ·l nou tramvía elèctric entre Vilafranca de Conflent y La Cabanaça (Montlluís) en combinaciò ab el ferrocarril de Perpinyà, y un servei d'automòbils entre Montlluís y La Guingueta (Bourg-Madame). Dit tramvía té estacions a Serinyà, Oleta, Nyers, Thués, Fontpedrosa, Sautó y Planés, entre altres llocs, facilitant en gran les comunicacions entre ·l Rosselló y La Cerdanya y les excursions per aquelles hermoses encontrades y veïnes serralades. El servei públic, en l'actualitat, es de tres trens d'anadá y tres de tornada diariament.

També les obres del transpirenenc d'Aix-Puigcerdà continúen activament. En l'actualitat s'està procedint a la construcció del pont sobre ·l riu Arabo y de la foradada de Puigmorèns, que pel cantó de Porté arriba ja a més de 500 metres, treballant-hi uns 200 obrers. Respecte al troç de Ripoll a Puigcerdà, continúen les gestions, expedienteigs y subastes, precursores del començament de les obres.

ELS VINENTS CONCURSOS HIVERNENCS. — Constituïda la nova Junta de la Secció de Sports de Montanya del CENTRE EXCURSIONISTA, va prendre per primer acord, en vista del gran èxit de totes les festes sportives fins avui realitzades per la mateixa y del creixent entusiasme que regna entre 'ls nostres aficionats, organitzar pera primers de Febrer de l'any vinent una Setmana Sportiva per les valls de Ribes y La Molina, coronant-la ab un Gran Concurs de skis, luges y bobsleihs. En números successius anirem donant compte de l'organització del mateix.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARAN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE JULIOL

TEMPERATURES (A L'OMBRA)				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES A 0° Y AL NIVELL DE LA MAR	
MITGES MENSUALS		MÁXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
14°.70	14°.96	33°.1 (dies 14 y 21)	4° (dia 5)	765'46 mm.	765'97 mm.

ESTAT DEL CEL.		8 m.	8 t.		
	Dies serens . .	6	4	Dies de pluja . .	10
	» nuvolosos.	15	11	» de rosada. .	3
	» coberts . .	10	16		

HUMITAT RELATIVA		NÚVOLS		NUVOLOSITAT	
MITGES MENSUALS		CLASSE DOMINANT		MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA
75'90	81'09	CUMULUS	NIMBUS	5'67	7'22

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 53'7 mm.

VENT		
DIRECCIÓ DOMINANT		VELOCITAT: EN 24 HORES
8 MATÍ	8 TARDA	MITJA MENSUAL
NNE.	NE.	138'94 kms.

J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA y la Direcció del BUTLLETÍ deixen íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona. — Tip. «L'Avenç»: Rambla de Catalunya, 24. — Telèfon 115

ANY XX BARCELONA, SETEMBRE DE 1910 NÚM. 188

Butlletí
del
Centre Excursionista de Catalunya

NORUEGA Y SPITZBERG

RECORDS DE VIATGE ◻ 1909

(Continuació)

L'aspecte desolat que té ·l paisatge de Hammerfest va accentuant-se més y més a mida que·ns anem aproximant al cap Nord. L'aridesa es extrema, y no·s veu més verdor que algun clap de molsa arrapada a les roques. El vapor va costejant, y al ser davant de l'illa Hjelmsö fem una petita marrada pera guanyar son extrem nord, en les cingleres del qual s'apleguen un nombre incalculable d'aucells de mar, gavines principalment. Una canonada disparada a bord les fa aixecar en espessíssims eixams, que, literalment, arriben a tapar troços del cel y fan cambiar, ab llur fugida, la tonalitat de les roques sobre les que estaven posades.

A les tres hores d'haver sortit de Hammerfest, comencem a descobrir els alts acantilats de l'illa de Magerö, que avancen mar endins formant emmurallats promontoris de roca esquistosa molt negra. El que més sobressurt es el nomenat cap Nord (71° 10' 40''), y marca la punta més septentrional del continent europeu. El «Blücher» llança l'ancla a llevant mateix del cap, a l'entrada de la badía de Hornviken. Aquesta, per sa poca profunditat, es inaccessible als grans vapors, y no poques vegades inaccessible també a les barques, que corren gran risc d'estrellar-se contra les roques quan el vent y el mal temps vénen de cara. Nosaltres tenim la sort de trobar una mar tranquila y gens de boira, malgrat estar el cel bastant cobert.

A poca distancia del nostre bastiment hi ha anclats dos vapors més de turistes: el «Kong Harald», d'una companyía noruega, y l'«Amazonas», dels Estats Units. De tots se destaquen barques plenes de passatgers que·s disposen a fer l'ascensió del cap Nord. A les dèu de la

nit posem peu a terra al fons de l'esmentada badía, emprenent seguidament una fadigosa pujada per un camí humit y relliscós, de pendent molt forta. Una maroma extesa a tot el llarg del trajecte, y sòlidament subjectada per anelles de ferro, facilita molt l'ascensió, que sense aquesta ajuda fóra bon xic difícil, y fins perillosa en alguns endrets. D'una sola estricada guanyem quasi tot el desnivell que hem de pujar, que es d'uns 300 metres y ens exigeix uns bons tres quarts de marxa. Seguim caminant després mitja hora més per un gran planell erm y pelat, recobert a troços de grans congestes, en el que regna un vent tant impetuós y tant gelat que'ns roba en pocs segons tot el calor de reacció guanyat a la pujada y apenes ens deixa avançar. Molts passatgers renuncíen a anar més endavant y emprenen de nou la baixada. A l'extrem més nord del planell s'aixeca un pabelló octogonal de fusta, que serveix de refugi, expenent-s'hi al mateix temps petits records, postals, y sobre tot begudes. Per la friolera de 12 corones, o siguen unes 20 pessetes, pot donar-se un el gust de destapar una ampolla de mal xampany, que ven el guardià de la barraca.

EL CAP NORD

La solitut de les altures del cap Nord se veu bona estona pertorbada pels nombrosos passatgers del tres vapors, que s'han aplegat aquí a l'hora. Dins del pabelló, no s'hi pot donar un pas, regnant-hi una gran confusió. Els crits dels uns se barregen ab els cants dels que tracten de corejar els diferents himnes nacionals executats pels músics del nostre bastiment, que han pujat ab instruments y tot. Els yankis de l'«Amazonas» se manifesten els més sorollosos, fent voleiar petites banderetes del llur país, de que van proveïts, y cantant, ab veus descompassades, himnes de música y lletra ininteligibles.

No podent resistir més l'infernal xivarri que s'arma allà dintre, ni l'atmósfera pesada que s'hi ha anat formant, sortim a fòra desafiant el vent y el fret, y recorrem el planell, limitat en quasi tota sa circumferencia per parets verticals que van a parar a la mar, que·ns mirem desde aquí com de la barqueta d'un aerostàtic.

Tothom espera les dotze de la nit pera contemplar desde aquest alt mirador el sol sospès sobre ·l dilatat horitzó de la mar; més aquell s'entossudeix en quedar-se amagat darrera ·ls núvols, y perdem l'espectacle que pot dirse constitueix l'objectiu de l'ascensió. Ens consolem pensant que a l'emperador d'Alemanya li ha passat sis vegades lo mateix en els altres tants viatges que porta fets al cap Nord; y sembla ademés cosa freqüent que·ls viatgers que vénen an aquestes altes latituts pera veure ·l sol de mitja nit se·n tornin moltes vegades sense haver vist ni tant sols el de mig-dia.

Pabelló dalt del cap Nord

Passada l'hora solemnial, emprenem la baixada, y al cap d'una hora ja tornem a ser a bord. Un xic cansats y desitjosos de calor, cerquem ab fruició l'abric del nostre confortable camarot, y no tardem en dormir-nos tranquilament, mentres la nostra nau va endinsant-se a tota màquina per les soletats de la Mar Polar.

Tot l'endemà, dia 17, el passem en alta mar. Lluny encara més de 24 hores del Spitzberg, ne rebem ja les primeres noves: l'instalació de telegrafía sense fils que portem a bord recull a mig dematí un marconigrama expedit desde ·l vapor «Thalia», que·s troba fondejat en aquelles illes. Ens diuen que disfruten d'un temps clar y que veuen moltes ballenes.

Vers les cinc de la tarda passem per davant de l'illa dels Ossos (74° 30'), nom ben injustificat, ja que no s'hi troba cap d'aquests ani-

mals. Perduda en les soledats de l'Occeà Glacial, sols es habitada per un nombre incalculable d'aucells polars, y es potser la terra del món més terriblement atormentada pels vents y tempestats. Forma un gran planell d'uns 68 kilometres quadrats, inclinat de S. a N., recobert d'una gruixuda capa de glaç y voltat per tots costats de parets verticals, destacant-sen principalment dues montanyes d'uns 500 metres, anomena-

ILLA DELS ÓSSOS

des Vogelberg, o montanya dels aucells, y Mont-Misery. Es inaccessible per tots costats menys per una petita badía al S., que ha servit de desembarc als pocs expedicionaris, geòlegs y caçadors, que l'han visitada. Nosaltres la passem de llarg y no tardem a perdre-la de vista entre les bromes de l'horitzó del S.

A les dèu del vespre se senten per tot el bastiment crits de «— *Walfisch!... Walfisch!*», paraula que en alemany vol dir balena. Tothom se precipita a la borda. Les parelles que estaven ballant paren la dança, y del saló surten les senyores, envolicant-se precipitadament ab els abrics. En efecte, un gran exemplar d'aquells cetacis va nadant a poques braces del vapor, deixant veure a intèrvals sa negrosa gropa y llançant dos sortidors d'aigua. L'animal es objecte d'una gran ovació, compartida poc després per un immèns *ice-berg*, el primer que trobem en el viatge. El vapor li passa molt aprop, podent-nos fer càrrec de l'ir-

regular y capritxosa estructura d'aquella mola de glaç, continuament modificada per l'acció de l'aigua, d'un color que varía del blanc puríssim al verd d'esmaragda, en les esquerdes y recons poc iluminats.

Mentrestant anem remuntant-nos cap al N. y seguim navegant tota una altra nit sens veure terra ni cap embarcació. A la matinada ens creuem ab l'«Occeana», altre vapor de la mateixa companyía del nostre, que va ja de retorn; y vers les dèu del matí del dia 18 comencem a veure les costes del Spitzberg, terme y objectiu principal del nostre viatge.

Carta del Spitzberg

El territori del Spitzberg, situat entre 'ls 76º y 81º de latitut N. y els 10º y 28º de longitut E. de Greenwich, té una superficie, aproximadament, com dues vegades la de Catalunya, y sa configuració general recorda en certa manera la del nostre principat. Lo que avui es arxipèleg fou probablement en altres eres geològiques una sola massa unida, sobre la que les plujes, les neus, les geleres y la mar han anat exercint llur acció erosiva, dividint-la en un sens fi d'illes y d'illots, essent-ne les principals, per constituir elles soles la gran totalitat del territori, les nomenades País del Nord-est y País de l'Oest, separades per l'ample canal de Hinlop.

La primera es quasi totalment desconeguda, tenint sa costa E. constantment bloquejada pel banc polar y formant tot l'interior una massa de glaç, d'una alçada uniforme d'uns 600 metres. La terra de l'O., en cambi, es accessible durant els quatre mesos d'estiu, mercès al Gulf Stream, que manté la mar desglaçada en tota l'extensió de la costa occidental y en l'interior de les nombroses badíes que penetren profondament terra endins. D'aquestes, són les més extenses les nomenades Bell-Sund y Eisfiord, molt poblades de balenes y foques, lo que les ha convertides en un centre activíssim de pesca, ont desde fa tres segles aflueixen tots els pescadors de les nacions septentrionals d'Europa.

El Spitzberg fou descobert en 1596 per l'holandès Guillem Barentz, que comandava una expedició que tenia per objecte cercar pel N. una via directa pera anar a l'Asia. Va penetrar en la regió polar a latituts fins aleshores desconegudes, topant-se impensadament ab aquesta nova terra, com Colom va toparse ab l'Amèrica quan cercava 'l camí occidental de les Indies. No tardaren els anglesos a aprofitar-se de la descoberta, ab l'esperit utilitari propri de la raça, enviant-hi una expedició de caça y pesca dirigida per Hudson, que resultà molt remunerativa. Seguiren després els alemanys, entre ells Frederic Martens, qui donà en 1675 la primera descripció completa del país. Russos, suecs, danesos, francesos y viscaïns anaren successivament freqüentant les aigües de l'arxipèleg, donant-se sovint el cas que la blanca neu de les illes se tenyís de roig per les lluites sagnantes que esclataven entre 'ls pescadors y els expedicionaris de diferentes terres, fins al punt de que'ls governs se vegeren obligats a fer escoltar les expedicions per vaixells de guerra.

Entre 'ls viatgers y exploradors, mereix ser esmentat el caçador de pells rus Staratschin, nomenat *el patriarca del Spitzberg* per haver-hi hivernat trenta nou vegades, quinze de les quals seguides, morint allí y essent-hi enterrat, l'any 1826, quan havia complert el 80.è de la seva vida.

Modernament ha sigut l'arxipèleg objecte d'exploracions de caràcter més científic per part del danès Nordensfjöld, del suec Nathorst, del francès Rabot, de l'alemany von Heuglin, del príncep Albert de Mònaco y del cèlebre alpinista anglès Conway, qui, després d'haver fet notables ascensions als Andes y d'haver pujat a més de 7,000 metres a l'Himalaya (batent, com se sol dir, el record de les ascensions terrestres), s'ha dedicat a recórrer l'interior d'aquestes illes, atravessant el primer la Terra de l'Oest desde la badía de l'Advent fins al Storfiord.

Del domini exclusiu dels grans viatgers y pescaires, ha passat el Spitzberg a ser, desde fa uns catorze anys, camp del turisme, organitzant-se cada estiu nombrosos viatges ab l'exclusiu objecte de fer assequible a tothom en general la visita d'aquestes illes.

L'itinerari que sol seguir-se es sempre 'l mateix, o ab poques variants. A l'arribar, recorre 'l vapor la costa SO. del Spitzberg occidental, manifestant-se ja 'l país, desde 'l primer moment, ab son veritable caràcter, y deixant veure una inacabable renglera d'agudíssimes montanyes d'altitut oscilant entre 'ls 800 y 1,000 metres, cobertes de neu en gran part y separades per amples geleres que omplenen les valls entremitjanes. Formen aquests punxaguts toçals l'escut natural del

Spitzberg, donant origen a son nom geogràfic: *Spitz-Berg*, es a dir, *montanya punxaguda*.

A les dues o tres hores d'haver descobert terra, virem a la dreta, penetrant en l'ampla badía de la Campana, o Bell-Sund, que·s bifurca a gran distancia de la boca, introduint-se ·ls dos braços uns 100 kilometres dins de l'illa.

Davant del petit golf nomenat de la Recherche, llancem l'àncora, desembarcant seguidament, y trepitjant, no sens certa emoció, la

Desembarc al Spitzberg

terra del Spitzberg. Ens sembla un somni contemplar ab propris ulls y marcar ab nostres petjades aquest llunyà país que haviem sols entrevist en descripcions fantàstiques o com concepcions meravelloses de l'infantesa. El lloc del desembarc no pot esser més desolat ni trist: una terra planera, plena d'aigua-molls y sense un bri de vegetació; dues barraques de fusta, mig desfetes y abandonades; y a pocs passos dues creus que marquen el lloc d'enterrament d'expedicionaris morts en aquestes soledats.

Avancem penosament per aquest terrer poc sòlid, fins a arribar a un gran apilotament de fang y pedres remogudes, que s'aixeca quasi vertical davant nostre, ab tot l'aspecte d'una *moraine* glaciar. Un cop guanyats els 100 metres d'alçada que dèu tenir, descobrim a l'altra

banda una immensa gelera, una d'aquestes geleres que sols existeixen en les regions polars; de tant colossals dimensions, que les més grosses de Suïça, posades al seu costat, semblarien insignificants congestes. La neu es dura y hi fa de bon caminar; y aixís ens hi aventurem, sortejant ab facilitat les amples esquerdes y els grossos *seracs* de la seva accidentada superficie, arribant fins a la vora de la mar, ont va a fondre-s y a disgregar-se l'extrem termenal, quedant surantes y a la deriva les masses de glaç despresses.

La gelera que trepitgem es una de les varies que vénen a parar a les aigües de la Bell-Sund, y en general les costes del Spitzberg vénen caracteritzades per aquests immensos rius d'aigua solidificada, que estan en relació ab la massa de gel que recobreix l'interior del territori. Sovint s'escorren en amplades de 15 y 20 kilometres, y a l'arribar a la mar se trenquen bruscament, constituint parets de 40 o 50 metres d'alçada y de molts kilometres d'extensió.

El panorama de conjunt es d'un caràcter absolutament àrtic, impossible de retrobar en lloc més, ni tant sols a les altes regions dels Pireneus o dels Alps. Es com una perfeta visió de lo que seria tota l'Europa durant l'època glaciar, que pera ·l Spitzberg encara perdura. Aquí com a Europa, abans de que arribés aquella extranya era, el clima era benigne y una vegetació tropical recobria ·l territori. L'estudi dels fòssils, abundantíssims en aquesta regió, ens demostra que tota la comarca lacustre compresa entre la Bell-Sund y l'Advent-Bai estava poblada per un espès bosc de xiprers acuàtics, y que·ls pins, alsines, faigs y castanyers coronaven les montanyes, ermes avui dia.

Al sortir de la gelera fem encara una llarga passejada, trobant un especial gust en recórrer a la ventura aquest singular país, y no tornem a bord fins al precís moment de marxar.

A les sis de la tarda abandonem la Bell-Sund, introduint-nos, una hora més tard, en l'amplíssim Eisfiord, el més gran del Spitzberg Occidental. A l'esquerra de l'entrada s'aixeca una montanya d'uns 800 metres, de capritxós contorn, coneguda ab el nom de *les Orelles de l'home mort*, a la que segueix una llarga serralada ab pics y turons d'accidentat perfil. La ribera oposada té un altre caràcter, dominant-hi grans maciços montanyosos aplanats, de formes geomètriques quasi regulars, ab estratificacions horitzontals fortament acusades, que·ls donen un aspecte molt original.

En totes aquestes formacions orogràfiques se descobreix la força de l'erosió de l'aigua, que en aquesta terra es d'una violencia extraordinaria; lo que lògicament s'explica si ·s té en compte que, després de nou mesos d'un hivern rigorosíssim, a l'iniciar-se a primers de Juny

el període de sol continuat, se verifica una ràpida fusió de les neus, que va en progressió sempre creixent, sens tenir el fre intermitent de les glaçades nocturnes, com en nostres latituts. Això fa que en poques setmanes baixin desde la montanya a la mar masses d'aigua veritablement formidables, que descalcen el terrer ab força irresistible. Axís s'explica també que, davant de petites torrenteres en apariencia in-

Spitzberg: Badia de l'Advent

significants, s'hi vegin conus de dejecció y deltes detrítiques com sols se formen en els països meridionals davant dels grans rius.

Seguim avançant per aigües del Eisfiord, rodejats constantment per un eixam d'*ice-bergs* despresos de les geleres veïnes. Les gavines y els ànecs els converteixen en naus improvisades y en camps de maniobres, volant de l'un a l'altre y aixecant-se en grans vols a cada xiulet del vapor. Poc abans de mitja nit entrem a l'Advent-Bai, badía tributaria de l'Eisfiord, sensiblement rodona y d'uns 8 kilometres de diàmetre, voltada també de montanyes mig nevades y desertes.

Encara duren les maniobres de l'àncora que ja veiem destacar-se de la propera platja una barqueta en direcció al nostre bastiment. Un oficial d'a bord fa entrega als homes que la menen d'un voluminós paquet de correspondencia y llibres, destinats als individus de la colonia minera nord-americana que hi ha establerta en aquesta badía pera

l'explotació de les riques mines de carbó de pedra aquí existentes. Comprensible impaciencia la d'aquesta gent que viuen tant lluny de la propria llar, de la que sols de tant en tant, y ab irregularitat, els n'arriben noves, y sempre ab gran retras!

Ab el vaporet remolcador recorrem, al matí de l'endemà, dia 19, la badía fins al fons, ont hi ha les instalacions de les mines y el moll d'embarc del mineral. Aquest sembla ser abundantíssim, y les venes quasi a flor de terra; y sols axís se comprèn que pugui ser remuneradora l'explotació d'aquest carbó, donat lo cars que han de ser els jornals dels treballadors que·s decideixin a venir a tant llunyanes terres, y la gran distancia a que·s troben les mines dels centres de consum.

La badía de l'Advent ve a ser la capital natural del Spitzberg. Es un punt cèntric dintre del territori. Forma un port natural abrigat de tots els vents, y, apart de les riqueses minerals, no es menys ric en caça y pesca. Axís, no hi ha viatger que abordi aquestes platges que no prengui aquesta badía com a lloc de desembarc y centre d'operacions.

Pera afavorir la vinguda de turistes durant la bona estació, una societat noruega va construir-hi, l'any 1896, un hotelet; senzilla però ben disposta construcció de fusta, que participa de xalet suïç y de casa de pagès noruega, y en el que poden allotjar-se fins a una trentena de viatgers. Va funcionar alguns anys; més els ingressos no compensaven les despeses de sosteniment, y va haver-se de tancar.

El vapor fa aquí una parada de 26 hores pera dar lloc a que·ls passatgers que ho desitgin puguin emprendre una petita excursió de caça. Aprofiten alguns aquesta oportunitat, y surten de bon matí, armats y equipats degudament. Abunden en l'arxipèleg els óssos blancs, els rens y la guineu blava; ab l'aventatge de ser poc recelosos de l'home, al qui veuen rarament, y estar acostumats al soroll dels allaus y als cruixits de les geleres, podent-s'hi ·l caçador acostar facilment fins a posar-se a tret. En cambi cal anar-los a cercar bastant endins del territori, ser molt bon coneixedor de les tasqueres y disposar d'alguns dies; circumstancies sense les quals es temps perdut el posar-se a caçar, com ho proven els nostres caçadors , que tornen al vespre rendits de cansanci y ab una mà a cada butxaca. També les foques y morses han abandonat desde ja fa molt temps les aigües de l'Advent-Bai, ont eren massa molestades, replegant-se a les costes y badíes del N. y en els veinatges del banc polar.

Recorrent la badía ab els remolcadors del vapor, y desembarcant y passejant per diferents endrets, va transcórrer el dia. L'hotel abans esmentat s'aixeca en un ample planell d'uns 4 kilometres quadrats, extès entre la montanya y la mar, atravessat de llarg a llarg per un

abundós torrent. El terrer està format per torberes y aigua-molls, crexent-hi un magre herbei que sols puja uns pocs centimetres, no permetent més desenrotllament les condicions d'un clima en el que la primavera està representada pel Juny, l'estiu pel Juliol y la tardor per l'Agost, iniciant-se ja a l'últim d'aquest els frets hivernals ab tota llur cruesa. Els botànics reconeixen, no obstant, entre aquestes pobres

SPITZBERG: BADIA DE L'ADVENT
Restes de la cabana dels caçadors de rens

plantes, als representants de l'antiga flora, però tant raquítics y degenerats que an el professor austriac Wiesner va ser-li possible enviar a un amic seu tot un sàlzer complet, ab tronc, branques y arrels, ficat dintre un sobre de carta.

Aprop del torrent se veu una excavació rodona, mig recoberta de fustes, contenint restes d'un armari, posts de llit, una cuina econòmica y prendes de roba, pertanyents a quatre caçadors de rens que van fer-hi hivernada forçosa fa uns quants anys, impossibilitats de tornar al continent per la presencia de glaços prematurs que van barrar la mar. No pogueren resistir les inclemencies del clima, y foren trobats morts l'estiu següent. Uns pilots de terra rematats per creus que s'aixequen a pocs passos indiquen el lloc ont reposen les despulles d'aquella pobre gent, y recorden tràgicament els perills dels frets polars.

Per contraposició, aquest mateix fret fa del Spitzberg una de les terres més sanes del món. Aire y terra són perfectament esterilitzats, y mai la més lleu malaltía infectiva s'ha desenrotllat entre ·ls visitants d'aquestes illes. L'explorador Conway testifica que ni les llargues mullenes, ni les nits passades al ras dormint sobre la neu, han produït entre ·l membres de les seves expedicions el més petit atac de reumatisme, ni tant sols un insignificant catarre; demostrant això una vegada més que, encara que l'organisme estigui en males condicions de defensa pera resistir l'infecció, aquesta no pot esclatar si falta l'element infectiu. Les fustes no·s podreixen mai per anys que passin, y els cadavres deixats a l'aire lliure ·s conserven indefinidament. Aquesta ausencia absoluta de germens ha fet pensar en la conveniencia d'eregir aquí sanatoris antituberculosos, l'únic inconvenient dels quals fóra tal volta l'excessiu isolament dels malalts y la forçada y llarga incomunicació dels establiments.

Es costum que cada embarcació que toca al Spitzberg hi deixi algun record de la seva estada; y, en un camp no lluny de l'hotel, s'hi aixequen una porció de petits monuments de ferro, de pedra o de fusta, que commemoren altres tants viatges y vénen a significar que la vinguda an aquestes llunyanes terres representa encara un petit aconteixement que s'aparta de la banalitat dels viatges corrents. Fidels ab el costum, uns mariners del «Blücher» baixen a depositar un retaule de fusta ab una vista del bastiment y la data de la vinguda.

A la una de la matinada tothom es ja a bord. La majoría han vingut ab algun objecte recullit a terra com a memoria de la visita: un fòssil, un animal, una planteta, una banya de ren, un òs de balena, etc. Una noia yanki, que ja durant el viatge s'ha fet notar per les seves excentricitats, compareix ab un gran rètol de fusta recullit a la platja, que es senzillament una prohibició de caça. Tothom riu, més ella se l'emporta, satisfeta, cap al camarot; y es probable que, enquadrat en marc daurat, adorni dins poc dies les parets de son luxós hotel de la Quinta Avinguda.

El sol, que en tot el dia no s'havia deixat veure, ens envia algunes ullades cap a mitja nit, com si volgués endreçar-nos una tebia salutació abans d'abandonar nosaltres aquesta terra. El paisatge perd per un moment sa característica tristor, y descobrim cap al N. submergits en una mar de llum, quatre o cinc termes de serralades de blancor enlluernadora; y, baix l'impressió d'aquest espectacle apoteòsic, aixequem l'àncora de la badía de l'Advent, punt extrem del nostre viatge.

Desde que deixàrem el cap Nord hem quedat en absoluta incomunicació ab el món habitat; y pera nosaltres, habituats a una civi-

lisació que·ns proporciona continuament el medi de enterar-nos de lo que passa en tot el planeta, aquesta incomunicació té quelcom de penosa, y a voltes sentim un desig vehementíssim de saber els successos que van desenrollant-se en el món durant aquestes llargues jornades, d'isolament. L'imaginació ·s traslláda lluny: l'instint y l'afecte ·ns porten a pensar en Barcelona. 5,000 kilometres en linia recta ·ns ne separen: quasi un sisè de la circumferencia terrestre. Els més petits recons de la nostra ciutat se ·ns presenten detallats y precisos com si ·ls estessim mirant. A despit del temps y de la distancia, revivim imaginativament la nostra vida quotidiana de ciutat, mentres seguim navegant en aquesta nit soleiada, ab l'esperit ausent, mirant sense veure y abstrets per complet de la realitat. Poc a poc ens hi fa tornar el fret que per moments se deixa sentir més viu, a l'ensems que s'aixeca una boira humida y espessa que fa insoportable l'estada a coberta. A les tres de matinada donem l'ultim esguard al trist paisatge y baixem al camarot.

Durant els dos dies següents naveguem ràpidament cap al S., seguint ab precisió quasi matemàtica un meridià terrestre. Són dos dies d'agradable repòs, que ·ns permeten fixar les impressions rebudes y classificar els records, que inevitablement se barregen y confonen en un viatge precipitat.

Un pintor alemany, anomenat Macco, company de viatge, aprofita la presencia forçosa de tots els passatgers a bord pera organitzar, en el menjador, una exposició de croquis y notes de color que ha anat fent en els diferents punts de la travessía. N'hi ha de molt ben encertats, y reb de la part d'alguns passatgers encàrrecs de reproduccions; conseguint aixís, l'aprofitat pintor, treure del viatge un doble partit.

A la tarda del següent dia, 21 de Juliol, tornem a veure terra noruega; y passem navegant lo restant del dia y tota la nit per l'arxipèleg de les Vesteraalen. Cap a la matinada parem davant de Digermulen, petit llogaret situat a la punta S. de l'illa Hindö, compost de cabanyes de pescadors y un petit hostal.

No es el poble lo interessant, sinó ·l seu privilegiat emplaçament en un reclòs de mar extraordinariament hermós, al peu mateix dels alterosos cims dels Troldtinder, que·s llancen fins a 1,200 metres. Davant per davant s'aixeca·l Digermulenkollen, montanya d'uns 350 metres, l'ascensió de la qual emprenem a poc de desembarcar, aprofitant la claredat de l'atmósfera, que no sol ser cosa de durada en aquestes terres, y deixant pera la tarda l'excursió marítima pel Rafstsund, marcada en el programa de la jornada.

No es cosa agradosa ni fàcil la pujada al coll de Digermulen. El camí es dolent, gens planer, y relliscós, quasi tant dolent com el del

cap Nord; sent molt de plànyer que·ls municipis no·s preocupin d'arreglar y fer més transitable aquests mals viaranys, sols sigui en obsequi dels nombrosos turistes que cada estiu els recorren. En cinc quarts fem la pujada, y ja tot fent camí anem descobrint bonics cops de vista. Desde dalt se veu tot un món de cims alpins; *fiords* que s'entrecreuen en intrincada topografía: el Rafstsund en primer terme, quasi verticalment sota ·ls nostres peus; les grandioses serralades de les illes Vesteraalen; y a l'altra banda de la mar les del llunyà continent. El cel es avui d'una puresa absoluta, sense un núvol, d'un blau intèns: un veritable cel meridional, com rares vegades s'ofereix en aquestes latituts.

DESDE ·L COLL DE DIGERMULEN

Pera completar la bellesa del panorama, no més hi manca un xic de vegetació. Degut a la cruesa del clima, sols prosperen aquí prats y petits conreus, més no arbres, dels que no ·s veu ni un sol representant. Els habitants utilitzen com a combustible les torberes, tant abundantes que pot dir-se formen la totalitat del terrer pla. Pera explotar-les tallen la torba en forma de rajoles, que posen després a assecar formant petits castells, com els que fan els nostres rajolers ab els maons abans de coure-ls. En tots els poblets de les Lofoden se veuen grans proveiments d'aquest primitiu combustible, del qual treuen més fum que escalfor.

El Rafstsund, que visitem a la tarda, es l'estret més interessant de les Lofoden, obert entre les illes Vaagö y Hindö, d'una vintena de kilometres de llargada. Sent el nostre bastiment de massa calat pera navegar-hi, prenem lloc en un vaporet local, ab el que recorrem part de l'estret, d'un curs sinuós y irregular, reclòs entre espadades cingleres.

Entrem després en el petit Troldfiord, tributari del Rafstsund.

Escassament tindrà uns dos kilometres de llarg, y en alguns endrets no arriba a 80 metres la seva amplada; però es tant meravellosament hermós que ja no esperem veure-n cap més que'l superi. L'entrada la formen dues altissimes parets a pic, deixant com una gegantina escletxa oberta en el maciç rocós de la montanya, aixamplant-se després gradualment, y acabant en un majestuós circ, en el que van a parar en mil cascades les aigües de fusió de les geleres dels Troldtinder, pics enasprats que s'extenen en soberc amfiteatre, enlairant-se fins a 1,300 metres l'esqueixalat perfil de llur carena. Sembla que d'un moment a l'altre tot aquest caos de congestes, roques y tarteres ha de rodolar costes avall y venir a trencar la llisa superficie de l'aigua, que ab la fidelitat d'un mirall reflecteix l'extraordinari paisatge. Ab recança deixem aquest incomparable *fiord*, y transbordem poc després al «Blücher», reprenent el viatge cap al S.

Illes Lofoden: el Troldfiord

Fins ben entrada la matinada de l'endemà, dia 23, anem seguint paralelament la cadena de les Lofoden, que ja recorreguerem en el viatge d'anada per llur costat occeànic; descobrint-ne ara les vessants orientals. Novament veiem els cantelluts contorns de les illes, que, destacant-se a contrallum y restant-ne en misteriosa penombra la banda que mira a nosaltres, dibuixen sobre'l lluminosíssim cel del Nord fantàstiques siluetes de catedrals gòtiques y castells mig enrunats.

Entre les Lofoden y la costa noruega s'extén l'ample Vestfiord, que es, durant els primers mesos de l'any, lloc molt concorregut de pesca. El bacallà hi acut en quantitats prodigioses, passant de 20 milions els que cada any s'extreuen de l'aigua, pera, un cop dessecats y salats, ser expedits al mercat universal, ab la particularitat de ser Espanya'l principal país consumidor. Més de 30,000 homes se dediquen an aquesta

industria, de la que la principal contra es el vent de terra que s'aixeca devegades, desenrotllant-se en pocs moments un terrible temporal. Impossibilitats els pobres pescadors de retornar, per tenir el vent cotrari, procuren atravessar tota l'amplada del *fiord* y buscar refugi en algun recés de les Lofoden; més no sempre ho consegueixen, sucumbint moltes vegades a la violencia de les ones, que·ls tomben les fràgils embarcacions. Ja en previsió d'aquest accident, moltes barques van proveïdes d'anelles als costats de la carena; y, quan no, els nàufregs hi enfonsen llurs ganivets pera trobar-hi un punt de sustentació. Ab tot, molt sovint la ressaca llança a la platja les barques buides, y pel nombre de ganivets clavats se dedueix el de les víctimes desaparegudes. En aquests dies de mal temps es quant se constitueix en l'extrem meridional de l'illa Moskenesö ·l sinistre *maelstrom*, semblant-nos impossible, al solcar nosaltres les aigües tranquiles d'aquesta mar, que pugui arremolinar-se en ocasions ab irresistible furia y ser l'escenari de tants naufragis.

Avui hem tornat a veure pondre-s el sol després de dèu dies de tenir-lo constantment sobre l'horitzó. Ab gust veiem restablir-se pera nosaltres la successió natural de dies y nits, saludant aquesta primera, encara que curta y atenuada per la forta llum crepuscular, com una amiga que ja anyoravem.

Recorrem, durant l'endemà, dia 23, el llarg trajecte que separa les Lofoden d'Aalesund. Arribats a l'altura d'aquesta població, ens entafurem altra vegada en el món dels *fiords*, seguint el Stor fins a Merok en el fons de la seva última ramificació. El curs del Storfiord es tant tortuós y laberíntic, que, distant les dues esmentades poblacions tant sols 56 milles en linia recta, cal navegar-ne 230 pera anar de l'una a l'altra. Caracteritzen també aquest *fiord* els nombrosos salts d'aigua que·s desprenen arreu: tant, que, a l'arribar al Geirangerfiord, que així se nomena sa darrera branca, formen aquells quasi una ratlla seguida, baixant l'aigua a voltes finament pulveritzada, altres dibuixant capritxosos ressalts, o en grans dolls verticals que, sortint molts d'ells d'altes cingleres de taluç invertit, van a parar a gran distancia de la basa de las parets del *fiord*; y, si s'escau haver-hi boira, que no deixi veure d'ont se precipiten, sembla que caiguin directament dels núvols.

Després d'una última recolzada ·s troba ·l poblet de Merok, que es centre d'un sens-nombre d'excursions interessantíssimes. Ja desde ·l bastiment se descobreix el grandiós circ de Geiranger, que té tota la magnificencia dels alpins, sens mancar-hi la blanca corona de les neus en la part alta.

Un cop orientats respecte a la millor manera d'esmerçar el temps,

y comptant ab les 24 hores d'escala que aquí fa la nau, favorits ademés per un dia radiant de sol y d'agradosa temperatura, saltem a terra disposats a arribar-nos fins al lloc Dyup; excursió bon xic llarga, però la que més permet ferse càrrec de les belleses d'aquesta encontrada. Comptaven poder-la fer en carruatge, estalviant aixís temps y cansanci; més, ab desagradable sorpresa, trobem compromesos els pocs vehícols aquí existents, sens possibilitat de procurar-nos-en d'altres.

Merok y fiord Geiranger

Cal fer notar, de passada, que a bord ha vingut funcionant, durant el viatge, una sucursal de la casa Bayer, agencia noruega de viatges, que, al dir d'ella, dóna facilitats als passatgers pera fer excursions per terra combinades ab les escales del vapor, pagant a l'efecte una cotització de 60 marcs. Un cop sobre ·l terrer, y enterats de les tarifes, veiem que, empreses les excursions per compte propri, ens haurien costat molt menys y sens que havessim hagut de vèncer dificultats de cap classe, ja que en tots els punts de sortida hi havia cotxes sobrants, que fins se llogaven a sota preu. En cambi, en la visita al campament dels lapons y aquí a Merok, ont, per escassejar els medis de transport, els bons oficis de l'agencia ·s farien apreciar, aquesta ·s desentén de tot, y deixa que cadaú s'arregli com pugui. Una vegada més ens convencem que aquestes agencies de viatge basen el llur negoci, moltes vegades, en l'inexperiencia dels viatgers al trobar-se en terra extranya.

Emprenem la marxa a peu seguint la carretera de Grotlid, que no hem de deixar en tot el camí. Es aquesta una de les quatres o cinc que uneixen el litoral de Noruega ab el país interior, atravessant l'anomenat *Field*, o gran planell nevat central, que s'extén al llarg de quasi tota la península, a una altitut mitjana de 1,000 metres, y marca la partió d'aigües entre ·l mar del Nord y el Baltic.

El lloc aont ens encaminem dista de Merok 17 kilometres, venint ja a caure a l'altra banda de la collada. Pera guanyar els 1,030 metres d'aquesta, descriu la carretera immensos revolts circumscrits en un espai relativament petit, ja que, desde 'l coll a la mar, escassament hi ha 5 kilometres en linia recta; y aquesta circumstancia dóna al camí un aspecte de grandiositat sols igualada per les grans carreteres transalpines del Simplon o de la Furka.

Bon xic després d'haver deixat les últimes cases del poble, trobem l'iglesia, deturant-nos-hi un moment pera donar un cop d'ull al panorama, que de veres s'ho val. Ens trobem en un estret congost entre altíssimes montanyes, les vessants de les quals ofereixen el més violent contrast entre les glaçades regions de les altures y l'abundosa vegetació dels voltants del *fiord*. Aquest, per raó de la ràpida colzada que fa abans d'acabar, més que un braç de mar sembla un petit llac dels nostres Pireneus; fent un extranyíssim efecte veure nedar en ses aigües la gran massa del nostre bastiment. En aquesta reclosa vall, l'aire hi circula ab dificultat, y passa per esser el punt més calorós de Noruega; no sent cosa excepcional que algun dia de l'estiu el termometre s'hi enfili fins als 38º a l'ombra.

Una hora més tard arribem a l'hotel d'Udsigten (o «de bona vista», com diriem en català), desde ont se domina un panorama consemblant al de desde l'iglesia, però més extèns, com vist desde major alçada.

Infinitat de ponts y altres obres de fàbrica, torrenteres y salts d'aigua, donen varietat al camí, que no perd mai el seu interès. Ademés de les fites kilomètriques, se troben indicades a cada 100 metres de desnivell les cotes d'altitut *Over Havet* (o sobre'l nivell de la mar), esculpides, moltes vegades, en les mateixes roques llindants ab el camí.

LLUÍS LLAGOSTERA

(Acabarà.)

CRÒNICA DEL CENTRE

AGOST DE 1910

EXCURSIÓ

AL PALLARS Y ANDORRA. — ASCENSIONS A LA PICA D'ESTATS O DE SOTLLO Y AL PEIRAFORCA. — Organitzada per la Secció de Sports de Montanya, va realitzar-se aquesta projectada y important excursió, efectuant-se en els dies previament anunciats. Prengueren part en aquesta sortida montanyenca 'ls nostres consocis Srs. Miret, Barnola, Ribera, Gosch, Rocafort y germans Pey.

A l'efecte, sortiren de nostra ciutat el diumenge dia 14 ab el tren de les 7.15 del matí, que·ls portà fins a Tàrrega, seguint allavors en automòbil vers Agramunt, Artesa, Tremp, Salics y la Pobla de Segur, ont arribaren a les set del vespre, donant allí per acabada la primera jornada.

L'endemà al matí seguiren en dos carruatges, per la carretera que voreja·l Noguera Pallaresa, vers Collegats, Gerri de la Sal y Sort, visitant lo més notable d'aquestes poblacions y admirant les belleses naturals d'aquell hermosíssim riberal. Després de fet a peu aquell troç de camí que per desidia y desprestigi de l'administració espanyola separa ·l límit de la dolenta carretera de la dita població, y després d'haver dinat en la mateixa y preparat tot lo referent a l'expedició, continuaren els nostres companys a peu vers Labastida, Rialp y Llavorsi, ont arribaren a entrada de fosc, atravessant per una palanca ·l Pallaresa, pera seguir la vora del Noguera de Cardós fins a la vila de Tirvia, ont arrivaren a quarts de nou del vespre de dit dia.

Al següent, o sia'l 16, seguiren els nostres amics la deliciosa vall Ferrera, passant pels pobles de Arahos, Aynet, Olius y Areo, ont foren a mig matí. Allí donaren terme an els preparatius pera continuar l'excursió, acabant de proveir-se pera·ls dies que havien d'acampar a montanya y llogant un home pràctic del país que pogués servir-los de guia durant les següents jornades. En havent dinat reemprengueren la marxa ·ls nòstres companys junt ab els guies, cavalleríes y traginers, formant en conjunt una vistosa colla que seguí vers les Bordes y font de la Rebuira, emprenent la dreta pujada del collet de Sotllo, ont, sent ja hora avançada, se prepararen pera acampar y passar-hi la nit. Allí, en mig de la soledat, a plena natura, rodejats de corprenedor paisatge, aixecaren els nostres amics les llurs tendes de campanya, y passaren aquella nit plasenta de la millor manera que·ls fou possible.

El dia 17, ja ben entrat el matí y després d'haver ben esmorsat, sortiren del campament vers la clotada del riu fins a la Socalma de Sotllo, ont trobaren els pastors que cuiden de les extenses ramades que pasturen per aquells encontorns. Desde allí pujaren als pletius de Sotllo, disfrutant-se ja d'un bell cop de vista vers la Pica y maciç dels Estats; y, passant per la vora d'estanys y cascades, seguiren per entre desprès rocam, preparant-se la majoría dels nostres companys a fer l'ascensió al cim d'aquell gegantesc penyalar, un dels més enlairats de tot el nostre Pireneu. Passat un segon estany, y al peu de grossa congesta que baixa de dalt del coll, repararen un xic les forces llurs, despatxant alguna de les provisions que portaven, y emprengueren de nou el camí, embestint aquella extensa y dreta congesta, que en cosa de tres quarts els portà a dalt del susdit collet. Aquí comença la veritable escalada; y, sens camí ni corriol de cap mena y ab l'ajuda de les mans, y comptant previament ab una gran serenitat de cap, se va guanyant pas per entre grenys y entarterat terrer, fins a arribar a un nou collet, que està ja situat a la ratlla dels 3,000 metres d'altitut. Després de varies temptatives y nous esforços, y atravessant noves y glaçades congestes, al punt d'un quart de tres de la tarda assolien els nostres companys la pica principal de Sotllo o dels Estats, a una altitut de 3,141 metres sobre ·l nivell de la mar. En aquell cim alterós, després de llambregar a l'entorn y gaudir d'aquell hermós espectacle, deixaren els nostres

amics els llurs noms dins l'ampolla que a propòsit se guarda entre aquelles roques. Allavors vegeren que eren ells els tercers que hi pujaven durant aquest any, si bé les colles anteriors ho havien fet per la vessant francesa, molt més accessible que la vessant catalana. Empesos per les boires y les presses del guia, que'ls havia acompanyat fins a dalt del cim mateix, desferen el camí per entre aquell paorós estimball, arribant al peu de l'esmentada congesta, ont reculliren bastons y motxilles; y, lliscant per la mateixa, se trobaren novament a la vora dels estanys, arribant de nou al campament. Eren tres quarts de sis. A la claror de la lluna y de la gran foguera encesa a l'enfront del campament, varen sopar; y, després de fer y discutir amistosament els plans pera l'endemà, varen ajaçar-se dins de les tendes, donant repòs a llurs cossos, que prou ho necesitaven.

A la matinada del dia 18, després de plegar les tendes y recullir tot el bagatge, esmorsaren y desferen el camí cap al collet de Sotllo y bordes de la Rebuira, arribant novament a Areo y Alins, ont se pararen pera dinar. Desde aquest darrer punt, agafaren per forta pujada'l camí de Tor, guanyant un collet y el petit poble de Nuris. Seguint aquella costa per accidentat camí, arribaren al riu de Gerri, que s'ha d'atravesar varies voltes; y, seguint per sa dreta, vorejant els magnífics boscos de Salics y Matabous, y passant per la Pardina-plena, baixaren altre cop a la ribera, arribant a dos quarts de nou del vespre a Tor, ont tingué fi aquesta pesada jornada.

El dia 19, després de visitar el poble y el seu castell, emprengueren els nostres excursionistes el camí del pont de Saturia, que passa pel coll de Llomaneres y per entre hermoses boscuries. En aquell punt se despediren del amic Gosch, que pel poble d'Os va dirigir-se a la Seu d'Urgell; y, seguint per la vessant andorrana, baixaren fins a les bordes de la Massana, pujaren al collet de la Botella, y, per camí planer en sa primera part y de forta baixada després, arribaren a la Massana, ont varen dinar, seguint després per la vora del riberal fins a les Escaldes, ont varen finir la diada.

L'endemà, dia 20, part de la comitiva's quedà a descansar pera seguir, el dia següent, cap a la Seu d'Urgell, mentres els altres companys surten a punta de dia cap a Soldeu, ont arribaren a quarts de dèu passant per Encamp, ermita romànica de Sant Romà, santuari de Meritxell, Canillo y ermita de Sant Joan Novell. De Soldeu, y després d'haver dinat, sortiren els amics Manel Miret y Guillem de Barnola vers el port de Soldeu y carretera de l'Hospitalet, pera seguir després en carruatge, que'ls enviaren, vers el coll de Puimorens, Porté, vall del Querol, Bourgmadame y Puigcerdà, ont arribaven a dos quarts d'onze de la nit, pera continuar a l'endemà vers la vila de Ribes, a fi d'assistir a la sessió inaugural de la Secció de Sports creada en dita població, de la que parlem en altre lloc del present número; donant allí per termenada la feliç excursió que acabaven de portar a cap.

Mentres tant l'amic Enric Ribera sortia de Soldeu, visitant el pintoresc cercle dels Pessons y el naixement del riu Valira d'Orient, pera retornar, el mateix dia 20, a dormir a la vila de Soldeu.

Al següent dia sortí a primeres hores de la matinada fins al peu del port de Soldeu, y, deixant el riu a la dreta, pujà a la Portella de Joan Antoni, que en-

cara ab la Portella Blanca d'Andorra, vall de Maranges, y Puig Pedrós. Desde dita Portella, en mitja hora arribà a la Portella Blanca, divisoria d'Andorra, França y Espanya. Eren dos quarts d'onze del matí. D'aquí va seguir per la vall de Campcardós, davallant vers una cabana que's troba al peu mateix del Peiraforca, proprietat den Domingo Rouse (a Vaqué), de Portà, ont se va parar a dinar, reprenent la marxa junt ab dit subjecte, ben amable y coneixedor d'aquelles tasqueres. L'ascensió al Peiraforca (2,305 metres d'altitut) es bon xic penosa y difícil a causa de ses dretes y rocoses canals, que són els unics camins pera fer dita escalada. A les dues hores d'haver deixat la cabana arribaren els nostres animosos amics al punt culminant de l'esmentat cimal, ovirant a l'entorn totes aquelles hermoses valls y els enlairats pics y serralades que les envolten. Perseguits per la pluja y per una bona tronada que repercutia per l'espai, a dos quarts de cinc de la tarda tornaven a ser a la dita cabana, desfent aquell camí que vertiginosament davalla per entre descarnat terrer. El mateix dia, passant per Portà y vall del Querol, va dirigir-se 'l nostre company a Puigcerdà, termenant aixís aquella aprofitada cam panya que acabaven de realitzar els nostres amics ab tot èxit y sens cap contratemps.

ALTRES EXCURSIONS

Durant el mateix mes d'Agost han sigut varies les excursions realitzades per diferents endrets de Catalunya, essent també ben nombrosos els socis que s'han dirigit vers diferents països y encontrades de l'extranger. Entre les primeres, moltes han sigut les que han tingut per objecte visitar el xalet-refugi d'Ull de Ter, valent-se del mateix pera realitzar diferentes y variades excursions per aquelles pirenenques encontrades; recordant entre altres la portada a cap pel nostre president, D. César August Torras, vers l'alta serralada compresa entre'l Puigmal y els Pics de l'Infern, que va efectuar en companyía d'altres benvolguts consocis; y la efectuada pels nostres companys Srs. Bordas, Llatas, Kirchner y Roig (Joan y Gabriel) desde Camprodon a Ribes, passant per Ull de Ter y Nuria y seguint aixís aquelles pregones valls y alterosos cimals.

També hem de fer constar aquí la curosa exploració de les coves de Rialp (Ribes), feta pels nostres socis y companys Mr. Faura y Srs. Sala y Santamaría, y de la qual parlarem en altre número ab la deguda atenció.

OMISSIÓ

En el número darrer ens passà per alt donar compte de que'l segon diumenge de Juliol la Secció de Fotografía del nostre Centre va fer una visita oficial al Museu del Parc, que va veure-s força concorreguda, obtenint-s'hi gran nombre de bons clixés, deguts a les facilitats donades per la Junta de Museus y pels seus dependents, an els que varen quedar força agraïts tots els nostres companys.

NOVES

L'ESPECTRE DEL BROCKEN AL TAGA.—Fa poc temps vam publicar en aquestes planes la traducció d'un treball de Mr. Mengel donant compte d'aparicions espectrals al Canigó. Poc podiem suposar que en un dels números següents poguessim donar compte d'una observació semblant en un dels nostres cimals pirenencs. En efecte, a la posta de sol del dia 15 d'aquest passat mes d'Agost, trobant-se'ls nostres bons amics Mn. Marian Faura y D. Albert Santamaría al cim del Taga, a 2,027 metres d'altitut, dominant la petita vall d'Ogassa y les riberes del Fresser y del Sagadell, pogueren observar aquest fenomen atmosféric conegut per *espectre de Brocken*, de l'observació del qual passem a donar uns quants datos, sens perjudici de parlar-ne més extensament un altre dia. Era un quart de set de la tarda, quan el sol anava a sa posta, que·ls nostres socis se trobaren, al bell cim del Taga, rodejats de cop y volta per atapaïda boirada que·ls amagava l'horitzó. De prompte se vegeren sorpresos per la fantasiosa aparició del cercle espectral a que fem referencia. Aquest se·ls aparegué ab tota claritat y a sols cosa de 5 metres de distancia. Estava constituït per una auriola de forma circular lleugerament ovalada, predominant-hi ·ls colors roig, ataronjat y verd, tenint un diametre aproximat d'uns 10 metres. Durant uns minuts d'aquesta aparició, aquest cercle de Sant Martí aparegué rodejat d'altre de més dimensions, de semblant configuració però de tons de color molt més dèbils. Aquests cercles apareixien troncats per la sombra que hi projectava el cim mateix del Taga, coronada per les siluetes dels nostres amics, augmentades de dimensions, encara que no presentant formes agegantades. L'angle entre l'observador y el pla de l'espectre era d'uns 90° aproximadament. L'aparició tingué, ab més o menys intensitat, uns 8 minuts llargs de durada.

UNA IDEA PATRIÒTICA.— Ab aquest titol acaba de publicar un notable treball la «Asociación Nacional del Fomento del Turismo», que s'ha constituït oficialment a la nostra ciutat ab un comitè presidit pel senyor Marqués de Marianao y del qual es administrador el nostre bon amic D. Marcelí M. de Cambra. En ell se posa de manifest l'importancia del turisme en molts països extrangers y lo apropriat de la nostra terra pera·l foment del mateix, fi an el qual va encaminada l'acció de la novella entitat. Pera conseguir dita finalitat se proposa procurar per tots els medis possibles l'arranjament de les nostres carreteres y l'obtenció de totes les facilitats que puguin donar-se an els nostres visitants.

An aquesta idea patriòtica d'atracció, de foment del turisme, no cal dir que·ns hi associem, oferint la nostra modesta cooperació. No dubtem que una acció intensa en aquest sentit, realitzada per dita associació ab la cooperació del «Real Automóvil Club de Cataluña», de la «Societat d'Atracció de Forasters» y del nostre CENTRE, y ab l'auxili de les nostres corporacions populars y dels representants del país a les Corts espanyoles, podria ser de resultats satisfactoris y de segur èxit.

Nova agrupació excursionista.—No fa molt temps que en aquestes mateixes planes donavem compte de l'entusiasme que hi havia a la vila de Ribes en pro de l'excursionisme, y de la simpatía ab que allí era mirat el nostre Centre, que segurament se traduirien per la creació d'una nova agrupació excursionista. Avui això es ja un fet, que'ns complavem en comunicar als nostres llegidors. En efecte, formant part del casino «Ilustració Ribense», ha quedat ja constituïda en aquella xamosa població una Secció de Sport encaminada al conreu y propagament de l'excursionisme y dels sports de neu, havent enviat una atenta comunicació oferint els seus serveis y cooperació a l'obra del nostre Centre Excursionista de Catalunya, comunicació que ha sigut degudament contestada. Un dels primers acords de dita Secció va ser celebrar la seva sessió inaugural d'acord ab la «Secció de Sports de Montanya» del nostre Centre, a fi d'aprofitar dita oportunitat pera començar a fer propaganda pera l'èxit y feliç realització del Concurs Hivernenc de Sports que, segons diguerem, va acordar-se en principi celebrar a la vall de Ribes durant la vinenta hivernada. Dit acte va tenir lloc el dia 21 del passat Agost, assistint-hi una nombrosa representació del nostre Centre. Ab aquest motiu van posar-se novament de manifest les simpatíes que per la nostra entitat senten en aquella població, y l'entusiasme que en ella regna en pro dels nostres propòsits y projectes de celebrar-hi 'l vinent Concurs català de skis, luges y bobs que s'està organitzant. La rebuda dispensada an els nostres companys fou ben afectuosa y fins entusiasta, y durant la llur curta estada en aquella vila foren objecte d'obsequis y atencions, an els quals quedaren coralment agraïts y reconeguts. Allí foren saludats especialment per l'arcalde, D. Francisco Bordanova, y pel president y socis del casino «Ilustración Ribense» y de la seva Secció de Sports; els quals, junt ab llurs familíes, y la majoría de les que componen la nombrosa colonia que hi estiueja, havien assistit a l'acte de la rebuda, a les festes en llur obsequi organitzades, y a la sessió inaugural que a l'endemà va celebrar-se d'aquella ja esmentada Secció.

Tingué lloc aquesta en l'espaiosa sala de cân Gousi, cedida a dit efecte pel seu proprietari, D. Lluís Portabella, y que's trobava ja materialment plena de molt abans de començar la sessió. A l'hora anunciada, el president de la novella Secció de Sports, D. Jaume Pi, que, junt ab els Srs. Ture, Serrat, Bordanova, Colomé, Gavanyach, Portabella, Serradell, Casas y Serra, es fundador de la mateixa, va pronunciar breus y ben dites paraules, exposant els motius de la seva creació, els seus propòsits pera l'avenir y la seva salutació al Centre Excursionista, an el que oferí son entusiasme y sos serveis. A continuació, el nostre viç-president, D. Eduard Vidal y Riba, va prendre la paraula; y, després de saludar al novell organisme y a la vila de Ribes, remerciant les atencions rebudes, va desenrotllar el tema *Les valls del Fresser y de la Molina y els sports hivernencs*, que previament s'havia anunciat. La conferencia de l'amic Sr. Vidal anà acompanyada de la projecció de nombroses vistes fotogràfiques de diversos llocs d'aquella hermosa encontrada, y de la de diferentes vistes cinematogràfiques dels sports de skis, luges, bobs y patinatge, obtingudes a Noruega, Suïça, França y Catalunya, que van cridar força l'atenció d'aquella nombrosa y distingida concorrencia de gent de tots sexes y classes socials, que ab llurs aplaudiments entusiastes van

demostrar l'assentiment y cooperació oferta pera la realització dels plans y projectes que se·ls acabaven d'exposar. Al finalitzar dita peroració del Sr. Vidal, el secretari, D. Emili Ture, en altres sentides paraules, va donar les gracies a la concorrencia y als que havien pres part en l'acte.

No·ns queda més que fer constar que a dit acte s'hi havien adherit diferentes entitats, entre les quals cal recordar especialment el «Centre Excursionista del Vallès», el «Club Montanyenc» y *El Mundo Deportivo*; y que desde aquest lloc ens complavem en felicitar als nostres companys de Ribes per les llurs lloables iniciatives y bons propòsits.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARAN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES D'AGOST

TEMPERATURES (A L'OMBRA)				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES A 0° Y AL NIVELL DE LA MAR	
MITGES MENSUALS		MÁXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
14°.93	15°.42	33°.1 (dia 20)	5°.9 (dia 7)	767'02 mm.	767'31 mm.

ESTAT DEL CEL.		8 m.	8 t.		
	Dies serens	12	6	Dies de pluja	12
	» nuvolosos	11	6	» de rosada	9
	» coberts	8	19		

HUMITAT RELATIVA		NÚVOLS		NUVOLOSITAT	
MITGES MENSUALS		CLASSE DOMINANT		MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA
76'80	81'16	CUMULUS	NIMBUS	4'74	6'90

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 84'6 mm.

VENT		
DIRECCIÓ DOMINANT		VELOCITAT: EN 24 HORES
8 MATÍ	8 TARDA	MITJA MENSUAL
CALMES	CALMES	50'32 kms.

J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA y la Direcció del BUTLLETÍ deixen íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona.— Tip. «L'Avenç»: Rambla de Catalunya, 24.— Telèfon 115

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

NORUEGA Y SPITZBERG

RECORDS DE VIATGE ▫ 1909

(Acabament)

LA vall forma tres diferentes terraces, sobreposades; y, a l'assolir l'última, perdem ja de vista 'l *fiord* y entrem en la regió glacial del Field, passant la carretera entremig de grans congestes. La collada propriament dita es una llarga canal d'uns dos kilometres, dominada per les geleres del Rundhorn, que aixeca sa blanca testa a la dreta.

Poc hem de baixar, passat el coll, pera arribar a l'hotel Dyup, terme de la caminada. Es un edifici de fusta a l'estil del país, aixecat a la vora mateix del pintoresc llac del qual pren nom. Hi trobem la taula parada, y no'ns fem pregar pera asseure-ns-hi, despatxant un exquisit menú, compost, entre altres viandes, de bacallà fresc y un guisat de ren; menjars que dificilment podriem tastar a la nostra terra, y an els quals trobem tots els gustos. Acabat de dinar, se'ns ocorre fumar un cigarret al mateix menjador, cosa generalment prohibida en els hotels de Noruega; més no havent-hi en el local més persones que les de la nostra comitiva, y no oposant-s'hi les senyores que'n formen part, ans al contrari, animant-nos algunes d'elles ab llur exemple, ens creiem autoritzats a satisfer el nostre capritxo. Encara 'l misto anava de mà en mà, que la cambrera que'ns ha servit obre violentament les finestres, protestant entre dents de la nostra incorrecció. Un aire gelat invadeix el menjador; y, per no agafar una pulmonía, sortim a fòra y ens fem servir el cafè en una tauleta posada al sol, ab gran satisfacció d'aquella cambrera, que veu axís respectats els costums de la casa.

A mida que's va fent tard y el sol perd en força, baixa de les geleres veïnes un fret inaguantable, decidint-nos a emprendre 'l retorn. Mar-

xem ab dalit carretera avall pera fer entrar en reacció les nostres extremitats, entumides pel fret; y, cercant dreceres y saltant marges, en tres hores y mitja tornem a trobar-nos a l'embarcader de Merok, y pocs minuts després a bord, un xic cansats dels 34 kilometres recorreguts, però satisfets de la jornada.

Passem tot l'endemà, dia 25, costejant y navegant entre *fiords*, els noms dels quals, d'enrevessada ortografía, va apuntant un oficial en una piçarra instalada en un lloc visible de coberta. Tots tenen quelcom de comú, més cada un té també la seva particularitat, impedint que ni per un moment el viatge arribi a fer-se monoton. Després d'un *fiord* espaiós, alegre y ab molta vegetació, s'entra en un altre estret y rocós, trist y ombrívol per la gran alçada de les parets. Les cascades, abundants en aquest, són substituïdes en l'altre per grans tarteres, que baixen de centenars de metres. La neu y les roques juguen sempre plegades, donant al panorama infinits variants y embellint-lo sempre.

LLAC Y HOTEL DYUP

Al passar per un coll obert entre dos grans murallams, el canó d'abord despara uns quants trets, que retrunyen llarga estona per aquelles afraus ab remors de tempesta; y a cada cop de sirena contesta l'eco ab altres centenars de cops, que van reproduint-se y confonent-se fins a perdre-s al lluny.

En recons solitaris y a gran alçada, descobrim, a voltes, petites casetes de fusta habitades per pescadors. Veient-ne sols el costat pintoresc, ens sentim portats a envejar la vida tranquila y sossegada d'aquella bona gent, allunyada del bullici de les ciutats y en immediat contacte ab la naturalesa. Més, al reflexionar ab esperit menys superficial, no triga a desvaneixe-s l'idílica ilusió. ¿Com poden viure-hi, com poden pujar-hi, els homes an aquells nius d'àligues, isolats dels

llurs semblants, sens poder comptar en cap cas ab l'auxili de ningú? Darrera, llurs infranquejables montanyes; davant, les profonditats del *fiord*; y l'endemà sempre incert, a mercès d'aquella mar voluble que a lo millor els nega·l mos de pa indispensable a l'existencia. Y que dura ha de ser, pera aquella pobra gent, la lluita per la vida!

Com a final d'aquesta esplèndida passejada pels *fiords*, entrem, al matí del dia 26, en el Sogne, el més llarg de la Noruega, introduint-se

El fiord Nerö

180 kilometres terra endins, y un dels més celebrats. A l'arribar a la seva última branca, nomenada Neröfiord, ens cal transbordar a un vaporet més petit, extranyant-nos no haver-ho fet ja molta estona abans, perquè·l pas anava devenint més estret per moments, y les bandes del «Blücher» en alguns endrets quasi fregaven les roques de la ribera.

Desembarquem en el petit llogaret de Gudvangen, que cada estiu veu desfilar per davant de ses pobres casetes centenars de viatgers que·s dirigeixen a Stalheim remuntant la famosa vall de Nerö. Conserva aquesta absolutament el mateix caràcter que·l Neröfiord, del que es una continuació, ab la sola variant d'haver sigut substituïda l'aigua per una estreta llenca de terrer pla, per la que passen y s'entrecreuen la carretera y el riu. Més que vall, es un congost estret y salvatge reclòs entre montanyes rocoses de gran alçada.

La carretera que·l recorre en tota la seva extensió va ser construïda comptant ab un donatiu de 100,000 marcs fet per l'actual emperador d'Alemanya, un dels més entusiastes admiradors d'aquest país, que no manca de visitar cada estiu. Seguint aquesta ruta, arribem, unes dues hores després d'haver sortit de Gudvangen, al peu del Stalhemklev, contrafort montanyós que obstrueix la vall per complet. La carretera ·l guanya fent una llarga serie de zigues-zagues de pendent

GUDVANGEN

tant exagerada que·ls cotxes sols poden remuntar-la anant buits, y els passatgers vénen obligats a baixar, segons decret gubernatiu transcrit en un rètol que hi ha al començament de la pujada.

Se troba, a dalt, l'hotel Stalheim, edificat arran mateix d'un cingle d'uns 250 metres y desde ·l que·s frueix d'un magnífic cop de vista sobre l'engorjada vall y les alteroses serralades que la limiten a dreta y esquerra. El panorama es del tot hermós, y justifica la gran afluencia de turistes que hi ha tot l'estiu. A l'hotel poden hostatjar-s'hi un centenar de viatgers, y compta ab un menjador en el que poden servir-se 400 coberts a l'hora. Malgrat això, no sempre s'hi troba lloc, y els 300 y tants passatgers del «Blücher» venim obligats a esmorsar en dues tandes.

La majoría dels companys de viatge desfan a la tarda ·l camí del

dematí, y retornen al «Blücher», pera fer per mar el tragecte fins a Bergen. Un nombre més reduït continuem l'excursió per terra, seguint la carretera fins a Voss, pera prendre allí ·l tren que·ns conduirà a l'esmentada capital. A bon segur que, si haguessim pogut preveure ·l mal temps que faria, hauriem renunciat an aquest suplement d'excursió feta pel nostre compte. Una pluja desfeta ·ns acompanya durant les quatre hores que hi ha de Stalheim a Voss; y, aquí encara més que

Vall de Nerö y hotel Stalheim

a Odda, podem convence-ns de lo que són detestables aquests esquifits *stolkjærre*, en els que no sols no estem protegits contra l'aigua, sinó que hi rebem de més a més tot el fang del camí que·l cavall ens va tirant a grapadets ab les potes del darrera. El trajecte, fet ab bon temps, ha d'esser interessantíssim : gorges, cascades, boscos espessíssims y torrenteres, en successió no interrompuda, constitueixen aquesta admirable ruta, pera la que hi ha projectat un tramvía elèctric que ha de funcionar dins molts pocs anys. Es d'esperar que·s prendran aleshores les precaucions necessaries pera que en dia de pluja ·l passatger no arribi a Voss, com nosaltres, xops com un peix y revestits de cap a peus d'una gruixuda crosta de fang. Un cop a lloc, ni ·l recurs ens queda de cambiar-nos la roba, puix que tenim tot l'equipatge a bord y no portem més que un petit sac de mà ab lo indispensable pera passar una nit a

fòra, y ens hem de resignar pacientment a que la mullena se 'ns assequi a sobre.

No per això perdem el bon humor, y aprofitem una treva de la pluja pera donar un tom per la població, situada a les vores del pintoresc llac Vangs y voltada de boniques masíes y terres de conreu. Voss dèu d'una manera especial la seva importancia a haver sigut durant molts anys cap de linia del ferro-carril a Bergen. Dintre molt poc la via ja comunicarà ab la xarxa general, y podrà fer-se sense transbord el trajecte de Bergen a Cristiania o a Stockholm.

DETALL DE BERGEN

Passem la nit allotjats en un petitet hotel, nèt y confortable. Les finestres de la nostra cambra donen quasi a peu pla sobre 'l carrer, desde ont podria qualsevol entrar d'un salt; y, no obstant, tenen els sols vidres per tota defensa. Aquesta falta de precaucions contra la cobdicia d'altri es aquí cosa general; pera aquesta bona gent són inútils els finestrons y portes, reixes y filats que s'usen a casa nostra ab eficacia molt relativa. Ditxosos ells!

Fem l'endemà'ls 107 kilometres de ferrocarril que van de Voss a Bergen, hermosíssim troç de linia que segueix les gorges del Dalselv y la vora esquerra del *fiord* Sor, ab incomptables túnels y ponts. A l'arribar a Bergen al mig-dia, ens dirigim immediatament al «Blücher», fondejat al port ja fa hores, y, la primera cosa, prenem un bany y ens posem roba nèta, y sobre tot seca; satisfacció inconcebible pera qui no ha aguantat l'humitat a sobre tantes hores com nosaltres.

Dos dies resta aquí 'l vapor pera donar-nos lloc a una visita detinguda de la segona capital noruega, que es no sols una de les més boniques ciutats del Nord, sinó també de les més importants, tant per sa població, que s'acosta als 80,000 habitants, com industrial y mercantilment considerada.

La ciutat s'extén per les petites montanyetes que enronden el port y per la plana immediata, arribant els barris més moderns, en construcció, que recorden el nostre *Ensanche*, a més de tres kilometres lluny del port. A l'igual de Roma, de Lisboa y de tantes altres poblacions, s'aixeca Bergen sobre set turons, més o menys fàcils de trobar; y els desnivells que se n'originen donen lloc a boniques perspectives, especialment sobre les verdes montanyes dels voltants, poblades de torretes y petits hotels. Crida l'atenció desde ·l primer moment l'animació y gran tràfec que se observa en carrers y places, aixís com els molts edificis públics de caràcter modern, que revelen una ciutat en ple avenç. Entre aquests últims mereixen esment el Museu de Vestland, d'arts decoratives, antigues y modernes, y pintures; y el Museu de Bergen, ab antiguitats de gran valor arqueològic y una molt interessant colecció d'historia natural. Abdós tenen edifici propri, fet de planta, en el que·l govern ha esmerçat bastants diners y molt bon gust.

Bergen: Carrer de Sant Joan

També es molt notable, en altre concepte, el Museu Anseàtic, instalat en l'antiga casa ont aquella cèlebre lliga tenia ses oficines Llibres de comptabilitat, balances, canastrons y altres aparells de mesura, utensilis diversos, els escriptoris y les cambres pera la dependencia : tot se conserva en la mateixa disposició en que estava tres o quatrecents anys enrera, quan les ciutats que formaven la lliga tenien acaparat quasi tot el comerç del Nord d'Europa.

Bergen dóna en petit una idea de l'esperit especial de la Noruega. Aquests museus, en els que·s conserva ab tanta cura tot lo que es testimoni de tradicions y èpoques passades, són modestos, però perfectament instalats; y s'endevina en ells una direcció inteligent que lluita ab consignacions un xic esquifides, però lluita ab aventatge. Igual

observació pot fer-se en tot lo que directa o indirectament depèn de l'Estat: establiments d'ensenyança, edificis destinats a serveis administratius, de justicia o de comunicacions; fins en les mateixes iglesies. El norueg supleix, ab sa voluntat enèrgica y son gran patriotisme, lo que li nega'l país, pobre per les condicions climatològiques. Sab aprofitar els pocs recursos naturals; y, ajudant-se d'una administració econòmica y honrada, fa vertaders miracles, atenent a tots els serveis públics ab rara perfecció: fent arribar, per exemple, el telèfon fins als més petits poblets del territori; cuidant que cada nou any marqui nous avenços, prescindint de fantasíes militaresques, y fomentant d'una manera preferentíssima la cultura y l'instrucció. Pocs orgulls nacionals són tant justificables com el que sent el norueg per son petit país.

Com ja ha sigut esmentat altres vegades en el curs d'aquesta ressenya, la pesca constitueix la primera basa de riquesa d'aquesta terra. A Bergen també es el peix el principal article de comerç, tant a l'engròs com al detall. El mercat ont aquell se vèn es una curiositat que cap turista que visiti aquesta població ha de deixar de veure. El peix extret de les xarxes es aconduït en portadores ab aigua de mar y transportat a uns petits aquaris que cada peixeter té davant seu; y d'allí l'extreu viu, a gust del comprador. Un hàbil cop de ganivet al coll acaba ab la vida de l'animal, que's vèn per caps sencers sense pesar-lo, apreciant a ull sa grandaria, y a preus extraordinariament barats.

Cap al tard del dia 28, segon de la nostra estada en aquesta ciutat, enfilem els carrers que condueixen al port, y, despedint-nos definitivament de la terra noruega, pugem a bord pera fer l'últim troç de travessía. Ab la visió ciutadana de Bergen donem quasi per acabat el viatge. L'endemà al vespre comencem a veure les lluïçors intermitents del far d'Heligolant, y al matí del 30 trepitgem ja'ls molls d'Hamburg. Vint-y-vuit dies de navegació en total; jornades aprofitades, durant les que, com en un desdoblegament de nosaltres mateixos, hem oblidat per complet lo habitual de l'existencia, pera viure en un món diferent; jornades de goig inefable pera l'esperit que reposa en la contemplació de països nous y panorames exòtics.

De Noruega servem com a record l'íntima unió de la mar y la montanya, les grans cingleres y les tranquiles aigües dels *fiords*, els petits poblets y les ciutats progressives, en les que bull una generació enèrgica trempada en les fredes brumes del Nord. Y, d'aquell llunyà arxipèleg veí del Pol, la blanca nota de la neu que recobreix el silenciós país, la freda sublimitat de les montanyes glaçades, y aquells llargs, llargs dies de sol, sense crepúscol, sense nit, sense estrelles, com si la

calma absoluta de les regions mortes hagués guanyat el món dels astres.

Heus-aquí lo que resta com impressió inesborrable d'un viatge a Noruega y Spitzberg.

LLUÍS LLAGOSTERA

L'ESPECTRE DEL PUIGSACALM?...

Tots els afectats a excursions per les montanyes s'han trobat ab espectacles meravellosos que'ls han fet fruir goigs intensíssims que rescabalen de les decepcions que prou vegades dóna una nuvolada espessa o una pluja impensada després d'una ascensió penosa.

Més no són gaires els que tenen calma pera subjectar les llurs impressions a observacions minucioses y catalogar-les després pera enriquir la llista y les descripcions dels fenomens físics. Jo, al menys, m'estimo molt més gúardar el record d'aquells goigs com una cosa íntima, que viscuda per mi es ja substancia de la meva existencia, que no pas cercar les regles fixes a que 'ls fets responen, y adornar-los ab nomenclatures científiques.

Però, ara de poc, he llegit la descripció d'un fenomen observat en el Canigó, com classificat ja entre les observacions científiques y ab un nom especial vingut d'altres terres: l'*espectre de Brocken;*[1] y m'he adonat de que ja era prosaicament posat en una lliçó de física un dels espectacles més sorprenents que jo he vist mai, y que'l tenia quasi com patrimoni propri de la nostra terra y de la meva vida: de la nostra terra perquè en les seves montanyes va produir-se, y de la meva vida perquè jo vaig tenir la sort de fruir-lo.

Y no'm sé estar d'explicar com l'espectre fa també la seva aparició a la banda d'ací dels Pireneus, en el Puigsacalm.

Erem a Vidrà, l'estiu d'ara fa dèu o dotze anys. El Puigsacalm me temptava, com sempre que soc en aquell poble. Un dia, tarda enllà, algú va dir: — Anem a Puigsacau? — No hi ha que dir com vaig acceptar la perferta. Tot seguit varem decidir pujar-hi l'endemà.

Però després de sopar no varem saber escurçar la conversa tot

1) *L'Espectre de Brocken als Pirineus Orientals,* per O. Mengel. BUTLLETÍ DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, núm. 185 (Juny de 1910), plana 174.

lo que convenia pera llevar-nos dematí, y a l'hora d'anar-nos-en al llit tots ens hauriem desdit de que'ns cridessin tant a deshora. Tot plegat se m'ocorre un pensament: — Si marxavem ara? Ara o d'aquí a una estona: tant se val: la qüestió es ser dalt quan surti 'l sol. —

Me vaig recordar de la sortida del sol vista desde Cabrera, incomparablement més esplèndida que la famosa del Righi, encara que no de bon troç tant còmoda. Y'm semblava que la sortida del sol desde Puigsacalm havia de semblar-se a la de Cabrera. Y'm vaig tant enamorar del pensament, que ja no vaig deixar que's refredés el primer entusiasme dels companys; y, comptant ab el poc camí que s'avença a les fosques, no devia ser gaire més de mitja nit que, ab una trista llanternota per tota llum, marxavem els expedicionaris cap al Puigsacalm.

A punta de dia erem a la font Tornadiça; y, veient que'l temps curtejava, varem estricar un xic més pera arribar a temps. A temps ja hi varem arribar, però al ser a la punta varem tenir una decepció. A sota nostre, tota la vall de Joanetes, tota la den Bas, la del Mayol y cap a Olot, tot lo que's podia veure cap a llevant y molt per damunt de l'horitzó, era una mar de bromes. No podriem veure la sortida de sol que esperavem! Ja seria ben alt quan pujaria per sobre d'aquella immensitat de boires.

Qui no pot segar espigola: nosaltres ens haviem de contentar ab veure les zumzades de la boira remenant-se d'un costat a l'altre, ara mandrosament com a qui li dol deixar el jaç, ara depressa y corrent a l'empenta d'una ventada pujant amunt per un esquei de montanya y enfilant-se desprès per sobre d'ella com un plomall; unes vegades descorrent-se com una cortina pera deixar-nos veure un instant un cap de turó resplendent als raigs del sol, y amagant desprès avarament els mateixos endrets que'ns havia descobert, com si s'avergonyissin pudorosament de les nostres mirades.

El moviment de les boires anava fent-se per moments més inquiet, més continuat, més fort. Tot plegat, a la banda dreta de nosaltres, en el tall immèns que parteix el Puigsacalm del Tusell, comença a pujar ardidament, ab una velocitat incalculable, un flotó de boires atapaïdes que miren d'escapar per allà de les terres baixes y que a l'arribar a dalt de la corregada s'enfilen enlaire y s'escampen rocegant-se per la serralada. Llavors...

Però situem-nos bé pera fer-nos càrrec de com l'aparició fantàstica s'es presentada. Tots els que han pujat al Puigsacalm saben que'l cim fa com una quilla geganta que, ab un desnivell molt pronunciat

cap a la punta, avança superbiós damunt de la vall de Joanetes. Es un planell inclinat, que a mida que s'eleva 's va estrenyent y forma com un triangle, ab el vèrtiç més elevat en el mateix cimal, y els altres dos més baixos en les sortides dels còrrecs que tallen la montanya: a la banda de llevant fins als replans de Santa Madalena, y a la banda de ponent fins al fons mateix de la vall. La punta va més enllà, cap al mig-dia, que tots els altres cims y contraforts de la serralada, y queda isolada y alterosa entremig dels dos buits que's baden a banda y banda, y cau a plom damunt de la vall de Joanetes, de tant vertical com es l'espadat d'aquell costat de montanya.

Aquell dia, damunt de la mar grandíssima de boires que cobrien totes les terres baixes, semblava talment aquella serra la proa immensa d'una nau que navegava per l'infinit. Tots hi estavem abocats de cara al mig-dia, veient com se revolcaven les onades de la boira y 's batien entre elles y batien els rocams de la montanya en el desvetllar del matí, quan a l'escalf del sol s'espongen, s'aprimen y 's destrien. Se n'esquinçaven troços, d'aquella blanca tofa; y els uns anaven amunt, arrocegant-se pels flancs de les montanyes fins a arribar a les serres més altes, y allà s'aturaven a festejar les afraus més ombrívoles, y els altres se desprenien d'aquella mar com fumeroles d'un immèns incenser, y s'enfilaven cap a la blavor del cel y vagaven en l'aire puríssim, esbargint-se després y desfent-se y desapareixent.

De sobte, al girar-nos cap a la dreta, ens adonem que pel tall d'aquella banda, que es la de ponent, puja ab velocitat vertiginosa, empesa pel vent, una nuvolada de boires que fugen cap amunt, y al ser al cim de la corregada s'enfilen enlaire y s'ajeuen damunt de l'herba de la serralada, y ens volten y ens aïllen, per la part de tramontana, de la carena per ont hem vingut y que uneix la punta del Puigsacalm a les prades de Pla Traver. Y ens troben voltats de la boira per tota la banda de ponent y tramontana, mentres que a mig-dia y a llevant continuem tenint dessota nostre les flonges nuvolades que amagaven tota la terra.

Llavors el sol pujava al llevant per damunt de la boira, y 'ns afalagava ab el seu escalf y 'ns amarava de claror. Les ombres nostres, estirant-se allargaçades per terra, se redreçaven sobtadament damunt d'aquelles boires que pujaven pel ponent. Y, al voltant d'elles, virolat, lluminós, esplèndid, aparegué l'arc de Sant Martí en miniatura, fent la circumferencia sencera.

Quedàrem astorats davant d'aquell impensat espectacle. Y aquelles fantasmes gegantines semblaven viure en el fons movediç de les boires: l'arc resplendent vibrava ab tots sos colors en els tremolors

de les bromes impalpables. L'espectre del Puigsacalm acabava de fer la seva aparició.

Quina visió enlluernadora! Les ombres se movien y bracejaven pausadament ab accionats de calmosa serenitat, com de sers de naturalesa ultraterrena: haurieu dit que parlaven entre elles d'altes sobtilitats que florien al llur entorn en la lluminosa auriola.

Y erem nosaltres: erem tres catalans a qui la terra mare coronava en aquell cim de serra ab la més esclatanta corona que pugui somniarse; era l'apoteosi esplendent de Catalunya feta per ella mateixa, ja que, a formar-la, hi entraven tots els seus elements: la terra catalana, els seus efluvis, l'aire de les seves serres, el seu sol y els cossos dels seus fills.

Jo no ho sé pas, ni ho vull saber, quants graus feia 'l diàmetre de l'arc; jo no la sé la gradació dels seus colors: jo no més sé, y no més vull saber, que es la visió més emocionant que recordo de la meva vida. Al recordar-la 'n dic simplement *l'arc circular de Sant Martí.*

Però quin arc de Sant Martí! Jo l'he vist per damunt dels meus ulls faixant les albes neus de la Jungfrau; l'he vist dessota meu en el polsim argentat de la cascada de l'Handeck (el sublim horror, que li deia Daudet); l'he vist, desde les despulles de la nostra Empuries, apoiat en la punta de l'Estartit y en el cap Norfeu, fent una immensa portalada, com un arc de triomf a la badía incomparable de Roses... Ni fins així, l'he vist mai tant sublim, tant excels, com en la corona que al vol de la meva ombra 'l va posar la serra catalana del Puigsacalm.

R. D'ABADAL

Probable origen català de les llegendes del Sant Graal [1]

SENYORES, SENYORS:

Tal volta l'anunci d'aquesta conferencia ha despertat curiositat entre vosaltres, per creure que era una cosa arbitraria y sense cap fonament en la realitat: per això es que, abans de començar, jo 'm veig precisat a fer una declaració.

1) Treball llegit en el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA 'l dia 1.r de Juliol de 1910.

No soc jo ·l primer que llanço aquesta idea y que faig aquesta afirmació; són ja varis els escriptors y crítics extrangers que ho feren abans de mi: lo que jo vaig a intentar es d'establir-ne la demostració clara, valent-me dels arguments que·m dóna ·l coneixement de la nostra historia, que dits autors extrangers sens dubte no coneixen suficientment, y aplicant a dita llegenda y als fets corresponents de la nostra historia ·ls principis de la crítica històrica.

Un dia fou en Marius André, en *Montserrat*; un altre dia ha sigut l'escriptor anglès Havelock-Hellis, gran hispanòfil; però més que tots, y ja fa uns quants anys, l'insigne Maurici Kufferath, l'eminentíssim crític literari musical de Wagner, qui s'expressa d'aquesta manera, en una de les primeres pàgines del seu llibre de comentaris al *Parsifal*:

«Passant d'Anglaterra a França, aquests dos ordres de llegendes [1] se confonen ab un tercer cicle: el de la Confraría del Graal cristià.

Aquest cicle es probablement d'origen provençal: ho es almenys certament en la seva forma cristiana. Es en els Pirineus, sobre ·ls confins de l'Espanya, país de lo maravellós y dels enemichs del cristianisme (els moros), que l'Edat mitjana sitúa la montanya ont s'eleva ·l temple del Graal: Montsalvat, — diu Kufferath — corrupció del llatí *Mons salvationis* (Kufferath se veu que ignora que·l nom de Montsalvat es netament català), o del provençal *Mont salvatge*.»

Fins aquí Kufferath.

De totes maneres, ans d'entrar en materia, dec fer-vos una observació, y es que hem d'oblidar per un moment les partitures wagnerianes de *Lohengrin* y *Parsifal*.

Aquestes sublims partitures són un colossal treball de síntesi que fa son autor sobre totes les versions existentes d'aquelles llegendes, essent aixís que lo que nosaltres hem de fer es un intèns treball d'anàlisi pera restablir aquelles llegendes a llur origen primitiu, o sia que hem de fer lo contrari de lo que fa Wagner.

Ben precisat aquest punt, entrem en materia.

Difícil es, pera no dir impossible, establir d'una manera certa l'origen d'una llegenda: lo unic que·s pot fer es demostrar el major grau de probabilitats respecte an aqueix origen quan se coneix un fet o fets històrics que tenen ab dita llegenda un fons comú.

Per això cal tenir primer present com se formen les llegendes.

Un narrador conta a la seva manera un fet més o menys extraor-

1) Això es, les llegendes de la Taula rodona, y els contes bretons de Peredeur, Morwan, etc.

dinari del qual ha sigut testimoni; després d'ell ne ve un altre, y un altre... que donen an aqueix mateix fet una diferenta interpretació; y aixís, de generació en generació, els narradors hi van afegint tot allò que de bona fe ·ls sembla que devia haver passat d'aquella manera y donant a cada un dels fets l'explicació més adequada an aquell moment històric.

Per això les llegendes evolucionen, en un mateix país, segons les èpoques; y, portades d'un país a l'altre, se revesteixen del robatge propri de quiscun d'ells.

Ademés les llegendes tendeixen a condensar-se o, millor dit, a unificar-se, a mida que passa ·l temps; y per això d'aquest conjunt de versions naix una versió definitiva que les abraça totes y que sintetitza les sensacions, infinitament variades, experimentades per un nombre indefinit de sers humans.

Això es lo que constitueix el valor y la veritat psicològica de les llegendes.

Els documents d'arxius són la part material de l'historia, el cos d'un poble, podriem dir-ne. En cambi les llegendes, en llur veritable origen, són la seva part espiritual, o sia la seva ànima. Elles ens revelen a cada moment les seves creencies, les seves preocupacions y els seus anhels.

Més aquesta ànima dels pobles, que en son origen es tant pura, després se va emmalaltint fins a arribar a la degeneració.

Ha dit Max Muller que la mitología era la malaltía del llenguatge, y no hi ha res més cert aplicat al desenrotllament de les llegendes, sobre tot quan aquestes ja han passat del domini del poble an el dels poetes cortesans.

Totes les coincidencies en els noms de les coses y persones que ·s puguin trobar en aquestes narracions, són explotades pels poetes cortesans y cronicaires, pera fer-hi veure les significacions y circumstancies que més els convenen, sobre tot en els segles XIV y XV, que són els de les grans adulacions a les families regnants, pera les que·ls trovaires de llur temps vénen a trobar un origen quasi diví.

Les llegendes que durant l'Edat mitjana han merescut els honors del poema, se pòden representar per l'adjunt quadre sinòptic:

En llur origen són sis:

La primera constitueix un conte popular. Una dòna que ha tingut uns infants essent el marit a la guerra, y que, calumniada per la sogra o marastra, el marit ha cregut que·ls infants no eren infants, sinó besties (en unes historias gripaus, en altres goços, en altres cignes). En alguna d'aquestes historíes, els infants, en realitat, s'han con-

vertit en besties; més això per art malèfic de la sogra o marastra.

Aqueix conte popular constitueix les histories de Santa Genoveva de Brabant, de Berta, la dels peus grossos; de Griselda o Griselidas, y tantes altres.

La segona constitueix l'historia del cavaller del cigne, o sia d'un cavaller portat en una barca rocegada per un cigne, y que anava pel món fent proeses.

L'origen sembla molt antic, y està localitzada en una comarca.

Pera judicar aquesta llegenda jo vaig comparar-la ab la nostra de Sant Jordi.

Sabut es el costum dels primers temps de l'Iglesia de representar el gloriós martre que havia sigut centurió romà, matant el dragó que significava 'l Paganisme que volia engolir l'Iglesia de Déu, representa-tada per una dòna; o també 'l fet real d'haver lliurat del dimoni de l'Idolatría a l'emperadriu Alexandra (*Acta Sanctorum*). (Vegi-s el viatge a Terra Santa per l'abat Mislin.)

D'aquí lo de la famosa llegenda de la princesa que'l drac tenia encantada y lo del combat ab Sant Jordi pera deslliurar-la.

Un baix-relleu d'aquesta disposició pot veure-s en el monestir de Canigó, que té aquesta mateixa significació segons Verdaguer.

Una cosa semblant devia haver passat ab algun relleu probablement dels temps dels romans, en el que hi hauria un cavaller en una barca, la proa de la qual estaria adornada ab un cigne, puix es sabut que tant els llatins com els grecs solien ornar llurs vaixells ab els atributs més capritxosos.

Segurament, en aqueixes comarques ont està localitzada la llegenda, hi hauria hagut algun relleu o alguna pintura mural semblant, y es molt probable que an això 's degui 'l fer remuntar, per alguns narradors, l'origen d'aquesta llegenda al temps dels romans, y que'l nom del cavaller en aquesta comarca sigui 'l de dos personatges romans (Salvius Brabo, germà de Juli Cesar, y també Elias o Helias Gracilis, que es un personatge de la Germania de Tàcit); perquè es cosa absolutament comprovada la perfeta coneixença que tingueren de la literatura clàssica llatina 'ls trovaires y els trovadors (que'ls havia sigut tramesa pels monestirs), com se pot veure en el *Romanç de Flamenca* que transcriu el nostre D. Manel Milà y Fontanals en les seves obres (vol. I, pàg. 513) y que jo reprodueixo a continuació. Crido l'atenció sobre 'ls dos versos «y de com Juli Cesar, passà tot solet la mar». Sembla que això vulgui fer referencia al guerrer que va sol en la barca.

Insisteixo en aquest punt perquè a Kufferath li sembla impossible

que'ls trovaires coneguessin els noms dels personatges romans, y d'això 'n fa una serie de congectures erronies (pàg. 15 del *Lohengrin*).

ROMAN DE FLAMENCA

Apres si levon li juglar:
Después se levantan los juglares:
Cascus se volc faire auzir.
Cada cual desea llamar la atención.
Adonc auziras retentir
Entonces oyeras resonar
Cordas de manta tempradura.
Cuerdas de varias melodías.
Qui saup novella violadura
El que sabe nueva sonata
Ni canzó, ni descort, ni lais,
Canción, descorte ó loor,
Al pus que poc avant si trais.
Lo más que pudo se hizo adelante.
L'us viola lais del Cabrefoil,
El uno tañó el lais de la Madreselva,
L'altre cel de Tintagoil;
El otro el de Tintagoil;
L'us cantet cels dels fis amanz,
El uno cantó los de los fieles amantes,
Et l'autre cel que fis Ivans;
Y el otro el que hizo Iván;
L'us menet arpa, l'autre viula;
Uno llevó el arpa, otro toca la gaita;
L'us flautella, l'autre siula;
Uno tañe la flauta, otro silba;
L'us menet giga, l'autre rota;
Uno llevó la giga, otro la rota;
L'us diz les motz e l'autre'ls nota;
Uno dice las palabras y otro pone la música;
L'us estiva, l'autre flastella;
Uno toca la estiva, el otro el frestel;
L'us musa, l'autre caramella;
Uno la cornamusa, otro el caramillo;
L'us mandura, et l'autre acorda
Uno toca la mandurria y otro acuerda
Lo sauteri al manicorda;
El salterio con el manicordio;
L'us fai lo juec dels banastelz,

Uno hace el juego de los canastillos,
L'autre jugaba de coutelz;
Otro jugaba con cuchillos;
L'us vai pel sol e l'autre tomba
Uno anda por tierra y otro cae;
L'autre balet ab sa retomba;
Otro bailó dando cabriolas;
L'us passet sercle, l'autre sail:
Uno pasó un cerco, otro salta:
Neguns á son mestier non fail.
Ninguno falta á su oficio.
. . . .
Quar l'us contet de Priamus
Porque el uno contó de Priamo
E l'autre diz de Piramus;
Y otro habló de Piramo;
L'us contet de la bell'Elena
Uno cantó como á la bella Elena
Com París l'enquer, pois l'emena;
Paris la requirió y luego la llevó consigo;
L'autre contava d'Ulixes;
Otro contaba hechos de Ulises;
L'autre d'Ector et d'Achilles;
Otro de Héctor y de Aquiles;
L'autre contava d'Eneas
Otro contaba los de Eneas
E de Dido com si remas
Y como Dido quedó
Per lui dolenta e mesquina;
Por él triste y cuitada;
L'autre contava de Lavina
Otro contaba como Lavinia
Com fis lo breu el cairel traire
Hizo arrojar la carta con una piedra
A la gaita del auzor caire;
Al centinela del ángulo más alto;
L'us contet d'Apollonices,
Uno cantó la vida de Apollonices,
De Tideu e d'Etiocles;
De Tideo ó de Etiocles;
L'autre contava d'Apolloine
Otro contaba como Apolonio
Com si retenc Tir de Sidoine;
Retuvo á Tiro de Sidonia;
L'us contet del rei Alixandri,

35

Uno habló del rey Alejandro,
L'autre d'Ero e de Leandri;
Otro de Hero y Leandro;
L'us dit de Catmus quan fugi,
Uno contó la huída de Cadmo,
E de Tebas con las basti;
Y como fundó á Tebas;
L'autre contava de Jason
Otro contó las aventuras de Jasón
Y del dragon que no ac son;
Y del dragón siempre dispierto;
L'us contet d'Alcide sa forsa,
Uno habló de la fuerza de Alcides,
L'autre com tornet en sa forsa
Otro como volvió en su poder
Phillis per amor Demophon;
Demofonte por amor de Filis;
L'us dit com neget en la fon
Uno contó como se ahogó en la fuente
Lo bel Narcis, quan se miret;
El bello Narciso cuando se miró en ella;
L'us dit de Pluto, com emblet
Uno contó como Plutón robó
La bella mollier ad Orfeu;
A Orfeo su bella mujer;
L'autre contet de Philisteu
Otro contó como al Filisteo
Golias com si fou aucis
Go!iat lo mató
Ab tres peiras que el trais Davit;
David con tres piedras que le tiró;
L'us dit de Samson, con dormí
Uno contó el sueño de Sansón
Que Dalila'l liet la cri;
Durante el cua Dalila le ató el cabello;
L'autre contet de Macabeu
Otro contó como Macabeo
Comen si combatet per Dieu;
Combatió por Dios;
L'us contet de Juli Cesar
Uno contó como Julio César
Com passet tot solet la mar;
Pasó solo el mar;
L'us di de la Taula redonda.
Uno habló de la Tabla redonda,

Que no i venc hons que no il responda
Donde no fué buen caballero que no obtuviese respuesta
Lo reis, segón sa coneissensa,
Del Rey, según su conocimiento,
Anc nuill jorn no i failli valensa;
Y donde nunca faltaron actos de valor;
L'autre contava de Galvain,
Otro hablaba de Galvain,
E del leo que fou compain
Y del león que fué compañero
Del cavalier qu'estor Luneta;
Del caballero que libertó la Luneta;
L'us dis de la puncella breta
Otro habló de la doncella bretona
Con tenc Lancelot en preiso
Como tuvo preso á Lancelote
Can de s'amor li dis de no;
Cuando se negó á su amor;
L'autre contet de Persaval
Otro contó como Perceval
Ço venc a la cort a caval;
Fué á la corte á caballo;
L'us contet d'Enec e d'Enida,
Uno habló de Enec y de Enida,
L'autre d'Ugonet de Perina;
Otro de Hugo de Perida,
L'us contava de governail
Otro contaba como Governal
Como per Tristan ac grieu trebail;
Padeció mucho por Tristán;
L'autre contava de Fenissa
Otro contaba como á Fenisa
Con transir la fes noirissa;
Su nodriza la hizo traspasar;
L'us dis del bel desconegut;
Otro habló del bello desconocido;
L'autre del vermeil escut
Otro del escudo encarnado
Que Lirias trobet al huisset;
Que halló Lirias en la puertecita;
L'autre contava de Guifflet,
Otro hablaba de Guifflet,
L'us contet de Calobrenan;
Otro de Calobrenan;
L'autre dis com retenc un an

Otro contó como retuvo un año
Dins sa preison Quet senescal;
En su cárcel al senescal Quet;
L'autre contava de Mordret;
Otro hablaba de Mordret;
L'us retrais lo comte Duret
Uno retrajo al conde Duret
Com fo por los Ventres faidits
Desterrado por los....
E pel rey pescador grazit;
Y agasajado por el rey Pescador;
L'us contet l'astre d'Ermeli,
Uno contó la ventura de Erme in,
L'autre dis com fan l'ancessi
Otro los hechos de los asesinos
Per gein lo veil de la Montaina;
Dirigidos por el viejo de la montaña;
L'us retrais com tenc l'Alemaina
Uno refirió como poseyó la Alemania
Karles Maines tro la parti;
Carlo Magno hasta que la dividió;
De Clodoveu e de Pipi
De Clodoveo y de Pepino
Contava l'us tota l'estoira;
Contaba uno la historia entera;
L'autre dis con cazet de la gloria
Otro contó como cayó de la gloria
Donz Luciferz per son orgoil;
Don Lucifer por su orgullo;
L'us dit del vellet de Nantoil,
Uno habló del paje de Nantoil,
L'autre d'Olivier de Verdu;
Otro de Olivier de Verdun;
L'us dis lo ver de Marcabru,
Otro contó lo cierto de Marcabrus,
L'autre contet co Dedalus
Otro como Dédalo
Saup ben volar e d'lcarus
Supo volar y como Icaro
Ço neguet per leujaria:
Se ahogó por su veleidad:
Cascus dis lo miell que sabia.
Cada cual dijo lo mejor que sabía.
Per la rumor dels viuladors
Por el rumor de los tañedores

E per brug d'autans contadors
Y por el de tantos narradores
Hac gran murmur per la sala.
Hubo grande estrépito en el salón.

La tercera es la llegenda de Cleves, o sia la d'una dòna ilustre, viuda o òrfana, que viu sola en un castell voltada d'enemics que li volen usurpar els seus estats; fins que un dia, un guerrer desconegut que arriba com portat del Cel (de Déu o dels déus), la defensa y 's casa ab ella o ab la filla.

Aquesta llegenda, pels molts llocs comuns que té (n'hi devia haver tantes d'escenes aixís a l'Edat mitjana !), no'm sembla pas d'origen popular, sinó més aviat inventada per algun poeta cortesà.

L'unió de les dues primeres llegendes ab aquesta tercera, es lo que constitueix l'historia de Godofred de Bullon. Ab moltes probabilitats, aquesta tercera llegenda, que es la que serveix de llaç d'unió pera establir la continuitat de l'historia que'ns ocupa, pot haver sigut inventada pera omplir d'una manera brillant un buit que's troba en la genealogía de la casa de Lotari. «Aquest es un procediment molt freqüent entre 'ls trovaires — diu Kufferath. — Quan els documents els manquen, hi introdueixen elements agafats de totes parts en els records poètics o mitològics que'ls són més pròxims.» (*Lohengrin,* pàg. 29).

També es molt probable que aquesta llegenda de Cleves y la del cavaller del cigne, en el llur fons siguin una sola y hagin nascut d'un sol relleu o pintura que en realitat no tingui res de particular. Una dòna que s'aboca a una finestra d'un castell o palau pera veure passar un guerrer que va en una barca. la proa de la qual està adornada ab l'esculptura d'un cigne.

La quarta es el cicle de les llegendes del Sant Graal, de les quals parlarem ab prou extensió, y que es l'incògnita que anem a desxifrar.

La quinta es el cicle de les llegendes del rei Artús y dels cavallers de la Taula rodona, les quals ens interessen solament d'una manera indirecta.

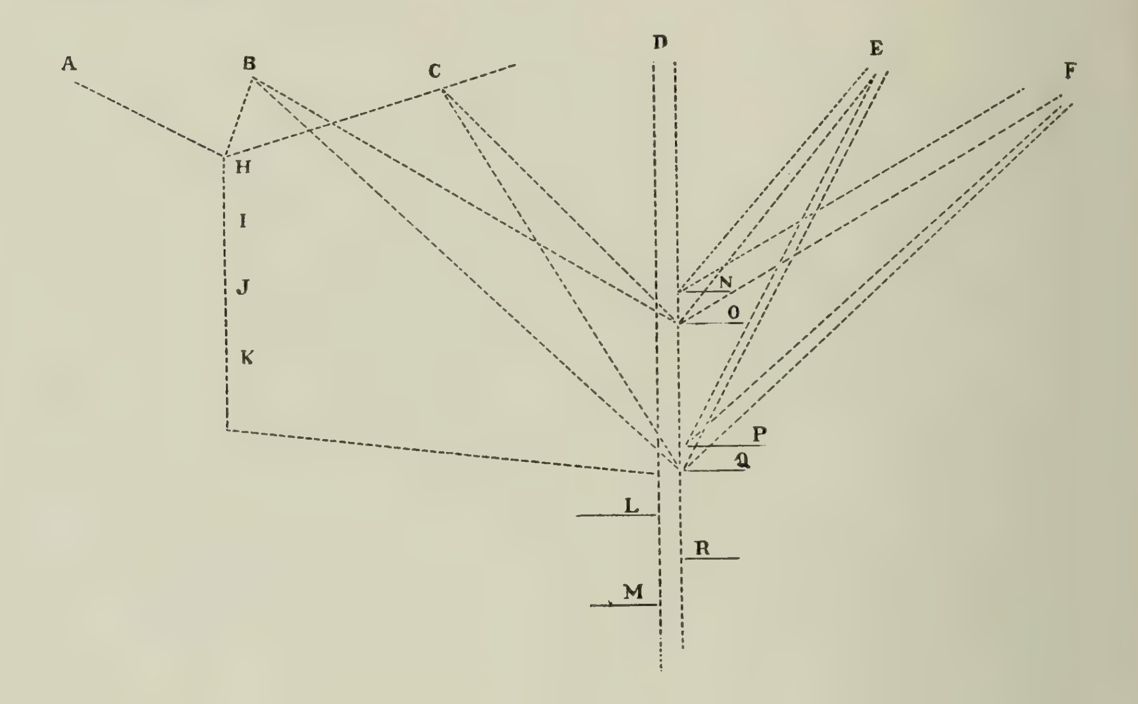
La sexta es propriament un altre conte popular que fa referencia a un beneit o xicot que res sab del món y que al principi ho fa tot al revés, més que després, alliçonat per les contrarietats que això li porta, arriba a fer-les bé, més que ningú.

Examinant l'adjunt quadro sinòptic, se pot veure, com l'unió d'aquestes diferentes llegendes van produint els diferents poemes que aquí estan posats per ordre cronològic.

Les llegendes del Sant Graal constitueixen la sòca d'aquest arbre ont se van embrancant successivament totes les demés.

Els poemes colocats a l'esquerra d'aquesta soca, són els que fan referencia a l'historia de Godofred de Bullon, y gairebé tots són d'origen francès.

Els colocats a la dreta no fan cap referencia a dita historia, y gairebé tots son d'origen alemany; y s'ocupen del Graal com d'un símbol religiós. En cambi els altres s'ocupen de Godofred de Bullon com a cosa principal, y del Graal se n'ocupen solament com pera realçar la figura del seu hèroe. En aquets sempre 'l cavaller s'anomena Helias.

A. — Conte popular de la dòna que ha parit infants y el marit creu que són besties.

B. — Llegenda del cavaller del Cigne.

C. — Llegenda de Clèves.

D. — Cicle de llegendes del Sant Graal.

E. — Cicle de llegendes del rei Artús.

F. — Conte popular del noi que primer ho feia tot al revés.

H. — Texte el més antic dels que cita Paulí París.

I. — Poema del monjo de Saint Troud que fou servidor de Raimon de Poitiers, príncep d'Aussitania, mort en lluita ab els infidels, vers 1130.

J. — Crònica llatina de l'abadia de Brogne (1211).

K. — Historia de la gran conquesta d'Ultramar per Alfons X de Castella.

En aquests quatre manuscrits H, I, J, K, la duquesa es de Bullon o de Brabant y el cavaller s'anomena Helias. En ells comença l'historia de Godofred de Bullon.

L. — Poema de *Le Chavalier au cigne et Godofroid de Bullon* en sos dos manuscrits de Paris y

de Brusseles (fi del segle XIV). En eixos manuscrits apareix la *prohibició* que no havia aparegut encara en cap poema francès. *

M. — Poema de Conrat de Wurtzburg (alemany). No fa cap alusió explícita al Graal, encara que se suposa que sab aont retorna ·l cavaller. També hi ha en ell el tema de la prohibició. més la relació del cavaller del cigne ab Godofred de Bullon es completament inversa de la que presenten els poemes francesos.

N. — Perceval de Cristià de Troyes 1172. No parla de Godofred de Bullon.

O. — Loherangrein, Parsival, Titurel de Wolfram d'Eschenbach (1201-1210). No parlen de Godofred de Bullon. Apareix per primera volta la prohibició.

P. — Trilogia de Robert de Boron. Josep Arimatea-Merli-Perceval (començos del segle XIII).

Q. — Lohengrin bavarés y Torneigs dels cantors a la Wartburg (fi del segle XIII). No parla de Godofred de Bullon.

R. — Perceval o la requesta del Graal: compilació del bisbe de Cambrai (segle XIII).

MANUEL MUNTADAS Y ROVIRA

(Acabarà.)

NOVES

NOU «CENTRE EXCURSIONISTA». — A la culta y històrica ciutat de Terrassa ha quedat definitivament constituït el «Centre Excursionista» que ve a augmentar les rengles dels que arreu de Catalunya van constituint-se. No cal dir quant ens complavem en donar dita nova. La seva primera Junta Directiva està formada pels senyors D. Eduard Giralt, *president*; D. Pere Domenech, *viç-president*; D. Joan Armengol, *tresorer*; D. Agustí Ullés, *arxiver*; y D. Francisco Capella, *secretari*. Pera ·l dia 23 del corrent Octubre està fixada l'inaugural de la novella entitat; festa a la qual ha sigut galantment convidat el nostre CENTRE, del que hi assistirà nutrida representació.

A les salutacions y oferiments realitzats pels nostres companys de Terrassa, corresponem ab l'oferiment de la nostra lleal y desinteressada cooperació pera tot lo que sia en profit de l'obra de l'excursionisme català.

NOUS FERRO-CARRILS CATALANS. — Les obres de construcció del ferro-carril de Guardiola a La Pobla de Lillet avancen ràpidament, treballant-s'hi ab tota activitat. Es de creure que abans d'any nou podrà inaugurar-se ·l servei públic. També ·s treballa de ferm en l'allargament y conclusió de les obres del ferro-carril d'Olot, altra important millora pera aquella comarca. Ens complavem en poder fer constar aquestes noves per tractar-se de dues vies de comunicació que han de facilitar en gran l'accés y les excursions per l'alta montanya y per encontrades ben hermoses y interessants.

* El tema de la prohibició consisteix en la prohibició absoluta que tenia l'esposa del dit cavaller de preguntar-li sobre l'origen seu, ab la condició expressa de que, el dia que això li preguntés, ell se veuria obligat a anar-sen pera sempre més.

Millora important. — Després de cinquanta anys d'histories entre les oficines de l'Estat y el caciquisme, pot dir-se que avui, mercès a les gestions del diputat a Corts per Gandesa, D. Joan Caballé Goyeneche, es un fet la construcció del pont sobre l'Ebre a Mora; necessitat que tant se deixava sentir. Segons sembla, dins del present mes començaran les obres de construcció d'aquest pont, adjudicades, per R. O. de 4 Juliol darrer, a l'enginyer D. Lluís Gomandio, de la casa J. Eugenio Ribera y C.ª, de Madrid. El pont, que tindrà 276 metres de llarg per 7'5 d'ample, donarà, dintre tres anys, junt ab les avingudes d'enllaç, continuitat a la carretera de Tarragona a Alcolea del Pinar, avui interrompuda; obrint axís pas franc per l'endret de Mora als habitants de bona part d'Aragó y de Catalunya, que avui han de servir-se de la barcaça pera passar l'Ebre.

L'important revista *Tarraco* ha publicat un número extraordinari, que havem rebut, dedicat principalment a una detallada informació sobre 'l particular.

xvii.è Congrés de la Federació Internacional de Societats Pireneïstes.—Va celebrar-se aquest Congrés a Eaux-Bonnes, el dia 28 del passat Agost, baix la presidencia de Mr. Taverne y actuant de secretari 'l senyor comte de Saint-Saud, que portava la representació del nostre Centre. Entre altres diferents assumptes que estaven a l'ordre del dia, va tractar-se de la necessitat de preocupar-se de la conservació dels animals de montanya, que constitueixen una bellesa y un atractiu; encarregant a Mr. Maussier l'estudi dels medis pera arribar a dit fi. També va acordar-se, entre altres coses d'interès pera tot bon pireneïsta, l'organització d'un Campeonat de Sports d'Hivern anyal als Pireneus, baix les condicions estipulades, ab curses pera guies y aficionats, començant el 1911 durant el Febrer, y tenint lloc a Eaux-Bonnes, o bé a Cauterets, Barèges, Gavarine o Luchon, segons les noticies de l'estat de la neu. Pera formar part del Jurat y Comitè tècnic, va indicar-se, entre altres, a un representant del nostre Centre Excursionista.

Després de la sessió del Congrés va reunir-se la Comissió de Toponimia y Topografía pirenenca, llegint-se un important treball de Mr. Alfons Meillon.

El proper Congrés tindrà lloc a Bayona y Tolosa.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARAN)

No havent rebut a temps la fulla d'observació corresponent al mes de Setembre, la publicarem en el pròxim número.

El Centre Excursionista de Catalunya y la Direcció del Butlletí deixen íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona.— Tip. «L'Avenç»: Rambla de Catalunya, 24. — Telèfon 115

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

UNA EXCURSIÓ A LA RIERA DE LA GORGA
Y CINGLES DE TAVERTET

SALT DEL CABRIT

Ens trobavem en plena primavera, després d'una tongada de dies rufols y plujosos, quan, junt ab diferents companys, decidírem emprendre una excursió vers una encontrada ben pintoresca en que per durant un parell de dies poguessim gaudir en la contemplació d'algunes de les belleses naturals que hermosegen la nostra terra, y durant els quals poguessim obtenir algun record gràfic de la mateixa. No era ·l nostre objectiu fer una excursió d'estudi, sinó senzillament esplaiar-nos davant els espectacles que a tota hora ·ns ofereix la natura y obtenir vistes fotogràfiques, pera augmentar les coleccions de diferents aficionats, referents a la Catalunya pintoresca.

El lloc escullit foren les riberes del Ter que, venint de la plana ausetana, s'endinsen en les hermoses afraus guilleres, remuntant algun dels seus tributaris y assolint algunes de les espadades cingleres que separen aquestes dugues comarcades. Per indicacions de l'amic Puget, la riera de la Gorga y els cingles de Tavertet ens havien d'oferir camp ben a propòsit pera realitzar el nostre objectiu, sobre tot tenint en compte que les passades pluges ens havien de fer preveure que aquelles torrenteres y riberals baixarien plens, formant vistosos saltants y estrepitoses cascades, que no sempre poden con-

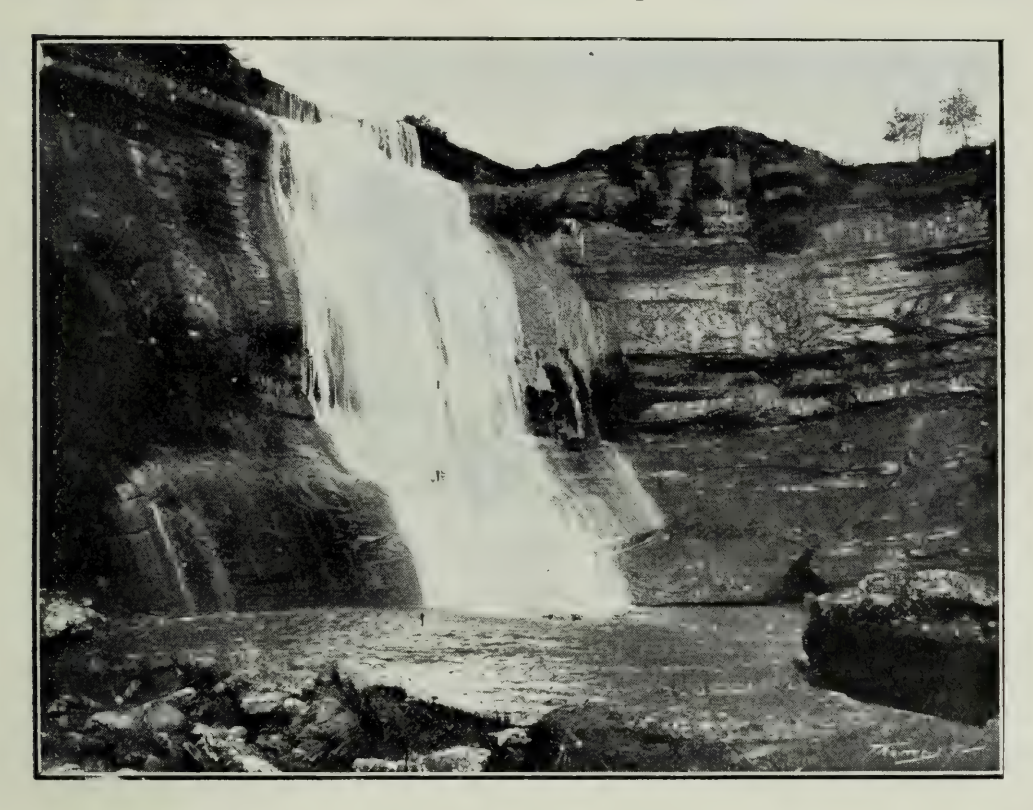
templar-se. Cap an aquests llocs encaminàrem, doncs, els nostres passos.

La riera de la Gorga es un afluent directe del riu Ter per sa vora esquerra, que naix en les vessants de les serres d'Aiats y de Cabrera, formant-se principalment al bell dessota dels colls del Bram y de Comajoan, pera davallar cap a l'Esquirol o Santa María del Corcó y desaiguar sota mateix de Sant Pere de Casserres. El nostre intent era resseguir-la o visitar-la per diferents dels seus endrets, començant pel seu aigua-barreig ab el Ter.

A dit fi sortiem de bon matí del dia 15 del darrer mes de Maig, deixant la ciutat de Vic pera seguir en bon carruatge la carretera de Manlleu y emprendre després la que passa per Sant Martí-Ces-Corts, trobant-se poc més amunt ab la carretera provincial que puja directament de Vic passant per la vila de Roda. A Sant Martí-Ces-Corts, agregat al municipi de Santa María de Corcó, conegut vulgarment per *l'Esquirol,* hi ha una iglesia parroquial d'estil romànic dedicada a la Mare-de-Déu de les Escales.

A la Teulería de Sant Martí, quasi al peu de la darrera de les esmentades carreteres, deixàrem el carruatge, seguint a peu la veïna torrentera de Rocallisa pera anar a contemplar el pintoresc conjunt de Sant Pere de Casserres, dalt l'encinglerada llenca montanyosa que avança vers el riu Ter, fent-lo desviar de camí y marcar un sobtat revolt al seu entorn. Aquesta vista no pot esser més pintoresca y atraienta. El riu, que baixava ben rabent y omplint d'ample a ample tot el seu llit encaixonat entre enlairades cingleres, presenta en aquest lloc un bell aspecte; y les ruïnes de l'enderrocat monastir de Sant Pere de Casserres, destacant-se enfront y a l'altra bandada, completaven aquest vistós paisatge, en el que l'aigua, les penyes y una vegetació exuberant y esplendenta aboquen les gales llurs. Per un bonic viarany baixàrem al peu del riu en el lloc mateix en que se li ajunta la riera de la Gorga formant hermós enforcament. El nostre intent era atravessar aquesta darrera per la palanca que acostuma haver-hi a propòsit; però aquesta no hi era, y, a causa de la molta aigua que portava ·l Ter, s'havien embotit les de la riera de la Gorga, que baixava ben curullada, pujant molt del seu nivell y barrant-nos materialment el pas per aquells endrets. Com siga que la vora dreta de dita riera no es pas accessible, no la poguerem remuntar, veient-nos obligats a retornar prop l'abans esmentada Teulería; y, passant per la caseta del Pont, seguírem, per sa vora esquerra, l'hermós torrent de Sant Martí fins al seu aigua-barreig ab la repetida riera de la Gorga.

Al seguir aquest torrent vegerem sortosament confirmades les nostres esperances. El seu desnivell natural es força pronunciat, donant lloc a salts de grans alçaries; y, si bé ordinariament la poca aigua que acostuma a portar no li dóna cap atractiu especial, aquell dia ·l caudal important que per ell baixava li donava un aspecte de portentosa bellesa, formant veritables cascades que, ab llur blanca escuma

Salt Gros de la Gorga

y llur sorollós desplomar-se, hermosejaven aquell lloc, oferint una armoniosa varietat. Els dos salts més notables són sens dubte ·l del Cabrit y el Gros de la Gorga, dels que oferim bella mostra als nostres llegidors. En ells podia admirar-se la manifesta atractibilitat de les cascades, les encorbades aigües de les quals van saltironejant de primer, pera precipitar-se després en vertiginosa caiguda, acompanyada d'acompassades remors y flamejants escumes que s'enlairen de nou com pera tornar a assolir el lloc de llur estimbament.

Atravessada, no sens alguna dificultat, la riera de la Gorga, seguírem per sa vora esquerra fins a l'ermita de Sant Pere Pescador y el Molí de la Gorga, arribant novament a les esquerpes riberes del Ter, que feia una estona haviem deixat.

Seguint curs avall de dit riu, y ovirant de nou aixecar-se sobre

les nostres testes la tallada cinglera de Casserres, passàrem per Sant Vicenç, antiga dependencia d'aquell renomenat monastir; y, deixant les seves vores, que moltes vegades ens dificultaren el pas a causa de cobrir l'aigua l'estret corriol que per allí dóna accés, pujàrem, tot revoltant un xic a mà esquerra, cap a coll Formic y casa del mateix nom, y, atravessant el torrent que davalla de Sant Bartomeu-Ces-Gorgues o de la Gorga, començàrem a pujar per la serra, prop de cân Baucells, pera poder salvar l'entall que dóna entrada al Ter a la riallera vall de Sau, assolint al cap de poca estona ·l coll de Santa Cilia, prop la casa de dit nom. El panorama ovirador desde aquest lloc es sorprenent y encisador, principalment sobre les Guilleríes, vall de Sau y cingleres de Tavertet, que, coronades pel cim de la Força, veiem alçar-se al nostre enfront.

SALT DEL MOLÍ DE TAVERTET

Remuntem allavors, per sa vora dreta, el torrent o riera de Tavertet, que, davallant de sota Sant Llorenç de Dosmunts, desemboca prop de Sant Romà de Sau; y, passant per les importants y vistoses cases del Noguer y la Paradeda, de senyorial y típic aspecte, arribàrem al bell dessobre del Molí de Tavertet, prop d'un bonic saltant, del que igualment acompanyem una reproducció fotogràfica. Aquí atravessem novament la ribera per sobre un petit pont, enfilant-nos per la costa vers el poble de Tavertet, situat a uns 800 metres sobre ·l nivell de la mar, dalt del encinglerat planell que, desprenent-se del citat maciç de Sant Llorenç Dosmunts, ve a caure verticalment sobre el Ter, en la pintoresca vall de Sau.

L'enlairat poble de Tavertet es de típic aspecte, ab tortuosos carrers y pobres construccions per lo general. La seva iglesia es de dugues naus, l'una gòtica y l'altra romànica, junt ab son absis y campanar, que responen a sa primitiva construcció.

Durant la mateixa tarda visitàrem els encinglerats caients de la part superior d'aquell extèns planell, que són de lo més imponent

que donar-se puga. En tota sa extensió sols es accessible per un punt pel qual passa l'estret corriol que puja de Sau tot vorejant grans precipicis que, en aquella hora de cap-vespre en que ens trobavem, ens corprenien y encisaven, duent-sen les nostres mirades vers l'esgarrifosa pregonesa d'aquella vall.

Són realment els precipicis (y els de Tavertet ne són bona mostra) de lo més imponent que poden oferir-nos les nostres montanyes :

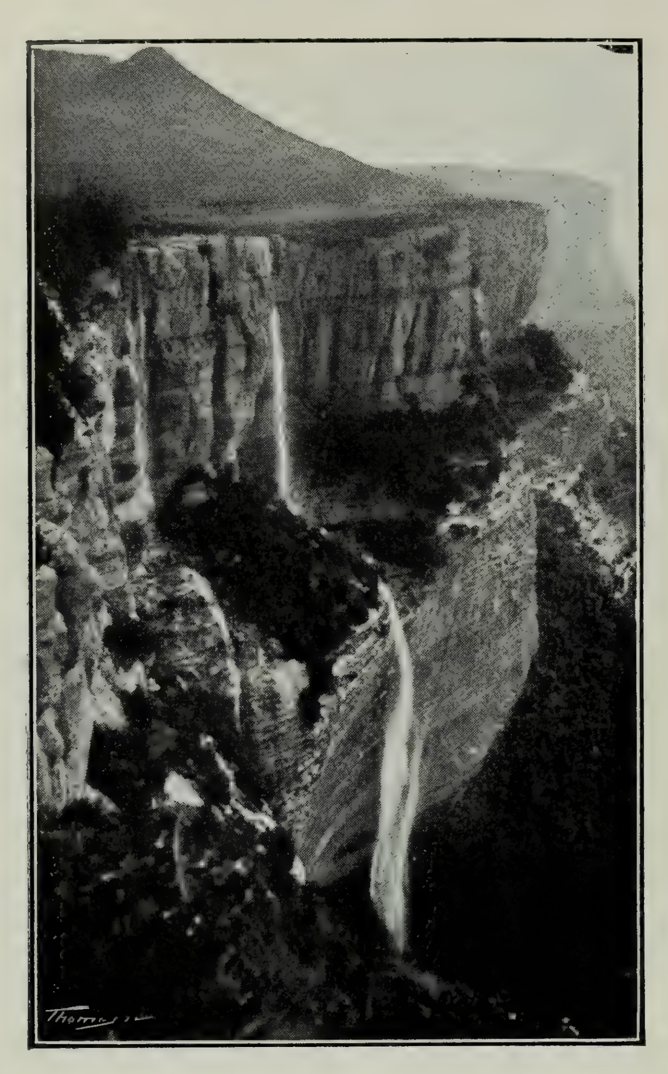
Cinglera occidental de Tavertet

aquelles parets naturals llises y xorques, deixant sols veure senyals de vida per ses esquerdes y replecs, fan sentir engrunes d'esgarrifança y esglaiadora atractibilitat, que augmenten moltes voltes a l'escoltar les narracions històriques o llegendaries de fets ocorreguts per aquelles afraus, sols habitades per aus montanyenques que ab estridents crits interrompen la llur solitut, trencada també de tant en tant per la petja d'algun aimant de la sublim bellesa que allí va a trobar goig y esplai pera la seva ànima enamorada.

L'endemà, y després d'una nit dolentament passada, mercès a les incomoditats que ofereix la manca d'un bon hostal, ens disposà-

rem a resseguir tots els caires de les altes cingleres que davallen insensiblement cap a Collsacabra pera remuntar-se després vers els santuaris del Far y de la Salut, que nosaltres deixariem per manca de temps.

Al nostre bell dessota y a l'enfront, tenim tota la ribera de Sant Joan de Fàbregues y el pla de Mondois, limitats per l'Agullola y el Far, que·s redrecen majestuosament. Les altes serres de les Guilleríes barren atrevidament el nostre esguard. Contemplant sempre aquest panorama encisador, anem seguint totes les cingleres orientals de Tavertet, de l'Avenc y de pla Boixer durant cosa d'una hora, ovirant a cada pas esgarrifosos penyalars, imponents saltants que ·ns feien arrancar mil exclamacions d'admiració y de sorpresa, que augmentava al trobar-nos ab alguna torrentera o xaragall que abocaven les llurs aigües remorejants cap a la veïna fondalada.

CINGLES DE L'AVENC

En tota aquesta extensió no ·s troba altra casa que la renomenada casa de l'Avenc, antiga y típica construcció dels segles XIII al XVI, bella mostra de l'arquitectura gòtica catalana. Son aspecte general, sa distribució, sos detalls arquitectònics y son antic moblatge són dignes de cridar l'atenció del seu visitant.

De l'Avenc, que dista de Tavertet cosa de quaranta minuts, y deixant el camí dreturer que puja vers la serra pera dirigir-se després, pel serrat de les Viles, vers la plana vigatana, seguírem vorejant l'enlairada cinglera de pla Boixer, ovirant a vol d'aucell la típica iglesia

de Sant Joan de Fàbregues y el poble de Rupit, a la vista dels quals revoltàrem vers al NE. y N. tenint a mà dreta tot el pla de Collsacabra y pujant en cosa de tres quarts d'hora a la casa de Rojals. Del peu de la casa situada airosament dalt d'un serradet, baixàrem al clot de la Fageda de Rojals, ple d'exuberant vegetació que ·n fa un lloc ben deliciós y atractívol, que prou coneix la gent de la rodalía que

Cinglera de pla Boixer

va a fer brenades a la pintoresca font de la Mare-de-Déu de Rojals, molt ben acondicionada y que pertany al terme de Pruit.

Després de curts moments de descans y de contemplar aquell paisatge ombrejat y ple de vida, que tant contrastava ab les despulllades ossades de les cingleres que acabavem de resseguir, emprenguerem l'ascensió cap al Pedró de Rojals, a més de 1,000 metres d'altitut y desde ·l que s'ovira dilatat panorama vers totes les valls del baix Ter, plana de Vic, Guilleríes y Collsacabra. D'allí ·ns dirigírem al serrat de Coll-Ces-Viles, entre poblades fagedes y verdosos prats convertits en veritables aiguamolls, continuant per sobre ·l caseriu de les Viles de Sant Llorenç y casa del Bac de Collsacabra, que deixem a la dreta y a alguna distancia, fins a la barriada de cân Tonigrós, que forma part del municipi de l'Esquirol.

En havent reposat un xic, y després de menjar alguna cosa en un dels dos hostals que hi ha en aquesta barriada, baixàrem, per un viarany un xic perdedor, a retrobar l'anyorada riera de la Gorga pera visitar l'hermosa clotada y el bell saltant de la Foradada, que era altre dels principals objectius de la nostra excursió.

Deixant de vista les espadades cingleres d'Ayats y de Cabrera,

RIERA DE LA GORGA : LA FORADADA

visitades cent voltes pels nostres excursionistes, ens endinsàrem per estreta y pregona fondalada que forma veritable engorjat, pel fons de la qual corre l'esmentada riera entre esplèndida vegetació y grans penyalars que l'envolten. De sobte, y a l'arribar quasi al peu del riberal, en un darrer revolt que forma el corriol per nosaltres seguit, ens trobem a l'enfront d'una meravella natural que ·m causa una de les impressions més agradoses de ma vida excursionista, y la contemplació de la qual ens arrenca a tots crits de joia y de sorpresa. Ens trobem al clot de la Foradada.

Aquest té la forma d'una veritable olla natural, de colossals dimensions, formada per un sobtat y ràpid revolt de la riera que, despenyant-se de gran alçaria en vistosa cascada, cau al fons d'un engorjat, forma un llac tranquil y blavós, y s'esmuny corrent avall en

un retorçament forçat, pera desfer quasi paralelament el seu curs inicial. Y, com si això no fos motiu suficient pera donar lloc a mil belleses y atractius, allí al peu mateix del estrepitós saltant, a l'altra bandada de la corrent, la penya, inaccessible per tots endrets, com ho es el pas de la riera (almenys portant l'aigua que duia en aquella memorable diada), s'obre naturalment, formant pont y foradada de grans dimensions y meravellós aspecte. La ploma no pot pas descriure aquella bellesa y l'impressió per ella causada : ni tant sols el gravat que publiquem, reproducció d'una de les moltes fotografíes que allí s'obtingueren, pot donar idea de tant sorprenent meravella. L'amor a la natura, sentiment humaníssim que motiva fervorós culte, se llegitima y ·s comprèn en tota sa intensitat al contemplar semblants belleses, demostrant que aquella, sempre agraïda, se complau en adornar-se ab totes ses gales, ajuntant y armonitzant mostres de tots els seus elements constitutius pera millor agradar y atraure ·ls seus enamorats.

Ab recança deixàrem aquell lloc encisador, a propòsit pera que ·ls artistes hi puguin esplaiar llur condició de manifestadors de belleses; y, atravessant com poguerem la riera y la dita foradada, tornàrem per ella a sa vora, y, enfilant-nos per sa dreta y costaruda pendent, pujàrem a la casa de Matavera, dirigint-nos al poble de l'Esquirol o de Santa María de Corcó, ont entràrem passat el mig-dia.

Se troba, aquest, sentat sobre lliscoses roques, a la dreta de la riera de la Gorga, sobre la que hi ha antic y pintoresc pont romànic de cinc ulls. Està format quasi exclusivament per llarg carrer ab cases de regular aspecte, semblant al de totes les poblacions d'aquella comarcada, ostentant portals allosanats ab inscripcions alusives a oficis, dates de construcció y emblemes religiosos. En la seva iglesia parroquial, d'alt campanar, dedicada a Santa María, se conserva una antiguíssima imatge de marbre blanc, força interessant. L'iglesia es de grans dimensions, però d'un deplorable estil barroc.

Aquí podem donar per acabada la nostra excursió y aquesta mal engiponada ressenya, sens altre motiu escrita que pera acompanyar uns pocs gravats y recordar passades impressions, tot posant de manifest que la nostra Catalunya està rublerta de grans belleses naturals, y que ni tant sols ens cal pujar al Pireneu y a ses altes serralades pera fruir el goig intensíssim que pot causar-nos y ens causa la llur contemplació.

Aquell mateix dia, després de dinar, ens dirigírem de nou y en carruatge cap a Sant Martí-Ces-Corts, lloc de partida d'aquesta excursió, pera desfer el camí cap a Manlleu y Barcelona, aont retornàrem

ab el darrer tren, ben contents y freturosos de fer sovintejar les nostres excursions per la catalana terra.

EDUARD VIDAL

Clixés de Guillem de Barnola.

UNA ASCENSIÓ AL MONT-BLANC

Aquesta montanya, de renom universal, es prou coneguda pera que jo pretengui fer-ne aquí una descripció detallada baix un punt de vista qualsevol : geòlegs, geògrafs, botànics y alpinistes de mèrit n'han parlat extensament, y no estaria jo en el meu lloc si volgués ficar-me en dominis que altres han tractat ab competencia : s'han publicat un sens nombre d'obres referentes al Mont-Blanc, y d'aquestes n'hi ha segurament una pila a la biblioteca del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

Així, doncs, me concretaré a donar compte de com va anar la dita excursió, sentint molt que les poques disposicions que tinc pera expressar-me ·m privin de poder-vos comunicar les sensacions inesborrables que ·m produí aquesta ascensió. Voldria que algú d'entre vosaltres, montanyenc de veres, de fina observació y dominant la ploma ab més facilitat que jo, sapigués traslluir per aquestes mal redactades linies lo que vull dir y no puc, arribant aixís a treure, dels datos que donaré, una ressenya ben digna del BUTLLETÍ DEL CENTRE, y sobre tot del magnífic Mont-Blanc.

Y, ara, som-hi :

Desde ·l principi de l'època en que generalment comencen les excursions a l'alta montanya, havia ja projectat fer el Mont-Blanc, però mai podia fixar ab els meus companys la data, ja que ·l temps semblava haver-se obstinat en esguerrar totes les curses, fins al punt de que, altres coneixences meves que han provat el Mont-Blanc aquest any, han hagut de tornar-sen a mig camí; y també, fa unes quantes setmanes, un senyor de Lausanne hi ha deixat la vida. Tothom ens aconsellava de deixar-ho córrer per aquesta temporada, puix no hi havia medi d'arribar-hi; però, malgrat tot, seguiem en la nostra idea, y sortosament varem poder portar-la a cap sense incident desagradós.

Veient que fa bo desde uns quants dies, y guiant-nos ab el cambi de lluna, baròmetre, etc., etc., quatre companys y jo, tots del «Club Montagnard Genevois», decidim sortir; y, efectivament, així ho fem:

el dissabte dia 20 ens deixem veure per l'estació de Genève-Eaux Vives, ont prenem el tren de les 7.55 del vespre.

Pera acostumar als alpinistes a familiaritzar-nos ab les penes y fatigues de la montanya, la companyía «P. L. M.» ha tingut l'atinada idea de posar al servei de la linia de Chamonix uns vagons que sols poden comparar-se ab els de la Companyía del Nord (Sant Joan de les Abadesses); aixís es que, quan un hom arriba a la montanya, ja està avesat a les incomoditats y no li ve d'una més o menys. Ab aitals vagons o *boîtes à roulettes*, com els nomenem sempre, fem el recorregut Genève a Le Fayet, ont hi ha cambi de tren : allí ·s pren el tren elèctric (també de la «P. L. M.»), que porta fins a Chamonix y continúa durant l'estiu fins a Martigny (Valais-Suiça). Aquests cotxes ja són més confortables y mereixen el nom de vagons.

Dugues estacions abans de Chamonix, a Les Houches (995 metres), baixem del tren pera prendre ·l camí que, passant per bosc, porta a Bellevue en dugues hores (alt. 1,781 m.) Aquí, a Bellevue, hi ha un hotelet, del qual son proprietaris els germans Payot, cèlebres guies que coneixen el Mont-Blanc per tots els recons, havent estat una pila de vegades al cim. Són descendents del guia Payot, que tant contribuí al descobriment de camins o passatges pera arribar al cim.

A la vora de l'hotelet hi ha l'estació del cremallera que puja desde Le Fayet pel Col-de-Voza y que hi ha ·l projecte de fer arribar fins al Mont-Blanc. Segons sembla a tothom, això no podrà realitzar-se per complet, puix les regions superiors de la montanya estan tot l'any cobertes de glaç, y n'hi ha una espessor més que regular (encara no ha pogut descobrir-se) sense deixar roc al descobert, y, per consegüent, no hi hauria lloc ont instalar els rails.

Sigui com sigui, ens trobem a Bellevue, y la qüestió es reposar-nos una mica de la primera etapa, tot esperant la claror del dia. La lluna llueix ab tota esplendor, puix precisament aquesta nit fa ·l ple, no hi ha ni un núvol, y ilumina intensament els pics, agulles, congestes, etcètera. Que n'es de bonic! Com plau, aquesta visió! Un que fos poeta podria dir-ne quelcom; però, com que jo no més ne soc pels meus endintres, poso punt, pera passar a lo que fa al cas, pregant-vos me dispenseu aquesta digressió llunàtica. Ens aturem, doncs, aquí; y, quan les primeres lluentors de l'auba ·s deixen veure, tornem a agafar l'equipatge pera continuar l'ascensió.

Diumenge dia 21. Com que tenim temps fins al vespre pera arribar a l'agulla du Goûter, no cal que ·ns apressem; y, en lloc de prendre ·l camí que va a Tête-Rousse passant per Les Rognes, prenem el camí en construcció, per allí ont ha de passar el cremallera de que he

parlat abans. Anem pujant tot xano-xano, repartint *Bon jour* y *Buon giorno* per tots costats, puix els obrers de la linia comencen a baixar pera posar-se a treballar.

De tant en tant se ·ns ofereix ocasió de veure copioses allaus de neu que cauen de l'agulla de Bionnassay a la congesta del mateix nom, que tenim a nostra dreta. Aquesta agulla ·s redreça, per aquest costat, completament vertical; y, si algun turista ·s deixés anar desde l'aresta que porta al cim, baixaria rapidament (ja ho crec!) els 2,000 ms. aproximadament d'alçada que hi ha desde allí fins a la congesta.

DESERT DE PIERRE-RONDE

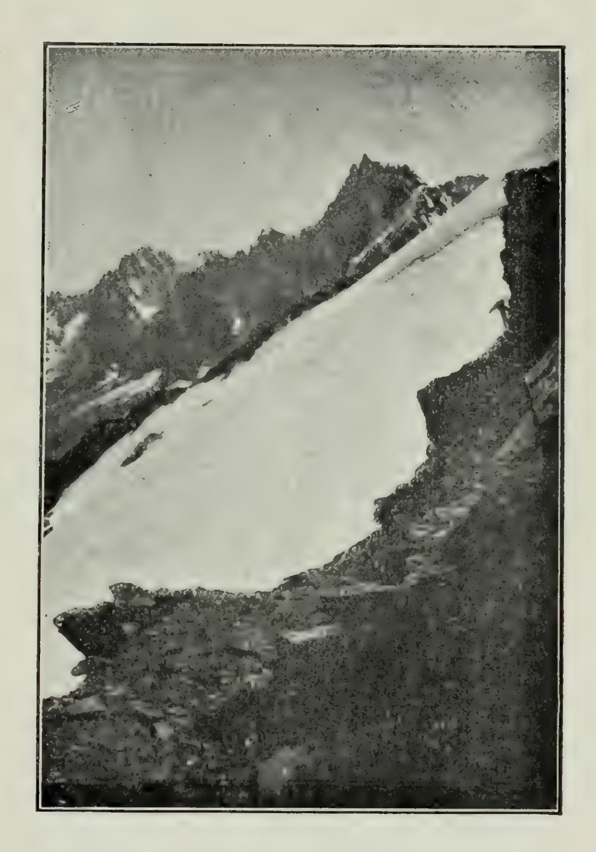
Tot pujant ens aturem perací per allà, ja pera menjar un bocí, ja pera cullir cristalls o bé pera contemplar el panorama en els diversos aspectes ab que es presenta mentres un s'enlaira.

A causa del mal temps d'aquest any, hi ha neu fins molt avall, de manera que, tot d'una, el camí que hem pres al deixar la linia en construcció, se perd dessota la neu, y hem de continuar tallant dret pel Desert de Pierre-Ronde fins a trobar una aresta entre aquest y la congesta de la Griaz.

D'allí seguim pujant, tantost per la *varappe* o ·l camí, o per la neu glaçada, fins a arribar a la cabana de Tête-Rousse (3,167 metres), situada damunt d'un roc al mig de la congesta del mateix nom, al peu de l'agulla du Goûter. Prop de la cabana hi ha una mena de túnel tallat a la congesta, y que ·s cuida regularment, pera així facilitar la sortida de l'aigua que ·s deposita al fons (*poches d'eau*), puix l'11 de Juliol de 1892 va haver-hi una terrible inondació a la vall de Saint-Gervais-sur-Le Fayet, causada per haver-se romput un dic de glaç que retenia una gran quantitat d'aigua acumulada allí gradualment.

Aquí, a Tête-Rousse, hi arribem per allí a les onze, y ens hi aturem a dinar fins a quarts de tres. Abans d'anar-nos-en hem de celebrar consell pera decidir si l'excursió s'ha d'abandonar o bé si ·s pot conti-

nuar, puix se veuen venir uns núvols molt poc simpàtics, que ja cobreixen el cim de l'agulla; y, com que es el vent del sud que·ns els porta, no tenim confiances de que·l temps s'aguanti. De totes maneres prevaleix l'opinió de seguir y procurar arribar a la cabana du Goûter abans que la tempesta esclati, y, un cop allí, veurem lo que·s pot fer: si fa bo continuarem l'ascensió; si no, esperarem que·l temps millori, y perxò portem queviures abundants. Tal dit tal fet: anem pujant fins a la vora del gran *couloir* (ample de 50 metres aproximadament), que hem de traspassar, però que es perillós, sobretot a la tarda, a causa de les allaus de rocs. A cada moment se·n veuen caure: y, com que dit *couloir* està sempre ple de glaç, baixen ab una velocitat esfereidora. Per precaució decidim traspassar-lo d'un a un, quedant-se ·ls altres a les vores vigilant si cau res, pera avisar tot seguit y fer que·l que·s trobi en el *couloir* pugui posar-se en guardia, adelantar o anar endarrera, etc. Així se fa, tenint la sort de que les pedres d'amunt s'estiguin quietes; però, així que tots estem reunits a l'aresta que ha de dur-nos al cim, una pluja de rocs baixa precipitadament, fent-nos veure aleshores el veritable perill de que ·ns hem escapat.

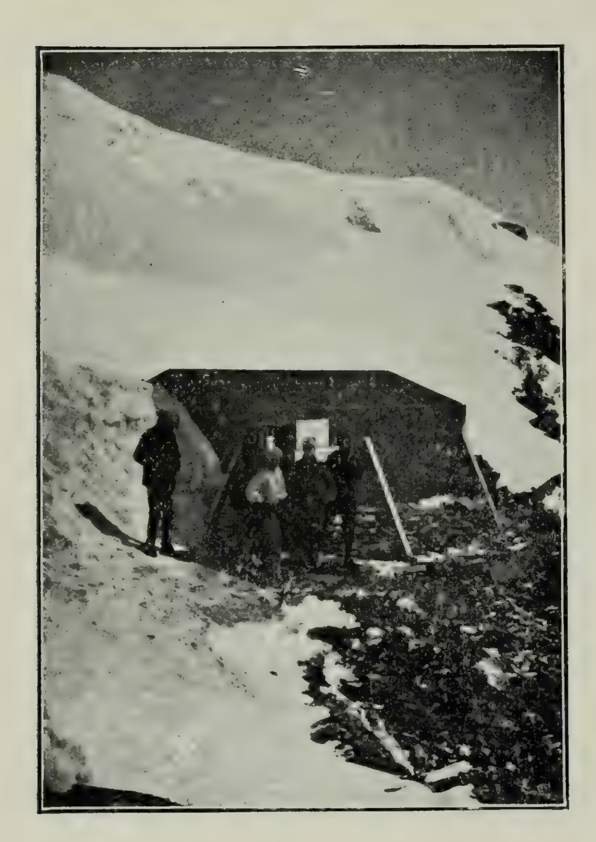

Gelera de Griaz y agulla du Midi

Ab tot això el temps segueix cobrint-se y descobrint-se, bufant sempre ·l vent del sud, y portant-nos més y més núvols. Continuem l'ascensió per l'aresta de que he parlat; però devé en certs moments un xic dificultosa a causa del gebre que de tant en tant cobreix el roc.

A propòsit del roc, encara que es granit del bo pera la *varappe*, com que tot són blocs sense consistencia, s'han de fer una pila d'equilibris y càlculs d'estabilitat pera no deixar-nos anar avall ab unes quantes pedres.

Ens manca encara un xic pera arribar a la cabana, precisament el troç més vertical de l'agulla, quan ens trobem sorpresos per una tempestat de pedra y neu, voltats de boira espessa no permetent-nos veure més que·l terrer que trepitgem y la claror dels llampecs, que cada vegada ·s van acostant més y més cap a nosaltres. Esperonats per les ganes que tenim d'arribar a la cabana lo més aviat millor, fem un *tour de force,* y per fi hi arribem, ben disposats a reposar-nos y ab el convenciment de que hi haurem de passar uns quants dies, puix el cambi de temps havent coincidit ab el cambi de lluna, no ·ns fa pensar res de bo.

CABANA DE GOUTER

Són les 7.30 : per consegüent hem empleiat 5 hores pera escalar l'agulla, o sigui una hora més de lo que·s posa estant la montanya en bon estat.

Dugues setmanes abans, una caravana ab guies va empleiar-hi 9 hores, y encara no varen poder continuar fins al cim del Mont-Blanc! Si ja us dic que aquest any l'alpinisme ha estat de pega!...

La nit ve, y nosaltres, després de menjar una queixalada, anem a dormir, deixant-nos amanyagar per la música dels elements, que van fent de les seves: el vent, bufant ab tota sa força, fa xocar contra la paret y la teulada de la cabana la pedra que cau; el tro retruny per aquestes solituts de neu y glaç y rocs... y nosaltres, ben contents d'estar instalats en aquest refugi, res hem de témer dels llamps, puix la cabana està coberta per tots costats de coure: aixís es que ben tranquils reposem en espera de l'endemà, a veure què farà ·l temps.

Dilluns dia 22. Al llevar-nos veiem que segueix nevant. De pedra ja no ·n cau, y el vent bufa sempre ab la mateixa força que a la vigilia. El matí ·l passem molt ensopits, però en havent dinat hi ha cant, secció literaria, etc. Res: un hom ha de divertir-se com pot ont la distracció no abunda! Ab tot això, un troç de cel blau se deixa veu-

re, y un raig de sol entra per la finestra. No sé com expressar l'alegría que sentim, puix això 'ns dóna esperances pera l'endemà. El vent ja bufa més calmosament. Sortim una mica, però 'ns ne tornem a dintre, puix torna a cobrir-se. Alternativament el cel se cobreix y descobreix, y aprofitem els moments en que fa bo pera sortir a airejar-nos, a examinar el temps, a cercar neu pera fer fondre, y també a cercar fusta, pera fer foc, a la cabana vella abandonada desde fa cinc anys, situada a pocs passos de la nova.

La vista que 's domina aquí es esplèndida. Hem fet bé de fer l'ascensió per aquest costat, puix pels Grands-Mulets l'horitzó 's limita, durant llargues hores, a la pujada que s'acaba al Col-du-Dôme, resultant força ensopit y monoton. Els núvols van baixant, y aviat queda formada una mar de boira sota un cel blau que comença a colorejar-se de rosa y porpra per la banda de ponent, puix el sol se'n va a la posta. Els núvols també prenen diferents tons de color, y l'imposant Dôme-du-Goûter se tenyeix igualment ab els darrers raigs del sol.

Dubto que'l millor escriptor pogués descriure com se senten aquests moments de calma després d'una forta tempestat a l'alta montanya. L'impressió que produeixen es d'aquelles que se senten però no's poden manifestar : aixís es que'ns estem a la porta de la cabana contemplant aquest espectacle, sense dir cap paraula, admirant ab veritable fruició tanta bellesa.

Prenem les nostres disposicions pera la continuació del viatge l'endemà, y després de sopar ens en anem a dormir.

Dimars dia 23. Ens llevem a quarts de cinc, examinem el temps, y, presentant-se favorable (s'ha girat vent del nord), agafem els trastos, ens encordem, y... amunt ! A les sis deixem la cabana, y l'agulla pera enfilar-nos pel Dôme y seguir fins al cim. Desde aquí ja no hem de trepitjar més roc fins a Vallot y als Grands-Mulets : tot es neu y glaç. Sort que'l vent ha escombrat la neu fresca que ha caigut la vigilia, puix així no'ns enfonsem gens, y ademés no s'han de témer les allaus.

Boi pujant anem admirant el bonic panorama que's desenrotlla a nostres costats. Sols se veuen altes cimes: les valls y els turons estan coberts de boira compacta, produint l'efecte d'una mar de cotó fluix ab illes rocoses y congestes blaves que lluen ab reflexes cristallins a la claror del sol naixent.

Arribant al cim del Dôme-du-Goûter (4,331 metres) se'ns presenta davant la majestuosa massa del cim del Mont-Blanc. Baixem una mica fins al Col-du-Dôme (4,240 metres) y 'ns dirigim vers els Rochers-des-Bosses, ont hi ha la cabana Vallot y ont ens aturem. A poca dis-

tancia hi ha l'observatori del mateix nom (4,365 metres). Aquesta cabana està en un estat detestable. En primer lloc es petita, y la gent ha tingut molt poc compte en cuidar-la. Molts, a l'anar-sen, l'han deixada oberta, y quan hi ha hagut tempestat el vent hi ha fet entrar la neu, mullant-se tot, naturalment. Pera l'any que ve 'n faran una altra molt millor, segons ens va informar l'arcalde de Chamonix, que havia anat allí pera aixecar els plans.

CIM DEL MONT-BLANC

A les dèu, desprès d'haver menjat lo que ens permet la poca gana que tenim, deixem els sacs a Vallot y emprenem la pujada al cim per les Bosses-du-Dromadaire. Realment, semblen dos geps de camell que cal pujar ab una mica de pena; y després, per l'aresta des Bosses (a una banda tenim França y a l'altra Italia), arribem en dugues hores al cim (4,810 metres). Aquí, com que la boira ha anat pujant de mica en mica, no més se veuen alguns cims de 4,000 metres, com el Mont-Maudit, Mont-Blanc de Tacul, algunes agulles del costat de Chamonix; cap al sud l'agulla de Bionnassay, Dôme-du-Miage y unes que altres congestes, com la de Brouillard, la de Bionnassay italià, etc.

El cèlebre observatori Janssen ja no existeix : l'any passat va esser el darrer de la seva existencia; y, pera substituir-lo, han construït al costat una cabana molt confortable, però que també sofrirà la mateixa sort dintre uns quants anys. En efecte, l'any passat la pujaren: doncs bé, aquest any ja estava sota la neu, y una brigada d'homes de Chamonix treballa pera desenterrar-la. Els treballs de *fer-la surar* vindran a costar uns 600 francs, y, segons sembla, la «Societé d'Etudes Scientifiques», de París, no estarà disposada a gastar cada any una suma així pera repetir observacions que ja s'han fet. Si almenys hi hagués roc pera assentar-hi la cabana ! Però no : s'han fet sondatges fins a 30 metres, y sempre s'ha trobat tant sols glaç.

L'home que dirigeix els treballs ens reb molt amablement, y ofereix a cadascú una taça de te calent ab alcool de menta y força sucre,

lo qual ens reconforta. No més estem cosa de mitja hora al cim, y emprenem la baixada cap a Vallot seguint el mateix camí de la pujada. El mal de montanya sols dos companys el senten una mica; però tots, això sí, sentim els polsos batre ab molta força, produint-nos mal de cap, encara que no molt fort.

A Vallot ens aturem una bona estona pera que ·ls dos companys de que he parlat se posin una mica a to, y per allà a les cinc de la tar-

Clixé de M. Bosiger

Gelera dels Bossons

da ·ns dirigim cap als Grands-Mulets (3,057 metres). Un parell d'hores ens calen pera arribar-hi. Com que a les set ja es fosc, decidim quedar-nos a dormir aquí pera no traspassar de nit la dolenta congesta dels Bossons. Ho fem aixís, y ens disposem en primer lloc a sopar. Aquest el trobem més que excelent : primerament perquè ho es, y després perquè estem quasi dejuns desde ·l matí al sortir de la cabana de Goûter. Després d'això y d'una mica de canturia pera celebrar el triomf (!), ens en anem a dormir.

Dimecres dia 24. A les set del matí ja estem altra volta encordats y llestos pera la baixada. Atravessem el lloc nomenat *la Jonction,* o sigui l'unió de les congestes de Taconnaz y dels Bossons; y, en lloc de traspassar completament aquesta darrera fins a Pierre-Pointue, ens dirigim cap avall a nostra esquerra, a trobar el cim de la Montagne-

de-la-Côte pera anar avall per un camí nou inaugurat el dissabte abans. Baixant per aquí tenim molt bonics punts de vista, puix a nostra esquerra veiem la congesta de Taconnaz y a la dreta la dels Bossons, en aquest punt caient, quasi verticalment, com una cascada de glaç.

Arribem aixís als Bossons (poble); y, en lloc de continuar fins a Chamonix (encara 4 kilometres de carretera), ont res reclama la nostra presencia, decidim quedar-nos aquí a esperar el tren que ha de dur-nos a Genève. Passem el temps que manca menjant, brindant a la salut del Mont-Blanc y de la montanya en general, fent comentaris sobre les peripecies de la cursa, y, lo que no pot mancar, en escriure postals.

A la 1.30 passa 'l nostre tren. Hi pugem, y a les sis de la tarda tornem a trobar-nos a Genève tots contents... però vermells a no poder més a causa de la soleiada que hem arreplegat allí dalt.

Genève, 28 Setembre 1910.

Clixés de l'autor A. CAMPANYÀ

Probable origen català de les llegendes del Sant Graal

(Continuació)

En la seva essencia el Graal es una reliquia sagrada (segons uns el calze que Jesús consagrà, la nit abans de la seva passió; segons altres es una pedra preciosa y lluminosa) que ha sigut portada del cel pels àngels y que's venera en una santa montanya ont hi ha una confraria de monjos cavallers que custodíen aquesta santa reliquia.

El pertànyer an aquesta confraría constitueix el major títol de noblesa.

Ans de passar endavant vejam quines circumstancies presenta aquesta doble significació.

En els poemes originaris, quan el Graal es el calze en el que Jesús consagrà en el donar sopar ab sos apòstols, se pot dir que la llegenda 's nacionalitza a Bretanya; més allavors el Graal no 's pot dir que sigui 'l símbol de la Fe cristiana, contra la que lluita 'l poder infernal.

Quan representa clarament aquest símbol, el Graal es la pedra lluminosa portada pels àngels a la terra, y allavores l'acció de la llegenda se suposa a Espanya en la lluita ab els infidels.

D'aquesta doble significació, bé se'n pot deduir el probable ori-

gen de la llegenda, que devia ser simplement el d'una montanya ont se venerava quelcom sobrenatural vingut del Cel y que infondia poder invencible a sos posseidors, això es, la tradició del nostre Montserrat; y que'ls poetes del Nord, que estaven baix l'influencia immediata de les creuades y per la gran veneració en que's tenien les reliquies de la Passió del Salvador (autèntiques o apòcrifes) que'ls creuats portaven de Terra Santa, atribuissin aqueix poder sobrenatural a alguna de les reliquies de les que més relació havien tingut ab la mort del Salvador (que en uns casos es el calze en que consagrà, en altres la plata en que Jesús menjà l'anyell ab sos deixebles, y fins en altres la llança que li obrí 'l costat, a la creu).

Ademés, el gran desenrotllament que en dits països del Nord tingueren les ordres cavalleresques, y en particular la dels templers o templaris, féu que alguns de dits poetes del Nord donessin an els guardadors del Sant Graal una organització idèntica a la dels dits templers.

D'altra banda, els musulmans, que creuen en els àngels y que concedeixen una gran veneració a les pedres, a les que en molts casos atribueixen poder sobrenatural, se comprèn que atribuissin aquell poder, pera ells misteriós, del Montsalvat, an aquella pedra lluminosa, arrencada per Sant Miquel de la corona que'ls àngels rebels havien forjat pera Llucifer y que dit Sant Miquel havia portat a Montsalvat; lo qual no vindria a ser més que la manera com l'imaginació alarba, tant amiga de metàfores, podia contar la rebelió dels dits àngels (per no voler adorar el fill de la Verge María) y el descèns de la dita Verge, portada pels àngels, ab Sant Miquel per precursor, a la nostra santa montanya de Montserrat.

Vos crido també l'atenció sobre la versió, que's troba en alguns d'aquests poemes, referent a que aquesta santa reliquia (això es, el Sant Graal) ja havia estat entre 'ls homes, més que se n'havia tornat al Cel per llurs pecats, fins que un dia els fou de nou tornada pels àngels; lo qual bé podria ser un record, més o menys confós, de que aquesta santa imatge de Montserrat havia sigut adorada entre 'ls cristians, cosa que està d'acord ab la tradició admesa generalment avui en dia, de la mateixa manera que, en els primers segles de la reconquesta, fou admesa la versió de que la santa imatge havia sigut portada del Cel pel ministeri dels àngels.

Fixeu-vos també en el detall, prou significatiu, de que 'l primer poema en que 's troba aquesta versió es el Titurel de Wolfram d'Eichembach, poeta que, com després veurem, està molt enterat de les nostres llegendes, y pera 'l qual el Sant Graal es la pedra lluminosa y el Montsalvat està situat a Espanya.

Un cop explicades aquestes generalitats, examinem l'adjunt quadre sinoptic.

El primer poema que se n'ocupa es el de Cristià de Troyes: però aquest poeta, que es per altra banda un excels poeta, no 'n sembla pas gaire enterat, de les llegendes del Sant Graal: res ho prova més que l'episodi del rei pescador, que, segons ell, jeia pera pescar, quan, en tots els altres poemes, el rei era pecador y no pescador, y jeia per causa de la terrible dolencia, conseqüencia del seu pecat.

En un mot, se podria dir ab gran exactitut, valent-se de la dita vulgar, que Cristià havia sentit campanes y no sabia d'aont.

Res que interessi directament a la Religió significa en el seu poema la conquesta del Graal, que duu a terme Perceval (els nostres trovadors escriuen Persaval, y Cristià escriu Perceval): es, a lo més, una aventura piadosa.

En cambi Cristià desenrotlla admirablement y descriu de manera magistral el tipo del noi completament ignorant y beneit en un principi, y a qui l'experiencia y la seva bona estrella n'arriben a fer un hèroe incomparable.

De la meva infantesa recordo jo vagament un conte que moltes voltes m'havia contat la meva mare: el conte del Volaverum o Volaverunt, que es un jove beneit que feia al principi les coses tal com li deien, però aplicant al primer cas en que 's trobava lo que li deien que havia d'haver dit en el cas anterior, de lo que resultava que sempre les deia o feia al revés, y d'aquí les pallices que li donava la gent; fins que a l'ultim va agafar enteniment y va fer-les sempre més bé.

Me ve també a la memoria 'l fet de que Wagner compongué 'l seu Sigfrid de la doble font del Sigurt de l'Edda y del jove que mai té por, del *Jean sans peur* (que entre nosaltres es el Joan de l'Os). La frescor, l'ingenuitat del seu Sigfrid, depèn, en gran part, d'haver sapigut fer entrar en el seu drama eixa part de la musa popular.

Altre tant se diria que Cristià ha fet ab el seu Perceval, y per això 'l seu poema té aquesta part d'encís peculiar que tenen les obres d'autors que han begut a les fonts netament naturals.

L'historia que'ns conta Cristià es la següent:

A una dòna d'ilustre llinatge, a qui li han mort el marit en un torneig o desafiu y que viu retirada ab son fill en mig del bosc, uns cavallers del rei Artús se li 'n porten aquest fill a la cort d'aquell rei, y allí, fent-se gran, arriba a ser famós per ses proeses. En una d'aqueixes correríes va a parar al castell del Graal, ont se venera la Santa Reliquia; més es llançat d'allí y no'l volen reconèixer per l'hèroe que esperen.

Llavors de nou se·n va pel món a córrer aventures, y va a parar al castell de Beaurepaire, ont troba a Blancaflor y esdevé son estimat; més, malgrat l'amor que li porta y que Blancaflor esdevé la seva estimada ab totes ses conseqüencies, la deixa, jurant-li que li complirà la seva paraula de casament un cop hagi assolit l'ideal que·l porta pel món, això es, la conquesta del Graal; conquesta que a l'últim pot arribar a complir matant a l'enemic del rei *pescador* y portant-li an aquest la testa d'aquell.

Aquest es el fons de la narració de Cristià, a la que s'afegeixen un sens fi d'episodis d'anades y vingudes a la Cort del rei Artús.

De manera que·s pot considerar que han entrat a la formació del poema tres elements:

1.r Una narració històrica de fets semblants als que acabem d'exposar.

2.n El conte o contes populars del jove beneit, tal com abans hem explicat, que es lo que serveix pera dibuixar el caràcter primitiu de Perceval. (*Contes bretons,* de Peredeur.)

3.r Les llegendes de la Taula rodona.

Cristià de Troyes escrigué son *Perceval* vers 1172, y ens diu ell mateix que l'escrigué segons lo que havia llegit en un llibre que trobà a casa del comte de Flandes. Aqueix llibre, segons opina Kufferath, pels datos que Cristià ·n dóna, probablement estava escrit en llatí y era d'origen monacal. (Vegi-s *Parsifal,* pàg. 26 y 32.)

La nostra *Crònica* de Ripoll, anomenada *Gesta Comitum* y termenada vers 1140, ens conta l'historia següent:

«Que·l nen Guifre, — (fa referencia al *Pilós*) — que havia presenciat la mort del seu pare, fou enviat pel rey al comte de Flandes pera que l'eduqués; que·l noi, fent-se home, tingué amors ab la filla del dit comte de Flandes y la posà prenyada, prometent-li que·s casaria ab ella si algun dia arribava a recobrar son comtat de Barcelona; y allavors, vestit de pelegrí, se dirigí vers Barcelona, ont encara hi havia la seva mare, la que·l reconegué per certs senyals de pèl que tenia en el seu cos, en llocs ont ningú ·n té (no diu quins són); que allavors la mare ·l presentà als nobles y senyors del país y acordaren matar l'usurpador que havia matat al pare den Guifre, y que aquest el matà ell mateix ab sa propria espasa (li tallà ·l cap); y que allavors, el noi Guifre, reunint d'ençà y d'enllà un gran exèrcit, llançà ·ls infidels desde les antigues fronteres fins més enllà de Lleida.»

Tant si aquesta narració es veritable com si no n'es, lo que sí resulta provat es que Wifret, un cop apoderat del comtat de Barcelona, llançà ·ls enemics més enllà de les antigues fronteres (que ans eren el

Llobregat) fins més enllà de Lleida, y acomplí ab aquest motiu la conquesta o liberació del Montserrat.

Després de lo qual se casà ab la filla del comte de Flandes, a la qual ja havia deixat *en estat,* segons diu prou clarament la *Crònica* de Ripoll.

Res tindria d'extrany que Cristià, com solien fer-ho tots els poetes del seu temps que vivien del favor d'algun gran senyor, hagués volgut cantar d'una manera novelesca ·ls amors d'algun avant-passat d'aquell senyor, y sobre tot si aquest casament havia tingut lloc emparentant ab una casa ilustre, com ho era en alt grau la casa de Barcelona, que allavors, en temps de Cristià, regnava a Aragó.

El pare abat Muntadas, en la seva *Historia de Montserrat* (pàg. 69), sosté que no fou conquesta, sinó liberació dels enemics que l'assediaven, lo que·l comte Wifred realitzà ab el Montserrat; lo que podria molt ben ser, trobant-se ·l Montserrat a la mateixa frontera, y sobre tot després de les revoltes que havien agitat els últims anys a la Marca Hispànica, que·l Montserrat, sense haver per això caigut en poder de sos enemics, se·n pogués trobar voltat per totes bandes.

M'inclino a creure que·l citat abat te raó, y res m'ho fa creure més (segons diu el document que conta lo de la conquesta o liberació) que l'existencia en dita època d'ermites situades en el cim precisament de dita montanya (*«in cacumine ipsius Montis serrati»*), cosa que dificilment seria certa a haver estat realment dita montanya en poder dels infidels.

De totes maneres, y fins prescindint de la veritat històrica, ha existit sempre la llegenda, consignada també en les nostres cròniques, de que ·l Montserrat havia sigut sempre lliure del jou sarraí (vegi-s la *Crònica* den Pujades, ab el relat més o menys fabulós que ell fa de la batalla guanyada per Carlemany el dia de Santa Cecilia, llançant els infidels del castell Marro, del que s'havien apoderat després d'onze anys de setge), y que sempre, desde ·ls temps primitius de l'Iglesia cristiana, s'havia adorat en ella a la Mare de Déu, si bé aqueix culte prengué un molt major esplendor desde ·l dia de la lluminosa aparició.

Sabut es que aqueix miracle coincidí ab l'inauguració de la nova dinastía de sobirans, que ja mai més havia de perdre ni ·l Montserrat ni la santa imatge.

MANUEL MUNTADAS Y ROVIRA

(Acabarà.)

CRÒNICA DEL CENTRE

Octubre de 1910

SOCIS ENTRATS DURANT EL TERCER TRIMESTRE D'AQUEST ANY

Residents: Martí Marquès. — Herbert Kelsner. — Arthur Roman Guleñas. — Juli Muller. — Aureli Aynela. — Enric Boix y Mestres. — Manel Boix y Mestres. — Rubic Soler y Matas. — Manel Hernández Borràs. — Joan Nonell y Febrés. — Joaquim Torrent Roig. — Antoni Puig y Soler.

Delegats: Joan Lluís Diez, a Granada. — Francisco Giménez Lombardo, a Màlaga. — Modest Bombach, a l'Havana. — Agustí Campanyà, a Ginebra.

Sessió inaugural. — El divendres dia 21 va tenir lloc la solemne sessió inaugural del present curs ab assistencia d'un senyor delegat de l'Excmà. Diputació Provincial de Barçelona y de varis representants d'entitats y corporacions culturals de la nostra ciutat. Després de llegida la Memoria corresponent al passat curs pel secretari sortint D. Pere Domenech, nostre president don César A. Torras va llegir un magistràl discurs que oportunament publicarem.

Conferencia. — El següent divendres dia 28 van reprendre-s les acostumades conferencies setmanals, ressenyant D. Guillem de Barnola la primera part de l'excursió oficial *Al Pallars y Andorra*, de la que oportunament donarem compte.

En aquesta primera conferencia va descriure 'l Sr. Barnola l'itinerari desde Tàrrega a Tremp, La Pobla, Sort, Llavorsí, Tirvia y Areo per les vores d'aquells hermosos riberals, detenint-se després en l'ascensió a la Pica de Sotllo o dels Estats, el punt més interessant de l'excursió, quina ressenya continuarà en la sessió vinenta. La conferencia anà acompanyada de gran nombre de projeccions fotogràfiques.

NOVES

El darrer Congrés de Turisme. — El Tercer Congrés Internacional de Turisme, organitzat per la «Federació dels Sindicats d'Iniciativa y de Propaganda Franco-Hispano-Portuguesa», ha tingut lloc a Tolosa (França) durants els dies del 10 al 15 del finit Octubre, tractant-s'hi 'ls següents temes: Transports, Hotels, Publicitat; tots ben interessants y relacionats ab la finalitat del turisme modern.

Disposició lloable. — Ho es certament la disposició ministerial que s'acaba de publicar a la veïna França en defensa de les belleses naturals de les seves montanyes. Se tracta d'una declaració del Poder executiu oferint y disposant

no donar en lo successiu cap concessió administrativa o industrial que involucri la desaparició d'alguna bellesa natural, com salts d'aigua, boscuries, etc. Molt fóra de desitjar que cosa semblant pogués fer-se en el nostre país.

Pels vinents concursos hivernencs. — En el moment d'entrar en màquina el present número surten cap a Ribes varis companys de la nostra Secció de Sports de Montanya pera ultimar tot lo referent a l'organització de la setmana sportiva y concursos hivernencs que pel vinent Febrer s'hauran de celebrar a dita vall. Igualment està ja ultimant-se 'l tiratge del cartell anunciador, degut al conegut artista y entusiasta company Sr. Llongueras.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARAN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE SETEMBRE

TEMPERATURES (a l'ombra)				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES a 0° y al nivell de la mar	
MITGES MENSUALS		MÁXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 matí	8 tarda	en 24 hores	en 24 hores	8 matí	8 tarda
10°.55	11°.92	25°.1 (dia 28)	2°.5 (dia 24)	768'90 mm.	768'55 mm.

ESTAT DEL CEL.	8 m.	8 t.	
Dies serens	8	4	Dies de pluja . . 10
» nuvolosos	8	5	» de rosada . . 4
» coberts	11	18	

HUMITAT RELATIVA		NÚVOLS		NUVOLOSITAT	
MITGES MENSUALS		CLASSE DOMINANT		MITGES MENSUALS	
8 matí	8 tarda	8 matí	8 tarda	8 matí	8 tarda
83'07	80'22	NIMBUS	NIMBUS	6'03	7'48

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 29'2 mm.

VENT		
DIRECCIÓ DOMINANT		VELOCITAT: en 24 hores
8 matí	8 tarda	MITJA MENSUAL
CALMES	CALMES	20'85 kms.

Nota. — Les mitges se refereixen a 27 dies d'observacions.

J. S. S.

El Centre Excursionista de Catalunya y la Direcció del Butlletí deixen íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona. — Tip. «L'Avenç»: Rambla de Catalunya. 24. — Telèfon 115

ANY XX BARCELONA, DESEMBRE DE 1910 NÚM. 191

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

EL PORT D'OO[1]

DE BENASQUE A BAGNÈRES DE LUCHON

ALTS PIRENEUS D'OSCA

Un reparador sedant sigué per mí aquella nit tranquila y tebia passada d'una sola aclucada a la soliua cabana del Cantal, perduda al fons de l'idilica vall d'Estós, y a dues hores llargues de Benasque, després de tants jorns de forta tensió d'esperit, a la que no contribuí poc, lo que havia d'esser descans en aquella vila, passat entre gresca y soroll, y no per culpa meva.

L'endemà, a trenc d'auba, deixí la cabana ab mon guia Josep, encaminant-nos vers les vessants dessobre d'aquella, y que haviem de seguir amunt fins a llur carena ont s'obre la bretxa del port d'Oo.

Una rampa coberta de bosc clar ens conduí a la vora del barranc que baixa del port y que va a desaiguar el riuet d'Estós[2]. Promte ·ls aglevats van clapejant-se de grossos penyals despresos dels cims.

Un quart d'hora ·ns calgué fins que l'atravessàrem al susdit barranquet a sa vorera esquerra, y a pocs passos més enllà ·l repassàrem a fi d'evitar un petit cingle que·l sobreplomba. Allí varem prendre la direcció NNE., creuant petits xaragalls en mig dels herbeis, y, en una hora desde la sortida, arribàrem a la cabana dels pastors. Es l'única que·s troba en aquesta montanya, nomenada el Montsero; y, malgrat ses reduïdes dimensions, pot constituir un preciós refugi en cas de mal temps.

1) La present ressenya es la darrera etapa de la campanya que portí a cap l'estiu de 1907, y que comensà ab l'ascensiò als Posets (Lardana). (Vegi-s el BUTLLETÍ del mes de Desembre de 1908).

2) Aquest barranc està indicat en algun mapa francès ab el nom de *Gias*, nom completament desconegut en el país.

Seguint amunt, prompte tinguerem davant l'aguda carena que l'encapçala y els espadats del pic d'Oo. Allí ·ls herbatges van fent-se cada vegada més escassos y alternats ab amples empedrats. La vista va obrint-se per damunt de la fondalada de la ribera d'Estós, apareixent sa part superior ab els enfilats esquenalls contraforts dels Posets.

Una hora més fins a l'estany baix del port, que no es gran, y situat un xic a l'esquerra d'aquest; y, seguint saltant per la tarteres, en

ESTANY Y PIC DEL PORT D'OO

dèu minuts assolirem l'estany superior. Es més petit que·l de baix, y extén ses verdoses aigues al bell dessota del pic del port d'Oo (3,065 m.) que li forma capçalera, y que aixeca sa rocosa massa en ple enderrocament. Aquest pic, d'aspecte molt abrupte, es una bona fita a la carena, que assenyala la situació del cap del port o bretxa d'Oo. Aquesta ·s veu en direcció a llevant, y a poca distancia d'aquell. La seva orientació es de gran vàlua, puix a l'altre costat del susdit pic, y en direcció a ponent, apareix un escorranc practicable, que puja envers la serra y que pot prendre-s per l'endret del cap del port. Cal no fer-ho, puix ell portaria a l'altra vessant de la serra en un pregon despenyader. Alguns vianants hi han sigut enganyats y a risc de prendre mal, segons me digué el guia.

Deixant l'estany a l'esquerra, emprenguerem el darrer troç de pujada fins al cap del port, per entre tarteres y llargs empedrats, ont s'arrapen ressecs líquens, y clapejats per les congestes. Una mitja hora llarga ·ns calgué pera assolir la carena ont s'obre ·l cap del port d'Oo. Haviem tardat en arribar-hi, desde la cabana del Cantal, unes tres hores llargues.

El cap del port d'Oo es una lleugera depressió en la carena pirenenca, que, aixecada en aquesta secció de E. a O., ab lleugeres ondulacions ve pel llevant marcada per les fites dels pics dels Bom, Maupàs, Crabirols, Royo y Literola; s'enlaira al Perdiguero y cims d'Oo, pera seguir vers a ponent per les crestes dels Gorcs-Blancs y de Clarabida. Aquesta depressió s'efectua entre ·ls pics del Cillo de la Vaca (Seil de la Baque) (3,114 m.) al E. y el de port d'Oo (3,065 m.) al O., y per ella està marcada la linia frontera, que correspon, en aquesta secció de Pireneu, a la vall de Benasque al S. y a l'alta vall d'Oo, que, mitjançant la de Larboust, confronta ab la de la Pique o de Luchon (departament del Alt-Garona) al N. Està, doncs, enclosa, aquesta carena, a la secció dels Alts Pireneus, com ho confirma ·l sostingut enlairament mig d'ella, que es de 3,110 m. essent sa altitut mínima els 2,700 m. y arribant sa cota màxima fins als 3,220 m. (Perdiguero).

El cap del port ont ens trobavem es un estret cantell, format per llambordes de granet en desordre; y en ses dues vessants s'hi pot observar la característica orientació de la serralada, puix mentres que en la vessant aragonesa per sa exposició al mig-jorn a ple sol y a la lliure influencia dels vents càlids del S., presenta llurs caients ab linies de màxima pendent seguides, ont avui sols s'hi arriben a conservar a l'estiu qualques congestes, senyal de llur enlairament; al contrari, en la vessant oposada o francesa, per sa orientació vers al N., hi persisteixen tot l'any els glaços, que·s desenrotllen ab els magnífics *glaciers* del Perdiguero, del portilló y del port d'Oo, constituint, junt ab les *moraines* y estanys superiors, una de les seccions més nevoses del Pireneu y interessantíssima pel glacierista.

En efecte, a l'alterosa carena abans esmentada, desde ·l pic de Crabirols (Crabioules) fins al del port d'Oo, s'hi estreben dues rengles de serralades dirigides vers al N. La de llevant comença en el pic primerament anomenat, y segueix pels dos cims del Cairat (Qüairat) (3,050 m.) decantant-se al N. E., y perdent alsaria pel Montarruye (2,790 m.), fins al cap del Puy (1,082 m.), situat en mig de la vall de Larboust, ont s'enllaça ab el pic Céciré, nus de la regió alt-luchonesa nomenada Superbagnères.

La segona serralada d'estreb y que·s troba al ponent d'Oo, està

també dirigida vers al N., arrancant del pic del port d'Oo. Abaixant-se a la nevosa collada dels Gorcs-Blancs s'enlaira al pic Des-Pijolés (Spijoles) (3,000 m.) y segueix al de la Hourgade y serres de Gouaux de Larboust, constituint la divisoria de la vall de Louron (Alts-Pireneus).

Queda, doncs, entre aquestes tres alineacions de serres alteroses y escorxades, formant dos angles de cara al N., tota la conca que s'ano-

EL CILLO DE LA VACA (SEIL DE LA BAQUE) : CAP DEL PORT D'OO

mena cercle d'Oo. La part alta, o sia la del S., de perfil esgraonat, s'apoia a la carena fronteriça ont s'extenen els *glaciers* del Perdiguero, del portilló d'Oo, del Cillo de la Vaca y del port d'Oo, de pendents molt redreçades, y que cauen en un ample fosso, imperfectament interromput per l'aixecament del pic de Montarqué y la seva aresta, que·s lliga a la carena meridional del cercle. En aquestes dues parts de dit fosso estan situats els estanys del portilló, al E., y el més gran, anomenat del port d'Oo, al O., els quals per trobar-se a gran altitut, resten glaçats tot l'any.

L'emplaçament d'aquests estanys superiors es bon xic encongit, en termes que pel N. queden reclosos per un mur o dic, que cau sobtadament a la faisó d'un escarpament rocós de més de 700 m. de des-

nivell; endret de molt dificultós passatge y que condueix a altre estatge inferior, constituït per una terraça glaciar d'aspecte més apacible y ont estan esgraonats dos altres estanys, el Sausat y el d'Espingo, ab un desnivell, entre ells d'uns 80 metres.

L'estany inferior d'aquests dos, el d'Espingo, se troba també en el caire d'altre escarpament gairebé vertical, que passa dels 300 m. de fondaria, y que s'aboca sobre l'estatge inferior, que es el més hermós y gran, ont jau el magnífic estany d'Oo o de Séculéjo. L'extesa planura d'aigua ·s troba fortament encaixada per tots endrets per dretes muralles esquistoses, excepte pel N. Una vistosa cascada es sa font d'alimentació, procedent dels estanys mitjos y superiors abans esmentats.

Aquest gran receptacle forma a son torn altre esgraó sobre la vall d'Oo, y ses aigües són retingudes vers al N., endret que, com s'ha dit, es el sol obert, per un dic natural rocós de pocs metres d'alçaria, y ont una esquerda en ell practicada procura ·l desaiguament, y la corrent del qual, a l'arribar al caire de la nova terraça ·s destria en cascades, y va baixant fins al fons de la vall d'Astós d'Oo; lloc en el que ja pren un curs regular, formant el planer *talweg* de la vall d'Oo, que va a desembocar, alguns kilometres més avall, a la de Larboust, afluent de la de la Pique o de Luchon.

L'alta regió d'Oo està formada per un manxó granitic que, extenent-se vers al N. paralelament a la linia de cims de la frontera, forma una faixa d'uns 4 kilometres d'amplaria y abarca tota la comarcada dels estanys fins al fons de la vall d'Astós, ont es reemplaçada pels esquistes cristallins. Per la vessant d'Aragó, aquesta zona del granit se lliga pel coll de Gistain, vers al S., ab el gran macís granitic dels Posets (Lardana) [1].

Allí dalt ens trobavem tranquilament fent per la vida, gaudint d'una esplèndida diada estival, y muntats, cama ací cama allà, en una d'aquelles imponents llambordes que com fulls de llibre ·s van arrestellant per la carena. En Josep, mon guia, que, malgrat llur caràcter seriós y fins aixut, com a bon pirenenc, sol devegades esforçant-se en esser enginyós, me digué, a faisó de comentari : — Mire, señor : aquí donde se encuentra puede Vd. decir que está á la vez en España y en Francia sin tocar tierra de ninguna. — Era així mateix, lo que explica lo cantellut d'aital aresta; y sembla talment impossible que per allí, la necessitat y el costum hagin establert un pas humà. Y més impossible, encara, que·ls veïns de la vall de Gistain, que són

1) Vegi-s Butlletí abans esmentat.

els que més el freqüenten pera anar a la vall de Luchon, s'atreveixin a atravessar-lo (al bon temps, s'entén), fins menant bestiar.

Es el pas o port més enlairat de tots els Pireneus, y ·s troba a 3,002 m. sobre ·l nivell de la mar. La vista que desde allí s'ovira es prou extesa vers l'Aragó. A l'altra part de la fondalada de la vall d'Estós de Benasque s'aixecava ·l conegut ja nostre, els Posets, que

ELS POSETS DESDE L CAP DEL PORT D'OO

treia sa testa feixuga com presidint aquell agombolament de serres y més serres.

La França se·ns apareixia a l'altra vessant ab un primer terme veritablement siberià. El Cillo de la Vaca feia ressaltar al davant nostre el mugró del seu cim; y, mentres que pel costat d'Aragó, ·ns mostrava llur esquenall nuu y rocós d'un to roig cendrós, y en qualcuns endrets inaccessible, per l'altre costat, o de França, era acotxat fins al cim per l'esplèndit *glacier*, brillant, llis com placa de marbre, y vetejat per les esquerdes que tot just s'endevinaven, y s'extenia cap avall en sobtada vessant, fins a sobre la conca de l'estany glaçat, aquest invisible desde aquest lloc.

Ens barrava la vista, pel ponent, el contrafort que, estrebant-se en el pic del port, avança, com hem dit, vers el N. Allí, a poca distancia,

teniem la glaçada collada dels Gorcs-Blancs, per ont se baixa a un dels estanys més grans dels Pireneus : el de Callouás. Més enllà s'enlairava el fatídic pic Des-Pijolés (Spijoles), funest record de la mort de l'infortunat Mr. Spont, de Luchon; y, al lluny, les serres de la vall de Larboust, tancant l'horitzó, donaven un to més placèvol an aquell conjunt, ab un primer terme tant grandiós y ferèstec, veritable palau de rocs y glaç. Sens dubte aquesta regió d'Oo es de les més alpines de

EL PIC DES-PIJOLÉS (SPIJOLES)

tots els Pireneus, y justifica l'apreciació que d'ella expressà l'ilustre Ramond, que escriu en una de ses obres[1] : «...*C'était le plus beau désert de ce genre que j'eusse trouvé dans les Pyrénées. La brêche de Rolland, même, ne m'avait rien présenté de pareil pour la grandeur des objets et la fierté des formes.*»

Posats novament en marxa, y ja en territori francès, saltàrem al *glacier*, y, decantant-nos a l'esquerra a fi d'escapar de la part baixa d'aquest, que més avall s'extén per l'escarpament sobre l'estany glaçat, passàrem per sota la collada y pic Des-Pijolés. La pendent, en general, es suau, y la petjada del glaç bona; aixís es que allò fou un

1) *Observations faites dans les Pyrénées*, pag. 174.

divertit passeig pel damunt de la neu, fins que, a la mitja hora llarga de descens, ens trobàrem enfront de l'Estany glaçat. Aquest està fondament empresonat per les muralles nevoses del port, y sembla un ample cràter omplenat d'aigua. A l'altre vorera d'ell, se troba dominant la cresta del Montarqué, gairebé inaccessible, y que·l separa de la comarcada de l'estany del portilló. L'Estany glaçat, de contorns irre-

Estany glaçat del port d'Oo

gulars es bastant gran, y en el fort de l'estiu se veuen, en sa superficie, surar grans plaques de glaç. Se troba a 2,670 m. d'altitut.

Passat l'estany, deixàrem ja la neu, y, vorejant-lo per l'esquerra, als pocs minuts ens trobàrem al caire del taluç, que cau sobre ·ls altres estanys. Devallàrem, doncs, per aquest, sortejant les tarteres y els empedrats, que hi són formidables, semblant talment batedores de safreig. El transit s'hi fa perillós. A fi de planejar la pendent y sortir dels dolents passants, ens varem dirigir a l'esquerra, faldejant la serra Des-Pijolés, y sota de llur enderrocada carena, de la que cal guardar-se puix sovint se·n desprenen grossos penyals.

Una hora tardàrem en baixar de l'escarpament, trobant-nos a sa part baixa, a l'alta ribera d'Oo y en terreny ja habitable. En un

petit planell, sota mateix d'aquell, ens aparegué ·l petit estanyol de la Coma de l'Abeque.

Seguint per la vorera esquerra de la ribereta que·s forma del estanyol, per entre aglevats, en mitja hora arribàrem a l'estany Sausat (1,960 m.). Aquest ocupa una bona coma de pastures, es bastant gran, y ·s troba dominat al E. per la serra del Montarqué, assenyalant-me el guia, en ella, el passatge que condueix al portilló d'Oo. Contornejant l'estany per la dreta, y seguint la baixada suaument, als vint minuts forem a la vista de l'altre estany, nomenat d'Espingo. Es de més petites dimensions que·l Sausat. Està a 1,875 m., y prop de sa vorera oriental hi ha la cabana dels pastors. En ella descansàrem a la vista de l'endret per ont haviem baixat, d'aquella dreta muralla, que se·ns presentava com inaccessible, encapçalada pels brillants *glaciers* del port. A l'altre costat de l'estany, la comarcada s'allargava tancant la vista, al fons, les enfilades agulles de l'Hourgade.

Havent dinat reemprenguerem la marxa en direcció NNE., y ab una curta pujadeta guanyàrem un collet que reclou la coma de l'estany, y dirigint-nos per un pedregós barranc, baixant per dins del bosc, de migrats pins, anàrem faldejant les vessants de l'enlairada serra de Cairat, divisoria de les riberes d'Oo y de Lys (Pique).

Al cap de bona estona sentí jo forta remor; y, preguntant a mon guia llur causa, me respongué era produïda per la cascada d'Oo. Això ·m féu comprendre no deviem trobar-nos lluny de l'estany. En efecte, als dèu minuts y en una reconada del camí, aparegué als nostres peus.

Encara ·ns calia un llarg quart d'hora pera posar-nos a son nivell. La baixada ·s fa, en aquest endret, per lo que·s nomena l'Escala, vorejant l'estany per la dreta y a gran alçaria. El caminet es estret, però de bon pas. Això sí : fòra d'ell y a un costat, no·s veu més que estimballs.

Per fi arribàrem a la vora de l'aigua; y, en el lloc per ont s'escola ·l seu sobreeixidor, atravessàrem el barranc de desaiguament, y en pocs passos forem a l'*auberge* que hi ha establert en sa vorera N.

Desde allí contemplàrem una vegada més el gran estany d'Oo o de Séculéjo, com el nomenen en el país. Es un dels estanys més grans y bonics del Pireneu, y sa extesa d'aigua ocupa una superficie de més de 40 hectaries, ab una fondaria de 68 m., encapçalat per la bonica cascada de 260 m. d'alçaria. Bell cop de vista, prou conegut de tots el excursionistes que van a estiuejar a Luchon; y no hi ha jorn que no·s vegi tafanejat pels nombrosos visitants, entre ·ls que no són les menys les senyoretes, convertides en ardides amaçones. Es, aquesta excursió,

oficial, y obligada per totes les guies pera ·ls excursionistes de mitja montanya. El trajecte ·s fa desde Luchon ab relativa comoditat : 13 kilòmetres per magnífica carretera fins a les cabanes d'Astós ; ont a la temporada se troben preparats bons cavalls de sella pera abdós sexes, que condueixen , en 3 kilometres més y per ben entretingut camí de ferradura, fins a l'estany.

Allí l'*hôtelier* ja ·ls espera, y ab les dents ben esmolades, per si

GRAN ESTANY D'OO

volen restaurar llurs forces, en el menjador de la casa, desde ont la vista es encisadora enfront del llac y cascada. Es de suposar que igualment encisadors deuen esser les *galantines* y *foie-gras* de la casa Bigourdan, y les fresques truites assalmonades del llac, ruixades ab un bon *sauternes*. Pera ·ls... diguem-ne sobris, y que no volen esser víctimes propiciatories d'aquell famèlic industrial, ja té ell enginyada la manera d'obligarlos a ajudar-lo a pagar els 2,050 francs que dóna a la comuna de Luchon en concepte d'arrendament anyal, ab el pagament, per tots aquells excursionistes, d'un franc pel dret de pas per un vell pont de pedra que cal atravessar forçosament pera anar a gaudir del punt de vista de l'estany. Això fan en els països avançats... Y fan bé. Quan, nosaltres, farem lo mateix?

Seguint la nostra marxa, crec puc estalviar-me ·l mal descriure ·ls detalls del camí que ferem desde l'estany d'Oo fins a Bagnères de Luchon : prou ben relatats estan en munior de guies y folletos, y sobre tot perquè alguns dels llegidors d'aquesta mal girbada ressenya hauran gaudit, sens dubte, de les belleses d'aquell hermós congost, per ont s'estimba escumejant el riu del estany; de la bonica cascada nomenada

Poble d'Oo

la Chevelure de Madeleine (?), que davalla de la vall d'Esquierry, a l'esquerra de la ribera; de les cabanes d'Astós; de la xamosa vall d'Oo, ab sos típics poblet y iglesia; de la magnífica carretera que porta a Bagnères de Bigorre, y que va baixant per l'exuberant vall de Larboust, ont s'alça ·l notable monument romànic de Sant Aventí; y, finalment, de la reina dels Pireneus, com li diuen a les Termes Lixone dels romans, avui Luchon, empori a l'estiu, de l'animació y del luxe, aont arribàrem mon fidel Josep y jo, boi amagant vergonyosament les nostres atrotinades persones, y disposats a refer-nos dels improperis passats en nostra llarga campanya, en una bona taula, y, més que tot, en un bon llit.

Juli Soler y Santaló

Agost de 1907.

Clixés de l'autor.

Probable origen català de les llegendes del Sant Graal

(Acabament)

Segons conta l'abat Muntadas en la seva dita *Historia de Montserrat,* desde 'l segle II de l'era cristiana, en que, enderrocat el temple de Venus, se n'hi alçà un altre a Sant Miquel (qui desde allavors fou considerat com Patró de la montanya), ja no hi mancà jamai el culte catòlic.

Ab bastants datos apoia aquesta tradició, que en sa essencia bé pot ser verdadera, puix a mon entendre es molt probable que l'any 785 quan tingué lloc la primera irrupció de francs a Catalunya y en que un cos de son exèrcit arribà fins a la vista de Barcelona (Bofarull, vol. II, pàg. 54) alguns cavallers més ardits, atrets per l'encís d'aquelles penyes inexpugnables, s'hi anessin a fortificar y hi trobessin anacoretes (els que havien fugit de son monastir cremat) que no havien encara sigut molestats pels alarbs, més ocupats allavors en dominar ciutats que en pujar a dalt d'aquelles penyes que sols considerarien estatge de feres.

La montanya de Montserrat devia ser, doncs, una montanya de santedat y virtut, però d'una manera imperfeta; o, més ben dit, hi havia y s'hi pressentia un poder meravellós ocult, fins al dia que aquest poder hi fou plenament manifestat ab l'aparició miraculosa de la Santa imatge, a quina protecció sobrenatural tant degueren els nostres cavallerosos comtes y reis.

Wolfram d'Eschenbach sembla molt més enterat, que no pas Cristià de tot lo que fa referencia a les llegendes del Montsalvat.

Ell diu que s'ha inspirat en un poeta de Provença (Quiot) y en un altre de jueu o maometà de Toledo (Flegetanis) (pàg. 90, *Parsifal*).

Jo no crec que aquests noms vulguin ser noms reals de cap persona; més jo crec que son noms representatius de les diverses fonts ont ell ha begut la seva narració, perquè en ella 's veuen netament els dos origens, y lo mateix passa ab el poema d'autor desconegut titulat *Combat dels cantors a la Wattbutg.*

Dóna també gran força an aquesta opinió un altre nom dels que Wolfram usa en els seus poemes. Aquest nom es el de Klinschor, poeta de Bohemia, el *minusingar* de les negres armoníes, com l'anomenaven en son temps; el rival y enemic implacable de Wolfram, poeta que's deia tenia part ab el dimoni, a qui tot sovint posava per testimoni de les seves afirmacions.

Així es que, an el seu Perceval, el personatge que representa ·l mal y que es donat a la màgica pera fer la guerra al Graal, Wolfram l'anomena Klingsor (de Klinschor ne fa Klingsor). Y se veu així ben clarament que aquests noms son més simbòlics que no pas altra cosa, encar que siguin noms de persones del seu temps.

Així, doncs, se comprèn que atribuís a un poeta de nom provençal (de Guyot ne fa Quiot o Kiot) a la part del seu relat que ell consideraria originaria de la Provença encara que dit poeta no hagués publicat cap obra ont se trobés aquesta narració.

Ademés, pera que no quedi dubte de que Wolfram d'Eschenbach era coneixedor dels poetes provençals, cal remarcar que a la seva mort deixà inacabat un gran poema èpic sobre la vida y mort de Guillem d'Orange, comte de Tolosa, un dels capdills de l'invasió franca a Catalunya y el que conquistà la nostra Barcelona en temps de Ludovic *el Piadós* y que morí monjo en el claustre de Gellone; hèroe que té tot un cicle de llegendes èpiques que ja·s nomena el *cicle de Guillem d'Orange,* y a qui fa referencia ·l nostre D. Manel Milà y Fontanals, en son *Pros Bernat,* al dir els següents versos que diu el comte Galind moribon:

«Veig en Pelai d'Asturies, que es dels mes vells,
brandint sobre una roca l'acerat fer;
Veig un n'Anfós, y un altre, valent parell:
Joan primer, pugnaire barcelonès,
y, ab son capuig de monjo, lo gran Guillem.»

Segons Wolfram, el Graal es la pedra lluminosa que fou portada a la terra pels àngels y confiada per ells a la guarda d'una confraria religiosa que·s titula «els Cavallers del Graal».

Segons l'altre poema, o sia ·l Combat dels Cantors a la Wartburg, aquesta pedra preciosa es una pedra lluminosa caiguda de la corona forjada pels àngels rebels pera Llucifer y que l'arcàngel Sant Miquel li arrencà del front.

Sabuda es la veneració que tenen els mahometans per les pedres (la que existeix a la meçquita d'Omar, sobre la que suposen que reposà Jacob quan vegé l'escala d'àngels; la famosa pedra de la Meca, y tantes altres).

Es així, ben sabut, que·ls àngels se rebel·laren per no voler adorar el Fill de la Dòna (això es Jesucrist). Eixa pedra lluminosa, en l'imaginació alarba, tant donada a les metàfores, ¿no podria simbolitzar, com hem dit ja abans, l'imatge d'aquesta dòna, que es la Verge María?

Recordem el miracle de l'aparició lluminosa d'aquesta Verge.

Sant Miquel, que es el que, en vell poema, s'apodera d'aquesta pedra pera dur-la a Montsalvat, es també el veritable precursor de la Verge en la nostra santa montanya.

Se podria doncs dir, gairebé sense por d'equivocar-se, que aquesta es la versió arabesca de la nostra tradició cristiana.

Recordem que en el *Romanç de Flamenca* hi hem trobat aquesta historia de la rebel·lió dels àngels per l'orgull de Llucifer, y que devia constituir un romanç o recitat veritable y independent. ¿Es que Wolfram ajuntà aquesta historia a la de les aventures de Perceval, que Cristià canta? ¿O bé es que ell ja l'hi trobà juntada, o que sentí contar la versió arabesca de la mateixa?

Si la declaració de Wolfram, de que Flagetarius es fill de pare jueu y de mare mahometana, es un símbol, hem de confessar que es d'una extraordinaria claredat.

Aclarit aquest punt, vejam l'historia contada per Wolfram.

La primera part de la seva narració, o sia la que fa referencia al origen y joventut de Parsival, es quasi idèntica al relat de Cristià: se diria que s'ha inspirat directament d'ell y de ningú més. Segons sembla l'escrigué uns 20 o 30 anys després.

Més la segona part, o sia lo que fa referencia al Graal, es tot diferent.

Juntem aquesta segona part del poema de Wolfram ab el Parceval, o la *quête du Graal*, de l'arquebisbe de Cambrai (o compilat baix la seva iniciativa), pel molt parentiu que presenten els dos poemes.

El conjunt de la narració d'abdós es el següent:

Els guardadors del Graal són una veritable ordre religiosa, completament distinta de la dels cavallers de la Taula rodona (Cristià 'ls confonia). Ells són els guardadors de la sagrada reliquia. Els pagans, coneixedors de que d'això depèn l'invencible poder de que estan dotats aquests cavallers, els hi volen prendre; més, no podent-ho alcançar per les armes, l'esperit pagà apela al poder màgic o diabòlic y 's val de les seduccions de la carn.

Amfortas cau en eixes temptacions, y sofreix un terrible càstic de Déu, que l'obliga a anar sempre ajegut sense poder-se mai alçar (*gisait en longueur*). La santa montanya perd part de la seva antiga esplendor, puix ha sigut profanada pel pecat.

La llegenda de Garí té ab la d'Amfortas un fons comú: la profanació de la montanya pel pecat; el rol que juga 'l poder màgic o diabòlic en aquesta profanació; la conversió o, millor dit, el perdó del pecador, el qual serà perdonat el dia que un infant li digui, y que allavors ja podrà deixar d'anar ajegut (la profecía del donzell pur beneit

que espera Amfortas, ve a ser també lo mateix); y el miracle o miracles que donen a la santa montanya una esplendor encara major que la que mai havia tingut. Si 'ns hi fixem bé, veurem que cada una d'aquestes dues historíes es l'altra mateixa, però ab els papers dels personatges cambiats).

Tornant a la llegenda de Parsival, veurem que'ls defensors de Montsalvat defalleixen, y el magus Klingsor (que aquí simbolitza 'l poder diabòlic) confia aviat apoderar-sen; més arriba l'hèroe desitjat qui llança enllà 'ls enemics, y el Montsalvat té desde allavores una esplendor major que la que mai havia tingut y que no tornarà ja a perdre mai més.

L'anterior dinastía dels defensors de Montsalvat es rebutjada.

L'hèroe devé allavors el primer sobirà y el progenitor d'una llarga dinastía, que no ha de perdre mai més la santa reliquia.

Parsival té allavors un descendent que omplirà 'l món ab una rara proesa. Es Loherangrein, son fill, qui deixant un dia 'l servei de Montsalvat, anirà a Cleves o a Magensa a defensar una princesa calumniada. La seva vinguda serà considerada com un prodigi, més ell haurà de permanèixer desconegut, sense que se sàpiga son nom (tema de la prohibició); y, un cop sapigut son origen, haurà de tornar-sen a son reialme, ont morirà en el sí de l'ordre religiosa dels cavallers del Graal.

Aquest es l'argument d'un altre poema de Wolfram que en general se considera escrit en una època una mica anterior a son Parcival.

Per Wolfram, el Montsalvat està situat en Espanya, en la mateixa frontera alarba; cosa que també se pot assegurar del nostre Montserrat, puix durant més de cent anys la frontera de la Marca Hispànica fou el Llobregat.

Un dels nostres més seriosos historiadors, en Bernat Desclot, vers la fi del segle xiii, ens conta l'anada de Berenguer III *el Gran* a Colonia a combatre per l'esposa de l'emperador Enric (en el Lohengrin bavarès, l'Emperador també 's diu Enric), calumniada per uns falsos acusadors; la victoria del comte ab l'espasa meravellosa (la den Soler de Vilardell o la de Sant Martí); el secret que ha de guardar respecte al seu origen, y la desaparició de l'hèroe.

Es ademés sabut que Berenguer se féu cavaller del temple a la fi de la seva vida; y el testament curiós que féu deixant en llegat les seves armes a diferentes corporacions ens prova que fou un príncep completament influït per les costums cavalleresques.

Ademés Berenguer fou el marit de na Dolça de Provença, y fou per tant el sobirà de la Cort dels trovadors, d'aquesta Cort que fou el

veritable breçol de la poesía cavalleresca (encar que més tard degenerés en poesía amatoria y fins eròtica); y es molt natural que ell fos l'hèroe dels primers cants o poemes.

El nom de Loherangrein que porta ·l poema de Wolfram, té una semblança tant gran ab el de Berenguer, que quasi no podem dubtar de que sigui ·l mateix.

Es cosa ben sabuda que Wolfram, malgrat el seu gran talent, era illetrat, un analfabet; y així tindran una explicació claríssima les petites diferencies d'aquests dos noms, que havien hagut de ser presos a l'orella pel poeta:

Lo Berenguer.

Lo herangrein.

A primera vista se m'objectarà que en lloc de *lo Berenguer* hauria de dir-se *en Berenguer*; més això ·s veurà que no té fonament.

El nom de Raimon Berenguer constant de dues paraules, pot semblar que la segona paraula sigui com un adjectiu calificatiu de la primera, això es, Raimon *lo Berenguer*, a la manera de Jaume *lo Conqueridor*, Pere *lo Gran*, Enric *lo Caçador* [1]; y això molt més pot haver-ho semblat a un extranger que, al sentir aquest nom y semblant-li prou coneguda y fins vulgar la primera part d'ell, hagi adoptat la segona pera distingir-lo millor, y, aixís, de Raimon *lo Berenguer*, hagués pres solament la segona part, o sigui *lo Berenguer*.

Vegi-s que·ls dos noms tenen el mateix número de sílabes, ab les mateixes vocals cada sílaba (almenys fonèticament) y ab un gran nombre de consonants també iguals. Tingui-s també molt present que·ls noms històrics, a l'entrar en la llegenda, se deformen sempre poc o molt.

Si avui en dia la crítica està d'acord en considerar que·l Munuza de la llegenda de Llampegia es l'Abu-Nezah, governador de Cerdanya, ab molt major motiu crec que hem de considerar que Loharengrein es el nostre Berenguer.

El nom de *Lohengrin*, usat pels poetes posteriors a Wolfram, es una contracció del de *Loherangrein*.

Aplicant aquí la teoría de Max Muller sobre que la mitología es la malaltía del llenguatge, tindriem que *Loherangrein* se pot descompondre en dos noms: *Loherrain Grain* o *Grail*; y allavors té una perfeta explicació allò del Lorenès del Graal, que·ls trovaires francesos posteriors a Wolfram han volgut veure en aquest nom, y que, per lo del Lorenès (puix Godofret de Bullon era Duc de Lorena), hagin em-

1) Antigament l'article masculí era *lo* y no *el* com molts escrivim avui en dia.

brancat l'historia, ja allavors completament fabulosa, de Godofret (com pot veure-s per l'anterior quadro sinòptic), a les llegendes del Graal.

Ademés d'aquest motiu del nom hi ha també un altre motiu que degué influir molt en l'embrancament de que acabem de parlar; y es que, sent Godfret el defensor de la Fe cristiana en Orient, l'esperit cortesà d'adulació de que estaven imbuïts tots els poetes y cronicaires dels segles XIV y XV necessariament l'havien de fer descendir dels guardadors del Graal, que era en aquell temps el més alt símbol de la Fe cristiana.

Veiem doncs clarament, per lo que s'acaba de dir, que les relacions entre Godofret de Bullon y el Sant Graal són completament arbitraries y posteriors d'alguns segles a les primeres llegendes; y ara anirem veient com els fets històrics que coneixem vindran a enrobustir l'interpretació que acabem de fer de les paraules de Wolfram.

Wolfram escrigué son *Loherangrein* un xic abans que son Parsival, o sia vers 1200; y la gesta de Berenguer, de la que·ns parla Desclot, devia haver tingut lloc ans de 1131, que fou l'any de la mort de dit comte: per tant havien d'haver transcorregut uns setanta anys, temps més que suficient pera que un fet històric devingui llegendari.

Wolfram escrigué després el Parsival, y finalment el Titurel y el Willehalm, o sia que anà en ordre ascendent de genealogía, que es lo mateix que probablement devien haver fet els trovadors, que primer cantarien les gestes de son senyor y després les de sos avantpassats.

Ademés tingui-s molt present que, en el temps en que Wolfram escrigué son Parsival (vers 1112), les armes cristianes no triomfaven pas a la Palestina, y en cambi a Espanya ·l papa concedia la Butlla de la Santa Creuada als cristians pel gran triomf de les Navas de Tolosa, en el que acabava de prendre part tant principal el rei d'Aragó, que devia ser un successor d'aquells guardadors del Graal, segons Wolfram.

Aixís es que fóra molt probable que ell hagués escrit el seu poema tenint a la vista ·l renom cada dia creixent d'aquesta monarquía y el misticisme de l'ordre del Temple, allavors en son apogeu.

Pocs anys més tard, y vençuts els cristians a Palestina, vingueren a cercar al rei d'Aragó D. Jaume perquè ·ls hi conduís de nou, puix an ell el consideraven el gran triomfador de la morisma; fet prou significatiu y que ve a donar gran força al nostre argument.

Pera donar més força a la meva argumentació, vaig a examinar lo que ha passat ab altres cicles de llegendes, començant per el del rei Artús.

Diu Kufferath, en son llibre Parcival, pàg. 27:

«Artús, Arzur o Arthur es un hèroe llegendari. En els cants més antics, ell personifica, ab son bard Merlí, la resistencia als invasors, als pictes y als saxons opressors dels kymris. Artús no es pas un personatge absolutament històric. Es cert que ha existit un quefe o rei d'aquest nom, més no era més que·l sobirà d'una petita provincia de la Cambria, dita Siluria. No·s té d'ell cap relat autèntic: tot lo que d'ell se pot conjecturar es que Artús nasqué en el castell de Tintaguel, que succeí a son pare Uter Pendragón (Testa de dragó), que combaté valerosament contra ·ls saxons y els pictes, que fou ferit mortalment, en 547, a la batalla de Comlar o de Cubelin, y, transportat a l'illa d'Avallon (Glaston-Bury), hi va morir y hi fou enterrat [1].

Més sens dubte aquest príncep ha sigut un gran home de guerra, pera que·ls poetes hagin fet d'ell el tipo perfet de sobirà y l'objecte constant de llur seva admiració».

Fins aquí Kufferath.

No hi ha pas dubte, almenys en el meu pensar, que la proximitat del bard Merlí, que es el que primer cantà les seves gestes, haurà donat lloc a que altres poetes (bards, cèltics o gaèlics) posteriors hagin fet altre tant, y aixís a l'entorn seu s'hagin anat formant les seves llegendes. Y aixís, una cosa absolutament semblant crec jo que haurà passat ab el nostre comte.

Tinguem present que·l segle en que visqué es el segle de Godofret (hèroe del cicle del Nord) y de Ruy Díaz de Vivar, *el Cid Campeador* (hèroe del cicle del Mig-dia), y que·l nostre comte vindria a ocupar el lloc d'hèroe del cicle del Centre.

Ademés pertanyia també an aquest comte la llança sagrada que Raimon de Sant Gil, comte de Provença y ascendent de na Dolça, havia portat d'Antioquía; llança que en molts dels poemes mig-evals veiem acompanyant al Graal.

Les empreses que contra ·ls infidels dugué a cap Berenguer aliat ab altres estats cristians de l'Europa, havien d'ajudar també a fer d'ell un hèroe mundial. Y abans de termenar, y pera deixar la cosa ben aclarida en lo possible, haig de fer una refutació y una comparació.

La refutació es de l'afirmació concreta, categòrica, que algú ha fet de que·l Sant Graal se troba avui a la Catedral de Valencia, y de que abans havia sigut guardat a Sant Joan de la Penya, que per lo mateix devenia ·l Montsalvat.

Prescindint de que foren o són encara varies les copes a les que

1) E. DAVID: *La poesía y la Música á la Cambria.* (París, 1884. Imprenta Nacional.)

atribueixen esser el veritable Sant Graal, no negarem que l'existencia de la dita copa pogués haver influit en el nostre cicle de llegendes, tant més quan aquestes nasqueren gairebé en el temps de l'unió dels dos reialmes de Catalunya y Aragó en temps de Berenguer IV, fill de Berenguer *el Gran.*

Lo que sí assegurem es que, tractant-se de llegendes, mai se poden fer aquestes afirmacions categòriques ab motiu d'un fet concret, per molt clar que aquest pugui semblar; puix, com hem vist, les llegendes, al revés de l'historia, són processos d'associació d'idees, y es menester buscar en la naturalesa d'aquestes idees el parentiu y la relació armònica especial pera treuren les conseqüencies.

Res trobem en el reialme d'Aragó, ni en els seus primers reis, que·ns estableixi aquestes relacions psicològiques, com hem trobat en la nostra historia; per conseguent, no hem de fer cap més afirmació sobre aquest punt.

La comparació es ab la llegenda de Tristan y Isolda, que, nascuda a l'Armòrica, féu tant de soroll entre la poesía dels trovadors, que grans crítics, entre altres Fauriel y Raynouard, historiadors de la literatura provençal, arribaren a assegurar que dita llegenda era originaria de la Provença.

Després d'examinar que molts d'aquests trovadors provençals no son anteriors, sinó a lo més contemporanis, dels primers romancers anglo-normands que compongueren poemes sobre Tristan, posa de manifest Kufferath que en aquesta llegenda hi han elements absolutament antipàtics al Mig-dia, o sia a la Provença.

Diu Kufferath:

«El rei March, ab les seves orelles de cavall, basta pera testimoniar aquest origen cèltic. *March,* en cèltic, vol dir *cavall.* El Morholt que, en la llegenda que ara ·ns ocupa, juga ·l paper de Minotaur, es originariament un monstre marí que porta també un nom ben cèltic, en el qual el primer element es visiblement la paraula *mor* (mar). El teatre de l'acció es alternativament a Gales del Sud (país de Tristan), o a Cornouailles (país del rei March), o a Irlanda (país de Isolda la rossa), o a la petita Bretanya (país de la segona Isolda).

Tristan es un dels tres hèroes de Bretanya coneixedor superior de les arts de la guerra.

March Meirchion es citat com un dels tres gran proprietaris de les flotes de Bretanya, y es probablement ell el personatge citat a l'historia de Sant Pau de Lleó, baix el nom de *rex Marcus,* que fou convertit per aquest sant.

Aquestes concomitancies son decissives. La tradició de Tristan

no tindria pas arrels tant profondes y tant netament determinades en el país ont està localitzada si hi hagués sigut portada d'una altra banda. Es infinitament més probable que aquesta tradició té relacions llunyanes ab fets o personatges més o menys històrics del país de Gales.

Malhauradament, pera determinar ab certesa l'origen d'una tradició, seria almenys necessari poder-la estudiar en sa primera forma; més això precisament mai ho podem conseguir. La tradició no es generalment recullida sinó després d'haver passat per moltes boques, y gairebé sempre 'ns arriba disfreçada y falsejada per interpolacions que irònicament podriem nomenar savies, y per imitacions de llegendes extrangeres o de poemes que pertanyen a un ordre completament diferent. Aquest es el cas de la llegenda de Tristan.»

Fins aquí Kufferath.

Res té, doncs, d'extrany que les llegendes del Sant Graal, nascudes de fets y personatges de la nostra historia, hagin anat a florir esplèndidament en literatures de llunyanes terres. Tinguem en compte que la poesía dels nostres trovadors, heroica en son començament, degenerà ben prompte en amatoria, y fins en eròtica; y això 'ns donarà l'explicació del procés que segueixen aquestes llegendes, o sia les de Tristan y la del Sant Graal.

Les de Tristan, pel llur caràcter amatori, encar que nascudes entre poetes heroics, vingué a prendre carta de naturalesa a les nostres corts d'amor provençals: les del Sant Graal, nascudes entre nosaltres, se n'anaren a florir entre 'ls poetes del Nord (trovaires francesos) y *minessingers* alemanys, pel llur caràcter eminentment heroic.

Apliquem a la nacionalització de la nostra llegenda 'ls mateixos arguments que Kufferath ha aplicat pera vindicar l'origen cèltic de la de Tristan, y direm:

En el cicle de les llegendes del Sant Graal (reduït a la seva veritable expressió, o sia despullat de tots els aditaments que després s'hi feren) hi ha coses absolutament antipàtiques al Nord y completament naturalitzades a la nostra terra.

La lluita ab els infidels es una cosa que res té que veure ab els països del Nord. Els hèroes d'aquestes llegendes presenten punts de concomitancia absolutament definits ab personatges reals de la nostra historia, y fins alguns tenen el mateix nom.

Els noms d'aquesta llegenda son netament catalans (no francesos, ni alemanys, ni menys bretons, ni tampoc llatins):

El *Montsalvat*, això es, el mont que no ha caigut en poder dels enemics, lo qual està perfectament d'acord ab la tradició del mateix segons hem vist.

El nom de *Loherangrein,* del que abans ens hem ocupat; el de Parcival, o sia·l que val per sí, que res dèu als demés, sinó a les seves propries energíes (*tenoït de nature,* com diu Cristià de Troyes), lo qual està d'acord ab el relat més o menys fabulós que fa, la crònica de Ripoll, del noi Guifre, orfe de pare y voltat d'enemics. El Sant Graal, de sang reial, per ser Jesucrist rei (que fou aqueixa l'interpretació més comú durant l'Edat mitjana), donen també una gran força a la nostra hipòtesis; de manera que, entre totes les que estan en boga, no crec que n'hi pugui haver cap que, ni de molt, presenti un tant gran nombre de probabilitats.

Y quan, després de setcents anys que s'escrigueren aquells poemes, y de cinccents anys que·ls trovaires y trovadors ja no van pel món, existeix el cas, únic a la terra, de tot un poble, o, millor dit, de tota una nacionalitat, que gira ·ls seus ulls vers una montanya santa ont guarda un tresor del que foren els guardadors els seus antics comtes y reis, sobirans models de cavallers, que pujaven a consagrar-s'hi y a encomanar-s'hi abans de les seves més ardides empreses : y veiem com aquesta nacionalitat, en el seu anhel de resorgiment, evoca la memoria d'aquells reis y d'aquesta montanya, ont se guardava ·l símbol de la seva Fe; podem assegurar, sense por d'errar-nos que aquesta llegenda no sols fou nostra en son origen, sinó que encara avui viu esplendorosa entre nosaltres.

He dit.

MANUEL MUNTADAS Y ROVIRA

UNA NOTA FOLK-LÒRICA

SANT JOAN DE LA BARRA[1]

No·l busqueu pas en el calendari, aquest sant, que no l'hi trobarieu; ni ·l busqueu tampoc en els costums actuals, que ja fa temps que n'es desaparegut. Aquesta denominació, que sonarà avui extranyament y ab ùn si es no es d'irreverencia, no ho es pas d'extranya pera ·ls fills de Sabadell que, com jo, tenen ja ·l trist privilegi de començar el davallament de la costa de la vida.

A fi del segon terç del segle passat, fins al 1868, era generalment

1) Treball llegit en la sessió inaugural del present curs del «Centre Excursionista del Vallès».

coneguda ab el nom de *Sant Joan de la barra* la diada de Sant Joan Apòstol y Evangelista, que s'escau el dia abans dels Ignocents.

Donava aquest extravagant sobrenom a la diada, un costum sabadellenc que no tenim noticia de que tingui ni hagi tingut parió en lloc en quant se refereix a son origen; motiu pel qual ens sentim més obligats a deixar-lo consignat, per si, ab el coneixement d'aquest costum, ja avui oblidat del tot, se·n troba en algun endret un altre d'igual o consemblant que contribueixi a fer més útil la nostra breu nota per l'estudi de folk-lorisme.

Consistia aquest costum en que, en la susdita diada, se juntaven uns quants benhumorats, y, armant-se d'un troç d'entena o barra gruixuda y acompanyant-se ab els destrempats acords d'un tabal o d'un bombo, anaven recorrent la població. Tota llur cura consistia en tenir ja ullats els promesos que havien renyit ab la xicota, y els casats que durant l'any s'havien separat de llurs respectives mullers. La colla acudia al lloc ont un d'aquests se trobava, y l'obligaven a muntar a la barra, que sostenien quatre o sis dels de la colla en llurs espatlles; y, muntat en tan extranya y incòmoda cavalcadura, si era un promès el que havia renyit, el conduïen a casa de la seva promesa, y, si era un marit separat, a casa de la seva muller. Si ·l que axís havia d'esser conduït no volia la reconciliació de cap de les maneres, podia eximir-se de la barra mitjançant el pagar una modesta quantitat: si volia fer les paus, se deixava conduir; y si les paus se feien, com era de costum, també pagava gustós y voluntariament un modest tribut, ab el qual conjunt els de la colla celebraven un tiberi. Y de colles així ne corrien varies; y, al sentir els desacords del bombo o del tabal anunciadors del pas de la colla, els veïns, encuriosits, sortien a les portes pera veure qui era la víctima. La conducció d'aquesta ·s feia generalment d'acord y ab el consentiment de la promesa o muller respectiva, que per endavant se procurava algú de la colla; de manera que la conducció per medi de la barra era ja, quasibé sempre, fermança de bon aculliment y penyora de reconciliació.

Així l'hem vist encara nosaltres, aquest costum; y, al veure-l així, entrellucavem, entre sa ignocentona trivialitat, un origen de més trascendencia; y ab afany el buscàrem, preguntant y indagant sense parar entre ·ls més vells de la vila.

Y, a la fi, aconseguírem una versió ben satisfactoria, si no provada documentalment, ben testimoniada pera donar-hi fe, deixant provat que l'origen d'aital costum es altament original y ben moralitzador.

Quan l'organització gremial estava en tota la seva poixança, diu

que per la vigilia de Nadal se reunien tots els gremis d'arts y oficis de Sabadell, y el síndic de cada un d'ells prenia nota de tots els deutors que no havien satisfet encara ·l compte que, segons costum, se presentava per Sant Joan Baptista; que es ben sabut que, en aquells temps de costums senzills, en que era del tot desconeguda la partida doble, el semestre natural tenia·ls seus venciments per Sant Joan y per Nadal.

En vista d'aquelles notes, cada gremi respectiu comunicava als corresponents deutors que, si per tot l'endemà de Nadal no satisfeien el compte presentat per Sant Joan, *serien passats per la barra.* Y els deutors s'apressaven a satisfer llur deute, o a presentar llurs llegítimes excuses, per evitar-se aquest afront moral, que en aquells temps tenia tanta o més força que·ls procediments moderns de la nostra curia, y era, sobre tot, més econòmic.

Si ·l deutor no pagava, no s'excusava, o ses excuses no eren ateses, cada gremi formava una colla y, muntat a la barra y a sò de tabal, conduïa ·l deutor a casa ·l seu acreedor. Y era una de les notes que més enlletgien la fama d'un comerciant la d'haver sigut *passat per la barra.*

Els nostres ilustres compatricis en Joan Sallarès y Pla y en Joan Casanovas y Sallarès, addòs de bona memoria, m'havien contat, diferents vegades, en la forma exposada, l'origen de dit costum, manifestant-me que llurs respectius pares ho havien vist consignat detalladament y ab perfeta ordinació en un llibret manuscrit que existia en l'arxiu del nostre «Gremi de Fabricants»; manuscrit que degué desaparèixer fa molts anys per censurable dessidia, o per la malsana curiositat d'algun agremiat poc escrupolós, ja que·ls Srs. Sallarès y Casanovas, persones ben estudioses y ilustrades, ja en sa joventut s'afanyaren vanament buscant dit manuscrit en els arxius del «Gremi».

Tal es, doncs, segons les dites autoritzades referencies, l'origen del costum que, a Sabadell, va donar el sobrenom de *Sant Joan de la barra* a la diada de Sant Joan Apòstol y Evangelista. Tal com nosaltres l'hem coneguda, degué esser per força la degeneració d'un costum més fonamentat.

Avui, que ja ha desaparegut del tot, me considero obligat a deixar-lo consignat, més que no sia sinó com a títol de curiositat. Y ·m tindré per ben satisfet si, al fer-ho, he conseguit interessar-vos poc o molt, no causar-vos cap molestia y contribuir ab mon humil tribut a l'estudi del folk-lore vallesà.

MANEL RIBOT Y SERRA

Sabadell, 20 Novembre 1910

CRÒNICA DEL CENTRE

NOVEMBRE DE 1910

EXCURSIÓ OFICIAL A L'ALT BERGADÁ, SERRES DE MOIXARÓ Y CERDANYA. — Va efectuar-se la primera excursió oficial de la temporada, durant els darrers dies d'Octubre y festes de Tots-Sants, assistint-hi 'ls socis senyors D. Josep Amat, Guillem de Barnola, Manel de Barnola, Albert Barenne, Carmel Caritg, Emili Llatas, Albert Santamaría, Ramon de Viala y Eduard Vidal y Riba.

La sortida fou el dissabte dia 29, pera anar a dormir a Manresa y agafar, l'endemà, el primer tren fins a l'estació de Figols-les Mines, seguint després vers el Grau de les Granotes, Vallcebre, roques den Palomar y pla de Palomera, perdent-se a causa de la fosquedat, en les emboscades vessants de la serra den Cija, revoltant cap al poble de Massanès, ont passaren la nit. El dia 31 feren el trajecte vers Gòsol pel coll de la Trapa.

El dia 1 de Novembre, a les dugues de la matinada, van sortir els nostres companys, excepte 'ls Srs. Caritg y Viala, que ja anteriorment s'havien despedit, cap al coll de Font Terres, el Collell, coll del Torn, Font Cerdana y puig Tarrés, ont arribaren a sortida de sol; seguint després vers Tancalaporta, forat de la Moixa y Pendís, desde ont el Sr. Vidal se dirigí directament, per les Setfonts y Canals, cap a la vila de Das, Alp y Escadars, ont se retrobà ab els demés excursionistes, que, pels caires de la serra de Moixaró, continuaren fins al coll del Jou, desde ont devallaren a Cerdanya pel poblet de la Valira.

L'endemà 's dirigiren tots plegats per la carretera, cap a Ribes y Ripoll, desde ont retornaren a Barcelona ab el darrer tren.

SESSIÓ NECROLÓGICA. — El dia 26 de Novembre, data commemorativa del XXXIV aniversari de la fundació de la primera societat excursionista catalana, va celebrar-se la sessió necrològica dedicada a honrar la memoria del nostre plorat consoci Mn. Norbert Font y Sagué.

Començà la sessió a les dèu en punt de la nit, ocupant la presidencia don César August Torras, qui tenia a sos costats el Sr. Nualart en representació dels Exms. senyor arcalde y Ajuntament de Barcelona y els delegats de l'«Academia de Ciencies», «Institució Catalana d'Historia Natural», «Lliga Espiritual de la Verge de Montserrat» y altres corporacions a les que havia pertangut Mn. Font. Després de llegit l'acord de la Junta Directiva del CENTRE referent a l'acte, y de llegir-se pel senyor secretari, D. Martí Botey, varies comunicacions rebudes adherint-se a dit homenatge y una sentida carta de la familia de Mn. Font y Sagué excusant la seva ausencia en la natural emoció que la celebració d'aquell acte podria ocasionar-los, el senyor president va pronunciar un breu parlament enaltint la memoria y bona recordança de l'home senzill, de l'excursionista expert, del geòleg eminent, del sacerdot virtuós, del publicista incansable, a qui s'honrava en aquells moments; els estudis, treballs y mèrits

propris del qual, l'havien fet digne de figurar a la galería d'excursionistes cèlebres que'l CENTRE ostenta en el seu local.

Acte seguit va descórrer la cortina que tapava 'l retrat de Mn. Norbert Font y Sagué, que tothom va saludar de peu dret y ab una salva d'aplaudiments, humil tribut dels seus deixebles y consocis. Seguidament el Sr. Galbany va passar a la tribuna, llegint el treball biogràfic que pera dit acte havia escrit el doctor D. Francisco Novellas, y del que res direm, puix apareixerà a les planes del vinent número d'aquest BUTLLETÍ.

Acabada dita llegida, el Sr. Torras va aixecar-se de nou pera remerciar a tots als assistents y especialment al representant del senyor arcalde, expressant els desitjos de que l'Ajuntament acordés posar el nom de Mn. Font a un dels carrers de la nostra ciutat; demanda que va recollir a l'acte 'l Sr. Nualart, expressant que faria tots els possibles y que creia que la Corporació municipal de Barcelona acordaria per unanimitat accedir a dita petició per involucrar el sentiment general de tots els que conegueren a Mn. Font y per ser un acte de justicia, un tribut merescut, un deure de la ciutat vers un dels seus fills ilustres.

Ab el parlament del regidor Sr. Nualart va acabar aquest acte, que reuní en el local del CENTRE una gran y distingida concorrencia.

RESSENYES D'EXCURSIONS.

UNA EXCURSIÓ AL PALLARS Y ANDORRA. ASCENSIONS A LA PICA D'ESTATS Y AL PEIRAFORCA. — El dia 4, el nostre consoci D. Guillem de Barnola y Escrivà de Romaní, va donar la seva segona conferencia ressenyant aquesta excursió, oficialment realitzada, y de la que ja donàrem compte en son dia. En aquesta segona part, y ab l'ajuda de nombroses projeccions fotogràfiques, va descriure 'l Sr. Barnola tot el recorregut de desde 'l pla de Sotllo, sota la Pica d'Estats, vers Areo y les valls andorranes, sortint-ne per Soldeu y Hospitalet pera dirigir-se a Cerdanya y vall de Ribes, ont va finalitzar aquella excursió.

EXCURSIONS PER LA CONCA DE TREMP, ALT PALLARS Y FRONTERA D'ANDORRA. ASCENSIÓ AL PIC DE SALORIA. — El dia 11, D. Ceferí Rocafort va donar una interessant conferencia, fruit de les seves excursions per aquells endrets, que va anar ressenyant, seguint les riberes del Noguera Pallaresa y de sos afluents, la frontera andorrana y la montanya de Saloria, ab l'ascensió al qual pic va acabar el Sr. Rocafort la ressenya de sa excursió, que va acompanyar ab la projecció de nombrosos clixés fotogràfics.

EXCURSIÓ PER ASTURIES. ASCENSIÓ A LA PENA SANTA. — En la sessió del dia 18, el reverent D. Jaume Oliveras va ressenyar una de les seves nombroses excursions montanyenques, descrivint les valls y paisatges de la regió asturiana y remuntant-se per les seves alteroses serres y esquerpes fondalades, incloent a la seva descripció, ben agradosa y pintoresca, l'ascensió al cim de Pena Santa, presentant gran nombre de clixés d'aquelles regions, que s'anaren projectant durant el transcurs de la sessió.

Una visita als castells francesos de Concy, Pierrefonds y Blous. — D. Emili Llatas va ocupar la tribuna, en la sessió del dia 25, pera ressenyar la seva excursió-visita a diferents castells francesos originaris de l'Edat mitjana. Començà ab un estudi dels castells primitius y de llur successiu desenrotllament, pera anar a parar a l'estudi concret y detallat d'algunes d'aquestes construccions militars existents encara avui dia a la veïna república francesa, fent una detallada descripció dels mateixos y presentant-ne gran munior de vistes fotogràfiques.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

El dia 12 va inaugurar, aquesta Secció, les tasques del present mes, dedicant la seva primera sessió a la bona memoria de l'eminent literat y notable folk-lorista D. Manel Milà y Fontanals. Va començar la sessió ab un parlament d'obertura del seu president, D. Ramon Miquel y Planas, y un altre de D. Rossend Serra y Pagès, que féu un estudi-repas de les obres den Milà, considerant-lo com un dels primers apòstols del folk-lore català. Seguidament la senyoreta D.ª Manela Fina y Vergés llegí un seu treball sobre les cançons populars recollides per aquell eximi literat, de les qua va cantar-ne varies la senyoreta D.ª Adela de Cots y Verdaguer, acompanyada al piano per la professora senyoreta D.ª Pilar Rodon, cloent-se aixís aquesta interessant y atractívola sessió.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

El dia 9 d'aquest mes de Novembre 'l nostre consoci D. Pelegrí Casades y Gramatxes va reprendre les converses setmanals que desde fa alguns cursos ve donant en el nostre Centre desenrotllant tot un curs o estudi sobre Arqueología. En aquesta primera conversa del mes actual va anunciar que durant el mateix anirien dedicades, les conferencies successives, a l'estudi de l'Esculptura grega en el període clàssic.

Seguint la consuetut dels cursos anteriors, y atesa l'extensió d'aquestes conferencies, ens limitarem a publicar el programa de cada lliçó o conversa. Veus-aquí 'l referent a les donades durant aquest mes.

Dia 9. *Conversa CXXVIII.* Primera de l'Esculptura grega en el període clàssic. — Antecedents. — Causes de l'evolució artística en aquest període. — Antigues escoles dòriques, dòriques y àtiques, precursores del mateix. — Caràcter respectiu de llurs obres y influencies en les del classicisme. — Atenes en el segle V abans de Jesucrist com centre de la cultura helènica. — Mestres y escoles de transició. — Exemplars que 's conserven.

Dia 16. *Conversa CXXIX.* Les esculptures del temple de Zeus a Olimpia. — La ciutat y el temple en el segle V abans de Jesucrist. — Les esculptures de les metopes dels frontons del temple d'Olimpia. — Estudi crític: — Autors y escoles a que pertanyen dites obres esculptòriques. — L'*Auriga* de Delfos. — Els grans mestres esculptors Myron y Polyelet. — Idea de les obres que s'han salvat d'aquests artistes insignes.

Dia 23. *Conversa CXXX.* Fidies. — Datos biogràfics. — Obres d'aquest artista. — Esculptures del Partenon.

Dia 30. *Conversa CXXXI.* Els relleus del temple de Teseu a Atenes. — Llur estil y caràcter. — De les esculptures d'Erecteu y del temple de la Nike Aptera. — Dels mestres emuls de Fidies. — Alcamenes y altres artistes de l'escola àtica d'últims del segle V abans de Jesucrist.

Totes aquestes converses públiques s'han vist força concorregudes. En totes elles les esplicacions del Sr. Casades van acompanyades de projeccions fotogràfiques dels principals monuments que van essent objecte d'estudi.

NOVES

Festa Inaugural del «Centre Excursionista de Terrassa».—Tal com havia sigut previament anunciat, el dia 6 del passat Novembre va celebrar la seva festa inaugural aquest nou «Centre Excursionista», de la constitució del qual haviem ja donat compte en un dels nostres passats números. Ab dit motiu varen congregarse a l'històrica ciutat de Terrassa un bon nombre de companys excursionistes, pertanyents, en llur majoría als Centres de Barcelona, Manresa y Sabadell, y que, acompanyats dels bons amics d'aquella ciutat, van passar a visitar les Cases Consistorials, l'Escola Industrial, el «Circol Egarenc», el «Casino del Comerç», la parroquial iglesia y les monumentals iglesies romàniques de Sant Pere de Terrassa.

L'acte inaugural va tenir lloc al local de l'«Agrupació Regionalista» desprès del dinar que va fer-se a l'Hotel Peninsular, y en el qual va regnar un gran esperit de franca germanor. Desprès de breus paraules de salutació y companyerisme del president de l'«Agrupació Regionalista», y d'un expressiu parlament de D. Eduard Giralt, que ho es del «Centre», les tasques oficials del qual allavors s'inauguraven, aquell va concedir la presidencia a D. César August Torras, que hi havia anat junt ab una molt nodrida representació del nostre Centre Excursionista. Ocupaven igualment lloc a l'estrada presidencial el nostre secretari, D. Fidenci Kirchner; la senyoreta D.ª Manela Fina y Vergés, que ho es de la nostra Secció de Folk-lore; els Srs. Capella, Cadevall, Ferrer y Palet y Barba, de Terrassa; y els representants del «Club Montanyenc» y de la Secció d'Esports del «Centre Autonomista de Dependents del Comerç y de l'Industria», de Barcelona, y dels Centres Excursionistes de Manresa y Sabadell. Feren ús de la paraula, a més de D. Francisco Capella, que en sa qualitat de secretari va llegir la *Memoria* dels treballs realitzats pera la constitució d'aquella entitat, els Srs. Cadevall, Ferrer, Dalmau, Palet y Barba, Gari-Montllor, Pascual, que portava la representació dels companys de Mataró, Manela Fina; y Torras, que va resumir exposant l'origen, el caràcter, la finalitat y les tasques propries de les societats excursionistes catalanes, vivificades totes elles per un pur y desinteressat sentiment patriòtic.

Seguidament l'«Escola Choral», dirigida pel mestre Llongueras y formada per totes ses seccions, va entonar un aplec de cançons catalanes cloent aixís aquella simpàtica festa, que tan bones recordances ha deixat.

Repetim les nostres afectuoses salutacions y corals oferiments al novell «Centre Excursionista de Terrassa.

ALTRA FESTA INAUGURAL.—El dia 20 del propri mes de Novembre, el «Centre Excursionista del Vallès», domiciliat a Sabadell, va celebrar la festa inaugural del present curs ab el mateix lluiment que en els dos anys anteriors. L'acte tingué lloc a l'espaiós saló del «Centre Català», ple de nombrosa y distingida concorrencia, entre la que's destacava un ramell de gentils sabadellenques.

Va comensar la festa al caient de la tarda, arribats que foren els senyors D. César A. Torras, Eduard Vidal, Guillem de Barnola, Francisco X. Parés, Fidenci Kirchner y Martí Botey, de la Junta Directiva del nostre CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, que, acompanyats de gran nombre de consocis, van assistir a dit acte en senyal de consideració y companyerisme. Ocupà la presidencia, després de breus paraules de salutació de D. Joan Montllor y Pujal, (l'infadigable y entusiasta president d'aquell Centre), D. César A. Torras, qui tenia a sos costats els senyors Ribera, en representació de l'Ajuntament; Folguera y Duran, diputat provincial; Ullés, pels companys de Terrassa; Sarradell, pel «Club Montanyenc», y altres varis.

A continuació de la *Memoria* del secretari accidental, D. Antoni Miralles, donant compte de la tasca cultural realitzada durant la darrera anyada, l'esmentat Sr. Montllor va llegir un bell parlament, sentit cant d'amor a la Natura, himne a la bellesa y a l'atractibilitat de la tardor, estació, com totes les demés rublerta de vida y alegría, que'ns ofereix hermoses impressions, emocions sentides, que'ns va trasmetre 'l Sr. Montllor ab sa parla escaienta y son florit llenguatge, que li meresqueren una forta ovació.

Després de donar-se compte, pel Sr. Manel Molins, del resultat del Concurs obert pera premiar el millors projectes de distintius, varen fer ús de la paraula els nostres consocis senyors D. Emili Llatas y D. Fidenci Kirchner; la senyoreta D.ª Dolors Miralles, que pronuncià sentides y encoratjadores paraulas endreçades principalment a les dònes a fi de ferles interessar per l'obra de l'excursionisme; el cronista de Sabadell, D. Manel Ribot y Serra, que llegí la nota folk-lòrica que publiquem en altre lloc del present número; D. Baltasar Serradell, que parlà en representació de «Club Montanyenc», de Barcelona; D. Manel Folguera y Duràn, qne pronuncià un sentit y patriòtic parlament ple de galanures y encoratjaments; y el nostre president, Sr Torras, qui va resumir, glosant lo dit pels demés y extenent-se en consideracins sobre l'obra colectiva de l'excursionisme y sobre les tasques a realitzar pel proper Congrés Excursionista de Lleida.

Les nostres felicitacions al «Centre Excursionista del Vallès», junt ab els nostres desitjos d'una anyada ben profitosa.

PELS VINENTS CONCURSOS HIVERNENCS.—Tal com indicàrem en el darrer

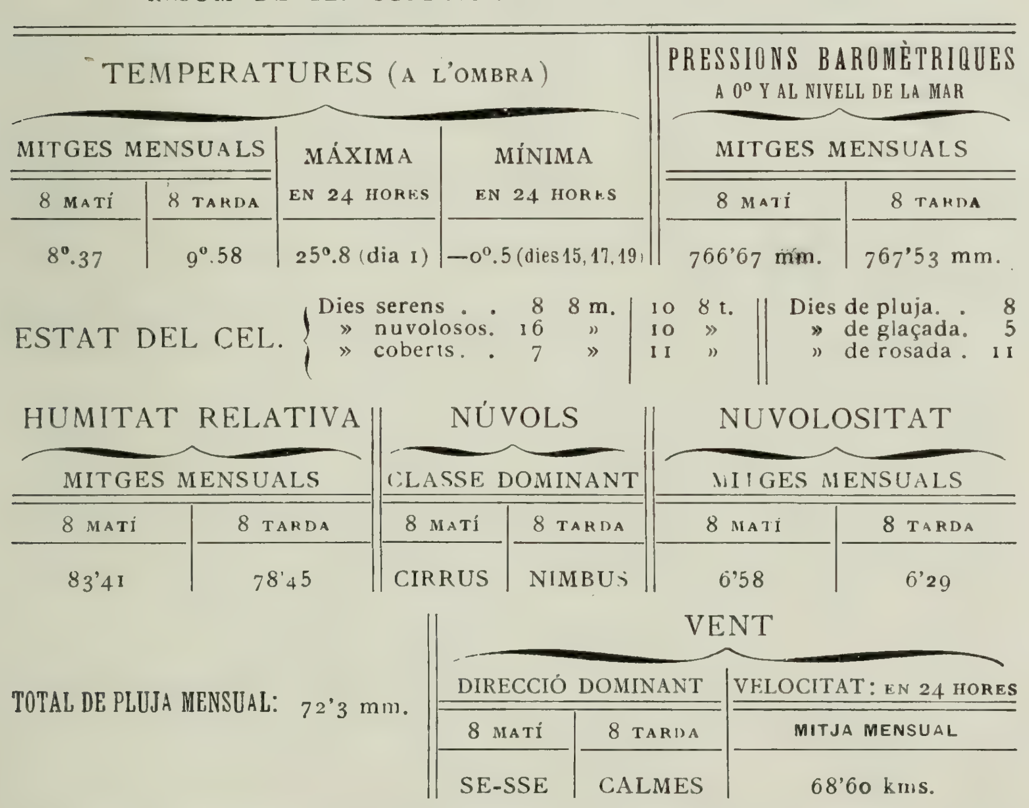
número, van avançant els preparatius que realitza la Secció de Sports de Montanya del nostre Centre, referents a l'organització de la gran setmana esportiva que tindrà lloc a les valls de Ribes y la Molina durant els dies compresos entre ·l 29 de Janer y el 5 de Febrer propers. L'entusiasme que regna a Ribes y entre ·ls companys y aficionats als esports de neu, de Barcelona, es penyora de l'èxit que segurament tindrà aquesta nova manifestació esportiva y cultural.

El cartell anunciador, degut al Sr. Llongueras, està cridant força l'atenció; y la Junta Directiva està ultimant ja tot lo referent a la celebració del concursos, festes y excursions, junt ab els companys de Ribes. En el número vinent publicarem tots els programes, datos y noticies sobre dites festes que pugan interessar als nostres llegidors.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARAN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES D'OCTUBRE

TEMPERATURES (a l'ombra) — Mitges mensuals, 8 matí	Mitges mensuals, 8 tarda	Màxima en 24 hores	Mínima en 24 hores	PRESSIONS BAROMÈTRIQUES a 0° y al nivell de la mar — Mitges mensuals, 8 matí	Mitges mensuals, 8 tarda
8°.37	9°.58	25°.8 (dia 1)	—0°.5 (dies 15, 17, 19)	766'67 mm.	767'53 mm.

ESTAT DEL CEL.		8 m.	8 t.		
	Dies serens . .	8	10	Dies de pluja. .	8
	» nuvolosos.	16	10	» de glaçada.	5
	» coberts . .	7	11	» de rosada .	11

HUMITAT RELATIVA — Mitges mensuals, 8 matí	8 tarda	NÚVOLS — Classe dominant, 8 matí	8 tarda	NUVOLOSITAT — Mitges mensuals, 8 matí	8 tarda
83'41	78'45	CIRRUS	NIMBUS	6'58	6'29

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 72'3 mm.

VENT — Direcció dominant, 8 matí	8 tarda	Velocitat: en 24 hores, mitja mensual
SE-SSE	CALMES	68'60 kms.

Observacions particulars. — El dia 1, a les 7'45 h. tarde; y el dia 2, a les 3'30 hores tarde, s'experimentaren oscilacions seismiques de poca intensitat.

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE NOVEMBRE

TEMPERATURES (A L'OMBRA)				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES A 0° Y AL NIVELL DE LA MAR	
MITGES MENSUALS		MÀXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
4°.93	5°.47	17°.5 (dia 13)	—6°. (dia 17)	765'90 mm.	765'95 mm.

ESTAT DEL CEL					
Dies serens . .	4	8 m.	10	8 t.	Dies de pluja . . 23
» nuvolosos.	10	»	2	»	» de neu. . . 4
» coberts . .	16	»	18	»	» de rosada. . 5
					» de glaçada . 10

HUMITAT RELATIVA		NÚVOLS		NUVOLOSITAT	
MITGES MENSUALS		CLASSE DOMINANT		MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA
88'36	85'70	NIMBUS	NIMBUS	8'06	6'56

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 148'7 mm.

VENT		
DIRECCIÓ DOMINANT		VELOCITAT: EN 24 HORES
8 MATÍ	8 TARDA	MITJA MENSUAL
SSE.	NNE.	62'10 kms.

J. S. S.

El dia 25 de prop-passat Novembre va morir a la nostra ciutat el nostre benvolgut consoci Francisco X. Tobella d'Argila, fundador y director de *L'Art del Pagès*, que venia publicant desde 'l 1877, y un dels primers que va córrer a allistar-se en els rengles de l'excursionisme català. Fou el primer president de l'«Associació d'Excursions Catalana», constituïda l'any 1878; y va distingir-se sempre pel seu caràcter bondadós y atractívol, pels seus grans coneixements en assumptes agrícoles, per les seves dots d'expert periodista, y pel seu entranyable amor a totes les coses de la nostra terra, que féu d'ell un dels més fervorosos y constants catalanistes que han lluitat per les reivindicacions patries. (D. E. P.)

Barcelona.— Tip. «L'Avenç»: Rambla de Catalunya, 24. — Telèfon 115

INDEX ALFABETIC

NOMS PROPRIS

(ELS NÚMEROS INDIQUEN LES PLANES)

NOMS TOPOGRAFICS *

*) En aquest Index consten solament tots els noms topogràfics citats en aquest volum com a llocs visitats o descrits en el mateix, sens les repeticions contingudes en un mateix solt o article.

TAULA GENERAL

de l'alt Llobregat, p. 183. — Als cingles de Tavertet y riera de la Gorga, p. 184.—A Tàrrega, Vilagrassa, Verdú, Ciutadilla, Vallfogona de Riucorb, Vallbona de les monges y Montblanc, p. 200. — Al Pallars y Andorra. Ascensions a la Pica d'Estats y al Peiraforca, p. 246. — A les serres compreses entre ·l Puigmal y els pics de l'Infern, p. 249. — A Camprodon, Ull de Ter, Nuria y Ribes, p. 249. — A les coves de Rialp, p. 249. — A l'alt Bergadà, serres del Moixaró y Cerdanya, p. 324.

— Visites (Secció de Fotografia) : Al Laberinto, p. 159. — Al Museu del Parc, p. 249. (Secció d'Arquitectura) : Als cellers del Sindicat «Alella Vinícola», p. 63. — A la casa de Bell-esguard, p. 63. — Al teatre y fossos del Liceu, p. 63. — A la casa-torre dels senyors marquesos de Casa-Brusi, p. 63.

— Sessions oficials : Juntes General Ordinaria y de Seccions, p. 63 y 199. — Sessió inaugural de curs, p. 299. — Sessió necrològica pera honrar la memoria de Mn. Norbert Font y Sagué, p. 324.

— Conferencies : El Lawn tennis, per Arthur Leask, p. 30. — L'iglesia de Santa María de Castelló d'Empuries, per Geroni Martorell, p. 30. — Costums públiques y privades de l'Edat mitjana, viatges, per Daniel Girona y Llagostera, p. 30. — Les rondalles populars catalanes den Pau Bertran y Bros, per Ramon Miquel y Planas, p. 30. — Una visita a la tomba de l'escriptor català Fra Anselm Turmeda en la ciutat de Tuniç, per Joaquim Miret y Sans, p. 31. — La volta al món. Per la India, per Olaguer Junyent y Adolf Mas, p. 31. — La planeta Març, per Josep Comas y Solà, p. 61. — Una excursió a Galicia per Francisco Blanch, p. 61. — Indagacions paletnològiques. Estació neo-paleolítica de Ciurana, per Josep Massot y Palmers, p. 61. — Les creencies populars en els esperits, per Rossend Serra y Pagès, p. 62. — Una excursió a la costa brava catalana, per Ferran Agulló y Vidal, p. 95. — Excursions artístiques per Melilla y sos voltants, per Josep Rovira y Mestre, p. 95. — Excursió per algunes ciutats de Grecia durant la dominació catalana, per Antoni Rubió y Lluch, p. 95 y 126. — Costums y caràcter del Riff, per Josep Rovira y Mestre, p. 95. — Excursions per les riberes del Essera y Vall d'Aran y ascensió al Pic d'Aneto, per Francisco X. Parés y Bartra, p. 126. — Historietes barcelonines, per Ramon Nonat Comas, p. 127. — La fotografía dels colors, per Bonaventura Solà, p. 127. — Origens, progressos y conquestes de la Fotografía, per Alfred Bosch, p. 127. — La comarca d'Olot, per Cesar A. Torras, p. 157. — Impressions d'un viatge a Grecia, per Ramon d'Alós, p. 157. — Una excursió a Noruega y al Spitzberg, per Lluís Llagostera, p. 158. — Una excursió al país de les tradicions. Suiça germànica, per Rossend Serra y Pagès, p. 158. — Costums barcelonines, per Ramon N. Comas. p. 158. — Els clixés d'art del C. E. de C. per Emili Llatas, p. 159. — Utensilis y material fotogràfic més convenient als aficionats, per Alfred Bosch, p. 159. — Costums de l'Edat mitjana. Habitacions senyorials y castells; cerimonials, per Daniel Girona, p. 185. — Empleu de la vegetació en les urbanitzacions modernes, per Guillem Busquets, p. 185. — Corrent per Asturies, per Josep M.ª Co, p. 185. — Una excursió als cingles de Tavertet y riera de la Gorga, per Eduard Vidal, p. 186. — El darrer rei de la Casa de Barcelona, Martí «l'Humà», per Joaquim Miret y Sans, p. 186. — Extinció del Casal de Barcelona y capvespre de la Nacionalitat catalana, per D. Girona y Llagostera, p. 186. — Impressions fotogràfiques d'una excursió al monastir de Piedra, per Jaume Riera y Colom, p. 186. — Cançons lituàniques, per Fidenci Kirchner, p. 186. — Folk-lore d'Asturies, per J. M. Co de Triola, p. 186. — Aplec cançonístic d'Amer, per Manela Fina y Vergès, p. 187. — Tres dies a Salamanca, per Joaquim Morelló, p. 201. — La nit de Sant Joan al Pireneu (Puigmal), per Joan Danès y Vernedes, p. 201. — A l'entorn del Tibidabo, per Ceferí Rocafort, p. 201. — El monastir de Poblet, per

GRAVATS

EL DARRER REI DE LA CASA DE BARCELONA[1]

No fa gaire més de dos anys que·ls catalans commemoràrem un aveniment venturós, de trascendencia tant directa com intensa en el desenrotllament de la nostra nacionalitat y personalitat política. Per un inextricable decret del Destí, ens toca ara remembrar un altre fet de trascendencia totalment contraria, un fet desastrat que inicià la decadencia y obrí ·l procés de la destrucció de l'autonomía de Catalunya. La naixença de l'hereu del cavalleresc y galant príncep mort en la plana de Muret, bé deviem festejar-la encara al cap de set centuries, puix aquell nin va evitar lo que ocorregué dos segles aprés: l'extinció de la linia masculina de la dinastía nacional.

En el discurs que llavors tinguí l'honor de dir en la sessió extraordinaria endreçada per l'«Academia de Bones Lletres» a commemorar el naixement den Jaume *el Conqueridor*, fiu ja observar que era no solament el descendent directe del capdill repoblador y restaurador de la terra catalana, del comte Guifre, tronc de la gloriosa casa comtal de Barcelona, sinó que era també, entre ·ls sobirans coetanis en els reialmes de la península ibèrica, l'unic qui portava la sang hispana dels primers capitans de la Reconquesta. Aquest privilegi, otorgat per la Fortuna a Catalunya, se perllongà encara cent trenta-quatre anys més enllà de la mort de l'estrenu conqueridor de Mallorca y de Valencia. Set sobirans se succeiren després d'ell, continuant la branca principal masculina fins al bondadós y desgraciat Martí, el darrer representant directe de tant antic y noble llinatge.

1) Conferencia llegida en el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA ·l dia 24 de Maig de 1910.

Ben prop de sis centuries durà la dinastía nacional de Catalunya, y, desde ·l comte Guifre *el Pilós* fins a Martí *l'Humà*, vint-y-dos sobirans cenyiren aquella corona que un grapat de guerrers cristians havien començat a forjar en lo més enlairat del Montgrony y del Cadí. Aquesta restellera de vint-y-dos prínceps d'una mateixa niçaga constituí ·l factor més enèrgic y constant de la nostra unitat moral y material. No cal sinó recordar lleugerament l'historia política de Catalunya en l'Edat mitjana pera compendre com la formació territorial de la nostra patria fou l'obra de la dinastía den Guifre.

Tant excels llinatge no·s despedí de la patria y de l'historia ab un rebrot degenerat y odiós, o ab un imbècil. Havem de combatre tota sospita d'incapacitat, debilitat, indiferencia o degeneració del darrer rei de la casa de Barcelona. La branca directa masculina finia tant dignament com havia començat. Estudiant el regnat de Martí *l'Humà*, ens convencerem de que la fatalitat, unicament la crudel fatalitat, sens la menor responsabilitat del sobirà, fou la que obrí les portes de Cata lunya a la dissort.

No eren encara complits els quaranta anys de la mort del malaventurat monarca, quan ja escrivia ·l cronista Tomich el següent injust judici: «Aquest rey Daragó volc fer la sua fi segons hauia tenguda la sua vida, car tots temps havia trobat gran plaer que hagués en sos regnes algunes diuisions; e axí volgué que aprés sa mort se seguís, per tal com dexà la successió de sos regnes e terres a la justicia, no volent declarar la sua intenció. Si lo dit Rey ho fes per sana pensa bé anara, mas la mes part ho feu per tal que en los dits regnes e terres se seguissen assats inconvenients; e axís seguí per obra com lo dit Rey havia en son pensament. Per que en aquest cas volgué semblar a la part de la mare, qui era italiana, relaxan tota la natura de pare, e foragitant los egregis Comtes de Barcelona de la casa lur propria.» Es evident que en Tomich judicava ab gran passió, irritat encara, sens dar-sen potser compte, per la sentencia de Casp, y desfogava son sentiment patriòtic contra ·l personatge que havia estat causa involuntaria del fet. Com molts altres dels desenganyats, necessitava un cap de turc.

Però es el cas que, si no tant desatemptada com l'opinió den Tomich, una creencia en la persistent indiferencia, inacció, indecisió y fins desafecció del rei Martí per la sort dels seus pobles, anà propagant-se al mateix temps que l'exagerada dels seus defectes o anormalitats físiques. Recordi-s lo que escrigueren l'Alvar García de Santa María y en Llorenç Valla. Fins el pacífic Boades reprovava, en 1420, que no hagués volgut en Martí prendre-s la molestia de designar successor pera evitar disturbis, dient «lo que ell posquia bé haver stalviat lexant senya-

lat en son testament qui aprés dell fos rey, pux prou lon fae recordar la noble ciutat de Barcelona; mas ell nou vol, lo qual fo causa de molts grans dampnatges».

Zurita, si criticà també l'indecisió del rei Martí dient que «por estar él incierto en su ánimo, y en su indisposición y persona tan impedido, ó por la afición que tuvo al Conde de Luna su nieto—Fadric, fill ilegítim den Martí de Sicilia—reservando su deliberación y consejo al beneficio de la ventura, lo dejó todo en tanta turbación y en tan gran división y discordia que en todas las ciudades y pueblos comenzaron á prevalecer las armas», en cambi féu un curt elogi, però suficient pera donar a entendre que havia estat un bon governant: «Fué este príncipe en el regimiento de sus reinos muy justo y desde el principio de su reinado ordenó su consejo de personas muy prudentes y de gran experiencia y noticia de las cosas de sus estados.» Així fou en veritat. En Martí *l'Humà* era privadament un home honest, erudit, lletrat, estudiós y inclinat sempre a la clemencia; y, com a governant, manifestà superioritat respecte d'algun dels seus antecessors.

Ja abans d'heretar la corona de Catalunya y Aragó, quan no era més que duc de Montblanc, havia demostrat energía y valor militar en la reducció dels rebels de Sicilia, ont estigué cinc anys dirigint y treballant ab fortuna. Una volta proclamat sobirà, se li presentà la greu qüestió del scisma y sapigué sortejar-la, no arribant an el rompiment ab França, y ajudant, segons aconsellava l'interès polític, al papa aragonès. Encara desplegà habilitat pera evitar que Castella variés de política, de lo que ja havia donat indicis, y que, apartant-se den Benet XIII[è], afavorís els projectes del papa de Roma y del monarca francès.

Les bandositats dels Lunas y Urreas en Aragó, dels Centelles y Solers en Valencia, dels Cabreres y Lihoris en Sicilia, ocuparen també fortament l'atenció del rei Martí, qui comprenia la necessitat de robustir el poder reial pera acabar ab tant debilitant y anàrquica situació; y no era certament per colpa seva si ·l primer lloc-tinent que trameté a Aragó, el comte de Denia, fracassà en la missió que portava y no fou escoltat per les parcialitats. El nomenament del segon, del prudent y enèrgic Arnau d'Erill, prova ab quanta solicitut procurava ·l rei el restabliment de l'ordre públic. Quan el virrei Erill increpà a l'arquebisbe de Saragoça perquè protegia a clergues perseguits per rebels y avalotadors, el monarca, lluny de reptar al virrei o d'esporugir-se y contemporitzar, endreçà una filípica al poderós prelat, dient-li d'una manera tant seriosa com aspra: «Pensavamos haver confianza que por celo de justicia e servicio de Dios e nuestro dariades tal exemplo de vos que

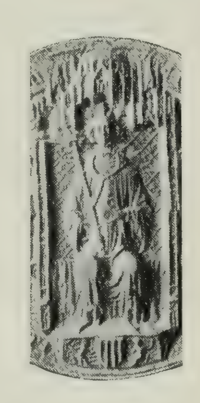
nos fariades conoscer que a vos placia la justicia e havemos visto de cada dia el contrario, car vos defendedes los criminales e celerados no solament en vuestros lugares e en vuestra casa mas encara en nuestras proprias ciudades.»

Sempre que era proceent parlava ab aital severitat y dignitat. En 1402 tingué coneixement de que·ls habitants d'Almansa, població del regne de Castella en la ratlla ab el regne de Valencia, molestaven als d'Aiora, que era del darrer, privant-los de conreuar y fer pasturar bestiar en el terme de Campo, junt a la frontera, ab la mala intenció d'anar-sel anexionant. Comunicà tot seguit un ultimàtum als d'Almansa pera que desistissin de la llur pretensió: «E som no poch maravellats—deia el rei Martí—que vosaltres vos entrametats de res que sia de nostre regne e com açο toch molt singularment Nos e nostre interés e apres la preheminencia e emprius del dit regne nostre, e a nos solament se pertanga guardar e defendre axi com a Rey e Senyor del dit Regne los termens, limits e mollons de aquell com a cosa nostra propria e anexa a nostra reyal corona, per tal ab la present vos requerim que daçí avant no perturbets ni inquietets los vehins e habitadors de la vila de Ayora en la sua justa e antiga possessió... en altra manera, si lo contrari attemptavets fer, ço que no creem, certificam vos que Nos axi com aquell qui no volem fallir a la defensio dels limits e mollons de nostres regnes... hi provehirem de tals remeys quels habitadors de la vila de Ayora usaran en lo dit terme de sa antiga possessió e los limits de nostre regne no seran per vos ne per altres restrets ni en alcuna part de aquells disminuits.» Ab un llenguatge tant imperatiu y brau sabia defendre ·l territori nacional.

Ja llavors se manifestaven tendencies invasores y absorbents per part dels castellans, y això ho podem descobrir en molts documents d'aquell temps. Un vui presentar-ne ont ben clarament ho declara ·l rei Martí. En el mes de Maig de 1400 escrigué a Mossèn Johan de Roncesvalls, batlle general del regne de Valencia dellà Sexona, lo següent:

«Entès havem que les guardes e altres officials de Castella e de Murcia frontereiats an nostra Senyoria vers les parts de Oriola et altres de la batllia a vos comanada, fan algunes extorsions e exaccions de moneda et daltres coses de nostres sotsmeses, vulles que aquelles traguen de Castella vullas que les hi meten, les quals extorsions e exaccions nos fan ni son acostumades fer per nos ne per altres officials e guardes nostres contra castellans ni bens lurs. E es cosa fort desavinent e iniusta que nostres naturals sien tractats per castellans axi dampnosament o en altra manera que castellans no son

tractats per nos ne per nostres gents. Et jatsia que haiam axi com deuem hauer affecció sencera a tot ço que es de nostre molt car nebot lo rey de Castella, empero no desuiam de caritat ordenada si manam que en aytals coses les sues gents sien tractades per les nostres en aquella manera que les nostres gents son tractades per les sues, per que us dehim et manam de certa sciencia que en per aquella manera que les dites guardes e officials de Castella usaran es captendran vers nostres sotsmeses, usets vos e us captingats dels castellans et de lurs bens per via de semblants exaccions dins la dita batllia, haventvos en aço tempradament, de guisa que en res ne per res no puxa esser allegat vos sobrepujar manera, mas servar lur propria ley per una matexa semblant vicissitut, sino seria imputat a vostra culpa.» Mai no deixava ·l rei Martí de recomanar prudencia, equitat, moderació, fins en els moments en que estava obligat a decretar venjances y repressalies.

Imatge del rei Martí *l'Humà.* (Secció del segell major, colecció Sagarra. Diàmetre de l'original, 125 milímetres.)

Podriem aduir multitut de lletres sues pera justificar com volia evitar les causes de l'immoralitat administrativa; però, essent tant poc l'espai d'una conferencia, me limitaré a transcriure-n una assats curiosa y que té alguna oportunitat pera ·ls ciutadans. Semblen, els regidors moderns, fets de la mateixa pasta que·ls mig-evals: «Don Martin por la gracia de Dios, rey; a los fieles nuestros los jurados e hombres buenos de la Ciudat de Taraçona qui agora son o por tiempo serán salut e gracia. Entendido havemos por personas dignas de fe que aquexa ciudad e la cosa publica de aquella no yes assin bien regida como se convendria e aquesto por tal que son en aquella mesos e constituidos en jurados personas de bandos de la dita Ciudat en tanto que las ditas personas queriendo dar favor cadaunas a su partida torna aquesto en grant dampnage destruccion de la dita Ciudat. Por aquesto, querientes provehir segund se pertenesce a tan grant indempnitat e danyo, queremos e a vosotros e a cada uno de vos dezimos e mandamos expressament et de certa sciencia dins incurrimiento de nuestra ira e indignacion que daqui avant vos guardades de meter ni esleyr en la dita Ciudat personas que de V anyos entaqua hayan feyta part en los bandos de aquella, antes hi esleynt personas comunas et tales que no sian afectadas mas a la una part que a la otra, por tal que la dita Ciudat ne sia bien regida; e si por aventura tales personas e en tanto nombre no si troban, esleyt en jurados de aquella tantas de una part como de otra por tal que entre ellos sea egualdat servada, e que la dita ciudat sia de

todos periglos e males que encorrer pudiese preservada. E aquesto por res no mudedes o allonguedes si las ditas penas cobdiciades squivar habiendovos en tal manera en las ditas cosas quen seades dignos de laor. Dada en Valencia a XX de febrero en el anyo de la natividad de nuestro senyor MCCCCIII.» De manera que, en el segle XIVè y començaments del XVè, ja hi havia Ajuntaments polítics, y el conciliador monarca no trobà solució més pràctica, pera refermar una mica l'ordre administratiu, sinó imitant la justicia de Salomó, puix que, romanint la classe neutra esquerpa y indolent com avui, lo més prudent fou concedir igual participació a abdues parcialitats.

Però, aquell sobirà qui disposava ab tanta energía en les coses de bé públic, quan se tractava del seu interès personal o d'afers en els qui no apareixia clar y fonamentat son dret, o son concepte, tornava-s humil, suau, transigent. Vui aportar dos exemples de tant digne y lloable conducta, assats diferent de la que tingué son pare, el rei *Cerimoniós*.

Al començar a regnar havia trobat en completa desorganització ·l patrimoni de la corona. No sols les despeses per les guerres de Sicilia y Sardenya havien buidat les caixes del Tresor reial, sinó la corrupció dels matexos oficials qui administraven aquell patrimoni reduiren les rendes a molts menys de la meitat. En 1397, el procurador reial en els comtats de Rosselló y Cerdanya, en Pere Vidal, fou denunciat y processat per les més greus abusions. No solament exigia dels castlans y altres funcionaris que li firmessin rebut del total salari, quan no més els ne satisfeia una petita part, però anotant l'import complert en els llibres de comptes, sinó que, a l'arrendar els drets y fruits, simulava encant y ho adjudicava a servidors seus y també enagenava terres a altres persones per preus insignificants y rebent fortes remuneracions. Encara, quan el patrimoni reial sostenia algun plet ab un particular, amagava les escriptures que podien afavorir al rei y feia guanyar la qüestió al particular, mijançant un fort present. No es extrany, doncs, que, pera fer-se de moment ab moneda, el rei Martí ·s vegés en la precisió d'empenyorar les altres joies y reliquies que encara no havia deixat empenyorades son predecessor.

Dos anys després, al tractar de la seva coronació solemne en Saragoça, li eren naturalment necessaries dites coses pera donar major esplendor a l'acte; y ab tota humilitat y cortesanía, sens ergull ni menaces, escrigué a la Generalitat de Catalunya, que era qui li havia fet el préstec y qui les guardava en garantía, per si les hi volia deixar pera ostentar-les en la cerimonia, prometent retornar-les-hi tot seguit.

Els deputats del General li respongueren ab la seguent lletra, del

15 Abril 1398: «De la vostra senyoria havem rebuda una letra continent en si pregantnos que la pinta de madona Sancta Maria et lo braç de Sant Jordi et totes altres reliquies, joyes et coses qui foren de la capella del senyor Rey, les quals nosaltres per certa quantitat tenim penyora per frare Bernat Dalmau, conseller et capellà maior de la vostra Capella, vos deiam trametre; per que, Senyor, volents obeir vostres prechs, los quals son a nos manaments, encontinent la dita pinta e bras dins lurs estoigs segons quens fou liurat, a la vostra senyoria per lo dit frare trametem. Les altres reliquies, joyes et coses, Senyor, que tenim ens demanats no us podem ne gosam trametre, ans daço esperam hauer reprensio, com be sab, senyor, vostra senyoria que la moneda qui fou prestada a les penyores qui per aquella nos foren liurades, se feu per ordinació del Perlament de Cathalunya qui la donchs se tenia en Barchinona, e que nos sens ell nos desisquessem de les penyores, aço no podem ne deuem, parlant ab humil reuerencia, per que us placia Senyor, nos hauer per escusats.»

Comprengué ·l rei que·l motiu de la negativa no era sinó una excusa; y, ab tota complasencia y suavitat, sens donar-se per agreujat, insistí en la petició, oferint als deputats del General, per raó de seguretat y confiança, que·ls consellers de Barcelona serien fiadors per ell del retorn de les penyores. Ab aquesta humiliant oferta cambià la resolució dels deputats, que li endreçaren la resposta que segueix, ab data del 12 de Març de 1399:

«Molt alt e molt excellent princep e senyor: de la vostra molt excellent senyoria hauem rebuda ab humil reuerencia vna letra datada en Çaragoça sots vostre segell secret a XXVI dies de janer prop passat ab la qual nos pregats tan cordialment com podets que per ço car vos, Senyor, hauriets gran plaer que poguessets hauer lo dia de vostra benauenturada coronació, les joyes e reliquies vostres, que nosaltres tenim penyora que aquelles volguessem prestar als Consellers de Barchinona als quals vos, Senyor, scriviets daço e les prestarien a vos, Senyor, e prometrien a nosaltres que tantost passat lo dit dia les nos tornarien e vos, Senyor, prometets lus que les lus tornarets tantost passat lo dit dia, segons, Senyor, que en la dita vostra letra largament e be es contengut. A la qual, molt excellent Senyor, vos responem ab humil reuerencia que nosaltres, per seruir a la vostra senyoria e per donar loch a major honor de la dita vostra benaventurada coronació hauem liurades realment e de fet totes les dites joyes e reliquies als dits consellers de Barchinona, qui de tornarnos aquelles nos han feta seguretat bastant.»

Quasi al mateix temps el rei Martí s'ajupia a un altre refús de la

Generalitat, perquè tenia prou bondat y prudencia pera no entrar en vies d'arbitrarietat y violencia si la raó no li pertanyia. Havia vingut a Catalunya un servidor del duc de Berry, fill del rei Joan II de França. Quan tractà de tornar-sen a la seva terra, pregà al nostre sobirà que manàs als deputats de Catalunya que no li exigissin drets y imposicions de la Generalitat per sortida de les seves robes, besties y altres objectes que portava. El rei Martí, desitjós de complaure a un diplomàtic, y creient bonament que tenia facultat pera disposar aitals exempcions o franquicies, expedí lletra de manament en aquests termes:

«Lo Rey.

»Com lamat nostre Mossen Asbert de Puigchalm, camerlench nostre e del rey de França e conseller del Duch de Barry, de present entena anar al dit Duch de consentiment nostre, volem eus manam quel dit Mossen Asbert ab ses besties, diners e robes lexets passar e exir de la vila de Perpenya sens pagar dret algun de General ni de leuda. Noresmenys vos manam que li façats restituir e tornar per los cullidors del General e de la leuda ço que li feren pagar laltre vegada con passa per la dita vila vinent a nos, car cert es que nostres camerlenchs no son tenguts ni han acustumat pagar semblant dret e per la dita rao volem axi per justicia esser fet. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XX dies del mes de janer del any de nostre senyor MCCCXCVIIII.»

Com sempre ·ls cortesans y servidors són més reialistes que·l rei, sembla que·l governador del Rosselló donà més amplitut encara al manament del monarca, advertint a la Generalitat que aquella exempció d'imposicions otorgada a l'enviat del duc de Berry devia regir en lo successiu en favor de tots els oficials del sobirà. Davant de semblant desconeixement o menyspreu dels privilegis y facultats de la Generalitat, els deputats acordaren un refús categòric, redactat en uns termes valents y altívols que constitueixen una nova prova de com sabia tots temps aquella excelsa institució, qui encarnava la verdadera autonomía de Catalunya, defendre ·ls drets y l'organització administrativa de la terra. Heus-ací l'acord pres a 15 de Març del propri any 1399:

«A la qual letra responem — diuen els deputats — en la manera següent: Primerament en lo fet de Mossen Asbert de Puychalm damunt dit, que nosaltres volem que ell pach dret de entrada e exida de totes coses que metra o traura en o del principat de Cathalunya segons les ordinacions fetes per Corts generals de Cathalunya, no contrestant en res la dita letra del senyor Rey, car lo senyor rey no

es franch de pagar los dits drets e per consegüent non pot fer franc altre, parlant totstemps ab Reverencia de la sua senyoria. Mes avant volem que lo manament que ha fet mossen lo Governador de Rosselló als cullidors de les generalitats en la vila de Perpenya de restituir al dit Mossen Asbert los drets que ha pagat per rao de I. scapolo de drap de grana que porta de les parts de França a Perpenya, que aquell manament no sia observat e per conseguent los cullidors no sien tenguts de tornar al dit Mossen Asbert los dits drets.

»Al altre cap ço es en ço que diu Mossen lo Governador quel dit senyor Rey ha feta ara novellament ordinacio que hom de casa sua ne official seu no sia tengut daçi avant pagar drets de Generalitats e que nosaltres — els deputats — ho sabem, vos responem que nosaltres ignoram aquexa ordinacio, car si la sabiem tantost la fariem per lo dit senyor Rey metex per justicia revocar; car lo dit senyor Rey be sab que de cosa qui sia o toch o davall del General de Cathalunya, lo dit senyor Rey, parlant ab la reverencia que damunt, ne officials seus nos poden nes deuen entrametre sino aytant con ne son requests per deputats de Cathalunya residents en Barchinona.

Testa del rei Martí *l'Humà* en els croats
(24 milimetres de diàmetre l'original)
(De *Les monedes catalanes,* per J. Botet y Sisó)

»Item vos responem quel senyor Rey e la senyora Reyna, el senyor Duch e tots lurs fills e lurs companys e domestichs e totes persones de qualque lig, stament o condicio sien, qui trauran de Cathalunya o metran en aquella algunes de les robes paguen la imposicio a les persones qui cullir aquelles deputades seran e axi matex paguen de aquelles que compraran.»

El rei Marti, al veure que no tenia facultat pera atorgar aitals exempcions en dany de la Generalitat de Catalunya, no insistí, y el comisionat del Duc de Berry no tingué altre recurs que satisfer els drets d'entrada y els d'eixida.

Podriem multiplicar els exemples, però són suficients, els exposats, pera conèixer la prudencia y dretura del darrer rei del llinatge den Guifre.

Mes, si són els documents de la propria cancellería reial els qui demostren les bones condicions de governant que tenia ·l rei Martí, els mateixos documents, ben relacionats y estudiats, són els qui han vingut a vindicar-lo dels apòstrofs y dels blasmes llançats inconsideradament per cronistes y historiaires per suposar que no volgué preocuparse de la designació d'un successor y que no s'interessà prou en evitar per aital qüestió disturbis y desgracies als seus pobles. Les darreres investigacions han desmentit an en Tomich y als qui després d'ell blasmaren al desgraciat monarca, presentant-lo com a un aficionat a xarades y endevinalles, divertint-se en que·ls amics rumiessin y disputessin.

En Giménez Soler, qui féu detinguda investigació sobre est punt y qui donà a llum no més que alguns dels molts documents aplegats y referents a la qüestió, va justificar, en la monografía *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel*, publicada en 1899 per la «Reial Academia de Bones Lletres», que·l rei Martí temia l'extinció de la seva familia, manifestant-ho en lletres íntimes, en les quals excitava al seu fill a que cuidés molt de la seva sanitat, li pregava que, malgrat els afers d'estat, visqués ab la muller y fes continua vida marital, y li expressava la major alegria al saber que li havia nascut un noi, havent-se preocupat fortament, ja abans del naixement del nét, en cercar en Aragó una bona dida y en trametre-la a Sicilia. Quan el governador de Mallorca li comunicà la noticia, li respongué, ab data del 12 de Febrer de 1407: «Vostra letra havem reebuda per la qual nos havets certificats de la desijosa e consolatoria nativitat de nostre molt car net... jatsia per letres de alguns altres ho sabessem; emperò, no axi certament ne clara com per la dita vostra letra, de la qual e de la bona nova en aquella contenguda lo nostre sperit es tant consolat e alegrat que bonament per letra especificar no poriem, per tal com es la mellor nova que nos esperavem e podiem haver, e pregam la divinal potencia quel faça viure e regnar longament e virtuosa apres nostres dies e del nostre primogènit.» Y tant ansiós estava d'assegurar la continuació de son llinatge, que, quan aquell nin no comptava més de mig any d'edat, ja tractà de casarlo. Però ·l nét va morir tot seguit, potser a la primería d'Octubre del citat any 1407. Començà llavors altra volta a sentir fort neguit pera rebre noves de que la nora tornés a trobar-se en estat interessant, y encarregà a Siguer de Perapertusa, a l'anar-sen aquest cap a Sicilia, manifestés a dita

senyora que quan puga rebre esta falaguera noticia «ne haurá fort gran consolació». Però ·l rei de Sicilia, qui era fòra de Catalunya desde 1405, partí d'allí pera vindre a veure al seu pare en 1408. Al passar per Sardenya cregué convenient aturar-s'hi pera combatre als rebels; y, arribat poc després a l'illa ·l vescomte de Narbona pera proclamar-se senyor de Sardenya, se complicà la situació, y el pobre rei pare ·s vegé colocat en l'alternativa de retardar la tant ansiada arribada del fill o d'abandonar quasi la defensa d'aquella terra. Sofria encara més perquè ·l rei de Sicilia havia partit sol y com més se prolongaria la separació de la muller més s'allunyaria l'ocasió de tindre un altre nin.

Malgrat el viu desig, Martí *l'Humà*, sentint-se sobirà abans que pare, escrigué una hermosa lletra al seu fill recomanant-li que imités als seus predecessors y procurés una nova victoria pera la corona d'Aragó y Catalunya: «Pregantvos Rey molt car primogenit que resemblant en los actes virtuosos a vostres predecessors de loabla memoria façats per guisa que la Reyal Corona de aquesta nostra et vostra casa ne reporte honor triumfal en lo mon axi com esperam fermament en la potencia diuinal la qual vos vulla conservar e endreçar en aquests e tots vostres negocis.» (Barcelona, 13 Novembre 1408.)

Es veritat que, al mateix temps, l'amor paternal li feia escriure-li altres lletres pregant-li que prengués totes precaucions per la seva salut y evitas perills y malalties. Mes tot fou inútil: el rei de Sicilia moria en Caller, el 25 de Juliol de 1409, pocs dies aprés de guanyar la batalla de Sant Luri contra ·ls rebels sards. No deixava més que un fill natural, Frederic, al qui llegà ·l comtat de Luna.

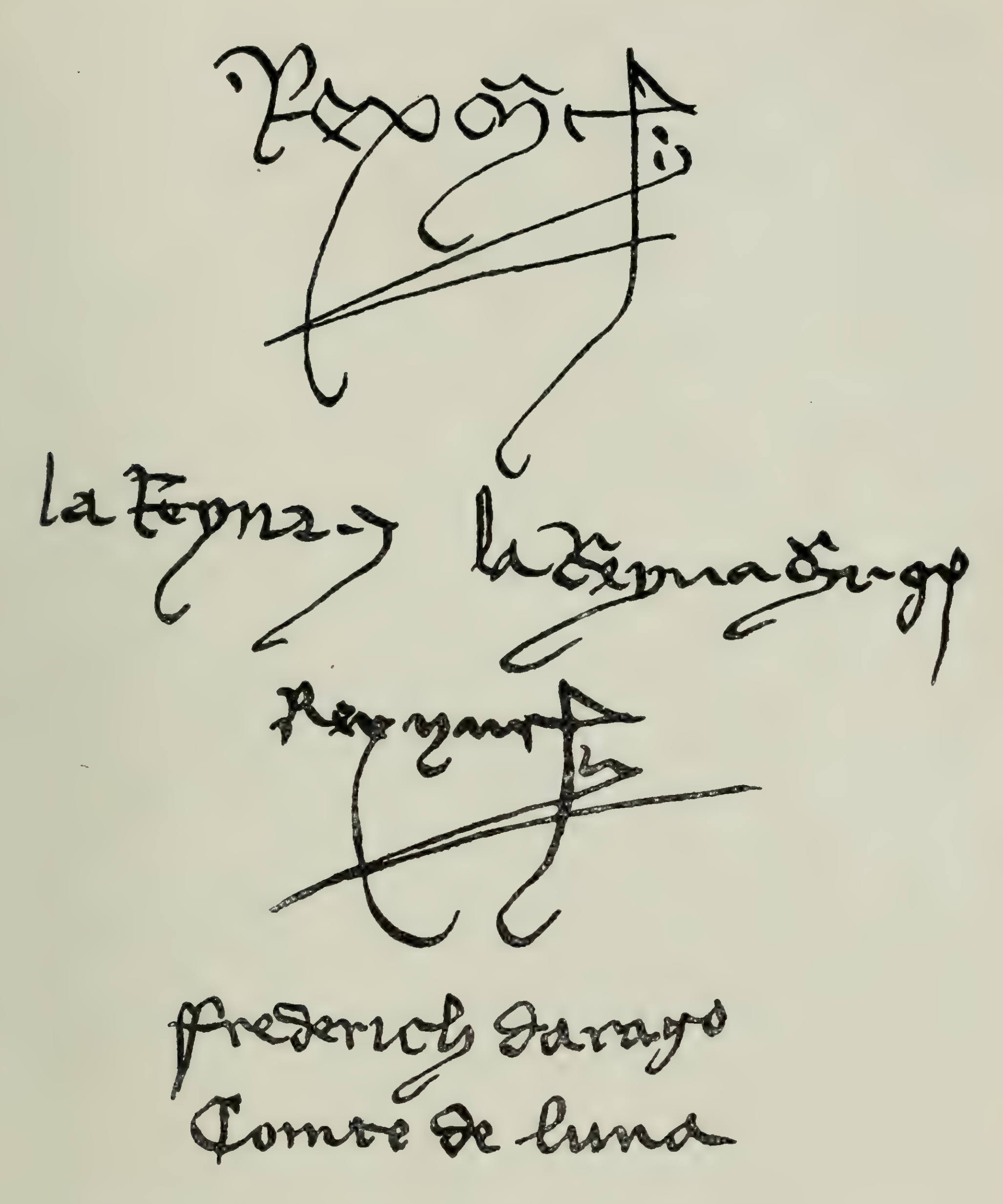
Al rebre tant inesperada nova, el rei Martí romangué desconortat y abatut, encara que, sentint l'honor de la corona, pensà en continuar la guerra proposant-se anar personalment a Sardenya. No ho realitzà perquè no l'hi permetia son estat de salut y se li presentava tot seguit la greu qüestió de la successió.

Podem calcular com se multiplicaren llavors les intrigues dels sis o set aspirants a l'herencia, y com posaven en confusió y dubte al desgraciat rei. Pera esquivar tantes rivalitats y perills, se cregué millor fer-li contraure nou matrimoni, que portà a efecte ab Marguerida de Prades el 17 de Setembre, o sia un mes y vint-y-dos dies després de la mort del seu fill.

Previsor el rei Martí, y veient que, encara que casat, ja no convenia deixar indeterminat el successor, esperant indefinidament haver un fill, pensà, o acceptà ab gust el pensament, de reunir una junta, en la que hi tinguessin representació tots els seus estats, pera examinar

els drets dels pretendents y declarar el llegítim hereu. En Giménez Soler, qui ha investigat com cap altre historiador sobre aquesta materia, afirma que la reunió de la junta fou l'obsessió del sobirà, a qui cada jorn que passava li produia greu inquietut, no sols pel retras consegüent en la resolució d'un afer que tant interessava al país, sinó perquè li impedia realitzar son viatge a Sardenya, pel que sentia viva afecció. Ja per lletra del 24 de Janer de 1410 deia als diputats del General de Valencia: «Nos havents sobirà desig axi com som tenguts envers deus e nostres sostmeses que aprés nostres dies romanguen en pau e tranquilitat nostres regnes e terres, havem deliberat en nostre sollempne consell que ab sobirana diligencia sien vist e regoneguts e ben examinats tots los testaments e codicils de nostres illustres predecessors, per tal que en cas, ço que Deus no vulla, convengués a nos morir sens fills, sapiam certament e a vosaltres e a tots los nostres sostmeses sia clar e notori a qui pertanyera la successió dels dits regnes e terres nostres. Perquè com en aquest fet vage tant que mes no poria a la salut e ben avenir vostre e de tots los altres nostres sostmeses, pregamvos axi afectuosament com podem que en continent appellets e convoquets tots los braços e staments del regne de Valencia... e aprés ab ells elegescats e trametats a nos al pus prestament que porets certes persones... les quals sien presents als dits regoneximent e examinacio ens puxen ben consellar en lo procehiment del dit fet e bona conclusió daquell.»

Lletres iguals endreçà als diputats d'Aragó y a les ciutats de tots els seus estats. A les darreríes d'Abril ja eren a Barcelona ·ls representants de Sicilia; però, per efecte de les bandositats, no havien estat nomenats els de Valencia ni·ls d'Aragó, y, frisós el rei, havia tornat a escriure als valencians el 20 y als aragonesos el 25 de Març, demanant ab urgencia ·ls comissionats. El 13 d'Abril altra lletra als deputats d'Aragó, el 22 a l'arquebisbe de Saragoça, y el 29 al bisbe de Valencia, planyent-se del retard en dits nomenaments. Era, l'obstrucció passiva, deguda a les rivalitats locals y mesquineses dels potentats d'aquelles terres. Finalment, agreujat el sobirà per tant repetit menyspreu de ses disposicions, escrigué, el 30 d'Abril, als nobles d'Aragó, una lletra notable, que devem considerar com un gran document històric, perquè atribuïa als aragonesos la responsabilitat dels danys que se seguissin de no poder establir un hereu cert. Començava recordant lo que ja ·ls havia dit abans, de que volia «por buen estamiento e tranquilidad de nuestros regnos e tierras veyer e recognoscer e bien examinar todos los testamentos e codicillos de nuestros ilustres predecessores de gloriosa recordacion, por tal que en caso lo que Dios no quiera que a nos con-

Signes del rei Martí *l'Humà*, de Maria de Luna y Margarida de Prades
primera y segona esposa d'aquell
del primogènit Martí de Sicilia y del seu fill Frederic

veniesse passar desta vida sines fillos sopiessemos ciertamente e podiessemos ordenar e a todos nuestros subditos fuese claro e notorio a qui pertenesceria la succession de los ditos nuestros regnos», y que aquesta averiguació devia fer-la una junta en la que hi haguessin representants d'Aragó y dels demés estats; però que encara ells no havien volgut nomenar-los ni trametre-ls, per quina raó ·ls commi-

nava a efectuar dit nomenament: «en otra manera certificamos vos que en absencia, incuria, negligencia e contumacia vuestra nos ensemble con los otros... de las otras tierras nuestras qui con nos seran presentes, procediremos en reconoscer, examinar e concludir el dito feyto... e con la present vos intimamos que todos danyos e inconvenientes que nel tiempo esdevenidero a nuestros Regnos... sende pudiessen seguir, lo que Dios no quiera, seran imputados daquiadelant a vosotros e a vuestros bienes e no a nos. E porque parezca en tiempo esdevenidero mandamos la present seer a vosotros presentada... e quende fagan levar carta publica por quen sea memoria en el tiempo esdevenidero.»

Un més just aprés d'aquesta lletra, morí ·l rei Martí, presentant-se ab tota crudesa la temuda qüestió de la successió a la corona, que tant havia desitjat deixar resolta; conflicte que, segons demostren els documents citats, no vingué certament per negligencia o indiferencia del monarca. Es conjectura molt justificada la de que, si hagués viscut algun temps més, haguera arribat a la designació del successor. Una observació important devem formular sobre aquest fet, desconegut fins ara fa dèu anys, que exposà y estudià en Giménez Soler, del manament del rei Martí pera constituir una junta de representants de tots els seus estats que li examinessin y resolguessin la qüestió de la successió. Observam que allò fou el precedent que serví aprés de patró, una volta mort el sobirà, pera acordar la reunió dels compromissaris en Casp. El mateix rei senyalà, doncs, el camí que va seguir-se pera resoldre ·l conflicte; però, si es veritat que hauria aprovat el proceiment, també ho es que no hauria aplaudit la sentencia. Ell volia que s'atengués, abans que tot, al millor dret segons els precedents, y no a les qualitats personals ni a les conveniencies polítiques y circumstancials.

Ni en Tomich, ni en Zurita, ni en Monfar, feren menció d'aquesta disposició reial pera constituir la junta general de representants, y, per consegüent, tampoc en Balaguer ni·ls altres historiadors no investigadors. El propri Anton de Bofarull, seguint a Monfar, parla de juntes misterioses de lletrats y de defensors dels respectius pretendents, sempre de reunions secretes o privades y sens caràcter oficial. Aitals reunions y semblants defensors y lletrats podien existir, actuar, intrigar, però mai podien constituir una junta pública, nacional; una assamblea. Y lo que·l rei Martí disposà y manà fou la constitució d'una assamblea de representants de tots els seus pobles. Això es, doncs, el nou element d'estudi que cal fer ressaltar.

Desmenteixen també, els documents, no solament la seva supo-

sada inquina o rancunia contra ·l comte d'Urgell, y l'aventurada afirmació d'alguns historiaïres de que·l rei Martí no l'hauria mai acceptat com a son hereu, sinó encara la tant bescantada preferencia pel seu nét Frederic, el bastard de Sicilia, y la resolució secreta d'adjudicar-li la successió. De lo contrari, si aquestes afirmacions fossin exactes, el rei Martí haguera representat una indigna comedia al manifestar tant gran desig per la constitució de la junta encarregada d'estudiar la qüestió; y esta simulació y falsía eren totalment impropries del caràcter bondadós, honest y recte del darrer monarca català.

Y es ben cert que·l rei Martí era no ja català pel llinatge, sinó tant o més per la afecció an aquesta terra. Era l'enamorat de Barcelona y l'amic de Catalunya. He descobert, fa poc temps, un bell elogi de la nostra ciutat fet espontaniament pel rei al nomenar dos arquitectes pera dirigir l'obra d'un nou palau que volia construir-se a Barcelona y concedir-los plena jurisdicció sobre ·ls operaris que hi treballarien. Aquest document inèdit (datat en Saragoça ·l primer de Novembre de 1397) començava ab la següent sencera admiració de la ciutat: « Nos Martinus Dei gratia Rex... Cum tam pro habitatione et solacio nostri et nostrorum illustrium successorum quam ad decorem Ciuitatis Barchinone felicis quam veluti numini dedicatam divino consiliis providam armis strenuam, fultam diuiciis et aliis multis virtutibus et excellentiis decoratam, Romanus ille Trogus inter urbes alias mundiales beatissimam in suis codicibus appellavit, construere disposuerimus et velimus quoddam insigne palacium siue castrum ante fores daraçane ipsius ciuitatis a quo nunc viridaria et prata virencia nunc dense silue et frondosa arborum nemora deliciis quidem abta modo nauigia occulorum aspectibus graciosa de loguinquis veniencia partibus et per equora maris meancia frequentatam demum decor ipsius ciuitatis et vicinorum turrim seu domorum per ipsius territoria existencium hinc et inde que visui nugatorie Ciuitatem alteram representant plene possint intuitibus placidis speculari. Et directio seu continuacio operum predictorum quorum profunda scissura in qua fundamenta eorumdem condentur nobilitatem et excellentiam dictorum operum manifestent nequeat deduci utiliter ad effectum absque dispositione ope ac opere et consilio alicuius architectoris providi, curiosi, sapientissimi et discreti qui fabrile exercicium eorumdem *sabiorte* regat et dirigat pro ut decet Tenore presentis confisi de fide, discrecione et animi probitate vestri dilecti et fidelium nostrorum Raimundi de Blanis, consiliarii et algutzirii ac Johannis Ça Bastida civis dicte ciuitatis, contituimus et deputamus vos in architectores seu operarios castri seu palatii regii supradicti...»

No content el rei ab expressar lloances de son propri sentir sobre Barcelona, hi recorda una que havia fet l'historiador romà Trogo Pompeius, y sobre això dec presentar una observació. Com demostren bé els documents publicats per en Rubió y Lluch en son diplomatari de cultura mig-eval, el rei Martí coneixia y posseïa ·l compendi del dit escriptor fet per en Justí, però no·l llibre original. Doncs bé: en el compendi no s'hi troba l'elogi de la nostra ciutat. Es d'advertir que Trogo Pompeius s'inspirà de lo escrit per Posidonius al tractar d'Espanya. La qüestió consisteix, doncs, en averiguar ont pogué veure ·l rei Martí ·l text sobre Barcelona de l'esmentat autor romà.

No recordam altre elogi de Barcelona com aquest, fet per un dels reis de la dinastía catalana y escrit solemnement en un document públic. Qui aixís parlava era ·l mateix monarca que un any abans de morir contemplava embadalit la ciutat desde les finestres de Bellesguard, veient sortir y arribar les naus, sens sospitar que una d'elles devia poc aprés portar-li la trista nova de la fi del seu fill. En Carreras Candi,[1] ha publicat la tendra lletra del rei an en Pere Torrelles, de 22 Juliol 1409, en la que li deia: «Sapiats que digmenge estants en la casa de Bellesguard e desijans saber novelles de nostre molt car primogènit e de la sua host, veem de la finestra de la nostra cambra venir una galea de les parts de levant e a cap de poc fo ab nos en Pujada quins dix que la dita galea venia de Sardenya e que portava bona nova, pero que ell encara no la sabia; e aprés fort poch, estants nos en la dita finestra veem venir mossen Jacme Roure et en Johan Barthomeu ab tres harauts fort corrents e abans que fossen dos trets de ballesta prop de la dita casa començaren a cridar *victoria, victoria Aragó et Sant Jordi*; e pujants alt faerennos reverencia ens donaren les letres que portaven del nostre molt car primogènit ens recitaren largament lo fet de la batalla — *de Sant Luri* — e de la victoria... de que haguem inextimable plaer e singular consolacio e per sobres de goig preguenmos a plorar.»

Aixís era ·l sobirà qui compartia de tot cor les alegríes y les tristors de la patria y ab tant nobles qualitats resulta dels seus propris documents el governant y l'home íntim.

L'historiador Vicenç de la Fuente ja confessa, en un treball sobre ·l compromís de Casp, que·l rei Martí era més afecte a Catalunya que no a Aragó. Certament que féu, per compliment, elogis del poble aragonès en les Corts de Maella de 1404; emperò, no s'hi descobreix l'espontaneitat, la satisfacció íntima que té l'arenga o salutació que endreçà als catalans

1) *Bellesguard, real sitio de Martin I (Boletin de la R. Academia de Buenas Letras de Barcelona,* vol. I).

en les corts de Perpinyà de 1406, obra literaria prou coneguda y admirada totstemps. Permeteu-me, no obstant, que acabi recitant-ne un troç, que millor final no puc trobar: «Diem — *dels catalans* — que la lur liberalitat han mostrada ab gran honor qual poble es en lo mon que sia axi franchs de franqueses e libertats ne que sia axi liberal com vosaltres; car Nos trobam que tots los pobles del món o la maior part son subjugats a les taxacions de lurs senyors e als donatius de lur beneplacit, exceptats vosaltres qui sots franchs daquestes taxacions; però la vostre liberalitat es tanta que podem bé dir que jamés nostres predecessors no haguessen necessitat que tots temps no sien stats per vosaltres notablement socorreguts e ajudats.» «No entengues tu principat de Cathalunya que les lahors que Nos havem dites que les digam de gent estranya, ni de gent manlevada, ni de gent que encare haia de venir, ans tota aquesta gloria e bondat dehim *de te*, ...de la cosa present.» «E per aquesta raó podem atribuir a vosaltres ço que dix Julius Cesar vinent de la conquesta Dalamanya als seus sotmeses: Alçats! alçats les vostres banderes! car dignes sots de haver la senyoria de Roma... Be donchs podem dir a vosaltres alçats! alçats les vostres banderes! car dignes sots de possehir lo Principat de Cathalunya.»

Y ara permeteu-me que, ja que parafrasejà ·l rei Martí les paraules de César en honra dels catalans de son temps, fent avui atenció a la poderosa renaixença literaria y política de Catalunya després de tres centuries d'inercia y ensopiment, apliqui jo també aquelles mateixes excitacions als presents poetes y historiaires, cridant: « — Alçats! alçats les vostres veus!... car dignes sou d'honrar la memoria del darrer rei de la Casa de Barcelona!»

joaquim MIRET y SANS

L'EXTINCIÓ DEL CASAL DE BARCELONA

E CAPVESPRE DE LA NACIÓ CATALANA[1]

La cathedral d'Elna era plena de fidels qui anaven oir l'eloqüent paraula de llur bisbe, Fra Francesch Eximeniç, de l'ordre de menors, eminent theòlech e filosoph, conreuhador eximi de les lletres catalanes, escriptor estilista, autor del *Crestià o Regiment de princeps e comunitats*, sabi en sciencies exactes e astronòmiques, de fama universal en Europa. Era a les darreríes del XIVè segle: lo bisbe Eximeniç en mitg d'un sermó contra la disolució de les costums de l'epoca llençà una predicció fatídica qui, ressonant sinistrament en les alteroses voltes de la Seu rossellonesa, féu extremir d'angoixa lo poble congregat: annonçà l'extinció propera, dins aquell mateix segle XIVè, de tots los stats christians d'Europa menys cell de la França. La nova d'aytal predicció arrivà fins la cort del Rey D'Aragó e Comte de Barcelona, En Johan I, la qual ne fou fortment trontollada e commoguda.

Donem ara un cop d'ull general dessús los fets sdevinguts d'ençà del darrer terç del XIVè segle.

L'infant En Johan mullerà per primera volta l'any 1370, essent duch de Gerona e comte de Cervera, ab Na Johana de Valois, llavors que sols tenia 20 anys, per lo qual, a fi de poder celebrar lo dit mullerament, lo Rey En Pere III, son pare, li concedí l'emancipament. Na Johana morí sobtadament a Beziers fent via devers Cathalunya. L'any 1372, lo dit infant En Johan mullerà ab Madona Matha d'Armagnac, sa segona muller, qui li donà cinch fills, dels quals tres foren

1) Conferencia llegida en el Centre Excursionista de Catalunya ·l dia 31 de Maig de 1910.

mascles.[1] Lo primer hagué nom Jaume, e fou fet avinent al rey En Pere per una lletra com segueix: «Molt alt etc. Sapia la Vostra Magnificencia que a nostra Senyor Deus ha plagut que vuy, vespra de Sant Johan Babtista del mes present, en ora de completes, la Duquesa es encayguda al setèn més ha haut fill, et, car sé que n'haurets plaer e goig, notifich ho a la vostra altea ab aquella humil e deguda reverencia que puch. Scrita en Valencia a XXIII de Juny del any MCCCLXXIIII. — Primogenitus.»[2]

Lo Rey en Pere essent en lo monestir de Poblet respongué a la dita lletra per altres dues a son fill e a la sua nora, en les quals demostra lo gran plaher que tingué; e, com sia que l'infantó es nat la vetlla de St. Johan, haia nom Johan. Lo Duch de Gerona scrigué a la Regina com segueix. «...Del nom de mon fill estich dubtant quinyserà, per tal com yo e la Duquesa haviem fet vot e promissió a Deus et a Mossenyer Sent Jacme que, si dintre I any ell nos donaven fill, que hauria nom Jacme, segons que daçó, Senyora, yo he escrit al dit Senyor Rey e a vós per altres letres. E axí, Senyora, lo dit senyor Rey e vós manatsme quiny nom haurà, que allò sen farà quen manarets, etc...» Scrita en Valencia 7 Jul. 1374.[3]

Lo 9 Juliol, lo Rey, en Barcelona, scrivia: «...E responem vos al fet del nom de l'infant que, pus vós e vostra cara filla la Duquesa diets que havets fet vot que haja nom Jacme, plau a nós que haja nom Jacme; maiorment car es nom sant et bo, et ha hauts dels nostres predecessors qui han haut aquell nom et foren Reys Sants et virtuoses; perquè ab la gracia de Déu fets batejar l'infant e haja nom Jacme.»[4] Aquest infant visqué endivès dos mesos.

En Juliol de 1376 la Duquesa de Gerona infantà altre fill mascle, qui hagué nom Johan, segons les dues lletres que·l Rey En Pere essent a Montsó escrigué lo 23 Juliol a son fill: «....per letra quens ha portada P. de Planella, uxer darmes vostre, com per relació del mateix, havem sabut que nostra cara filla la Duquesa, diumenge prop passat, en hora d'alba, ha infantat I fill, qui haurà nom Johan, etc.»[5] Aquest infantó sols visqué lo temps just pera que·l Rey son avi comandés son thresorer En Pere de Vall d'entregar a n'En Pere Planella 300 florins d'or d'Aragó pera la Duquesa en commemoració de tan

1) BOFARULL: *La Generación de Juan I.* Revista de la Academia de Buenas Letras. Vol. VI, 1898.

2) Rtre. 1739, f. 93.

3) Rtre. 1739, f. 98 v.

4) Rtre. 1243, f. 37 v.

5) Rtre. 1260, f. 88.

preuhat aveniment:[1] morí a primers d'Agost del mateix any, segons lletra que·l Rey en Pere scriu a son fill lo 10 del dit mes: «... per vostres letres havem sabuda la mort de vostre fill, de que havem haut greuge; emperò, pus a Déu ha plagut, nós e vós devem lexar lo desplaer e posar tota tristor..., etc.» [2] Lo terç fill varó fou Nanfós, qui, nat lo 9 Septembre 1377 a Gerona, morí a darrers del mateix mes.

Madona la Duquesa morí a Saragoça l'Octubre de 1378, deixant sols una nina de tres anys, l'infanta Johana. Lo cors de la Regina stigué soterrat en l'esglesia de Fra menors de la dita ciutat, entrò lo Febrer de 1381, que fou translatat per ordre del Rey al Monestir de Poblet.

L'infant Johan era viduu als 28 anys. Son pare lo Rey indicà la sua propria néta, e filla del Rey de Sicilia, com esposa a son primogènit, ab l'intent expressat en una lletra escrita per lo Rey Pere a Mossèn Guillem, datada en Barcelona lo 4 Nov. 1378: «... aprés que sabem la dita mort (de la duquesa de Gerona) nos sortí lo cor ala infanta néta nostra, filla del Rey de Cicilia, car entenem que seria matrimoni honrós e profitós, entenent però que ella sia tal com esser dèu, axí com pensam que sia; e ab ço lo Regne de Sicilia no·ns pot fugir, ans estarem en aquella esperança en que està lo jugador qui juga a la gresca e ha dèu e espera que guanyarà per VI. IIII o per quines». «...Perquè volem eus manam que del dit matrimoni parlets secretament al nostre primogènit, e fets nosen saber sa intenció, et no dubtets per la dispensació; car dispensar si pot, e açò havem nós sabut certament per maestres en theología e grans clergues, de avonclo ab neboda, bé si pot dispensar, etc.» [3]

Lo Rey, essent a Barcelona, escrigué, lo 8 d'Agost 1379, una severa lletra a son fill primogènit fent-li greus càrrechs per ses argucies en no voler fermar matrimoni ab la filla del Rey de Sicilia e per sos tractes per la filla del duch de Bar: li prega que torne enrera, puix encara es temps, e que prengue per muller sa neboda, car així farà prou honor e profit a la Corona, e plaher gran e assenyalat al Rey. A més li recorda com poch temps ha, essent ab ell a dinar, digué l'infant que per pendre muller no·s trencaria lo coll. [4]

L'infant en Johan no volgué escoltar lo concell diplomàtich de son pare, e trameté son cambrer En Pere Dartés prop lo duch de Bar, Robert, pera fermar matrimoni ab sa filla Na Violant de Bar, neboda

1) Rtre. 1257, f. 74 v.
2) Rtre. 1257, f. 74 v.
3) Rtre. 1263, f. 37 v.
4) Rtre. 1263, f. 198.

de Carles, dit lo sabi, Rey de França. Lo Rey En Pere s'hi oposà e tractà de convèncer son fill per tots los medis, sense assolir son propòsit, adhuch després de trametre-li en lletra de 13 Nov. 1379, aquells versos satírichs qui deien:

«Mon car fill, per Sent Anthoni![1]
Vos juram quets mal consellat
Com laxats tal matrimoni
En queus dan un bon regnat,
E quen haiats altre fermat
En imfern ab lo dimoni.
¡Si en breu quius nanganat!...
Qui ben crex son patrimoni
Es nest mont per tuyt presat.
Axí ho dits Apolloni
Largament en un dictat,
On ho a ben declarat;
E li fa gran testimoni
Alexandre, en veritat,
No volg esser mullerat.
¡Pel valent de Sent Celoni!
¿Quen prodés tal heratat?...»

REX PETRUS.

L'infant tirà avant son mullerament, qui tingué lloch la diada de Nostra Dòna Sancta María Candeler, a 2 Febrer de 1380, en l'esglesia de Montpeller.

Lo Rey féu semblant d'accedir lo determini de son fill, més en realitat n'oblidà l'inobediença de son primogènit.

Quatre anys després, lo Març 1384, Na Violant, Duquesa de Gerona, infantà un fill mascle en la ciutat de Lleyda, segons lletra de la mateixa Duquesa al St. Pare Climent, datada a la dita ciutat lo 23 d'aquell mes.

Lo Rey escrigué dues lletres a sa nora, datades en Tamarit lo 22 e 27 Març: la primera felicitant-la e la segona dessús son acord respecte lo nom del nou nat. Deia axís: «Lo Rey. — Molt cara filla: Rebuda havem vostra letra, e loam ens plau molt lo bon acord que havets haut de batejar nostre nét lo dimecres aprés Pasca, e que haia nom Jaume, com sia nom bo e astruch en la nostra Casa d'Aragó. E recor-

1) (Arx. C. A., 133 Sigilli Secreti, Pere III, fol. 64 v.)

dans l'eximpli qui 's diu vulgarment d'alguns Reys passats d'Aragó, ço es: despesech Nanfós, Pere bregós, Jacme profitós: nós volent li trametre lo mantell del Orde de Sant Jordi. Axí mateix havem gran plaer com vos e ell estats bé. Deus vos hi conserve, e us ho mellor segons que desitjats. Dada en Tamarit, etc.»[1] L'any 1386 l'infanta Violant tingué un part avans de temps d'un fill mascle, qui haguera haut nom Carles. La causa del gastament fou deguda a l'excés de ballar, segons scrigué la mateixa Duquesa a son cosí Carles, primogènit de Navarra.[2]

Aquest infant En Jaume fou la consolació e sperança de son avi lo Rey En Pere, qui n'era tant joyós que en l'any 1386, essent l'infant Johan malalt, ordenà que son nét li fos portat, e lo retingué ab ell mentre durà la malaltía del príncep. Lo Rey En Pere morí lo 5 Janer 1387 creyent deixada assegurada la successió a la corona per linia directa de son primogènit. Per dissort prompte foren desvanescudes aytals esperances, car l'infantó En Jacme, nomenat Delfí de Gerona e comte de Cervera, de quatre anys, començà d'emmalaltir lo Juny 1388, e, malgrat los auxilis dels millors metges e de públiques rogatives, després d'una aparenta millorία morí lo 24 Agost següent.

L'any 1389, la Regina infantà un fill, lo 18 de Març, passat un poch mitja nit, essent a la vila de Montçó, ont eren tingudes Corts. Aquest aveniment fou celebrat ab gran sollempnial. A la primera hora del matí fou cantat un Te-Deum. L'infant fou batejat en Abril següent, e li foren posats los noms de Ferran, Matheu, per sos padrins l'infant Martí, Duch de Montblanc, e'l comte de Cardona; la padrina fou la priora del monestir de Sixena. Foren presents a les dites festes molts nobles e cavallers dels Reyalmes, Síndichs e representants de les ciutats e viles d'Aragó, Catalunya, Valencia; los Archebisbes de Tarragona e Saragoça; los bisbes de Barcelona, Gerona, Lleyda, Vich. Lo dit infant sols visqué uns set mesos: morí en Octubre del mateix any, e son cors fou soterrat en lo monestir de Fra menors de Saragoça[3] e en 1389 fou trasladat a Poblet.[4]

Durant aquest temps era sdevingut lo fet qui, com havem dit al començament, trontollà fortment la cort del Rey.

Lo bisbe d'Elna, Fra Francesch Eximeniç, exortave les multituts al cambi de costums e vaticinave la desaparició de tots los stats christians menys la França dins lo mateix segle XIVè. L'autor del *Cres-*

1) Rtre. 1287, f. 26 v.
2) Rtre. 1818, f. 75 v.
3) Rtre. 1961, f. 113.
4) Rtre. 1956, f. 191.

tià o Regiment de princeps comprenia en sa profecía tots los stats christians per no nomenar expressament la confederació de Cathalunya e Aragó; més lo rey Johan comprengué molt bé l'indirecta, e ne devingué fortment enutjat, e curà de provehir-hi decontinent. Per ço scrigué les següents lletres: «Lo Rey.—Mossèn Pere: Entès havem que maestre Francesch Ximeniz, qui a vegades s'entremet en l'art de l'astronomía, pronostica et diu que ans que no passarà l'any 1400 no haurà algun Rey de Christians al món sinó tan solament Rey de França, et que tots los Realmes de Christians, saul aquell, seran communs; de la qual cosa som fort meravellats que ell vaticin aytals coses, car no·s pertanyen de semblant hom tan scient e relligiós com ell es; e, sinó per tal com l'amam e l'havem en nostra affecció, nós hi provehiriem en altra manera. Perquè us manam que, per virtut de la creença que us comanam a l'altre letra nostra, la qual dreçam al dit maestre Francesch e tramatem a vos, que la li presentets, li digats que d'ací avant s'abstenga d'aytals paraules sino vol provocar nostra ira sobre sí, car verament no hi dariem paciencia. E, si per ventura ell se referma que axí ho trob per la dita art d'astronomía, plaurà ·ns, e axí li ho deits de part nostra, que venga a nós salvament e segura per ço que sapiam ont demostren les conclusions del judici que·n fa segons la dita art, jassia que sobre totes coses sia la divinal providencia, en la qual deu cascun príncep cathòlich segurament esperar. Dada en Leyda, sots nostre segell secret, XVII de Novembre 1391. — Johannes. — Dominus Rex mandavit mihi P. de Beviure.—Fuit missa P.º dartes.» [1]

Interclosa ab aquesta li trameté la següent, pera que fos entregada a Fra Eximeniç:

«Lo Rey. — Maestre Francesch: fem vos saber que nós, ab altre letra nostra, havem informat Mossèn Pere dartés algunes coses que us dirà de part nostra. E axí creetslo de tot ço que us explicarà de part nostra, axí com si nós personalment vos ho deyem. Dada en Leyda sots nostre segell secret lo XVI dies de Novembre del any MCCCXCI. — Rex Johannes. — Dom. Rex. etc. — Fuit missa fratri Fran.co Ximeniç.» [2]

Segurament aytals lletres feren l'effecte que·l Rey se proposà, car no·s troba cap més ressò d'aytal predicció; e, si bé no·s reproduhí públicament, l'efecte moral, era romàs en lo cor de gran nombre de gents, qui veyen com un a un anaven morint tots los fills mascles del Rey.

Lo sisè e darrer fill fou l'infant qui nasqué lo 14 Janer 1394 en lo palau Reyal de Valencia. Li foren posats los noms Pere en recordança

1) Rtre. 1962, f. 3.

2) Rtre. de Cancillería de l'infant Johan, núm. 1962, f. 3.

de son avi, Brigid per la devoció que la regina tenia a Sta. Brigida, e Hilari per esser lo sant d'aquell jorn. [1]

La dissort s'aferrava en los pobres infantons de la casa reyal, e la mort de l'infant Pere, lo 16 d'Abril del mateix any, vingué marcir les esperances del Rey e provocà l'exasperació de l'atribulada Regina Yoland, qui 's dolia de la sua dissort en lletra que scrigué lo 21 Abril 1395 al prior del Monestir de Scala-Dei demanant-li fes fer pregaries a la sua Comunitat a fi que Déu se dignés concedir-li fill varó. [2] Aquest no vingué, e lo rey En Johan morí sobtadament lo 16 Maig 1396 durant una cacera a Foxà, lloch del comtat d'Empuries, deixant sols l'infanta Johana, nina de pochs anys.

La predicció del bisbe d'Elna, Fra Eximeniç, planava fatídicament damunt la casa de Barcelona.

Per les substitucions manades per lo Rey En Pere III, corresponia llegítimament la corona a son germà l'Infant En Martí, Duch de Montblanch, qui allavors era al cap de les hosts de son fill, lo Rey Martí de Sicilia, combatent los rebetles. La Duquesa de Montblanch, Madona María de Luna, se trobava a Barcelona: fou nomenada Regina lloch-tinent general en absencia del Rey, e portada ab gran sollempnial al palau maior per los deputats de Cathalunya, qui accordaren de trametre decontinent una embaixada en Sicilia a fi de pregar l'infant Martí de venir pendre possessió dels Reyalmes tantost li fos possible.

En tant, la regina María, qui havia la lloch-tinença dels reyalmes per absença de son spos, ohit lo crit general qui corrie per la ciutat referent a Madona Yoland, vidua del Rey En Johan, la qual digué esser en stat de preny, tingué concell ab sos nobles En Bernat de Pinós, Mossèn Miquel de Gurrea, Mossèn Francesch d'Aranda, Mossèn Bernat Miquel, En Guillem Pujada, En Guerau de Pallol, En Bernat Ça-Trilla, e altres lletrats e ciutadans, als qui s'uniren N'Huch d'Anglesola e En Roger de Montcada. La Regina exposà al Concell com, essent ausent son spos, ella devia tenir cura del regiment dels reyalmes, e que, havent ohides sengles noves de com Madona Yoland, qui deie esser en stat de preny, «se sia afollada», requeria llur concell de ço qu'ella devie fer. Fou acordat d'anar pendre declaració a la vidua del Rey Johan, e foren nomenats pera complir tal acord En Bernat de Pinós, l'Archebisbe de Tarragona, dos ciutadans de Barcelona, dos de Gerona e dos del reyalme de Valencia. Los missatgers li digueren, segons se llegeix en lo procés de Corts, que, com lo concell de la senyora Reyna ara reg-

1) Rtre. 1807, f. 39.
2) Rtre. 2056, f. 69 v.

nant hagués entès, per relació de diverses e entre altres per persones fort accostades al servey de la dita senyora Reyna dona Yoland, que «pochs dies ha passats ella havia hauts tals e tan demonstratius senyals que aparia versemblant que ella no era prenys, e, en cas que ho fos, que per aquells devia esser destruït e foragitat lo dit prenyat»; li pregaven donchs, de declarar la veritat per l'amor de Nostre Senyor Deus e de la Justicia. L'entrevista fou sorollosa, car Madona Yoland digué que, si en veritat havia haut aytals senyals, que per aquelles son stat no·n valia menys, e, com havia greu sentiment de ço qu'ells feyen, menaçant-los pera llavors que los temps tornessin en bé d'ella e que son fill qui havia de néixer fos Rey.

Los commissionats respongueren que och bé ere aytal nova, més que per la mateixa justicia ells manaven, en nom dels reyalmes, que Madona Violant fos, continuadament, aytant com son temps de prenyat durés, sots la guarda de quatre dònes honrades e honestes, qui no·s departirien d'elle entrò fos quitia de son stat. La vidua del Rey Johan assentí, mes digué com elle no volie esser dins lo mateix palau que Dona Sibilia habitave; per ço que durant lo temps de spectació, fou decidit que la vidua del Rey En Pere III sortís del palau e fou hostatjada en lo Monestir dels frares del sach, e així Madona Yoland visqué en lo palau reyal. Aquesta falsa alarma s'esvahí, e la Regina Dona María de Luna fou llyure d'aquella cura.

Diguem are qualques paraules dessús la familia del Rey Martí. Aquest, en vida de son pare lo Rey En Pere III, lo 19 Juny 1372, mullerà Dona María de Luna, filla hereva del comte de Luna e senyor de Segorb e Dona Brianda d'Agassunt. D'aquest mullerament, essent encara duch de Montblanch, vingueren al món tres fills mascles, qui hagueren nom Martí, Jaume e Johan; a més una nina nomenada Marguerida. Tant aquesta com lo segon e terç fills moriren essent infants de pochs anys. Sols ne romangué ·l primogènit, a qui son pare donà ·l comtat de Xérica e ·l féu mullerar ab sa cosina la filla hereva de Frederich, Rey de Sicilia, e de Constança d'Aragó.

En tant, l'Infant En Martí era a Sicilia al cap dels exèrcits de barons e nobles catalans e aragonesos, lluytant ab los darrers e més toçuts rebells llavors que l'embaixada arrivà ab les noves de la mort de son frare lo Rey En Johan e de son nomenament a la successió dels reyalmes. Aquest aveniment féu perdre ·l reste de confiança als sublevats, qui ·s recolliren en llurs castells pensant de finir aytal lluyta de la manera menys dolenta possible. En Martí, Duch de Monblanch, prengué ·l títol de Rey e s'apparellà d'arranjar lo governament de l'illa pera tornar en Catalunya.

Malgrat sos desitjos de venir en Cathalunya, no pogué embarcarse en lo port de Trapani fins lo 10 de Janer següent, o sia 1397. Féu ruta devers Serdenya, anà a Caller (Cagliari), e, remuntant l'illa per la costa occidental, anà a Alguer, d'ont passà a Ajaccio en l'illa de Corsica. D'allí 's dirigí a Marsella, hont arribà lo 15 de Març. Després d'haverse entrevistat en Avinyó ab son parent lo papa Benet XIII, ab qui tractà de l'extincció del schisma de l'Esglesia Cathòlica, lo rey vingué per mar a Catalunya, aturant en los ports de Cadaqués e Blanes; lo 25 de Maig debarcà a Badalona, lloch d'hont feyen llur entrada los Reys venints de la part septentrional del Reyalme, hont aturaven qualques jorns pera reposar del viatge, rebien les noves del stat sanitari de la ciutat, avans de fer l'entrada a la capital.

No es ací lloch oportú de fer una descripció del regnat d'En Martí, més si direm qualques generalitats.

Lo Rey anà a Saragoça, ont se féu coronar per l'archebisbe en la sèu de Sant Salvador, en qual festivitat fou desplegat un luxe inusitat. Foren organisades festes e caceres molt notables e curioses de relatar, més la descripció de les quals no seria oportuna a present. Lo Rey era molt gros e sentie les molesties inherents a aytal stat; li agradava poch viatjar, ço que sols verificave per necessitat de sos reyalmes, llavors que devie convocar Corts o posar pau a les bandositats d'Aragó e specialment de Valencia, eterna preocupació de nostres Reys.

En sos viatges no anava massa depressa, e aturava sovint e per llonchs jorns en los convents, ont concorria al chor ab la comunitat, llegia llibres de vida de Sants, lo Vitis patrum, departia ab los frares, qui sols pensaven de complaure e tractar bé lo bondadós Rey. Un jorn, al sortir de Saragoça, tingué d'aturar inopinadament al monestir de Santa Fe e pasar-hi la nit. La comunitat, segurament no preveyent tal honor, era desprevinguda, e no pogué obsequiar com cal al Rey e attendre son seguici; e, com lo tresorer s'era enderrerit de la host reyal, lo Rey romangué sens medis de donar sopar a ses gents. Ab aytal motiu, escrigué una severa lletra a son tresorer comminant-lo d'esser l'endemà, ab ell, lla ont que sigués, e ben fornit de totes coses necessaries. «E guardats vos — li scriu — que no ho mudets o allonguets, car seria cosa a nós massa vergonyosa, e a vós no menys carregosa.» Al Rey, per demunt de tot, li complavia d'esser en Cathalunya, com ho tenia dit en varies lletres, entre altres a la sua muller la Regina: «Nós pensam d'anar prestament en Cathalunya, ont sobiranament desijam esser-hi.»

Durant aquest segle XIV, los progressos de la civilisació havien tingut una grossa empenta, basats en lo major desenrotllo de la

llibertat dels municipis, ço qui donà majors iniciatives populars, aprofitades en la conclusió de tractats commerçals exteriors, en grans empreses marítimes. Les ciutats prenen gran increment: Perpinyà, Barcelona e altres ciutats obtenien universitats; Lleyda veie la seva restaurada; eren creades nombre d'escoles ont eren conreuhades les lletres, les sciencies o les arts. Les ciutats o viles eren lo centre de poetes, filosophs, matemàtichs, alquimistes, astrònoms, etc. Manresa edificà ses ordinacions e llibertats ensemps que bastí son canal; Sabadell, Cervera e altres viles obtenien privilegis qui ·ls permetien de desenrotllar llurs specialitats industrials e riqueses. A la capital se feyen obres públiques d'importança: se féu la muralla del terç reclòs tancant l'Arrabal, la Dreçana fou convertida en magnífich arsenal, l'art ojival català se manifestà esplendorosament en bastiments com la casa de la Ciutat, la Llotja de Mar, lo Palau Reyal, l'esglesia de Sant Just, lo palau reyal en lo monestir de Poblet, construït per ordinació del Rey Martí, e altres com les cases de camp reyals de Valldaura e Bellesguard, de les quals per dissort no se·n conserva res avuy. Les ciutats de Tarragona, Reus, Lleyda, Vich, Gerona, Tortosa, per llurs industries de draps, tiradors d'or e d'argent, orfevrería, cuyros, cristall, metallistería, randes de coixí, anaven progressant e essent dolls de riquesa pera nostra terra.

Lo comerç marítim prenia un esplendor envejat per les Repúbliques italianes més poderoses (Genova, Venecia, Pisa), e s'extenia per la costera de la mar Mediterrania, Provença, Andalusía, costes d'Africa, Berbería, Egypte, Sicilia e Sardenya; costes d'Italia e Mar Adriàtich; a la Siria, Armenia e Orient. Més enllà de les columnes d'Hèrcules, per Canaries, Portugal, Anglaterra e Flandres. La marina catalana era tinguda com la mellor d'aquell temps, segons es confessat pels mateixos extrangers; axís son favor era sollicitat per les nacions mediterranies. Los catalans navegaven en naus e vaixells propris per totes les mars allavors conegudes; e l'importança de llur commerç féu necessaria la creació del Consulat de mar a commenç del XIVè segle.

Lo Rey En Johan era un príncep realment illustrat en lletres e sciencies. Sa cort era de les primeres d'Europa, no sols per l'explendor e luxo, més encara per l'illustració e refinament de bon gust en totes les arts. Aficionat als llibres, entenia en astronomía e alquimia, base de la moderna Química. Apassionat per la música e la poesía, fondà los Jochs Florals en 1393 y reuní en sa Cort un estol dels més famosos trovadors e jutglars d'Europa, qui donaven concerts de cant acompanyats de orgue, lire, violes, cornamuses e altres instruments. La cacera era son esplay preferit: no sols en les voreres del Llobregat e Besòs,

adhuc en les selves de nostres montanyes pyrenenques. Posssehia los mellors falcons, astors, e mantenia una nombrosa muntería dels més triats cans de mostra. Se comprèn que, pera subvenir a totes les necessitats d'aquest luxe refinat, les arts e les industries havien d'esser en stat d'avençament e perfecció. Axís, donchs, era famosa, per son gust e delicats treballs, l'orfebrería catalana, lo comerç de pedrería; la fabricació d'armes, atuhells; l'adobament de pells fines, com martes, castors e harminis; feyen guants pera les dames de la cort, tan fins, que deyen si cabrien en una esclofolla de nou; assahonaven cuyros de totes menes; l'industria de teixits era avançadíssima, e eren fabricats draps de llana e sedes de tan renom com los de París e Colonia.

Més, si aquest estat tan floreixent en tots les rams era beneficiós per la riquesa del país, l'explendor d'aqueixa vida cortisana anava enervant les classes superiors e directores del pays, e fent néixer odis e rancunies entre la noblesa. Per altre part commençava extendre-s l'influencia de modes extrangeres portades e imposades per la Regina Yoland de Bar. Tot havia d'esser francès: modes, usatges, costums, cançons; ço qui feya que les families elevades trobessen de bon gust e distinció d'adoptarles, arreconant tot lo de la terra. Tant, que en lletres de l'època ja deien: «ella es tota francesa e el Rey s'es tornat francès.» Tal com en el segle XVIè, se queixaven los scriptors que les families altes catalanes ja adoptaven lo castellà e abandonaven vergonyosament la llengua nadiva. L'influença francesa, allavors limitada al dit camp, nos portà més tart l'influença diplomàtica e política qui tanta dissort havia de produhir a Catalunya.

Si bé lo rey En Martí era també molt illustrat, amich de les arts, de les sciencies e industries, no era tant fastuós com son germà lo rey En Johan, e molt més curós del governament de sos pobles. Specialment les lletres e la diplomacia floriren en gran splendor; la llengua catalana, comprenent e embraçant tots los rams de la saviesa humana, presentava l'explendor d'una perfecció natural, d'una bellesa e elegancia perfectes, d'una riquesa d'expressió que la feyen llengua intelectual en lo pays, llengua internacional en les comunicacions diplomàtiques.

Són nombrosíssimes e notables les produccions intelectuals literaries d'aquesta època. Més, com d'aquest thema nos en parlarà en la propera Conferencia specialment l'amich Sr. Massó Torrents, vos faré mercè d'aytal capitol e sols mentaré les més capdals: lo *Llibre de les nobleses dels Reys*, d'En Francesch; *Historia General*, d'En Domènech; les traduccions *Les guerres Troyanes*, d'En Conesa; *Les Tragedies* de Seneca, d'En Vilaragut; *Valeri Maxim*, d'En Canals; los tractats de

rethòrica e poesía *Torcimany del gay saber*, d'Aversó; la *Coneixensa dels vicis que poden esdevenir en los dictats del Gay saber*, d'En Castellnou; les obres filosòfiques de Fra Anselm Turmeda; la famosa enciclopedia el *Chrestià*, per Fra Eximeniç; los quatre llibres del *Somni* d'En Bernat Metge; En Johan March, ab lo *Llibres de les concordancies appelat Diccionari*; En Pare March, pare, o oncle segons alguns, del famós Ausias March del següent segle; En Lluís d'Avinyó, En Pau de Bellviure, aquell qui per amar sa dòna se tornà foll, segons digué N'Ausias March; En Guerau de Cabrera a les derreríes del segle anterior; En Berenguer de Noya, En Guillem Moliner, En Llorenç Mallol, En Guillem Oliver, En Johan Rocafort, N'Arnau Vidal, lo Rey En Pere quan era infant, lo vescomte de Rocaberti, lo Rey En Johan e 'l Rey En Martí.

Floriren juristes com En Pere Despens, commentador dels *Usatges*, mestre de la universitat de Lleyda; Narcís de Sant Dionís, Jaume de Vallseca, altre commentador dels *Usatges*; Domingo Marcó, vis-canceller dels Reys Johan e Martí, escriptor de varies obres referents als amors de Johan I ab Na Carroça de Vilaragut, qui tanta influencia exercí en la cort del dit Rey; e altres.

Theòlechs e philosophs com Fra Ramon Albert, mercedari conceller de Jaume II; Fra Bernat Armengol, comentaris sobre les quatre lletres del mestre de les sentencies; Fra Nicolau Aymerich, qui escrigué contra la doctrina de Ramon Llull; En Pere de Blanes, fet cardinal per Benet XIII; e molts altres.

Historiadors com Muntaner, lo Rey Cerimoniós, ab la sua *Chronica*; En Pere Marsili, ab los commentaris dels fets del Rey Jaume I. Una disertació dessús les armes de Catalunya; En Lluís d'Avinyó, potser lo mateix poeta d'aquest nom, ab sa *Historia de Cathalunya*; En Jaume Domenech, qui per encàrrech del Rey En Pere commençà, més no termenà una *Historia del món*; En Pere Arenys, una *Chronica* de 1349 a 1443; En Domingo Jaume, ab una historia de l'ordre de predicadors; e altres menys notables.

Los literats més famosos d'aquesta XIVª centuria foren, a més dels ja smentats, En Pere Johan Martorell, ab son immortal llibre de cavallería, *Tirant lo Blanch*, traduhit en totes les llengües; l'infant Johan d'Aragó, fill terç de Jaume II; En Bernat de Cabrera, lo malhaurat conceller del Rey En Pere III, ab ses *Ordinacions de les creuades reyals e de la marina mercant*; lo *tractat de Cavallería* per Jordi de St. Jordi; obres d'astronomía d'En Planes, les traduccions del Alcorà, etc., etc. Los secretaris del Rey En Martí, hoch encare aquest meteix, quals lletres catalanes e llatines, parlaments erudits e eloqüents, models de

syntaxi e de bell parlar són servats en los registres de Cancillería de nostre Arxiu.

En aquest segle tingueren lloch varis concilis: a Tarragona en 1307, 1312, 1317, 1332, e 1341; a Barcelona en 1339; un sínode a Lleyda, e varis altres a Barcelona pera tractar de l'extinció del scisma de l'esglesia cathòlica.

Les relacions diplomàtiques eren exteses a tot lo món conegut allavors. Es immenç lo nombre de documents existents en nostre Arxiu de tractats de pau e commerç ab los sobirans de França, Anglaterra, Navarra, Portugal, Castella, Tuniç, Egypte, Italia e terres llunyanes del Orient; es causa d'orgull nacional veure com la opinió de nostres sobirans pesava en lo món diplomatich europeu, e les mostres d'apreci e consideració que rebien dels sobirans de totes les terres, en nombroses embaixades e richs presents.

Som arrivats al punt més culminant del esplendor de Cathalunya al XIVè segle, en los regnats del Rey En Martí. La successió a la corona semblava també assegurada per l'infantó quin hagué nom Pere, nat en Sicilia lo Novembre de 1398: tot feya preveure una auriola de grandor e benestar del poble, bé continuadora e creixent en lo regnat del fill En Martí de Sicilia e del nét l'infant En Pere suara smentat; un avenir envejable semblava deparat a nostra Nació Catalana.

Empró ben aviat la dissort tornà encalçar la nostra familia reyal catalana. L'infantó de Sicilia morí al cap de poch temps. No eren passats tres anys llavors que·l rey de Sicilia scrivia a son pare, lo Rey En Martí, la mort de la sua muller (Maig de 1401). Lo Rey de Sicilia fou viduu sense successió.

L'ombra de la predicció fatídica tornava planar com vol d'au sinistre al voltant del trono reyal.

Nostre Rey fa saber la trista nova a la sua esposa en lletra com segueix: «Lo Rey.—Reyna molt cara muller: Sapiats que vuy, data de la present, havem reebudes letres del Rey de Sicilia, primogènit nostre molt car, en les quals nos fa saber com dijous, a XVIII del mes de Maig prop passat, la Reyna sa muller se sentí febre e glanola, e quel dimecres següent, a dues hores de la nit, passà desta vida en lo castell de lenti, on lo dit Rey, nostre molt car primogènit, la havia feta venir per la gran mortalitat que la donchs era en Catania, de la qual cosa havem haut gran desplaer; pregant vos, Reyna molt cara muller, que açò prenats ab bona paciencia, pus a nostre senyor Deus ha plascut que axí sia. Del dit fet parlarà ab vós pus largament lo feel cambrer nostre, En Ramon Sentmenat, lo qual n'es per vós largament informat.

Pregants vos, Reyna molt cara muller, lo cregats de ço queus dirà de nostra part sobrel dit fet, axí com si nós voso dehiem. Dada en lo loch de burjaçot, sots nostre segell secret, a XVIII de Juny del any de nostre senyor M. CCCC. I.— Rex Martinus — Dirigitur Domine Regina — Dominus Rex mandavit mihi Berengario Sarta.»[1]

Preocupat nostre Rey per aytal estat de son fill, tantost entaulà e fermà pactes ab lo Rey de Navarra per mullerar la filla d'aquest, Dona Blanca, ab lo Rey de Sicilia, contra ·l parer dels Sicilians, qui volien la sor de Ladislau, Rey de Pulla e Calabria, qui ere sense fills, ab l'esperança d'haver mes tart sos reyalmes e en l'endemitg assegurar la pau ab ell. Més nostre Rey no cregué covinent complaure los Sicilians a fi de no enemistar-se ab la casa de França e de Provença, ab qui ere en bones relacions. Lo Rey anà a Mallen, just a la frontera de Navarra; e en la propera vila de Cortes, dins lo smentat reyalme, foren signades les capitulaciones matrimonials. Nostre Rey s'enmenà la promesaes posa de son fill, ab bon seguici de donzelles e cavallers, vers Saragoça. Tantost ho escrigué als Consellers de Barcelona com segueix:

Lo Rey.—Promens: Per ço com sabem que hi trobarets plaer e vostra consolació, vos certificam que nós, informats e vertaderament, per relació de molts, de les saviesa e bondat de la infanta Dona Blancha, filla tercera del Rey de Navarra, e vist a ull con Deus ha dotada aquella de gran bellesa, honestat, bons costums e altres moltes virtuts, havem aquella elegida en muller de nostre molt car e molt amat primogènit lo Rey de Sicilia; del qual, per consegüent, ab la dita infanta havem fermat matrimoni. D'on speram en Deus e creem fermament que, atteses les dites virtuts que en la dita infanta, segons dit es, concorren, se seguiran a nostres vassalls e sotsmeses honors, e a nostres regnes e terres tranquilitat, repòs e benavenir grans. Dada en lo lloch de Mallen, sots nostre segell secret, a XVII dies de Janer del any MCCCCII.—Rex Martinus. — Dirigitur conciliariis Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.»[2]

D'aquest mullerament nasqué un fill qui hagué nom Martí; més, seguint la dissort crudel, morí també de poch temps.

Nostre Rey, aymant fortment nostra terra, volia que son fill primogènit, a qui havia fet jurar per succesor de sos reyalmes, aprengués a son costat lo mestier del bon governament: la donchs lo féu venir a fi que vegés com los reys d'Aragó deuen governar e tractar llurs sotsmeses; car després, veyent-se rey, tal volta no li seria fàcil e avinent,

1) Rtre. 2241, f. 129 v.
2) Rtre. 2244, f. 120.

— deia 'l Rey — puix los altres reyalmes en sa pus gran partida són regits per la volença absoluta de llurs reys e prínceps.

Lo 3 d'Abril arrivà a nostres platges un stol de navilis duhents flamejantes al vent unes senyeres ab les barres de Cathalunya e l'àguila negre en camp d'argent de Sicilia. La presencia del jove Rey Martí, primogènit de la casa reyal, lo continuador de la dinastía nacional, aquell a qui los catalans havien jurat per llur Rey després de la vida de son pare, causà un esclat de joya e entusiasme qui retrunyí de nostre costa a tots los confins de la Confederació; emprò fou molt més considerable en nostra terra, hont nostre príncep, per son caràcter ardit en les empreses e noblesa de cor, era molt estimat del poble.

Grans e sollempnials festes tingueren lloch ací, car tots creyen que'l Rey de Sicilia essent llur senyor natural, qui havia de succehir son pare després de sa mort, romandrie en nostra terra prenent part en son governament, axís com lo Rey son pare ho havia determinat.

Emprò, en l'endemig, los affers de Sicilia no eren tan segurs que, per no haver pau ferma ab lo Rey Ladislau, los barons desterrats intentaren novament entrar ab armes e promoure guerra.

En aytals contingencies, los de Messina trameteren cuytats prechs a llur Rey d'anarhi lo pus tost possible, per provehir a tals aveniments; per qual motiu l'infant En Martí embarcà en sa propria squadra en lo port de Barcelona lo 6 Agost, e 's féu en mar devers Sicilia, ab greu recança e tristor dels catalans.

Pera provehir a les necessitats de Cathalunya, nostre Rey convocà Corts als Catalans en Perpinyà. Per diverses causes l'overtura de dites Corts fou sengles voltes ajornada fins al Janer de l'any següent 1406.

A la fi, lo 26 de Janer, l'heraut del Rey Martí féu crida per los carrers de Perpinyà convocant les Corts ab lo decret: [1] «Are hoiats que us fa asaber lo molt alt senyor Rey, a tots los convocats a les Corts generals als Cathalans celebraderes en la present vila de Perpenyà, que'l dit Senyor vos mane que adés hora de tercia sien en lo Castell de la dita vila per rahó de la proposició per lo dit senyor en aquelles fahedora.»

En efecte, tingué lloch l'overtura de les Corts. Segons pot esser llegit en les actes del Procés de Corts, lo rey a l'hora de tercia se presentà en la sala nomenada de Mallorques, del Castell de la vila de Perpinyà, suntuosament domaçada e parada. Segué en son tron reyal; los prelats e dignitats eclesiàstiques a sa dreta, a l'esquerra los barons, nobles e cavallers; en front del tron reyal seyen, en escons posats

1) Rtre. 12, Procés de Corts, fol. VIII. — A. C. A.

de través en la sala, los síndichs e procuradors de les Ciutats, Viles e Llochs del principat de Cathalunya.

Lo rey obrí les Corts ab aquell famós parlament que jo no puch llegir jamay sens que la més fonda emoció m'obligui d'aturar diverses voltes, discurs qui comença ab la citació: «Gloriosa dicta sunt de te», que el Rey adreçave a Cathalunya. [1]

En lo dit parlament glosa tots los fets de sos passats pera fer veure com los catalans eren estats sempre los més fidels e havien contribuhit sens defalliment en les empreses de llurs reys, qui devien tota llur gloria ala fidelitat e amor de llurs sotsmesos d'aquesta noble terra, a llur valor en les batalles, a llur ardidesa en les difficultats, e fermesa en les contrarietats. En son enthusiasme que'l posseheix d'esser rey d'aquest poble lo més lliure de la terra, brollen del seu cor paraules d'amor a Cathalunya e a sos fills, especialment en aquell paragraph final: [2] «Perquè per conclusió de nostres paraules nós volem dir un acte fort virtuós que'l senyor Rey nostre besavi feu quan tramès lo senyor Rey nostre avi, son fill, en la conquesta de Sardenya, lo qual, tinent la bandera nostra Reyal en les mans, li dix aquestes paraules: —Ffil jo us do la bandera nostra antiga del principat de Cathalunya, la qual ha un singular privilegi que es ops que guardets bé! lo qual privilegi no es Ras falsificat ne improvat, ans es pur e nèt, e sens falsía e macula alcuna, e bullat ab bulla d'or. E es aquest: ço es, que null temps en camp on la dita nostra bandera Reyal sia stada, jamés no fou vençuda ne desbaratada, e açò per singular gracia de nostre senyor Déu e per la gran feeltat e naturalesa de nostres sotsmesos; e per aquesta rahó podem atribuir a vosaltres ço que dix Julius César, vinent de la conquesta d'Alemanya, als seus sotsmeses: «Alçats, alçats les vostres banderes, car dignes sots d'haver la senyoría de Roma.» Axí ho recita Luca en lo primer libre seu de les batalles. La donchs podem dir a vosaltres: «Alçats, alçats les vostres banderes, car dignes sots de possehir lo principat de Cathalunya! E axí es verificada la paraula per nós commençada en que havem dit a vosaltres «Gloriosa dicta sunt de te».

Lo rey fineix son parlament invocant la feeltat de sos súbdits envers ell e la benedictió de Déu dessús sos reyalmes, a fi que puguin esser ben governats.

Jamay, pot esser dit, parlament més enthusiàstich havie stat adreçat a nostra Patria per sos sobirans. Més qu'un rey, semblave un pare qui parle a sos fills del honor e de les glories íntimes de la familia,

1) Rtre. 12, Procés de Corts, fol. XI. — A. C. A.
2) Rtre. 12, Procés de Corts, fol. XI. — A. C. A.

y com un antich patriarcha aplega amorosament tots los fills de son poble congregats per darrera vegada e ple d'emoció los beneheix, pressentint tal volta sa propera mort.

Lo llarch e hermós parlament del Rey commogué fondament tots los presents. Lo bisbe Berthomeu, d'Elna, respongué al Rey, en nom del braç ecclesiàstich, ab altre parlament en llatí, hont, segons la costum erudita d'aquell temps, retreu textes bíblichs en son exordi, e fa recordança dels clàssichs grechs, llatins e cathalans, que ell applica a nostre Rey en lo bon governar e provehir de son poble, comparant-lo a David e a Salomó: «Regnavit Rex, et sapiens erit, et faciet judicium et justiciam in terra.» Que la sua justicia e amor per sos sotsmeses lo differenciave complertament d'aquells sobirans a qui podie esser applicat ço que Sèneca digué de Neró en son llibre *De Clemencia*, e ço que Plató digué: «Credo quod multum inquid injuste noquisti qui tot armatis te facis custodire». A la fi li diu com ells són vinguts per coral devoció a la sua persona, prega la seva justicia de defençar llurs drets e de provehir llurs necessitats, e fineix adreçant-li los vots més sincers e fervents de que pugui possehir los reyalmes per llonga vellesa.

Segonament, lo noble En Pere de Fenollet, vescomte de Canet, parlà per lo braç dels barons e nobles.

Terçament, En Berenguer d'Ulm, cavaller honrat, ho féu en nom de les ciutats e viles de Cathalunya.

Per les lluytes de les bandositats de Valencia, lo Rey se vegé obligat de partir de Perpenyà, ab greu sentiment dels aplegats en Corts, e d'ajornar aquestes a St. Cugat, e aprés a Barcelona. Lo Rey anà a Valencia, hont les lluytes de bandositats e·l mal estament de la ciutat e del Reyalme lo retingueren molt més de sa voluntat.

A la fi del any 1406, una nova dissort amargà la vida del bondadós Rey. La seva muller, Dona María de Luna, era malaltiça d'ençà de Juliol, per qual causa no pogué anar a Valencia reunir-se ab son espòs, per les fortes calors estacionals. Ja més millorada, e malgrat los prechs del Rey de que no·s poses en camí, car ell tost tornaria en Cathalunya, no volgué attendar més la tornada de son espòs, que·ls fets de Valencia anaven aplaçant, e ·s departí de Barcelona a mitjants de Desembre, passant per Vilafranca.

Per Nadal, la Reyna, qual estament sanitari era molt delicat, aturà a Villareal, hont, sia degut al cansament del viatje o als frets de l'estació, enmalaltí greument.

Lo 26 Desembre, lo rey scrigué a sa muller planyent-se del accident arrivat a la Reyna en son camí. Li tramet mestre P. Soler, e li encarrega de posarse sots les seves ordinacions facultatives. Ensemps

scriu a Mestre Domingo Ros dessús lo mateix, e li diu qu'ab Maestre Soler entenguin de l'accident de la Regina.

Lo 27 scriu al mateix: «Lo Rey.—Mestre Domingo: Vostra letra havem rebuda, per la qual nos havets notificat largament l'accident de nostra molt cara muller la Reyna, del qual accident diets es perillosa, suplicantnos queus tramettessem decontinent Mestre P. Soler; a la qual vos responem que nós havem fet partir ja dací Mestre P. Soler, lo qual serà aquí demà per lo matí, e axí mateix hi entenem tramettre alguns homens notables de nostre concell, los quals entenen ensemps ab vosaltres en lo bon regiment e cura de la dita Reyna. Manantvos stretament que ab gran diligencia, ensemps ab los damunt dits e altres metges e speciers, los quals hi entenem trametre, entenats en la cura de la dita nostra molt cara muller. E scrivit nos de hora en hora de la successió del accident sins desitjats servir. Dada en Valencia, sots nostre segell secret, a XXVII dies de Desembre del any MCCCCVII.—Rex Martinus.—Dirigitur Domenico ros medico Domini Regis.» [1]

Lo mateix 27 scriu a la Reyna: «Lo Rey.—Regna molt cara muller: Per letra de mestre Domingo ros havem sabut lo vostre accident, perquè, aprés que haguem tramès Mestre P. Soler, havem delliberat de enviar aquí Mossèn Gelabert de Centelles e Mossèn P. de Queralt, e los missatgers de Barcelona, e II jurats dací de Valencia, pera visitar vos, e havem encara delliberat que, si lo vostre accident se perlongava, de anarhi nós personalment pera visitarvos; pregantvos, Reyna molt cara muller, que creegats los damunt dits en ço queus diran de part nostra, e façats bon effort, eus tingats a regiment e ordinació dels metges. E sia tots temps vostra guarda, eus rendescha en vostra plena sanitat, lesperit sant. Dada en Valencia, sots nostre segell secret, a XXVII dies de Desembre del any MCCCCVII.—Rex Martinus.—Dominus Rex mandavit mihi ff. de Avinyó.» [2]

També scriu a Mestre P. Soler qu'a majors jornades vagi vers la reyna, car ha rebuda lletra de Mestre Domingo la qual diu qu'aquella s'es quelcom agreujada. [3]

Lo 28 scriu a Mestre Domingo, qui per sa lletra li ha fet saber que la Regina s'es un xich millorada, més no pas gayre. Lo rey li referma sos encàrrechs ja avans smentats. [4]

La mateixa data scriu a P. Soler: «Lo Rey.—Vostra letra havem

1) Rtre. 2249, f. 154.
2) Rtre. 2249, f. 150.
3) Rtre. 2249, f. 154 v.
4) Rtre. 2249, f. 154 v.

reebuda huy entre XI e XII hores, prop mig jorn, la qual fou feta aquest dia mateix, III hores aprés miga nit, significants nos com aprés sopar, ço es, VII hores aprés mig jorn, se agreujà fort, nostra molt cara muller la Reyna, de la febra com de la dificultat delalé, que vosaltres nous alçats en res, ans ho tenits en queucom de perill, e per ço havets tramès a Mestre ff. Ximenez per tal que la dita Reyna pogués servir al fet de la sua ànima. E, vista la dita letra, responem vos que sab Deus havem sobirà desplaer del accident de la dita Reyna, e pregam nostre senyor que prestament la vulla restituir en sa plena sanitat. E manam e encarregam a vosaltres, tant com podem, que, tant com per natura serà possible, entenats nit e jorn en la cura e bon regiment de la dita Reyna segons que de vosaltres fermament confiam. E scrivits nos continuament, de hora en hora, com se trobarà la dita Reyna, e de la successió del seu accident; e en açò per res no haia falla. Loam e tenim per bo com havets tramès per lo dit mestre ff. Ximenez, car no pot sinó molt valer e en semblants casos dèu ho primerament ab gran confiança recórrer a nostre senyor Deus, lo qual es sobre tots los metges. Dada en Valencia, sots nostre segell secret, a XXVIII dies de Desembre del any MCCCCVII.—Rex Martinus.—Dirigitur Petro Solerii et Dominico Ros fisicis. — Dominus Rex mandavit mihi Joanni de tudela. [1]

La mateixa data scriu novament a n'En P. Soler: «Lo Rey. — Vostra letra havem reebuda huy dimecres, II hores aprés miganit, per la qual havem vist lestament e disposició en que està nostra molt cara muller la Reyna, e lo petit millorament que ha près, axi en menjar com en dormir. E volriem, si plaent era a nostre senyor, que fos millor: pregam continuament la potencia divinal li vulla aiudar segons nostres desigs. E manam vos que, tant com possible sia, per natura se entena continuament, e provehiscats al cors e al ànima. Nós fem fer ací huy solempne e gran professó, e part açò per algunes persones de santa vida fem continuament pregar Deus per salut de la dita Reyna, nostra molt cara muller. E axí ho fets fer aquí vosaltres. E scrivits nos continuament de la successió del seu accident segons de vosaltres confiam. Dada en Valencia, a XXVIII dies de Desembre del any MCCCCVII, VIII hores apres miga nit.—Rex Martinus.—Dirigitur magistro Petro Solerio et magistro Domenico Ros. Item similis fuit missa Gilaberto de scintillis et Petro de Queralt. — Dominus Rex mandavit mihi Joanni de tudela.» [2]

1) Rtre. 2249, f. 155 v.
2) Rtre. 2249, f. 155 v.

Tota l'industriosa saviesa e la sciencia medica dels mestres Pere Soler e Domingo Ros fou impotent pera salvar la Regina, qui morí lo 29 Desembre. Lo Rey escrivia lo mateix jorn al maestre de Muntesa: «Lo Rey. — Venerable maestre: A nostre senyor Deus ha plagut tocar nos ab la sua mà e ab gran dolor visitar les parts intrínseques de nostre cors en la dolorosa e sobtada separació quens ha feta de la Reyna dòna Maria, muller nostra, la qual,vinent de les parts de Cathalunya e continuant son camí vers nós en aquesta ciutat de Valencia, fon lo divendres prop passat, vigilia de Nadal, en Vilareal; en lo dit dia li sobrevench accident de pleusesis, lo qual ab continua febre per V. jorns no ses partit del cos de la dita Reyna, en tant qu'ella, axí com de Deus es estat ordenat, huy dimecres, data de la present, a II hores aprés miga nit, reebuts primerament per ella los Sants Sagraments ab gran contrició, pagant lo deure a natura, ha retut lesperit al seu creador. On pregam nostre senyor Deus que, per sa infinida clemencia, vulla lànima de la dita Reyna apellar al seu Reyne, e aquella entrels seus sants àngels collocar. E com nós, axí com devem e som tenguts envers Déu e lo món, vullam fer celebrar en aquesta ciutat les exequies per lànima de la dita Reyna, lo cors de la qual fem ab gran solempnitat portarací, e vullam que vós, entre les altres persones notables de nostre regne, hi siats present, notificants vos les dites coses vos pregam afectuosament que decontinent, vista la present, vingats e siatsací per entrevenir en les dites exequies e retre aquell deure que a la sua dignitat Reginal se pertany. Dada en Valencia, sots nostre segell secret, a XXVIIII dies de Desembre del any MCCCCVII.—Dirigitur Sperandeus Magistro Montesie. — Dominus Rex mandavit mihi Jo. de tudela.» [1] Consemblants lletres foren trameses a la Regina de Xipre, tia del Rey; a la Regina Violant, cunyada del Rey.

Altra volta, en 1408, lo Rey se vegé obligat de sortir de Barcelona e de passar a Valencia per les lluytes de bandositats qui eren en lo dit reyalme e sa capital. Essent allí, rebé nova de Sardenya que, per mort del darrer Jutge d'Arborea sens deixar fills, son pare Brancha Leo d'Oria intentà de pendre tota l'illa e de subjectarla; més los Sards havien cridat lo vescomte de Narbona e l'havien proclamat llur senyor, negant l'obediença e homenatge al Rey de Sicilia. Aquesta es la causa aparent de aytal insurrecció; més, segons sembla, fou moguda per intrigues de la Cort Papal de Roma ab objecte de suscitar complicacions a nostre Rey en revenja de l'obediença que servava envers lo Papa Benet XIII. Sols romanien fidels al Rey los castells

1) Rtre. 2249, f. 156 v.

de Caller, Longosardo, Alguer e qualques altres petites fortaleses. Lo Rey Martí de Sicilia escrigué lo 8 Novembre 1408, a son pare, son propòsit de passar decontinent a la dita illa e de romandre en ella tro a la complerta sotsmissió dels rebetles; ensemps li demanava soccors d'homens d'armes e de vaixells. Consemblantment escrigué a molts nobles e cavallers de Cathalunya a fi de que, ab lo pus gran nombre de gents d'armes e mils armats que poguessin, passessin en Sardenya e fossen apparellats per la gran batalla que pensava donar als Sards lo 15 de Maig proper, o sia de 1409.

Nostre Rey tantost convocà Corts a Barcelona, hont, després d'exposar la situació de Sardenya e ·ls projectes de son fill, fou accordat de trametre una poderosa esquadra. Tant gran fou l'enthusiasme que promogué tal empresa, que no fou casa a Catalunya qui no donés un o varis fills pera passar en Sardenya sots lo commandament del Rey de Sicilia, moguts per l'affecte que·ls catalans sentien per llur príncep. Barcelona e totes les ciutats e viles se comprometeren en diverses quantitats de monedes pera formar una esquadra de 150 vaixells, la qual sots lo commendament d'En Pere de Torrelles, se féu en mar del port de Barcelona lo 19 Maig. Aquest laguí fou degut a les intrigues e grosses dissensions hagudes entre los nobles e los parents del Rey per haver lo lloch de Commandant de la dita squadra. Poch avans de l'arrivada de la nostra squadra a Sardenya, l'armada del Rey de Sicilia havia vençuda e desbaratada la dels Genovesos, partidaris del vescomte de Narbona.

Referent als fets smentats, lo rey escrigué a son fill: «Lo Rey Daragó,—Rey molt car primogènit: Quatre letres vostres havem novellament reebudes continents (?) vostra salut e bon stament e la occurrencia de les affers daqueix Regne et moltes altres noves, de que havem haut singular plaer e consolació; perqueus pregam affectuosament, Rey molt car primogènit, que soven nos vullats de tot ab vostres letres alegrar. E per tal com certament sabem que ·n haurets molt gran plaer, Rey molt car primogènit, significam vos que som en bona disposició de nostra persona, mercè de nostre senyor deus. Rey molt car primogènit: nós havem haut fort singular plaer com lestol dels Sicilians es ja aquí ab vós, e loam molt la bona ordenança quens havets tramès a dir que havets feta de les naus e de les galees vostres que havets trameses a la isla de Sant Pere, e com deuen aquí esperar lestol de Cathalunya; e de tot ço que havets ordenat que facen, placia a nostre senyor Deus quels endrés, quar la empresa es bona, et fort rahonablement dèu venir a bona conclusió. Al fet del estol de Cathalunya quens supplicats quel vos trametam com pus prestament porem, vos responem, Rey

molt car primogènit, que huy ha VIII jorns que partí tot ensemps de la plaia de Barcelona ab mossèn P. Torrelles, Capità general de les nostres armades, e creem fermament que, segons lo bon temps que hac haut, ja deuen esser aquí ab vós o no molt luny: la rao per que tant ha trigat a partir d'ací lo dit estol, lo dit mossèn Pere, Rey molt car primogènit, vos ho dèu haver dit o us ho dirà quant serà ab vós. Sobre totes coses, Rey molt car primogènit, vos pregam, axí cordialment com podem, que tengats bon regiment en vostra persona, e queus guardets de mals ayres, e usets de ço queus ordenà laltre dia maestre Pere Soler de que altres vegades vos havem scrit. Rey molt car primogènit: encontinent que sabem quel estol dels Sicilians era arribat aquí, scrisquem a tots los prelats e monestirs de nostres Regnes pregant los que faessen continues e devotes oracions a nostre senyor Deus, queus endressàs ensemps ab vostres gents en tots vostres affers. E axí·s fa de fet, perqueus pregam, Rey molt car primogènit, quey haiats devoció, quar les oracions de les persones devotes solen molt en semblants coses e molts maiors approfitar, e no ho dèu hom reputar a poc ne menyspresar, com sovén se mostre per experiencia esser ver. Encara us pregama ffectuosament, Rey molt car primogènit, que sobre ·l fet de la batalla vos vullats haver en la forma que de nostra part vos dirà lo dit mossèn Pere Torrelles, lo qual ne havem bé informat queus ho diga, e que no vullats massa usar de crueltat vers los Sards, mas que ·us haiats misericordiosament vers ells, e maiorment si tornen liberament a obediencia nostra e vostra; però pregam vos eus avisam, Rey molt car primogènit, que, sils perdonats, vos haiats en tal manera vers ells que no puxen jamay rebellar, quar, en altre manera, pijor seria la darrera error que la primera. Rey molt car primogènit: fort gran plaer havem haut del matrimoni de don ffrederich de quens havets scrit que havets finat ab la filla de don Jayme de Prades, quondam, pregam vos, Rey molt car primogènit, ab gran affecció, quel dit matrimoni vullats finar e portar a final conclusió per nostra part e vostra. E que no solament sovén, mas cascun jorn si possible us serà, nos scriscats de la successió de tots los affers e de les noves que sabrets. E sia la sancta trinitat, Rey molt car primogènit, vostra continua protecció. Dada en la casa de Bellesguart, sots nostre segell secret, lo primer dia de Juny del any MCCCCVIIII.—Rex Martinus.—Al Rey de Sicilia nostre molt car primogènit. — Dominus Rex mandavit mihi. Bernardo Medici.» [1]

Si bé era de gran importancia per Cathalunya la sotsmissió de

1) Rtre. 2252, f. 83 a 84 v.

l'illa de Sardenya, lo Rey escrivia a son fill que, si bé sempre en son procedir procurés ressemblar los fets gloriosos de sos antecessors, ab tot l'illa de Sardenya tota no valia la seva vida per l'importancia qu'havia per la successió dels reyalmes. Per tant que no s'exposés massa, no sols contra los seus enemichs, aduch per lo clima malsà d'aquella illa; qu'aytal empresa era com pescar ab ham d'or. A més li escribia les següents lletres, que transcribim per llur curiositat:

«Lo Rey Daragó.— Rey molt car primogènit: En aquest instant vos havem scrit ab altre letra, de nostra salut largament e del fet del estol e soccors queus devem trametre en quin estament es e dalcunes altres coses de queus pregam tocants vostra persona. Perquè apresent als nous escrivim, sinó queus pregam, axí affectuosament com podem, que, per conservació de la salut de vostra persona e preservació de malaltíes, totes les aygües que beurets sien ben cuytes e aprés refredades. [1] E que usets de les pilloles queus trametem dins una capsa, prenent daquelles en les jornades e forma queus fa saber lo feel metge nostre maestre Pere Soler, quar axí es necessari per lo destemprat temps que acostuma fer aquí. Rey molt car primogènit: novellament havem reebut alcunes letres vostres, e specialment una dada en Càller a XXI de Desembre prop passat, de que havem haut fort gran plaer e specialment del bon estament que havem sabut de vostra persona e de les noves quens havets fet saber. Pregants vos ab gran affecció que sovén nos en vullats ab vostres letres alegrar. Rey molt car primogènit: al fet de les naus e fustes que iran en levant, quens havets pregat que les façam passar per Càller per tal que sapiats sovén noves de nós, vos responem que nós ho farem sens tota falla axí com vós nos havets escrit, e ja de fet havem commençat e manat. E sia lo sant esperit, Rey molt car primogènit, vostra continua protecció. Dada en Barchinona, sots nostre segell secret, a XXIIII dies de Janer del any MCCCCVIIII.—Rex Martinus—Dominus Rex mandavit mihi Bernardo Medici.» [2]

Arrivada la squadra de Cathalunya a Sardenya, com lo vescomte de Narbona havia acoblat un gros exèrcit prop de St. Luri, lo Rey de

1) Es importantíssim lo valor d'aquesta frase, car demostra que·ls metjes cathalans del XVzè segle coneixien ja lo perill d'encomanament de malaltíes per l'aygua e sa esterilisació per l'ebullició. E si bé per manque de medis d'investigació científica no existents allavors, — microscopi, procediments de química experimental — no coneixien l'essencia íntima e veritable del fet científich demunt dit, llur sperit d'observació s'avençà de quatre segles a les modernes theoríes microbianes qui tan gran revolució han produïda en lo món científich modern. Cal fer constar aquesta gloria per la ciencia de la nostra Catalunya al XIVzè e XVzè segles.

2) Rtre. 2252, f. 30 v.

Sicilia determinà de donar-li batalla en aquest lloch, a qual fi sortiren de Càller un dimars 26 Juny ab tres milia homens de cavall e vuit milia de peu. Lo trajecte de Càller a St. Luri fou molt penós per la forta calor. Pera evitar sos effectes en les hosts, passaven per les vores del riu Samassi e ses arbredes. Lo dissabte següent dreçaren llur campament prop de St. Luri ab les més grans precaucions, car l'enemich ere tan ben situat, que no fou descobert per les avençades del exèrcit del Rey. A l'auba del següent jorn, diumenge, 1 de Juliol, lo Rey Martí avençà en ordre de batalla entró una milla de la vila de Sant Luri. En l'avant-guarda anava En Pere Torrelles ab mil homes d'armes; lo centre, commandat personalment per lo Rey En Martí, ere compost de quatre milia homens, e seguia la rera-guarda. Sortí de la vila lo Comte de Narbona al cap de 18 o 20 milia homens, segons digueren més tart los sards fets presoners. Lo Rey manà que, en cas de venir en primer lloch los sards de peu, segons havien per costum, 500 bacinets escullits entre los millors cavallers del Rey descavalquessin pera lluytar contra aquells; e, pera donar exemple, havia determinat esser-hi ell mateix entre ells. Acostant-se ab son squadró de cavallers vers la via de St. Luri, seguí vers un turó, hont lo comte ere apparellat en ordre de batalla e avençave contra l'exèrcit cathalà, format ab sa cavallería a la dreta e les gents de peu a l'esquerra. La lluyta commençà ab gran furor per abdues parts; e, en les primeres topades entre la cavallería del Rey e cella dels enemichs, ne moriren e·n foren nafrats en gran res. Malgrat que·ls nobles se distingiren per lo gran valor e enthusiasme ab que lluytaven, lo Rey féu tals proeses que bé significaven la sang de sos avants passats; temeritat inútil qui podie portar una major dissort, sols disculpable en part per lo concepte que del valor personal e del deber e honor reyal tenien en aquella època.

La batalla fou favorable a les armes cathalanes. Aprés llonga e dura lluyta, foren vençuts los del vescomte de Narbona, qui, ab lo restant de la sua host, se recullí en lo castell de Montreal. Fou guanyada la senyera del vescomte, la qual tramesa a nostre Rey En Martí, juntament ab les cotes dels vuit companyons guanyadors d'ella, foren penjades com tropheu de guerra en nostra Sèu.[1] Moriren en lo camp de la part contraria tro a 5,000 homens. Lo vescomte se retirà encalçat per nostres armes fins les portes del Castell de Montreal. Del camp del Rey de Sicilia moriren, entre los més assenyalats, lo vescomte d'Orta, En Pere Galceran de Pinós e Mossen Johan de Vilacansa.

En tant que la cavallería encalçava les hosts delmades del ves-

1) Rtre. 2252, f. 96 v.

comte, lo restant de l'exèrcit del Rey de Sicilia anà assetjar la vila de Sant Luri, que prengueren per combat e entraren a sach: en la lluyta moriren gran nombre de sards e genoveses.

Tan complerta fou aquella victoria e tàn gran era 'l prestigi de les hosts cathalanes, que la conquesta de l'illa fou tenguda com fet accomplit. Ella posà la pahura als genoveses, enemichs declarats dels cathalans e als altres reyalmes de l'Italia; mes axís com aqueixa victoria fou un gran succés qui prometie d'haver definitivament conquerida l'illa de Sardenya, devingueren fets qui tantost tornaren les coses en pitjor estat qu'avans. De Sant Luri, lo Rey de Sicilia trametté a son pare lo rey d'Aragó un cavaller ab la nova de la victoria e preso de Sant Luri.

Refferent a aquesta victoria lo Rey escrivia a n'En Pere Torrelles: «Lo Rey — Capità. L'altre dia reebem una letra vostra ab la qual nos significavets com aprés que fos arribat ab lestol en Castell de Càller, nostre molt car primogènit lo Rey de Sicilia vos acullí molt bé, e com havent gran plaer de vostra venguda vos feu Marescal de que havem haut fort singular plaer, e loy grahim molt, placia a nostre senyor deus, qui li do longa vida e salut ab aquella prosperitat quel nostre cor e lo seu desigen. Sapiats que diumenge, a XIIII del present mes, estants en la casa de bellesguard e desijants molt saber novelles de nostre molt car primogènit lo Rey de Sicilia e de la sua host, veem de la finestra de la nostra cambra venir una galea de les parts de levant, qui arrivà en la plaia de Barchinona. E a cap de un poch fo ab nos en G. Puiada, quins dix que la dita galea venia de Sardenya e que portava bona nova, però que ell encara no la sabia. E aprés fort poch, estants nos en la dita finestra veem venir mossèn Jaume Roure e en Johan Barthomeu ab III harauts fort corrents. E abans que fossen dos trets de ballesta prop de la dita casa de bellesguard, començaren tots a cridar a altes veus e vengren cridant: — «Victoria! victoria! aragó e Sanct Jordi!» E pujants alt en la dita casa, faeren nos reverencia ens donaren les letres que portaven del dit nostre molt car primogènit e de vós e dels altres, ens recitaren largament lo fet de la batalla e de la victoria que sen ere seguida, e de la preso de Sant Luri, les quals havie XV. jorns que eren estades fetes e encara res non sabiem, de que haguem inextimable plaer e singular consolació, e per sobres de goig prenguem nos a plorar. E encontinent votam d'anar a la seu de Barchinona, e d'enclourens aquí per tenir hi novena e complir altres vots que ja haviem fets esperants la bona novella dessús dita. Mas, per tal com era diumenge e axí com sabets no acostumam de cavalcar aquell jorn, la donchs nons moguem. Mas lo dilluns següent, a IIII hores apres mija nit, cavalcam e anam nosen dret camí a la dita

Sèu, on nos encloguem que non som exits despuys. E aquí fom reebuts ab gran processó e devotes oracions. E pujam nosen tantost al altar maior, e puys devallam a Santa Eulalia, continuants totstemps les dites processó e la Salve regina e oracions molt devotes ques deien cascun jorn en la dita Sèu e en los Monestirs e esglesies de Barchinona pera retre laors e gracies a nostre senyor deus de la gracia quens ha feta. Per tal quen haiats plaer vos significam que som en bon punt e ben sans en tota nostra persona per gracia divinal. Manants e pregants vos quens scrigats sovén de la salut e bon estament del dit Rey nostre molt car primogènit e del fet de la guerra e del estament daqueix Regne e de totes noves que sabrets, quar singular consolació ne haurem. E sapiats que som estats fort meravellats de la batalla, quar bé sab nostre molt car primogènit que no era axi emprès. E digats li que nós lo pregam ab fort gran affecció que nos torn sovén afer semblants coses, quar la sua persona presa molt e no la dèu axi arriscar com ha fet ne exposar a fortuna ço que segurament e sens perill pod aconseguir, axi com farà sens tota falla per divinal gracia, quar nós e ell havem bon dret, el qual nostre senyor deus no sab ne ha acostumat fallir ne noure. Aprés que haguem reebudes les dites letres e bones novelles, vench a nos Manuel de tassi ab letres sobrel soccors quel dit Rey nostre molt car primogènit demana. E per tal com per rahó de la dita novena que tenim en la Sèu no podiem anar ales corts, encontinent tramesem als de les dites corts que venguessen ací a nós. E faeren ho. E posam los denant com pus graciosament poguem lo dit fet. E ells preseren ho fort be. E esperam fermament e sens tot dubte quel fet haurà bon compliment e espatxat recapte. Maestre Viçent ferrer es açí on ha ja estat bé per .vi. setmanes, e diu missa alta e preyca fort meravellosament cascun jorn, en que ha continuament de vii.[m] en viii.[m] persones. E ha preycat e fet loffici açí en la Seu denant nós, e cantat ensemps, ab tota la gent quey era, la Salve regina a altes veus. E ha seguida la processó per la Ciutat, la qual es estada fort devota, solepne e molt bella, en que havia de xxv.[m] persones ensús qui la seguien. E no sab hom que jamay en Barchinona se faés processó que per tanta gent fos seguida ne tant devotament acompanyada. A present noyc ha altres noves sinó quel papa serà açí en Barchinona lo primer dia dagost primervinent. E entenem lo acullir com pus honoríficament e pus sollepnament porem. E metrem lo en lo palau maior. E nós mudarem nos en lo menor. E la primera vegada queus scrivam farem vos saber largament lacullиment e la festa, els entremesos e altres honors que fetes li haurem, per tal quen haiats plaer. Nós escrivim al dit Rey nostre molt car primogènit pregant lo que no partesca de Càller en aquestes dos meses qui vénen de

calor; e si nostra molt cara filla la Reyna de Sicilia era aquí ab ell, nós ne hauriem fort gran plaer. E que la poria fer anar aquí ab dues o tres dònes tantsolament, e que totes les altres ensemps ab tota la roba sinó ab aquella que necessariament hauria mester, romanguessen en Sicilia ab la més gent que pogués de sa casa, en manera quels Sicilians estiguessen ab bona esperança de ella retornar en breu, quar, pus lo concell del dit Rey resident en Sicilia romangués en bon orde, noli calria tembre que res si mogués, quar tot starà pla, maiorment per la prosperitat e assenyalada favor que nostre senyor deus li dóna. Perqueus manam quel instets de nostra part que ho faça, quar son benavenir seria. Dada en Barchinona, sots nostre segell secret, a XXII, dies de Juliol de any Mil CCCC nou. Rex Martinus.

Creem que beus recorde que quant partis de nós, vos donam carrech que pregassets de nostra part al dit Rey nostre molt car primogènit que confirmas al Monestir de la Vall de Jesús Christ la donació que li faem dels lochs Daltura e de les alcubeles, perqueus pregam e manam quey tengats aprop lo dit Rey. E porets vosen informar ab en P. companyó qui sen portà translat aquí de la donació dessús dita.—Dirigitur a mossèn P. torrelles. — Dominus Rex mandavit mihi, Bernardo Medici.»[1]

Referent al fet de la presa de la senyera del vescomte de Narbona, En Martí escribia: «Lo Rey—Vostra letra havem reebuda, ab la qual nos havets fet saber com havets presa la bandera dels Sards segons que haviets votat. Supplicants a nós que la vullam fer penjar en la Sèu daquesta Ciutat ab les vostres cotes darmes, quens havets trameses ab la dita bandera per mossèn Jacme Roura. E responem vos que, per tal com lo dit Mossèn Jacme encontinent que hague parlat ab nós, hic partí per anar al sant pare, no havem sabut encara dell la manera que fo presa la dita bandera, més encontinent que sia retornat a nós, sabrem dell com es estat tot lo fet clarament. E puys entenem hi a fer, déu volent, ço quel fet merexerà. Dada en Barchinona, sots nostre segell secret a XXII. dies de Juliol del any Mil CCCC. VIII. — Rex Martinus. — Dirigitur als VII. companyons de la greva — Dominus Rex mandavit mihi, Bernardo Medici.»[2]

D'aquesta tant gran victoria l'infant En Martí no n'obtingué tot lo profit qu'ere d'esperar, car, degut a la forta calor, e als ayres malsans, se retirà a Càller, aplaçant pera·l proper Setembre de encalçar lo restant de les forces enemigues recollides en Oristà ab lo ves-comte a

1) Rtre. 2252, f. 97 v. a 99.
2) Rtre. 2252, f. 96 v.

llur cap. Sols manà En Pere de Torrelles d'anar ab ses naus, contre qualques galeres dels Genovesos qui piratejaven en les costes de Còrsica. Més, com havem dit, ben tost sdevingueren fets tan malhaurats que les coses tornaren en mal e quasi pitjor qu'avans.

Essent a Càller en mitg de les festes fetes en honor de l'avant-dita victoria, l'infant Martí, emmalaltí lo 15 Juliol de febres infeccioses; e, si bé lo 21 següent semblà qu'anava a la curació, s'agreujà son stat e morí lo 25 del dit mes. Fou soterrat en l'esglesia major d'aquella ciutat ab molta sollemnitat, accompanyat de tots los nobles, barons e cavallers ab llurs senyeres. Lo dol e sentiment entre aquests fou tant sincer com aclaparador. L'estol de nobles e cavallers havien perdut llur gloriós capitost tant estimat; e aquell brillant exèrcit se desmembrà e espargí com un remat qual pastor ve de morir. Ab la nova de la mort del Rey, los sards rebetles aplegaren novament en suprem esforç totes les forces de l'illa e, malgrat la dispersió dels catalans, En Pere de Muntcada s'imposà, e, recullint una partida del exèrcit, avançà vers Oristà, darrer baluart del vescomte, e si bé foren en greu perill per l'escassedat de forces, ab l'arrivada d'En Pere Torrelles ab l'exèrcit de mar, venceren e foragitaren per complert los sards en la batalla del 17 Agost.

La mala nova de la mort de l'infant arrivà a nostra ciutat. Jamay dolor més gran e pregon fou sentit d'un poble per son príncep. Fou més aviat un estupor qu'aclaparà a tots. Ningú osava dir-ho al Rey qui més malalt quiscun jorn residia en la casa dita de Bellesguard. De tant penosa commanda se n'encarregaren per concell del Papa qui allavors era a Barcelona, Fra Vicens Ferrer e·ls concellers de la ciutat. La mort de l'infant En Martí punyí fondament lo cor del bondadós Rey, qui romangué sots la dolor més aclaparadora. Aquest condol, qui unia tant intimament lo poble ab son Rey, no ere degut sols a la perdua d'un príncep qui ja·s feya estimar de son poble, ni tampoch sols al dolor del pare qui pert son fill; tant lo Rey com lo poble veyen la perdua del successor a la corona sens quasi esperança de nou rebrot, e preveyen lo pervindre ple de lluytes e guerres d'ambicions adhuch lo perill de la Patria.

Lo Rey, tantost sabé la mort del seu fill, escrigué la següent lletra a la Reyna de Sicilia. «Lo Rey Daragó e de Sicilia [1] — Reyna molt cara filla. Bé creem que, per nostra desventura e vostra, no ignorats com nostre senyor deus ha volgut appellar al seu Regne nostre primogènit lo Rey de Sicilia, marit vostre, de que viurem tots temps ab

1) Rtre. 2252. fol. 105.

sobirana tristor e dolorosa vida placia a nostre senyor deus, Reyna molt cara filla, que li dó bon repós e vulla consolar nós e vós en nostres tribulacions e gran adversitat en que per sa mercè nos ha posats; Reyna molt cara filla, pregam vos, ab la major affecció que podem, que ho prengats com pus pacientment porets, e que conformets lo vostre voler ab aquell de nostre senyor deus a qui ha plagut, e al qual alcú no dèu ne pot contradir. E que vullats entendre ab sobirana diligencia en lo bon regiment d'aquex Regne, axí com tro açí totstemps havets bé acostumat. E siats certa, Reyna molt cara filla, que per la mort del dit Rey nostre primogènit e marit vostre, no es ne serà menor la amor que havem e que haurem daquiavant daquella queus haviem en vida sua, ans serà molt major, que jamai no fo, e conexerets ho per obra. Reyna molt cara filla, en breu, déu volent, vos escriurem largament sobre aquesta materia e sobre les provisions que entenem a fer per lo bon regiment e pacífic estament d'aqueix Regne sobrel qual apresent als nous escrivim, sino que com nos sapiam certament que Carles Omeli Simon de Mar e los altres joveneses qui foren preses ab les quatre Galees en Sardenya sien en poder de Mossen Sancho roiç e segons quens han dit oien en lo Castell de Cathania. Pregam vos affectuosament, Reyna molt cara filla, que no vullats dar loc per res quels dits Jenoveses venguen en mans del dit Mossen Sancho ans si hi son los hi façats levar tantost e romanguen en vostre poder preses ferrats e ben guardats en manera que no puxen fugir. E que per cosa del mon no sien dats a rescat o a alcun altre partit quar si exíen en alcuna manera de la presó seria total perdició del Regne de Sardenya. E sia la sancta trinitat, Reyna molt cara filla, continuament vostra guarda.

Nous meravellets, Reyna molt cara filla, com la present no es signada de nostra mà, quar per la subirana tristor en que som posats no havem pogut signar. Dada en Barchinona, sots nostre segell secret a VI dies dagost del Any dela nativitat de nostre senyor, Mil cccc. VIIII, Bernardus secretarius — Dirigitur a la Reyna de Sicilia. —»

Pera allunyar lo perill de la mort del rey sens successió, començaren los concellers e palatins d'emetre l'idea d'un novell mullerament del rey, car essent aquest de 51 anys podie molt be haver fills. Ab l'intent de consolar-lo en sa dolor e de fer-li menys greu la solitut, proposaren al rey tal projecte. Lo rey objectave lo mal stament de la seva sanitat, l'obesitat de sa persona poch apte pera procrear fills, qui, tal volta serien malaltiços e no arrivarien a edat covinent.

En Martí escrigué a son confident En P. de Torrelles la següent

lletra:[1] «Lo Rey daragó e de Sicilia — Capità. Si nous havem scrit tro ací clarament nostra intenció dalcunes coses que dejús se contenen nous en meravellets; quar la rahó es per tal com, d'alcuns fets en que erem en perplexitat que·n deviem fer, voliem haver consell del sant pare e que hi fossen presents Maestre Viçent Ferrer, lo prior de la Vall de Jesu-Christ e mossèn Ffrancesch Daranda. E de fet, aprés que per nós li es estat demanat lo dit Concell, huy hora de vespres, lo Comte Durgell e tots los de les Corts que celebram als Cathalans, foren denant nós suplicants quens plagués oir alcunes paraules quens volien explicar denant lo dit sanct pare. E nós, volents condescendre a lur supplicació, fom denant ell ensemps ab los predits de les Corts; los quals nos suplicaren humilment, ab moltes persuasions e belles raons que faeren a fundar lur supplicació, que volguessem pendre muller, e que açò per cosa del món no volguessem dilatar si desitjavem la salut e bon estament de nostres Regnes e terres. E feta la dita suplicació, tantost lo dit sanct pare pregàns ens consellà publicament, presents los dits supplicants, e presents encara los dits Maestre Viçent, lo prior e mossèn Ffrancesch Daranda, que volguessem condescendre a la dita supplicació, la qual a son parer era no solament justa e rahonable, mas encara expedient e fort necessaria, e que no volguessem la execució daquella diferir. La donchs, per nós fo respost al dit sanct pare, e als dessusdits, que, pus ells ho consellaven e los predits nos en supplicaven, que a nós plahia pendre muller, e que ho fariem tantost. E de fet, ab lajuda de nostre senyor deus, ho entenem a fer fort prestament. E en aquell mateix instant diguem al dit sant pare, e als de les dites corts, que nós preferiem, e de fet ho compliriem, d'anar personalment en Sardenya prestament. E que puys complida la execució dels Sards iriem al Regne de Sicilia per visitar e consolar aquell. E que si la Reyna que pendriem per muller era prenys abans que nos hic partissem, lexariem la ací. E que si prenys no era lans en menariem. Noresmenys los preferim de posar soltament lo fet de la Justicia en mans de certes persones quey sien deputades per les corts, e de certes persones que nos hi deputariem les quals sens consultarne a nos la posen en bon e degut estament. E que si cas serà que en res hi discrepen o nos puxen concordar, que hi procesquen ab e de consell del dit sanct pare. E de totes aquestes coses axí lo dit sanct pare com los de les dites Corts hagueren fort gran plaher ens ho regraciaren molt. Perque com nos entenam portar a execució infalliblament totes les coses dessus dites manam vos que com pus prestament porets nos trametats amarinada e ben apparellada la Galea dels

1) Rtre. 2252. fol. 110. v.

cans, car nos la farem armar aci e ja hi havem posada taula per armar. E en aquella, deu volent, passarem personalment en aqueix Regne. Lo dit sanct pare ha manat denant nós a mossèn Johan de Luna que sen torn aquí encontinent ab los C C. bacins ab quey era passat, lo qual tantost se deu recullir e tornar aquí: semblantment haurets dins breus dies mossèn G. R. de Muntcada ab los L. bacinets e L. pillarts que la ciutat de Valencia hi tramet, quar ja creem que sia partit a la hora dara. Perqueus pregam e manam que consolets e confortets tota la gent darmes que es aquí ab vós pera nostre servey els digats, quar asi ho farem de fet, que per una daquestes dues galees que son ací, nos trametrem moneda ab quells sostengats tro que nos siam aquí on serem, déu volent, dins breus dies e rahonarem vos largament moltes coses. En une letra que mossèn R. Torrelles frare vostre vos tramet porets veure e per aquella saber moltes altres noves que apresent nous curam scriure. Dada en la casa de bellesguard sots nostre segell secret a XVII dies dagost del any M. CCCC. Nou. Rex Martinus.— Dirigitur a mossèn P. Torrelles capità general de les armades. — Dominus Rex mandavit mihi Bernardo Medici.[1] »

Al Rey li foren proposades dues donzelles Dona Cecilia, sor del comte d'Urgell e Dona Marguerida filla del comte Prades e de Johana de Cabrera. Lo Rey designà pera muller seva Dona Marguerida qui era molt hermosa e s'era criada en la cort ab Dona María de Luna de qui n'havia estat donzella. Les noces reyals foren celebrades lo 17 setembre d'aquell any 1409.

Lo Rey volia partir tantost a Sardenya pera termenar la sotsmissió del rebelles e aprés passar en Sicilia pera veure la seva nora la Regina de Sicilia e disposar lo mellor governament de l'illa. En tant les esperances d'un nou fill, les quals compeliren nostre Rey a son darrer mullerament, commençaven d'esser fallides: lo Rey se sentie més malaltiç quiscun jorn e sots la depressió moral de tantes dissorts e la pahura d'altres novelles, decidí convocar los representants del seu reyalme pera discutir ab ells qui devie esser lo successor a la corona, car los pretendents anaven aumentant e ab tot desempatxament allegaven quiscun son dret. A fi de provehir a la mellor governació dels seus stats, nomenà En Jaume comte d'Urgell, llochtinent general, lo qual venia a esser com una tàcita denominació del successor a la corona. Lo 14 Janer daquell any 1410, lo Rey trameté une lletra al Comte a fi que anés a sa presencia e concordà les capitulacions[2] referents

1) Rtre. 2252, f. 110 v.
2) Rtre. 2252 f. 118 v.

als emoluments pecuniaris e l'administració de justicia que per son càrrech de lloch-tinent li pertanyien.

Diu En Balaguer que'l Rey odiabe de tot cor lo seu nebot e segretament feu sorgir dificultats manant al Justicia d'Aragó de no pendre-li lo jurament sense lo qual lo dit lloch-tinent general no podia exercir son càrrech. Això haguera donat lloch e desavinences entre'l comte e'ls aragoneses de lo qual n'esdevingueren bandositats e lluytes entre'ls partidaris e'ls contraris del comte. També diu que la Regina Marguerida convençuda de l'impossibilitat d'haver successió, era favorable al comte e per la mare e muller d'aquest qui eren ab ella en lo palau li feya avinent tot ço qu'arrivaba.

Jo no he trobat cap document que vingués a comprovar aytals affirmacions. Sols he trobats documents en que lo Rey Martí procedí noblement e digna després del nomenament de son nebot lo dit comte per governador general a facilitarli per tots los medis l'exercici llyure e expedit de son alt càrrech; e si'l dit nomenament podia interpretarse com una tàcita designació a la successió de la corona, foren los contraris del comte ab lo Papa Benet el arquebisbe de Saragoça a llur cap, los qui procuraren de totes llurs forces contrastar la reyal volença del Rey Martí. Per altra part lo comte d'Urgell fou qui juntament ab altres nobles aplegats per les Corts proposà e concellà lo Rey Martí de pendre novament muller ço qui no es pas sospitós d'ambició personal ne odi e desafecte al Rey.

Nostre sobirà scrivia als aragoneses varies lletres com la següent:

«El Rey— Certificamos vos que asi por los feytos de la comquesta del Regno de Cerdenya como per meter en buen estamiento e sossiego aquexe regno en el qual se dize que algunos de las bandosidades antigas quieren mover pelea e dissension, Atendido que al present no es possible a nos de ir personalment en el dito Regno por razon de la enfermedat e indisposicion de nuestra persona, havemos deliberado de enviar aqui el Egregio e muyt caro nieto [1] nuestro Don Jayme de Aragon, Comte de Urgell e general Gobernador en todos nuestros Regnos e tierras, de nuestra intencion sobre las ditas cosas e otras tocantes nuestro servicio e honor pleneramente informado. Porque vos rogamos e mandamos que a todo aquello que el dito Comte e general Gobernador nuestro vos dirà de part nuestra dedes plenera fe e creença e lo cumplades por obra segunt que de la vuestra grant naturaleza e fieldat confiamos. Sabiendo que de aquesto nos faredes servicio el qual muyto vos agradesceremos e del contrario nos fariades despla-

1) Sobrino?

zer e sentiriades lo per obra. Dada en Barchinona a XX dies de ffebrero del anyo MCCCCX. Rex Martinus — Dirigitur nobili Anthonio de Luna Militi — Similes littere fuerunt directe inferius nominatis et sub eisdem data et signo: etc. [1]»

Lo Rey d'accord ab son Consell convocà sos reyalmes que s'apleguessen en nostra ciutat a fi de discutir e concellar lo que devie provehir pera la successió de la corona. Axis escrigué als de Mallorques, Aragó e Valencia lletres del tenor següent:

«Lo Rey — Deputats. Nos havents sobirà desig axí com som tenguts envers Deus e nostres sotsmeses que apres nostres dies romanguen en pau e tranquillitat nostres Regnes e terres, havem delliberat en nostre sollempne consell que ab sobirana diligencia sien vists e regoneguts e ben examinats tots los testaments e codicils de tots nostres illustres predecessors, de gloriosa recordació, per tal que en cas, ço que Deus no vulla, vengués a nós morir sens fills, sapiam certament e a vosaltres e a tots los nostres sotsmeses sia clar e notori a qui pertanyerà la successió dels dits Regnes e terres nostres. Perque com en aquest fet vage tant, que mes no poria, a la salut e ben avenir vostre e de tots los altres nostres sotsmeses, pregam vos axí affectuosament com podem que encontinent appellets e convoquets tots los braços e staments del Regne de Valencia axi dels ecclesiàstichs com dels barons nobles e cavallers, com de les ciutats e viles Reyals del dit Regne. E aprés quels haurets aplegats, que ensemps ab ells elegescats e trametats a nós al pus prestament que porets, certes persones de tots estaments en semblantes coses aptes e expertes entre les quals ni haja de juristes ben approvats e famosos les quals persones sien presents als dits regonexements e examinació, ens puxen ben consellar en lo procehiment del dit fet e bona conclusió daquell. Nós escrivim daquestá materia als Deputats Darago e ales Ciutats de Saragoça e de Mallorcha e a tots nostres Regnes e terres per tal que les persones quens trametran puxen ensemps ab aquelles quens trametrets, entendre en lo fet dessús dit. Dada en la Casa de Bellesguard sots nostre segell secret a XXIIII dies de Janer del any MCCCC. Deu.—Rex Martinus.— Dirigitur deputatis generalis Valencie. Dominus Rex mandavit mihi Bernardo Medici.» [2]

A darrers d'Abril lo Rey escrivia als de Valencia e Mallorques fent-los greus càrrechs com encara no li havien trameses les persones que demanave, e com los embaxadors de Sicilia qui eren en Barchi-

1) Rtre. 2237, f. 146, primera foliació.

2) Rtre. 2252, f. 135.

nona li pregaven d'anar en aquella illa, la qual cosa lo Rey no volia executar sens haver enllestit avans l'importantissim affer de la successió legal a la corona. « Perqueus pregam affectuosament — deia al bisbe de Valencia — que tengats les mellors maneres que porets e donets obra ab acabament quar molt ne esta en vostra mà que·ls dits braces se ajusten e elegesquen ens trameten los dits Missatgers al pus prestament que fer se porà en una manera o en altra segons que a vós e a ells sera mils vist faedor. E ultra que farets cessar molts escandals e inconvenients que del contrari se porien seguir, farets a nos fort agradable servey.» [1]

També deya als jurats de Valencia: «E com los deputats daragó e les altres Ciutats de nostra senyoría haien ja elets sos missatgers e no stigan sperant sinó los vostres, pregam e manam vos que tingats manera ab los dits deputats e siats emsemps ab ells que la elecció se faça prestament daquells segons la forma e manera en la letra dels dits deputats contenguda.» [2]

Foren tantes e tan greus les dificultats e opposicions que lo Comte trobà en Saragoça, que a darrers d'abril quatre mesos o més de son nomenament no havia estat reconegut per los aragoneses. Pera remeyar tal estat la Rey escrigué :

« Lo Rey — Comte car nebot. Entès havem que vos encare no havets començat usar de vostre offici de loch tinent nostre general en lo Regne Daragó per tal com alcuns qui no volrien essser castigats de ço que mal han fet, vos hi meten condició e empatxament, allegants moltes rahons vanes e de poca eficacia e valor, de que som fort meravellats ens es molt greu e desplasent. E per aquesta rahó scrivim a diverses persones d'aqueix Regne alcunes lletres queus trametem ab la present. Perqueus manam que les los façats donar, quar bé creem que aprés que les hauran reebudes, vos acceptaran plenament e benigne. E puys usats del dit vostre offici e posats aqueix Regne en pau e en bon estament e justicia axí com de vós fiablament esperam; pregants vos affectuosament que ab sobirana diligencia entenats en dar bon compliment en ço queus encarregam ans que partissets de nós en aqueix Regne. Dada en bellesguard sots nostre segell secret a XXII d'Abril del any MCCCCX. Rex Martinus. — A nostre car nebot Don Jayme Daragó Comte Durgell — Dominus Rex mandavit mihi bernardo medici. » [3]

1) Rtre. 2252, f. 143 v.
2) Rtre. 2237, f. 63,64 v. segona foliació.
3) Rtre. 2252 f. 141 v.

Aquesta carta que nostre Rey escribia a son nebot, desmenteix juntament ab les següents e altres moltes la llegenda del odi mortal entre abdós personatges, causat segons es dit per les intrigues del Comte a fi d' haver la corona. Prou feynes tenia en ferse regonèixer adhuch en salvar la seva propria vida allà per lo reyalme d'aragó e pe·ls carrers de la mateixa Saragoça ben lluny de la cort de Barcelona.

«Lo Rey — Reverendo Padre en Cristo. Bien sabedes como nos havemos provehido a nuestro caro sobrino don Jayme de Aragon Comte d'Urgell de officio de lugarteniente nuestro general en el Regno d'aragon. E havemos lo enviado aqui por Regir e exercir su officio e poner en buen estamiento exi Regno. E segund que nuevament havemos entendido algunos se esforçan en ponerle condicion e empatxamiento en aceptar aquell por nuestro lugar tenient general e lexarlo usar de su officio, de la qual cosa nos meravellamos muyto quar esto no es cosa nueva ne no acostumbrada de facer ne contrariant en alguna cosa a los fueros e privilegios del dito Regno. Porque vos rogamos con grant affeccion que donedes obra con buen acabamiento quel dito nuestro caro sobrino sea en el dito officio benignement acceptado, toda condicion cessant. E endressedes aquell en todas cosas a vos possibles en manera que pueda aquell assin como fazer se deve liberament exercer; sabiendo que nos ende faredes muy agradable servicio. Dada en bellesguard dejus nostro siello secreto a XXII dies d'Abril del anyo MCCCCX. Rex Martinus — Dirigitur Archepiscopo Cesaraugusta. — Dominus Rex mandavit mihi Bernardo Medici.» [1]

Consemblant lletra dirigí als Deputats del Regne d'Aragó, als Hombres buenos, als jurats de Saragoça de Calatayut e d'altres ciutats d'aragó, en les quals a mes se comminaba. «Porque vos dezimos e mandamos de cierta sciencia e expressament dejus incorrimiento de nuestra ira e indignacion que donedes obra con acabamiento que el dito nuestro caro sobrino sea en el dito officio por todo el dito Regno e per vosotros venignament aceptado todas contradicciones e impugnaciones cessantes. E endressedes aquell etc. etc.» [2]

No per això deposaren llur actitut de revolta les aragoneses car lo Justicia, l'archebisbe e tots los principals nobles de les cases Heredias e Urreas juntament ab lo Papa, Mestre Vicents Ferrer e tota la Cort papal, contra ·l partit dels Luna qui sostenien lo comte, seguiren contrastan l'acció del llochtinent general. A tant arrivaren los scandols que·l Rey diferint sa partença vers Serdenya e Sicilia se

1) Rtre. 2252 f. 141 v.
2) Rtre. 2252 f. 141 v.

disposava anar personalment a Aragó e escrivia lo 12 de Maig:

«El Rey.—Merino. Nos havemos delliberado partir daçí dentro breves dias por air anta la Ciudat de Saragoça muy prestament por poner aquella e el Regno Daragon en bueno estamiento e tranquillidat. Porque vos mandamos que encontinent façades meter a punto e recorrer e repasar laliafaria en todas cosas que necessaries hi seran. E en esto no metades alcuna dilacion. Dada en la Casa de bellesguard dejus nuestro siello secreto a XII dias de Mayo del anyo Mil CCCC.X· Rex Martinus — Dirigitur al merino de Saragoça — Dominus Rex mandavit mihi Bernardo medici.» [1]

Com los aragoneses no trametien llurs delegats al Rey pera discutir l'affer del successor al reyalme, En Martí escrigué la lletra seguent:

«Pro brachio militari.

Don Martin por la gracia de Dios Rey daragon de Sicilia, etc. A los amados e fieles nuestros todos e sengles Cavalleros fidalgos e hombres de paratge e generosos o otros cualesquiera del braç o estamiento daquellos en el Regno daragon poblados: salut e dileccion. Como nos con diversas letras nuestras hayamos muytas veces scripto a los deputados del Regno daragon rogando aquellos que como nos queriessemos por buen stamiento e tranquillidat de nuestros Regnos e tierras veyer e recognoscer e bien examinar todos los testamientos e codicillos de nuestros illustres predecessores de gloriosa recordacion. Por tal que en caso, lo que dios no quiera, que a nos conviniesse passar desta vida sines fillos, sopiessemos ciertament e podiessemos ordenar e a todos nuestros subditos fuesse claro e notorio a qui pertenesceria la succession de los ditos nuestros Regnos e terras clamassen e convocassen vosotros e los otros braços e estamientos del dito Regno Daragon. E que ensemble con ellos esleissen e embiassen a nos al mas prestament que porien ciertas personas de todos estamientos en semblantes cosas aptas expertas e sufficientes entre las quales ni haviesse de juristas bien aprobados e famosos que fuesen presentes a los ditos reconoscimiento e examinacion e a nos podiesen bien consellar en el procedimiento del dito feyto e buena conclusion de aquell. E apres los ditos deputados nos hayan scripto que ellos esleir e fazer la dita messatgeria en la forma dessuso dita seria gran preiudicio a los fueros privilegios e libertades del dito Regno; mas que supplicaven a nuestra senyoria que deviessemos assin como encontinent feziemos revocar una de las ditas letras la qual entienden que les era muyto prejudicial. E que vosotros ensemble con los otros braços e estamien-

1) Rtre. 2252 f. 144.

tos del dito regno vos aplegariades e tractariades de la dita missatgeria e nos embiaríades priestament aquella. E agora veamos clarament que ellos ne vosotros ne los otros braços o estamientos del dito Regno no curades aplegar vos ne embiar a nos la dita missatgeria, de que havemos razonablement sobiran desplazer. Por esto rogamos vos exhortamos e requerimos que sines algun perjudicio e derogacion de vuestros fueros privilegios e libertades a los quales no entendemos ne queremos seyer en alguna cosa por esta razon perjudicado antes queremos que vos finquen salvos e illesos e en su virtut e rigor ensemble con los otros braços o estamientos dexi Regno o sines ellos si millor vos sera visto seer fazedero vos ajustedes e esliades vuestros messatgeros los quales nos embiedes al mas prestament que poredes como toda cuyta e celeridat se tarda que sean presentes a los ditos procedimiento recognoscimiento e examinación e nos puedan consellar en el bien avenir del dito feyto postposados cualesquiere otros aferes como aquesti sea segund dios mas arduo e mas necessario a mas toquant el bueno e pacifico estamiento del Regno que cualquiere otro que pueda seyer e sea preservativo de muytos males scandales e inconvenientes que lo que dios no quiere se podrian seguir sino hi es saludablement e justa provedido antes quel caso se seguesca lo que Dios no mande. En otra manera certificamos vos que en absencia incuria necgligencia e contumacia vuestra, nos ensemble con los otros braços e estamientos dexi Regno e de los otros Regnos e tierras nuestras qui con nos seran presentes procediremos en reconoscer examinar e concludir el dito feyto, vuestra absencia e contumacia no contrastantes. E queremos e con la present vos intimamos que todos danyos e inconvenientes que nel tiempo esdevenidero a nuestros Regnos e tierras e vassallos sende pudiessen seguir, lo que dios no quiera seran imputados daquiadelant a vosotros e a vuestros bienes e no a nos. E porque paresca en tiempo esdevenidero mandamos la present seer a vosotros presentada de nuestra part por los amados e fieles nuestros mossen Ramon de mur bayle general Daragon, mossen Pardo la Casta, Merino de Caragoça e Narnau çabastida de nuestra Tresoreria, o por cascuno dellos e quende fagan levar carta publica por quen sea memoria en el tiempo esdevenidero. Dada en la Torra de bellesguard territorio de barchinona a XXX dias dabril en el anyo de la nativitat de nuestro senyor MCCCC.X. — Rex Martinus — Dominus Rex mandavit mihi bernardo medici. Et viderunt lam vice Thesaurarius et ffranciscus daranda quibus fuit comunicata.» [1]

1) Rtre. 2237, f. 152 v., primera foliació.

Altres consemblants lletres foren adreçades als braços de les Universitats, clergues e barons.

Al mateix temps lo fet del reconeixement de la lloch-tenencia general del Comte d'Urgell romania en lo mateix estat enfront la negativa de les bandositats aragoneses. Pera veure de provehir a tal estat lo Rey escrigué una severa lletra al archebisbe de Saragoça com segueix:

«Don Martin etc. Al Reverent padre en Christo e amado consellero nuestro larcebispe de Saragoça, Salut e dileccion. Nos por occorrer a los escandalos, perillos e inconvenients que estan apparellados en el Regno Daragon e especialmente en la Ciudat de Saragoça en la qual son entradas diversas gentes armadas sobrel contrast que es feyto a nuestro caro sobrino el Comte Durgell por razon dela admission del officio de nuestro lugartenient general en el dito Regno, veents que en esto se procede en manera quende estan apperellados infinidos scandalos, escrivimos al Justicia Daragon mandandole que foragite de la dita ciudat todas las gentes armadas dessuso ditas que hi son entradas por esta razon e otras que veera quende fagan agitar por cessar los ditos scandalos. E noresmenos que appelladas las partes e hoidos lurs procuradores quar por esquivar malos e perillos no queremos que los principales hi sean presentes, pronuncie en el dito feyto segund que por fuero e justicia trobará seer faedero. Porque vos rogamos e encargamos que treballedes e donedes obra con acabamiento que las ditas gentes darmes sean gitadas fuera la dita Ciudat de manera que inconvenientes algunos no si puedan seguir; quar vos no devedes seer causa de escandalos antes los devedes con sobirana cura e diligencia esquivar. Nos escrivimos desto semblantment al Comte d'Urgell, que segund que somos ciertos cumplira ço que li havemos mandado. Dada en el Monasterio de Valldonzella dius nuestro siello secreto a XII dias de Mayo en el anyo de la natividad de nuestro senyor MCCCC.X.— Rex Martinus. — Dominus Rex mandarit mihi Bernardo Medici. Et viderunt eam vicethesaurarius et ffranciscus Daranda quibus fuit comunicata.» [1]

Altra lletra semblant escrigué al Justicia Mossen Johan Ximeniz Cerdan en la qual li deia a la fi: «Porque otra vez con la present vos mandamos expressament que todas las cosas dessuso ditas complescades con affecto si ja cumplidas no las hauedes, toda dilacion fueragitada. Dada en el Monasterio de Valldonzella a XV dias de Mayo dius nuestro siello secreto del anyo M.CCCC.X—Rex Martinus—Dominus Rex mandavit mihi bernardo medici.» [2]

1) Rtre. 2252, f. 144 v.
2) Rtre. 2252, f. 145 v.

Com que per abdues parts o sia los partidaris e contraris del Comte no's deposaven les lluytes, lo Rey tornà scriure apremiant novament l'Archebisbe, ensemps que'l Comte a fi que pera cessar tants scandols no volgués usar del offici de lloch tinent fins a tant que segons fur del Reyalme fos aprobat per lo Justicia d'Aragó: [1] e'l commina ab destituir-lo si no observa fidelment los seus manaments e si no vol attendar la pronunciacio que lo Justicia deurà fer.

Lo temps preciós anava passant endebades. Lo Rey per sos dolors morals e per ses malalties fisiques romania de llonch temps en sa casa de Bellesguard. Pera anar a Saragoça a fi de posar personalment remey a les bandositats d'Aragó, lo Rey sortí de sa casa de camp lo 12 Maig pera baixar a nostra ciutat e aturà al monestir de Valldonzella. Allí escrigué al advocat fiscal de Saragoça: «El Rey—Advocado fiscal. Nos enviamos a nuestro caro sobrino el Comte d'Urgell una letra, e otra al Justicia Daragon e otra al Archevispe de Saragoça, las quales vos trametemos con la present. Porque vos mandamos que encontinent que las hauredes recebidas, presentedes con cartas publicas cada una a aquellos a quien los enviamos. E no hi pongades dilacion alguna. E enviatnos apres las ditas cartas. Dada en el Monasterio de Vall-Valldonzella dius nuestro siello secreto á XII dies de Mayo del anyo M.CCCC.X. — Rex. Martinus — Al fiel advocado fiscal de la nuestra cort en el Regno Daragon Ramon de Torrelles e a su lugartenient — Dominus Rex mandavit mihi bernardo medici.» [2]

Allavors Barcelona era un centre bullidor d'intrigues e conspiracions pera fer prevaldre quiscun son millor dret de pretendent. Sens comptar les pretensions del Duch de Calabria per esser fill de Dona Violant e nét de Johan I, hi havia lo Duch de Gandía, En Ferran d'Antequera, Frederich d'Aragó comte de Luna, nét del Rey En Martí e Jaume d'Aragó, Comte d'Urgell, nebot del Rey, allavors lluytant contre los conjurats de les Ciutats d'Aragó. Si tal volta en lo més íntim de son cor, lo Rey En Marti sentia predilecció per lo fill natural del Rey de Sicilia e nét seu, l'infant Frederich, per les moltes mostres d'amor e predilecció que ja d'anys li venia donant segons nombre de documents que podria smentarací, ab tot, respectuós de la legalitat e de la voluntat del seu poble, ab plena conciencia de sos devers de sobirà n'osà fer una designació qual legalitat hauria estat indubtablement contrastada e discutida. Lo Rey veya com la tempesta s'anava formant e per això en totes les occasions, pregaba, manava a ses sots-

1) Rtre. 2252, f. 146.
2) Rtre. 2252, f. 144 v.

meses de finalisar aytal cuytat e capital affer per sos Reyalmes.

Per culpa dels Aragoneses qui sols procuraban empatxar l'acció del Comte d'Urgell, tant sabia e prudent intenció no arribà a compliment.

Lo 29 de Maig lo Rey se sentí fortment malalt e ben tost les persones que l'envoltaven vegeren esser mortal sa malaltía.

Lo 30 lo Rey deixà ·l llit per l'intens aufech qui l'acongoixave, e seyent en una cadira de braces, cobert d'una roba lleugera passà peniblement aquell jorn.

L'endemà 31 lo Rey s'agreujà en son estat: a tres hores aprés mitjorn rebé En Ferran de Gualbes, conceller en Cap, commissionat per les Corts d'interrogar lo Rey, accompanyat del notari En Ramon de Comes protonotari reyal. Eren ab lo Rey, lo bisbe de Mallorques, En Guerau Alemany de Cervelló, governador de Cathalunya; En Ramon de Montcada, governador de Mallorques; En Pere de Cervelló, son majordom; En Ramon de Sentmenat, son cambrer; e Fra. Francesch Daranda, tots de son Consell.

Lo Conceller en Cap se dirigi vers lo Rey e li demanà si volia que la Corona fos, aprés de sa mort, d'aquell a qui en justicia pertanyés: lo Rey quasi agònich sols respongué «Hoch». E prenent-ne acte d'això ·l protonotari, la missatgería se retirà a les Corts.

Los comissionats, com diu Bofarull, manquaren greument llurs devers: si·l Rey no volia designar certament son successor, no hi hagué ningú ne·l conceller, ne cap dels concorrents a l'acte tan transcendental per la nostra Patria, que·n comptes de ferli la demanda en aquella forma, li digués: Senyor vostra vida es a punt de finar, de la negació a designar successor n'esdevindrian greus mals, pahoroses lluytes e la destrucció de la vostra e nostra Patria tant estimada; nosaltres en la sua representació vos exigim de vostra senyoría vullats nomenar vostre hereu en los reyalmes.

Mes en tots s'avant posá l'ambició e l'odi personal; e ans qu'oir de boca del Rey lo nom d'un pretendent qui no fos tal volta lo llur, no dubtaren en aquells instants sollempnials en que era decidida la sort dels Reyalmes en deixar la Patria en la més negre foscor qui havia d'esser la causa de sa destrucció e de la ruina.

En efecte aquell mateix jorn, poques hores aprés la susdita missatgería, lo Rey Marti morí víctima de sos dolors morals e de ses malaltíes fisiques, sens que l'affer de la successió fos resolt.

Lo sol del Casal català — diu nostre malaguanyat historiador N'Aulestia — qui en lo IX segle sortint de les boires del començament del govern del compte Guifre, era aparegut resplendent en los

cims del Pyreneu e havia portats la llum e l'escalf de la civilisació per tots los pobles de la mar Mediterrania durant cinch segles, arrivant a un explendor no assolit per nulla altra nació en aquella època, se pongué trist, entre roijors de sanch, nuvolades de calamitats e de dissort al commenç del xv segle. Vindran sobirans extrangers e començarà lo conflicte de les nationalitats causant la decadencia de nostra patria, sa sclavitut e la total ruina. A la mort material de nostre darrer Rey En Martí, sense fills, quedava extingida la familia reyal. L'estela lluminosa dels sobirans de la Marcha, després Comtes de Barcelona e més anant Reys de grandiosos e richs estats, se fon en l'espay, e desapareix pera sempre després de set segles de regnar sens interrupciò. La fatídica predicció de Fra. Francesch Eximeniç venia de realisarse: Cathalunya d'aquell instant era virtualment morta com nació.

DANIEL GIRONA LLAGOSTERA

DESDE ·L TERRAT DE L'IGLESIA DEL PI

RECORDS DEL REI EN MARTÍ «L'HUMÀ» [1]

DESPRÉS de les dues tant brillants conferencies com resultaren les donades pels Srs. Miret y Sans y Girona, quasi era de raó ·l que, pera que ressaltessin més els mèrits de les erudites memories que·ns donaren a conèixer, vingués en la tercera la lectura d'un treball desproveït de tota vàlua literaria. Y per això vinc, recomanant-vos que·m siau benèvols.

El Sr. Miret, donant a conèixer un elogi que havia fet de Barcelona ·l rei en Martí, en el que evidencià ·l que aquell monarca era un enamorat de la nostra ciutat, va donar-me ·l tema. Aquella afirmació no podia deixar de tenir interès especial pera mi, que, entusiasta de ma ciutat nadiua, tots els elogis que se li han fet y se li facin han de tenir més dolçor que la mel; jo, que, barceloní fins al moll dels òssos, voldria que, com a cap y casal que es de tot Catalunya, «segons expressió del nostre Pere III, emesa en 1357, voldria adornar-la com el més escullit verger» com ho desitjava en Joan I, aquell rei aimador de tota gentilesa, segons deia en 1388, de manera que per sa hermosura fos la ciutat més Insigne del món, com la cognominava ·l mateix monarca en 1390, y «Egregia» en tots sentits, com la nomenava ·l rei Martí en 1402, de manera tal que li escaigués perfectament per tothom el concepte de ser «la més *Principal* y *Insigne* entre totes les ciutats conegudes, com digueren que era ·l rei Ferran *el Catolic* en 1510, l'emperador Carles V en 1534.

1) Conferencia llegida en el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA ·l dia 7 de Juny de 1910.

Parlar de l'estimació que·l rei en Martí tenia a Barcelona, y de lo que era aquesta ciutat fa cinccents anys pera esser tant estimada de sos propris sobirans, fou lo que de bones a primeres vaig proposar-me exposar a la vostra atenció, sempre benèvola.

Pensant y cavilant sobre l'assumpte, anava rondant pels carrers, y, a dir la veritat, no atinava en quines recordances guardava, Barcelona, del rei Martí, ni ·m venia a l'imaginació cap idea pera formar concepte de lo que era en aquella època la nostra ciutat. Maquinalment anava caminant, quan, sens sapiguer el per què, vaig entrar en l'iglesia del Pi. M'estava assegut en un banc, prop la més solitaria de les capelles, quan misteriosament se m'aparegué una matrona com si volgués distreure-m de les cabories que·m preocupaven. Era de bona presencia y hermoses faccions; folgada vestimenta de colors obscurs cobria son cos, y ostentava en son cap un vel negre. En una mà portava un rotllo de papers. Seriosa y amable, me digué:

—Aquí tens l'Investigació que ve a treure-t del compromís: sens mi res faras. Jo sé tot lo que desitges saber, y estic a la teva disposició pera enterar-ten.

Sorprès y agraït, vaig respondre-li:

—Senyora, estic a les vostres ordres. Què voleu que faci?

—Res més que escoltar-me.

Y, sens fer-se esperar, començà a explicar-se:

—Aquesta iglesia ·ns ofereix el record d'haver sigut afavorida ab un valiós present que va fer-li ·l rei en Martí. Es un *Lignum Crucis* que està guardat en una joia d'or, el qual preciós metall es sobrepujat de preu pels primorosos treballs ab que li donà escaienta forma l'hàbil argenter el nom del qual s'ignora. La santa reliquia procedeix d'un altre fragment més gran que de la Santa Vera-Creu posseïa Benet XIII a Avinyó. Fou regalada per aquell papa o antipapa en 1397, quan, venint triomfant de Sicilia a la seva patria pera fer-se càrrec de la corona que havia heretat de son germà, que morí sens successió, passà per aquella ciutat pontificia pera prestar, com a bon rei, l'homenatge de sa fidelitat al suprem monarca de l'Iglesia Santa. Y, a l'arribar a Barcelona Martí *l'Humà*, d'aquell sagrat tresor ne féu ofrena an aquesta antiga iglesia parroquial de Nostra Dòna Santa María del Pi, com a manifestació de sos generosos afectes envers la feligresía que ab sos esforços, sens ser-ho de gent de grans posseiments y de grans empreses mercantívoles, n'havia aixecat tant gran temple. Aixís es que desde ·l 20 de Juny de l'indicat any es aquí guardat ab gran recatament aquell trocet de la Creu del Redemptor divinal, que sols se treu de son amagatall quan vénen els prelats a fer-ne llur pastoral

visita o es visitada l'iglesia per persones reials. També l'adoren alguns anys els fidels en l'acte solemníssim de l'adoració de la Vera-Creu, que va comprès en l'Ofici del Divendres Sant.

Y no es aquest sol el record que aquí, en aquest sagrat recinte, se guarda del nostre sobirà, que fa cinccents anys va morir: n'hi ha un altre que baix el punt de vista arquitectònic també té no poca importancia. Me refereixo a la torra de les campanes, que ja hauras vist de la part de fòra y ara veuras de la part de dins. Els barcelonins no·n fan cas, y els forasters que·ns visiten apenes si se n'adonen a causa de lo amagat que està. —

Y, entrant per la Sagristía, entràrem per una porteta, y vinga pujar per una escala de caragol treballada dintre un maciç de pedra. Y munta que muntaras graons, tot anant girant, ara per aquest costat, ara per l'altre, fins a arribar a la galería de les campanes, ont, mentres un descansa un xic, s'extasía a la vista d'aquell conjunt d'ogives y macices parets, per entremig de les quals pengen aquells bronzes que diariament inviten a les ànimes religioses a l'oració. Després se pugen unes quantès dotzenes de graons més petits, y s'arriba a l'extensa plataforma del cap-d'amunt de tot.

—Aquesta obra — me digué la meva instructora — una de les més importants de Barcelona, ens recorda al rei Martí per la part ab que contribuí a la seva fàbrica. Es un artístic munt de pedra, interessant exemplar de l'arquitectura ogival en el període de son major esplendor; la torra probablement més enlairada, desde ·l nivell del terrer damunt del qual descansa, de totes les existents a Catalunya; construcció ferma, seriosa, però elegant en ses proporcions y en sos detalls ornamentals, disfraçant molt bé la pesadesa de sos murs, que, segons ont, alcancen la gruixaria de tres metres. Pera aixecar-la fou precisa la compra de varies finques particulars, entre elles una part del pati o jardí que posseïa·l rector Grau Gerard. Començà a edificar-se, a costa dels parroquians, en 1375. El progecte agradà molt a Pere III *el Ceremoniós*, volent contribuir a l'obra donant 4,000 sous. Martí *l'Humà* féu també oferta de contribuir-hi; però, com importants negocis el portaren a terres distants, la donació no fou practicada, devent esperar que retornés, no essent duc de Montblanc, sinó rei, pera fer efectiva aquella suma de 50 florins d'or que havia promesa.

Contra lo que s'ha volgut fer entendre, es de major altura que·l *Miquelet*, de Valencia, ab el que té molta semblança, o, millor, la té aquell ab el campanar del Pi, ja que, sent aquest començat alguns anys abans que aquell, es més raonable ·l que la semblança vagi del més vell al més jove que no a l'inversa. La torra valenciana fou començada en

1381, y per lo tant sis anys després de començar-se la construcció de la barcelonina. Hi ha sobre ·l *Miquelet* una llegenda més o menys històrica, però curiosa. Se diu que volent els dos Capítols, catedral y municipal, fer edificar una torra que, a la vegada que pogués servir de cloquer, també fos possible utilitzar-la com a seny de les hores o rellotge, comissionaren al mestre Pere Balaguer pera anar a Lleida, a Narbona, y a totes les ciutats que cregués convenient visitar pera estudiar la forma que millor podia tenir la torra de la sèu valenciana. No diu la narració quines ciutats foren visitades, ni quines torres-campanars estudiades; però ningú negarà, en vista de la paritat que hi ha entre les dues de referencia, la possibilitat de que ·l campanar valencià siga fill del barceloní. Té ·l *Miquelet* 207 palms d'alçaria, com si diguessim 39 metres y 24 centimetres: el campanar del Pi, té 54 metres. S'han de pujar, pera arribar a dalt de tot, 264 graons molt alts.

Els valencians estan orgullosos de la llur torra-campanar: els barcelonins no fan cas del campanar del Pi. Quan en aquesta ciutat hi havia més fills de la ciutat, y els fills de la ciutat eren més barcelonins de lo que són ara, els feligresos d'aquesta parroquia se·n sentien vanitosos, de llur campanar; tant, que·s burlaven dels de Santa María del Mar perquè, havent-se proposat construir-se una iglesia com una catedral, l'havien dotada de dos campanars en els que no·s podien ventar campanes que fossin un xic grosses. Aquest entusiasme ·s féu evident de la manera més notoria ab la feta d'aquell proprietari, de les darreríes del segle XVIII, que féu construir la casa número 8 de la Rambla de Sant Josep, que, pera que desde allí poguessin veure ·ls transeunts el repetit campanar, deixà d'edificar els dos extrems laterals de la casa y posà impediment els seus que s'esdevinguessin de que poguessin aixecar aquelles dues parts d'aquella finca per damunt dels baixos y entressol que ell construí.

Fa uns dotze anys que, enderrocant-se la casa del cantó del carrer de la Boquería, bandada de la Riera del Pi, el molt reputat escriptor en Josep Pin y Soler va llançar al públic l'idea de que bé podrien tirar-se a terra les cases que dificulten la vista del monumental campanar; però la seva intenció no va trobar aculliment en cap barceloní. —

Tot això anava retraient la meva acompanyanta; però, a pesar de l'atractiu que tenia pera mi la seva relació, vaig atrevir-me a indicar-li lo convenient que era ·l no desviar-nos de lo que·s referís al rei en Martí. Y ella, molt complasent, va atendre la meva observació.

Y, mirant a dreta y esquerra y per tots costats, exclamà:

—¡Magnífic panorama!—

Y a mi va dir-me:

— ¿Veus tu, que buscaves memories d'aquell rei? Aquí ·n tens bé prou! Aquests mils y mils de terrats y teulades que en capritxosos alts y baixos s'escampen per tot arreu, assenyalant el nombre incomptable de cases y casetes que, ab no molts grans edificis, formen l'intrincat laberint de tants carrers y carrerons, y places y placetes, que constitueixen la ciutat vella, són com una cortina tirada a gratscient pera amagar la Barcelona dels dies del nostre honorat sobirà, desfigurada ab tants y tants de postiços com són els que se li han anat acumulant. Cert que, després d'allà ont acaba aquest caseriu, vell, rònec, trist, humit y sense sol, ve l'esplendidesa del nou, que va extenent-se fins a barrejar-se ab el d'aquells poblats que, desde fa poc, després d'haver format, durant una cinquantena d'anys, entitats municipals autònomes, tornen a formar un tot ab la mare, presentant unes perspectives més agradoses; fins que, en arribant a la falda de les montanyes que·ns envolten, y encara més amunt, fins a arribar a la altura de la carena, se·ns ofereixen a la vista ·ls mes bells paisatges, venint el tot a constituir un conjunt hermosíssim y admirable que·ns dóna la realitat d'una població extensíssima. Però hi ha que advertir que encara era més gran, encara que no hi visqués tanta de gent com la que hi viu en els nostres dies, aquesta ciutat, en aquells anys de la segona meitat del segle XIV y principis del XV.

— Oh! — li diguí jo a l'Investigació. — El dia que s'hagin realitzat els projectes den Joseley y tot el casc antic s'hagi renovat, Barcelona serà indubtablement una ciutat de les meravelloses.

Però ella ·m va respondre:

— No són els punts de vista d'escenografía de comedia màgica lo que han de fer més important la segona capital d'Espanya, sinó tot lo que respongui a les necessitats d'una població feinera, activa y de gran esperit, de tal manera que s'hi estiga bé, que s'hi puga viure ab tot el benestar possible; de manera que, com se deia cent centuries abans, se puga dir, per propris y extranys:

« Barcelona es bona
si la bossa sona.
Tant si sona com no sona,
Barcelona es bona. »

Cert que·ls barcelonins tenen una idea equivocada de lo que era aquesta ciutat, perquè sols la comprenen limitada al circuït de ses muralles. Aquest, veritablement, resultava esquifit; tant que, si escoltem a Pomponi Mela, geògraf espanyol de la primera meitat del

segle anterior a J. C., com si escoltem a Benjamí de Tudela, viatger jueu qui va visitar-la a mitjans del segle XII de la nostra era, tant *petita* era pera l'un com pera l'altre, a pesar de les tretze centuries de distancia de l'un a l'altre. Contra ·l dictat d'un y altre escriptor, hi ha la veritat innegable de que, si era petita per l'espai en que vivien reclosos els qui manaven, era gran per l'extensió en que estaven distribuïts els qui hi treballaven o ab llurs empreses l'enriquien tot quant podien. La niçaga aborígena dels ibers laletans, més o menys modificada en sa propria manera de ser per les influencies del tracte que havia tingut ab els fenicis, els grecs y els cartaginesos, no vivia en aquell clos a que fa referencia Mela: allí hi vivia la gent que constituïa la colonia dominadora *Julia Augusta Faventia Pia Barcino*. Dins els reconstruïts murs d'aquell mateix circuït que va veure el de Tudela, no hi habitava pas aquella gentada forastera que·ns explica hi havia aquí, ni tampoc hi estaven els naturals del país, sinó ·ls sobirans ab tots aquells qui devien viure més prop d'ells per raó de llurs càrrecs.

Per aquella sentencia arbitral dictada pel rei en Jaume II *el Just* y el venerable Pere, bisbe de Valencia, a 31 d'Octubre de 1310, solucionant la qüestió dels veritables límits de Barcelona, se reconeix que d'antic són aquests els que també fixa ·l *Llibre vert* que conté tots el privilegis de la ciutat: «...els termens de la Ciutat de Barcelona se extenien aytal com es munteal e del coyl de finestreyles e del coyl cerola e del coyl de la gabarra e de la via de mulli de reig e del casteyl de fels tro a dotze lignes dins la mar.»

Aquesta demarcació era igual en els segles XIV y XV. Queda, doncs, comprovat que era, la nostra ciutat, més gran que ara. En cambi no hi havia de bon troç tanta gent.

Aquell tancat que resseguia la falda del Taber, denominació que no començà a surar fins algun temps després de la reconquesta del comte Borrell, acaba per ser l'*acropolis* barcelonina. A tanta importancia havia arribat la consideració dels ciutadans a l'acabar-se ·l segle XIII, que bé pot assegurar-se que, no sols tenien fama de ser gent rica, sinó que també eren els vassalls que més afavorits o recompensats havien sigut de totes les nacions del món.

El mateix Martí *l'Humà* la reconeixia, aquesta última condició, quan, en un document datat a Perpinyà en 1406, deia que Barcelona era la ciutat més lliure de totes les que existien, puix cap com ella era exempta de pagar tributs, y no n'hi havia altra tant rica en privilegis, franqueses y llibertats.

Per això no ha d'extranyar-nos gens ni mica que tinguessin en compte, els tals ciutadans, que si era just que·l sobirà volgués ab tots

els seus estar guardat dins de muralles, també ho era que ells y les llurs families visquessin axís mateix resguardats, ja que al cap-d'avall tant sagrats eren les persones y els interessos de l'un com els dels altres. Y an aquest fi, com sempre ab consentiment del seu comte, en 1287 començaren a construir a llur cost un cercle de muralles que encloguessin tot el nucli principal de la població, ont estava concentrada tota l'activitat industrial y mercantil. Començaren les obres per allà els endrets de la plaça de l'Ocata, cap a la part més propera a l'aigua, aixecant-hi la torra que nomenaren de Sant Nicolau. D'allí seguiren cap a darrera del monastir de Santa Clara, per la part alta del Parc actual, y, girant la cara al N., construiren el primer portal, que fou nomenat de Sant Daniel. D'aquell punt, seguint una direcció esbiaixada, anà a parar el mur fins ont fou aixecat el Portal Nou, que portà sempre aquesta nominació, no per altre motiu sinó perquè aixís ho era, per esser més modern que'l que havia sigut construït abans. Del Portal Nou a alguna distancia seguia la muralla fins a arribar a la cantonada del carrer que nomenem Ronda de Sant Pere, en el qual angle ressortia en gran manera el baluart d'igual nom. D'aquell punt continuava fins al Portal de Jonqueres y de l'Angel, que aleshores se nomenà dels Orbs perquè trencava en dos troços el carrer que desde la plaça de Santa Agna's dirigia dret a lo que es ara passeig de Gracia fins a arribar un xic més amunt de lo que es el pas del carrer de les Corts. El Portal Nou s'acabà als 11 de Maig del 1295. El troç de fortificació fins a arribar a la Rambla fou, segons sembla, obra més catxaçuda. La gran llargada del costat esquerra de l'indicada Rambla, o Riera del Codolell, se diu que va començar-se'l 1336; que en 1363 encara continuava treballant-s'hi, y que en el 1377 quedaren enllestides totes les defenses que s'adheriren prop els portals. Aquests foren els de Santa Agna, el de la Porta-ferriça, el de la Boquería, el den Trenta-claus y el de davant la Dreçana, en la bretxa del carrer del Dormidor de Sant Francesc y que era'l menys important de tots. A l'arribar la muralla prop la mar, girava paralela a la platja fins a deixar a cobert o amparat el convent dels Fra-menors. De manera que quedà sense edificar-se cap mena de muralla desde la plaça actual del Duc de Medinaceli fins a l'endret del Pou den Estany, que es com si diguessim fins a la linia de l'actual carrer de *Tras-Palacio*. Necessitaven aquest punt desembaraçat els qui embarcaven o desembarcaven, y sembla que no's tenia por als enemics que poguessin venir, puix mai faltaven bastiments que estiguessin amanits pera repel·lirlos, com li succeí an aquell D. Pere *'l Crudel*, de Castella, que, compareguent als 9 de Juny de 1359 decidit a entrar a Barcelona, y que ade-

més dels seus bastiments portava les armades de Granada y Gènova, que se li havien aliat, hagué de fugir a marxa forçada ·l mateix dia pera que·ls efectes que produïa l'artillería de mar, que encara no coneixien ell ni ·ls seus aliats, no acabessin per destroçar totes les embarcacions, ja que havia començat per algunes. El rei en Pere III diu que tot satisfet contemplava aquella derrota desde una torra de les adossades a les Voltes del Guaita: probablement la que actualment, el dia 7 de Juny de 1910, s'està derrocant en el carrer Ample.

Si bé es veritat que als 10 de Setembre de 1369 va deliberar-se l'edificar aquesta part de muralla, no fou construïda fins ben entrat el segle XVI.

L'obra de les muralles fou no sols costejada pels veïns de dins les muralles, sinó també ab la contribució dels veïns de les parroquies de Sant Genís dels Agudells, de Sant Andreu de Palomar, de Sant Adrià del Besòs, de Sant Martí de Provençals, de Sant Joan d'Horta, de Sant Gervasi de Cassoles, de Sant Bartomeu de Sans, de Santa María de Vallvidrera, de Santa Eularia de Provençana, de la part de l'Hospitalet, de Sant Just Desvern, de Santa Magdalena d'Esplugues, de Santa María de Cornellà, de Sant Joan Despí, de Santa María de Badalona, de Sant Vicenç de Sarrià, de Santa Coloma de Gramanet y de Sant Feliu de Llobregat. Aixís ho diu la *Rúbrica* den Bruniquer, que·s guarda manuscrita en l'Arxiu Municipal d'aquesta ciutat.

Aquest circuït de muralles que queda indicat, s'ha conceptuat esser enter y vertader el segon recinte; assenyalant-se un tercer que se suposa acabat en el segle XVII No hi ha tal cosa, com vaig a demostrar. Perquè ara ·m ve a la mà més que altres textes, faré ús de la *Memoria descriptiva del ante-proyecto de Ensanche de la ciudad de Barcelona* escrita y publicada en 1858 per D. Miquel Garriga y Roca, que en aquell temps era arquitecte de l'Ajuntament. En ella·s consigna que aquelles indicades muralles comprenien una extensió de 5,096 metres, que encloïen una superficie de 1.311,700 metres; lo que dóna un resultat de 4,874 de major extensió y de 1.206,943 de superficie, que·s comptaven en aquell emmurallat que encara·s conservava quasi íntegre en la falda del Tàber, la qual llargada era de 1,222 metres, encabint una superficie de 104,757. Però s'ha de dir que·ls qui afirmen ser aquelles mides les de les segones muralles barcelonines estan en un error, perquè les que s'edificaren al voltant d'aquella altra bandada de la Rambla, que aleshores ja s'anomenava l'Arrabal, foren fetes a continuació de les de la part de la Ribera. Tant es aixís, que en la mateixa època del rei en Pere *'l Cerimoniós*, com sia que la gent ja havia començat a espargir-se per aquells barris de Sant Pau, del Pedró y

del Carme, els consellers y aquell monarca conceptuaren que, si la ciutat era en son nucli principal compresa ab el costat de la Ribera y el de l'Arrabal, totes dues havien de ser tancades per muralles. Y aixís se veu que, als 18 d'Abril del 1374, els Consellers donen compte al Consell de Cent de que ja hi han construïdes pel cantó dels Tallers 92 canes de vall y muralla (prop de 141 metres) preufetades a 3 lliures la cana, y que, per lo tant, se necessita diner; y els jurats els faculten pera emmatllevar 1,000 lliures pera poder pagar lo fet y tirar endavant l'obra. Y, pera que puguin retornar aquella suma, el Consell de Cent disposa que·ls Consellers *fassen un tall,* això es, que imposin un tribut a tothom, això es, als ciutadans y als forasters, sens excloure a ningú, ni als clergues ni al bisbe. Y que a la obra aquesta de tancar l'Arrabal s'hi dona pressa, ho demostra ·l que en el mateix any 1374 s'acabaven les torres de Sant Pau y de Sant Ivo, que guarnien respectivament els portals de Sant Pau y den Cardona, que després fou nomenat de Sant Antoni. Y no hi val el replicar que no quedaria pas tancat aleshores l'Arrabal, puix en la Dreçana, en la part interior propera al Portal de Santa Madrona, hi ha una làpida que diu que aquella part fou acabada ·l 1644, ja que·s pot contradir que l'inscripció no diu més que per aquella època *fonch feta la obra nova de la Dreçana y Baluart de Santa Madrona y muralla desde el Portal de Sant Antoni,* lo que en mon concepte s'ha de entendre que aleshores se donà més resistencia a la fortificació, edificant-se aquell baluart y altres apèndix. Parla la làpida d'obra nova, y no deuria parlar-ne si no n'hi hagués hagut de vella.

Demostrat que en temps del rei Martí estaven murallats tant el costat de la Ribera com el de l'Arrabal, tenim que, afegint a les mides indicades d'aquella part els 1,154 metres de tanca y els 768,832 metres superficials que corresponien an aquesta última, s'arriba a fer un còmpute de 6,254 metres de circumvalació y 2.810,602 superficials, els que comprenia la Barcelona de les darreríes del segle XIV y principis del XV, època a la qual se concreta la nostra atenció.

Ara bé: si en Geroni Pau, en la seva *Barcinona,* publicada l'any 1491, diu que en aquells dies aquesta capital de Catalunya tenia la mateixa extensió que la ciutat de Nàpols, que era la més poblada d'Italia, ja que la nostra aleshores tenia la mateixa extensió que cent anys abans, pot asegurar-se que la Barcelona dels dies del rei Martí era una de les ciutats més grans que hi havia aleshores. En quant a la muralla que, com he indicat, discorria a la llargada de la Rambla, desde la plaça dels Bergants fins a la mar, no·s fa memoria especial del nostre rei. Però es precís detenir-me a fer un xic d'historia.

Pere III s'havia proposat fer obres en l'antic palau de la plaça del Rei, y pera donar-li major esbargiment havia construït unes «tres voltes» per la part de la Tapinería, que havien de sostenir una terraça y una escala que, posant en comunicació aquella reial estada ab la plaça de l'Oli, podrien recrear-se les reials families en els jardins que's formarien en la referida plaça y carrer del mateix nom fins a arribar a la Boria. Però no se sab el per què'l monarca desistí de sos propòsits. Contribuiria probablement an aquest cambi de pensar e que, havent adquirit aquell casal que havia pertangut als cavallers templers, posà tot el seu interès en convertir-lo en residencia reial, conseguint sos desitjos, conceptuant-lo com a ser son palau menor y vivint-hi fins que la mort l'en va treure a l'esdevenir-li 'l fi de la vida mortal als 5 de Janer de 1387. Ab tot y això 's veu que tenia 'l pensament de construir-se un palau nou, puix l'Antoni de Bofarull, en la *Guia Cicerone,* menciona una escriptura de cessió d'un terreny proper a la muralla de Santa Agna y no gaire lluny del punt ont diu que's construïa un altre palau menor, y del que devien formar part les nomenades torres de Canaletes, que en son principi es probable que fossin part d'una nova casa que's feien els cavallers de Sant Joan de Jerusalem.

Joan I se veu que tingué igual pensament que'l seu pare, però volia fer-lo dins de la Dreçana, segons indica un conveni que va fer en 1390 ab la ciutat pera engrandir aquell arsenal. Y igual deria degué tenir son successor en Martí *l'Humà*, per quant a 9 d'Agost del 1397 el Consell de Cent, secundant sos desitjos, acordà cedir-li 'l mur y vall que hi havia desde'l Portal de la Boquería fins a la mar, pera que pogués fer son palau; ab la condició, emperò, de que no podia tirar a terra gens de la muralla. Y l'oferta fou acceptada ab tota la bona voluntat. Així ho manifesta aquell document donat a conèixer pel Sr. Miret y Sans, fetxat el dia 1 de Novembre del mateix any a Saragoça, en el que fa tants elogis de la ciutat y a continuació 's mostra decidit a emprendre les obres del nou palau, nomenant arquitectes y directors de la construcció an en Ramon de Blanes, son conceller, y en Joan Çabastida, ciutadà de Barcelona. El punt que indica pera edificar-lo es davant la Dreçana, y, per lo tant, se pot dir prop del carrer del Dormitori de Sant Francesc, en lloc a propòsit pera recrear-se la vista contemplant la mar ab l'entrada y sortida de les embarcacions: això per un costat; y, per l'altre, veient una extensió de terra cultivada, ab ses parts d'arbreda y jardinería, que se'n va a parar al carrer dels Escudellers y al Nou de Sant Francesc.

No pot precisar-se en concret el nombre d'habitants que hi

havia en aquella ciutat de cinc centuries enrera. Les estadístiques que per endavant més s'acosten al 1396, en que començà 'l regnat del rei en Martí, són del 1368, y diuen que hi havia, en aquest any, 6,568 focs o veïns y 32,840 habitants. Enrera les estadístiques més acostades al 1410 corresponen al 1463, corresponent-li 7,160 veïns y 35,805 habitants. Resulta d'això que, durant els noranta tres anys que van d'una data a l'altra, augmentà de 592 focs y 2,965 estadants. Tenint en compte aquests datos, segons un càlcul aproximat, al començar el regnat de que parlem, devia ser el cens de 6,736 veïns ab 33,708; y, al finir-se, de 7,478 veïns ab 37,348 habitants. Y, essent axís, tenim que durant els 14 anys escassos que durà la sobiranía martiniana la població barcelonina augmentà de 740 veïns y 3,710 habitants.

Aquests nombres de població indiquen que aquesta no era pas atapaïda. Probable es que ho fos més anys enrera; però havia sofert les epidemies dels anys 1362, 1371 y 1375, que l'havien desvalguda bastant, quan encara no podia estar refeta de les perdues sofertes ab la del 1348, en que la mortaldat fou tanta que's calcula que en l'Orient, ont començà, a Europa y a l'Africa, per quins països també va extendre-s, de les dèu parts de la gent no'n quedà més que una; y aquí arribà a l'extrem de que dels cinc consellers sols va sobreviure-n un, y, eñ quant al Consell de Cent, dels que'l formaven ne quedaren tant poquets, que's pot dir quedà del tot desfet. En 1333 ja hi havia hagut una calamitat encara més terrible: segons se diu, entre malaltia pestilencial y fam, varen morir unes 10,000 persones. Durant els anys que va transcórrer el regnat del rei Martí, hi hagué pesta en el 1396, en el 1408 y en el 1410.

La mateixa extensió territorial que avui comprèn lo que n'havem de dir la ciutat y els pobles agregats, y que segons els últims datos recullits puja a més de 865,000 ànimes, cinccents anys abans no'n comptava més que unes 34,000.

Aquella ciutat havia de presentar un aspecte molt pintoresc. Conservava encara 'ls dos circuïts de fortificació: el que resseguia la falda del Tàber, que era l'*acropolis* barcelonina, ab sos quatre portals, un a la plaça Nova, perpendicular al del Regomir en el punt ont existeix la capella de Sant Cristòfol, y l'altre a la part baixa de la Davallada de la Presó, perpendicular al del Call, ont encara n'hi ha records prop del carrer de Sant Ramon. Sols s'hi havien obert dues entrades més: les de les Baixades de Santa Eularia y den Viladecols. No eren abdós tancats unes parets llises, sens més intermitencies que'ls respectius portals: hi havia 'ls seus baluarts, que, com el de Mig-dia, de Sant Pere y dels Tallers, feien més resistent la tal fortificació en els angles; y

unes torres entremitjanes dels portals als baluarts. Les que guardaven les entrades eren circulars; les restants, de quatre caires. Entre·ls portals y la vall, per damunt dels fossos, que eren ben grans y fondos, hi havia ·ls ponts llevadiços, que, diariament, desde una hora a l'altra obrien o tancaven lo que·s comprenia dins els murs.

Aquests dos cèrcols de defensa, junt ab algunes altres torres que hi havia en certs endrets del mateix interior, com en la Riera de Sant Joan, en la que havia sigut casa dels Templers, en el Pedró y en la Boria, haurien donat al conjunt una apariencia de grandiós castell si·ls campanars de les principals iglesies (Catedral, Santa María del Mar, Sant Just, Pi, Santa Caterina, Carme y alguna altra), enfilant-se més o menys, sobrepujant molt més que aquelles construccions guerreres, no l'haguessin fet semblar un immèns monastir fortificat, com molt abundaven en la Edat mitjana.

Després que·l comte Borrell hagué recobrada aquesta capital de la seva sobiranía del poder d'Almançor, que, acapdillant feréstegues hosts l'hi havia presa un any abans, això es, el 985, la ciutat que desde ·ls seus primitius temps havia constituït son nucli més important als volts del Montjuïc, y d'una manera principal per la bandada d'enllà, que es ont se desenrotllava sa activitat mercantil, ab el temor de noves invasions moresques, que no sols podien venir per mar, sino per terra també y encara més facilment, perquè del Penadès amunt no hi havia poblats cristians; s'arreplegà al peu y a la part dreta del Tàber, constituint altres tants claps de població que, anant-se engruixint, acabaren per formar una ciutat nova. En efecte, com diu molt bé l'inoblidable Josep A. Llobet y Vall-llosera, els documents dels segles VIII, IX y X referents a les parts del N. y de l'O, solament parlen de vinyes y d'horts; els que tracten del cantó de l'E., se refereixen a prats y terres aigüamolls, y algun que altre colp sembla que indiquen l'existencia d'alguna construcció urbana de poca importancia vora la mar.

Arribada la segona meitat del segle XIV, tots els arrabals que s'havien constituït formaven ja tot un conjunt, encara que molt més atapaït de caseriu y de gent en la part dita *de la Ribera* que en la de *l'Arrabal*, que començava a prendre caràcter. D'això podem fer-nos-en càrrec, perquè la topografía dels carrers y places desde aquells dies fins als nostres no ha variat, de manera que podem formar-nos-en idea ben bé de lo que era aquella Barcelona. Tant es aixís, que en la Ribera hi havía unes 334 vies públiques, que, a pesar de les que féu destruir Felip V y les que ha fet desaparèixer en els nostres dies l'obertura dels carrers de Jaume I, de la Princesa, y sobre tot la de la via A de la Reforma, se pot dir que la gran majoría encara subsisteixen. No han per-

severat els quatre quarters que la dividien y eren designats ab les nominacions de Sant Pere o de la Celada, de la Mar, dels Fra-menors y del Pi; però sí que existeix encara la mateixa subdivisió d'ells. De manera tal, que fins molts dels noms dels 287 carrers y de les 47 places o placetes són els mateixos. Y això podria molt bé comprovar-se. Respecte a l'Arrabal, que'l constituïen 40 carrers y dues places, pot dir-se lo mateix.

Les vies més amples eren la Rambla, la Riera de Sant Joan, el Born, el carrer Ample y el dels Mercaders. Les més estretes eren pel barri de Sant Cugat. Els carrers de les Mosques y de les Donzelles no existien ab l'estretor que ara tenen. Hi ha cronista que alaba l'amplaria dels carrers d'aquella Barcelona, lo que significa que en moltes altres ciutats no la tenien. Una de les coses que més cridava l'atenció era la netedat que s'observava per tot arreu, segons aixís ho indiquen diferents viatgers. En aquell temps se construiren les grans clavegueres de la Rambla y de la Riera de Sant Joan, que, perquè eren tant grans que hi podia passar un hom muntat a cavall, alguns han dit que eren obres dels romans, y més probablement dels cartaginesos. Aleshores s'empedraren carrers, quan menys els de major trànsit: aixís ho indica el que s'empedrés el troç que hi ha desde 'l portal de la Boquería fins a l'Hospital den Colom; com també s'aixamplaren alguns punts dels més importants de la ciutat, segons ho acredita 'l que, per indicacions del rei Martí, als 8 de Novembre de 1402 els consellers comencessin a enderrocar les cases que desde dins la plaça del Rei fins a la de les Cols enxiquien la via pública. No seria l'interès del monarca en millorar aquella part de la població 'l perquè hi tenia allí son palau, puix apenes hi visqué. Més aviat se pot comprendre que fou perquè hi era aquella tant hermosa Reial Capella, bellíssim y notable exemplar de l'arquitectura ogival religiosa d'aquesta terra, y que encara existeix allí al fons de la mateixa plaça, si no consagrada al culte del Senyor, empleiada pera recullir-hi les ruïnes de la patria que l'acció malèfica del temps o l'esperit destructor dels homens han ocasionades.

Fou aixecada en bona part en temps de Jaume II, qui fou l'iniciador de sa construcció. N'Anfós II, Pere III y Joan II la patrocinaren, si l'un ab prou entusiasme, l'altre encara ab més. El rei Martí s'interessà en donar-li tota l'importancia espiritual possible. Ell obtingué del Sant Pare que'l seu rector o arxiprest pogués usar insignies episco pals y celebrar de pontifical en els oficis de totes les hores canòniques Quan el seu pare era sols infant d'Aragó primogènit a la corona, havia establert, l'any 1333, en aquell santuari, la Confraría de la Casa del Senyor Rei baix el patrocini de la Concepció Puríssima de la sempre Verge

María. El nostre rei se mostrà tant afectat an aquella fundació, que procurà enlairar-la tot lo possible; devot de tant excels misteri, que en 1391 disposà que la diada en que se celebrava fos guardada com el dia del Senyor, y en 1408 promulgà un edicte assenyalant pena de mort a tot aquell qui s'atrevís a impugnar aquella creencia, que en el curs del temps ha hagut de ser sancionada com a veritat incontrovertible pera 'ls fidels. També mana als frares dominicans que no intervinguin inquisitorialment en les causes relacionades ab aquella fe popular. A la tal Capella de Santa María concedeix quasi totes les reliquies sagrades que posseeix, y que són tantes que per aquesta raó perd sa antiga advocació pera ser la Capella de les Reliquies; sent una de les que més devoció obté, aquella pedra damunt la qual fou martiritzada Santa Agata.

Ell es qui la posa baix el zel y vigilancia dels canonges regulars Celestins; fent-los esplèndides donacions, com són, entre altres, la de 20,000 florins d'or, cobradors en dèu anys, de les rendes que corresponien al mateix rei, de Castelló d'Empuries; els productes del Pes de la Farina, unes cases que posseïa a Vilafranca del Penadès, y el Reial siti de Bellesguard, del que hauré de parlar més endavant. —

Feta una petita pausa, la meva *cicerone* tornà a reprendre la seva relació tot consultant aquell paperam de notes que duia.

— Aquella Barcelona de llavors, — anà dient, — encara que's conservi, en lo que se'n diu *el casco antic*, ab sos carrers y carrerons, places y placetes, y ab molta part de sos monuments, tant civils com religiosos, no era aquesta ciutat que havem conseguit, rònega, humida, fosca y trista, que sols s'ha pogut fer simpàtica als qui, acostumats a viure-hi, han arribat a prescindir de sos defectes y inconvenients, y les lletgeses han vingut a ser per ells encisos. La ciutat descrita per l'anyoradiç Emili Vilanova es la d'un barceloní que en tota sa vida no va viure més que en els carrers de Sant Cugat, en un dels quals va nàixer, y en la barriada de Santa María, ont l'arreplegà la mort.

Aquella ciutat de cinc centuries enrera, era alegre, bonica, plena de llum y orejada. Com les cases en llur gran majoría eren ben baixes, el sol entrava per tot arreu, y l'aire corria per tots els endrets. Allí ont hi ha sol y hi ha aire, hi ha alegría y també hi ha salut, que es el millor tresor del ric y l'única riquesa del pobre. No era com ara, que les plantes s'hi moren, o, si arriben a sostenir-s'hi, porten una vida malaltiça. En aquell temps, no solament se criaven en les cases les plantes dels testos, sinó que, segons ne donen compte les *Costums den Santa Cilia*, que es el còdec de l'urbanització barcelonina de llavors, hi arrelaven ufanosos roures, alsines, àlbers, noguers, pois, pins, oliveres, sàlzers,

morers y lladoners. Els viatgers apunten en llurs memories que hi havien també cedres, murtres y tarongers. No hi faltarien parres havent-hi vinyes, com tampoc arbres fruiters de diferentes menes. Encara que·ls carrers tenien les mateixes giragonces que hi veiem, y eren a propòsit pera privar les corrents d'aire dels carrers rectes, les cases no·s feien nosa les unes a les altres, y en general eren més grans, perquè, com observà ja en son temps Caresmar, d'una casa de les d'aquells dies ha vingut temps en que se n'han fet dues y tres: lo que s'ha comprovat ara ab l'enderroc de tantes com se n'han tirat a terra. Per un y altre motiu es que també la ciutat se feia més atractívola: tenia a cada pas punts de vista y perspectives que enamoraven y corprenien.

Quan el caseriu encara de bon troç no havia ocupat tot el terrer de la part de la Ribera, la gent ja s'escampava per la de l'Arrabal; quan aquest encara no·s trobava a mig poblar, ja·s formaven grupos de cases en les afores de les muralles. Se tenia compte en les excessives aglomeracions de població.

Esdevingueren guerres, y fou precís que·l veinat que vivia escampat pels voltants s'arreplegués dins les muralles; y els edificis, grans o petits, ont vivia, foren tirats a terra pera que l'enemic no hi tingués acullment ni defensa. Y aquest conflicte no esdevingué un sol cop, sinó diferentes vegades: quan la guerra contra Joan II, que començà en 1451; al declarar-se la dels Segadors, del 1640; a l'esdevenir els setges del 1691, del 1697, del 1705 y del 1714. Aleshores fou quan s'anà espatllant la bellesa d'aquella ciutat que, si era estimada pels propris, obtenia també·ls elogis dels forasters; perquè, com deixà escrit l'insigne Caresmar, no podent l'urb extendre-s per terra, s'anà enfilant cap al cel. Y axís es com la Barcelona que havem conseguit, com digué el ja retret Llobet y Vall-llosera, no significa pas una sola Barcelona, sinó l'apilotament de tantes Barcelones com pisos s'han anat fent a les cases. De les darreríes del segle XVIII són les de botiga, quatre pisos y, per torna, un piset al terrat.

En aquella ciutat d'aleshores, les cases, en llur immensa majoría, no passaven més amunt de la planta baixa. Sent com era una població comercial y industriosa, el tràfec se feia a peu pla, com es més natural, que no enlaire. Sols eren uns baixos les boades ont se recullien tota classe de grans, per allà ·ls cantons dels carrers Ample y den Gimnas; baixes eren les barraques del vi que, desembarcat, era venut prop la mar per la gent marinera, pels encontorns de la plaça d'Antoni López (que, per aquest motiu, *plaça del Vi* ·s nomenava) y les tavernes que pels endrets del mateix carrer Ample, fins a arribar a la plaça del Blat, hi havia establertes. El vi que·s venia en les barraques procedia de fòra;

el de les tavernes era de cullita particular. No eren més alts els alfòndecs reials y particulars que hi havia establerts prop els Cambis, essent mig bazars, mig llotges o cases de contractació. Baixos així mateix eren els obradors que tenien establerts alguns orfebres, jueus o cristians (que de tots n'hi havia), en aquelles travessíes més properes a la placeta dels Argenters, y en aquesta també; ho eren igualment aquells obradors ont, pel carrer del Brossolí y sos endrets més pròxims, se fabricaven tota classe d'utensilis pera pescar y agulles de tota mena. Botigues, y no molt altes, eren les casetes a l'entrada de les quals, y al peu de la porta, treballaven els fadrins de l'ofici que fos; cap endins, hi trafiquejava ·l mestre, ajudat de l'aprenent, amanint més feina; y cap al darrera hi venia la modesta habitació d'aquell industrial y la seva familia, estada que no tenia més que·ls indispensables compartiments ab vistes al troç d'hort que hi havia a l'acabament de tot.

Encara que en aquell temps, com a penyora de la bona armonía que regnava entre·ls operaris d'una mateixa classe, s'establiren els carrers que ab llurs noms indiquen que allí vivien els que exercien un determinat ofici, no vol dir que en aquell punt hi estiguessin establerts, tots, puix se pot demostrar que a tots endrets de la ciutat hi havia industrials de totes les professions. Per tot arreu s'hi trobaven fusters, manyans, mestres de cases, sabaters, sastres, ferrers, ferro-vellers, teixidors, barbers, cistellers, traginers, bracers, etc.

No eren més altes les carniceríes, tampoc els forns ni les fleques, con no ho eren els albergs. Per tals se comprenien les cases de lloguer ont vivien varies families jornaleres. Segons el patró més generalitzat, consistien en un portal obert al mig d'una paret llisa, pel que s'entrava a un passadiç a l'aire lliure, que al començar se tancava ab un reixat de fusta, com el que hi ha en aquell carreró interior de la casa de Sant Llorenç de la Tapinería, y acabava ab una paret llindant ab el proprietari veí, quan no donava accés a un hort. A un y altre costat del passadiç, hi havia un rengle d'habitacions compostes de paret fatxada ab una porta d'entrada, y una finestra per ont rebia claror l'interior, no molt gran, ab una sola partició, limitat per les parets mitgeres y la del fons. El sostre ·l constituïa la teulada. Allí ·s menjava prop la llar, s'hi dormia, xics y grans: en una paraula, s'hi feia vida de familia. Ne deien *barris*. D'aquests albergs n'hi havia per tot, y se·n conserven encara exemplars en els carrers de Valldonzella, en el carrer den Lacera, de Sant Pau, en la Riera Alta y en el Pedró. Quan les habitacions aixís se trobaven al voltant d'un espai quadrat, el veinat prenia·l nom de *pati*. Existeix, si bé que molt modificat, el pati den Llimona. Ab son portal gran, ab sa entrada secreta per entremig d'una de les cases

veïnes, encara pot dir-nos quelcom de lo que eren aquests tancats, com ens ho podria dir la plaça de Sant Felip Neri, explicant-nos lo que era ·l pati den Coloma; com ens ho explicaria·l pati den Quer-alt, que hi havia a mà dreta de la Rambla den Canaletes. Eren els punts de reunió ont trobaven els llurs passatemps nocturns els desvagats y ganduls de cinccents anys enrera, puix aleshores ja hi havia naips y no faltaven Maritornes. Allí les distraccions, com acostumaven assistir-hi també persones de compromís, se feien més *d'amagatotis* que no en les cases públiques del *Bon-lloc* que hi havia en els camins de Viladalls, que deixaven lliures els forns del vidre dels escudellers, dels gerrers, ollers y rajolers que hi havia pels encontorns dels carrers den Quintana y Rauric, Tres-llits, Escudellers, lloc dels Còdols y del Pou den Camp-rodó. Perquè es precís entendre que, en aquella època del rei en Pere III y de son fill en Martí, no deixava d'haver-hi vicis; de manera que, si durant el regnat del primer se disposà que no hi podien haver cases de meretrius fins a certa distancia del carrer Ample, en el del segon fou precís treure de la ciutat als alcavots.

També eren baixos els hospicis. Aquests eren unes cases en les que·s donava hospitalitat o hostalatge als entrants y vinents que podien pagar l'estada gastant una cosa moderada. Pera la gent a qui no venia d'aquí·l gastar un xic més o un xic menys, hi havia ·ls hostals, que tenien la categoría dels *grands hôtels* d'ara. Encara que de data un tant posterior al temps a que·m refereixo, pera comprovar això ·s pot fer memoria de que·l 7 de Desembre del 1458 arribà a Barcelona un missatger del duc de Milà, qui seria tot un personatge, puix sortiren a rebre·l l'arquebisbe de Tarragona, el bisbe de Vic, el canciller y curials del rei, y posà a l'hostal de la Flor del Lliri, que hi havia establert en el carrer que encara porta aquest nom. Pera ·ls pobrets qui no tenien diners pera satisfer l'aculliment de nit, hi havia ·ls hospitals de Sant Matíes y de Santa María, establerts en el dos extrems de dins les muralles. Als pobres que anaven corrent pel món, se·ls deia *pelegrins*.

La menestralía, o petits negociants, vivia ja en cases de major importancia. Tenien la botiga y un pis ab un petit sostremort pera no dormir ben bé sota teulada. La botiga, cap al carrer era pera·l negoci, cap endins pera estada mentres l'establiment era obert. El pis era propriament l'habitació. Davant la botiga venia un porxo de no molta fondaria, cobert per un sostre de vigues y llates sostingut per una gran viga que corria a l'amplaria de la casa y aguantava en un y altre de sos extrems una columna de pedra més o menys treballada. Aquest porxo servia de terradet anterior al pis. Aquell rengle de cases que hi ha en el Rec dóna idea de lo que eren aquelles finques.

N'hi havia al carrer de Sant Cugat, a la plaça de Sant Agustí vell, als carrers del Portal Nou, dels Cambis, Caputxes, Frenería, Graciamat, etc.

Les cases dels mercaders de gran negoci eren més altes y més grans: eren vertaders edificis. Tenien baixos, primer pis y golfes.

La pedra de tall era·l principal element de construcció de les parets, que resultaven ser gruixudes. També prenia part interessantíssima la fusta en els envigats y enteixinats més o menys complicats que constituïen els sostres, que ab més o menys llampanta decoració adornaven els pintors. En el centre de l'ampla fatxada y entremig d'alguna finestra s'obria·l gran portal, que acabava ab un punt rodó format per unes amples y ben ajustades dovelles. Perpendicularment an aquestes obertures dels baixos, venien els grans finestrals del primer pis, ab llurs dues primes columnetes, sostenidores de les tres arcuacions lobulades que pujaven desde sobre ·ls senzills però hermosos capitells. Y a la part superior, per dessota la teulada, corria la galería d'un cap a l'altre del frontis, ab la serie de ses arcades sostingudes per unes columnes quadrades en la basa y en el capitell, però vuitavades en el fust, donant una certa elegancia an aquells frontis severs y atractívols a la vegada. An aquests casals, s'hi entrava per un vestíbol cobert que seguia desde ·l peu del portal fins a trobar l'ample cel-obert. A un costat, aquest hi tenia l'escala pera pujar al primer pis. Pujats dos o tres graons, venia un replà en el que, davant per davant del ram de l'escala, se presentava la porta de la capella de la casa. A l'entrar al primer pis venia una galería d'arcs apuntats sostinguts per columnetes semblants a les dels finestrals del frontis. Era com si diguessim el lloc d'espera pera aquells qui havien de tractar d'algun negoci. La recambra pera despatxar els assumptes, la gran sala de les visites complimentoses, els dormitoris, el menjadors, la cuina, les habitacions del servei y el gran jardí a l'alçada del mateix pis, constituïen aquell tot seriós, esplèndid y majestuosament senzill. Hi ha cases d'aquell temps que conserven peces secundaries que són més grans que·ls salons principals de les millors cases del nostre *Ensanche*, y salons de vuitanta palms d'amplaria en les parets y quaranta d'alçaria. Les golfes servien pera les provisions.

Diu el gran Caresmar, en aquella eruditíssima *Carta* al M. Iltre. Sr. Baró de la Linde, en la que prova que «Catalunya en el segle XV y en en els anteriors era més poblada que ara», que «llavors la gent no tenia tanta vanitat, ni gastava tant de luxe com ara; que era més moderada en la taula y en el port, y no·s preocupava en si hi havia d'haver tantes o quantes peces abans d'entrar a *l'estrado* o cambra principal. Quan

els reis donaven un sarau, en el que ells mateixos prenien part, donaven per refresc confits y vi ranci, com aixís se llegeix en la *Crónica* del rei en Pere escrita per ell mateix». Y cita també que, «quan el rei Ferran *el Catòlic,* ab la reina Isabel, vingué a Barcelona en 1499, s'allotjaren abdós en la casa del canonge Peyró, en la que ara's desdenyaria de posar-hi un dels menestrals dels que's nomenen acomodats». Aixís se comprèn que sols hi haguessin en les cases principals les peces més indispensables, però espaioses en grandor y alçaria. No's distingien gran cosa 'ls casals dels negociants rics dels que habitaven els nobles, per potentats que fossin. Com sia que an aquests, impulsats per l'inquietut ingènita en la raça catalana, no'ls satisfeia l'esperar el que hi hagués guerra pera provar l'esperit arriscat que'ls animava, y s'havien fet marins y s'havien fet negociants pera escometre empreses en la mar que, si no donaven més brillantor a llurs blasons, augmentaven l'or de llurs bosses, les cases dels nobles cavallers quasi no podien diferenciar-se de les dels grans mercaders, perquè havien de tenir unes y altres iguals condicions. Els baixos de les dels uns y de les dels altres no eren més que grans magatzems, com pot comprovar-se avui dia encara en el carrer de Moncada. Lo únic que distingia les dels negociants nobles de les dels qui no ho eren, es que, aixís com en les d'aquests la galería de les golfes corria d'un extrem a l'altre del frontis, en les d'aquells no, puix a mà dreta, en certa amplaria del mateix, continuava llisa la paret fins a arribar més enlaire que la teulada, simulant la torra de l'homenatge corresponent a la llur categoría; y que, entre'ls pocs motius d'ornamentació que permetia la senzillesa arquitectònica, s'hi encabia l'ensenya cavalleresca com en els capitellets o llindes.

Dels uns y dels altres d'aquests casals, n'hi ha encara, més o menys desfigurats per successives modificacions sofertes en els segles XVI, XVII y XVIII, en els carrers Ample, den Gim-Nas, den Beseia, de Moncada, de Sant Cugat o Carders, den Fonollar, dels Mercaders, de l'Abellà o Avellana, més baix de Sant Pere, den Bellafila, den Lledó, del Governador, de la Riera de Sant Joan, y altres punts.

D'una d'elles haig de fer menció especial: la dels Fivallers, propera a la font de la plaça de Sant Just. Aquella font, es públic el record de que fou construïda en penyora d'agraiment envers aquell Jaume Fivaller que, a últims de la centuria a que principalment faig referencia, havent trobat impensadament, anant de cacera, un manantial d'aigua en la montanya de Coll-Cerola, a ses costes feu construir les conduccions que havien de fer-la venir a la ciutat murallada. En la casa del mateix Fivaller fou ont, en 1401, ab intervenció del rei en Martí *l'Humà*, sempre amatent a procurar el millor avenç de son poble,

s'establí aquella Taula del Cambi pera que·ls ciutadans poguessin ab tota seguretat depositar-hi llurs estalvis y al mateix temps beneficiar un petit tant-per-cent al cap de l'any: establiment que es per demés elogiar, pel fi d'alta moralitat que va impulsar-lo, puix equival, a més d'estimular l'esperit d'economía per la ganancia que pot reportar el depòsit, a procurar el major benestar social possible. Y aixís es que resulta associat el nom del nostre rei en Martí a la fundació d'aquella Taula, tant benfactora al bé públic, que té a la vegada ·l mèrit d'haver sigut la primera que·s creà a Europa.

La mateixa plaça de Sant Just ens fa recordança de que·l mateix rei, a 25 de Novembre del 1408, hi féu colocar l'estendard reial d'oriflama, indicant que en la referida Taula ·s rebia l'allistament dels qui, com a homens d'armes o ballesters, volguessin assalariar-se pera anar a ajudar al rei de Sicilia, primogènit d'Aragó y de Catalunya, contra l'illa de Cerdenya, que se li havia aixecat en contra.

En aquella Barcelona, en la que sembla tothom anava adalerat en procurar-se ·l possible benestar, no s'oblidava l'atendre totes les necessitats, el socórrer totes les miseries, donant a conèixer que l'esperit cristià hi estava ben arrelat.

No sols hi havia instituïdes confraríes que, si tenien per primordial objecte·l promoure·l desenrotllament d'una determinada devoció, era també llur fi immediat el procurar, tant en la vida com en la mort, el socors dels associats en tots els agoviaments que poguessin sobrevenir-los, directament personals o indirectament en llurs families: lo mateix eren els seixanta-un gremis que hi havia constituïts que·ls quaranta-vuit oficis que encara no havien entrat en la vida corporativa com a tals. Tots els qui exercien professions determinades desmentien ben bé la dita vulgar de que «no hi ha pitjor enemic que ·l qui es del mateix ofici». S'ajudaven mutuament, atenent a la salut del cos en cas de malaltía, aliviant llurs infortunis; y, esdevinguda la mort, no faltaven pietosos sufragis pel bé de la llur ànima, y el convenient socors a la viudedat y a l'orfanesa. No faltaven, en aquella societat, causes pies de gran efecte moral, com eren, entre altres, sobretot, les que venien destinades a facilitar per medi de dot, a les minyones casadores, el contraure matrimoni o ·l poder satisfer llur vocació si era d'entrar en la vida religiosa. De tal manera l'exercici de les obres de misericordia estava extès, que·ls consellers de la ciutat havien obtingut la facultat de traure de la presó an aquells delinqüents que en ella mostraven una conducta més exemplar y de major penediment de les faltes comeses, en els actes de les professons litúrgiques de les diades de la Purificació de Nostra Senyora y del Diumenge dels Rams. Y, en aquells

dies de les darreríes del segle xiv y principis del següent, encara era plena de vida aquella infanta d'Aragó, nomenada, en l'Ordre Seràfica tercera secular, sor Sanxa, que, fent ús del privilegi que li havia otorgat son parent el rei Joan I, recullia·ls cossos dels sentenciats a mort pera donar-los cristiana sepultura.

Ja he indicat que, pera·ls pobrets qui no tenien ont anar a dormir, hi havien els dos hospitals de Sant Maties y de Santa Marta. L'un estava establert en el Pedró; l'altre en l'extrem de la part de Ribera, com si diguessim a l'entrar al Parc actual. Però la beneficencia pública pera els tals no acabava aquí, puix en la Canonja hi havia la Pia Almoina, fundada de molt antic y que disposava de rendes més que suficients pera alimentar cada dia a cent pobres lo més poc.

Hi havien ademés, fundats per la generositat de varis particulars, alguns altres hospitals, que per disposició dels llurs instituidors havien passat a l'administració dels consellers o dels canonges de la Sèu. Per motiu d'higiene pública, ja que quasi tots estaven establerts en la part de Ribera, y també perquè no resultés tant restringida la caritat que feien, convinguts els administradors seculars y eclesiàstics y previ ·l consentiment del bisbe y l'aprovació reial, se resolgué que·ls dos nomenats den Desvilar, el den Bernat Marcús, el de Santa Eularia, el de Sānta Marguerida y el den Colom, aportant les llurs rendes y pertinencies, se refundissin en un, l'edifici del qual s'aixecaria en el punt ont estava establert l'últim, en territori a propòsit, entre ·l carrer de la riera de Valldonzella, o de la Pica den Colom, y el del Carme.

El rei manifestà sobretot l'entusiasme que sentia per aquella idea ·l dia que oficialment se començà l'obra material de l'edifici. La cerimonia tingué efecte ·l dia 17 d'Abril del 1401. Ell colocà la primera pedra; sa esposa, la reina D.ª María de Luna, la segona; el noble D. Pere de Prades, en representació den Martí, rei de Sicilia, primogènit del reialme d'Aragó y comtat de Barcelona, la tercera; y aixís prengueren part en tant solemnial acte tota la familia reial; y la quarta la colocaren el bisbe, els consellers y els canonges. Aixís tingué efecte l'existencia de l'Hospital general de la Santa Creu, que subsisteix encara y que està destinat a desaparèixer dintre més o menys llarg temps.

Aixís la ciutat dels barcelonins se feia atractívola en tots sentits, tant per la bellesa de la població com per l'altesa de sentiments de sos habitants.

Però encara no he parlat dels edificis públics que la decoraven, donant-li major importancia. La gran majoría havien sigut construïts en aquella mateixa centuria. A l'entrar en la plaça del Rei, extenent-

se per la davallada de la Presó y girant un xic per la Tapinería, hi havia la casa del Veguer, que per ses negres parets, per la torra del cantó de la plaça del Blat, lo mateix que·l Palau Major y la casa de la Batllía propera al Call-juich, indicava ser d'època anterior. El Palau de l'Arquebisbe, grandiosa finca enclosa en el solar que assenyalen per la part de dalt el carrer del Pas de l'Ensenyança, per la part baixa·l carrer de l'Avinyó, pel costat dret el Call y per l'esquerre la baixada de Sant Miquel, no devia fer molts anys que havia sigut edificat: fins la torra que tenia adossada era nomenada *el Castell Nou*. En conjunt resultava més antic el casal dels Templers, ab tot y que no feia molts anys s'hi havien fet considerables obres pera convertir-lo en palau, havent-hi viscut en Pere ·l *Ceremoniós* (que hi morí), en Joan I quan encara no era rei, y Martí l'*Humà*, de jove y essent-ne proprietari. Allí, exercint de lloctinent, en la sala baixa de l'edifici, als 18 de Març del 1391, féu justicia dictant pena de mort contra aquell Huguet de Magnessa, qui feia alguns dies havia assaltat la casa del notari Berenguer Badorch y, trobant-lo ja al llit, furiosament punyal en mà li havia exigit certa quantitat, tenint l'acossat la sort de poder-sen deseixir. Dictada la sentencia, fou immediatament complerta, consistint en llevar-li ·l puny poc després de sortir de la presó, llevar-li ·l cap davant la casa ont se proposà cometre ·l crim, y desseguida penjar el cos, lligat per l'aixella, en la mateixa finestra per ont va entrar en la cambra.

L'inhumanitat ab que s'aplicaven els càstics als qui delinquien es una de les taques de aquella època.

En el carrer de Sant Honorat, ont desde ·l 1358 hi havia oberta la primera font pública que hi ha hagut a Barcelona, s'acabava de construir aquell cos d'edifici per ont començà a ser l'actual Palau de la Generalitat o Diputació Catalana. També era de la mateixa centuria la primera Duana, que estava en el carrer den Beseia y que servia pera la venda dels draps de la panyería, un colp visurades y amidades les peces pels cònsols del gremi y el representant de l'autoritat municipal. El Palau del Bisbe, molt més artístic que no es ara, conservava encara aquella construcció romànica dels temps del venerable prelat Arnau de Gurb, y de la que n'es excelent mostra la fa poc restaurada alería de la Capella pública del mateix palau. La casa del Consell de la Ciutat, començada en 1372 y acabada en son primitiu esser en 1378; interessantíssima per aquella tant bella fatxada, exemplar de gran vàlua de l'arquitectura civil gòtica, que dóna perfeta idea de l'importancia que havia conseguit aquell Consell barceloní que als 17 d'Abril del 1249 fou establert pel molt alt el rei en Jaume I, y per aquella sala del Consistori, augmentada fa cinquanta anys ab dues seccions més de

les que tenia, y que aixís y tot ens evoca un sens fi de successos allí desenrotllats en el curs de cinc centuries que s'han succeït desde 'l 14 d'Agost del 1373, en que s'hi celebrà 'l primer Consell de Cent jurats que s'ha ajuntat en casa propria y que ara no haig de recordar més que per lo que fa referencia al rei Martí.

Quan no era més que duc de Montblanc, y en conseqüencia 'l probable successor a la corona que cenyia 'l seu germà Joan I, va venir davant el Consell pera emmatllevar a la ciutat 50,000 florins que li convenien pera poder anar a posar quieta la Sicilia. La demanda fou feta als 11 de Maig del 1391. Als 9 de Juny se li avançaren 27,500 lliures, ab les que ja pogué obrir l'allistament de gent disposta a anar an aquella expedició; y a 27 d'Octubre del mateix any, havent altre colp comparegut al mateix lloctinent, quedà definitivament tancat el tracte.

Un colp ja reconegut com a rei, als 13 del mes d'Agost de l'any 1397, se presentà 'l nostre personatge als consellers y jurats; y, assegut en el sitial ab dosser de roba d'or, conforme li havia sigut amanit y era costum, molt complimentós els mostrà son agraiment per lo que uns y altres havien fet durant la seva ausencia a Sicilia, defensant la legalitat de sos drets a la corona, amparant y consellant a la reina sa esposa. També 'ls pregà que mentres estaria a Aragó volguessin protegir l'executoria feta contra 'l comte de Foix. Y contestant-li molt reverent el conseller en Cap, qui era en Ramon Savall, en nom de la ciutat y de tots els allí presents, se li oferí en tot lo que havés de menester d'ells, y al mateix temps li manifestà que veurien ab molt grat que facés fer a son fill el rei de Sicilia y primogènit d'Aragó 'l jurament de les constitucions, furs y privilegis de la ciutat y de la terra.

Altre colp hagueren de complir degudament els nostres magistrats a satisfacció del monarca, quan diuen els historiadors que als 28 de Maig de 1398, havent retornat de Saragoça, ont s'havia fet solemnement sa coronació en el mes anterior, se presentà a Casa la Ciutat fent manifestació de la seva gratitut per lo que havien obrat en honor y servei seu.

En 1408 tornà 'l rei en Martí a presentar-se als representants de la ciutat pera emmatllevar-los la suma de 50,000 florins d'or pera poder anar a apaivagar l'illa de Cerdenya.

Algun altre edifici hi havia en la ciutat, en aquell temps, digne de cridar l'atenció, y entre ells l'aqüeducte antic que desde 'ls Arcs, pel carrer del Malcuinat (Capellans) y pels Arcs de Junqueres amunt portava l'aigua que 's recullia dalt de la montanya; l'establiment dels Banys Vells, de construcció antiga també; y el dels Banys Nous, que

comptarien uns doscents anys. Però lo que atreia més l'atenció dels forasters que entraven y sortien de la ciutat era la fàbrica de la Llotja, que s'anava fent a tot gastar. Encara que'l Col·legi dels Mercaders ja era antic, no tingué edific propri, pera ajuntar-se, fins molt tard. En 1339, el Consell Municipal proposà la construcció d'una Llotja de contractació; però no passà'l projecte a via de fets. En 1382, el rei *Cerimoniós* reformà un xic la manera de ser d'aquella institució, y per aquell temps se creu començarien les obres en el solar que havia donat a propòsit el noble D. Pere de Moncada. Però, aixís y tot, l'edificació fou un xic calmosa, probablement perquè no arribaven els recursos. El rei Martí, comprenent-ho aixís, a 3 de Desembre del 1398 els facilita, manant que les sumes que hi havia recullides pera mantenir la galera de guarda que ja no servia, s'apliquin a l'obra de la Llotja; y ab la mateixa data dicta una providencia pera que'l tresorer del dret de periatge de Perpinyà y el cobrador de Coblliure y altres llocs del Rosselló donin comptes y entreguin tots els depòsits fins aleshores administrats per la Reial Hisenda, al colector nomenat pel Consulat de Mar. Y a 3 de Maig del 1409 dicta una altra ordinació manant als Consellers que remetin, sense esperar, als Cònsols de la Mar, totes aquelles causes que hi hagi pendents en la Reial Audiencia referents a recursos *in integrum*. Ab aquestes y altres facilitats se manifesta'l nostre rei disposat a protegir al Consulat de Mar, y prova lo molt que «desitjava afavorir l'art mercantil, per medi del qual l'*insigne ciutat de Barcelona*, lo mateix que altres poblacions marítimes, havien conseguit gran desenrotllament» conforme aixís s'expressava en un document de l'últim dels indicats anys. Y, per què era aixís, es que també aprovava aquelles ordenances que per aquells mateixos dies s'havien redactat pera l'armament d'una esquadra de dèu galeres que aquesta ciutat havia d'aprestar contra'ls moros, havent d'ajuntar-se-li la que estava disposant al mateix objecte la ciutat de Valencia.

Per l'endret ont ara s'aixeca l'edifici de la Duana vella, pel cantó ont hi han les habitacions del Governador Civil, s'hi aixecava la torra nomenada *de Sant Nicolau*, vora la mar, quines ones se desfeien al peu del Puig de les Falsíes (Pla de *Palacio*). Per entremig del tal Puig y la susdita torra havien deixat les aigües un passadiç pera anar a l'Illa den Mayans (Barceloneta). Y per allí, havent-hi previament construït la ciutat un pont de fusta, el dilluns 27 de Novembre de 1391, s'embarcà 'l príncep en Martí, ab son fill l'infant d'Aragó y la senyora reina de Sicilia, en la galera principal, que era esperada a Port-fangós per una armada que acompanyaria a ses alteses a Sicilia. Al marxar les tals augustes persones, les acompanyà desde

la Catedral a la mar una professó ben concorreguda de clergues y gent de tots estaments.

Per aquell mateix punt entrà a Barcelona, el diumenge dia 27 de Maig del 1397, venint de Sicilia, pera recullir la corona que dretament li pertocava un colp mort el seu germà Joan I.

S'ha volgut fer entendre que Barcelona havia sigut una ciutat activa y emprenedora en quant a les arts manufactureres, especulatives y guerreres, però molt poc aficionada a les ciencies. Y s'ha apoiat aquesta afermació ab el fet de que no tingué Universitat literaria fins a mitjans del segle xv. Això estaria ben enraonat si fos cert. Que aquí hi hagué Estudis, si no universitaris, acadèmics, y si no acadèmics senzillament Estudis, fóra fàcil provar-ho. Però està fòra de dubte que en temps de Jaume I, probablement en el convent de Sant Francesc de primer, y en el de Santa Caterina no gaire més tard, hi hagueren Estudis. En Torres Amat retreu l'afirmació del P. Janer de que en 1314 ja hi havien Estudis generals *Barchinonensis* (*Schola Aragonia Regibus erecta*), y també consta que en el 1340 hi era instalat un Estudi general en el que s'ensenyava la Gramàtica, la Filosofía, la Teología, la Jurisprudencia y la Medicina. El rei Martí, volent donar an aquests Estudis la major importancia, els concedeix en 1402 iguals privilegis, y també, per otorgació papal, el títol de *pontificis* que havia atorgats a la Facultat de Medicina l'any anterior, en que havia sigut reformada pels doctors Antoni Ricard y Pere de Coll.

En quant a iglesies, també n'estava ben proveïda, la major part de construcció de la mateixa centuria, com Santa María del Mar, Nostra Dòna del Pi, Sant Just, Sant Agustí, el Carme, Mont-Sió, la Trinitat, Sant Pere Martre y alguna altra. La Catedral, Santa Caterina y Sant Francesc, encara que començades en la centuria anterior, havien anat perfeccionant-se en els anys del 1300, de la mateixa manera que a la de Sant Jaume s'hi havia adherit un porxo y a la de Sant Miquel un campanar. Aquestes eren més antigues, com la de Sant Joan de Jerusalem, la dels Geronis (Hospital), Santa Marguerida, Santa Agna, Santa María de Jesús, Sant Pere, Sant Pau, Capella de les Verges y de Sant Joan de l'Erm. Totes elles eren construïdes de pedra de tall, puix l'obra de mampostería no servia aleshores pera edificis d'alguna importancia.

L'iglesia de Sant Francesc, ab sa plaça contigua, ens fa presents dos records: la plaça, el de que, a l'arribar a Barcelona ·l rei Martí, als 27 de Maig del 1397, pera possessionar-se de la sobiranía de Catalunya, en ella publicament jurà les constitucions, privilegis y furs d'aquesta terra; el convent, el de que en la seva sala capitular termenaren llurs tasques aquelles Corts que, convocades el 26 de Juliol de 1400, co-

mençaren a celebrar-se a Perpinyà, passaren després a Sant Cugat del Vallès y en 1409 acabaren a Barcelona.

El nombre d'iglesies era aquest: 8 parroquies, 12 convents de frares y 7 de monges. Hi havia, ademés, les capelles de les cases de beneficencia y algunes de particulars. Les arquitectures romànica y ogival, en els diferents períodes de llur desenrotllament, hi estaven ben representades; y totes, segons llur importancia, feien honor a la Barcelona mig-eval.

Aquella ciutat, que realment no tenia grans ni gaires punts d'esbargiment entre ·l caseriu, perquè les places més espaioses estaven ocupades pels fossars parroquials, tenia un passeig llarg, molt llarg, ben ample, distret y alegre, ab hermoses perspectives que variaven a cada moment. Era ·l terraplè de les muralles y baluarts, ont feia de bon anar a prendre ·l sol a l'hivern y la fresca a l'estiu. Desde aquella altura, que ratllaria a una quarentena de palms, un se podia fer ben bé càrrec de lo pintoresca que era la ciutat de dintre y de fòra.

Una de les proves de la seva hermosura es la diferencia d'aspectes que oferia al visitant segons per ont hi entrava. Si mirada en conjunt desde alguna distancia, segons les aficions de l'espectador, podia semblar una fortalesa formidable o un monestir grandiós, segons per ont s'hi entrava produïa un efecte o altre. Si s'hi arribava per mar, al veure, ademés dels navilis de guerra, tant de bastiments mercants que entraven o sortien, carregaven o descarregaven tota classe de genres procedents de diferentes terres, ab els que·s cambiaven els del país y els de l'interior de la península; veient tanta de gent portant tanta diversitat de vestidures y parlant tanta varietat de llenguatges que ni quan lo de la torra de Babel se·n degueren parlar més, ab la condició de que aquí tothom s'entenia, sense necessitat de volapuks ni esperantos, y que tothom anava atrafegat d'un cantó a l'altre; no podia menys que convenir-se en que a Barcelona no hi havia més que comerç. Si l'entrada ·s feia pel portal de Sant Daniel, el tràfec ja era distint: fòra la gent pescadora, tothom treballava d'un ofici o altre, produint-se una varietat gran de sorolls, que en conjunt venien a constituir l'himne més armoniós del treball que aquest poble enviava a Déu, satisfet de que, complint sa santa llei com complia, no era robat el pa ab que s'alimentava. Per aquell endret Barcelona no era més que una ciutat industriosa. Entrant-hi pel portal Nou, tenia ·l mateix caràcter de feinadora ab aquelles colles de pellaires que vora la corrent del Rec obraven les diferentes manipulacions que requereix l'art de la pellería; ab aquella gent pagesívola que cultivaven aquelles sempre ufanoses hortes que s'extenien pels dominis abacials de Sant Pere de les Puelles.

La gent que treballava pels barris d'aquest monestir, tant com la que's guanyava la vida pels cantons de Sant Cugat, era generalment, encara que de bona mena, més adusta y recelosa que la dels altres punts. Avesada a entendre-s ab feines fatigoses que sempre estaven subjectes a les ingratituts de la naturalesa, estimava la terra en que treballava ab major intensitat, per les suors més abundants y penoses ab que l'havia regada. Per això, quan s'esdevenia 'l cas d'atansar-se algun enemic, les seves energíes se convertien en bravures, en herosïmes, essent ells els ciutadans més ferms en la defensa de la ciutat. Que ho diguin, si no, la guerra del 1640 y els setges del 1691, del 1697 y del 1714.

Els que hi entraven pel portal de l'Angel, pel de Santa Agna o Porta-ferriça, podien ben bé dir que era una població de tranquil benestar, de poc trànsit. Tot eren cases de senyoriu, barrejades ab les de menestrals quasi senyors, y ben poques de pobres. Gent respectable y respectada, però afable sempre, era la que vivia prop del Pi y de Santa Agna fins a arribar a la Riera de Sant Joan. Si l'arribada's feia pel portal de la Boquería, el caràcter de la població 's presentava en son veritable aspecte. Al voltant de la grandiosa iglesia del Pi, lo meteix s'hi aplegaven cases de senyors que de menestrals; hi havien botigues d'industries y hortes. Era animat el concurs, puix era per allí ont més gent entrava y sortia, essent la via ont se feia més dret pera anar per tot arreu de l'interior de les muralles. En quant a l'entrada pel portal den Trenta-claus, després dels plantats d'aquest hortolà venien les perspectives dels forns dels qui feien vidre, els dels escudellers de terriça blanca; y més amunt, pel lloc dels Còdols, els dels gerrers y rajolers, que extenien el camp de llur treball fins a vora les ennegrides parets de la part del Palau menor, ont se tenien reclosos els delinqüents més criminals. L'animació que hi havia per aquells endrets depenia dels escàndols que donaven les dònes del comú que allí vivien. En quant a entrar-hi pel portal de davant la Dreçana, l'aspecte encara era més desanimat. Apenes hi havia trànsit de gent. En primer terme no's veia més que hortes. A mà dreta la del convent de Sant Francesc, guardada per altes tapies; després venia la part conventual, y més amunt l'iglesia, tancada entre parets al cantó de la plaça. Passada aquesta y la casa del senyor de Santa Coloma, venia 'l convent dels Mercenaris; a mà esquerra, entre 'ls carrers Nou de Sant Francesc y dels Còdols, se trobava 'l gran casal dels Cardones; y més amunt, passada ja la via den Simó Oller, seguien els més o menys grans edificis dels nobles comerciants y naviers. De cases no n'hi havia, perquè feia bastants anys que s'havia disposat que fins a certa distancia del convent dels franciscans no hi hagués veïns. Axís es que, fòra quan s'es-

devenia alguna diada extraordinaria, aquell extrem era·l més solitari de tots. Finalment, l'Arrabal, a pesar dels altres oficis que hi treballaven, no era més que un gran hort com els barris de Sant Pere, ab una gent més pacífica. —

A l'arribar aquí, la meva companyona pegà una llambregada ab la vista per la montanya, y, com sempre feia al referir-se a un punt determinat, assenyalà cap al cantó del N. y va dir-me:

—Allí, sobre Horta, més amunt del Laberint, hi ha una vall que encara es nomenada *la Valldaura*, per raó d'haver-hi hagut una possessió reial que aixís se nomenava, diferent y de fundació posterior a la que ab igual nom tingueren en la Riera de Sant Joan els comtes de Barcelona. Allí tingué sa residencia, algunes temporades, el rei Martí, desde l'any 1401 en avant. Tenint la salut perduda, sembla que buscava ·l recobrar-la vivint allunyat del tràfec del món y dels compromisos de la Cort. D'allí marxà cap a Valencia; y al retornar-ne, sens deturar-se a lo que generalment se·n deia *la ciutat*, allí se·n tornà, habitant-hi novament desde ·l 12 d'Agost del 1402 fins ben entrada la tardor de l'any següent. —

Després, l'Investigació, assenyalant, ab aquells seus ulls escodrinyadors y ab la mà, cap més a la part de ponent, més amunt de l'iglesia de Sant Gervasi de Cassoles, va dir-me que, per aquella terra ont s'aixeca una casa de moderníssima construcció ideada y dirigida per l'arquitecte Sr. Gaudí, hi hagué la casa de Bellesguard, altra finca de recreu dels nostres sobirans. En els últims anys, sembla que la seva estada fou preferida a la de Valldaura. Però ·l rei Martí no hi trobà la salut perduda: ans al contrari, si algun fet pogué aixecar son esperit per l'alegría y satisfacció que importava, prompte venia un altre succès contradictori a aplanar-lo. En Francesc Carreras y Candi, ab tota la seva diligent investigació, no ha trobat que aquella *torra* fos d'origen anterior a l'època del nostre rei; Fiter y Inglès diu que hi ha documents que afirmen sa existencia en el segle XII. Hi ha indicis de que abans d'aquell regnat ja havia començat a desmillorar-se la finca ab la donació de la devesa a un dels Cardones. Però, sia lo que·s vulga d'això, que no es ara ·l moment oportú pera esbrinar-ho, lo segur es que allí la salut del rei anà decandint-se més y més. Als 14 de Janer de 1409 ja estava allí, insistint en que D. Jaume d'Urgell anés a viure a son costat; però inutilment pregava, com infructuosament li havia resultat fent-ho desde Valldaura. Ni la comtesa viuda, ni l'hereu comte d'Urgell comparegueren. An aquest, a pesar dels desaires que li havia donat, va constituir-lo son lloc-tinent en el regne d'Aragó; y, per més dissort, els aragonesos no·l volgueren reconèixer.

Estant-se a Bellesguard, sapigué la mort del seu nét, l'hereu del reialme de Sicilia; y més endavant, a principis d'Agost, li fou comunicada la nova de que als 25 del mes passat (Juliol del 1409) havia mort el seu fill, rei d'aquella nació y hereu de la corona catalana y aragonesa, deixant-lo, en conseqüencia, sens successió directa. Pera veure de remeiar aquesta dissort, als 17 de Setembre del mateix any contrau segones nuviances ab l'hermosa Marguerida de Prades. L'unió marital no correspongué als desitjos que d'ella tenien, no sols el rei, sinó Benet XIII, qui havia beneït els desposoris, y Fra Vicenç Ferrer, que havia sigut el celebrant de la missa de velació. En aquest conflicte, el monarca volgué trobar solució al problema de la successió a la corona, convocant els estats a estudiar-lo y a determinar qui era el més havent en dret que havia de rellevar-lo en la sobiranía. Y succeí que·ls sicilians, que eren els que estaven més lluny, foren els primers en acudir, mentres que·ls de Valencia gansejaren y els d'Aragó ·s mostraren quasi indiferents. Entretant la salut den Martí empitjorà, y a l'arribar a mig mes de Maig del 1410 se cregué convenient que baixés de la montanya al pla, y ·s traslladà al monestir de Valldonzella.

Aquesta Reial Casa de Religioses Cistercianes estava aleshores establerta en lloc de la Gran-Via (carrer de les Corts Catalanes), ont estan edificades les Arenes de Barcelona. Ocupava una gran extensió de terra. Havia sigut fundada a Vallvidrera, però, en 1230, per permissió del bisbe Berenguer de Palou y consentiment del rei en Jaume I, traslladada an aquell punt, que encara per recordança es nomenat *Fondo de Valldonzella*. L'ilustre malalt fou aposentat en la cel·la de l'abadessa, que no falta qui afirma ·s trobava dins el solar de la casa número 491 d'aquell extèns carrer.

La malaltía anà fent el seu curs, fins que, arribat el dia 31 del mateix mes de Maig de 1410, finà aquell últim rei d'Aragó provinent de la branca masculina dels comtes de Barcelona. El dia abans els barcelonins s'havien esverat perquè la terra ·ls trontollava: més forta fou encara la sotragada que va rebre tota la nacionalitat catalana a l'extingir-se aquella vida.

Divuit dies després, el cos del rei en Martí fou transportat solemnement a la Catedral; y als 28 de Juny, ja depositat interinament en el presbiteri, li foren celebrades honres fúnebres en el mateix sant temple. Aixís vingué a descansar, en el somni de la mort, en el sagrat lloc que moltes recordances d'estimació li guardava.

En efecte, quan sols era hereu a la corona, ja li havia provat la voluntat que li tenia fent-li present d'una *Santa Espina* de la Corona de Nostre Senyor Jesucrist. Ab ella havia sigut obsequiada pel rei

de França la mare del mateix Martí *l'Humà*, na Elionor de Sicilia. Havia passat en possessió del seu fill en virtut d'haver-lo constituït hereu universal de sos béns, en son testament del 12 de Juny del 1374, aquella augusta dama, que morí a Lleida als 12 d'Abril de l'any següent. Volent aquell pietós príncep fer-ne ofrena a la Catedral, s'organitzà una molt concorreguda professó, als 4 d'Agost del 1390, que va acompanyar-la desde l'iglesia de Nostra Senyora de Mont-Sió, que hi havia ja aleshores en la plaça de Santa Agna y estava adherida al convent dels Frares del Sac. Se conserva encara, tant estimable reliquia, en una adequada vitrina guarnida d'un preciós reliquiari de forma ogival. Es molt poc coneguda dels barcelonins aquesta pietosa joia, a causa de no exposar-se a la pública veneració sinó un colp a l'any, y encara en la poca estona que dura la professó claustral que efectúa 'l Capítol al voltant del temple 'l dia de la Quaresma destinat a honorar les Sagrades Espines de la Corona del Redemptor. Ja no es venerada 'l Divendres Sant a la tarda y portada en professó sota tàlem, quines vergues sostenien els consellers de la ciutat.

Aquesta manifestació d'acatament a la Divina Majestat, que ara 's desdenyen de fer els nostres representants populars, s'honorà en fer-la, entre 'ls qui foren aleshores, el nostre duc de Montblanc, als 25 de Maig del 1391, en la professó del *Corpus Christi*.

Per allà 'l 1400, ab l'intenció d'assistir sovint privadament als Divins Oficis que se celebren en la mateixa Catedral, volgué que 's construís un pont enlairat, al carrer dels Comtes, que facilités el poder passar, sense ser vist, desde 'l Palau Major al Sant Temple. El tal pont subsistí fins per allà l'any 1840 y tants; y, al cap d'una quarentena més d'anys, el local desde ont, sense ser vistos, el rei Martí, y més tard altres personatges reials, havien fet ses oracions en la Sèu, fou inutilitzat pera donar més llum al creuer.

El Missal particular d'aquest bisbat té fixada pera 'l primer diumenge d'Agost la festa de la Translació de les Reliquies de Sant Sever, fill, bisbe y martre d'aquesta ciutat. La Tradició y l'Historia expliquen son origen d'aquesta manera: Tingué, el rei Martí, mal en una cama; y els metges, no trobant-hi remei, havien decidit que no n'hi havia d'altre que tallar-la. Afligit com estava 'l monarca, s'encomanà a Sant Sever, demanant-li son protectorat davant del Senyor. Y el sant escoltà aquells precs, y a la nit se va aparèixer an el pacient y li curà la cama com si mai hi hagués tingut res.

Aleshores feia ja algun temps que inutilment pretenía 'l Capítol Catedral, de l'abat y monjos de Sant Cugat del Vallès, alguna de les reliquies de les que guardaven del cos d'aquell gran prelat; y, esdevin-

gut el cas de la prodigiosa curació, instà al rei pera que interposés sa intervenció en pro d'aquell desig, que, de complir-se, havia de resultar en major gloria d'aquell son celestial protector. Y el sobirà acudí al Sant Pare Benet XIII, y aquest disposà que aquell abat y aquella comunitat benedictina cedissin a la petició; y que, en el cas de que hi hagués l'impediment d'haver els tals religiosos jurat no desposseir-se de cap reliquia dels Cossos sants que guardava aquell monestir, ell els concedia 'l perdó de les penes en que incorressin. Tal es lo que's desprèn del document firmat pel rei a 20 de Desembre del 1404.

En virtut d'aquesta disposició pontificia, el Rvdm. Fra Joan, bisbe d'Osca y confessor del mateix monarca, acompanyat dels canonges de la Sèu en Pere Guillem y en Ferrer Despujol, den Galceran de Sentmanat, camarleng del rei, y dels consellers en Francesc Burgués y en Marc Turell, anà a Sant Cugat del Vallès, y als 3 d'Agost del 1405 obtingué, dels ja retrets religiosos d'aquell monestir, part de les reliquies del repetit Sant Sever. Y baixant l'endemà, que era diumenge, cap a Barcelona, sortí a rebre les venerables despulles del cos d'aquell insigne confessor de la Fe, el rei Martí, la noblesa y el poble en gran nombre.

També se cita, com altra de les demostracions d'afecte fetes a la Sèu per aquell sobirà, un braç del gloriós Sant Jordi, patró del comtat de Barcelona, que havia sigut venerat en la Reial Capella; reliquia que's guardava en un riquíssim reliquiari, y que no se sab com se va perdre. No ha succeït lo mateix respecte d'aquell altre reliquiari, també ben interessant per sa vàlua artística, que conté un troç de vel, de dèu palms, que fou de la Mare de Déu, ofrena del mateix monarca a la mateixa Santa Iglesia, essent portat en professó, en totes les diades de tant excelsa Senyora, abans de la missa major.

També 's guarda encara en l'Arxiu catedral aquella Verònica de la Mare de Déu, consistent en una pintura representant aquesta, que a 27 de Novembre del 1403 desde Valencia va remetre en Martí *l'Humà* al bisbe de Barcelona Fra Armengol, a fi de que en la propera festa de la Puríssima Concepció figurés en la funció de la Catedral, donant major importancia a la solemnitat ab que era celebrada aquella pia creencia de la puritat de María en el principi de son ser natural: misteri del qual tant entusiastes foren els fills d'aquesta ciutat, a pesar de que no era acceptat com a dogma, ans al contrari, impugnat, fins per grans talents.

Sapiguda es l'importancia que'ls barcelonins donen a la festa de la Puríssima, considerant-la com la precursora de les de Nadal, que són les festes per excelencia de la familia. Queda indicada ja la consi-

deració que va merèixer aquella creencia popular al nostre últim rei de la Casa de Barcelona, dictant penes greus als impugnadors y privant als religiosos que declaradament li feien la contra hostilitzant als adeptes en aquella Fe pietosa. Y aixís tenim que en aquesta ciutat la primera festa més important de l'hivern evoca records del rei Martí.

També succeheix altre respecte a la diada més solemne y afalagadora als sentiments del poble barceloní entre totes les festes que se celebren durant l'estiu. Me refereixo a la festa del *Corpus Christi,* de la que sempre han sigut tan entusiastes els fills de l'antiga Barcino, que tenen la satisfacció d'haver sigut els primers, entre tots els demés ciutadans espanyols, que després del decret pontifici de Joan XXII portaren en triomf professional per carrers y places la Divina Majestat Eucarística. Aquesta diada, tant barcelonina, també suscita a tots els habitants d'aquesta capital recordances del mateix sobirà.

En efecte, quan després del llarg seguici d'individus de tots els estaments socials ve ·l tàlem, al veure passar entre núvols d'incèns y aromes de flors aquella Custodia d'or, tota guarnida de la més preuada pedrería, que guarda ·l Cos preciosíssim de Nostre Senyor Jesucrist, tothom s'agenolla pera tributar a la Divina Majestat Eucarística l'homenatge de la reverencia que li es deguda; però, apenes fet l'acatament, tots els ulls se fixen en *la cadira del rei Martí,* que es aquell riquíssim trono que tingué aquest sobirà, assegut en el qual, segons opinió generalitzada, entrà a Barcelona quan vingué triomfant de Sicilia pera recullir la corona de son germà Joan I; y, al veure aquella joia, exemplar únic en son genre y en son estil, els uns diuen als altres: «—¡Que n'es, d'hermosa, la cadira del nostre rei!» I tots troben bé que se li hagi donat l'ús pera que serveix, ja que, al cap y a la fi, a ningú millor podia destinar-se, el tal trono, sinó an Aquell per qui regnen els reis y són senyors els qui governen.

Passaren anys fins al 1460. Entre tres y quatre de la matinada, els monjos cistercians de Poblet que residien en la Casa de Nazareth d'aquesta ciutat (que era ·l punt ont passaren a viure les religioses de Valldonzella y ont varen viure fins que esdevingué la crema del Juliol del 1909), tragueren de la Catedral el cos del rei Martí y el de la reina Violant, viuda de Joan I. El del primer pogué ser identificat. Estava sencer: no més tenia ·l nas fet un xic malver. Duia un vestit de brocat d'or. El de la segona no pogué ser-ho perquè estava la caixa plena de serradura de xiprer, que s'havia enganxat al cadavre, especialment a la cara.

Ab la fosquedat de la nit, de la Catedral, per la plaça Nova, per la font de Santa Agna, pel carrer de na Canuda, pels Tallers y pel Nat-

zareth, foren portades les caixes que contenien les despulles de les dues persones reials a la ja indicada Casa d'aquest nom. S'organitzà, per al transllat, una professó. Primerament anava 'l servei portant grossos brandons, però sens vestir gramalles ni cap distintiu. Després venien els morts en unes caixes molt senzilles, portades per pobres de solemnitat. Darrera hi anaven dos brandons, ben gruixuts també, que's repetien al final de tot. Vint-y-quatre frares, ab llurs hàbits blancs y portant uns ciris molt petits, anaven resant l'ofici de difunts.

Al cap de més o menys dies, aquells cossos eren traslladats a Poblet sens gens ni mica d'ostentació.

Al ser tret, el cos del rei Martí, de Barcelona, havien començat les hostilitats entre 'l rei Joan II y el país, encara que no s'havien fet ben manifestes. La preponderancia de la ciutat, que fins llavors s'havia anat sostenint, entrava en el període de son decandiment social y polític. Les lluites que sostingués la capital y el principat no havien de ser pera engrandir ni fer més preponderant la Barcelona del temps del 1396 a 1410, ans al contrari, pera anar-la decandint, decandint, fins a arribar a la segona meitat del segle XVIII, en que tornà a revifar-se. Aquesta ciutat, que en 1368 tenia 6,568 focs, y en 1463 (que fou, segons el Sr. Sanpere y Miquel, quan començà a despoblar-se) ne tenia 7,160, en 1492 sols ne tenia 5,745. A mida que hi hagué menys gent, per les circumstancies que esdevingueren ab les turbulencies que interromperen la pau, s'anà fent menys hermosa y més incòmoda l'estada dels barcelonins, fent-se les cases més altes, aprofitant els solars d'esbargiment que tenia pera omplir-los d'edificació.

Ara no tenim muralles, però s'aprofiten els patrons de terrer, no extenent la població, sinó apilotant-la. Tindrem, temps a venir, y no molt llunyà, una Barcelona lletja, vella abans de ser antiga, ab totes les resultancies que importa sempre l'avaricia, que no pensa altra cosa sinó en mirar de quina manera podrà fer entrar «d'olla gran dintre la xica». —

Tot això 'm digué la senyora Investigació. Per la meva part, no hi afegeixo res.

RAMON N. COMAS

LES LLETRES CATALANES EN TEMPS DEL REI MARTÍ

Y EN RAMON ÇAVALL[1]

No gosaria ni podria presentar-vos avui, en rabenta visió, les figures principals de la producció literaria de Catalunya durant els catorze anys d'un regnat: el del rei Martí d'Aragó. La majoria dels nostres autors s'havien donat a conèixer en el temps del germà, y sobretot del pare, del darrer rei català, la memoria del qual honorem aquí. Eren influïts y influiren, com sempre succeeix en art. Fa de més bon estudiar y inventariar els regnats llargs, com els den Jaume I, den Jaume II o den Pere III *de les Cerimonies*, que no pas esbrinar el desenrotllament de les lletres en els curts espais de temps en que s'assegueren en la cadira reial d'Aragó en Joan I y en Martí. Tot se succeeix y uns mateixos individus se retroben en l'un y en l'altre regnat.

Procuraré solament acoblar alguns fets literaris que demostraran també la cultura del rei y els bons impulsos ab que, conseqüent a una honrosa tradició del seu casal, ajudava la producció literaria dels catalans. Me servirà també, per lligar unes quantes idees sobre la literatura nostra d'aquell temps, un personatge que quasi bé podem dir inèdit entre la llista dels nostres antics escriptors: en Ramon Çavall. Ell, que no ha estat mai biografiat, m'ajudarà a presentar diversos aspectes literaris.

Primer de tot ens pertoca parlar de la branca més illustre de la literatura antiga catalana, això es, l'historiografía. El rei Pere *del Punyalet* havia sigut molt afectat als llibres històrics, y n'era constant

1) Conferencia llegida en el Centre Excursionista de Catalunya 'l dia 14 de Juliol de 1910.

encoratjador: havia contribuït ab una de nova an aquelles admirables tres cròniques den Jaume ·*l Conqueridor*, en Desclot y en Muntaner, joies úniques en les literatures mig-evals. En l'època den Martí ·ls temps havien canviat; s'havien acabat els cronistes y començaven els historiadors, venien les grans compilacions y els compendis d'historia general o universal. L'humanisme volia aquest canvi, y potser el mateix rei Pere, ab les seves iniciatives, l'havia ajudat a casa nostra.

Una de les preocupacions seves va esser la de posseïr en vulgar unes bones cròniques de Sicilia. En Martí volia continuar-les ab els fets seus: en 29 de Juny de 1398, quan tot just feia dos anys que n'havia tornat, demana al cardenal de Sicilia que li trameti «tot quant vos tenets e hajats fet e encara us recort dels fets que nos havem fet en Sicilia, com pus stesament porets, per manera que pugam continuar *nostres croniques*. Hoc encara volem e·us pregam que ·ns trametats tot ço que s'i es seguit despuys que nos ne partim, digne d'escriure, e d'aquí avant se seguirà, per continuar ho axí mateix en les dites *croniques*». Y escrivia al seu escrivà de ració a Sicilia: «manam-vos que totes e qualsevol letres e altres scriptures que vos hajats e tingats dels fets que nos havem stants en Sicilia, nos trametats per tal que aquellas pugam continuar en les *nostres croniques*, e noresmenys de tot ço qui s'i es seguit despuys que nos ne partim, e se seguirà d'aquí avant fets com pus larchs e esteses memorials porets, e aquells nos trametats, axí com los haurets fet, per manera que·ls pugam en les dites croniques continuar». [1]

Poca cosa tenim coneguda d'aquestes *Croniques de Sicilia*, a les quals tant s'havien ocupat el pare y el fill segon. En tres manuscrits catalans se·ns ha conservat una crònica que no es altra que la coneguda llatina de l'*Anonimo Siciliano* per una sola copia. En les versions en la nostra llengua s'atura l'historia en 1345, mig segle abans de les lletres esmentades del rei Martí. Intentava aquest continuar aquestes cròniques de Sicilia? Que haurà esdevingut d'aquesta continuació? Però alguna altra objecció ·s presenta: era un català l'*Anonimo Siciliano*? En quina llengua va escriure-s la primera redacció? Veritat es que l'*Anonimo*, per la seva exactitut, pels documents que porta compendiats, té un deix que duu a la memoria ·l nostro Desclot. Per tot el període que historía, per la manera com el tracta, havia d'esser llegit amb gust pels catalans, entre ·ls quals cronistes faria un bon paper aquest desconegut autor.

Una formidable historia universal se·ns conserva, escrita en la nos-

1) Rubió y Lluch: *Documents per l'historia de la cultura catalana mig-eval,* I, 399.

tra llengua, en la Biblioteca Nacional de París, baix el titol *Flos mundi*. A cada punt té interpolacions d'historia de Catalunya, y l'autor declara, en el proleg, que continúa la seva obra fins al papa «Benet tretzè, qui vuy seu en la cadira romana» y el «rey Martí qui vuy posseex la corona d'Aragó». L'exemple donat per en Pere *del Punyalet* fent compondre una crònica universal a fra Jaume Domenech havia format escola durant el regnat del seu fill Martí. Es una llàstima que l'autor, que explica bé les seves fonts y el procediment seguit, no se'ns nomeni en lloc!

Una croniqueta va redactar-se a Ripoll en temps del rei Martí, perquè acaba ab la mort den Joan I. Duu el títol modest de *Genealogies dels comtes de Barcelona e dels reys d'Aragó*. L'obra dóna més de lo que promet. Ja mentres duia la corona d'Aragó Alfons V, el fill de Ferran *d'Antequera*, se publicaren dugues histories de Catalunya que són notables documents pera l'historia del rei Martí: són en Bernat Boades, que va acabar la seva obra en 1420, y en Pere Tomic, que va deixar la ploma en 1438. Tots dos autors havien estat presents en els fets den Martí: parlen çom els sembla de la sentencia de Casp, del rei Ferran *d'Antequera*. Testimonis oculars d'aquells fets trascendentals de la nació catalana, ens plau molt més llegir-los com a cronistes que no pas com a historiadors. En Boades y en Tomic, amb els divuit anys que separen llurs obres, varen endreçar-les al mateix personatge; es en Dalmau de Mur. El primer confessa deure-li favors y facilitats pera l'adquisició de llibres y monedes y objectes antics. En Dalmau de Mur havia començat la carrera essent rector de Valls y més tard canonge de Girona, la qual mitra va portar desde 1415 a 1420. D'allí va passar a ocupar la cadira metropolitana de Tarragona fins a 1431, en que va esser nomenat arquebisbe de Saragoça fins a la seva mort en 1456. A tot arreu va deixar rastre de la seva illustració y amor als llibres, y de la seva empenta construint l'atrevida nau de Girona y acabant el magnífic retaule de marbre de la catedral de Tarragona. Sobretot en Bernat Boades, té, pera l'estudi de l'època, un valor inapreciable: veiem transparentar, tot llegint-lo, allò que's deia, per places y carrers, dels fets extraordinaris; hi llegim l'historia viva, l'opinió que's forma; l'opinió que devem tenir de la majoría dels fets històrics que mig coneixem y que la fredor de les actes o de certs documents oficials ens la farà potser trasmudar en opinions oficials convingudes, com se fa cada dia. Una historia no serà completa sinó té compte de l'estat d'opinió d'una època determinada; y els nostres cronistes, desde 'l més antic al més modern, donen materials a dojo per la coneixença d'aquest estat. En Boades sembla que pressent que s'acosten moments

difícils pera la patria: «E d'aquesta determinació (diu referint-se al Parlament de Casp) se n'an seguits molts grans dampnatges en Catalunya per so que·l dessus dit rey don Ferrando no sabía les leys e privilegis de Catalunya, e a ell e·ls seus castellans, qui no·n son enfranquits axí com nos ho som per la gran valor dels nostros e gran bonea dels comtes de Barcelona e aprés dels reys d'Aragó, los paria mal la nostra gran llibertat; per lo qual, com tots los que vuy son en Catalunya ho saben molt bé, se n'han succehit molts desastres de moltíssimes crueltats que se n'han feytes, *de les quals moltes ne tinch scrites en altra part per recordança, e no es be metre aquí, e totes concertadament les he observades, que be se·n trobaran*». Podria esser, aquest llibre que diu escriure en Boades, l'*Escriptura privada*, que ab el títol *La fi del comte d'Urgell* s'ha publicat modernament dugues vegades? L'estil del *Llibre dels feyts d'armes de Catalunya* y de la *scriptura privada* no deixa de tenir semblances; y en Boades, que va acabar la seva crònica en 1420, no va morir fins a l'any 1444. Com es sabut, àquesta crònica ve a esser principalment un allegat en favor del dret den Jaume d'Urgell; va desde la mort del rei Martí (1410) a la del comte d'Urgell (1433), en l'estat incomplet en que·ns ha pervingut. Millor que crònica es una apología, informada pel mateix sentiment patriòtic que traspua en el *Libre dels feyts d'armes*. En ella l'autor pren com a fets indubitables totes les llegendes que s'havien format, com sovint succeeix, arran mateix dels esdeveniments; y l'època ·s prestava a que se·n formessin ab el cambi de dinastía. Prendre tota la relació d'aquesta crònica al peu de la lletra, es una ignocencia; però llevar-li tot valor y dir-li *libel*, com s'ha fet, es una gran exageració. Aquesta obra, ab els seus apassionaments, ens retrata un estat d'esperit real entre la gent catalana d'aquell moment històric, com ho fan en Boades y en Turell.

En Pere Tomic es el cronista que més malparla del rei en Martí: fa l'efecte d'alguns historiadors que aviat engalten un judici ab poca diligencia. No obstant, no sé per què tinc la presumpció de que en Tomic va fruïr dels materials reunits pel rei per escriure y continuar les seves cròniques de Sicilia. Lo cert es que seria inútil cercar en cap altre autor tants detalls sobre ·ls fets d'aquest regne com els que porta en Tomic concernents an en Martí quan era infant d'Aragó, y an el seu fill el rei Martí de Sicilia.

Hem anomenat de passada en Gabriel Turell, que havia d'esser per força un infant quan els fets que foren conseqüencia de la mort del rei Martí. Escriu després de les guerres de Joan II, però atura ·l seu *Recort* a l'entrada del *Magnànim*. Dedica una noble frase al malau-

rat Martí de Sicilia, desprès de parlar de la batalla de Sant Luri: «...lo près febre pestilencial, de que tota la victoria tornà en plor e dol, *car en aquell se perdé tota la prosperitat de la nació catalana*». Referint-se a Ferran *d'Antequera*, anota: «Aquest es rey ab pactes elegit, e es tengut servar les libertats, les quals primer ell ha jurades ans de pendre possessió. Los que principien esser reys en les terres fan les leys que volen e'ls plau, e ço que donen es per gracia; mas los reys elegits troben coses ordenades e en son esser e aquelles han a servar, e ab aquell mijà e pactes e condicions accepten la senyoría, e per la mateixa raó los successors son obligats les dites coses servar». Força exemples té l'historia que'ls dèspotes, elegits o no, fan lo que'ls sembla de les llibertats de les nacions![1]

Tot recullint noticies pera un estudi sobre en Francesc Eximeniç, vaig trobar, a la Biblioteca Nacional de Madrid, un manuscrit del llibre terç de la gran enciclopedia *El Crestià*, que porta una miniatura notable baix tots els punts de vista. El manuscrit no apareix datat, però consta, per una nota d'una guarda, que'ls monjos de Sant Geroni de Valldebron, de Barcelona, varen comprar-lo en 1417, pagant-ne la forta quantitat de seixanta florins més dos de correduries. Al centre de la miniatura, assegut en una gran cadira entretallada, ab un graó per pujar-hi, s'hi veu un personatge vestit d'hivern, ab una ampla y llarga gonella, ab valona y caputxó, tot folrat de pells blanques; a sota 'l caputxó s'entreveu un ret. Una inscripció mig esborrada al graó de la cadira, diu clarament: *Ramon Caual ciudada de Barchinona*; y més en sota, *Primogenit en la obra del Crestià*. Les demés inscripcions, que abunden, són aquestes: A esquerra y al peu: *Conseyllers e regidors de la Ciutat de Barchelona*. Asseguts, sostenen unes cintes escrites: *Mals eclesiastichs e princeps, Mals conseyllers e officials, Mals cauallers e ciutadans, Mals auocats notaris e jutges*. Començant al llarg del peu y barana de la cadira, y acabant en una cinta, se llegeix: *Mals nauegans mercaders menestrals pagesos fembres e seruicials*. A l'altre costat de la cadira: *Mala rayl mal arbre e mala flor e mal fruyt*. A la dreta 's veuen els *Ciutadans e populars de la Ciutat de Barchelona*, que sostenen unes cintes ont es escrit: *Mal cogitar, Mal obrar, Mal parlar, Mal perseuerar* y *Mal morir*. Apurat en Ramon Çavall entre tant males companyíes, se dirigeix a Déu: *Mossenyer, vulles me informar, com pore a tants mals contrastar*. La resposta li trasmet un àngel ab una

1) Recordo, per tot lo dit fins aquí, la meva *Historiografia de Catalunya durant l'època nacional*. Extret de la *Revue hispanique*, New York. París, 1906.

llarga cinta: *En aquest libre studiaras diligentment e aqui veuras com pots als presents mals scapar prestament*; mostrant-li un llibre obert, en dugues planes del qual está escrit un extret de l'Eximeniç: *Mal, parlant propriament, no es neguna esencia ne neguna cosa, jatsia que aquest nom mal, significh absencia e freytura d'alcun ben.* A sota 'l llibre hi ha pintades les armes de ciutadà honrat dels Çavalls, això es: quarters primer y darrer, d'or ab cervo d'atzur; quarters segon y terç, camper d'or, ab banda de güell. En la caplletra 's repeteixen les armes: a l'esquerra en Ramon Çavall en actitut pregant, caiguda la caputxa y mostrant el ret; a la dreta la seva muller, madona Agnès, ab capa y ret de pedrería y els rosaris en les mans.

Qui era en Ramon Çavall? No era pas un indocumentat: procurarem reunir algunes dates importants de la seva vida. Per Sant Andreu de 1394, va esser elegit conseller pera l'any següent, en companyía, entre altres, den Lluís d'Averçó. En sabent-se la desgraciada mort den Joan I, Catalunya va nomenar embaixador en Ramon Çavall, per a que, ab el bisbe de Tortosa, Joan de Cardona, y en Manuel de Rajadell, passessin a Sicilia a notificar a l'infant en Martí el que devenia rei d'Aragó. Quan, tres anys més tard, el rei Martí 's coronava a Saragoça, el 6 d'Abril, la ciutat de Barcelona va enviar-hi 'l conseller en cap Benet Buçot y els consellers Ramon Çavall, Simon de Marimon, Ferrer de Gualbes, Joan de Conomines y Guillem Olivar. La missatgería va durar desde 'l 22 de Març fins al 5 de Maig. A Mallorca havia esclatat, en 1402, la forta qüestió entre 'ls pagesos y els ciutadans: la ciutat de Barcelona va trametre-i, el 14 de Janer, en Ramon Çavall y en Ferrer de Marimon pera que tractessin de posar concordia a la ciutat de Palma. Tres mesos cabals va durar la gestió; y tal anomenada d'home de tàctica devia adquirir, que dos anys després el deleguen ab en Joan Desvalls per posar pau entre 'ls bàndols dels ciutadans de Girona. A 29 d'Octubre de 1406, en Ramon Çavall y en Guillem Oliver van delegats, pel bé de Barcelona, al rei estant en Valencia, y d'aquesta missatgería no varen tornar fins al 7 de Maig de l'any següent. El rei Martí va finar el darrer dia de Maig de 1410, y al 7 de Juny la Generalitat de Catalunya va delegar el nostre personatge per anar a l'Aragó a entrevistar-se ab el comte d'Urgell, enviant-hi la ciutat, de company, en Francesc Burgués, pera una missió delicada [1]. Ja veieu com en Ramon Çavall omple tot el regnat del rei Martí. Sense aquests càrrecs, va esser també batlle general y mestre racional. Però

1) Vegi-s el *Manual de novells ardits, vulgarment apellat Dietari de l'antich Consell Barceloni*, vol. I, anys 1390-1446.

aquest personatge era també un lletraferit. Un cançoner de Saragoça ·ns ha transmès una seva poesia, en la qual retrobareu el cançament del temps esmerçat en apaivagar bandositats, de la mateixa manera que·l retratat en la miniatura se·ns manifesta un avorrit de les coses públiques.

De mal saber ab verinós coratge,
Er a barats, dur, inich e z anterch
Son huy les gents: que no vey tant no serch
Que·l baix a l'alt vulla dar aventatge;
Tant es l'ergull e l'enveja que fan
Que no s'ich veu cominal pauch ne gran;
Perque vem tuyt capvall a mal viatge.

Pensar no puch que·ls homens de paratge
Haguessen rey si fos a lur voler;
Ço qui·ls fir mes e·ls fa lo cor doler
Es temps de pau com no han sou ne gatge.
Los ciutadans fan estament reyal,
En lur vestir meten guany e cabal:
En breu fondran e mudaran penatge.

Dels mercaders es cosa fort salvatge
Qui·ls veu anar cavalcant a tropells,
Rient, cantant, folrats de belles pells
Per que sovent n'ich tornen ab guiatge.
Dels menestrals, maldir e ben menjar
Es lur deport, e no molt treballar:
Aytal se fa de cascú son missatge.

Pagesos veig que·s llansen a carnatge
Per ben venjar, menant bandositats;
pentinats van, ab los collars brodats,
E no·us pensets dupten de fer ultratge
Per punt d'onor a qui·s vulla que fos;
De feyna fer los es fort enujós,
Perque mant jorn han pa sens companatge.

De neguns homs llurs obres ne lenguatge
No s'entén huy, tan falçat han lur cor:
Malvestat viu e la bondat hich mor,
Pau no s'ich té, ne fe, ne homenatge.
Los grans princeps e los majors prelats
Del dret camí son del tot desviats,
Per punt d'onor qui·s vol n'aja damnatge.

TORNADA

Dòna del mon qui fes lo pariatge
De Deu e hom, per qui fom reparats,
Pregats per nos, qui som descaminats,
Lo vostre fill qui·n vos feu son hostatge.

ENDREÇA

Mete-s cascú la mà en son coratge
E veja si d'aycets mal es tocats,
E si·u veu clar luny-se de tals barats;
Prenets mos dits per peres e formatge[1].

Aquesta poesía, l'única que den Çavall ens hagi pervingut, es talment un transport literari de la crítica gràfica que de la gent del seu temps hem vist en la miniatura.

Havia sigut molta la fama entre ·ls poetes del Consistori del Gai Saber creada a Tolosa. El nostre rei Joan I, les quals afeccions a les coses enlairades de l'esperit són encara més manifestes ab els documents novament publicats pel Sr. Rubió y Lluch, va instituir un Consistori de la Gaia Sciencia, a Barcelona, en 20 de Febrer de 1393, a requeriment den Jacme March, cavaller, y den Lluís d'Averçó, ciutadà de Barcelona. Se creava a l'estil del Consistori poètic de Tolosa, al qual acudien sovint els poetes catalans; però s'hi feien algunes innovacions. La festa havia de celebrar-se cada any per la Mare-de-Déu de Març. Un altre interessantíssim document ens ha donat a conèixer, el senyor Rubió: en ell el rei Joan, desde Perpinyà, escriu als consellers de Barcelona ·l 19 de Febrer de 1396; y, després de procurar convence-ls per a que celebrin el Consistori vinent, ab raons que demostren l'il·lustració del rei, els diu: «moguts, donchs, per aquesta consideració e havents a memoria la bella festa que l'any passat fes a honor de la dita gaya sciencia, la qual festa fo dispositiva a squivar ociositat e a entendre en saviament e ornada dictar, pregam-vos, ab affecció, que, continuant ço que be havets començat, donets obra ab acabament, que·n l'any present se faça en aquesta ciutat semblant festa, e per consegüent en los anys esdevenidors, donant semblants joyes que l'any passat foren donades als trobadors qui per lur sciencia e bon enginy mils les merexeran. E serà cosa a nos fort plasent, e que tornarà en gran honor d'aqueixa ciutat».

1) Edició del Cançoner Català de l'Universitat de Saragoça feta per M. Baselga, Saragoça, 1896. p. 234.

Els consellers, malgrat haver-hi entre ells en Lluís d'Averçó y en Ramon Çavall, en majoría no entengueren l'honor de la ciutat com el rei volia, sinó que acordaren, en 15 de Març, que «per los grans e insoportables carrechs que la ciutat ha e per lo poch millorament que aconsegueix de la dita gaya sciencia, les dites joyes no sien donades per la ciutat, mas qui posar n'i volrà que n'i pos». Com a conseqüencia d'aquest acord, que fa pensar en aquella serie de mals de la miniatura tantes voltes citada, la corona devia sufragar les despeses de les joies. Així 'u fa creure 'l fet de que en Martí concedís 40 florins pera premis, cada any, als mantenidors, ab l'expresa condició de que'l mateix rei havia de nomenar-los y que la festa havia de celebrar-se per la Pentacosta; y que també Ferran *d'Antequera* fes pagar anyalment la mateixa quantitat als mantenidors del Consistori de la Gaia Sciencia per la compra de les recompenses que s'adjudicaven a les composicions que eren *espandides,* regulant la forma d'elecció y renovament dels mantenidors.

Com ja es sabut, els doctors de l'escola poètica de Tolosa varen creure necessari formar un codi poètic, y encarregaren an en Guillem Molinier la confecció de les *Leys d'amors,* que ja eren amplificació d'altres tractats retòrics més antics. A la poesía, que sembla hauria d'ésser lliure, sempre 'ls tractadistes y els mateixos poetes l'han volguda lligar. La gran compilació de les *Leys d'amors* va venir a Barcelona, y tot seguit els nostres se sentiren tractadistes de la poesía. Els instauradors dels nostres Jòcs Florals, en Jaume March y en Lluís d'Averçó, que's trobaven plens de vida en temps del rei Martí, volgueren ser primer de tot retòrics. En Jaume March va escriure'l *Diccionari* o *llibre de concordances de rims* (Diccionari de la rima, que'n diriem ara), l'original del qual se troba en la Colombina de Sevilla. En Lluís d'Averçó devia morir vell per força, perquè es autor del tractat més llarg, contingut en el llibre més gruixut que mai he vist. Se troba avui en la biblioteca de l'Escorial, y, a judicar per l'extensió, de segur que'l nostre Lluís d'Averçó ha batut el recort entre tots els Codis poètics del món. No tenint-ne encara prou ab els de casa, els magnats de Catalunya, afectats a l'art de rimar, cridaven als dos poetes tolosencs en Ramon de Cornet y en Joan de Castellnou, que també componien els llurs tractats. Això fa que la poesía del temps del rei Martí y dels dos regnats successius ens sembla a primera vista pobra de forma, monotona, si val a dir-ho. Tot eren convencions; y, ara, potser que estem en mig de lligaments y de convencions poètiques sense adonar-nos-en. Si en la poesía catalana del segle XV[è] trobem unes cinccentes composicions en una mateixa forma y metre,

tampoc ens fóra gaire difícil cercar, entre ·ls nostres actuals diversos certamens, cinccents romanços, ni entre ·ls nostres més moderns poetes un miler de sonets. Però hem de fer constar que·ls poetes de veres, com Jordi de Sant Jordi y Auzias March, en aquells mateixos metres de sempre trobaren manera de llegar-nos obres admirables. En Jordi de Sant Jordi va escriure, durant el regnat de que parlem, algunes de les obres, encara que no se n'hagin trobat documents, per ara, sinó dels primers anys d'Alfons V. Amb ell acabarem aquesta lleugera noticia, no sens anomenar l'Arnau d'Erill, autor d'una valenta poesía de desafiament escrita ab la més gran facilitat; en Pere de Queralt, l'Arnau March, que entre altres, té una *cançó d'amor tençonada,* ab sentencia donada per ell mateix, que va suprimir per manament de la senyora reina Margarida a ell fet.

En Jordi de Sant Jordi es un poeta de tots els temps, sempre gentil, sempre fresc.

Un cors gentil m'ha tant enamorat
Lo cor e·ls ulls e mon fin pensament
Que nit e jorn estan en gran debat
Qual amarà d'ells tres primerament.

Que expressa com cap altre l'anyorament:

Sovint, sospir, dona, per vos de lluny
E sospirant va creixent ma follía
Del vostre amor que·naixí fort me puny
Que·m gira goig en gran malenconia.

O bé:

O Deu! e com poré de mort campar
Quant me veuré sol, ab pensa torbada,
En un vaixell de fust llà en la mar,
Absent de vos, llunyat d'esta encontrada?

Y encara:

Quant me recort en lo departiment
E pens en vos, me sembla que·us veig clar,
En aquell punt me corra un sentiment
Per tot lo cors que·us fa los ulls plorar.

Que, quan se veu presoner a Italia, així expressa·l seu estat.

Eu hay vist temps que no·m plasia res,
Ara ·m content de ço que·m fa tristura,

E los grillons lleugers ara preu més
Que·n temps passat la bella brodadura.

Y, per fi, que pinta·l seu enamorament ab tanta bellesa en aquests estrams memorables:

Jus lo front port vostra bella semblança
De que mon cors nit e jorn fa gran festa,
Que remirant vostra bella figura
De vostra faç m'es romasa l'emprenta
Que ja per mort no se·n partrà la forma;
Ans quant seré del tot fora d'est segle
Cells qui mon cors portaran al sepulcre
Sobre ma faç veuran lo vostre signe.

Si com l'infant quant mira lo retaule
E contemplant la pintura ab imatges,
Ab son nèt cor no le·n pode gens partre,
Tant ha plaer de l'or que l'environa;
Atressí·m pres devant l'amorós cercle
De vostre cors, que de tants bens s'enrama,
Que mentre ·l veig mas que Deu lo contemple,
Tan hay de joy per amor qui·m penetre![1]

Alguna cosa hauriem de dir de l'Anselm Turmeda y de les seves obres en metres populars, del *Libre de bons amonestaments*, de les *Cobles de la divisió del regne de Mallorques* (a les quals ens lligaria la missió confiada an en Ramon Çavall), les *Profecies en el món esdevenidores*, totes escrites mentres era rei en Martí; però, en aquesta mateixa sala, fa pocs mesos va donar-hi el bon amic Miret i Sans una conferencia notable, que m'estalviarà de parlar den Turmeda, impossibilitat com estic d'afegir-hi res de nou.

Ja he dit que·n Ramon Çavall va assistir a les extraordinaries festes que per la seva coronació a Saragoça va celebrar en Martí. Parlant, parlant, de coses que·ls devien esser agradables, en Çavall va explicar al rei l'argument del *Somni* que·l seu amic Bernat Metge acabava de compondre. Encara les festes duraven y la reina tot just acabava de prendre la corona, que al rei va mancar-li temps per escriure an en Bernat Metge la següent curiosa lletra datada ·l 28 d'Abril: «Sapiats que·l feel nostre en Ramon Çavall nos ha recitada la

1) Vegi-s la meva edició de les *Obres poetiques de Jordi de Sant Jordi*, en la *Bibliotheca hispanica*, Barcelona-Madrid, 1902.

obra que vos havets feta d'un *somni* e de algunes altres coses, e hauriem pler que la vehessem, perque ·us manam e·us pregam que, al pus prest que porets, nos en trametats translat a farets-nos seryey». Precisament el mateix rei Martí havia autoritzat el processament den Bernat Metge y dos altres que va motivar la producció del *somni* estant en presó injustament acusat. El *Somni*, que es una de les obres més agradoses de llegir de tota la nostra literatura, es ara de les més divulgades entre nosaltres mercès a les edicions que n'ha fetes en Miquel y Planas. Darrerament hi ha afegits enters els dos poemes, un en codolada, altre en noves rimades, que en Milà y Fontanals havia donat a conèixer en extracte, y que·ls va batejar *Libre dels mals amonestaments* y *Libre de Fortuna e Prudencia*. Aquests poemes, per més que retraten bé la vida amargada de l'autor, fan anyorar la bella prosa del *Somni*.

La primera vegada que·us he anomenat en Ramon Çavall, ha estat a proposit d'un manuscrit del terç del *Crestià*, l'obra magna del poligraf català Francesc Eximeniç. Se veu que·l dit ciutadà de Barcelona devia esser afectat a les obres del gran frare menoret, perquè en Guillem Fontana, traductor al català d'un llibre que l'Eximeniç havia redactat en llatí (*De laude Creatoris*), va capçar-la d'aquesta manera: «A la molt honorabla e molt sabia madona Agnès, muller prop del molt honorable e de gran saviesa Ramon Çavall, ciutadà de Barcelona, conseller e maestre racional del senyor Rey d'Aragó: en Guillem Fontana, scrivent, ab aquella major honor e reverencia que·s pertany ni pot, se recomana molt en sa gracia e mercè».

En Francesc Eximeniç va morir a Perpinyà, poc temps després d'haver estat nomenat administrador del bisbat d'Elna, en 23 de Janer de 1409, un any y mig abans que·l rei Martí. No tenim la data de la seva naixença, però ell mateix declara, al donar compliment als dèu llibres de la voluminosa *Vida de Jesucrist*, que es de tant *gran vellea* que no sab si podrà acabar la seva grossa enciclopedia mig-eval. En el primer llibre del *Crestià* havia presentat el projecte de la seva vasta compilació, obra escrita en plena vida. Desde l'any 1373 abunden els documents sobre les seves relacions ab la casa reial: en Pere III, en Joan I, en Martí li donen sovint mostres de l'alta consideració en que·l tenien. Com en Ramon Lull, l'Eximeniç es un vulgaritzador de la ciencia; però ·l seu estil es senzill, planer, y, per via d'exemple, en els seus llibres, que omplirien una biblioteca, apareix tota la vida catalana del seu temps, en mil variats aspectes, y s'hi sent enraonar la gent de tots els estaments plena de vida. La seva anomenada va esser tant gran que, un segle després de la seva mort, els

seus llibres se traduïen y s'imprimien. En l'impossibilitat de donar una idea de les seves obres, car no acabariem mai, ens fixarem no més en un llibre que va acabar el mateix any de la proclamació del rei Martí: el *Libre dels angels*. De l'original català n'hem vist quinze manuscrits, escampats en diverses biblioteques de Barcelona, Girona, Valencia, Madrid, l'Escurial, Paris y Halle. Dos d'entre ells, que són escrits, si fa no fa, del vivent de l'autor, porten miniatures ab el retrat de fra Francesc Eximeniç. L'un el representa en el moment d'entregar el llibre al mestre racional mossèn Pere d'Artès, un altre protector de les lletres: se troba en una biblioteca particular de Barcelona. L'altre ·l conserva com una joia l'eminent professor de Halle en el Saale, que ara es l'encarregat de dirigir els estudis filològics dels tres pensionats de la Diputació de Barcelona en aquella Universitat, y que ha tingut la bondat d'enviar-men fotografies. Representa l'Eximeniç en actitut pregant davant de la Mare-de-Déu voltada dels àngels. Se veu tot seguit que no es obra de miniaturista, sino de pintor, y encara de pintor de bona mà. L'original català del *Libre dels angels* va imprimir-se dugues vegades a Barcelona el mateix any 1494: l'una per en Pere Miquel, l'altre per en Johan Rosembach. La traducció castellana va imprimir-se a Burgos en 1490 y en 1516, y a Alcalà d'Henares en 1527. De la traducció francesa n'he vist nou hermosos manuscrits a la Biblioteca Nacional de París. Va imprimir-se a Ginebra en 1478 (essent el primer llibre imprès en aquella ciutat), a Lió en 1486 y a París en 1518.

L'Eximeniç ens condueix a parlar un xic de Sant Vicens Ferrer: del frare menoret passem al frare predicador. En els seus predics feia grans exclamacions, y condemnava ·ls mals costums, valent-se d'exemples que tothom entengués. Franciscans y predicadors no s'estimaven gaire; y conta un autor que l'Eximeniç, veient passar l'altre frare voltat d'un núvol de gent, va dir signant-lo: «Frare Vicent, que fa la bufa». Treiem-ne dos exemples.

«Quan volch Deus crear la dona ¿que dix? *Faciamus ad ei adjutorium*; mas ara podem dir *destructorium*. E com? Veus que ara en la festa de Senta Maria d'Agost que ve ara. Si la dona vol una roba, tots dies a mati e vespres al mesquí de marit: Senyor, una gonella pera mi. N'aytal n'ech à fetes dues a la muller, e yo no n'he haut encara, e yo he portat tan bon exovar com aquella. Rum, rum, no·l deixarà dormir. Diu lo marit: O! si no tenim diners... Hajau-ne. Tant, tant que haurà a fer mal barat per complaure a la muller».

Sobre ·l Judici final:

«E Deu que·ls dirà als àngels?—Veus! plegau-me aquesta zisa-

nya in *fasciculos* e meteu-la a cremar. — Perque diu *fasciculos*?... Com ara un feix de prelats, bisbes, rectors, si mal han. Oo! quin feix tant gran d'aquells a l'infern! Un altre feix d'emperadors, reis... Altre feixot de persones supervioses (enteneu-me, dones) despendran quant han en vanitats, blanquets, corns. Idem homens vans inflats de ciencia. Xoff, a les calderes!»

Quan predica sobre'l cisma, quan retreu el Parlament de Casp y parla de la seva intervenció o de Ferran d'Antequera o del rei Martí, els sermons de frare Vicent, no tenen preu. Citaré no més dos retalls que justament fan pera 'l rei la memoria del qual honrem.

«Los castellans son molt parlers: *Ferrà Fernandez de los Archos de los Mayores*, mas le nostre rey a tart parle, si no que desempatxe los feyts». Se refereix a Ferran I.

«Exemple del rey en Martí. Yo era ab ell en la sua cambra de Barcelona e dix: *Mestre Vicent, voleu veure les mies cames totes plenes de podre*? E yo dix-li perquè li era vengut, e dix: *Yo he açò, que quant era jove yo tenia belles cames, e mostrave-les que diguessen, que era ben fet de cames, e per allò he yo aquesta pena.* Haa, dix yo, be està, pus ho conexeu». [1]

Que'l rei Martí era il·lustrat, se veu en la seva correspondencia. El rei se procura llibres, y li agrada treure-n exemples en les lletres. Per això en Boades li diu rei de gran saviesa. Però allò que d'ell va deixar més fonda petjada en el record dels autors es la seva *Proposició* a les Corts de Perpinyà de 1406, escullint per tema la gloria dels catalans.

Els bons amics Srs. Miret y Sans y Girona, han retret aquí mateix els memorables paragrafs de la fi del parlament reial que són també una mostra excellent de l'oratoria catalana. Ja en les Corts de Saragoça de 1398 la proposició del rei Martí havia produït sensació; però cap parlament reial degué emocionar tant als congregats en Corts com les nobles y enlairades paraules pronunciades a Perpinyà per l'ultim rei de la casa de Barcelona. La por de repetir me fa resistir la temptació de llegir-vos-ne alguns extrets. Alguna idea 'ns donaran de la cultura del rei Martí les citacions que sol fer en les seves lletres de Lucà, Justí, Trogo Pompeu, Dant; els exemples que li agrada treure de l'antigüetat; l'afany de protegir y de facilitar els estudis als homes eminents, com Francesc Eximeniç, Antoni Canals,

1) Vegi-s Roc Chabas, *Estudio de los sermones valencianos de San Vicente Ferrer, que se conservan manuscritos en la Biblioteca Metropolitana de Valencia*. Tiratge apart de la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, Madrid, 1903. Per la descripció dels manuscrits d'aquests sermons, vegi-s el meu catàleg dels d'aquell diposit, *Revista de Bibliografia catalana*, III, 1903.

Joan Exemeno entre tants altres. Aquesta generosa tradició del casal aragonès s'estronca massa aviat; la realesa va creixent y va distanciant-se; els escriptors han d'esser netament cortesans per esser protegits. Un altro esperit y noves influencies acorralen la majoria de les idees que havien sostingut les literatures mig-evals. El cesarisme se fortifica mentres decau Catalunya.

Ja ab Ferran d'Antequera havien vingut alguns literats castellans; a la Cort napolitana del seu fill Alfons se protegien més les lletres aragoneses y castellanes que no pas les catalanes; els nostres poetes se tornen sovint bilingües, primera llançada a la nostra producció; les guerres de Joan II fan emigrar els nostres autors que no segueixen la cort, cap a Valencia, ultim refugi esplendent de les lletres catalanes, per dissort de tant curta durada que en temps del rei Catòlic les entreguen a morir a mans de les lletres castellanes triomfadores.

La nostra literatura duia tant forta empenta que ab tot y l'extinció del casal de Barcelona, encara va durar prop d'un segle. Si hagués pogut entrar en les idees renaixents y s'hagués iniciat mig segle més tart la decadencia, s'hauria mantingut tant forta que ja cap contrarietat esdevinguda a la nació catalana hauria pogut matar la nostra literatura.

J. MASSÓ TORRENTS

La voluntat de Catalunya davant la voluntat del rei Martí [1]

A la galant invitació de l'honorable president d'aquest benvolgut CENTRE vareig accedir joiosament, y això per dos motius ben poderosos pera mi : el primer perquè ni al CENTRE, ni als bons companys que ·l formen, ni a l'amable amic qui tant dignament els representa, no ·ls sabria ni podria negar res, y molt menys tractant-se d'un convit ont l'honra que se ·m fa sobrepuja al meu agraiment (y això que ell es força gran, car es tot lo que puc abastar); més encara hi ha un altre motiu de més pes que ·m va fer rebre ab joia l'embroc : l'idea mateixa d'aquestes conferencies.

Me convideu a parlar del plet de la meva nació benvolguda, que es el meu plet, y això sí que no ho podia defugir : quan se tracta del bé, de la prosperitat, de la dignitat de Catalunya, hi poso tot lo que sé, que es ben poc; més, aquest mon saber poc, té una torna que crec que ajuda un xic a fer la pesada : es el meu cor, es la meva voluntat, encesa de fe, posada tota sencera en Aquell qui alça ·ls pobles decaiguts, qui enfonsa y aplana ·ls sobercs.

Permeteu que us ne parli, de la voluntat (anc que sembli que faig un xic de marrada) tot fent via cap al centenari que memorem. La vida es voluntat, perquè voluntat es amor, amor es acció, acció es energía, energía es força, força es moviment, moviment es vida. L'home viu mentres vol, mentres estima : es la voluntat la que ·l fa viure; es més: si recorda, si sent, si pensa, es mercès a la voluntat. Y això

1) Conferencia llegida en el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA ·l dia 28 de Juny de 1910.

que semblen idees noves, modernistes, perquè novells filosops han sapigut endiumenjar-les y rejovenir-les, es més vell que l'anar a peu : lo vulgar, que ·n sab tantes y tant veres, ja ho deia molts anys ha : «Si vols ser papa posat-ho a la testa»; y, en forma més senzilla, fa molts cents anys que es sapigut que «voler es poder». Aixís podem veure ben clara l'intenció d'aquella celebrada frase : «Estima a Déu y fes lo que vulgues». Oidà! Si poses l'amor en Déu, en Déu tindras tota la teva voluntat.

Jo podria ara explicar-vos com es que s'ha residenciat la voluntat en el cor, y la fe, el coratge, l'amor, el patriotisme, la caritat, tot l'estol de fills y filles de la voluntat, se fan habitar en aquesta entranya, y per què l'inteligencia y la memoria ·s posen en el cervell; però tal vegada ·m distrauria bé massa, y abusaria de la vostra benvolença.

Acceptem-ho tal com ho hem rebut : el cor vol, creu y estima; el cap, el cervell entén, sent y remembra : el cor impulsa y el cap actua.

Mes no us penseu que això succeesca no més en l'esfera individual: això ho veureu palesament en les colectivitats, aixís s'anomenin corporacions, municipis o nacions, com en la mateixa humanitat. Lo que succeeix sovint, en totes les esferes socials, y aduc en l'individual mateixa, es que l'actuació, filla d'un impuls, no passa, com demana la raó, pels garbells de totes les facultats de l'ànima; la llum de l'idea no ·s *reflexa* en els espills de la memoria y de l'enteniment; y els actes se realitzen allavors sense reflexió, o ab reflexió incompleta.

Jo ja sé que tant l'individu com la colectivitat se veuen impulsats a actuar sovint per forces superiors, irresistibles; y allavors tota reflexió resulta inutil. Repetim-ho : la vida es voluntat, y, en cas de força major, el sometre-s a la voluntat del més fort es voler viure. Imagineu un fort temporal d'aigua. Van plens els corriols y correcs; xaragalls y torrents se reinflen, y criden, escumosos de rabia, rieres y rius, aixamplant llurs marges; y, ont troba resistencia llur potenta embestida, la corrent s'emboteix, acumula força, y, ab bramuls de fera irada, esbotza deturalls, malmet margenades, arrabaça bancals sencers, y els roures centenaris, que han resistit tramontanals poderosos, repten ab orgull la riuada; més la riuada, roja y borbollosa, els escomet y els capola pur, arran de soca, portant-sen cap a mar llurs despulles ab aire triomfal. En cambi, el joncar que creixia ufanós al peu de la riba, baixant a cercar ab ses arrels la frescor vivificadora del riu, mentres pacific reposa en son llit, acotxat ab tupit mantell de còdols y saula, s'ha estremit a la fressa llunyana de l'avinguda; emperò, afanyós de viure, s'ha ajegut a la primera embestida, s'ha donat per vençut, ha desaparegut sota l'aigua, y, mentres dura ·l temporal desfet, tothom

el compta per mort, per arrabaçat, per engolit per l'irresistible corrent. Això pla! Mireu-lo, quan minva ·l tou de la riuada, redreçant-se, ensenyant de primer unes petites motes per damunt de l'aigua, apareixent després tot sencer, verd, ufanós, triomfant, perquè no solament s'ha salvat ell, sinó que ha salvat un bon troç de margenada y tot!

Tornem-ho a dir : la vida es voluntat; però cada orde en la vida ha de suposar y suposa un orde distint de voluntat. Què compon la voluntat individual davant d'una voluntat colectiva? Y què representa aduc una voluntat colectiva davant de la misteriosa, sempiterna voluntat que es font de tota vida, y no solament es vida, sinó resurrecció y tot? La voluntat individual es ben poca cosa en la vida d'una colectivitat, per enèrgica y potent que aquella sigui : la voluntat d'un poble es el conjunt de voluntats individuals; no d'una sola generació, sinó de totes les generacions d'aquell poble; y encara axís no·n donem una idea exacta : encara hi falta, en aquesta suma de voluntats, lo que podriem nomenar comú denominador, la voluntat divina, que·ls qui no li saben el nom nomenen naturalesa, que fa que·l roure no·s vincli com el jonc y que·l jonc no·s mantinga ert com el roure. El llenguatge es la manifestació més positiva y certa de la vida colectiva, y es fruit, per lo tant, de la voluntat colectiva. Es per això que un llenguatge no desapareix anc que ho vulguen uns quants, els més poderosos, els més eminents dels ciutadans; anc que sia tota una generació. Més, en el llenguatge, encara hi ha que distingir dos elements : la gramàtica y la fonètica; les paraules y llur pronunciació.

«En la pronunciació de les llengües, — diu un eminent filòlec — s'hi amaguen les llevors de moltes veritats dignes de l'observació dels crítics. Algunes n'he observat sempre vives en la tenacitat ab que les nacions conserven llur antiga pronunciació, anc que abandonin llur llengua primitiva». «Les nacions són més toçudes en conservar llur pronunciació antiga que llur llengua primitiva». Una nació podrà rebre pronunciacions noves, més no per això deixarà les velles».[1]

Doncs bé : aquesta tenacitat, pera una nació, es senyal de vida, senyal de voluntat, y al veure com el poble català, davant de la darrera voluntat del rei en Martí entregant el sceptre a qui millor de dret fos, se concentra en sí mateix y ·s determina a ajupir-se, a no contrastar el desfet temporal d'unitats y d'arrabaçaments y de destrucció y aplanament de tot lo que del terrer sobressortia, hem de regonèixer que afermava sa vida molt millor que no hauria fet resistint. Y aquesta

1) Herbás : *Esc. Esp.* ps. 157 y 158.

voluntat, per lo que diu al llenguatge, es tant ferma, que han passat cinc centuries y encara ·l poble català parla sa llengua; encara la poderosa embranzida del torb ponentí no se n'ha pogut portar ni un sol bri del joncar : ni una vila, ni un petit poblet ha deixat la llengua nacional; al contrari, elements forasters continuament vénen en sò de guerra pera acabar-nos, y en sò de pau se queden y ·ns enforteixen en la voluntat de viure com a nació.

Més no us penseu que la crisi que esdevingué en la vida política de Catalunya al començ del segle XV fos una crisi repentina : esclatà allavors, però s'havia preparat de llarg temps. Si en l'esfera individual no hi ha morts sobtades, en l'esfera colectiva molt menys. Ja feia temps que se somiava ab un imperi universal, ab el domini d'un sol Déu, un sol Papa y un sol Rei : tot el segle XIV fou preparació d'aquella irresistible tempestat que darrera dels reis sants va fer sortir als reis crudels a Portugal, a Castella, a França, a casa nostra. Lo de Casp fou resultat de tota l'intelectualitat de l'època. Aixís que un cos s'adona de que està anèmic, ja fa molt temps que l'anemia es un fet : la decadencia de les lletres catalanes no es, doncs, del segle XV. Zurita, el cronista aragonès, nota que, després de més de trescents anys d'haver mort el darrer comte independent de Barcelona, en Berenguer IV, encara parlaven y escrivien els reis d'Aragó, sos successors, la llengua catalana, per esser aquesta la llengua de la Cort de tota la Corona d'Aragó. Es veritat que fins Ferran *el Catòlic* parlava y escrivia en català; però no ho es menys que desde Ferran d'Antequera, y d'abans y tot, hi havia en la Cort gran complacencia pel castellà, fins al punt de trobar-se documents estampats en la segona meitat del XVè segle, com la butlla pera la conquesta de Granada, redactada en pur catalanesc, més omplerta en passable castellà. El cor de Catalunya continuava essent català, més l'enteniment s'anava descastant. A l'impuls de la corrent unitarista cedien les inteligencies més preclares; y quan en tota l'Europa s'empitjora la terrible malaltía ab el descobriment d'Amèrica, ab l'invenció de l'impremta, ab la creació dels exèrcits permanents, ab l'establiment de l'Inquisició com a tribunal secular, etc., ja Catalunya, de molt abans, havia perdut el cap enlluernada per aquells ensomnis que dictaren les *Set Partides* a Castella com a expressió del dret universal.

Escoltem la veu den Lluís Pons d'Icart, l'insigne tarragoní, qui ·ns diu per què escrivia en castellà ses *Grandezas de Tarragona* : ho fa perquè vol que·s generalitzi la fama de la seva ciutat benvolguda, puix els catalans entenem molt bé als italians, als francesos y als castellans, mentres que ells no entenen sinó llur propria llengua. ¿No hi veieu,

en aquesta explicació, una excusa pueril de la traició de que la conciencia ·l remordia? Abans que ell, y ab menys escrúpols, sovintejaven aquestes traicions : exemple la den Boschà.

Mossèn Joan Boschà y Almogàver viu quaranta anys tot per Castella : fins se cambia ·l nom : s'anomena *Boscán*. S'enamora, y ·s casa ab dòna Agna Girón de Rebolledo, dama castellana de tants atractius, que consegueix girar-lo com una mitja : tant, que una obra escrita en català que porta ·l nom de Boschà se li regateja y s'atribueix a un altre. Per aquesta banda no pot esser més franca la sotsmissió de l'intelectualitat. Es veritat que un P. Bohil contribueix a la conquesta espiritual de l'Amèrica; però ·l P. Bohil era ja tot ell castellà, perquè no solament el parlava, sinó que l'escrivia y tot. Y, per l'altre cantó, pel cantó de Castella, ¿quins vents corrien? Si no·ns ho diguessin les *Set Partides*, de que abans he parlat, ens ho diria més endavant, ab una ingenuitat que enamora, aquell ilustrat religiós, que també ·s cambià ·l nom, fent-lo més castellà, en Bartomeu de las Casas, qui, en sa *Apologètica Historia de las Indias*, aplaudeix o censura, com es natural, lo que s'avé o repugna a la seva manera de pensar, y, al parlar dels inques, y especialment de Pachaquti, diu :

«Tambien ordenó que todos los Reyes y señores y personas principales de todo su imperio hablasen la misma lengua de la ciudad del Cuzco, como mas general, porque decia que asi se comunicarian mejor, y comunicándose las provincias engendrarse hía entrellas amor, de donde se seguiria tener perpetua paz, y tambien porque los que venian de luengas tierras á negociar con el no tuviesen de intérpretes necesidad.»[1]

No ho veieu? Pera tenir perpètua pau, que es la conveniencia dels propris, y pera no haver de menester torximans, que es comoditat per als extrangers, no hi ha res com manar que·s parli una sola llengua, y que aquesta sigui la que·s parla a la capital de l'imperi, a Madrid, per exemple.

Y aixís s'han passat cinccents anys, empenyent els d'allà, cedint y ajupint-se ·ls d'aquí, començant pels Boscán y acabant pels Campmany, el gran coneixedor del castellà, tant denigrat pels castellans mateixos. Den Campmany se·n cuidava en Joan Valera en frases que no reproduesc, perquè són massa íntimes; den Boschà se·n cuidà ·l metge castellà López Pinciano, qui, en sa *Filosofía Antigua* (carta, IX, p. 390), ne diu : (Dispenseu que ho llegesca).

«Sí, harto reido fué el caso de Boscan ante su dama, al cual salió

1) Bartolomé de las Casas : *Apol. Hist. de las Indias*, p. 667.

un suspiro sin licencia de su dueño por la dicha parte (de detrás) y dió tanto que reir, que hay opiniones por aquel solo suspiro haver sido Boscan mas famoso que por los metros que hizo».

Heus-aquí de quina manera ·s paguen les traicions. Es allò que diuen a Castella : «*Amor de asno, coz y bocado*).

Però aquell temporal desfet d'unitarisme y absorció que arribà fins a fer cridar un dia a un poble ignorant y embrutit : ¡*Vivan las caenas*»! ja ·s pot dir que ha passat : el tou de les aigües minva; per les margenades s'oviren claps de joncs ufanosos proclamant llur vida y llur independencia; les ciencies històriques cerquen per tots els endrets les despulles de lo desaparegut, y apareix la escola folk-lòrica demanant a la tradició oral tot allò que l'escrita ja no pot donar-li. Se busquen aquests tresors de cultura tant temps ha fòra de circulació : medalles y monedes antigues que no tenen cap valor en el mercat de la vida present, però que·n tenen, y molt, pera l'historia dels pobles. A Catalunya no hem pas sigut dels darrers en aquesta obra de les excavacions folk-lòriques; y aquesta associació, la primera d'Espanya, ha treballat de ferm en aquesta obra de cultura : hem recorregut els pobles, hem format un riquíssim lèxic; posseim un abundós cataleg de modismes y locucions; la paremiología la tenim representada per més de dèu mil proverbis; el nostre cançoner, d'una riquesa exuberant melòdica, es el més ric de les nacions llatines; el nostre rondallari es font d'estudi profitós fins pera les nacions més septentrionals. Més tot aquest tresor folk-lòric, en la nostra terra, hi té una vàlua molt més gran que la que puguen tenir els tresors folk-lòrics d'altres terres : aquí, per tot arreu ont separem la broça y el llim dels elements extranys, sorgeix, ufanós y viu encara, el joncar que té ben tendres y fondes ses arrels en el terrer; les monedes que en nostres excavacions descobrim, són ben nostres per l'encuny y pel metall, y no estan preses pel rovell, perquè sempre han estat en circulació, anc que limitada al terme del poble o vila, o de la comarca. Tot volent fer treball d'arqueòleg hem fet treball de restaurador.

Si Catalunya ha perviscut contra ·ls dictats de la seva mentalitat y escoltant solament els de la seva voluntat, no creieu que sigui això degut únicament a la força de nostra vitalitat : jo crec que en gran part se deu a la feblesa, a l'inferioritat dels elements desencadenats en contra nostra.

Senyors : jo crec en la llei del progrés, y en la lluita entre dos sers sempre triomfa ·l més fort. Entre ·l català y el castellà, guanyarà sempre ·l nostre llenguatge, precisament per aquell motiu de l'ilustre Icart : el català entén perfectament el castellà, el francès y l'italià; el

castellà ab prou feines s'entén ell mateix. Es qüestió de cultura : la castellana es una llengua primitiva de soles cinc vocals, de poques articulacions, es a dir, d'una fonètica molt imperfeta, o, quan menys, atrassada : el català té dèu vocals precises, es ric en articulacions senzilles y dobles. Això sol significaria la lluita entre la guitarra y l'orgue. El català va dret a l'escurçament de les paraules, precisant no més la silaba tònica : es llengua breu, es llengua musical, es llengua del pensament, y per això també triomfarem, perquè ab nosaltres triomfa la cultura.

Y encara hi ha una altra causa del nostre triomf, causa general de feblesa en totes les nacions; y es aquesta, la deplorable situació en que l'Estat espanyol, no d'avui, sinó de sempre, s'ha trobat respecte de les institucions culturals. L'home ·s distingeix dels demés animals per la raó, pel desplegament constant de les seves facultats intelectuals; y es per això que l'ignorancia pesa tant sobre l'home, que li fa davallar els graons de l'escala zoològica que per llei de naturalesa ·l separen de la bestia. L'ensenyança, a Espanya, mai ha estat gran cosa; però encara avui, tots ho sabeu, es detestable. Altra, sens dubte, hauria estat la sort d'aqueix tresor de cultura genuinament nostra si hagués sigut atacat y combatut per una veritable civilització cultural, per una vera corrent intelectual progressiva. S'erren de mig a mig els qui creuen que·l bagatge de cultura, d'instrucció, el proporciona únicament l'escola : els nois aprenen de primer a casa llur : són llurs mestres els pares, els avis, els germans, els parents tots, y els amics que·ls visiten y els parlen y ·s barregen en llurs jòcs; després són els companys, els ciutadans tots, els directors de la societat, el rector, el metge, el notari, el batlle : y, quan l'escola es feble o no existeix, imagineu-vos quina influencia podrà tenir en la cultura ciutadana. Ella, l'escola oficial, se pot dir que no més ha servit pera recordar als catalans la necessitat política, econòmica y social que tenim d'aprendre el castellà, já que·ls castellans són ineptes pera aprendre ·l català : això ·ns ha dut a un constant exercici intelectual, a un conreu incessant de les nostres facultats mentals, que ha fet la nostra superioritat y ·ns ha donat la victoria : hem treballat més, y, per lo tant, tindrem millor paga. Jo no hi crec, en superioritats de raça : però qui s'exercita continuament en treballs sportius, cobra agilitat y força, que són sanitat del cos; y qui esmerça ·l seu temps en exercicis intelectuals, adquireix agilitat y força, desplegament de facultats en el cervell, que es la plena sanitat mental. Perquè n'estic convençut es perquè soc optimista a l'extendre la mirada per l'horitzó. Tinc fe plena en la voluntat de Catalunya, perquè treballa ardidament en

l'obra del progrés, que es obra d'avançament de l'home, deixant enrera, ben enrera, la bestia.

Més ara me n'adono : ab el propòsit de parlar del passat me trobo parlant-vos del pervindre : no ho extranyeu, perquè us parlo de la voluntat del nostre poble, y aquesta es conjunt o suma de les voluntats individuals dels que foren, dels que són y dels que seran, ab aquell denominador comú que us deia. Doncs bé : parlant de lo que ha de venir no m'aparto del tema.

Conservar el llenguatge, expressió palesa de la vida d'un poble, es un dever que cap poble pot defugir; y entenc que desertar en aquesta causa es cometre delicte de traició. Gran cosa es conservar el llenguatge allà ont hi ha gusarapa que·s diu fill de Catalunya y la bescanta parlant per tot dia una llengua forastera, més avorrida, naturalment, quant més imposada. Però no n'hi ha prou, ab aquesta conservació del llenguatge en la tradició oral : càl conservar-lo en la vida de cultura per tots els medis gràfics de generalització del pensament. Parlem-lo, ·l nostre catalanesc, y parlem-lo tant bé com sapiguem; però escriguem-lo també, sense menysprear les llengües dels nostres veïns. Catalunya està posada, per mà de la Providencia, en mig de tres pobles braus : Castella, França, Italia : Catalunya ha sigut, es y serà llaç d'unió d'aquests tres pobles, complint sa missió sobre la terra. Volem viure, no solament pera nosaltres mateixos, sinó pera ·ls pobles veïns, que tant sovint han tingut de comptar ab nosaltres; y tant-de-bó que segles a venir puguen els catalans repetir les paraules de l'ilustre tarragoní : els fills d'aquesta terra entenen perfectament als italians, als francesos y als castellans : són ells que no·ns entenen a nosaltres.

SEBASTIÁ FARNÉS

NOTES REFERENTS ALS SEGELLS DEL REI MARTÍ[1]

Avui, mercès a l'avenç y perfeccionament de les arts gràfiques, es fàcil conservar l'iconografía de personatges y reproduir ab tota exactitut, per medi de la fotografía els més petits detalls de llur indumentaria; més això, que en els nostres temps es d'execució fàcil y senzilla, no esdevingué així en altres més llunyans, trobant-nos, per consegüent, mancats de datos y documents prou exactes pera poder precisar, per exemple, les representacions iconogràfiques dels segles mig-evals.

Ab tot, hi ha un element que, si no d'una manera indubtable almenys ab bastanta aproximació, ens marca y assenyala bon nombre de detalls iconogràfics, y aquest element són els segells.

Es per això que, al pretendre donar una representació gràfica del rei en Martí, no coneixem altres fonts d'investigació més abundoses que eixes empremtes ceries y metàliques que per sort encara 'ns resten dels seus segells.

Veus-aquí, doncs, algunes notes referents a les mateixes, que, pera contribuir a l'acte solemnial del centenari d'aquest gran rei del casal d'Aragó, havem extret del nostre treball inèdit sobre la sigilografía catalana.

Els primers segells del rei en Martí foren els que usà essent infant. D'aquests ne coneixem dos exemplars diferents.

1) Conferencia llegida en el Centre Excursionista de Catalunya 'l dia 2 de Juliol de 1910.

El primer y més antic, es de cera vermella, y penja, per medi de cintes de seda vermella y groga, d'un pergamí en que l'infant constitueix procurador seu a Guillem Tornet, porter de la reina na Leonor, sa mare, pera que entregui a sa esposa l'infanta D.ª María de Luna,

PRIMER SEGELL Y CONTRA-SEGELL DEL REI EN MARTÍ, ESSENT INFANT

(diàmetre del original : 80 milímetres)

diversos llocs que se citen en el document. Datat a Olot als 11 d'Octubre de 1372.

Representa, aquest segell, l'imatge de l'infant a cavall, que galopa cap a l'esquerra, entenent per dreta y esquerra no la de l'espectador sinó la del segell. Pot veure-s y estudiar-se perfectament l'armadura que cobreix per complet son cos, molt ajuntada en el pit en forma de cota. Té l'espasa alçada y en actitut de combatre, y ·s defensa ab l'escut, en forma de tarja, que sosté ab el braç esquer. Porta en el cap elm ab la cimera del drac alat. En l'escut y en la gualdrapa del cavall apareixen les barres o divisa reial d'Aragó.

El camp o fons del segell es florejat.

La llegenda, en minúscules gòtiques, diu així : *infans martinus illustrissimi domini petri regis aragonum filius comes comitatum de exerica et de luna et dominus civitatis sugurbii.*

El contra-segell mideix 27 milimetres y representa un escut en forma de cairó (losánge), ab dues barres, rodejat d'estrelletes. No porta llegenda.

El segon exemplar, de data que no podem precisar, per haver-lo trobat separat del document de que penjava, té una representació molt semblant a la del precendent. La diferencia més notable es que, així en l'escut com en la gualdrapa del cavall s'ostenta la divisa de Sicilia a més de la d'Aragó.

La llegenda es quelcom diversa de la del primer exemplar que havem descrit. Diu així : *infans martinus illustrissimi dni petri in* (cli-

te me) *morie regis Aragonum* (filius) *dux montis albi comesque de luna ac dominus marchionatus et civitatis sugurbii.*

Aquests segells, de forma verament artística, donen una idea ben aproximada de la representació iconogràfica del rei en Martí en els anys de sa jovenesa, o sia quan encara no n'havia complert vint-y-cinc. Les llegendes de abdós segells ens comproven els títols que obtingué D. Martí essent infant; el comtat d'Exèrica, que li donà son pare, Pere III; y el de Luna, ab el senyoriu del marquesat y ciutat de Segorb, que li pervingué per son matrimoni ab D.ª María de Luna; axís com en el segon segell usa ·l titol del ducat de Montblanc, que li concedí son germà Joan I.

SEGON SEGELL DEL REI EN MARTÍ, ESSENT INFANT

(diàmetre del original : 90 milímetres)

De D. Martí, essent ja comte-rei, coneixem el segell major o magestàtic, el comú, la bolla de plom, dos de secrets y el menor; y a més tenim noticia del de l'anell.

Del segell major n'havem vist dos exemplars a l'Arxiu Històric Nacional, y un tercer exemplar a l'Arxiu General del regne de Mallorca.

El més complet pot molt bé calificar-se de joia arqueològica y monument arquitectònic. En el centre d'un esbelt y afiligranat dosser gòtic apareix l'imatge del rei assegut en un banc cobert per un tapiç. Aquesta imatge constitueix un preciós exemplar pera l'indumentaria. El rei, quines faccions del rostre són ben manifestes, porta corona reial de cinc florons, tres més alts y dos de més baixos. Els cabells, llargs, formant rínxols. Vesteix una túnica de mànegues amples, y mantell que li deixa al descobert tot el coll y va cordat sobre ·l pit.

Sosté ab la mà dreta la verga florida o sceptre y ab l'esquerra ·l pom ab la creu patriarcal o de doble travesser. Els peus del monarca descansen sobre una banqueta, ont hi ha eculpturat l'escut ab quatre pals o barres, sostingut per dues figures humanes. En les hornacines del dosser hi ha varies imatges d'àngels y guerrers. Les principals apareixen a dreta y esquerra del rei, en el lloc més immediat. La de la dreta es un àngel que porta una llança ab bandereta y l'escut reial, la de l'esquerra es un altre àngel que sosté l'elm. El fons del dosser

està tapiçat d'escudets en forma de cairó, ab la divisa de les barres.

La llegenda d'aquest hermós exemplar, gravada en lletres minúscules gòtiques a l'entorn, diu així : *diligite justiciam qui judicatis terram et occuli vestri videant equitatem.*

El revers del segell representa 'l rei a cavall, armat, en forma molt semblant a la dels segells que usava essent infant. La llegenda diu : *martinus dei gratia rex aragonum, valencie, maioricarum sardinie et corsice comesque barchinone rossilionis et ceritanie.* (Martí, per la gracia

SEGELL MAJOR DEL REI EN MARTÍ

(diàmetre del original : 130 milímetres)

de Déu, rei d'Aragó, de Valencia, de Mallorques, de Sardenya y de Còrcega, y comte de Barcelona, de Rosselló y de Cerdanya.) [1].

Un dels exemplars més complets del segell comú, l'havem trobat també a l'Arxiu Històric Nacional, penjant d'un pergamí que conté la aprovació donada per D. Martí, ab data de 10 d'Agost de 1404, d'un conveni atorgat entre 'l prior de la Cartoixa de Scala-Dei y en Joan, fill de l'infant en Pere y comte de les montanyes de Prades.

La composició del dibuix d'aquest segell es molt semblant a la que havem descrit del major. El rei porta la mateixa indumentaria; y en les hornacines del templet gòtic, a més de varies figures d'àngels, hi ha dos guerrers que porten espasa y maça.

La llegenda, en minúscules gòtiques, diu : *sigillum martini dei gracia regis aragonum, valencie, maioricarum, sardinie et corsice comitisque barchinone rossilionis et ceritanie.*

En el revers hi ha 'l contra-segell, que amida 30 milimetres de diàmetre y representa l'escut ab la divisa reial, timbrat d'una corona.

Altre tipus de segell del rei en Martí es el menor, també de cera

1) Aquest segell fou publicat per l'actual quefe de l'Arxiu Històric Nacional, D. Joan Menéndez Pidal, a la *Revista de Archivos, Biblioteca y Museos* (any 1897, pàg. 246 y 309).

vermella, rodó, y té tant sols anvers. L'havem vist a l'Arxiu General del regne de Mallorca, penjant del pergamí n.º 276, que conté la donació que fa ·l rei a fra Joan de Thaust, de l'ordre de Fra-menors, son confessor, de la tercera part d'aquells 36,000 florins d'or que devia percebre d'Asbert de Roaix y de Joan Celembe, ciutadans de Mallorca, datada a Burjasot als 26 de Juny de 1401.

SEGELL COMÚ Y CONTRA-SEGELL DEL REI EN MARTÍ

(diàmetre del original : 100 milímetres)

Representa aquest segell, dintre d'un templet gòtic, l'escut reial, ab les quatre barres, timbrat d'una corona y rodejat d'aquesta llegenda : *Sigillum serenissimi do* (*mini Martini dei gratia*) *regis Aragonum.*

Els dos tipus, de segell secret, els havem trobats a l'Arxiu del Reial Patrimoni. El primer representa un escut ab la divisa de les barres, decantat cap a la dreta y timbrat d'un elm, ab la cimera del drac alat. Dos àngels sostenen l'elm. Al peu de l'escut hi ha un goç y una àguila (?). La llegenda diu : *Sigillum secretum serenissimi domini martini dei gratia regis Aragonum.* Està imprès, ab cera vermella, al dors d'una carta del rei Martí dirigida a Pere d'Artés, mestre racional, datada a Valencia a 1.r de Desembre de 1402.

SEGELL MENOR DEL REI EN MARTÍ

(diàmetre del original : 46 milímetres)

El segon tipus es molt semblant al precedent, sols que, en lloc dels àngels, sostenen l'elm dos lleoparts, y els cobricela un templet gòtic.

Se troba imprès, també ab cera vermella, al dors d'una carta del rei dirigida a son tresorer, en Joan Desplà, ordenant-li que entregui tres mil florins d'or, d'Aragó, a Raimon de Torrelles, cavaller y conseller del senyor rei, datada a Valencia a 11 de Janer de 1407.

En quant al segell de l'anell, consta que D. Martí va segellar, entre altres documents, ab el segell del seu anell, un albarà datat a Valencia als 25 de Setembre de 1402.

De les bolles de plom y d'or usades per D. Martí, sols n'havem

PRIMER SEGELL SECRET DEL REI EN MARTÍ

(diàmetre del original : 44 mil·límetres)

SEGON SEGELL SECRET DEL REI EN MARTÍ

(diàmetre del original : 45 mil·límetres)

trobat un exemplar del primer metall a l'Arxiu Municipal de Valencia, penjant, per medi de fils de seda groga y vermella, d'un pergamí que conté ·l *jurament e loament de furs e privilegis, e lo jurament de feeltat per y al senyor rei en Martí,* atorgat, *intus ecclesiam Ste Marie ciuitatis Sugurbii,* als 27 d'Octubre de 1401. A l'anvers d'aquesta bolla apareix l'imatge del rei seient en un artístic trono gòtic y portant un vestit semblant al dels segells que havem descrit. La llegenda, en majúscules gòtiques, diu : *Martinus, dei gracia, rex Aragonum, Valencie, Maioricarum Sardinie.*

En el revers ocupa tot el camp del segell un escut ab una creu grega, y, en quiscun dels quatre quarters que forma, un cap de sarraí.

La llegenda diu : *Et Corsice, comesque Barchinone Rossilionis et Ceritanie.*

Es interessant la divisa que conté aquest escut, y val la pena de que·ns hi fixem, perquè son estudi enclou la resolució d'un problema heràldic referent al reialme d'Aragó.

L'heràldica descobreix, en l'estudi dels segells, gran nombre d'elements, per esser ben considerables els escuts y divises que en aquells apareixen, sobre tot desde ·ls segles XIIIe y XIVe ; escuts verídics y de

fixesa extraordinaria, si 's comparen ab els que molt sovint inventen la vanitat y la fantasía.

Corroborant-ho, ha dit un heraldista y sigilògraf, J. Roman, *que la font més segura pera atényer el coneixement de les divises heràldiques són els segells de l'Edat mitjana, que'ns proporcionen les reproduccions més autèntiques d'aitals divises*; y afegeix que *s'ha de reptar als autors de tractats de heràldica per no haver suficientment recorregut an aquesta font fins avui dia.*[1]

Anem, doncs, a esbrinar quin pot esser l'origen d'aquesta divisa, que veiem en la bolla de plom, del rei en Martí. Així com, fins no fa

BOLLA DE PLOM DEL REI EN MARTÍ
(diàmetre del original · 55 mil·límetres)

pas gaire, era considerat com un fet indubtable, pera molts historiaires, l'origen llegendari de la divisa de les barres, que constituí l'escut reial dels monarques aragonesos, atribuint-lo al comte Guifre *'l Pilós*; així també aquesta divisa ab la creu y quatre caps, no de sarraí, com havem vist en el segell de D. Martí, sinó de *reis moros*, constitueix avui l'escut del reialme d'Aragó, atribuint-li també un origen no menys fantàstic y llegendari.

En Zurita, ab tot y esser un historiador ben respectable, al tractar de l'origen d'aquesta divisa, diu que provingué de la batalla d'Alcoraç, guanyada per Pere I d'Aragó a 25 de Novembre de 1096. Y afegeix : «*Y escriben los autores modernos que entonces tomó el rey por sus armas y divisas, la cruz de San Jorge en campo de plata, y en los cuadros del escudo cuatro cabezas rojas por cuatro reyes y principales*

1) J. Roman : *Description des sceaux des familles seigneuriales de Dauphiné.* París, 1906. *Introduction.*

caudillos que en esta batalla murieron, y estas armas quedaron de allí adelante á los reyes de Aragón.[1]

Apart de que en 1096 no se sab que usessin encara divises els monarques aragonesos, ni 's coneixen segells d'aquell rei en Pere, que guanyà la susdita batalla, hi ha la particularitat, verament curiosa, de que, mentres aquesta que considerem llegenda es atribuïda per Zurita, Blancas, y altres historiaires aragonesos, a Pere I, referint-la a l'esmentada batalla d'Alcoraç, en Pere Miquel Carbonell, que escrigué sa *Crònica* entre les darreríes de la xv[a] centuria y els començos de la xvi[a], l'atribueix al comte en Ramon Berenguer IV. Diu així : «Aquest victoriós comte de Barcelona no solament com havem scrit pres tortosa, miravet e fraga mas encara Itona, en les quals quatre provincies o regions, regnaven quatre reys moros ço es en cascuna hun rey, e a tots quatre leva los caps de les espatles. Y es de notar que per tanta victoria per aquest comte de Barcelona, haguda, d'aquests quatre reys moros, estatui e ordena, lo predit comte, que daqui avant lo regne de Arago fes per insignies o armes, quatre caps de reys qui signifiquen aquests quatre reys moros, entre les quals armes hi sta la creu vermella de sanct Gordi.»[2]

Aquesta diversitat d'opinions entre dos cronistes per altra part tant erudits y respectables, ens confirma més y més en la nostra opinió de que l'origen que suposen, d'aital divisa, no té cap fonament històric.

La sigilografía, o estudi dels segells, es l'únic element ab que comptem pera resoldre aquest problema heràldic.

No coneixem cap segell dels reis d'Aragó, ni dels comtes de Barcelona, anterior a Ramon Berenguer IV; y, desde aquest fins a Pere *el Gran* (darreríes de la xiii[a] centuria), cap dels comtes-reis (Alfons I, Pere I y Jaume *'l Conqueridor*), ostenten en llurs segells aital divisa. Per consegüent, aquest fet ve a corroborar també la falsedat de l'origen que suposen Zurita, Carbonell y altres historiaires catalans y aragonesos.

El primer comte-rei que adoptà aquesta divisa en son segell fou Pere *'l Gran.*

En la bolla de plom que penja d'un pergamí datat l'any 1281, apareix en el revers, aquesta creu, y, en quiscun dels quatre quarters que forma, un cap de sarraí, rodejada per la següent llegenda : «*Serpens dapna tulit-crus tamen repulit*»; açò es : «El serpent portà danys : no obstant, la soca de l'arbre els ha rebutjat.»

1) Zurita. *Anales de la Corona de Aragón*, lib. I, cap. XXXI.

2) Pere Miquel Carbonell : *Chronica o hystoria de Espanya*. Barcelona, 1546. Foli 53, v.º.

Ara bé : tenint en compte que en el segle XIIIè fou quan entre nosaltres començaren a espandir-se les divises heràldiques, es verossímil suposar que Pere ·*l Gran* l'adoptà, seguint la corrent del temps, y fins ab un caràcter més místic que guerrer; y, si ·s prefereix donar-li aquest segon aspecte, podriem suposar que ho féu ab motiu de la victoria de Muntesa, en 1277, que coincideix ab el primer any de son regnat.

«Los serrahins de Valencia, que s'havien envalentonat a la mort del *Conquistador* — diu el nostre malaguanyat Aulestia en sa *Historia de Catalunya* — anavan aumentant cada dia en sa revolta; per això en Pere deslliberà atacarlos en sa principal forsa, que era lo castell y vila de Muntesa.» Trenta mil homes sostenien el setge, y després de grans esforços conseguí ·l rei sotsmetre-ls tots, alcançant completa victoria. L'esser de sarraí ·ls caps que hi ha en la divisa, dóna cert fonament a la nostra suposició, que com a tal esmentem, sens afirmar res, ni donar-li cap valor.

Lo cert es que desde Pere ·*l Gran* els nostres comtes-reis usaren constantment aital divisa en llurs segells, considerant-la com les armes o escut propri del reialme d'Aragó; y Pere III fins ho consigna en les *Ordinacions de la casa reyal* en aquests termes : «En apres declaram quē en la bulla deu esser duna part ymage reyal la qual sega sobre cadira en la man dreta sceptre e en la sinistra pom reyal tenga, e de mantell reyal vestida e de corona reyal en lo cap decorada, e en torn letres nostre propri nom ab titol de nostre regne Darago... e del altre part UN ESCUT EN LO QUAL SIEN LES ARMES DARAGÓ, QUE SON AYTALS, UNA CREU PER MIG DEL ESCUT E A CASCUN CARTE UN CAP DE SARRAY.»

Noti-s bé que Pere III diu *un cap de sarray*, no de rei ni príncep, y així s'observa en totes les bolles dels comtes-reis del casal d'Aragó, com havem vist ab la de D. Martí; y no sols en la d'aquest, sinó en les dels seus successors Ferran I, Alfons IV y Joan II.

Aquesta tradició constant desde Pere II fins a Joan II, se trenca en el regnat del seu successor Ferran II, qui es el primer que en sa bolla substitueix els quatre caps de sarraí per quatre caps de reis; y es digne de notar-se que aquest cambi, que després segueixen els successors de Ferran II, coincideix ab la divulgació de la llegenda que segurament inventaren els cronistes catalans y aragonesos de les XVa y XVIa centuries.

Resumint, podem sentar les següents conclusions, a que·ns condueix l'estudi dels segells :

1.a, que no es cert l'origen d'aital divisa atribuïda per Zurita a

Pere I d'Aragó en la batalla d'Alcoraç, ni ·l que suposa en Pere Miquel Carbonell, referint-lo al comte Ramon Berenguer IV.

2.ª, que·l primer rei del casal d'Aragó que l'adoptà fou Pere *·l Gran.*

3.ª, que desde aleshores els seus successors la ostenten constantment en llurs segells fins a Joan II; ab la particularitat de que Pere III, en les *Ordinacions de la casa reyal,* consignà que aquesta divisa era la del reialme d'Aragó.

Y 4.ª, que desde Ferran II, o sia en el temps en que comença a divulgar-se la llegenda inventada, probablement, pels historiaires de la XVª y XVIª centuries, fou quan varià dita divisa, substituint-se ·ls caps de sarraí per altres de reis, d'acord ab lo que diu l'esmentada llegenda y devenint, per consegüent, impropris els actuals escuts que contenen dita substitució.

BOLLA DE PLOM DE FERRAN II
(diàmetre del original : 65 milímetres)

Pera completar aquesta informació reproduim la bolla de Ferran II, en la que pot observar-se la substitució dels quatre caps de *sarray* per altres quatre de reis coronats.

Com a complement d'aquestes notes referents als segells de D. Martí, donarem a conèixer el de la seva muller, la reina D.ª María de Luna, y el de son fill, l'infant D. Martí, rei de Sicilia, així com els de les seves nores, D.ª María, filla de Frederic de Sicilia, y D.ª Blanca, filla de Carles, rei de Navarra.

D.ª María de Luna, filla y hereua de D. Lop, comte de Luna, senyor de Segorb, y de D.ª Brianda de Agasunt, casà ab D. Martí a 13 de Juny de 1372.

Coneixem d'aquesta senyora un magnífic segell, preciós exemplar pera l'estudi de l'iconografía y indumentaria mig-eval.

Es, com tots els d'aquell temps, de cera vermella. Representa l'efigie de la comtesa-reina, colocada dreta y a l'enfront, en un artístic dosseret gòtic. Porta corona reial, y vesteix una túnica escotada y cenyida al cos, ab les mànegues molt amples. Sosté ·l sceptre ab la mà dreta y el pom ab l'esquerra. Apareixen diversos àngels en les hor-

nacines del dosser, tocant instruments musicals. A abdós costats de la reina, en un templet gòtic, un àngel sosté un escut partit, ab dues barres y una mitja-lluna y escacs, divises de la casa reial d'Aragó y de la casa de Luna.

La llegenda diu, en caràcters gòtics minúsculs : «*Sigillum Marie*

SEGELL Y CONTRA-SEGELL DE D.ª MARÍA DE LUNA
PRIMERA ESPOSA DEL REI EN MARTÍ
(diàmetre del original : 90 milímetres)

dei gratia regine Aragonum Valencie Maioricarum Sardinie et Corsice comitisseque Barchinone. Rossillionis et Ceritanie.»

El contra-segell es també rodó, y amida 30 milímetres.

Representa un escut partit en dues meitats : primera meitat, dos pals o barres; segona meitat, una mitja-lluna, y, a l'angle inferior, escacs. En la part superior de l'escut, una corona, ab un àngel ab les ales exteses. A abdós costats, un aucell, semblant a un faisà ab cap de dòna.

El segell de l'infant en Martí de Sicilia, fill primogènit de D. Martí, té la empremta de cera vermella, y va colocada en una capsa de fusta que la protegeix, a estil y pràctica dels reis de Sicilia, com havem pogut comprovar-ho, entre altres, ab el segell del sogre de dit infant, el rei en Frederic II.

La representació es molt semblant a la dels segells de son pare quan era infant. Apareix el príncep a cavall que galopa cap a l'esquerra; y així l'escut com la gualdrapa del cavall ostenten les divises d'Aragó y de Sicilia.

No podem precisar la data d'aquest exemplar, que havem vist a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, perquè no va unit al document; més

n'havem trobat un altre exemplar a l'Arxiu del Capítol de la Seu de Valencia, penjant d'un pergamí datát a Catania a 6 d'Abril de 1403.

SEGELL DEL INFANT EN MARTÍ DE SICILIA
PRIMOGENIT DEL REI MARTÍ
(diàmetre del original : 100 milímetres)

Entre aquests dos exemplars havem pogut quasi completar la llegenda del segell, que ocupa tres cercles concèntrics a l'entorn de l'imatge de l'infant y diu així : «*Infans Martinus domini regis Aragonum filius, gubernator eius generalis in omnibus regnis et terris suis, dux Montis albi ac patris et matris eius administrator. Martini coadjutorque Marie, regis et regine Sicilie, ducis et ducisse Athenarum et Neopatrie.*»

El segell de D.ª María de Sicilia, primera esposa d'aquest infant en Martí, y nora, per consegüent, del rei Maatí, es de cera vermella. Encara que, per estar després del document de que penjava, no podem precisar sa data, una nota adherida al dors de dit segell diu que pertany a un document datat a Barcelona a 3 d'Agost de 1396.

SEGELL DE D.ª MARÍA DE SICILIA
PRIMERA ESPOSA DEL INFANT EN MARTÍ DE SICILIA
(diàmetre del original : 47 milímetres)

Representa un escut que sostenen tres àngels y rodeja un quadrilobat. Dit escut apareix partit en dos meitats : primera meitat, ab la divisa reial d'Aragó; segona meitat, ab la divisa de Sicilia. No porta llegenda.

Segell de D.ª Blanca de Navarra, segona esposa de l'infant en Martí de Sicilia, ab qui casà a 1.r de Juny de 1402.

Es de cera vermella, ab la empremta feta en una capsa de fusta.

Representa un escut que sostenen tres àngels, cobricelat per un dosseret gòtic y partit en dues meitats : primera meitat, ab la divisa reial de Sicilia; segona meitat, ab les divises de Navarra y Evreux.

La llegenda, en minúscules gòtiqucs, diu : «*Sigillum blanche dei gracia regine Sicilie*».

SEGELL DE D.A BLANCA DE NAVARRA
SEGONA ESPOSA DEL INFANT EN MARTÍ DE SICILIA
(diàmetre del original : 38 milímetres)

Aquests segells que havem descrit, no·s colocaven en els documents indistintament, sinó que quiscun havia d'autenticar l'acte propri y determinat que li corresponia, segons sa naturalesa. A mès, en el mateix document, s'hi consignava sa presencia.

Les fòrmules d'indicació eren diverses. La bolla de plom que penja d'un document de l'Arxiu municipal de Valencia, se consigna així : «*Sigillo sive bulla plumbea impendenti munita.*» El segell major o majestàtic que va unit, en la confirmació de privilegis al monestir de Valldigna, ab data de 8 d'Agost de 1402, ve consignat ab aquesta fòrmula : «*et sigillo maiestatis nostre appendicio jussimus comuniri*».

El segell menor adherit a un document de l'Arxiu general de Mallorca, ve indicat ab aquests termes : «*et sigillo nostro minori cum alia sigilla in promptu non habeamus*». En una carta datada a Saragoça a 30 de Juliol de 1398, diu, el rei : «*dada sots nostre segell menor*».

En altra carta de 30 de Juny del mateix any, segellada ab el segell comú, se diu : «*dada en Çaragoça dins nuestro siello comun*».

Al començ de son regnat, D. Martí, com encara no tenia fets els segells reials, usava ·ls d'infant y duc de Montblanc, consignant-ho en els documents ab aquestes fòrmules : «*sots nostre segell que usavem en temps quens intitulavem duc de muntblanc*»; carta de 22 de Juny de 1396.

En altra carta dirigida a Francesc de Montbuy, lloc-tinent de governador general dels regnes de Sardenya y Còrcega, datada a 12 de Febrer de 1397, se diu : «*in cuius rei testimonium presentem fieri, et sigillo nostro assueto ducali, in dorso, cum sigilla nostri novi regiminis nondum perfecta sint, jussimus comuniri*».

Ara bé : ¿quins eren els artistes encarregats de gravar y construir les matrius ab que·s feien eixes empremtes de cera o metall?

L'obratge de matrius de segells vingué a constituir un nou y molt important art, que aparegué al començar el segle XI.è, quan el primitiu anell signatori fou substituït pel veritable *sigillum*.

Els metalls comunament esmerçats en la fabricació de matrius foren el bronze, el coure y el ferre; reservant-se l'argent y l'or, si bé aquest molt rares vegades, pera ·ls encunys de segells, de princeps y alts dignataris civils y eclesiàstics.

Els avenços que féu l'art del gravat aplicat a les matrius de segell, aparegueren ben de manifest desde darrers de l'esmentat segle XI.è, arribant a llur major esplendidesa en els XIV.è y XV.è.

Durant l'Edat mitjana, l'orfebrería o argentería fou una de les branques de l'art, en general, més avançades y perfetes, essent els més destres argenters els qui s'encarregaven de gravar eixes matrius, formant una categoría o especialitat distincta dintre de llur corporació y anomenant-se *entailladors* o *cisellaires de segells* (*tailiatores*), y algunes vegades *sculptores*, *gravatores* y *incisores sigillorum*. Totes les parts de l'obratge passaven per llurs mans, puix dibuixaven el model, fonien el metall, y gravaven en buit, els emblemes y lletres que constituïen el segell.

«Malhauradament, — diu Lecoy de la Marche — ens trobem impossibilitats de tributar homenatge al mèrit individual d'eixos experts y consumats artistes. Llur vida, llur participació en el treball, se troben ocultes per un espès vel, com succeeix ab la major part de llurs confrares de l'Edat mitjana. Llur propri nom es ignorat, exceptuant alguns pocs dels qui, pels estats de comptes y pels inventaris, s'ha conservat almenys un rastre; y encara s'han de cercar, eixos vestigis insignificants, entre la pols dels arxius y biblioteques, perquè ben poca cosa ·ns ha fet conèixer sobre ·l particular y fins al present, el zel dels arqueòlegs.» [1]

Aquest desconeixement de que·s plany en Lecoy de la Marche referint-se a la França, existeix també entre nosaltres, essent ben escasses les noves que posseim dels nostres gravadors de segells migevals. Sols una investigació constant y minuciosa en els Arxius pot remeiar quelcom aquesta deficiencia, acoblant el poc que·s troba escampat en els registres y documents.

Així havem trobat, referent als gravadors de matrius dels segells dels nostres comtes-reis, que mestre Bonensenya, de Valencia, fou

1) Lecoy de la Marche : *Les Sceaux*, fol. 77.

qui gravà les de Jaume II en 1296, y que Tutxó, argenter de Barcelona, en 1323, tingué a son càrrec gravar el segell de la reina D.ª Elisenda de Moncada.

Salamó, jueu de Lleida, ab data de Maig de 1320, reb 67 sous jaquesos per preu de 5 unces de plata esmerçades y pel treball de fer el segell de l'infanta D.ª Teresa d'Entença, muller de l'infant en Alfons (després Alfons III).

Aquest mateix comte-rei, Alfons III, ab data de 19 de Novembre de 1327, escriu a son fidel, Mino, de la Seca, argenter *de domo nostra*, encarregant-li l'obratge dels seus segells.

Durant el regnat de Pere III féu diverses matrius de segells reials l'argenter valencià Pere Bernes, a qui escriu el rei, ab data de 6 de Janer de 1349, encomanant-li l'obratge del segell de la reina D.ª Leonor de Sicilia.

Algunes noves més tenim acoblades pera ·l nostre treball sobre ·ls segells catalans referent no sols an aquest Pere Bernes, qui fou un excelent artista en orfebreria, sinó també an en Francesc Bleda, argenter de Barcelona, any 1366; Romeu Desfeu, també argenter de la nostra ciutat, any 1369; Miquel Bleda anys 1383 a 1399; Consoli Blanch, 1380; Jucef Avinardut, jueu de Barcelona, any 1376; Joan Diona, argenter de Valencia, 1371; y altres : tots ells habilíssims y experts constructors de matrius de segells.

No us les comuniquem avui pel temor d'abusar de la vostra atenció allargant en desmasía aquesta conferencia; més permeteu que abans de cloure-la fem ressorgir un d'aquests artistes quasi ignorats als qui suara ·ns referiem : l'argenter valencià en Bartomeu Coscolla, autor dels segells del rei D. Martí y el treball artístic del qual acabem d'admirar en les precedents projeccions.

Ab data de 10 de Novembre de 1376, l'infant en Joan, després Joan I, ordena que li sia pagat an en Bartomeu Coscolla, «*argenter e de casa nostra*», lo que se li devia per treballs de son art, que li tenia encomanats. Noti-s bé que l'infant l'anomena aquí argenter seu (*de casa nostra*), distingint-lo den Pere Bernes que en el mateix document es citat com «*argenter de casa del senyor Rey*», ço es, en Pere III.

Es probable, doncs, si bé no·ns consta, que en Coscolla obrés els segells reials del dit infant, al succeir a son pare en 1387.

A 9 de Setembre de 1391, el rei en Joan se dirigeix al mestre racional referint-se a una divisa que havia de gravarse *en les tases* obrades y que en avant s'obrassen «*segons quel feel argenter de casa nostra en Barthomeu Coscolla vos recomptara de part nostra largament*».

El mateix rei en Joan, ab data de 17 de Juny de 1393, concedeix

a dit Coscolla, perpetualment, an ell y an els seus successors, el dret de construir un forn de coure pa en el lloc de Valencia que millor els aparegué; y, a 21 dels susdits mes y any, li concedeix, a vitalici, la mateixa facultat en la vila de Murvedre; facultat que fa extensiva als seus successors, ab caràcter de perpètua, ab data de 20 de Març de 1394.

Altra concessió li fa ·l rei quinze dies abans d'aquesta data, o sia ·l 5 de Març, del dret de construir dues taules de carnicería en les quals se puga tallar y vendre carn; y, finalment, a 1.r de Maig de 1395, li concedeix a perpetuitat, pera ell y els seus successors, l'ofici de mesurador de carbó en la ciutat de Valencia.

Vejam ara les relacions que mitjençaren entre l'argenter en Bartomeu Coscolla y el rei en Martí.

Ab data de 28 de Juliol de 1397, li escriu anomenant-lo «*feel argenter de casa nostra*», y li encomana que faça cunys nous de florí y mig florí.

Aquest document, que·s troba al Registre 2229, foli 25, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, es curiós, perquè, no·s refereix tant sols als cunys de florí y mig florí, sinó també, diu ·l rei, *e daltra moneda dargent,* recomenant-li que sien *semblants en totes coses e per totes als cuyns del temps de nostre ffrare el Rey en Johan,* canviant, emperò, les inicials del rei Joan I, .IO. per les lletres inicials del rei Martí, .MR. en el florí; y tant solament per una .M. en el mig florí.

No sols féu els cunys de les monedes de D. Martí, sinó que aquest, a 16 d'Octubre de 1398, li ordena que entregui, an ell o a son protonotari, les matrius dels seus segells que li havia encarregat obrés, y dels quals tenia noticia que ja havia termenat, «*impressionis argentee sigillorum Regie majestatis ac cunni bullarum Regalium, quorum, nostro mandato expresso vos fabricator fuistis.*»

Es ben manifest, doncs, que en Bartomeu Coscolla fou l'autor, d'eixos segells que suara havem admirat, l'artista destre y expert qui ·ls cisellà.

A 11 de Maig de 1399, regoneix D. Martí esser deutor an en Coscolla de 1,505 sous y 6 diners barcelonesos, y d'altres 546 sous y 4 diners que se li devien per la curia del rei en Joan, quals quantitats li assigna «*in et super universis et singulis pecunie quantitatibus que jam provenerunt aut provenient ex demandis que in Regno Valencie ratione nostre felicis coronacionis jam facte sunt, seu fient*».

Trobant-se ·l rei, a Valencia, va perdre-s el seu segell secret, y aleshores va ordonar que n'hi fessen un altre que fos de la forma del

dit segell perdut, sols que, en lloc dels àngels que tenien l'escut de cascuna part, hi posessen lleopards.

Veus-aquí la carta que ab aital motiu escrigué:

Lo Rey

Per tal quel nostre segell secret fon perdut já nos estánts aqui a valencia segons sabets/ havem ordonat e volem que per vos ne sie fet un altre prestament et espatxada/ posades apart totes et qualssivol obres que tingats de quis vulle sien/ per queus manam expressament que decontinent vista la present hi metats mans/ E sie dela forma del dit segell perdut/ del qual vos enviam una emprenta dins la present/ Empero volem quen lloch del angels qui tenen de cascuna part lo timbre nostre i metats sengles lleoparts/ per tal que haia alguna diferencia del primer. Certifficants vos que feel scriua nostre en Marti Gallart portador dela present vos vistraura ço que necessari háurets per fer lo dit segell lo qual havem de gran necessari. Dada en Valldaura sots nostre segell secret a XXII dies Dagost del any M.CCCC.V. — REX MARTINUS

Dominus Rex mandavit michi
Johanni de Tudela

Dirigitur..... [1]

En aquesta carta hi manca ·l nom de la persona a qui va dirigida, y per consegüent sols per conjectura podriem suposar que fou en Coscolla l'encarregat de gravar aquest nou segell secret, o sia el segon, dels dos que havem descrit; més, en el mateix Registre, al foli 366, v.º, s'hi trova una altra carta del rei, que ho demostra completament. Diu així :

Lo Rey

En Coscolla. Ja sabets com per nostre manament havets començat obrar lencast on deuem metre lo cap de sen Marti/ perqueus manam expressament que axi blanch en argent sense daurar ne smaltar ne acabar nos lo trametats per persona segura. Car nos manam per nostres letres al Governador e amossen G. martorell reebedors nostres en aquex regne/ queus paguen del argent que mes hi haurets/ E axi matex de les mans ço que sera rahonable. Axi máatex vos manam que si acabat no es acabets prestament lo nostre segell secret e aquell donats a aquell quius fara sáber en Johan de tudela nostre Secretari/ lo qual vos contentara de aquell. Dada en Valldaura sots nostre segell secret a XXIIII dies de Setembre del any mil CCCC V. — REX MARTINUS

Dominus Rex mandavit michi
Johanni de Tudela

Dirigitur Bertholomeo coscolla argenterio civitatis valencie

1) Arxiu de la Corona d'Aragó : Registre 2248, fol. 138, v.º

També fou en Bartomeu Coscolla qui construí les matrius dels segells; comú, contra-segell, menor y secret del rei en Ferran d'Antequera, y els de son fill y successor Alfons IV.

Eixes són algunes de les noves que, escorcollant arxius, havem pogut aplegar d'aquest habilíssim gravador d'encunys de monedes, y de les matrius dels segells del rei en Martí.

Ell fou un artista inspiradíssim y expert cisellaire, com ho demostren eixes veritables joies de l'art ogival, que acabem de descriure. ¡Digne y fidel servidor d'aquell gran rei, el darrer de niçaga catalana, que, si meresqué ·l sobrenom d'*Humà* per son govern verament paternal, no fou menys excelent y mereixedor de lloança, com a fervent aimador de les lletres y de les arts!

FERRAN DE SAGARRA

